JURNAL DE BORD

1 9 0 1

VOuă,

dragi părinți,

drept mîngiiere

JURNALUL DE BORD AL LUI JEAN BART

I

Sulina, 1 august

în sfîrşit, multaşteptatul ordin de plecare sosise.

Itinerariul călătoriei îl ştiam de mult ; cîte zile nu pierdusem noi, ofiţerii tineri, cu hărţile dinainte urmărind cu degetul conturul coastelor Asiei Mici.

De două luni navigam tot prin aceleaşi locuri, învîrtindu-ne între Constanţa şi Gurile Dunărei ; ardeam de dorul altor locuri în depărtări necunoscute.

Manevrele de pînze, evoluţiile în largul mării, tirul, exerciţiile de bărci şi întregul serviciu riguros al bordului începuse să mă sature în nerăbdarea aşteptării celei dintîi călătorii mai lungi.

Visele mi se împlineau... acele vise care îmi mîngîiaseră viaţa tristă de şcoală... o viaţă de copil chinuit, îngropat între zidurile şcoalelor militare, unde vremea se tîra aşa de greu între orele de instrucţie, cînd îmi îngheţa mîna pe patul armei, şi între orele de meditaţie, seara, cînd capul cădea încet pe cartea deschisă pe pupitrul vechi şi ros de coatele atîtor generaţii.

Dar le uitasem ca prin farmec toate acele mici mizerii zilnice cari îmi chinuise copilăria : uitasem pînă şi patul de la închisoare... patul acela tare, de lemn, acoperit cu o rogojină, pe care în atîtea nopţi mi-am odihnit trupul zdrobit de osteneala zilei, cu mantaua făcută ghem drept căpătîi.

Ah !... de cîte ori, înainte de a mă prinde somnul, zăcînd aşa într-o toropeală pacinică şi dulce, între vis şi viaţă, înaripata închipuire îşi lua zborul şi înflăcărînd simţirea mă

purta prin locuri nevăzute, dar aşa de frumoase .şi atît de multvisate.

De cîte ori nu m,ă-ntrebasem cu prietenul ce dormea la cap cu mine :

„— Tu pe unde ***te*** *afli acum* r

— Eu mă ***a*** *! cu sunt departe.pe valurile Mediteranei, spre Italia... pe coastele Calabriei."*

Ce bine le cunoşteam aceste locuri — din atlasul geografic, bineînţeles.

Renăscînd în aerul curat şi binefăcător al mării, într-o nouă viaţă, trecutul îmi apărea aşa de departe, ca într-o ceaţă fumurie şi nedesluşită, din care se desprindea uneori parcă o altă fiinţă în locul meu, o altă fiinţă osîndită, care trăise de demult, cîndva, acele vremuri de copilărie tristă-

O soartă fericită mă aruncase pe bordul lui „Mircea" ; în cercul binevoitor de ofiţeri vechi, de diferite grade, ne aflam şi cîţiva noi-veniţi, abia scăpaţi de pe băncile şcoalei, prieteni buni din timpurile copilăriei petrecute în aceeaşi mahala într-un oraş din fundul Moldovei.[1]

După atîta vreme scursă, ne întîlneam iarăşi, acum, în pragul unei noi şi grele meserii, meniţi a împărtăşi aceeaşi soartă în lupta pentru a ne deschide un drum în lume.

Ziua cînd trebuia să părăsim ţara sosise : în ordinul de plecare, scris de comandant, în jurnalul de bord, zicea lămurit : „La ora opt totul va fi gata de plecare, provizia trupei şi-a ofiţerilor pentru zece zile de mare va fi adusă la bord ; la nouă ore bricul «Mircea» va părăsi portul Sulina, ieşind în larg va lua drumul spre Chersones."[2]

E seară, totul e gata, n-aşteptăm decît ora plecării.

0 geană roşă-aurie mai sclipeşte pe cer, în fund spre asfinţit, iar dinspre miazănoapte o pată cenuşie ca o manta zdrenţuită s-apropie plutind prin înălţime; e un nour ce vine mînat de suflarea vîntului de nord.

Pînă la vremea plecării toţi ofiţerii trecem pe cheu, în faţa vaporului, printre lumea adunată acolo.

[1] Scriitorul se referă la tîrguşorul B'urdujeni în care si-a petrecut copilăria, astăzi un cartier al oraşului Suceava.

[2] Nume dat în vechime mai multor peninsule (între care Chersonesul Tauric şi Chersonesul Tracic).. Aici este vorba de Chersonesul Tauric (Crimeea).

Noi ne strîngem în jurul unei mese din faţa cafenelei, lăutarii cîntă, limbile se dezleagă, curg vorbele de spirit şi glumele sărate cu cît se golesc şi se reînnoiesc mereu halbele.

Iar „Mircea", bătrînul „Mircea", încă tot frumos şi mîndru, gata de drum şi de lupta valurilor, ne aşteaptă ancorat lîngă cheul, pe care lumea se strînge mereu, privind la jocul marinarilor de pe punte.

Fiind în repaos, ca să-şi uite grijele, luîndu-şi rămas bun de la ţara pe care o părăseau, băieţii încinsese o horă de gemea puntea vaporului sub tălpile lor goale — mă rog, ca românul cînd vrea să înşele grijile, să-şi stîngă focul necazurilor.

Numai cîţiva printre ei, recruţi ce nu mai fuseseră îmbarcâţi niciodată, Tetraşi mai deoparte, tăcuţi, trişti, stau rezemaţi pe coate, de balustradă, căutînd cu jale, cînd spre largul mării, cînd înapoi spre port, luîndu-şi cu privirile înduioşate parcă rămas bun de la ai lor, cari de pe unde sunt în depărtări nevăzute ; citesc în ochii lor fiorii groazei de necunoscut.

Un pilot de la Comisiunea Europeană[1] s-apropie de masa noastră.

— He !... domnule căpitan, nu cred să mai plecaţi în seara asta, uite... semne de furtună.

Toţi ne ridicăm ochii spre cer ; norii negri se strîng învăluind tot cuprinsul într-o pînză neagră şi umedă.

Un vînt rece şi sărat dinspre largul mării se-ntăreşte mereu, şi mereu creşte zgomotul valurilor ce se izbesc de cheu, spărgîndu-se într-un muget sălbatic, pierdut departe în întunericul pustiu al mării.

Cîteva umbre negre se desprind din depărtare şi cresc gonind spre port : sunt corăbii cu pînzele umflate ce întră la adăpost întimpinate de furtuna care se apropie văzînd cu ochii.

[1] Comisia Europeană a Dunării a luat fiinţă după războiul Crimeei, prin Convenţia de la Paris, din 30 martie 1856, conform articolului 10. Confirmată, cu sarcini lărgite, prin Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1879, cuprindea cîte un reprezentant din următoarele state : Turcia, Rusia, România, Austro-Ungaria, Germania, Franţa, Italia, Marea Britanic Sediul comisiei a fost la Galaţi şi Sulina. A fost desfiinţată în 1939.

Dar se dase ordin să părăsim portul şi trebuia să plecăm.

Ne luăm rămas bun de la prietenii strînşi în faţa vaporului şi intrăm pe bord în uralele mulţimii de pe cheu.

„Echipa] la posturile de plecare l" răsună vocea şefului de echipaj, urmată de sunetele sifliilor de pe punte ; fiecare trece la postul său.

„Mircea", desfăcut din legăturile de la uscat, se mişcă încet trăgîndu-şi pe nară, c-un zîngănit fioros, lanţul ancorei ce se desprinde de pe fund.

Ancora sus, la postul ei ; şi alunecăm încet facînd rondoul_ în faţa cheului care răsună de zgomotul mulţimii şi a muzicii, pe cînd pălăriile şi batistele flutură încă în bătaia vîntului, în semn de adio !...

„Mircea", tot mai însufleţit, despică apa, ieşind din gura Dunării, parcă trece pragul mării, care se deschide înaintea noastră imensă, neagră, pustie.

Pămîntul ţării rămîne în urmă.

în picioare, la postul meu din prova, încă o dată îmi arunc privirea înapoi : pămîntul, ca o pată neagră, se pierde în întunericul nopţii, pe cînd în auz îmi picură crîmpeie de arii, note frînte de mugetul fioros al vîntului.

Şi din tot haosul întunecat se desprinde numai ochiul roş, obosit, al farului, care veghează urmărind neclintit vasul în goana lui nebună de pasăre de noapte, ce într-o legănare zbuciumată îşi moaie parcă vîrful aripelor desfăcute în negru apei şi al pustiului întins, fără margini.

II

Pe mare, 2 august

Vîntul se întăreşte mereu.

După miezul nopţii o furtună cumplită îşi dezlănţuie furia, urlînd fioros în jurul nostru ; cîteodată suflarea i se înmoaie şi atunci parcă geme într-o desperare răutăcioasă înăbuşindu-şi furia, pentru a izbucni iarăşi în mugete mai neînfrînate, mai pline de groază.

„Mircea" — o jucărie minunată — se rostogoleşte zbuciumat pe întinderea asta neagră şi zgomotoasă care se agită,

se frămîntă din toate părţile, formîndu-se în dealuri negre cu crestele albe de spumă, în văi adînci, adinei, fără fund, mutate în acelaşi timp de la un loc la altul, într-o goană fără sfîrşit, într-un joc ameţitor, nebun, fără astîmpăr.

începe o ploaie rece, măruntă ; simt răceala picăturilor ca nişte sfîrcuri de bici plesnindu-mi obrajii.

Pe bord nu doarme nimeni.

Comandantul nostru n-a închis ochii toată noaptea, stă pe comandă lîngă ofiţerul de cart, învelit în mantaua de ploaie, controlează cercetător busola şi harta, privind mereu în sus, spre catarge.

Oamenii suiţi în arboradă lucrează grăbiţi, cu ochii aproape închişi, biciuiţi de ploaie, cu poalele mantalelor fîlfîind în vînt ; par nişte umbre negre ce se clatină atîrnate la rînd de vergile pe care se mişcă, cu o iuţeală neregulată, un amestec de degete încleştate ce strîng pînzele înfăşurîndu-le.

Sunetele argintii ale sifliilor de pe punte cari îndeamnă la lucru, comenzile repetate, vorbele desperecheate, şoaptele nedesluşite cari vin de sus din arboradă, se aud întrerupte de mugetul asurzitor al vîntului, ce trece fluierînd ascuţit prin macaralele prinse în colţul pînzelor scuturate.

Un amestec nedesluşit de sunete diferite, ca o muzică sinistră ce împrăştie fiori de groază.

Prin întunericul de nepătruns al nopţii, prin haosul acesta negru şi pustiu, cîteva pîlpîituri luminoase scapără pe cer aprinzînd o clipă colţul unui nour ; şi în urmă o brazdă de foc taie drum unui fulger orbitor ; un şirag de boabe sclipitoare spintecă văzduhul luminînd în flăcări vîrfurile catargelor.

Iar bubuitul tunetelor, zguduind cuprinsul, se sparge în depărtări nevăzute, stingîndu-se în fundul pierdut al pustiului plin de întuneric.

Cu mîinile prinse în balustradă, cu genunchii îndoiţi, îmi ţin echilibrul mlădiindu-mi trupul după mişcările vasului.

O clipă ameţitoare, un vîrtej pare că îmi painjineşte ochii... îi deschid mari, catînd să despic întunericul dinainte... simt o gîdilătură în furca pieptului şi un nod care se ridică înfigîndu-se în gîtlej, făcîndu-mă să înghit în sec... a !... cunosc : e începutul răului de mare — această veche şi ciudată boală pentru care nu s-a găsit alt leac decît deprinderea pentru unii, iar pentru alţii nimic.

Şi plouă, plouă mereu ; minutele se scurg aşa de încet, chinuitor de greu.

„ ^ntr~? gîndire înceată şi greoaie îmi analizez simţurile, cătind să-mi dau seamă de ce simt eu şi cei din jurul meu : toate aceste suflete strînse la un loc în scoica asta zbuciumată de valuri, care scîrţîie din toate încheieturile, în izbituri neregulate vibrînd ca un instrument muzical.

Hotărît, nu... nici o umbră de teamă nu poţi întîlni pe chipul vreunuia, nici o şoaptă de deznădejde nu poţi auzi, nici un fior de groază nu poţi surprinde în toată mulţimea asta care se mişcă tăcută, făcîndu-şi serviciile ştiute, fiecare la postul său, în cea mai desăvârşită linişte — ori poate ruşinea pe unii îi stăpîneşte atît de mult ştergîndu-le orice umbră de teamă.

Zăresc în provă cîţiva, culcaţi pe punte, cu capetele răzămate de colacii de frînghie cătrănită : sunt gabierii scoborîţi din catarge, istoviţi de oboseală, cu puterile sleite, se odihnesc strîngîndu-şi picioarele goale sub poalele mantalelor ude de apă sărată.

Ploaia a încetat.

Omul de sus din gabie strigă cu glas puternic :

— *Se vede o lumină albă în tribord.*

— *E farul de la Caliacra* [1], şopteşte ofiţerul de cart potrivindu-şi binoclul în dreptul ochilor.

în fund, în depărtarea ştearsă, un punct mic, galben, licăreşte pîlpîind slab prin întuneric.

Noaptea începe a se risipi ; întunericul se desface din ce în ce mai mult, iar în fundul zării, la orizont, o pată galbenă ca de ceară, aşa de trist răsare ridicîndu-se dintre erestele albe ale valurilor — răsăritul soarelui după furtună.

Departe de tot, pe întinderea asta mişcătoare, neastâmpărată, un punct negru se desprinde. încet, punctul acela se înalţă şi se coboară crescînd din ce în ce mai mare.

Toţi privesc spre dînsul... se apropie... trei catarge se deosebesc binej ca trei suliţi înălţate parcă anume să spargă norii ce se tîrăsc aşa de jos, aproape de faţa apei.

[1] Cap pe ţărmul Mării Negre, situat la sud-est de portul Cavarna.

„Le cunosc bine după gabii; sunt catargele «Elisabetei [1]*»*, vad pe cîţiva care privesc cercetători spre larg.

Crucişătorul „Elisabeta" avusese ordin să plece în aceeaşi zi din Constanţa şi să ia drumul tot spre Chersones.

„Elisabeta" e aproape, se cunoaşte bine coşul alb între catarge, corpul ei negru, cu formele fine în tăieturi frumoase, cu tunurile ei mari, înfipte în coaste.

Ea alunecă încet înainte, prăvălindu-se pe o parte şi pe alta, ameţită parcă de loviturile valurilor care năvălesc izbindu-se de ea.

Iar în urmă-i fumul scăpa pe gura coşului în inele negre, ca un şarpe uriaş ce se zvîrcoleşte gonit, învins, în luptă cu vîntul turbat.

Şi noi cătăm ţintă spre ea urmărind cu patimă acel joc nebun, ameţitor... sunt clipe de o înfiorare mută, clipe^ce par aşa de lungi, încît un gînd de groază are vreme să-ţi scapere prin minte ; timp în care bătăile inimii se grăbesc, ochii se deschid mari, cătînd a reţine cu vederea corpul acela negru care dispare înghiţit de valuri ca într-o ^ prăpastie adîncă... şi aşteptăm, ţinîndu-ne răsuflarea stăpînită, să-l vedem răsărind iar culcat pe coastă în muchea unui alt val.

Simt mirosul greu, înecăcios, de untdelemn ars, răspândit de jos de la maşina care-şi grăbeşte mereu bătăile sacadate.

Maşina fiind prea slabă, nu poate birui valurile ; e peste putinţă a mai continua drumul înainte, cu vîntul din faţă.

De două ore de cînd ne frămîntăm în loc, ne zăpăceşte zbuciumarea asta a valurilor, cari se izbesc spărgîndu-se cu zguduiri groaznice.

Comandantul se hotărăşte să ne abatem din drum, schimbînd direcţia, şi să intrăm la adăpost în golful Cavarna pînă cînd s-o mai linişti marea şi-o cădea vîntul.

Sifliile încep să sune pe punte, oamenii grăbiţi se strîng la posturi în dreptul manevrelor, pilotul îşi încleştează mînile în roata cîrmei, gata să soarbă comenzile cari răsună clare şi prelungite :

„Gata de «volta-n vînt!»"; o clipă de aşteptare... un zgomot asurzitor de farfurii sparte, de obiecte răsturnate ;

[1] Unul din primele crucişătoare româneşti.

şi „Mircea" deodată se culcă într-o parte, aşa că apa năvăleşte înăuntru pe punte ; am schimbat drumul spre Caliacra — intrăm în Cavarna cu vîntul de *travers.*

„Elisabeta" imită manevra noastră ajungîndu-ne din urmă.

Ne apropiem de uscat : coasta înaltă, roşietică, dintr-un şirag de stînci colţurate care opreşte vîntul ce se izbeşte cL ele sufiînd cu furie.

Ancorăm aproape de „Elisabeta", care nici nu se clinteşte, liniştită şi mîndră.

Oamenii în repaos, rupţi de osteneala din timpul nopţii, adorm duşi cu gîndurile duse la ai lor, rămaşi în urmă şi atîta de departe.

_ O barcă se desprinde de lîngă crucişător şi s-apropie de noi ; e un ofiţer care aduce un plic pentru comandantul nostru : ne strîngem în jurul lui şi el ne istoriseşte cele întîmplate la ei pe bord.

„Elisabeta", vas mai nou şi puternic, putea să-şi continue drumul ; văzîndu-ne însă pe noi că schimbăm direcţia, comandantul stătuse la îndoială dacă să-şi urmeze drumul sau să vie după noi, bănuind că avem vreo stricăciune la maşină.

in urmă s-a hotărît să ne imiteze manevra, pentru a ne ᵛᵉni în ajutor în caz de nevoie. înainte de a mă scobori în cabină să mă odihnesc, îmi arunc o dată privirea spre coasta de care ne apropiasem.

Departe se zăresc albind în lumina dimineţii casele tupilate, ascunse la adăpost prin crăpături de stînci arse, roşiatice — 5 un sat pierdut, uitat de cine ştie cînd, pe o coastă stîncoasă şi pustie.

III

Pe mare, 4 august

Şase ore şi jumătate dimineaţa. Barca no. 1 se întoarce la bord cu provizii din Cavarna. Toată lumea-i la *posturile de plecare ;* la ora 7 virăm ancora.

Lanţul ancorei trosneşte la *cabestan* în smuncituri cadenţate — la unele vase cu pînze, acolo unde puterea aburului n-a înlocuit munca omenească, se mai poate vedea cît de

chinuitoare este viaţa omului de mare — cu muşchii încordaţi, sprijinind picioarele goale în puntea udă, oamenii împing cu pieptul în manelele cabestanului care învîrtindu-se prinde zalele lanţului scrîşnind la fiecare salt.

Ancora sus •— şi alunecăm lin pe apa moartă a golfului. Cum trecem farul de la Caliacra. începe „Mircea'' să prindă viaţă şi pleacă legănat pe valuri scurte şi răpezi ce undulează faţa goală, nemărginită, a mării.

Vreme închisă ; cerul înfăşurat ; şi-n aerul dimineţii se simt fiori reci de boare umedă pe care-i aduce de la larg un suflu uşor de briză. Coasta pustie şi stîncoasă rămîne pierdută în urmă, pe cînd noi cu pînzele întinse ne afundăm în golul depărtării.

Ofiţerul de cart, de pe comandă, strigă capul la compas ce trebuie urmat : *„Sud 74 Est* /". Aceleaşi cuvinte le repetă de la cîrmă bătrînul Micheli, pilotul, răguşit, cu ochii ţintă pe sticla busolei, ca să prindă numărul scris în dreptul *Unici de credinţă.*

Departe, la orizont, se iveşte albind o pată ; toţi privesc cercetînd în zare ; au şi început a-şi da păreri _— cînd _ te afli pe întinsul pustiu al mării, un lucru de nimic^ te pasionează la culme. Se recunoaşte o corabie frumoasă ce trece prin babordul nostru.

Tocmai tîrziu străbate şi soarele printre norii rupţi în pale, anume parcă să deschidă drum săgeţilor de aur ce se frîng reci de crestele valurilor, polcind o pată de pe iaţa mării în locul acela spre răsărit.

Mînaţi de adierea vîntului ce ne bombează pînzele, înaintăm mereu pe o mare luminată de jocul seînteierilor orbitoare.

Nicăieri mai mult ca în largul mării nu te uimeşte înfăţişarea minunatelor fenomene ale naturii.

Cine ar putea şti din cîte se petrec înăuntru, în lumea sinului mării, numai acolo tub pata aceea aurie de la suprafaţă, în ploaia caldă a razelor

Minţile omeneşti — pururea cercetătoare — n-au izbutit încă a lua în stăpînire întreaga *lume a fundului mării,* cu nesfîrşitele bogăţii ce zac în neştire, cu miriadele de vietăţi locuitoare, popoare ce nasc, trăiesc luptînd şi mor în abisul nepătruns al *fundului.*

Pe cînd *pămîntul,* mut şi neclintit, de veacuri întregi destăinuieşte iuminînd ascunsul minunilor naturii, înşelătoarea *mare,* veşnic neastîmpărată şi vorbitoare, păstrează încă tainele ascunse ale firii în noaptea sînului ei vieţuitor.

Un iubitor al mării, Gustave de la Landelle, arată în cîte chipuri se răspunde la întrebarea : *Ce este marea ?*

„O enciclopedie vieţuitoare, răspund învăţaţii. Nu-i decît o picătură de apă în infinit, susţin filosofii. Naturaliştii spun că nu-i decît un amestec imens de apă sărată.

Gramaticii o definesc numai ca simpla apă care înconjoară continentele. Chimiştii susţin că nu-i decît un volum enorm de protoxid de hidrogen ţinînd în disoluţie clorura de sodiu. Matematicii declară că este un corp căruia nu-i pot calcula suprafaţa. Fizicienii îi văd numai fenomenele de mare, vînturile, echilibrul şi curenţii. Poeţii clasici o văd locuită de mulţimea zeilor şi zeiţelor ; poeţii romantici o fac să rîdă şi să plîngă ; poeţii realişti îi descriu ororile ; poeţii fără adjectiv cîntă imensitatea şi binefacerile sale. Iar pentru voiajor şi negustor, nu-i decît un larg drum. Pentru omul de stat şi diplomat este o *chestiune.* Pentru regi este un imperiu. Pentru popoare, un cîmp de bătălie. Pentru pictor nu-i decît un fond de tablou.

Istoricul susţine că marea este arena unde s-au dezlegat cele mai mari conflicte ale timpurilor vechi şi moderne. Marea aminteşte vecinie de acele călătorii pentru războaie, pentru cuceriri, pentru descoperiri, de la fabuloasa expediţie argonaută pînă la acele ale polurilor Nord şi Sud. Marea este *Salamina, Războaiele punice, Actium, Cruciadele, Abukir, Traţalgar, Navarin, Roma, Cartagena, Veneţia, Genua, Spania* lui *Carol Quintul, Holanda, Franţa* lui *Ludwig al XIV* şi *Colbert,* ea este *Puterea britanică.*

Marea a făcut pe *Cristojor Columb* şi toate marile descoperiri ale lumii.

Marea pentru romancieri este acel gigantic teatru unde se agită toate pasiunile omeneşti modificate prin o existenţă excepţională. Iar pentru marinari, este o carieră, o profesiune, un meşteşug... ea mai este şi un azil, o mamă care hrăneşte, o a doua patrie, un obicei, o pasiune... şi cîteodată încă, ea este sclavia, exilul, închisoarea, *moartea /..."*

IV

Pe mare, 5 august

După-prînz soarele începe a ne chinui, vîntul cade, şi pînzele, pînă acum bombate şi însufleţite, cad şi ele întinse, albe şi moarte, pe cînd bricul pluteşte legănîndu-se alene.

— *Pînzele nu mai prind vînt!* zice cu necaz ofiţerul de cart privind în sus spre arboradă.

Se sună *„La posturile de manevră!" ;* toată lumea-i afară pe punte, împărţită în locurile ştiute, gata cu urechea aţintită ; se aşteaptă comanda — nespus de frumoasă e priveliştea unei manevre bine executate. *„Sus gabierii!"* răsună vocea ofiţerului, şi o clipă nu vezi decît o învălmăşală de trupuri omeneşti, mîni şi picioare goale care se agaţă de treptele de frînghie ale *şarturilor* ce tremură îndoite de greutate, pînă se desprind cei dintîi gabieri. Sprinteni, în salturi de pisică, ajung sus, răspîndindu-se de-a lungul vergilor cu încredere în sine şi cu îndemînarea deprinderii.

Se ridică pînzele, şi *randa,* întinsă şi înnegrită de fum, ca o aripă rănită se strînge şi cade la locul ei.

în amestecul zgomotului de şoapte întretăiate, de respirări scurte, deasupra scîrţîitului macaralelor, vibrează mai tare sunetul argintiu al sifliei lui Mastela.

Minunat şef de echipaj mai e şi vechiul Andrei Mastela.

Om înalt şi bine legat, oacheş, cu mustaţa groasă şi ridicată, smolit la faţă, dar cu ochii vii şi plini de veselie.

Putem spune chiar că-i chipeş Mastela, cînd apare el pe punte cu galoanele de aghiotant la mînicele şpenţerului, purtînd pe după gît întotdeauna şnurul alb de care-i legată siflia. Greu şi foarte cu anevoie ar fi de răscolit adîncul vremurilor trecute pentru a da de urma poreclei sale, căci şi în foaia matricolă şi în livretul individual, îl găseai trecut cu nume românesc avînd şi un *eseu* la coadă, ca orice român curat.

Noi însă aşa l-am pomenit ; aşa l-au cunoscut şi cei dinainte şi cei după noi ; şi-i cam de multă vreme şi multe generaţii au trecut pe sub mîna lui. Pe cîţi nu i-a primit el de copii, i-a învăţat meseria şi, după ani de zile, unii au ajuns bine, ofiţeri de bord pe vase de comerţ, pe cînd el a

rămas acelaşi, pururea la postul său, vechi şi neclintit şef de echipagiu al lui „Mircea".

Altminteri nu era el om rău, chiar blînd putem zice, doar aşa cîteodau de-ajungea cu siircul *salarnasirei* pe vreunul mai moale, şi asta numai ca să-l iuţească la lucru, cum e datoria unui şef de echipagiu, căci de aceea se cheamă că-i sufletul bordului.

Ceea ce făcea puterea şi preţul slujbei iui era meşteşugul ce avea de a-şi cunoaşte oamenii şi de a-i boteza pe fiecare prin o poreclă anume, bine aleasă. Dovadă e pilda cu Moraru, care a ajuns fruntaş de unde era cel mai prost soldat, şi asta numai pentru că nu-l chema altfel decît *Moraru cel Iute.*

Şi Moraru, leneşul, cu ochii mici şi adormiţi, care trecuse prin toate *specialităţile bordului* — fochist, tunar, ordonanţă, bucătar, timonier — ajunsese cel mai bun gabier. Şi-n mers, pe vremuri grele, cînd marea era mai *demontată,* cînd toţi zăceau întinşi de răul de mare, Moraru, la orice manevră, s-arunca cel dintîi, cu sub-bărbia bonetului pe după urechi şi cuţitul ele gabier legat cu o sfoară pe după gît, sus la *rîndunica,* în vîrful catargului, se încingea inimos la luptă cu vîntul turbat : ca să stăpînească colţul pînzei ce se zbătea în suflările mugitoare ale vijeliei...

Şi din înălţimea *crucetei,* de unde se afla, aşa, de porunceală, gata ar fi fost şi-n foc să s-arunce, nu numai în apă, cinci printre fluierăturile răutăcioase ale vîntului străbăteau pîna sus Lx clînsuî tremurăturile sunetului metalic al siflici lui Mastela, care-l îndemna, strigîndu-i de jos, de pe punte : *„Acum, Moraru cel Iute !..."* Că mult face o vorbă care-i merge la inima românului ; şi să-l fi văzut pe Moraru că, de la o vreme, începuse a se sili şi la *şcoala de carte,* şi toată ziua, la orice exerciţiu, îl vedeai cu abecedarul vîrît în sîn. Uneori, tîrziu de tot, cînd portul întreg dormea trudit în liniştea somnului de după miezul nopţii, îl găseai pe Moraru, fiind în divizionul de cart, ghemuit în cîte un colţ şi, ia lumina slabă, roşietică, a felinarului de punte, siiindu-se a imita slovele pe placa de la *timonierie.*

Şi munca nu i-a fost degeaba, o întîmplare minunată l-a ajutat.

Era tocmai într-o duminică, inspecţie generală.

„Mircea", mîndru de-i seînteia alămurile în bătaia soarelui, lustruit şi curat cum îi oglinda, avea de dimineaţă pe *Amiralul* la bord.

Oamenii erau îmbrăcaţi curat, cu moţurile roşii la bonete, cu tricourile vărgate întinse pe piept, iar gulerele albastre ale cămăşilor de marină le străluceau pe spate. După primirea şi toate onorurile obicinuite la o asemenea zi, se executară diferitele exerciţii ; de la arme la tunuri, de la posturile de luptă la cele de incendiu, acum la urmă se dase şi *„La posturile de manevră!"* — aci e partea gabierilor şi *Moraru cel Iute* intra în rol.

Se comandase tocmai *„Descrucişarea rîndunicilor !" ;* amiralul şi toţi dimprejur aşteptau cu ochii ţintă sus, la arboradă — cînd un foşnet uşor se aude, şi de acolo, de sus, de la înălţimea catargului din provă, un obiect cade în mare... Dus aşa de vînt, părea o pasăre, căzînd cu o aripă desfăcută.

— Iar vreun bonet a căzut în apă, şopteşte un ofiţer.

— Ba nu, e o carte care pluteşte, uite i s-a desfăcut ioile, răspunse un altul.

— îi abecedarul lui Moraru, i-a căzut din sîn, adaugă ^urîzînd un sergent.

S-a făcut mult haz de asta, şi dacă Moraru şi-a pierdut abecedarul — că doar nu era să se lase barca la apă tocmai atunci, pentru a-i pescui hîrţoagele lui răspîndite — apoi peste o săptămînă tot echipagiul s-a minunat de el, cît de mîndru a ieşit la *apelul permisionerilor de punte,* căci mergea în oraş să-şi ude galoanele cele de lînă galbenă care străluceau aşa de frumos de-a curmezişul mînecilor flanelei de serviciu.

Aşa a fost înaintat fruntaş *Moraru cel Iute.*

Şi asta numai pentru c-a ştiut Mastela cum să-l ia, căci vezi, multe ştie el, şi mai multe încă frumos le spune — că-i om umblat — şi dacă îndură omul nevoi şi primejdii in lungul mărilor, apoi şi mult i-e dat să vadă şi să cunoască : luminîndu-şi mintea, ajunge să înţeleagă din rostul lumii şi din ascunsul firii omeneşti.

Mereu să-ţi tot fi povestit din cele cîte a fost văzut prin locurile umblate prin Rusia, Anatolia, Spania în voiagiul din 1892 şi la serbările din Genua[1] ; în voiagiul de la '95 cînd

[1] Genova.

a mers toată coasta Europei pînă la Kiel unde lumea nu mai bea apă, ci numai bere nemţească ; să spuie el de chefurile cu marinarii ruşi, englezi, francezi, ba şi japonezi, întîlniţi la Constantinopol ; de cîte dragoste începute şi neterminate, dar de peripeţiile cînd cu furtuna din voiajul de la '88, de credeau toţi în ţară că s-a înecat „Mircea" !... Cum au ajuns în Bosfor cu proviziile sfîrşite, flămînzi, şi bătrînul „Mircea" zdrobit cu *bomţresul* şi *vergile* rupte, şi... cîte nu jtie şi n-a apucat el de^ cînd îşi făcea viaţa în aceeaşi încăpere strimtă şi întunecată, în mirosul de catran din prova lui „Mircea".

Cu siguranţă, el constituie volumul cel mai complect din istoricul vasului.

Dar adevăratele lui succese, căci a avut multe şi frumoase succese, erau *regatele :* la aceste întreceri de bărci, cari se fac în toţi anii, se vede măiestria artei sale.

Dar ca să-l înţelegi bine, trebuie să te ţii de el, să nu-l slăbeşti o clipă ; numai urmărindu-l cîteva nopţi înainte de ziua solemnă, ai putea să-i prinzi din mijloacele întrebuinţate. Are^ operaţii pe cari le face încet şi pe tăcute ; unge carena bărcii cu seu, pentru ca barca să alunece uşor, îşi îndreaptă ramele, alege oamenii pe sprinceană, îşi potriveşte greutăţile la pupă ca să se ridice prova şi astfel barca să taie mai uşor apa ; şi... cîte alte mici secrete profesionale.

Niciodată nu uită să-şi ia în barcă şi lopeţi de rezervă, pentru a schimba pe cele ce s-ar rupe în drum. Un vechi obicei al bordului era de a se da vin soldatului care ar vîsli cu atîta putere încît să rupă o lopată în apă.

Unii camarazi răutăcioşi îl acuzau pe *Moraru cel Iute* cum că el ar avea meşteşugul de a rupe o lopată numai printr-o smucitură şi nu prin puterea vîslitului.

Dovezi îndestulătoare n-au fost pentru a se adeveri faptul — e drept însă că el avea pe suflet cam multe lopeţi rupte, pentru care îşi primise răsplata după obiceiul bordului.

Mastela a făcut să se răspîndească faima bărcii no. 1 a lui „Mircea", pînă azi încă neîntrecută prin partea locului

[1] Canal în nordul Republicii Federale a Germaniei care taie peninsula Iutlanda de la portul Kiel pînă la gura fluviului Elba. La serbările inaugurale din anul 1895 ale acestui canal a participat şi bricul „Mircea".

de vreo altă barcă a marinei de război engleze, ruse, sau române.

Atunci, în ziua aceea a anului cînd cheiul şi vasele din port gem negre de furnicarul omenesc, atunci cînd se află faţă : amiralul, generalii, ofiţerii, cucoane, ţivili, pescari, lumea toată a mahalalelor venită să privească la curse, atunci trebuie să priveşti pe Mastela. De cum răsună cuprinsul de bubuitul tunului de la şalupa de poliţie, semnal de plecare, el nu se mai potoleşte : *„Acum sus... lung la apă... nu te da... Încă o dată băieţi... aşa... încă., şi mai /..."*

Cei zece oameni ameţiţi trag în disperare, cu ochii închişi şi capetele goale, cu trupurile ghemuite, stăpînindu-şi respirările pentru a-şi grămădi toată puterea în braţele ce trosnesc din încheieturi. Şi pe cînd braţele lor răpezite în învîrtituri de manivelă taie apa dinainte, el, cu mîna încleştată pe cîrmă îi îndeamnă aplecîndu-şi trupul la fiecare lovitură, pentru a da avînt Bărcii care zboară ca o săgeată pe luciul de oglindă al mării.

Cu cît bărcile se apropie, cu atît creşte mai tare haosul strigătelor şi aplauzelor mulţimii aţîţate de această întrecere de cheltuială a puterilor omeneşti.

Cea întâi barcă ce străbate din învălmăşagul celorlalte ajungînd la semn, cu ramele sus, se ştie întotdeauna că-i barca no. 1 a lui „Mircea".

Şi omul care se ridică în ea, mîndru, cu o mină pe cîrmă şi alta la şapcă, lucindu-i şirurile de galoane pe mineci şi cele două decoraţii pe piept, îl cunoaşteţi cu toţii... e Andrei Mastela, vechiul şef de echipaj al bricului „Mircea"...

V

Pe mare, 6 august

Toată noaptea am avut o mare potolită. M-a chinuit doar luna plină ce se ţinea de noi, plutind pe înălţimea albastră, iar geanta-i argintie cădea de oboseală., pe un ochi rotund de geam, drept în cabina mea.

În faptul dimineţei eram la post pe punte. Serviciul obişnuit de cart : se pune pe hartă *punctul* însemnând locul unde ne aflăm la ora anumită.

0 ^ ciimineaţă răcoroasa ; coprinsul tot e plin de fiorii reci ai unei brize uşoare, nehotărîte, care se joacă prin rotocoalele fumului de la coş, aruncîndu-ne praf de cărbuni în ceaiul pe care-1 sorbim cu poftă.

Se sună de *spălarea punţii.* Imr-o clipa vaporul întreg e inundat ; pompele toate lucrează cu zor şi apa din gheordele, ce cade .aruncată, izbeşte puntea udă în lovituri ca ele ciocan. Iar păsările în cuşca din fund, de sub comandă, se strîng înspăimîntate, cu penele zbîrlite, şi-nchid ochii cu groază de atîta apărie.

Pe bord, mişcare generală ; sprinteni, vioi, aleargă marinarii cu mînecile suflecate pînă la cot, cu picioarele goale pînă la genunchi, în apa rece şi sărată a mării ce înroşeşte pielea ; grăbiţi muncesc de-a valma.

Ieşind din aerul îmbîcsit dinăuntru, la lumină, în aerul deschis, ce vecinie ^schimbător e plin de sănătate, în răceala apei^ aşa de bogată-n viaţă, e parcă o renaştere îndeplinită în sinul larg -al naturii, în măreaţa sălbătăcie a mării.

...Şi nu ştiu cum adesea mă duce gîndu-n urmă, departe, la pămîntul cu oraşele lui mari, la furnicarele omeneşti, prin mahalalele înfundate, acolo unde zac aşa de înghesuiţi atîţia sclavi moderni-— omul-unealtă, înăbuşit în atelierul plin cu fum, omul-maşină-de-scris, încătuşat de biroul plin de praf Şt. cerneală —_ numai aci simţi cît de tristă-i soarta acelor victime ale mizeriei multlăudatei civilizaţii.

Se simte încet cum creşte suflarea unui vînt de vest. Comandantul dă ordin a se desfăşura *zburătorii, randa* şi *vel a-straiului.*

...Şi navigam astfel minaţi de vînt, cu pînzele întinse, mereu în golul nesfîrşit ce ne-mpresoară... mereu către sud-est, spre cercul albastru strălucitor la orizont : într-acolo este coasta Anatoliei ; la noapte vom ancora în Trebizonda[1].

Tot echipagiul trece la *exerciţii pe specialităţi.* Şi pe cînd vasul îşi urmează calea, legănat din val în val, oamenii toţi stau la posturile rînduite : ici un grup în jurul unui tun, dincoace altul în jurul unei busole ; unii execută semnele, alţii la manevre stau în jurul catargului din provă.

[1] Trebizonda (vechiul Trapezunt sau Trapezus) în limba turcă — Trabzon, oraş şi port în Turcia, pe ţărmul Mării Negre. In evul mediu (între 1204—1461), capitala unui imperiu întemeiat de Alexe Comnen.

Aci, pe puntea asta, sub bolta nesfîrşitâ a cerului^pe aceste cîteva seînduri cari te ţin deasupra abisului nepătruns al Fundului, aci unde sunt strînse atîtea vieţi la un loc, ca într-un cuib răzleţ, se nimiceşte orice voinţă, nimeni nu mai trăieşte pentru sine, ci pentru roiul pe care-1 are de îrrtplinit ; e un fel de contopire totală pentru a forma un singur suflet care să dea viaţă acestui corp înaripat, în luptă cu natura, acestei minunate închegări de lemne şi fier, dc pîn/.e şi frînghii, pe care mintea omenească a născocit-o şi-a prefăcut-o în lunga scurgere a veacurilor.

O legătură foarte curioasă strînge pe aceşti oameni diferiţi, adunaţi care dincotro, împărtăşind aceeaşi soartă în leagănul acesta cu aripi care pluteşte rătăcitor între cer şi apă, aşa departe de restul lumii.

...Pe la prînz vîntul îşi schimbă suflarea ; marea e peste tot demontată.

Se sună semnalul de masă ; ne scoborîm în *careu.*

Masa e aşezată ca pentru *posturile de mare :* deasupra, în găuri mici, sunt puse beţişoare cari împresoară farfuriile pentru a nu fi răsturnate de aplecările vasului.

Ciudată e înfăţişarea unei mese luată pe timp rău. Acolo, altă dată răsună zgomot, rîs şi veselie ; acum nu se aude decît foarte rar cîte o glumă aruncată vreunuia ce n-are poftă dc mîncare ; adesea bucatele nu sunt bune, sau se aduc prea tîrziu ; întotdeauna se serveşte prea încet. Unii abia gustă, alţii înghit în sec, iar alţii se ridică plecînd grăbiţi... şi toţi doresc a termina mai curînd şi această datorie ce au de împlinit.

Vîntul se întăreşte văzînd cu ochii, şi dinspre nord soseşte o bură de ploaie rece şi deasă.

Ofiţerul de cart se opreşte necăjit din plimbarea lui obicinuită, îşi îmbracă mantaua de ploaie şi strigă răspicat şi puternic pentru a birui glasul urlător al vîntului :

— *A strînge zburătorul mic... atenţiune... strîngeţi !...*

Un scîrţîit chinuitor de macarale, un tropot cadenţat de picioare goale pe puntea udă, un amestec de răsuflări adînci, întretăiate de îndemnuri... *„Vira!... Lunga!... Vira!..."* şi totul se sfîrşeşte în fluierăturile ascuţite ale sifliilor...

Numai divizionul de serviciu e pe punte ; toţi sunt îmbrăcaţi în hainele de ploaie, făcute din nînză groasă ceruită.

Ma scobor încet, aplecat, pe scara din cazarmă, să intru la mine în cabină. Jos, mă opresc pentru a recăpăta respirația, o clipă curmată de mirosul acru, înecăcios, care încinge tot coprinsul mohorît, întunecat.

Ce înfățișare stranie are spațiul acesta așa de strimt, abia înroșit de lumina slabă a unui felinar legănat ; printre obiectele de tot felul, îngrămădite acolo, stau atîtea ființi într-o-căldură năbușitoare, în mirosul greu de catran care umple aerul închis și stricat.

Dintr-un bord în altul hamacele prinse în tavan, umflate ca niște saci plini atîrnînd în jos, se ating între ele legănînd zbuciumat trupurile ghemuite ale acelor cari dorm obosiți sau zac în amorțire.

Intru în cabină și mă sui în patul meu strimt ca o cutie,, ce are *o* muche mai înaltă pentru a-mi opri rostogolirea în aplecările vasului. în acești cîțiva metri cubi de aer închis, locuim patru inși ; paturile, așezate cîte două, unul deasupra altuia. Dimineața e frumos, cînd ne-mbrăcăm pe rînd, numai cîte unul !...

Cum stau întins, cu fața în sus,^c-un braț lipit de-a lungul peretelui umed, simt lovitura fiecărui val care se sparge de coastele vasului ; pare că ar voi să doboare peretele ce oprește șivoiul de a străbate înăuntru. Și „Mircea" tresare și geme la fiecare nouă izbitură.

Ațipisem coprins de-o toropeală visătoare în care pluteam-pierdut, *cînd* vasul se culcă pe o coastă într-o bandă așa de puternică, încît toate obiectele de pe o poliță deasupra capului,, cărți, perii, sticle, oglindă, cad peste mine.

întunericul, aerul dinăuntru mă înăbușă. Mă urc pe punte.

Afară, o noapte neagră de nepătruns. Vîntul mugește în tremurături fioroase și, uneori din negrul văzduhului, ca ***o*** suflare de gheață se repede cu atîta furie de parcă sfîșie în bucăți pînzeje încordate ce țipă în legături.

Patru bătăi scurte de clopot, vibrînd așa de trist, ne-spune ora bordului — e miezul nopții.

„Bun cart înainte!... bun cart înapoi!... bun cart peste tot!..." și vorbele tăiate de ascuțișul vîntului se pierd gonite în haosul ce ne înconjoară.

Facționarii, uzi, amorțiți de frig, nemișcați la posturi, par niște umbre țintuite în loc. Numai ofițerul de sus, cu pași greoi, măsoară în lung *puntea de comanda.*

Și „Mircea" — bătrînul ce atîtea a înfruntat — abia înaintează luptind la fiecare pas cu valuri din potrivă ce cad pe puntea udă, ca lovituri seci de ciocan. întreaga suprafață de apă în jurul nostru pare că fumegă fierbînd în clocot, și un fel de umbră neagră se întinde pe deasupra gonind în urma noastră.

Mă duc în provă ; cîțiva marinari, alipiți de peretele bucătăriei, își usucă hainele lor ude — de aci se vede bine fiecare val ce ajunge și ca o stîncă se prăvale izbind în coastele vasului ce cade cu piscul în jos, ca într-o groapă neagră și adînc deschisă înainte.

Pachete mari de apă năvălesc înăuntru acoperind puntea, și se întind plimbindu-se dintr-un bord în altul, adesea strivind somnul celor ce picotesc lungiți în jurul *cabestanului,* avînd colacii de frînghie drept căpătîi.

— *Se vede o lumină albă înainte!* strigă omul de sus din *gabie.*

O mișcare deosebită, se lace pe bord. Comandantul e .anunțat.

— *Farul turnant cu eclat, de la Trebizonda,* se șoptește -pe puntea de comandă. Și toți sunt afară cu ochii _ deschiși mari cătînd să prindă cu vederea acea steluță tainică ce s-aprinde și se stinge abia licărind la orizont.

Ce putere fără seamăn are lumina farului asupra firii omenești. Lumina aceasta slabă, ce abia se zărește,_ clipind ca un ochi obosit de veghere, te călăuzește și te susține, și-n taină te îndeamnă șoptindu-ți : *„înainte !... tot înainte !"* Parcă te simți îmbărbătat, puterile ți se îndoiesc, căci nu mai ești singur, răzleț, rătăcitor pe întinsul pustiului de ape. In nopțile negre și furtunoase e *candela sfîntă* ce arde la marginea mării, în locul de scăpare al ființelor slabe ce în luptă cu natura cer mînă de ajutor.

Și una lîngă alta, încet, pe nesimțite, răsar lumini departe, '.întocmai ca steluțe ce-și tremură sclipirea pe fundul negru în zare.

„Luminile din port... ajungem... e Trebizonda!..." își spun unii altora, și pare că o suflare de viață animează întreaga mulțime. în vederea portului nimeni nu mai suferă ; <ca prin farmec tot răul se uită într-o clipă.

I

Ne apropiem. Luminile apar într-un joc curios înrnulțindu-se şi crescînd mereu. Dar nimic lămurit nu se poate deosebi din haosul spre care înaintăm.

Se pun sondele : „27 metri !... *fund nisip !"* strigă timonierul din prova ;^ şi navigam încet, numai cu maşina, în vederea portului, să recunoaştem intrarea.

Cîteva umbre negre se desprind înălțîndu-se în fața noastră ; uriaşi, în forme fantastice, parcă anume ni se opun în cale. Toate privirile sunt încordate, ochii ațintiți se silesc a despica întunericul dinainte... sunt trei corăbii mari ancorate în radă ; aşa cum stau pierdute în negura nopții par nişte monştri ciudați, cari se zbat chinuiți între valurile furioase ce-i izbesc în coaste.

^ *„Banda tribor!... Tribo-o-or banda!"* repetă răguşit pilotul care învîrteşte grăbit roata cîrmei într-o parte ; un zîngănit repetat de smunciturile lanțului de la cîrmă şi „Mircea" abate pe loc întoreîndu-se greoi pe o lăture. Căutăm pe „Elisabeta" care trebuie să fi sosit cu două zile înaintea noastră.

Din jocul luminilor ce licăresc răspînditc, cîteva felinare albe şi roşii se aprind şi se sting pe rînd.

„Elisabeta" ne semnalează cu Meritens. Ne-a cunoscut după cele două lumini albe ridicate la *pic,* semnalul de intrare în port a unui bastiment de război.

Foarte încet ne apropiem de „Elisabeta" trecînd prin babordul ei: *„Mai înainte... aşa... stop...; acolo ancorați!"* — e vocea secundului de la crucişetor.

„Atențiune la ancoră!... Gata!" se răspunde din prova, şi toți aşteaptă comanda săvîrşitoare.

„Funda !" — un zgomot de rostogolire a unui corp greu ce cade în mare jmproşcînd stropii de apă şi un prelung zîngănit de lanțuri... e *ancora* — simbolul speranței.

VI

Trebizonda, 7 august

O mînă mă scutură uşor.

Mă deştept tresărind ; e timonierul dc serviciu — inamicul ofițerilor de bord — care-mi şopteşte scurt :

— *Peste cinci minute urmați a lua de cart.*

Ah !... şi ce somn dulce şi binefăcător mă stăpîneşte.

Cu ochii încă împăinjeniți mă îmbrac, şi, pipăind scările, mă sui pe punte.

După o noapte albă, serviciul acesta de la orele patru la opt dimineața e neînchipuit de greu.

Vîntul s-a potolit ; marea însă tot îşi mai clatină valurile ei mari, greoaie, culcîndu-l pe „Mircea" pe coastă, aşa că abia se mai poate ridica la loc, o clipă, bătrînul vas, pentru a cădea obosit pe cealaltă parte. Şi cum se smuceşte el zîngănind între lanțurile celor două ancore care caută să-l stăpînească în loc !

Deschid ochii mari şi sorb, răpit de uimire, priveliştea nespus de frumoasă ce se desfăşoară în fața mea.

Trebizonda, imens amfiteatru, se înalță pe coasta unui munte verde, în care vezi înfipte casele albe, cu nenumăratele lor fereşti ferecate, cu cerdace largi, unele deasupra altora ; şi sutele de minarete ale moscheelor, toate într-o neorînduială ciudată, totul în forme curioase şi bizare, în culori vii şi diferite, pătate numai de umbra cea de un verde-închis a chiparoşilor şi a platanilor.

Spre apus se ridică un munte înalt şi pietros : Sui-Dangi. Sus de tot, pe creasta lui pleşuvă, stă mîndră de pază în fața oraşului, ca imagină a islamismului, o moschee veche, cu zidurile mari, cu o cupolă înnegrită de vremuri, cu vîrful minaretului ascuțit despicînd norii, lăsați aşa de jos de pare că îşi razămă marginile lor dezlînate pe coama munților.

Spre răsărit o limbă de piatră se prelungeşte în mare ; iar în capăt, pe un colț de stîncă, e aşezat farul. în spatele oraşului, pe înălțimi stîncoase, se zăresc aşezate la rînd movile de pămînt, urme de fortificații aîe bateriilor de artilerie.

în fund, departe, albesc în zare movile de pietre, dărămături, gTămezi de ziduri năruite ; e vechea cetate Trapezus.

Şi totul e într-o linişte desăvîrşită, nu poți surprinde nici o mişcare : întreg oraşul doarme somnul greoi şi potolit în care zac adîncite toate aceste oraşe asiatice.

De jos, de la port, se desprind cîteva puncte care înnegresc crestele valurilor ; în mişcări zbuciumate se îndreaptă

înspre noi : sunt bărcile cu interpreţi şi furnizori, adevărate paseri de pradă, ce se întrec care să ajungă mai curînd la vapoarele streine sosite în port.

Din cea dintăi barcă ce ajunge acostînd la scară, un om zvelt şi ager, cu fesul pe ceafă, îşi cere voie, într-o franţuzească perfectă, ca să-l primim.

înainte de a-i răspunde, el e pe punte şi începe recomandaţiile : *Signor* Giovanni, interpret şi furnizor al *tuturor* vaselor de război ce vin în port, gata pentru orice informaţii şi servicii de care avem nevoie.

în rada asta deschisă, fără adăpost, „Mircea" nu se mai potoleşte, parcă-i ameţit, aşa se leagănă fără astîmpăr pe-o mare încă agitată de *hulă* puternică.

Ce curioasă e această mişcare de ondulaţie pe care o păstrează încă apa mării în urma unei furtuni.

Nici o adiere de vînt nu se simte înfiorînd faţa apei şi totuşi marea neastîmpărată îşi trimite necurmat valurile aceste lungi, greoaie, fără spume şi fără zgomot, care te înalţă şi te scoboară încet şi lin, înfiorîndu-te prin liniştea lor plină de înţeles. O fi ecoul aproape stins al unei furtuni trecute, sau prevestirea unei furtuni apropiate ?...

Pe punte nu-i nici o mişcare ; dorm duşi în somnul dulce şi întăritor de dimineaţă. Timonierul de cart picură răzămat de catargul din pupă.

Legănarea asta ameţitoare simt că mă biruie, totuşi mă lupt deschizînd mari ochii : ca într-un decor de teatru se desfăşoară splendida panoramă a Trebizondei.

Şi-n toropeala asta neînchipuit de dulce ; uşor, pe nesimţite, mă fură gîndurile în urmă, şi prind a se închega imagini aşa de mult uitate...

Tîrziu, mă regăsesc departe, în urmă, în scursul vremurilor copilăriei mele.

Din toate, un gînd mai ales îmi chinuieşte mintea : tabloul, pe care-l am acum în faţă, îl cunosc, l-am mai văzut cîndva ; priveliştea acestui oraş asiatic o regăsesc în amintirea mea.

De unde şi cum ?

Curios fenomen sufletesc : o scenă, o imagine, pe care o vezi întîia oară şi totuşi să o găseşti, fără să ştii de unde, ascunsă în fundul minţii tale...

Imaginea e rămasă poate de demult, de prin cărţile vechi şi roase, cu chipuri minunate, la care priveam cu aprinderea unei închipuiri copilăreşti.

Şi firul gîndurilor mă poartă în urmă, spre ţara mea rămasă atîta de departe, spre un colţ tăcut şi plin de farmec din fundul Moldovei.

Parcă mă văd acum : purtînd cărţile subţioară, plecam de acasă, copil neastîmpărat, cu mintea aprinsă de visuri nebune, vecinie mînat de dorul de a vedea locuri noi, neumblate.

Ca să ajung la şcoală, colindam străzile cele mai îndepărtate, şi mă pierdeam uitînd de casă şi de şcoală ; ocolind oraşul, în naivitatea mea copilărească credeam că lumea întreagă o cutreier.

îmi aduc aminte bine... era o zi frumoasă de primăvară, o zi din acele în care parcă natura întreagă e prinsă de un rîs voios, nebunatic, copilăresc. Toate erau scăldate în ploaia caldă a razelor soarelui de amiază.

Mă duceam la şcoală avînd cartea făcută sul în buzunarul hainei pătate de cerneală. Departe, în fundul unei măhălăli, o droaie de copii se ţinea după un om...

„Un harap, un harap !" strigau cu toţii, îmbrîncindu-se ca să-l poată vedea de aproape.

Era un biet negru ; de cine ştie unde, soarta şi nevoile îl aruncase prin partea locului.

Ca să scape de ceata de copii care îl urmăreau, negrul intrase într-o circiumă ; noi, strînşi grămadă în dreptul uşei. îl priveam cu ochi cercetători. Unii susţineau că-i dat cu funingină, alţii că părul lui creţ trebuie să fie dc lînă ; iar cîţiva mai îndrăzneţi se furişau pe lîngă el şi îl atingeau chiar pe haine, croind-o însă înapoi la fugă înspre uşă.

Negrul ştia cîteva vorbe româneşti ; am înţeles bine cînd i-a spus cîrciumarului că vine din Asia, de la Trebizonda. Nu ştiu ce am găsit eu în acest nume, auzit atunci întâia oară ; dar nu mi-a putut ieşi niciodată din minte.

Cînd am ajuns la şcoală, m-am repezit la atlasul geografic, şi multă vreme am rămas cu ochii ţintă la numele acela scris cu litere mărunte.

Şi uneori, pe cînd profesorul înălbea tabla cu şiraguri lungi de cifre chinuitoare, îmi lăsam capul rezemat pe mînă, zburînd cu gîndul departe, peste ţări şi mări, în drum spre Trebizonda.

Şi după atîta amar de vreme mă regăsesc în faţa acestui oraş, tablou în care parcă surprind aruncături de penel cunoscute, trăsături ştiute de multă vreme.

Rămîn aşa, pierdut cu ochii în vag, în faţa încîntătoarei vederi.

Privirile, rătăcite o clipă, mi se aţintesc în zarea îndepărtată, la nişte puncte care, dezlipite din ceaţă, albesc dunga şerpuitoare de pe înălţimea lui Sui-Dangi : e o caravană ce soseşte cu mărfuri de la Teheran sau Erzerum

Cu încetul, vederea o cuprinde toată, desluşind contururi tot mai lămurite din acea mulţime care se mişcă incv-t şi trăgănat în lungul drumului pierdut în neguri.

Se văd bine acum arabii înveliţi în burnuzuri largi şi luminate, albe ca zăpada, cămilele ostenite, încărcate cumplit, călcînd rar, domol, cu genunchii îndoiţi, cu gîturile întinse înainte...

VII

Trebizonda, 8 august

La cîteva sute de metri e ancorat un vas rusesc de război.

Abia se poate descifra numele ; e scris cu litere slavone : „Kubanetz".

E o canonieră trimisă pentru protecţia creştinilor din Anatolia, în urma măcelului armenilor[2] de curînd întîmplat.

[1] Erzerum, oraş comercial în Turcia orientală, situat în apropierea izvoarelor Karasu.

[2] în anii 1895—1896, sultanul Turciei Abdul Hamid II (1876—1909) a dezlănţuit groaznice masacre împotriva armenilor, întreaga domnie a acestui sultan s-a caracterizat printr-o cruntă teroare, atît în Armenia cît şi în Bosnia, Herţegovina şi Macedonia. El a fost înlăturat de mişcarea Junilor Turci (partid înfiinţat în 1908) şi încarcerat la Salonic.

După regulamentele marinei, comandantul rus era dator să facă vizită comandantului diviziunei noastre, îndată ce-am sosit în port ; ceea ce rusul n-a făcut.

De aci răceala între noi şi ofiţerii ruşi.

După-amează părăsim bordul pentru a vizita oraşul.

Un barcagiu turc, cu fesul pe ceafă, cu gîtul gol şi ars de soare, ne debarcă ia mal.

Pe cheiul vechi, sfărâmat, de blocuri uriaşe de piatră desfăcute de izbiturile valurilor, mulţimea stă adunată privindu-ne curioasă ; unii ne arată cu degetul expîicînd vecinilor că suntem : *Vlahica.*

Trecem pe străzi strîmte, întortocheate şi murdare. Zidurile mari, înnegrite şi măcinate de treme, ascund case cu nenumărate fereşti ferecate cu zăbrele de fier şi astupate cu perdele groase.

în centru, mişcarea e foarte mare ; pmtre şirurile de prăvălii care se ţin lanţ, ne mişcăm încet oprindu-ne să privim la pînzării bogate, la pieile de bizon, la magazii care gem pline cu galenţi de toate formele — un fel de papuci înalţi, cu tocul şi talpa de lemn. Ne minunează măiestria şi fineţa cu care sunt lucrate obiectele în filigrane ele aur şi argint, extras din minele din apropiere, de la Gouma-ne-Kane.

O căldură moleşitoare ; ne îneacă mirosul nesuferit, care se ridică din birturile turceşti unde sunt scoase în stradă frigările cu carne de berbec, ce-şi sfîrîie grăsimea deasupra cărbunilor. Grămezi de legume şi fructe zac pe pămînt în bătaia soarelui.

Şi-n strîmtoarea acestor străzi murdare ne învîrtim cu greu prin furnicarul omenesc.

Turcii, tăcuţi, nepăsători, îşi mînă catîrii ce păşesc trişti : arabii cu chipuri frumoase, bronzate dc arşiţa soarelui, îmbrăcaţi în haine largi şi albe merg încet pe iîngă cămilele blînde, grecii limbuţi ne asurzesc lăudîndu-şi marfa ; armenii palizi şi sprîncenaţi ne privesc tăcuţi cu ochii lor adînci şi negri ; persanii, cu ochii şireţi şi lacomi, ne arată mîndreţa covoarelor moi şl pline.

La vreun colţ de stradă ne iese în cale cîte o cadînă strecurîndu-se uşor, ca o umbră, pe iîngă zidurile înalte. Şi noi rămînem împietriţi în loc, cu ochii ţintă, să surprindem clin învelişul acela de stofă vişinie, care o ascunde

j

din creştet pînă în tălpi, vreo minune de picioruş în papucul cusut cu fir şi mărgele, sau vreo mînă albă şi mică, împodobită cu inele de aur.

...Uneori ne înfioară sclipiri scînteietoare de ochi negri, adînci şi pătimaşi ce ard în pară sub broboada care-i păzeşte umbrindu-i.

O mişcare deosebită se face prin mulţime ; toţi se dau în lături facînd loc alaiului care trece în goana cailor : e P[a]?[a] cu escorta lui. El se duce să dea vizită comandantului diviziunei noastre.

Doi aşchiri _ călări, cu armele învelite în blană de oaie şi prinse la spinare, cu iataganele la coapse, merg înainte, în galop, deschizînd drumul.

După ei un turc scurt şi gras, îmbrăcat milităreşte, cu turban roş, vine pe un cal frumos rotat : e prefectul de poliţie.

în urmă e o căruţă fără arcuri, trasă de doi cai albi : răzămat pe un maldăr de covoare stă paşa grav, posomorit, cu fesul roşu-aprins, cu gherocul negru, cu pieptul plin de stele şi cusături în fir de aur.

După căruţă, un rînd dc aşchiri săltînd în galop îşi bat tecile iataganelor de coastele cailor înspumaţi, de sub copitele^ cărora scapără scîntei din pietrele caldarîmului sunător.

înaintea meselor înşirate în stradă, cîţiva zarafi turci stau adînciţi în liniştea lor visătoare, pierduţi cu ochii-n vag, înconjuraţi de nouraşii albaştri ai fumului ce se-ncolăceşte leneş înăîţîndu-se din narghilele aprinse. Figurile lor încadrate de barbe mari, îmi aduc aminte de tipurile semite ale zarafilor pe cari îi vedeam în copilăria mea pe stradele laşului.

Ne oprim cu toţii să ne schimbăm banii în monede turceşti, căci în voiaj ni se plăteşte solda în aur. Mulţimea de copii care urma droaie după noi, acum ne înconjoară urmărind cu priviri lacome strălucirea aurului.

Cîţiva mai îndrăzneţi intră în vorbă şi ne servesc de tâlmaci ; căci unii ştiu puţină franţuzească învăţată în şcoalele celebrilor *Freres jesuites* care au prins rădăcini şi pe aici.

în oraş stăpîneşte o linişte înăbuşită ; nu-i decît o lună de la cumplitul măcel al armenilor. La fiecare pas întîlnim

patrule de soldaţi, cu cartuşierile încrucişate pe piept, cu armele încărcate, străbătînd mahalalele.

Iar pe la colţurile stradelor vedem cete de copilaşi zdrenţuiţi şi murdari, cu chipurile brune, slabe şi ofilite, întinzînd mînele spre a cerşi mila trecătorilor.

Aceşti micuţi, flămînzi şi goi, sunt victimele nelegiuitei cruzimi a turcilor ; ei sunt orfanii ai căror părinţi au fost ucişi în timpul măcelului.

Se bat sărmanii îngrămădindu-se ca să prindă banii ce le dăm să-şi cumpere pîne...

O bătrînă armeanca ce vinde ciorapi de lînă ne istoriseşte pe şoptite, într-o franţuzească stricată, toate grozăviile întîmplate :

Cum s-au strîns turcii de prin toate satele vecine şi au năvălit cu cuţitele prin casele *kristianilor* — cum îi înjungheau în pragurile caselor şi pe scările bisericilor, — şi cum îşi băteau joc de trupurile neînsufleţite scoţîndu-le în stradă. Numai aceia care s-au refugiat pe vasele streine, ce erau în port, au putut scăpa. Pe copii însă îi cruţau ; ziceau turcii că : *„Aceştia vor servi mai tîrziu pe Allah cu credinţă şî supunere".*

...Şi bătrînei i se îneacă glasul povestindu-ne ; abia îşi mai stăpîneşte plînsul oftînd dureros ; îşi şterge cu mîneca hainei boabele de lacrămi ce se scurg printre zbîrciturile obrazului pînă în bărbia-i ascuţită.

Mă uit şi cat cu ochii cercetători, să pot surprinde vrec umbră de cruzime pe chipurile atît de cuminţi şi liniştite ale acestor turci, ce stau aşa de potoliţi, aşa de nepăsători, în uşile prăvăliilor.

Nici n-ai crede că aceşti oameni sunt în stare să săvîrşească asemenea nelegiuiri.

Ce adîncuri nepătrunse se ascund în sufletul acestui fanatic neam de oameni !

Ne întoarcem spre port. Rămîn în urmă privind la cifrele turceşti însemnate pe cadranul unui ceasornic, aşezat sus, la intrarea unei case mari.

Un bătrîn, aşezat turceşte în uşa unei cafenele, mă pofteşte *„să stăm de vorbă"*, şi îmi explică cum se numără ceasurile la ei, de la răsăritul soarelui, şi care e diferenţa între ceasul *a. la turca* şi ceasul *â la franca.*

Ii mulțumesc cu un : *Eval.i efendi!* [1] respectuos si mă scobor în port.

în_ zarea îndepărtată apar vasele ancorate în radă, ca nişte jucării minunate, împrăştiate pe faţa calmă a mării.

După ora bordului e aproape de apusul soarelui, căci „Elisabeta", mîndră, îşi flutură în adierea serei flamura albastră prinsă în vîrful catargului, semnal de atenţiune pentru lăsarea pavilionului.

Cînd se împlineşte ora anumită, în clipa cînd flamura cade ca un fulg uşorji bubuitul descărcăturei zguduie văzduhul, toţi îşi descopăr capetele ; iar corniştii încep a suna *onorul* ce se dă tricolorului roman, care se lasă de la pupa încet, alunecînd în jos odată cu cel rusesc.

Globul roşu însîngerat al soarelui alunecă uşor după creasta înclinată a muntelui, ce despică albastrul cerului seiun... După cîteva clipe nu mai rămîne decît o geană roşietică ce licăreşte în asfinţit, tivind în auriu o margine a cupolei şi poleieşte cald vîrful unui minaret al moscheei de pe bătrînu! munte : Sui-Dangi.

...Şi acum, în pacea sfintă a serii, nu se simt decît fiorii dulci, jmprăştiaţi de notele muzicei vaporului rus, ce îngina o rugăciune aşa de tristă ca ecoul slab al unui plîns îndepărtat...

VI Ii

Platana, S august

Portul e aproape gol : o corabie mare cu trei catarge, ancorată aproape de noi, şi-a întins toate pînzele să le usuce la soare ; o canonieră turcească, neagră şi murdară, îşi joacă încet pavilionul roşu cu semiluna albă la mijloc ; alături, „Elisabeta", mîndră şi lucitoare, îşi flutură nebunatic flamura ei în trei culori în jurul unuia din catarge.

Ce dimineaţă frumoasă !

De-o parte coasta înaltă, munţii înverziţi cu păduri dese şi bogate ; de altă parte marea calmă şi întinsă, cu

[1] Corect : ***Evallah efendi !*** — Allah să-ţi lumineze calea ! (în limba turcă).

luciul unei imense plăci de oţel sub albastru limpede a! cerului de Orient.

Abia mi-am sfîrşit serviciul de cart şi trebuie să plec la mal pentru observaţie astronomică împreună cu ceilalţi camarazi.

Luăm sextantele şi cronometrul şi ne suim în barcă, alături de căpitanul secund al bastimentului.

Ajunşi la mal, ne găsim loc potrivit la marginea unei păduri şi începem observaţia.

Pe cînd ne chinuiam să prindem soarele reflectat în oglinda sextantului, auzim şoapte în urma noastră ; e o droaie de turci adunaţi spre a ne pîndi să vadă ce facem.

Se opresc mai la o parte şi ne privesc speriaţi ; cei mari ţin liniştea stăpînind pe copiii cei mai îndrăzneţi ce vor sa se apropie.

Mai tîrziu un turc bătrîn se desprinde din mulţime şi se apropie în vîrful degetelor. După un *Salabairulsum !* [1] şi o timinea respectuoasă ne întreabă ce facem.

îi explicăm totul prin cîteva vorbe turceşti pe care le ştiam şi noi, şi el pleacă mulţumit pentru a explica acelei mulţimi care-l aştepta cu nerăbdare.

Ne întoarcem la bord ca să facem calculele. După-amiază cîţiva ofiţeri şi cu medicul bordului plecăm în oraş.

La mal ne întîmp/ină un ofiţer turc de infanterie şi ne conduce arătîndu-ne oraşul acesta atît de ciudat.

Pe două coline sunt aşezate două orăşele : unul turcesc şi altul creştin, care se privesc faţă în faţă.

Fiecare din ele cu obiceiuri, cu legi şi credinţe deosebite : două lumi diferite, vrăjmaşe, care se duşmănesc de moarte, deşi sunt unite sub aceeaşi soartă. Amîndouă cu aceeaşi înfăţişare sărăcăcioasă şi tăcută, ca mai toate oraşele din Orient : aceleaşi îngrămădiri de ziduri, căsuţe tupilate, încîlcite prin viţele stufoase, ascunse în umbra smochinilor înverziţi şi a platanilor bătrîni.

Deosebirea e numai că pe una din coline strălucesc crucile poleite de pe turnurile bisericilor ; în timp ce, de pe cealaltă colină, răsar lucind semilunile de pe minaretele

[1] Corect : ***Sabahlar hayr olsiin !*** — Să vă fie dimineţile luminoase ! (în limba turcă).

geamiilor, două credinţi ocrotite de aceleaşi raze ale soarelui, de aceeaşi boltă a cerului pururea albastru.

încălecaţi pe catîri, pornim să vizităm împrejurimile : apucăm la deal pe ulicioare întortocheate şi aşa de strimte că abia pot trece cămilele încărcate.

După puţin timp, suntem afară la marginea mahalalei, de unde vederea coprinde întreaga împrejurime.

Şi catîrii se fac ghem sub noi urcînd greu la deal şi pipăind locul, îşi înfig copitele în bolovanii drumului.

Ce aer de jalnică resemnare au animalele aceste de povară şi ce blîndeţă răsfrîng ochii lor mari, negri, umbriţi de gene lungi.

De o parte şi de alta a stradei, numai livezi de măslini şi straturi de tutun ; casele mici, cu zidurile goale, fără nici o înfrumuseţare.

Ne uimeşte atîta sărăcie ; o mizerie aşa de neagră, în mijlocul unei naturi aşa de bogate, sub un cer aşa de limpede şi dc frumos !

Ne îndreptăm spre o biserică frumoasă : „Sf. Constantin", zidita în coasta unei înălţimi. Clopotniţa albă şi crucea poleită răsar sclipind prin cutele perdelei verzi a frunzelor de măslin. Un călugăr bătrîn ne îndeamnă să mergem mai departe, pînă la vechea mănăstire zidită de Belizariu [1].

înaintăm încet, pe o potecă strimtă, de-a lungul unei rîpi stîncoase, strecurîndu-ne pe sub granituri gigantice, ameninţătoare, prinse în stînci uriaşe, în forme ciudate, ca nişte monştri împietriţi de veacuri.

Mănăstirea pare o fortăreaţă în ruină, pereţii îi sunt ruinaţi şi măcinaţi de vreme ; o parte a zidăriei e rezematădde peretele unei stînci striate în pături de granit vînăt şi roşu ca sîngele.

O linişte de moarte învăluie colţul acesta stîncos.

Biserica, pustiită şi-n paragină, e lucrată în stil bizantin •. pereţii de marmoră, în mozaic bogat, în sculpturi măiestrit cizelate, totul în desemnuri vechi, festonate în broderii bizare şi mistice.

[1] Belizariu, Belizarie (aproximativ 494—565), celebru generai bizantin, conducătorul armatelor împăratului Justinian.

înăuntru, pe pereţii ooltuţaţi şi pe bolţile surpate, încă se mai văd pete colorate : umbrele sfinţilor zugrăviţi cu atîta amar de vreme în urma.

O singură candelă, aprinsă de călugări greci, mai veghează cu o licărire bolnavă, ca deasupra unui mormînt, luminînd aşa de trist goliciunea iconostasului despoiat şi năruit.

Această îngrămădire uriaşă de dărâmături, altădată podoabă a măreţiei stilului bizantin, martoră a patrusprezece secole, tot ne mai aminteşte încă legenda tristă a nefericitului ei fondator şi ne arată cît de vremelnică e cumpăna măririlor lumeşti.

Belizariu, mîndrul general al lui Justinian, după ce infrînge pe perşi, zideşte această biserică pe malurile Pontului Euxin, apoi cade în dizgraţie şi ajunge orb şi sărac, purtat de fiica sa, cerşindu-şi pîinea pe stradele Bizanţului.

...Şi cum stau ascultînd pe călugărul bătrîn, care ne povesteşte despre nelegiuirile năvălitorilor cari au jefuit biserica, furînd din odoarele sfinte, din evanghelii şi pergamente vechi, mi se parc că zăresc încă pe mozaicul capriţios al zidurilor stropi de sînge închegat — rămăşiţele cruzimii din vremurile trecute.

De aci, de pe înălţimea pe care ne aflăm, privim în urmă, departe, în zarea ştearsă a depărtării, unde se pierd vîrfurile bătrînilor munţi ai Anatoliei, ale căror coame albite de zăpadă scînteiază sub razele soarelui.

La picioarele noastre, pe cele două coline, pînă în mare, se desfăşoară Platana.

O varietate de culori neînchipuit de frumoasă : casele, albe şi mici ca nişte jucării, apar în umbra de un verde-închis a livezilor de măslini, semănăturile de tutun, colţurile pleşuve ale stîncilor de granit roşu, smochinii stufoşi, lespezile albe din cimitirul umbrit de chiparoşi jalnici, cari cresc pînă în marginea oglinzii străvezii a mării... un amestec curios, ca nişte trăsături de penel aruncate la întîmplare, într-un joc capricios de culori vii tremurînd în lumina miezului de zi.

Ne scoborîm prin mahalaua creştină.

Vestea că un doctor, un *echini* [1], e în oraş, se răspîndeşte ca fulgerul. La fiecare pas ne oprim întîmpinaţi de oameni

[1] Corect : ***hekim*** — medic (în limba turcă).

şi femei aducînd în braţe copii. Şi doctorul, om bun şi milos, cercetează cu drag pe toţi, învăţîndu-i ce trebuie să facă.

Uneori rămînem în loc fermecaţi de frumuseţea răpitoare a femeilor grece şi circasiene, care ne ieşeau în cale cu mersul lor molatic, cu figurile lor bronzate, cu buzele roşii, umede, cu părul negru şi inelat, căzut pe umeri ; sub sprîncenele lor arcuite ele au nişte ochi de foc, pătimaşi, adînci ca marea şi negri ca păcatul dragostei.

Un bătrîn roagă pe doctorul nostru să vie pînă la el acasă să vadă pe fiică-sa, care sufere de piept.

Intrăm într-o livada bogată : bolnava stă culcată la umbră, faţa e palidă şi ochii negri, visători, cată aiuriţi spre cuiburile albastre de lumină ce joacă prin frunzele măslinilor. Noi îl lăsăm pe doctor în urmă şi ne ducem mai departe sub un smochin încărcat, unde fratele fetei ne cîntă din mandolină o veche arie orientală.

...Ce duios şi gingaş picură notele dulci ale mandolinei în liniştea singurătăţii aceştia, în aerul parfumat al livezii pline de fructe, în care arde parcă aroma de esenţe îmbătătoare !

Tîrziu, pe cînd ne întorceam la bord, un hogea suit în vîrful unui *minaret,* cu braţele întinse, cîntă chemînd credincioşii la rugăciune ; glasul lui *tînguitor* se pierde în dangătul prelung ce vine de la cealaltă colină a oraşului, de la clopotele unei biserici.

...Şi fără să vreau, sub farmecul sfînt al chemării credincioşilor la rugăciune, compar credinţa *profetului* aşa de reală şi pămîntească, rostită de glasul preotului din minaret, cu chemarea ideală şi mistică a clopotului, care înalţă închipuirea către cel mai frumos şi amăgitor vis ce s-a arătat vreodată ochilor minţii omeneşti, visul răpitor, sublimul vis, pentru care a luptat în viaţă şi a murit pe cruce blîndul fiu al dulgherului din Nazaret.

IX

Vona, 11 august

_ Se lumina de ziuă cînd am ancorat în portul acesta ____ adică, la drept vorbind, nici nu se află port aci ; în fundul băii largi şi minunat păzite de vînturile dinspre larg, e un orăşel oriental, ascuns în poala unui munte îmbrăcat în verdele pădurilor de dafin.

De-ţi rătăceşti cumva privirea în urmă, departe, poţi număra de-a rîndu în zare sate şi capuri ce lanţ se înşiră de la Ieros prin Keoreli, Tereboli, Zefiros şi Kerasunda ; întreaga coastă a Anatoliei, înaltă şi colţuroasă, apare scăldată de valurile mării, în lumina trandafirie a dimineţei. Te minunează frumuseţea coastei, aşa de variată, ca o dantelă măiastră lucrată de o mînă dibace.

La cîteva mile spre vest, se prelungeşte în mare, umbrit de un buchet de arbori, capul de stîncă ruptă ce poartă numele de Iason.

Din vremuri, aci se povesteşte că a ancorat „Argos", mîndră corabie pierdută în căutarea *Lînei-de-aur,* şi aci a debarcat Iason, viteazul căpitan al Argonauţilor din expediţia aşa de mult cîntată de poeţii antieităţii elene.

Orăşelul acesta de veacuri doarme acelaşi somn greoi şi trîndav în care vegetează mai toată populaţia visătoare a Orientului — natura bogată a lenevit firea omenească împiedicînd-o a mai adăoga ceva.

O barcă ne lasă pe ţărm la un mic debarcader putred, înnegrit. Un turc ne întîmpină salutîndu-ne milităreşte ; după îmbrăcăminte pare a fi un gardist.

Plaja care se prelungeşte în mare, spălată de spuma valurilor, e formată din nisip feruginos, negru, fin şi greu, dovadă că în vecinătate se găsesc *gisimente* de fier. în munţi, numai la 15 kilometri depărtare, se află mine de argint ; totuşi, fierul, argintul, ca şi celelalte produse se aduc din porturile ruseşti.

Străbatem oraşul în lung şi-n lat. Aceeaşi îngrămădire de case fără nici un stil pronunţat, aceleaşi geamii albe îşi înalţă minaretele ţuguiate. Ulicioarele strimte, murdare şi cotite se înfundă prin ruinele zidirilor vechi sau se închid baricadate prin maldăre de foi de tutun puse la uscat.

Ne oprim în marginea oraşului. Numai aci găsim apă dulce : un pîrău limpede se furişează prin crăpătura muntelui ; şi undele clare i se preling pe lespezi de piatră sticloasă.

în colţul acesta umbrit şi răcoros se strîng locuitorii ca să-şi adape vitele. Sub măslinii încărcaţi şi dafinii mirositori

ce cresc la întîmplare, îmbătrînind în voia naturei, o sumă de oameni se află adunaţi la umbră. Vreo doi bătrîni aşezaţi turceşte, cu picioarele încrucişate, se odihnesc nepăsători ; nici unul nu scoate o singură vorbă măcar, toţi tac şi fumează, cu ochii pironiţi în gol — pare că urmăresc un punct anume văzut de fiecare-n parte.

Alţii îşi adapă cămilele şi catîrii ; unii sunt oameni tineri şi bine legaţi ; au picioarele goale pînă la genunchi, şi pe corp numai cămaşă ; figurile au culoarea bronzului, şi trupurile — ceva din înfăţişarea statuelor antice.

Privim înduioşaţi la un grup de cămile ce-şi leagănă uşor gîturile lungi, întinse înainte ; acestor animale urîte şi diforme natura le-a concentrat singura frumuseţe în ochii lor dulci, cuminţi, în care se resfrînge melancolia şi resemnarea tristei lor soarte.

Pe cînd ne întrebam cîţi metri de grosime să aibă platanul uriaş ce-l admiram, ni se răspunde dintr-un grup de turci : *„Cinci metri"*, într-o românească perfectă. Era gardistul ce-l întîlnisem la mal şi pe care-l observasem că ne urma la distanţă, pare că ar fi avut să ne spuie ceva.

Surprinşi, îl întrebăm de unde ştie româneşte ; şi el, roşu la faţă, schimbat, ne răspunde că a fost cîţiva ani prin România.

Ne întoarcem prin cealaltă parte a oraşului, oprindu-ne la casa guvernatorului, un bătrîn, Miralaia.

Trecem într-o livadă splendidă ce îşi desfăşoară bogăţia solului pe o pantă dulce pînă-n mare. Departe, se pierde şerpuind un drum rătăcitor, tăiat în coasta unei stînci. La umbră, pe o bancă de lemn, în balsamul jalnicilor chiparoşi, doi bătrîni cetesc o carte. Unul dintre ei se ridică : e stăpînul casei ce ne întîmpină cu o temenea respectuoasă, poftindu-ne să luăm loc. După vreo două vorbe schimbate, se aduce obicinuita cafea şi siropul răcoritor ; bătrînul îşi netezeşte barba-i albă-afumată şi ne zice surîzînd : *„Ioc şarap efendi"!* — voind să ne spuie că legea nu-i permite să bea vin. Vizităm grădina şi casa : o clădire veche cu zidurile măcinate de vreme, cu ferestre mici, ferecate cu gratii şi închise cu jaluzele verzi. Singurătatea şi liniştea ce-o împresoară îi dau o măreţie nespus de tristă. Ciudată construcţie — în rîndul de jos e grajdul ; bătrînul îşi ţine încă o frumuseţe de cal, sînge arab. Cînd am trecut pragul, un cal mic, alb ca zăpada, şi-a întors gîtul încordat, mişcînd nervos urechile ciulite, şi ne-a privit cu nişte ochi vii şi blînzi cari ardeau sub moţul de păr stufos căzut de pe frunte pînă pe nările mari şi roşii.

[1] Vin în nici un caz, domnule ! (în limba turcă).

Bătrînul ne spune că de mult nu-l mai încalecă, dar îl ţine aşa să moară lîngă el, că multă vreme l-a slujit credincios în timpuri grele şi de primejdie.

Se înserase cînd ne-am luat rămas bun întorcîndu-ne la bord.

Pe la ora şapte toate prăvăliile sunt închise, de cînd cu măcelul armenilor ; mai tîrziu de ora aceasta nimeni n-are voie să mai circule pe strade şi nici o barcă nu poate să plece de la ţărm.

Seara, după terminarea serviciului, e ora repausului pe bord ; clipele dulci şi fericite cînd fiecare trăieşte pentru sine însuşi, retras în fundul sufletului său.

În cuprinsul acestor cîţiva metri e imaginea întregei omeniri ; în mic, o lume ce s-agită, trăieşte împărţită în trepte sociale, cu gînduri, dureri şi mulţumiri deosebite.

În tribord, la pupă, se plimbă comandantul, fluierînd încet ; în dreptul careului un grup de ofiţeri tineri vorbesc şi rîd ; în prova, pe teogă, e toată mulţimea adunată.

Se strîng în grupe oameni tot din acelaşi sat şi povestesc sau cîntă aşa cum ei simţesc şi inima-i îndeamnă.

...Şi nu-i un cîntec singur ca să-l auzi în cor, sau să răzbată numai un glas deosebit, ci sunt crîmpeie frînte de-atîtea voci în parte, şi fiecare-şi cîntă încet şi pentru sine, de jale, de dor sau de iubire — cîntece vechi, de cine ştie cînd — aduse cu dînşii din vatra părintească, ori altele învăţate pe urmă în armată.

Amestecul acesta de glasuri diferite formează o armonie de murmur vag, un fel de tînguire duioasă şi unită într-o melancolie dulce şi adesea dureroasă, ce tremură în aer pînă ce se stînge în mare.

Deoparte îi strîns un grup, în mijloc văd şi pe gardistul turc ce-l întîlnisem în oraş.

Întreb mirat, şi aflu tot misterul :

1

Era un român, fost soldat pe „Elisabeta" şi dezertor de vreo şase ani de cînd bastimentele române mai vizitaseră aceste porturi — ciudat lucru... un ţăran român gardist în Anatolia.

Vaporul şi culorile româneşti i-au deşteptat dorul de ţară ; nu l-a răbdat inima şi a venit o dată să mai vadă pe ai lui — găsise vreo doi oameni tot din acelaşi sat cu el.

Şi Jn clipele acestea trăia o viaţă întreagă la sînul cald al ţării, în mijlocul mulţimei de oameni — fraţi cu dînsul — cari cîntau spunîndu-i de satul lui, de casă şi părinţi, de fraţi şi *de.* pămîntul lăsat aşa departe la care de atîtea ori visase răzleţul, uitat printre străini.

La spatele lui, unul lungit pe punte alene, c-un maldăr de frînghie avînd drept căpătîi, cîntă pierdut a jale cu ochii ţintă în cer :

Trandafirul rău tînjeşte
Dacă-l smulgi de unde creşte,
Tot aşa tînjesc şi eu
După sătuleţul meu...

^Tace puţin, şi iarăşi se porneşte din ce în ce mai tare, zicînd tot mai cu foc :

Rămîneţi cu toţi în pace
O-o-f !... mă duc, că n-am ce face

Mă uitja ei : gardistul şi oamenii aceia ce stau pe Iîngă el, nu cîntă, nici nu rîd ; vorbesc încet, aşa ca în spovedanie.

El stă jos, ţinînd capul în piept, şi numai rar scoate vreo vorbă şi întreabă de ceva, apoi oftează adînc .şi clatină din cap încet, abia se mişcă firele moţului prins în vîrful fesului roşu.

Ce-o fi vorbind oare ?... Şi cîte s-o fi petrecînd în fundul ascuns al inimei sale !...

Cînd şi-a ridicat capul am văzut bine cum îi jucau în lacrimi ochii lui tulburi.

Şi-a luat rămas bun, căci se suna apelul şi oamenii toţi treceau la front pe borduri.

Pe cînd unul, cu glas tare, spunea rugăciunea de seară, toţi ceilalţi, pe punte, în rînduri, cu capetele goale, îşi făceau semnul crucei, iar notele metalice vibrau pierdute-n aer.

Barca, în care el plecase, era departe cînd am zărit-o poţolindu-şi mersul ; şi s-a oprit dînd drumul îopeţilor în voie.

Abia se distingea o umbră stînd pe loc în ceaţa ştearsă a serei — parcă nu se-ndura să plece — de ce s-o fi oprit ?...

Spre asfinţit, de mult dispăruse globul soarelui înecat în adîncul mărei. Zgomotul, viaţa bordului, încetase odată cu cea din urmă tremurare a notelor sfintei rugăciuni de seară. Pe punte nu se mişca nimeni, în cabina comandantului lumina era stinsă ; afară, vreo doi oameni în prova, de serviciu, şi noi, grămadă, strînşi în jurul bătrînului Marcheti, mecanicul bordului.

La toţi ni-era drag omul acesta, pentru bunătatea inimei şi farmecul povestirilor sale. Ne spunea din peripeţiile unui naufragiu ce-l suferise în Marea Roşie, apoi amintiri din bătălia navală de la Lissa unde luase parte în tinereţea sa.

De mult terminase bătrînul, dar noi tăceam cu toţii, stăpîniţi de înţelesul povestirei, spuse într-o românească aşa... de stricată şi plină de glume şi învăţături de-ale meseriei, deprinse o viaţă întreagă în aspra şcoală a mării.

Era tîrziu, nici unul dintre noi nu se îndura să plece — frumuseţea nopţilor pe mare dă un farmec nespus de dulce grelei vieţi de bord — mişcaţi de liniştea ce ne înconjura, fără să ştim, ne ţintuise în loc un fel de teamă parcă de a nu turbura sfinţenia liniştei ce stăpînea natura întreagă.

0 noapte dumnezeiască !... frumoasă ca în basme : cerul curat, nici o mişcare nu se simţea, nici o adiere nu înfiora calmul apei moarte. Iar sus, în peretele negru al ţărmului, o licărire albăstrie începu să resfire frunzele copacilor înalţi, şi colţul lunei noi se ivi, lucind ca muchea unei seceri de argint, înfiptă în vîrful unui dafin bătrîn.

Furaţi de gînduri, pe nesimţite, se coborîse fiecare în adîncul tainic al sufletului, uitînd fiinţa celor dinprejur.

Un sunet vag ajunse pînă la noi, o tresărire abia simţită, ca un fior slab, atinse pacea nopţii.

Ne-am ridicat cu toţii ca să vedem ce este.

Cu ochii deschişi, cu auzul aţintit, aşteptam... pe luciul negru al apei abia aluneca o umbră în zare.

[1] Lissa, oraş, mai înainte cetate, în insula cu acelaşi nume, în apropiere de coasta Dalmaţiei. Aici s-au dat mai multe bătălii navale. Textul se referă la ciocnirea de la 1866, dintre flota austriacă şi cea italiană (învinsă).

Era o barcă ce se-ndrepta spre noi ; nici un zgomot nu s-auzea, doar se simţea uşor mişcarea lopeţilor, lină, regulată, fără a scoate pana afară din apă.

„Să ştiţi că-i un contrabandist de tutun", spuse unul dintre noi.

Barca se apropiase ; cînd a venit alături, în loc să acosteze în bordul în care ne aflam, a ocolit prin pupa vasului şi s-a oprit pe furiş la scara din bordul opus. Am înţeles îndată : în bordul dinspre ţărm îi era teamă să nu fie zărit la lumina felinarelor de punte.

„Ba... nu, e gardistul turc care a fost azi aci."

Aduce un răvaş, o legătură cu lucruri pentru un soldat ; cere să i le ducă la părinţi, în satul lui. Are şi tutun ; ne roagă să-l primim, ca-i foarte bun, de Baffra.

Stă şi ne istoriseşte ciudatul roman al vieţei lui şi chipul cum trăieşte prin locurile acestea. Ne mulţumeşte apoi din toată inima şi pleacă încet, strecurîndu-se prin întuneric.

Noi am rămas privind la dunga de lumină lăsata în luciul apei, ca urma unui diamant ce taie o sticlă întinsă.

O pierdusem cu toţii din vedere ; o dată mai apăru în curmezişul cărărei de lumină ce o aşternuse luna de sus, încremenită anume ca o semilună deasupra unui minaret. In clipa aceea un glas puternic s-auzi dinspre ţărm.

Santinela de pe mal zărise barca în lumină.

Acelaşi strigăt răsună repetat de cîteva ori ; şi un fulger scurt licări înroşind c-o pată luminoasă negrul ţărmului în zare, iar bubuitul unei puşti înfiora coprinsul tot, spărgînd liniştea nopţci... o clipă numai, căci ecoul se risipi departe, pierdut în pustiul întunecat al mării...

X

Samsun [1], 16 august

înainte de prînz primim o vizită neaşteptată.

Un domn bătrîn, corect îmbrăcat, se urcă pe punte şi ne salută respectuos ; într-o mînă îşi ţine şapca lui rusească şi în alta o cravaşa de trestie de mare.

[1] Samsun, oraş şi port în Turcia, pe malul Mării Negre centru comercial, manufactură de tabac.

E un colonel rus de cavalerie, în retragere.

îl poftim în careu. începe a ne spune, într-o franţuzească stricată, cîtă simpatie are pentru români : a făcut campania din '77, ne cunoaşte foarte bine ţara şi obiceiurile, ne ştiuse şi limba, dar a uitat-o ; i-a mai rămas numai două cuvinte pe care le repetă într-una, cu deliciu : *vin Tragaşani!... ah!... vin Tragaşani*

Atunci schimbăm berea, cu care îl tratasem, pe vin... şi limba musafirului nostru se dezleagă ; exploziile de simpatie devin din ce în ce mai dese şi mai puternice [. ..]

Soarele ca focul ardea în miezul zilei, cînd am debarcat pe mal în port.

După cîţiva paşi am putut observa că oraşul acesta are o înfăţişare ceva mai europenească. Ne oprim în răscrucea a două străzi largi, pavate cu lespezi mari de piatră. în dreapta se înşiră un rînd imens de bolţi — e un bazar oriental.

Curioasă impresie îţi produce această confuză îngrămădire de mărfuri felurite între zidurile vechi, umede şi înnegrite de vremuri.

Un muzeu uriaş, fără nici o rînduială. Cum ai păşit sub coperişul de piatră tăiată în bolţi enorme şi negre-afumate, te prind fiori în aerul rece şi umed ; ca într-o peşteră te îneacă mirosul greu de mucegai.

Abia lumina zilei mai poate să răzbată, şi cîte-o rază caldă se furişează-n taină de-ncearcă să usuce dungi albe înşirate din picături de apă ce se preling cu-ncetul pe ziduri, în unghere. Şi-n haosul acesta, te ameţeşte un zgomot vag de mii de voci într-una, care se agită în clocot sub bolţi înăbuşite, izbindu-se între ziduri c-un nesfîrşit ecou.

Trecurăm pe lîngă o prăvălie cu arme. Ce curioasă adunătură de vechituri : puşti lungi, un fel de şuşanele cu paturi mici, sculptate şi încrustate în sidef, pistoale mari turceşti, pumnale fine, artistic lucrate, săbii de Damasc şi iatagane cu lamele curbate.

Ne oprim la o prăvălie de stofe şi mătăsării. Negustorii sunt nişte greci ; cu ochii lor negri, vii, ne prind, învăluindu-ne într-o privire şireată şi cercetătoare. Adînci cunoscători

de oameni. Dintr-o clipă te-a pătruns, şi cu o siguranţă uimitoare, te ştie cine eşti, de unde vii şi ce voieşti.

întreaga prăvălie şi-o răstoarnă grăbiţi, numai ca să ne arate marfa ; nu cere să-i cumpărăm nimic, dar gura nu le tace ; şi laude, ademeniri şi politeţe curg din belşug, cu cît se strîng mai mulţi în jurul nostru.

în cîteva minute coprinsul tot e inundat în valuri colorate de pînzeturi şi stofe — o beţie de culori vii, împletite într-un chip bizar în desemnuri fantastice, după capriţii destui de ciudate.

Alături e un fel de cofetărie turcească.

Stăpînul, un turc, stă în fundul prăvăliei pe un scăunel şi fumează aşteptînd liniştit să-i vie muşterii ; nici nu clipeşte măcar din ochi.

îi cer apă şi dulceaţă. El se ridică încet şi cu mişcări măsurate îmi aduce un borcan mare, o lingură şi un pahar, apoi se aşează iar la locul obicinuit. După ce-mi potolesc setea, voii să-i plătesc ; turcul se uită nedumerit la mine.

Eu mă mir de ce nu vrea să ia banii, şi el se miră de ce-i plătesc cînd n-am gustat decît o dată. N-a fost chip să ne înţelegem. La urmă îmi spune hotărîtor : „Dacă-ţi place, mănîncă, dacă nu, atîta pagubă". Turcul voia să manînc tot borcanul, şi nu pricepea cum să-mi ia plată numai pentru că gustasem.

Ieşim din bazar şi apucăm la deal, pe drumul care duce spre cimitirul oraşului. Străbăteam un cartier sărăcăcios ; casele mici şi simple apar prin verdeaţa platanilor stufoşi.

Oamenii aceştia nu pun nici un interes pentru a-şi înfrumuseţa casele prin care locuiesc, pentru că nu stau decît foarte puţin în ele. Tot timpul stau afară în aerul cald şi dulce, în sînul naturii aşa de frumoase, sub un cer limpede, la umbra unei vegetaţii bogate, pe cînd la nord, în frig şi umezeală, sub cerul acoperit de ceaţă, casa e singurul cuib plăcut şi cald, în care omul îşi găseşte odihnă şi mulţumire după o muncă chinuitoare în luptă cu aspra natură ce i se împotriveşte.

în drum, ne minunăm privind la cîţiva turci bătrîni ce stau la umbră şi împletesc ciorapi. Ciudat neam de oameni. Fără să vreau, cătînd la chipurile aceste tăcute şi blajine, îmi vin în minte cruzimile săvîrşite în măcelurile armenilor şi groaznica faimă ce aceşti fanatici şi-au cîştigat de veacuri...

aceeaşi mînă ce poartă andreaua de împletit ciorapi mînuieşte şi iataganul de rătezat capetele ghiaurior nelegiuiţi.

Unde apa e mai lină acolo-i şi mai adîncă !

Intrăm în cimitir. O grădină frumoasă pe o coasta înclinată uşor spre mare.

Cît ochii pot coprinde, nu vezi decît mulţimea de lespezi mari de piatră, cioplite primitiv, şi în neorînduiala înfipte în pămînt.

Cărările înguste ce şerpuiesc în zare se pierd printre morminte, şi pacea sfîntă a morţii domneşte pretutindeni, iar chiparoşii trişti jălesc, de cine ştie cînd, mormintele închise, de multă vreme poate căzute în uitare...

Locurile unde se văd coloane rupte şi lespezi mari trunchiate arată că pămîntul acolo ţine închisă cenuşa celor cari au fost răpiţi din lume în floarea tinereţei.

Străbatem tot cimitirul în lung şi ne oprim la uşa unei geamii, căci tocmai este ora de rugăciunea serii. Şi în mijlocul acestei tăceri desăvîrşite începe să răsune chemarea repetată a unui muezin, de sus, din minaret. Nu înţeleg ce spune, il văd cu braţele întinse cum cheamă credincioşii, cu glasul plîngător şi plin de pietate.

Urcăm cele cîteva scări de piatră ; la uşă ne lăsăm bastoanele şi intrăm înăuntru. în momentul în care păşesc pragul, un fior scurt îmi fulgeră prin trup : înăuntru e rece, tăcere adîncă şi aproape întuneric. Cu o singură privire coprind tot golul tainic al acestui locaş de rugăciune.

Vreo două raze slabe pătrund prin geamuri mici şi poliesc o parte din zidul afumat ; zugrăveala pereţilor e ştearsă, abia se mai cunoaşte o urmă colorată de linii ce se taie în felurite şi mistice desemnuri. Inscripţii încîlcite rămase întrerupte de mozaicul căzut din locul unde fusese înfipt odată cu rară. dibăcie de o mînă omenească.

La glasul chemării de la templu s-adună credincioşii, şi pe măsură ce ajung, îşi lasă papucii în rînd la uşă, încet păşesc tăcuţi, cu ochii în pămînt, cu picioarele goale pe dalele de piatră rece. Trec pe Iîngă noi fără să ne privească, senini, tăcuţi îşi iau locul obicinuit. O linişte desăvîrşită, nici o şoaptă nu atinge sfinţenia tăcerii dinăuntru ; şi toţi întorşi cu faţa înspre Mecca, stau cu ochii pe jumătate închişi, pier-

L

duți ca într-un vis ; un fel de meditare pioasă, ideală. Figurile nu spun nimic ; nimic nu se răsfrînge din tot ce se petrece în lumea sufletului lor. Tîrziu începe vag un murmur de şoapte neînțelese şi ei se prosternă cu fața la pămînt, îndoiți de mijloc se leagănă, asemenea mişcărei ce o are un om în mersul călare pe cămilă.

Aceleaşi intonații s-aud într-un amestec de glasuri stăpînite — cu toții recitează verseturi din *Coran,* frenetic repetate în limba lui Allah ; şi coardele gîndirei nu mai vibrează în crieri, li se topeşte mintea în frumusețea şi bogăția frazei, aşa de arzătoare a poeziei sfinte — şi în beția de vorbe şi imagini le ard ochii în extaz şi buzele în tremur repetă poezia *profetului-poet.*

Amestecul bizar de însuşiri contrarii e în toată firea acestui neam de oameni. Alăturea de cinste, răbdare şi blîndeță, găseşti cruzimea oarbă — tembeli şi bravi ; din liniştea senină trec, numai într-o clipă, la furie aprinsă.

„Moartea nu este nimic, pentru că nu există", zic ei, şi gata sunt oricînd cu drag să-şi verse sîngele, cînd legea, patria sau padişahul cere.

Fanatic şi erou, acest popor odată a minunat şi îngrozit o omenire întreagă ; dar azi... în decadență, o soartă tristă îl mînă spre pieire —• e soarta ce pururi au avut-o popoarele îmbătrînite...

XI

Sinope ', 26 august

Cea mai bună radă de pe toată coasta este desigur aci la Sinope.

în locul acesta s-a dat vestita bătălie navală dintre turci şi ruşi, în care flota turcească a fost zdrobită şi înecată în mare.

Şi azi, cînd ancora se smulge tîrîndu-se pe fund, adeseori găsim în pămîntul lipit de ghearele ei, monede, lucruri mici,

[1] Sinope, oraş în Turcia, port la Marea Neagră, în antichitate colonie greacă, iar mai tîrziu reşedința regilor din Pont.

urmele unei lumi ce doarme în adîncimea întunecată a fundului.

O peninsulă înaintează în mare, un istm îngust o leagă cu uscatul ; pe şuvița aceasta de pămînt, sus, pe şeaua dealului, a fost zidită mîndră cetate din Sinope. Zidurile de centură stau de atîtea veacuri în picioare încă ; tari, crenelate, mai poartă şi azi în coaste urmele obuzelor ruseşti.

Des-dimineață a început să cînte o muzică în oraş : era zi de sărbătoare, onomastica sultanului ; aceleaşi şi iar aceleaşi note lungi, chinuitoare, ale unei melodii orientale, le-am auzit repetate din zori pînă în noapte. Toți ofițerii, în ținută de ceremonie, mergem în vizită oficială la guvernator.

La mal ne întîmpină mai mulți ofițeri turci din marină şi infanterie ; cînd trecem pe sub bolta porții, un soldat de santinelă ne prezintă arma izbind-o cu patul în pămînt.

Intrăm într-o sală mare ; în mijloc o masă, de-a lungul pereților sofale şi jilțuri vechi, îmbrăcate în postav roşu.

După obicinuitele prezentări şi ceremonii, paşa ne urează bună-venire, comandantul diviziunei noastre îi răspunde mulțumind, şi convorbirea se angajează între cei mari.

Paşa, om foarte plăcut şi deştept, vorbeşte cu drag despre țara noastră ; pare a fi un om cu totul europenizat; din pricină că luase aspre măsuri pentru a împiedica măcelul armenilor, i se zicea de turci, în batjocură, *Ghiaur-paşa.*

După-prînz mergem într-o excursie prin împrejurimile oraşului. Paşa ne pusese la îndemînă opt cai arabi ce ne aşteptau la mal gata, înşelați cu harnaşamente orientale, roşii sau verzi, împodobite cu cusături de fir.

Ieşim din cetate, călăuziți de patru aşchiri călări şi înarmați ; ne îndreptăm la deal, abia putînd să stăpînim caii mici, iuți şi nervoşi ce se frămîntă într-un joc fără astîmpăr ; tocmai tîrziu s-aştern la drum în trap întins.

Ajungem pe înălțimea din capul peninsulei.

în depărtare se zăresc albe zidurile cetății ; şi în urma lor se întinde un deşert de nisip roşu. în transparența de aer şi lumină s-aprinde un joc de licăriri ciudate pe această *mare* întinsă, de nisipuri arzătoare.

Jos, la picioarele noastre, înainte, în dreapta şi în stînga, se întinde marea calmă, adormită într-o strălucire orbitoare ;

în liniştea miezului de zi nimic nu poţi surprinde în tot *pustiul* acesta de apă argintie.

Ne oprim şi descălicăm pe marginea unei prăpăstii ; aci se înalţă ruinele vechiului templu zidit de regele Pontului [1], Mitridate Eupator.

Tăcuţi, ca-n faţa unui mormînt, privim grămada de dărâmături : rămăşiţa falnicului monument, ce-a strălucit cu 100 de ani înainte de Crist, trăieşte încă, păstrînd în sfînta ei singurătate taina veche a lumei asiatice.

Blocurile aceste de granit, cioplit cu atîta măiestrie, au viaţă încă pentru a ne dovedi blestemata morală a timpurilor trecute. Cîtă muncă omenească cheltuită pentru nebuna fantazie a unui *singur om*... cîtă sudoare şi cîte lacrimi s-o fi scurs pe luciul acestor pietre... podoaba operei atîtor mii de *necunoscuţi,* cari lucrau pentru glorificarea oarbei vanităţi a unui *potentat* tiran.

Ne întoarcem înapoi pe un drum mai scurt, ce trece printr-o pădure bătrînă de măslini. în vale lăsăm caii plini de spume aşchirilor ce ne însoţeau, şi intrăm pe jos în oraş.

Auzisem că în această localitate guvernul turcesc trimitea în exil pe mulţi dintre osîndiţii politici. E drept că acest loc este foarte potrivit ; asigurat de trei părţi, căci e împresurat cu apă, numai o parte e legată cu restul ţărei, şi acolo sunt zidurile cetăţii, tari încă şi bine păzite. Se zicea că şi un ofiţer din artileria turcă ar fi trimes aci, ca pedeapsă pentru că luase parte la o revoltă din Stambul.

Eram foarte curios să-1 văd.

Cum mergeam singur prin port, zăresc la masa unei cafenele, în mijlocul unui grup de turci, un ofiţer român — era -camaradul meu de bord, prietenul *Nicu Johnson*[2], cum îi ziceam noi, din cauza tăieturei englezeşti a favoriţilor săi.

Mă apropii de masa la care eram poftit şi fac cunoştinţa celor ce se aflau de faţă.

[1] Pont, regat antic pe ţărmul sudic al Mării Negre, în partea de nord-est a Asiei Mici, întemeiat în sec. IV î.e.n. de Ariobarzani. In anul 63 î.e.n. devine provincie romană.

[2] Nicu Johnson, pe adevăratul nume Nicolae Ionescu, comandor şi director al Serviciului Maritim Român, a fost unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai scriitorului Jean Bart, despre care vorbeşte adesea în *însemnările unui marinar,* I, II, apărută la E.S.P.L.A., 1956—1958.

f
I

Erau doi bătrîni respectabili, îmbrăcaţi europeneşte, purtau, însă, tot fesurile obicinuite ; al treilea, un tînăr îmbrăcat milităreşte, înalt, frumos, cu o figură aproape copilărească şi luminată de un zîmbet fin ; musteaţa abia-i mijea ; în ochii lui mari şi dulci avea o strălucire pătrunzătoare.

Acesta era ofiţerul exilat.

Toţi trei ştiau foarte bine limba franceză ; oameni culţi, începură să ne vorbească despre ţara noastră, de care aveau cunoştinţi întinse.

în cîteva rînduri am încercat a-i face să vorbească şi despre dînşii •— eram foarte curios să aflu de ce fuseseră exilaţi — n-am izbutit, căci se fereau să amintească ceva din trecutul lor.

într-un tîrziu, unul dintre bătrîni mi-a spus oftînd din adîncul inimei :

— Ah !... dacă ai şti d-ta ce simt cînd îmi amintesc din viaţa mea, ai înţelege de ce nu vorbesc de trecut... de ce nu vreau să mă uit în urmă... şi nici înainte nu pot să mă uit !...

Atîta durere înăbuşită tremura în vorbele aceste cu înţeles ascuns, că n-am îndrăznit a-l mai întreba nimic. Şi toţi tăceam, respectînd întristarea bătrînului ce-şi netezea barba-i căruntă ; iar ochii lui sticleau printre genele stufoase, şi înotînd în lacrimi îi aţinti departe, la fumul unui vapor pierdut pe luciul apei. Acolo, în zare, un nouraş alb plutea pe marea albastră a cerului, ca o insulă din altă lume... Şi multă vreme a rămas bătrînul aşa, cu ochii ţintă la fumul ce se-nalţă alene, înnegrind parcă ţărmul acelei insule cereşti.

Tînărul mi-a spus în cîteva cuvinte toată istoria vieţii sale.

Era din o veche familie nobilă ; fiu al unui paşă din lanina, făcuse şcoala militară din Stambul. Pe cînd era în şcoala de aplicaţie, ca ofiţer de artilerie, pe lîngă studiile militare se adăpase şi din izvorul binefăcător al învăţăturilor din Apus ; el, ca şi toţi camarazii săi de clasă, deşi tînăr încă, vedea în adevărata lumină starea îngrozitoare în care se zbătea patria sa.

Cu toţii intraseră în legături cu partidul revoluţionar al Junilor Turci.

Guvernul a surprins toată mişcarea lor ; i-a închis şi a desfiinţat şcoala. Pe cei mai mulţi i-a osîndit la moarte înecîndu-i în Bosfor ; pe unii, cari erau din familii nobile, i-a cruţat trimeţîndu-i în exil prin diferite locuri în Asia.

El fusese condamnat ca să servească 7 ani ca soldat în regimentul de artilerie din Sinope.

Nu avea voie să citească decît numai cărţi turceşti.

Căpătase pe ascuns operile lui Volney şi le tradusese în limba turcă, în timpul celor trei ani de cînd îşi făcea pedeapsa.

— Ca să puteţi judeca ţara noastră — ne spune tînărul •— trebuie să o împărţiţi în două : poporul întreg deoparte, mulţimea ^aceea răbdătoare şi cinstită care lucrează numai pentru o mică pătură conducătoare, pentru acei trîntori cari în atingere cu civilizaţia europeană au ajuns mai răi şi mai tîlhari ca înainte ; aceştia au pierdut natura lor primitivă, şi-au schimbat şi fondul prim, bun care-1 aveau. Ah !... dacă am avea şi noi o mică parte numai din libertăţile pe care le aveţi în ţara d-voastră !

— Ştiţi care e diferenţa dintre români şi turci ?... dar, nu vă supăraţi ?... ne spune unul dintre bătrîni. Românii, totdeauna mîndri, zic : „Suntem civilizaţi". Turcii, totdeauna încăpăţînaţi, zic : „Nu vrem să ne civilizăm, rămînem aşa cum suntem".

— Şi ce credeţi despre viitorul Turciei ? întreb eu.

Tînărul tace, bătrînul îşi ridică ochii la cer, oftează adînc, şoptind rar :

— Nimic, nu mai putem aştepta nimic !...

_ Cînd ne-ara despărţit, bătrînul m-a apucat de braţ şi, privindu-mă în adîncul ochilor, mi-a spus cu glasul înecat :

—. ^7ia. nu pot' sa înţelegi ce-nseamnă a trăi fără să aştepţi nimic !...

A doua zi, seara, se dă pe bordul „Elisabetei" o serbare la care iau parte autorităţile civile şi militare ale oraşului.

La pupă, pe dunetă, toate erau împodobite cu mult gust ; pavilioanele tuturor naţiunilor fluturau uşor în vînt arătîndu-şi feluritele culori ; pe roata cîrmei se răsfăţa, roşu cu semiluna albă la mijloc, pavilionul Turciei.

Lămpile mici, electrice, străluceau înşirate de-a lungul bordului ; lumina lor se răsfrîngea tremurînd în oglinda apei limpezi.

Cele două proiectoare electrice de pe comandă, de cu vreme, începură a trimite snopuri de raze luminoase spre mal, în dreptul debarcaderului, pentru a lumina calea bărcilor ce aduceau invitaţii la bord.

Pe la 9 ore a sosit paşa împreună cu ofiţerii de diferite arme şi grade.

Erau şi cîţiva străini cari veniseră însoţiţi de familiile lor : un inginer italian, un doctor german şi mai mulţi greci. Din toată mulţimea, două persoane atraseră privirile noastre : soţia doctorului, un tip de frumuseţe — mai cu seamă ochii ei blînzi, albaştri, aveau acel farmec visător al femeilor germane ; şi un maior de artilerie, *negru,* cu dinţii albi ce-i sticleau printre buzele groase ; avea părul des şi creţ -. tip de *mulatru.*

Convorbirea o întreţineam mai mult cu străinii, căci turcii stau înfipţi pe scaune mestecînd liniştiţi şi cu sfinţenie prăjiturile cu care fuseseră trataţi.

Soţia doctorului, foarte încîntată, în mijlocul unui grup de ofiţeri, exclama suspinînd :

— Ah !... ce rău îmi pare că o să plecaţi aşa curînd ; în sălbăticia asta unde trăiesc, cînd voi avea fericirea să mai schimb vreo vorbă cu astfel de oameni !

Eu intru în vorbă cu maiorul negru ; dar mă înţeleg foarte greu căci abia ştie vreo două cuvinte franceze pe care le repetă mereu : *,Je compre mousie... je compre..."* [1]

îl îndemn la un păhăruţ de piperment ; îl ia în mînă şi, c-un zîmbet fin, îmi spune că legea nu-i dă voie ; îşi întoarce apoi ochii spre paşă, care tocmai atunci privea în altă parte, şi dintr-odată răstoarnă pe gît băutura oprită, clipeşte apoi şiret şi iar zîmbeşte mulţumit.

îl întreb despre ofiţerul exilat care se află sub comanda sa. îmi spune că mai are încă patru ani de pedeapsă, dar s-a făcut raport la Stambul pentru graţiarea lui, căci se poartă bine ; e om cumsecade, dar a vorbit mai mult decît se cuvine, îmi spune negrul ducînd degetul la buze c-un gest plin de înţeles :

[1] Corect : ***J'ai compris, monsieur... j'ai compris...*** — Am înţeles, domnule... am înţeles... (fr.).

— La noi e foarte rău dacă spui mai mult decît este voie...

Deodată convorbirea de pe punte încetează, toţi ne aţintim auzul... abea ajung pînă la noi cîteva note tremurătoare ale unei melodii dulci, de departe, dinspre mare. Toată lumea se ridică pentru a privi într-acolo. în lumina argintie a lunei o barcă aluneca încet ; şi notele s-apropiau din ce în ce mai clare, mai duioase, în farmecul liniştei de noapte.

Era prietenul Johnson care cînta *Steluţa.*

Paşa fu cel dintăi care bătu din palme ; după el începură aplauze zgomotoase.

După scurt timp cîntecul încetează ; petrecerea continuă ; se fac diferite exerciţii, jocuri obicinuite pe bord în asemenea ocazii.

Comandantul „Elisabetei" ţine un cuvînt de laudă şi mulţumire pentru modul binevoitor şi călduros cu care am fost primiţi în porturile turceşti. Paşa, foarte mişcat, răspunde arătînd simpatiile ce le-a avut totdeauna pentru români.

Din mulţime mă simt apucat de o mînă — e Johnson, care-mi şopteşte la ureche :

— El e jos, ne aşteaptă.

De cu ziuă vorbisem cu ofiţerul exilat ca să vie în timpul nopţei pentru a-i da nişte cărţi. Ne suim într-o barcă îndepărtîndu-ne de „Elisabeta" ; din zarea întunecoasă ce ne-nconjoară, se furişează încet o umbră. Nu poate fi el ; în barca ce se apropie e un singur om, pare a fi un barcagiu turc ce se lasă uşor înainte la fiecare mişcare a lopeţilor.

Bărcile sunt alături...

— Eu, eu sunt... m-am îmbrăcat aşa ca să nu fiu cunoscut.

Plecăm încet toţi trei spre „Mircea". Legăm bărcile de scară şi ne suim pe punte ; timonierul de cart se uită lung în urma turcului ce se coboară cu noi în careu.

în cîteva minute adunăm toate cărţile franceze ce le avem prin cabine ; la fiecare nouă carte ce i-o dăm, cîte o exclamaţie de mulţumire — e în culmea bucuriei cînd vede *Minciunile convenţionale...* de Max Nordau, auzise mult despre această carte — le ia pe rînd, le pipăie, le citeşte titlurile dintr-o aruncătură de ochi şi, cu sîngele în obraz, îmbujorat de emoţie şi bucurie, abea poate să mai lege cîteva cuvinte :

— Cum să vă mulţumesc... cînd să vă mai întîlnesc oare...

Cu pachetele subţioară ne scoborîm în barcă ; cum ne îndepărtăm tăcuţi, prin întuneric, deodată ne cade-n faţă o lumină de foc ; scăldaţi într-o strălucire albă, rămînem orbiţi cîteva clipe numai, căci pata luminoasă alunecă pe sub bolta cerului lăsînd o dungă sclipitoare ca şi coada unei comete imense.

Era proiectorul electric ce-şi întorsese făşia luminoasă asupra ţărmului, pentru a lumina calea bărcilor ; lumea pleca de la „Elisabeta".

Am aşteptat privind din umbră pînă s-a scurs întreg convoiul ; în bărcile pline cari alunecau lin pe oglinda străvezie a mării, mulţime de capete şi braţe păreau că se mişcă într-un joc fantastic sub ploaia razelor albe ale conului de lumină.

Cînd ne-am despărţit, el mi-a spus mişcat, cu glasul stîns :

— Numai cîte-o pagină pe zi o să cetesc, ca să-mi ajungă pe toată vremea cît voi sta aci... şi ochii lui blînzi ardeau licărind în lacrimi.

A doua zi cînd se lumina de ziuă şi „Mircea" îşi întindea pînzele plecînd înspre larg, am văzut bine o formă omenească, departe Iîngă far, cum flutura o batistă albă în suflarea vîntului.

...Şi vîntul dimineţii, cu adierea-i dulce venind de la ţărm, părea că ne-aduce uşor dintr-acolo suspinul părerii de rău al unui suflet nefericit...

XII

Pe mare, 29 august

De trei zile suntem pe drum, spre ţară.

De mult a dispărut coasta Asiei Mici, rămasă în urmă, dormind înfăşurată în ceaţa deasă a toamnei.

Navigam numai cu pînzele. O briză răcoroasă se furişează pînă în fundul cabinelor ; şi „Mircea" aplecat pe o coastă, cu pînzele bombate, se duce ca săgeata pe luciul mării calme, sub cerul clar, albastru. Un cîrd de marsuini se întrec

în mers cu noi ; şi-n jocuri nebunatice se dau afund, ca iarăşi să apară ca scuturi argintii lucind pe faţa apei.

Pe punte, toţi oamenii sunt veseli : ajungem azi în port... şi mîini e sărbătoare...

„Să vede uscatul în prova!" strigă cu glas tare omul din gabie.

„Constanţa... Constanţa... ajungem!" şoptesc cătînd cu toţii să prindă în zare o liniuţă neagră ce joacă tremurînd în aerul străveziu la orizont.

Ne apropiem de coastă.

E într-amurg; spre asfinţit ceru-i aprins, şi în lumina de purpură a sării^se poliesc pe boltă norii ce par lespezi de aur ca trepte^înălţate. Iar soarele apune uitîndu-se înapoi spre^portul ce rămîne mai lucitor şi mîndru sub razele din urmă_— aşa cum îl visăm s-ajungă în viitor.

Din largul mării, „Mircea", bătrîn, dar mîndru încă, se-ndreaptă spre uscat şi zboară cu pînzele întinse, dorind s-ajungă în port.

Pe sus pluteşte lin, cu aripele obosite, o pasăre grăbită : se întoarce spre ţărm, la cuib, ca să se culce.

Suntem aproape. Pe chei se vede lumea sosită să ne aştepte : batistele se mişcă în aer urîndu-ne *bună-venire!...*

Iar flamura lui „Mircea", din vîrf de la catarg, răspunde fluturîndu-şi culorile în vînt, şi în jocul ei prin aer se apleacă şi se-nalţă de pare că salută pămîntul ţării noastre...

Constanţa, 1896

i

SCHIŢE MARINE

MOARTEA PILOTULUI

Era o zi de iulie, căldură înăbuşitoare. Vreo două vapoare de marfă, acostate la cheiul vechi de piatră, îşi prăjeau la soare trupurile uriaşe, îmbrăcate în table negre de fier.

Pe la amiază, pavilionul de la căpitănia portului, lăsat jos, arăta că e ora repausului.

Hamalii încetaseră lucrul şi, lungiţi pe movilele de cărbuni, dormeau trudiţi.

Coşurile de încărcat se odihneau şi ele, goale, răsturnate alături.

în şirul de cafenele, ce se ţin lanţ una de alta în lungul cheiului, lumea sta la umbră în jurul meselor.

Unii îşi deşertau paharele de sirop răcoritor, iar alţii îşi sorbeau filosofic cafelele.

La cafeneaua piloţilor, în faţa debarcaderului, Barba Spiro, cel mai bătrîn pilot din port, sta la umbră ţinînd în colţul gurei ţigareta lui făcută dintr-un ciolan de picior de iepure, şi urmărea alene, cu ochii pe jumătate închişi, fumul ce scăpa în rotocoale albăstrii.

Era foarte bătrîn Barba Spiro ; ţinea minte de mult, dinainte de a fi oraşul zidit. De pe cînd erau numai nişte colibe de stuf, în toată întinderea ostrovului şi a mlaştinilor de o parte şi de alta a Gurei Dunărei pînă în mare. Multe povestea moşneagul, dar nu pe toate.

Se zicea, de uniij că în locul unde este acum portul Sulina, nu cu multă vreme în urmă, era cuib de piraţi, care jefuiau vasele ce se apropiau de Gurile Dunărei.

Şi mulţi, numai astfel îşi explicau începutul averilor unor bătrîni bogătaşi din port.

i

Lui Barba Spiro, însă, îi plăcuse să trăiască bine şi nu avea bani strînşi.

De doi ani este la pensie : îl sfătuise doctorii să se lase de meserie. Era şi vremea : suferea de inimă.

Viaţa zbuciumată a piloţilor, grija ce o au în conducerea vaselor încărcate, atenţia vecinie încordată, emoţiile dese şi reumatismul fac pe cei mai mulţi să-şi termine meseria zdruncinaţi şi bolnavi de inimă.

Deşi primea regulat pensia, bătrînul nu se putea dezvăţa de viaţa lui obicinuită din vremea tinereţei.

Din faptul dimineţei, de cum prindea a se deştepta viaţa în port, el era în picioare. Şi o lua încet de-a lungul cheului, cu spinarea încovoiată, cu genunchii îndoiţi, cu ţigareta în colţul gurei.

Se oprea la fiecare vapor, se uita lung, cercetător, şi pleca înainte urmîndu-şi inspecţia.

Nu se petrecea nici o mişcare în port ca să n-o afle el.

Cum sta uneori la masa cafenelei, se scula în picioare, îşi punea mîna straşină la ochi şi căta lung şi ţintă spre largul mării.

De cum prindea să răsară cîte-un punct negru pe fundul albicios al zării, nu-şi mai lua ochii pînă ce punctul acela nu se desprindea bine în larg, luînd forme regulate, răsărindu-i catargele şi coşul.

Fluierul ascuţit şi repetat al vreunui vapor, ce avea să facă manevră în port, îl făcea să tresară.

Se scula încet de la locul lui, mergea la marginea cheiului şi, cu aerul unui examinator sever, observa manevra vasului în cele mai mici amănunte.

Cîteodată se enerva, îşi ducea mîna la coaste să-şi potolească bătăile repezi ale inimei : i se părea că nu-i bine ; îşi strîngea pumnii şi mormăia înăbuşit cîte o înjurătură.

Cînd îi plăcea manevra, faţa i se lumina şi zicea în gura mare : „Bravo, căpitane, bravo !..."

Trăia din viaţa portului, lua parte cu tot focul inimei la mişcarea lui.

Părea că şi mersul vaselor, şi izbirea cadenţată a valurilor, şi întreaga mişcare din port mergeau în acelaşi tact cu bătăile inimei lui.

Şi tocmai tîrziu, sub seară, cînd prindea a se polei vîrfurile trestiilor, şi soarele, roşu-aprins, se stingea îneeîndu-sc în adîncul apei, bătrînul pleca domol, cu paşi măsuraţi, spre casă.

Şi uneori, în liniştea miezului de noapte, cînd tot portul dormea obosit şi nu se auzea decît pleoscăitul cadenţat al valurilor lovite de chei, bătrînul o lua încet-încet de-a lungul digului vechi de piatră, ce ca un şarpe uriaş se tîrăşte în mare, avînd în cap ochiul roş al farului.

De vreo două zile, Barba Spiro se simţea slab dc tot ; o tusă seacă îl înăbuşă.

Asta nu-l împiedica de a fi neclintit la postul său.

Tăcut, ca lîngă un prieten vechi şi drag cu care se-nţelegea de minune, sta pe mal vrăjit de glasul valurilor, pe care îl asculta într-una, de atît amar de ani.

Cu drag urmărea valurile, cari alunecau în bătaia soarelui, pînă departe, lăsînd o dungă albicioasă în nemărginirea albastră a mărei.

O adiere dulce de vînt răcoritor începuse să sufle dinspre larg ; bătrînul îşi ridică încet şapca, aţintindu-şi ochii spre fundul îndepărtat al zarei.

O pată albă se desprinsese la orizont şi creştea în lumina soarelui, din ce în ce mai mare.

Era o corabie cu pînzele întinse, ce se apropia de port.

Bătrînul îşi trecu încet mîna prin părul lui alb, în care vîntul se juca nebunatic.

A !... ce cunoştinţă veche îi era vîntul acesta, ce bine îi ştia el nebuniile lui înşelătoare !

De cîte ori nu-l aştepta ca pe un prieten bun, de ajutor, cînd îi umfla pînzele, însufleţindu-i corabia, ce despica valurile alunecînd ca o pasăre în zbor cu aripele întinse.

Şi de cîte ori nu-l blestemase, cînd îşi cerci puterile cu dînsul, dezlănţuindu-şi furia asupră-i.

Corabia se apropiase de tot ; intra în apa liniştită a canalului.

Era o corabie mare, frumoasă, cu trei catarge.

Bătrînul o privea cu drag cum se apropia, mîndră, cu toate pînzele umflate, tăind uşor apa ce aluneca pleoscăindu-i cadenţat coastele ei rotunde.

Trei fluierături ascuțite îl făcură pe moșneag să tresară, își întoarse capul înapoi : era un remorcher.

în același timp o fluierătură puternică răsună lung, și trupul uriaș al unui vapor de marfă, încărcat, ce venea în jos cu toată viteza, se ivi de după cotul canalului.

Bătrînul se ridică de la locul său, apropiindu-se de mal.

Vaporul cu greu își putea micșora viteza, trebuia să se ferească făcînd loc remorcherului și corăbiei care înainta mereu cu pînzele întinse : avea să privească Ia o manevră grea, asta îl interesa cu patimă.

Remorcherul repetă iarăși trei fluierături ascuțite ; vaporul ferindu-se, ca să-i facă loc, veni drept în fața corăbiei.

O fluierătură puternică, desperată răsună atunci.

Mulțimea, grămadă pe chei, căta cu groază ; toți ochii erau ^ațintiți la cele două vase, care trebuia să se ciocnească, neavînd vreme să mai abată.

Bătrînul, ce urmărea de pe chei toate mișcările, scrîșni nervos din dinți și un :*„Pasto diavolo!"* îi scăpă printre buze : pilotul de la vapor greșise manevra.

Și el, cu ochii ieșiți din orbite, căta țintă, mușcîndu-și buzele, pe cînd cu mîna își potolea bătăile'grăbite ale inimei : aștepta...

Cînd, într-o clipă, ca prin farmec, toate pînzele fură lăsate și se auzi răsunînd comenzile desperate, iar vasele ajunse unul în fața altuia ; bătrînului, cum sta înmărmurit, ținîndti-și răsuflarea, i se păinjiniră ochii, genunchii i se muiarăel întinse deodată mîna să caute un sprijin, dar se împletici și căzu mototol fără simțire...

...Și^vasele nu s-au ciocnit ; lin trecură, la o palmă unul pe Iîngă altul, fără a se atinge.

Lumea se făcuse roată în jurul trupului gîrbovit și uscat care zăcea pe chei, neînsuflețit.

...Iar vîntul dinspre largul mărei se-ngrămădea și el, făcîndu-și loc prin mulțime, și ca un vechi și bun prieten, adiind ușor, îi mîngîia fruntea, răsfirîndu-i pletele și barba lui albă...

1897, Sulina

RÂTACIT

Era pe Ia amiază ; o liniște adîncă stăpînea satul tăcut și uitat printre mlaștinile acoperite de stuf auriu. Colibele sărăcăcioase ale pescarilor, înșirate la rînd, acopereau limba de pămînt prelungită de la gura Sf. Gheorghe pînă departe spre larg, unde se pierdea dunga albicioasă a Dunării în nemăginirea albastră a mărei.

Departe, tocmai în coada satului, era coliba lui Moș Simion ; tupilată sub coperișu-i țuguiat de papură, mai pustie acum decît întotdeauna.

De o săptămînă și mai bine, de cînd moșneagul^ își îngropase singurul fecior pe care-1 avusese, ușa colibei n-a mai fost deschisă. Tot timpul umblase bătrînul așa,^ rătăcit prin vecini și pe la circiume, ca să-și mai înece amărăciunea care-i umplea inima și să uite jalea ce-i chinuia mintea.

Mereu repeta deznădăjduit : *„La ce bun rămășița asta de zile care mi-a lăsat-o Dumnezeu!"*

Grecul, care avea pescăria în arendă, 1-a iertat cîteva zile, pe urmă i-a cerut să-și urmeze meseria că altfel nu-i mai dă făină. Bătrînul s-a întors iar la barca lui, rămasă părăsită pe mal în bătătura colibei.

Ce era de făcut ! Trebuia să se hrănească cît mai avea de trăit... -

După ce și-a cercetat barca, a dat-o la apă, i-a potrivit catargul și, apucînd amîndouă lopețile, a plecat oftînd din adîncul inimei — de mult timp nu mai plecase bătrînul așa singur la pescuit...

O adiere dulce de vînt, care venea dinspre largul mărei, răcorea fruntea pescarului și se juca nebunatic printre vițele lui de păr cărunt. Și suflarea aceea ușoară de vînt înfiora

fața străvezie a mărei, tăiată de urmele bărcilor mici și negre, cu pînzele umflate, ca niște păsări cu aripile întinse, cari zburau la larg departe, spre locul de pescuire, cale de opt mile de la mal.

întrecîndu-se în goană, tot cîte doi pescari în fiecare barca, treceau unii pe lîngă alții, vorbind și cîntînd în gura mare ; iar vîntul le culegea sunetele glasurilor ducîndu-le înainte, pînă le pierdea frînte în golul nesfîrșit al depărtării.

— *Greu, greu de tot singur, Moș Simioane* — îi striga unul din fundul bărcii — *noroc bun !*

— *Să dea Dumnezeu I* îi răspunse cu jumătate glas bătrînul care sta pierdut pe gînduri, strîngînd cu amîndouă mîinile lopata care o ținea drept cîrmă.

Ajunsese aproape de locul unde erau înșirate cîrligele pentru nisetri și moruni, cînd a prins el de veste că dinspre asfințit se înălțase un nouraș alburiu, arcuit pe bolta limpede albastră a cerului.

Vîntul își schimbase repede direcția și sufla acum dinspre coastă, din ce în ce mai însuflețit.

Cunoștea el semnele acelea ; era un grăunte de furtună care se apropia văzînd cu ochii. Celelalte bărci se depărtaseră de mult, gonind spre țărm.

Bătrînul, văzînd bine că nu mai este chip să meargă drept înpotriva vîntului, care se întărea mereu suflînd dinspre uscat, trecu ușor colțul pînzei în cellalt bord al bărcei.

Și pînza se umflă zbătîndu-se, ca însuflețită, sub loviturile vîntului, pe cînd barca aplecată pe o coastă zbura ca săgeată.

Pe sus, venea tot mereu norul acela ; mai aproape, tot mai aproape, pînă se sparse, cu ropot, într-o ploaie repede și deasă. Picăturile mari și reci, după ce-l orbeau biciuindu-i fața, se scurgeau în barba încîlcită a moșneagului.

Marea, răzvrătită repede, își începuse jocul ei neastîmpărat. Și barca mică, ușoară ca o bucată de plută, aci se ridică în sus pe creasta albă de spumă a unui val, aci alunecă în jos, afundîndu-se ca într-o prăpastie.

Bătrînul sta liniștit, cu mînele încleștate pe lopata cu care ținea cîrma, *guvernînd la val* cu ochii țintă înainte, întîmpinînd valurile și potrivind mersul zbuciumat al bărcei.

Pînza se zbătea prinsă de catargul îndoit sub vînt, nu s-auzi decît o trosnitură seacă ; și catargul se frînse în două. Pînza nemaiținîndu-se, căzu în jos tremurînd și prăvălind barca pe o coastă. O înjurătură scăpă printre dinții bătrînului. într-o clipă își smulse cuțitul de la brîu și tăie sfoara care ținea colțul pînzei. Pînza rămase liberă, o și smuci vîntul repezind-o în goana lui nebună : barca se îndreptă iarăși la loc.

Atunci, el apucă amîndouă lopețile și începu să tragă cu toată puterea ; dar îi era zadarnică încercarea căci nu putea înainta înpotriva vîntului care-1 tîra înapoi spre larg.

Scrîșnind, turbat de necaz, se lupta încăpățînat moșneagul, trăgînd din răsputeri, și încordîndu-și brațele lui noduroase își lăsă pe lopeți toată greutatea trupului său gîrbovit.

în fierbințeala luptei un gînd dureros îi scăpără prin minte : „Unde-i fecioru-său acum, să-i dea ajutor cu brațele lui vînjoase !..."

...Și în lupta asta așa de nepotrivită, marea, parcă anume bătîndu-și joc de slăbiciunea lui, îl amețea aruncîndu-i în obraz stropii valurilor care fierbeau clocotind în juru-L

Capul bătrînului ardea în flăcări. Ca să-și mai răcorească fruntea acoperită de sudoare, își trase căciula pe ceafă, dar vîntul care sufla mînios i-o smulse într-o clipă, aruncînd-o în jocul valurilor.

Zăpăcit de ropotul vijeliei, cătînd numai înainte pentru a se strecura printre stîncele acele spumegătoare, pierduse din vedere țărmul către care trebuia să meargă.

Și acum, cu puterile sleite, se oprise desperat în loc ; cu capul gol, cu părul în vînt, căta cu groază în juru-i să poată zări în vreo parte dunga țărmului înnegrind orizontul.

Dar, nimic... nimic pe toată întinderea pustie a apei albastre-sinilii, pătată numai de umbra norilor cari alergau nebuni pe bolta sură a cerului. Nu mai putea ști încotro era uscatul.

Ce era de făcut ?... Rămas jucăria valurilor, la voia întîmplării, privea aiurit departe, tocmai în fundul nedeslușit al zării, acolo unde bolta cerească se sprijină parcă pe vîrfunle albe ale valurilor.

Vîntul își înmuiase suflarea. Se mai liniști, încălzit de speranța că vreun vapor care ar trece pe aproape l-ar putea

zări. îşi scoase haina încet şi-o prinse ca semnal de catargul pe jumătate rupt.

Istovit de oboseală, se lăsă în fundul bărcii, moale ca ceara, şi chinuit amar de lupta gîndurilor ce se încinsese în mintea lui turburată.

Un cîrd de goelanzi, plutind prin spaţiu, se rotea ţiindu-se mereu deasupra bărcii rătăcitoare.

Ce nesuferite sunt aceste păsări de pradă cînd aruncă în singurătatea mării ţipetele lor sălbatice, ca nişte rîsete înfiorător de batjocoritoare.

Şi bătrînul, cu ochii ţintă, urmărindu-le zborul, îşi încreţea fruntea vrînd să-şi alunge din faţă o imagină urîtă, rămasă de demult în mintea lui. Dar, nu putea să scape, imagina îl chinuia răsărindu-i din ce în ce mai limpede şi mai vie.

De atîta vreme, şi ce bine îşi aduce aminte de cadavrul pe care l-a întîlnit plutind printre valuri, sfîşiat de goelanzii cari se zbăteau în jurul lui cu aripele întinse, cu ciocurile deschise, ameninţătoare... Dacă ar pieri de sete şi de foame, ar ajunge şi el tot aşa... şi bătrînul se înfiora tresărind ca dintr-un vis urît.

Umbrele serei începuse a împînzi orizontul cernit, vîntul căzuse cu totul ; numai valurile mari, greoaie, se mai legănau încă în liniştea largului mărei.

îşi simţea limba uscată în gură şi buzele îi ardeau ca focul, începuse setea să-1 chinuiască. Se culcă pe pîntece muindu-şi buzele în apa de ploaie strînsă în colţul bărcii ; dar se ridică îndată ştergîndu-se repede cu mîneca de la cămaşe ; apa de ploaie era amestecată cu stropi de apă sărată a valurilor.

Se lungi pe fundul bărcii, cu faţa în sus, cu pumnii sub cap, cercînd să-şi potolească gîndurile.

într-un tîrziu, închise ochii voind să adoarmă, dar deasupra capului i se părea că plutesc, desfăşurîndu-se, vederi felurite şi un gînd de moarte îi frămînta mintea. Nemaiputînd suferi, deschise ochii mari cătînd înfiorat în jurul său.

Bolta cerului se limpezise peste tot, şi în creştetul ei lucea luna încremenită, aşa de galbenă şi de plină, despicînd cu o dîră de lumină nemărginirea neagră a apei.

Nu putu aţipi nici o clipă, sta deştept; stăpînindu-şi răsuflarea, îşi ascultă cu frică bătăile inimei, iar gîndurile ca într-un haos întunecos i se încrucişau cu o iuţeală ameţitoare.

Toată viaţa-i tristă, monotonă, i se desfăşura pe dinainte, întîiul gînd i se opri la fiu-său, îngropat de cîteva zile ; i se părea că vede smulsă şi aruncată în lături crucea albă de lemn, lucrată de el, şi movila aceea de nisip amestecat cu sfărămături de scoici colorate, era răscolit... încet şi în lumină i se arăta satul, coliba aceea tupilată în care s-a trezit... sărăcia, necazurile şi mulţumirile pc cari le avusese... malul acela sterp şi nisipos unde era cimitirul satului, şi parcă îşi vedea femeia cu o mînă straşină la ochi şi cu cealaltă făcîndu-i semn să vie la ea... şi toate, toate i se înşirau într-o jale mută, chinuitoare.

Ce noapte groaznică, pînă a prins a miji zorile !

Şi cum sta cu ochii pironiţi în fundul zării, unde se întindea mereu o pată roşă-aurie poliind faţa apei, acelaşi gînd de moarte îi îngheţa simţirea : ,,Ce va face toată ziua... şi mîine... şi poimîine... ?"

Gîtlejul uscat de sete, pîntecele care ţipa de foame, şi ţărmul tot nu se zăreşte, şi nici o pînză nu albeşte la orizont, nici o urmă de fum de la vreun vapor nu se poate străvede pe toată întinderea goală a mării.

Ca să-şi mai înşele foamea, începu să mestice tutunul pe care-1 avea la el. Se lungi apoi iar cu trupul scăldat în ploaia caldă a razelor de soare, şi rămase aşa cu ochii închişi, cu buzele arse în friguri, pierzîndu-se într-o gîndire tot mai înceată, mai nedesluşită, pînă i se topiră simţurile într-o amorţeală greoaie : căzuse într-un somn adînc.

...Şi cum sta el, cu ochii stinşi, dormind cu faţa în sus, întins pe fundul bărcii aceleia mici şi negre, părea culcat într-un sicriu care plutea la întîmplare, rătăcit pe luciul pustiu al apei întinse, fără margini.

Cînd şi-a venit bătrînul în fire, era pe nişte saci de pe puntea unui vapor englez, de comerţ, care-1 luase întîlnindu-1 în drumul spre Sulina.

Trecuse departe de Sf. Gheorghe, că abea se mai zărea turnul farului ca un punct negru, pierdut Ia orizont.

Acolo era satul lui ; pe malul acela sterp şi nisipos, acolo se stinseseră toţi a lui, şi cît de singur şi amărît era acum la vreme de batrîneţe.

...Şi o îndoială dureroasă se închegă în mintea bătrînului, pe cînd buzele-i uscate şopteau în neştire : *„La ce bun rămă-şiţa asta de zile ce mi-a lăsat-o Dumnezeu !..."*

1897, Cotarleţ

ŞOIMUL

Căpitanul îşi cumpărase şoimul de la un turc din Bender-Eraclia, un orăşel de pe coasta Anatoliei. Mergea cu el adesea la vînat. Pînă sălta prepeliţa, îl ţinea legat cu o sfoară de picior ; cînd vedea vînatul, îi da drumul.

Şoimul pleca în zbor, despicînd aerul ca o săgeată, îşi înfingea ghearele în păsărică de pradă care se zbătea desperată şi cădeau rostogolindu-se împreună în iarbă.

Atunci i se scotea dintre gheare prada, care de multe ori se găsea încă vie, cu penele zbîrlite, cu ochii mari şi ciocul deschis.

Pe bord îl ţinea într-o colivie.

Ce trist era nefericitul prizonier cînd părăseam vreun port.

Cînd ne pierdeam în largul mărei, cînd nu se mai auzeau ciripirile păsărilor de uscat, cînd pămîntul, cu viaţa lui plină şi bogată, rămînea departe în urmă, ca un punct negru, atunci începea grozavul chin al bietului prizonier din colivie.

Ne depărtam în ziua aceea de frumoasele coaste ale Asiei Mici.

De patru zile eram în largul mărei ; bolta cerului, de un albastru-şters, era pătată de nori albi ca nişte grămezi de iulgi, ce-şi muiau marginile în apa albăstrie a mărei, clătinată de valuri greoaie şi leneşe.

Şoimul trist, abătut, părea că doarme.

Zăcea cu ochii închişi, cu o gheară rezemată în gratiile coliviei, ţinea capul ascuns în penele lui sure şi zburlite de stropii valurilor.

Era miezul zilei. Căldura chinuitoare, vederea aceleiaşi şi iar aceleiaşi nemărginiri pustii de ape, sfîrşeşte prin a-ţi

naşte o plictiseala fără seamăn : acel saţiu obositor care-l produce drumul mai multor zile de mare.

Toţi dormeau, afară de oamenii din bordul de serviciu.

Un soldat se apropiase de colivie : Era un băiat mic, oacheş, cu bonetul aşezat pe ceafă, cu gîtul gol, cu obrajii arşi de soare şi de vînt.

Rezemat de manivela unui tun, privea înduioşat la şoimul care se scutura de praful de cărbuni ce ieşea în vîrtejul fumului pe gura coşului.

Un alt soldat mai zdravăn, bine legat, cu mustaţa răsărită, se apropiase ; erau amîndoi din acelaşi sat :

—...Tînjeşte săracul ! dar ce te gîndeşti, bre ; îi e dor de locul lui. Ce ar mai zbura el, mamă ! să se vadă iar slobod...

Tăcură amîndoi ; aceleaşi gînduri îi munceau.

întorşi cu faţa la asfinţit, priveau cu jale, cătînd parcă ceva scump, într-acolo peste pustiul nemărginit de apă.

— Măi Niţă, mîni îi Sîntă Măria, hramul bisericii din sat de la noi. Aşa-i bre ? Şi noi pe ce parte a lumei suntem ?... Hei ! aşa te poartă armata, măi, şi mai cu seamă cînd cazi în flotilă...

Tăcură iarăşi. Rămaşi pe gînduri, îşi urmau fiecare în tăcere firul amintirilor.

_ Cel mai înalt se depărta încet, răsucind între degete o foiţă de ţigară.

Cellalt rămase pe punte lîngă colivie, singur, cu ochii pironiţi pe luciul valurilor ce în goana lor nebună se pierdeau departe în largul pustiu al mărei.

La ce visa el oare ?

Departe, departe de tot, înspre apus, pe fundul albăstriu al cerului, o pată lucitoare flutura în bătaia soarelui. Şi pata aceea creştea tot mai mare, tot mai aproape, urmată de umbra ei ce alerga tremurînd pe faţa mărei.

Era un stol de rîndunele ; o caravană zburătoare în drumul lung spre ţările vecinie scăldate de soare, cu cerul pururea albastru şi fără nori.

Pierdut într-o visare tainică şi dulce, soldatul urmărea cu privirea^ stolul acela de rîndunele, care venea dinspre apus ; parcă aştepta să-i aducă o veste din ţara lui.

Şi ce departe era ţara lui, ce dor îl prinsese de ţară, de vatra satului, de care se dezlipise de trei ani de zile !

— Dar ce ai rămas aşa cu ochii la cer, măi Niţă ? îl întrebă un soldat ce abia ieşise pe punte.

— Vine toamna, mă camarade, de s-au pornit aşa rîndunelele la drum, răspunse el ca trezit din somn.

Şoimul în colivie se deşteptase ; însufleţit îşi scutura capul semeţ şi aţintea ochii mari, străbătînd cu privirea lui ageră înălţimile.

Cu o lăcomie nespusă el pîndea stolul acela de rîndunele, care plutea legănat.

Cu ghearele încleştate sălbatic în gratiile coliviei, cu pliscul deschis, gata să sfîşie, şoimul se zbătea turbat într-o parte şi alta căutînd scăpare.

îl deşteptase dorul de viaţă, îl chinuia avîntul spre înălţimea norilor.

Cîţiva soldaţi, strînşi în jurul coliviei, priveau cu milă la el cum se zbătea între gratii. Oare nu erau şi dînşii părtaşii aceleiaşi soarte ? Şi cu dorul în inimă se uitau cînd la şoim, cînd la pata aceea neagră care plutea pe cer fluturînd tot mai mică, mai departe, tot mai departe, pînă se pierdu, înecată în lumină, pe fundul albastru străveziu al cerului de miazăzi.

Şoimul nu se mai potolea ; cu ciocul plin de sînge, cu o gheară desprinsă, se zbătea într-o frămîntare nebună.

Nu trecuse mai mult de o oră, cînd un soldat veni să-mi spuie că şoimul murise.

îl trimisei să raporteze căpitanului.

în jurul coliviei soldaţii se adunaseră grămadă.

Unii rîdeau, făcînd glume ; altora le era milă de pasărea care zăcea cu ciocul sîngerat, fără suflare, cu ochii mari ţintă la orizont.

— S-a omorît singurel de inimă rea. Dar ce te gîndeşti, săracul ! cînd s-a văzut că nu-i chip de scăpare... zicea soldatul acela mic şi oacheş, cu gîtul gol şi cu obrajii arşi de soare.

Şi printre buze îi scăpă un oftat, care îl şi culese vîntul ce trecea nebun fluierînd prin macaralele din colţul pînzelor umflate care mînau vasul într-o legănare leneşă, greoaie...

Pe mare, 1898

SINGURA

Era vecinie tăcut satul acela de pescari pierdut departe pe malul mărei ; dar mai pustiu şi jalnic părea acum spre toamnă, cînd se găteau şi berzele să plece în lunga lor călătorie.

Nourii alergau nebuni pe bolta sură a cerului şi pete negre se formau sub ei, pe marea albastră, sinilie, care se frămînta izbindu-se în clocot de malul nisipos şi sterp.

Doi plopi — singurii în tot satul — din dreptul bisericuţei văpsită în verde, se văitau îndoiţi spre pămînt de vîntul ce mugea turbat dinspre largul mărei.

în bătătura caselor tupilate sub coperişele de stuf, cîteva femei cu mînele straşină la ochi, cătau lung, cercetător, departe în zare.

Pe întinderea nemărginită a mărei cîteva puncte negre se iveau, ridieîndu-se pe crestele albe ale valurilor, şi, apoi, se pierdeau iar, coborînd în golul ce-l făceau valurile în jocul lor nebun şi zbuciumat.

Erau bărcile mici şi negre ale pescarilor ce se duceau la plasele şi cîrligeîe aşezate departe în mare.

Ce dimineaţă urîtă era în ziua aceea !

Fîlfîituri dese de aripi se auzeau din cînd în cînd : berzele îşi părăseau cuiburile de stuf, pregătindu-se de drum.

După ce s-au strîns toate înălţîndu-se grămadă, una cîte una şi-au luat locul la rînd, în şirul lung ce s-a pornit în mers întins, plutind prin înălţime.

Numai una, o singură barză mare, bătrînă, rămase jos cu gîtul întins înainte, mişcînd mereu ciocul deschis.

Sta locului, privind cu ochii mari, ţintă, la_ şirul care se pierdea în depărtare, plutind uşor ca o panglică neagră, întinsă în spaţiu, sub bolta cerului înnourat.

Sărmana !... avea o aripă tăiată.

Mai făcu o ultimă sforţare desperată; îşi desfăcu singura aripă ce o avea : un fîlfîit grăbit, întrerupt, şi se înălţă o clipă, căzînd apoi într-o coastă pe coperişul bisericei.

Ţinîndu-şi aripa încă întinsă, rămase acolo, cu pliscul în sus, zăcînd aşa singură, stingheră, cătînd cu jale la cei ce o lăsau...

Copiii, adunaţi la jocuri nebunatice în bătătura bisericei din sat, adesea o lua la ţintă lovind cu pietricele sărmana pasere care zăcea părăsită, cu ciocul ascuns sub singura-i aripă ; şi uneori, cînd pe deasupra trecea în zbor spre mare vreun cîrd de călători, ea se deştepta şi, ridieîndu-şi^ capul, căta cu gîtul întins înainte, spre orizont, departe, pînă ce nu se mai desluşea liniuţa aceea neagră care_ se^pierdea tremurînd uşor prin zarea plumburie dinspre miazăzi...

In Deltă, 1898

DUPĂ FURTUNA

Sus, la far, se leagănă încă molatic în aer semnalul care arată că e timp rău pe mare.

Fusese furtună ; de patru zile nici un vapor nu intrase în port ; valurile încă nu se potoliseră.

Pe cheul vechi de piatră, unde altădată clocotea zgomotul şi mişcarea, azi e linişte de cimitir, o tristeţe mută stăpîneşte tot cuprinsul cheului.

Aci, un grup de hamali, fără lucru, trişti, zdrenţuroşi, stau alene cu pipele între dinţi, privind cu jale prin rotocoalele albăstrii ale fumului în largul depărtat al mărei ; dincoace, grupuri de negustori, agenţi din port, privesc cu grijă spre fundul plumburiu al zarei.

Femei, pe feţele cărora se vede spaima şi grija, ţinînd copii de mînă, se plimbă nerăbdătoare, cu ochii plini de lacrimi ; sunt soţiile marinarilor aşteptaţi.

Toţi se mişcă în tăcere ; nici un zgomot omenesc nu turbură sfinţenia acestei jale mute, ce parcă pluteşte deasupra limbei de piatră care înaintează în mare.

Iar marea nebună, parcă anume bătîndu-şi joc de slăbiciunea omenească, în hohot clocotitor îşi izbeşte valurile zgomotoase de cheul bătrîn, spălîndu-i în răstimpuri muşchiul prins pe lespedea de piatră înnegrită de vremuri.

O mişcare se face prin mulţime, toţi sunt în picioare cu ochii ţintă la orizont :

— *Se vede !... se vede !... e un vapor !...*

Departe, departe de tot, în fund, acolo unde marginile zdrenţuite ale norilor se împreună cu vîrfurile înspumate ale valurilor, acolo unde parcă se sprijină bolta cerească, se iveşte un punct mic, negru, pierdut în zare.

Nerăbdătoare se mişcă lumea pe cheu, aşa în neştire, întrebîndu-se unii pe alţii fără a afla nimic. Feţele tuturora încep a se lumina, femeile îşi şterg ochii de lacrimi, pentru a vedea mai bine punctul acela negru, care creşte coprins în zare din ce în ce mai mult.

Turcii de la corăbiile din port, suiţi în catarge, privesc spre largul mărei.

E un vapor — dar care ?

Fiecare se simte încălzit de speranţa că e acel pe care îl aşteaptă.

Mereu se face mai mare punctul acela răzleţ. Un pilot care priveşte cu ocheanu strigă în gura mare :

— Are coşul alb... e „Principesa".

— Vine ! „Principesa" !... se aude din toate părţile.

O femeie îmbrobodită cu un şal vechi, ţinînd un copilaş de mînă, îşi şterse grăbită ochii de lacrimi şi cu mîna îşi apasă pieptul să-şi potolească bătăile răpezi ale inimei.

— *Uite... vezi că vine tata !* şi ridică în braţe copilaşul, care cu mînuţele întinse cătă neştiutor, gîngăvind drăgălaş : *ta-ta.*

Punctul se preface într-o pată neagră desprinsă din zare, se vede tot mai bine, mai aproape, tot mai aproape, cum înaintează acea jucărie minunată.

Aci înălţîndu-se pe vîrful înspumat al unui talaz, aci prăbuşindu-se ca într-o prăpastie în golul ce-l fac valurile în jocul lor nebun.

„Principesa" aluneca încet, lovindu-se la fiecare pas de valurile care năvălesc pe rînd, culcînd-o pe o parte şi pe alta ; iar în urmă-i, se tîrăşte, ca un şarpe prins de vîrful coşului, fumul ce în rotocoale negre, gonite de vînt, se pierde departe, în largul pustiu al mărei.

Iată, acum se văd bine oamenii care se mişcă pe punte, se pregătesc pentru sosire.

Căpitanul e la postul său, cu ochii ţintă înainte, timonierul e la roata cîrmei, bucătarul, cu şorţul alb dinainte şi cu scufia în cap, a ieşit şi el în uşa bucătăriei să vadă portul.

Mulţimea pe cheu începe a flutura pălăriile şi batistele în aer.

Femeia îşi lăsase copilul jos şi desfăcuse şalul scuturîndu-l în bătaia vîntului ; o văzuse un marinar ce sta în prova, cu

capul gol, cu pipa între dinți, cu o mînă ținîndu-se de ancoră, cu cealaltă își ridicase șapca fluturînd-o în aer.

Cum a intrat în apa calmă a portului, ca prin farmec, „Principesa" și-a potolit mersul ; liniștită, mîndră, alunecă acum tăind încet apa ce se prelinge pe coastele ei, îndepărtîndu-se în curbe largi cari plioscăiesc în cadență cheiul vechi de piatră.

— *Funda !* răsună vocea căpitanului. Și ancora se rostogolește c-un zîngănit sălbatic, tîrînd lanțul după dînsa în fundul apei, care clocotește în locul acela împroșcînd cu stropi pînă departe.

Lumea nerăbdătoare se îngrămădește la debarcader.

Unii privesc îngroziți la coș, pe caro se văd pete : urmele lăsate de stropii valurilor.

„Principesa" e acostată lîngă cheiul care clocotește, ca și altă dată, de zgomot și mișcare.

Portul reînvie însuflețit de o lume care roiește în sus și în jos ; zgomotul asurzitor al mașinei de descărcat, strigătele hamalilor ce cară marfa, toată mișcarea și hărnicia asta readuce portul la viața-i obicinuită, plină și bogată.

Și-n mulțimea asta care se frămîntă grăbită, se mișcă mînată de nevoile vieței, femeia îmbrobodită cu șalul vechi zîmbește printre lacrimi, cătînd cu drag la soțul ei, un marinar tînăr ce strînge în brațe copilașul drăguț care gîngăvește cu atîta gingășie : *ta-ta.*

— *Era să nu-l mai văd, drăguțul!*

Scuturîndu-și pipa de scrum, un marinar bătrîn spunea la cîțiva oameni ce se oprise cătînd înduioșați :

— De doi ani îs luați sărmanii... bietul copilaș era să rămîie fără tată... ehei !... pe mulți tați i-a înghițit marea și cîți orfani și cîte lacrimi n-a lăsat pe lume !...

Iar marea nebună, parcă anume bătîndu-și joc de slăbiciunea omenească, cu același hohot clocotitor, își izbea valurile zgomotoase de cheiul bătrîn, spălîndu-i în răstimpuri mușchiul prins de lespedele de piatră înnegrite dc vremuri...

Constanta,

CIMITIRUL MARITIM

Cînd soarele scăpată în amurg și, ca o ghiulea înroșită, se stînge înecîndu-se în mare, tot mai vezi cîte un pescar întîrziat ce-și mînă barca grăbit spre Gura Dunărei.

Dar, oricît de grăbit ar fi, și oricît de tîrzie ar fi vremea, întotdeauna, cînd ajunge în dreptul malului, dă drumul lopeților, lăsîndu-și barca s-alunece legănată de valuri și își face semnul crucei întorcîndu-se cu fața spre țărm, cătînd cu sfințenie spre malul nisipos unde albesc în zare lespezi de piatră. Printre stropii albi, ridicați de valuri, licărește poleiala crucilor înșirate la rînd.

E cimitirul maritim.

Pe-un mal pustiu și nisipos sunt rînduite movile de pămînt, blocuri de piatră, cruci de fier și numeroase cruci de lemn scrijilate cu inscripții felurite.

Nici un zgomot, nici o urmă de viață. în zadar cauți doritor, cu ochii lacomi, un singur fir de iarbă să-l vezi mlădiindu-se la adierea vîntului.

Nimic în tot acest coprins, decît nisipul auriu pătat cu sfărămături de scoici colorate.

Ce jale mută îți stăpînește ființa, cum asculți înfiorat bătăile grăbite ale inimei, simțindu-te, tu, singura viață în mijlocul acestei naturi pustii și moarte !

Și sfînta liniște a morții uneori este turburată de mugetul mărei înfuriate ale cărei talazuri se lovesc sfărămîndu-se de țărm.

Și-atunci marea spală nisipul, distrugînd mormintele. Parcă ar vrea să răpească rămășițele ce zac în sinul acestui pămînt sterp și să le atragă în sînul ci larg, clocotitor.

Toți înecații cari se găsesc, toate cadavrele aduse de valuri, morții de holeră de la carantină, precum și toți marinarii ce-și află sfîrșitul aci, sunt îngropați în acest cimitir.

Cea mai mare parte din morminte sunt fără nici un nume, necunoscute ; altele au inscripții în toate limbile: *„Luigi Regct"* 1852, Messina... ; *„Moris Dufez"* 1860, Marsilia... ; alături un neamț : *„lohan Kriger"* 1864, Ham-Durg... ; *„Caphano Dionisio Stavros"* 1870, Hios... Iîngă el un turc, și tot așa se întinde șirul dc morminte cît vezi cu ochii.

Sărmanii, înstrăinați de locurile lor, de tot ce aveau drag și scump, despicînd mările îndepărtate, minați de grija pîinei de mîini, nefericiții marinari au căzut în greaua luptă pentru trai, lipsiți de mîngăierea dc a fi Iîngă ai lor, cari poate îi așteaptă încă.

De multe ori rătăceam prin această parte, neîntîlnind decît foarte rar pescarii ce-și întindeau cîrligele pentru plasă.

într-una din seri, însă, fui mirat zărind, în fund de tot, un om răzemat de o cruce, chiar Iîngă malul mărei. După înfățișare și îmbrăcăminte se vedea a fi un italian, bătrîn marinar. Ajuns în dreptul său, mă întîmpină cu un *„Bnona sera, signore !",* zis cu un accent dalmațian.

De la întîia vedere mă simții îndurerat dc înfățișarea acestui bătrîn cu ochii înroșiți de lacrămi, cu genunchii îndoiți : părea doborît sub greutatea unei dureri chinuitoare.

Am intrat în vorbă cu el.

Ce jalnică îi era povestea vieței sale !

Era de loc dintr-un sat de pescari de pe malul mărei, aproape de Triest. De bunicul său abia își aducea aminte : îl lua adesea cu el la pescuit ; el îi puse întîia oară lopata în mînă și-1 învățase să ridice plasa.

Ca prin vis își reamintește că, într-o noapte cînd marea era furioasă și în rada portului se auzea văitîndu-se desperat fluierul de la un vapor, bunicul și tatăl său ieșise în mare, cu toți oamenii din sat.

A doua zi îl văzuse numai pe tată-său ; toți din casă plîngeau. Auzise el bine pe maică-sa cînd a spus lăcrămînd : „Așa s-a sfîrșit și tată-meu, sărmanul".

Pe urmă, părintele său intrase la o corabie care aducea pămînt de la Santorino Corabia, veche și încărcată peste măsură, în una din călătorii se cufundase : toți oamenii s-au înecat.

El era pe-atunci tînăr ; își părăsi satul și intră ca lucrător în port, la Triest. O grevă a lucrătorilor de aici îl făcu să se îmbarce pe un vapor englez.

Peste cîțiva ani se însura la Messina ; aici, ca lucrător, duse o viață chinuită și vecinie în luptă cu sărăcia.

Din toți copiii îi rămăsese un singur băiat, Antonio. în el avea toată nădejdea : crescuse mare, se angajase la un vapor de pasageri.

Iar dînsul, deși bătrîn, tot se simțea în putere ; minat de sărăcie, i se părea că tot mai ușoară e viața pe apă decît pe pămînt. Se îmbarcase pe un vapor de marfă care făcea transporturi de cereale.

într-o seară, pe o mare rea, cînd părăsea portul, la gura strimtă a canalului, drept cînd să iasă în largul mărei, s-a întîlnit cu vaporul de pasageri.

în zadar acesta ridicase trei lumini roșii, semnal că are stricăciuni la mașină și că nu poate manevra.

Vaporul înainta mereu ; printr-o manevră greșită, în loc de a-și schimba direcția, veni dinpotrivă cu prova în mijlocul vaporului de pasageri.

îl izbi : o panică îngrozitoare se răspîndi pe bord ; pînă să lase bărcile de scăpare la apă, vaporul se duse la fund.

Unii au putut fi scăpați ; cea mai mare parte însă se înecă.

Bătrînul se opri din spus, îl podidise lacrimile... „Da !... da!... sunt foarte sigur, adăugă el, l-am cunoscut bine ; din acele țipete desperate l-am cunoscut pe al lui... pe el, nu, nu l-am văzut; dar l-am auzit bine, uite, cum mă auzi pe mine."

Se opri, își aținti privirea în gol, își scutură capul și mă apucă de braț : „N-auzi și acum încă ? auzi cum îmi sparg urechea ? și îmi țiuie în creieri țipetele acelea... a, le cunosc bine ; căci, vezi, eu, eu sunt cel vinovat. Da, eu țineam

[1] Santorino, Santorin, grup de insule grecești în Arhipelagul Cicladelor (v. nota 1, p. 83). Vestită prin vinurile produse aici.

atunci cîrma ; dar nu ştiam ce fac, că eram ameţit : mă i'mbătasem în port, înainte de plecare."

Cu mîneca soioasă a flanelei îşi şterse lacrimile, şi, ca şi cum şi-ar vorbi [sie], însuşi, zise duios : „O, *povero! povero* Antonio !..."[1]

„A doua zi, printre cadavrele aduse de valuri la mal, l-am găsit, l-am îngropat aici."

Se întoarse către mine şi mă privi ţintă în ochi, cu o căutătură îndurerată şi fioroasă : „Aşa-i că e grozav ? Spune, nu mă cruţa ; Eu sunt vinovatul ? Eu l-am ucis ? Aşa-i că e îngrozitor ?" Nu mai putu urma, izbucni într-un plîns sfîşietor, se trînti la pămînt cu faţa în ţarină.

„O, *caro mio... caro **m**'io ţiglio!*"[2] murmură întretăiat şi printre lacrimi.

Se ridică, îşi şterse ochii şi, cătînd rătăcit spre mare, începu să suspinej „Uite ! o vezi ? cînd îi furioasă, îşi trimite valurile pînă^aici. A ! o ştiu foarte bine, o cunosc cît este dc răutăcioasă. Vrea să-1 dezgroape şi de aici, să-1 înghită ea."

JTacu, încleştîndu-şi pumnii ; îşi aţinti privirea încruntată spre largul mărei.

Iar marea, nebuna mare, legănîndu-şi molatic valurile, şi lejzbea parcă înadins de mal, cu un hohot batjocoritor.

Numai luna, de sus din înălţime, blîndă ca întotdauna, înduioşată şi ea, se vede, îşi arătă, din colţul poleit al unui nour fumuriu, faţa galbenă ca ceara, de cele ce văzuse...

1897, Sulina

[1] O, bietul ! bietul Antonio !... (it).
[2] O, scumpul meu... scumpul meu fiu ! (it.).

DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD"

ÎNTÎLNIRI ÎN ARHIPELAG

Ne întorceam din Egipt.

Vîntul de nord ni era împotrivă ; mereu, cu aceeaşi putere şi încăpăţînare, ne sufla drept în faţă. De două zile nu mai văzusem soarele.

Nu era ceaţă şi nici nouri negri nu se frămîntau pe cer. Era un fel de pînză albă-vînătă, aşa de deasă şi uniformă, încît razele soarelui nu izbuteau s-o străbată, s-o sfîşie, să poată însufleţi natura mută şi tristă. O perdea groasă de nepătruns se lăsase, anume parcă, să închidă vederii tainele bolţii cereşti.

Eram liber în timpul zilei — îmi venea rîndul serviciului de cart, de la miezul nopţii pînă la răsăritul soarelui — şi căutam să mă folosesc cît mai bine de orele de repaos. Lungit pe punte, cu faţa în sus, ţineam cartea în dreptul ochilor, sprijinindu-mă în coate după clătinările vasului. Citeam isprăvile piraţilor din Arhipelag, descrise de Ioan Ghica în *Scrisorile* sale, de pe cînd era guvernator al insulei Samos.

Ce timpuri !... Prin locurile unde noi pluteam, cu atîţia ani mai înainte bastimentele franceze şi engleze, din escadra Levantului[1] îşi plimbau, legănîndu-şi, spînzuraţi de catarge, piraţii greci, pentru ca să îngrozească populaţia insulelor, care se hrănea numai din piraterie, pe vremea aceea.

Cîţi ani sunt de-atunci ? Cu ce vor mai fi trăind aceşti insulari săraci, cu care natura a fost aşa de vitregă şi strămoşii lor atît de lacomi, despoind munţii şi săcătuind pămîn-

[1] Nume generic dat unor ţări de pe coasta orientală a Mediteranei (Grecia, Turcia, Siria, Egiptul).

tul, n-a mai rămas urmaşilor decît nişte blocuri uriaşe de piatră, căzute parcă din cer, la întîmplare, în albastrul străveziu al Mării Egee.

— Se vede un vapor la trei carturi babord ! răsună prelung, jde sus, din *gabie,* vocea marinarului de veghe.

Mă ridic, să pot vedea în zare. De jos, de pe punte, nu văd decît o dîră de fum cenuşiu, care se resfira la orizont. Tîrziu apare un punct negru, care creşte în larg din ce în ce mai mare.

De pe puntea noastră toate privirile îi urmăreau mişcarea. Era un vapor mare, care se îndrepta chiar spre noi. Se vedea bine, dar nu-i puteam cunoaşte naţionalitatea, căci nu avea la pupă pavilionul naţional.

— Cred că e un vas englez, zise un ofiţer, care îşi potrivea luneta.

— Ferească Dumnezeu ! adaogă un altul. Mă prind pe ce voiţi că e_ grecesc. Chiar cînd e supus englez sau român, nu-l rabdă inima pe grec ca să nu-şi pună şi culorile *patrid-ei* sale. Ia uitaţi-vă la coş... nu vedeţi nimic ?

în adevăr, atunci am putut deosebi pe coşul negru o bandă albă şi o cruce albastră.

Alb şi albastru sunt colorile naţionale greceşti.

S-a apropiat de noi, micşorînd viteza. Părea că voieşte sa ne recunoască. La depărtare de cîteva sute de metri şi-a schimbat brusc direcţia drumului, a mărit viteza şi s-a depărtat, pierzîndu-se la orizont.

Unde s-o fi^ducînd ? ce-o fi căutînd oare vaporul acesta ? căci, desigur, căuta pe cineva.

Cînd pluteşti mai multă vreme în nesiguranţa mării, cînd golul acesta nemărginit te apasă din toate părţile, un punct, un singur punct, un sîmbure de viaţă, dacă se arată pe toată întinderea pustie de apă, îl prinzi cu ochii lacomi, şi dornic îl urmăreşti cu interesul pe care îl aţîţă un sentiment adînc, care leagă uneori în taină fiinţele omeneşti.

Doi semeni necunoscuţi, care se întîlnesc în singurătate, între apă şi cer. Cine o fi ? Cum se numeşte ? De unde vine ? Unde se duce ? Aceleaşi întrebări îşi fac amîndoi deodată, aceleaşi gînduri îi frămîntă, aceeaşi soartă îi leagă. Cu toate că niciodată, poate, unul nu va şti nimic despre celălalt, totuşi ei se privesc cu dor, se urmăresc cu ochii duşi în zare

şi simt împreună apăsarea părerilor de rău, atunci cînd unul dispare vederii celuilalt, pierdut în urmă, la orizont, departe.

Nici un vas n-am mai întîlnit în ziua aceea pînă sub seară, cînd iarăşi s-a auzit, prelung şi răspicat, glasul omului de veghe :

— Se vede un vapor la două carturi tribord !

Aceleaşi priviri curioase au urmărit mişcările vasului, care creştea în zare. Cînd a ajuns aproape, am văzut uimiţi că-i tot acelaşi vapor grecesc, care în timpul zilei ne ieşise încă o dată în cale. întîia oară venea din stînga, acum ne ieşea din dreapta.

Desigur, căuta vreun alt vas, de aceea încrucişa prin locurile acelea.

Oricum, lucru ciudat. Nedumeriţi, ne întrebam unii pe alţii, fără a avea putinţa de a afla ceva. Se făceau tot felul de presupuneri, fiecare îşi da cîte o părere, dar nici una nu putea să-i mulţumească pe toţi. Apoi se uită şi întîmplarea aceasta. Şi nimeni, desigur, nu se^ mai gîndea la ea, cînd începu în tăcerea monotonă a mării, răsunetul metalic al trompetei, care chema pe punte marinarii la regularea serviciului de noapte.

Tocmai tîrziu, în miezul nopţii, cînd mă prinsese somnul, am fost trezit, căci îmi venise rîndul.

Era aşa de întuneric în noaptea aceea, încît cerul şi apa erau totuna de negre ; nimic nu se deosebea mai departe de pereţii vasului.

Nu puteam să-mi deprind ochii cu întunericul de-afară, zadarnic mă chinuiam ca să străpung perdeaua aceasta neagră, care mă învăluia din toate părţile.

Uneori închideam ochii, părea de prisos ca să mai privesc înainte. Pluteam aşa, orbeşte, în haosul acesta întunecat, în care nu se putea desluşi nici marele cerc înşelător, pe care eşti deprins ca să-l vezi întotdeauna în juru-ţi, crezîndu-te tu centrul său.

O singură lumină slabă licărea, înroşind geamul busolei. De cîte ori mă aplecam ca să privesc cerul gradat, care vibra ca o vietate închisă în cutia aceea de sticlă, mă îneca mirosul uleiului de rapiţă, care ardea, sfîrîind, într-un felinar unsuros.

Pe punte, jos, trimiţi între frînghiile cătrănite, dormitau oamenii de serviciu. Nu se putea vedea nici unul, se simţea numai mişcarea şi murmurul lor acolo prin întuneric, la piciorul catargului, care scîrţîia şi el, gemînd parcă de zbucium şi de osteneală.

într-un tîrziu, cînd ne aşteptam mai puţin, izbucni fără de veste strigătul omului de sus :

— Se văd trei lumini la babord !

Marinarul de gabie, ochiul neadormit şi cercetător al vasului, descoperise cel dintîi, de departe, trei steluţe care licăreau, tremurînd una sub alta, singure în tot cuprinsul pustiu al mării.

_ Căutam să-mi dau seamă de rostul acelor lumini neobişnuite.

Ca să înlături întîlnirile c-un alt vas în timpul nopţii, îi judeci mersul după luminile de drum : un felinar alb sus, unul roş la stînga şi altul verde la dreapta.

Ce rost puteau avea cele trei lumini albe, care sclipeau din ce în ce mai tare, apropiindu-se de noi ?

— Trebuie sâ^ fie vreo corabie cu toate pînzele întinse, care se îndreaptă Jncoace, se auzi un glas de pe punte.

O pată surăpărea că se desluşeşte, desprinzîndu-se din întunericul nopţii.

Abatem puţin din drumul pe care îl urmăm, ca să ne ferim de-o întîlnire. Dar vasul, care s-apropia cu grabă, îşi schimbă şi el mersul, aşa ca să ne cadă mai mult în drumul nostru.

— Tii *diavolo!...* este nebun ăla ? n-arc ochi ?... vrea să_ ne taie în două ? tună la spatele mele glasul răguşit al lui Barba Gheorghe, pilotul de la cîrmă.

Comandantul fu trezit din somn. Sui într-o suflare scările pe puntea de comandă.

— *Banda tribord!* strigă el răstit pilotului de la cîrrnă.

Şi vasul dintr-o dată se culcă pe-o coastă, scîrţîind din încheieturi.

Ne- învîrţeam de 90 dc grade, ferindu-ne din drurnul acelei^ arătări mute, care se apropia, ameninţătoare, într-o iuţeală nebună.

în acelaşi timp, comandantul apucă de mînerul care deschide drumul vaporilor de fluier.

Şi un urlet groaznic, ca vaietul desperat al unei fiare rănite, izbucni clocotind în orbirea nopţii.

La glasul acesta de alarmă, toată lumea fu afară pe punte.

O tăcere stăpînită ţintuia pe fiecare la postul său. Nici un murmur nu se mai auzi între oameni ; numai lanţul cîrmei, smuncit de roată, scrîşnea printre raiurile macaralelor.

Toţi ochii se deschid mai mari, şi inimile zvîcnesc mai tare.

Aşteptăm.

Deodată, ca prin farmec, cele trei lumini necunoscute alunecară în jos, strîngîndu-se parcă înecate în adîncul^ mării.

Cîteva vorbe, răcnite într-o limbă neînţeleasă, răsunară desperecheate în fîşiitul prelung de apă, care se apropia de noi. Şi, numai la cîţiva metri departe, o umbră neagră se desluşi, învîrtindu-şi pînzele într-o voltă ageră şi sigură. Zburînd ca o pasăre de noapte cu aripi uriaşe, se şterse, alunecînd pe lîngă noi, pînă se pierdu în negrul întuneric al nopţii.

Era una din acele uşoare corăbioare, *brigantine,* cari taie luciul apei ca o săgeată în zbor, mînată de un vînt prielnic şi manevrată cu dibăcie de către lupii Mării Egee.

Primejdia trecuse. Pe punte toţi erau în fierbere. Ce-a fost această ciudată întîlnire ? Ce caută oare vasul acesta ? Şi de ce nu avea luminile obişnuite de drum ?

Ni se întîmplase, de multe ori, ca să întîlnim în cale corăbii mici, sărace, fără lumini de drum, lăsate în voia soartei — fantome care te îngrozesc adesea, cînd îţi apar deodată, tăindu-ţi drumul, în nopţi întunecoase.

Dar vasul acesta avea trei lumini ; era, desigur, un semnal de recunoaştere.

— Nu se petrec lucruri curate prin părţile acestea. Parcă ar fi fost un vas de piraţi, zise cu sfială un **ofiţer** tînăr.

Toţi ceilalţi începură să rîdă.

Comandantul adaogă, zîmbind cu bunăvoinţă :

— Dacă pirateria s-a măturat de mult din Arhipelag, au rămas încă multe fapte de ***baraterie,*** care se petrec prin locurile acestea.

Pe cînd noi stam de vorbă strînşi în jurul hărţii Arhipelagului şi povesteam întîmplări şi fapte de înşelăciune ale

marinarilor greci de prin insule, Barba Gheorghe, care lăsase cîrma în mînele altuia, se apropiase pentru a ne asculta, şi un zîmbet plin de înţeles îi flutura pe buze, pe sub mustăţile cărunte şi ţepoase, ca nişte fire de sîrmă răsucită.

De bună seama, ştia el ceva mai mult decît cetisem noi prin cărţi.

Cînd toţi ceilalţi s-au dus să se culce şi am râmas iar singur ca să măsor în lung puntea de comandă, m-am apropiat de bătrînul care şedea jos, cu ochii ţintă la mare.

— Nu te culci, Barba Gheorghe, că ţi-ai terminat serviciul ?

— Nu vine somnul la mine, cînd trec prin locurile astea.

— Mi-a rămas la inimă — adaog eu — corabioara ceea, care manevra cu atîta dibăcie.

— *Ama!...* Palicari din insule. Ai văzut cum rîndunica zboară şi se învîrteste în vînt !...

— Barba Gheorghe, dar ce crezi d-ta că voia corabioara asta, de s-a apropiat aşa de noi ?

— He !... săracii... este greu acuma de trăit şi pe apă ; nu mai poţi să cîştigi o bucată de pîne ca mai înainte — şi un surîs amar încreţi faţa lui neagră, arsă de soare şi tăbăcită de sărătura mării.

— Ai văzut vaporul cel mare, care ne-a ieşit în timpul zilei de două ori în drum. El căuta pe corabie şi corabia căuta pe el.

— Ei bine, dar pentru ce ?

— Apoi nu ştii că, de cînd au intrat dracii de englezi la Eghipet, nu te mai poţi hrăni ca înainte vreme. Mai demult, umpleai corabia cu haşiş, care creşte frumos în insulele noastre, şi o descărcai la Alexandria ; iar negustorii arabi plăteau numai în lire de aur. Acuma, Englezul a oprit să mai intre haşişul în Eghipet. Cum prinde o corabie, arde toată marfa şi dă amendă straşnică pentru contrabanda de haşiş. Numai vapoarele mari pot să mai aducă pe ascuns ; îi înşală mai uşor, căci debarcă mai multe feluri de marfă. Vaporul şi corabia asta se vede că au avut vorbă să se întîlnească pe-aicea, de-aceea se căutau ei aşa. Ca semnal de recunoaştere, desigur, au avut trei lumini albe. Cînd a văzut corabia că s-a înşelat cu noi, a fugit repede la larg.

Bătrînul începu ca să-şi dezlege limba.

De multe ori îl necăjisem noi, spunîndu-i că a fost pirat în tinereţe. întotdeauna se supăra foc şi se jura că el, care era copil pe atunci cînd mai umblau piraţii, nu făcea nimic alta decît ţinea frînghia la provă, ca să lipească vasele, pe cînd alţii intrau cu cuţitul la turc.

De data aceasta însă alunecase fără de veste, furat de amintiri, în povestirea vitejiei palicarilor din vremea marei revoluţii greceşti[1] începu să-mi înşire despre flota lui Ibrahim-paşa[2], care a venit la Kassos[3] cu douăzeci de fregate, aşa de furios, că voia să ia şi pămîntul insulei să-l îmbarce la bord ; cum n-a fost chip să debarce trupele decît în urma trădării unui pilot grec din Rodos[4].

în măcelul groaznic pe care l-au făcut turcii în insulă, a fost ucis şi bunicul său, care avea toată corespondenţa zaverei, căci el fusese trimis cu scrisori la Iaşi către Ipsilante din partea patriarhului de la Constantinopole.

Şi bătrînul se opri din spus, înecat de vitejia amintirilor trecutului îndepărtat.

După ce îşi scoase un săculeţ de pînză groasă de vele, îşi îndopă bine ciotul de lulea, arsă pe jumătate şi începu iarăşi din ce în ce mai înduioşat :

„— Ah ! dacă ai fi cunoscut pe căpitanul Stavro, fratele mamei. Ce om tare şi inimos !... Ca el nu se mai pot găsi azi oameni pe nicăieri. Fusese în flota lui Canaris[5], era spaima turcilor, şi toţi patrioţii din insule se închinau la numele lui. Mă ceruse mamei ca să mă ia cu el pe mare şi să mă înveţe a mă hrăni pe apă. Eram băiet mic de tot cînd m-am îmbarcat pe *bombarda* lui, care se chema «Olga».

Cînd se vedeau arzînd focuri la munte, pe vîrfurile Panaghiei, ştiam că ne vesteşte apropierea unui vas turcesc.

[1] Este vorba de revoluţia grecească de la 1821, denumită şi Eteria.

[2] Ibrahim-paşa (1789—1848), general şi om politic turc.

[3] Kassos, mică insulă grecească, situată în apropierea insulei Karpathos, la est de Creta.

[4] Rodos, insulă grecească în Marea Egee, lîngă ţărmul vestic al Asiei Mici.

[5] Constantin Canaris (1790—1877), erou naţional din războiul pentru independenţa Greciei, vestit marinar. După cîştigarea independenţei joacă un rol important în viaţa politică a Greciei : deputat, senator, ministrul Marinei, prim-ministru.

Plecam clin ascunzătorile insulei, ne strecuraţii printre colţurile stîncilor, care ieşeau ca nişte dinţi din apa, şi zburam la larg, cu pînzele întinse. Cum se aruncă uliul asupra puilor de găină, aşa cădea şi el peste corăbiile turceşti.

Dar vezi, a greşit numai o dată, şi dintr-aceea i s-a tras şi moartea.

A atacat şi a dat la fund un vas, ce ducea proviant la Constantinopole pentru armata Englezului, care debarcase acolo, ca să pornească pe urmă la Crimcea, că începuse războiul cu Rusul.

Cînd ne-au prins, era o noapte neagră ca acuma ; mergeam cu vînt bun la Samos.

Din urmă venea un vas mare. După formă şi iuţeală bănuiam noi că-i o fregată străină. Goneam noi din toate puterile, dar la urmă tot ne-a ajuns.

«Cine sunteţi voi ? » ne-a întrebat pe greceşte. N-am răspuns nimic întîia dată. După ce a strigat pe turceşte să spunem numele vasului, căpitanul, crezînd că are si-i înşele, răspunde : *«Medghidieh»* — numele corăbiei pe care o înecasem.

«Medghidieh e la fund, şi o să vă duceţi şi voi dracului după dînsa... Foc !» se auzi strigînd pe vasul care se apropiase mult de noi.

După cîteva clipe, o lumină roşie scapără prin nouri, un bubuit răsună în urma noastră şi auzirăm bine şuierul unui obuz, care zburase pe deasupra capetelor.

Ne-am lungit cu burta pe punte, schimbînd cîrma într-un bord, ca să fugim clin drumul fregatei.

Al doilea obuz izbucni în arboradă ; catargul din provă trosni, prăvălindu-se pe punte. Pînzele întinse şi toate frînghiile încurcate, care căzuseră umplînd puntea, ne strîngeau dedesupt, fără a mai putea face vreo mişcare.

Ne zbăteam ca muştele prinse în reţeaua păianjenului, cînd ne-a cules Englezul.

După ce ne-a ţinut trei zile în fiare, în fundul magaziei de cărbuni, ne-a dat drumul, debareîndu-ne la Samos : a oprit numai pe căpitanul nostru.

Tocmai după vreo zece zile am putut să mă întorc la Kassos. Mama mă plîngea, crezîndu-mă mort de mult.

într-o dimineaţă, toată escadra engleză ancora în faţa insulei noastre. O lovitură de tun a strîns tot poporul la mal, ca să privească. Şi, atunci, am putut vedea cu groază cum, la fregata cea mai mare, se legăna, în bătaia vîntului, un trup omenesc, spînzurat sus, tocmai la *babafinca.*

Era căpitanul Stavro acolo sus !... Plîngeau tinerii şi bătrîni;, femeile şi copiii ; tot norodul plîngea şi blestema pe Englez şi pe toată Europa, că ei ne împinsese împotriva Turcului, şi apoi tot ei ne gîtuiau acuma.

A !... ce om !... ce om a fost acela !...

Se spune că atunci cînd a auzit că-i osîndit la moarte prin spînzurătoare, n-a suflat nici o vorbă, nici o lacrimă nu i-a dat în ochi. Iar cînd a fost totul gata, a cerut un foc ca să-şi aprindă ţigara, şi el singur a dat semnalul ca să tragă ştreangul, atunci cînd a sfîrşit de fumat, aruncîndu-şi mucul ţigării în mare."

Şi Barba Gheorghe sfîrşi vorba, clătinînd cu amărăciune din cap, pe cînd îşi lovea de tocul cizmei luleaua, stînsă de mult. Căzut pe gînduri, rămase tăcut, privind la scrumul care, scuturat, zbura, spulberîndu-se în bătaia vîntului.

Se crăpa de ziuă, vîntul se potolise ; numai o boare umedă mai sufla uşor în răstimpuri. Văzduhul nu se limpezise bine de negurile nopţii, şi ziua începuse ca să-şi ridice încet, pe furişate, genele aromite în zarea viorie la orizont, acolo unde abia se bănuia dunga înşelătoare a coastei gigantului Levant.

Pluteam încet, intrînd pe nesimţite între insulele acestei mări, care ne atrăgea din ce în ce în sînul ei, legănîndu-ne într-o răsuflare domoală, în măreaţa linişte din faptul dimineţii.

în stînga, într-un fund albastru plumburiu, se înşira lanţul întrerupt şi nedefinit al Cicladelor [1].

în dreapta, pe măsură ce se ridică în falduri perdeaua de aburi aurii, se descopere verdeaţa lucitoare a smochinilor din Rodos.

[1] Ciclade, arhipelag in Marea Egee, aparţinînd Greciei, numit astfel pentru că principalele insule componente (Naxos, Andros, Tinos, Milos) sînt aşezate în formă circulară.

Şi, mamtea noastră, în depărtarea ştearsă, o liniuţă începe a tremura în jumătatea de lumină a zorilor — e un cap al ţărmului, care înaintează în mare, păstrînd de veacuri urma anticului Halicarnas[1].

Şi numai cînd te afli aici, plutind pe luciul mării — oglindă a infinitului — între cele două continente, pe care le poţi prinde deodată cu vederea, tu, efemera vietate cugetătoare, simţi fermecat, eternul ritm, măreaţa armonie a •naturii şi taina mirajului istoric al neamului omenesc.

Unde sfîrşeşte Europa şi de unde începe Asia ?

Natura n-a tras aici o linie despărţitoare între un continent şi altul. E aci o înlănţuire între uscat şi apă. O ţesătură minunată de mare şi pămînt.

De o parte şi de alta, golfuri adînci scobesc coastele întretăiate ; peninsule, capuri, cari se prelungesc departe în mare, şi^ lanţuri nesfîrşite de insule leagă un continent de altul, fără ca ochiul să piardă o clipă uscatul din vedere.

Pare că natura a durat anume o punte de trecere de la un ţărm la altul, ca să înlesnească drumul între cele două lumi.

Pe puntea aceasta a trecut civilizaţia din lumea veche în cea nouă, şi tot de acolo, în urmă, barbaria pe aceeaşi punte s-a îndrumat, ca să întunece lumina care începuse abia a străluci.

Şi înapoi, pe acelaşi drum, lumina, azi, se întoarce, ca să alunge întunericul lumii vechi. Şi cine ştie de cîte ori, în nesfîrşita scurgere a vremii, prefacerile celor două lumi se vor mai perinda încă pe aceeaşi punte, de la un continent la altul !...

Numai cînd navigi prin Arhipelagul grecesc, prin acest labirint de insule, care se oglindesc în albastrul străveziu al apei, înţelegi pentru ce mai întîi prin aceste locuri geniul uman s-a încercat să înfrunte uriaşa forţă a mării.

Desigur, prin locurile acestea, printre insulele care se văd una pe alta, în dorinţa de pradă, învingîndu-şi groaza de necunoscut, s-a dezlipit de pămîntul tare, pe care călca, cel dintîi îndrăzneţ copil al omenirii din vîrsta primelor

[1] Halicarnas, oraş antic din Asia Mică, întemeiat pe la anul 1200 î.e.n., patria lui Herodot, astăzi denumit Bodrug. Este renumit prin impunătorul Mausoleu (Templu-cavou al satrapului Mausol), considerat ca una din cele 7 minuni ale lumii antice.

epoci, ca să se avînte în luptă cu marea, dibuind cu stîngăcie pe trunchiul vreunui copac grosolan cioplit — sîmburele minunatelor opere ale arhitecturii navale şi primul pas al navigaţiei mondiale.

Dorinţa de pradă a creat navigaţia, şi, de aceea, pirateria — această spumă a mării — este veche ca şi navigaţia ; ea a dat multă vreme avînt propăşirii acestei arte.

Argonauţii, pe care îi conducea Iason în căutarea Lîneide-aur, nu erau, la drept vorbind, decît nişte piraţi, ca şi Ulysse, Menelas şi toţi ceilalţi eroi, pe care-i cîntă şi-i idealizează poeţii antichităţii

De aceea, un scriitor francez, călătorind prin locurile acestea ca să cunoască caracterul rasei şi alcătuirea statului grecesc de azi, spune că marina greacă e veche ca şi poporul grecesc, „căci prima dată cînd această naţiune s-a făcut cunoscută lumii, a fost atunci cînd a plecat, cu vasele pe care le avea, ca să jefuiască cetatea Troia".

Cu drept cuvînt s-a zis : „...că adevăratul erou al Greciei nu-i aprigul Ahile, care nu ştie decît să iubească, să urască, să plîngă şi să lupte. Ahile este un om de uscat, crescut departe de mare ; Ahile are cugetul curat, e un suflet drept, el nu ştie să chibzuiască nimic cu şiretenie ; Ahile n-a cîştigat nimic prin războiul troian, decît doar moartea şi nemurirea ; Ahile este numai pe jumătate grec ; Grecia întreagă e încarnată în insularul Ulysse, care ştie să navigheze şi să mintă, care precupeţeşte şi iubirea şi nenorocirea, care, înainte de a ucide pe peţitori, sfătuieşte pe soţia sa ca să le ceară daruri bogate, Ulysse este eroul marinar, negustor şi înşelător"...

1908, august

IX CRETA

De ieri plutim încet, abia mişcîndu-ne, pe o mare ca de untdelemn. Zadarnic aşteptăm dincotrova, măcar o adiere de vînt răcoritor. E aşa de cald, că marea doarme moleşită, fără să mai respire parcă. Ne dor şi ochii şi capul de atîta lumină orbitoare.

Razele soarelui de foc străpung ţesătura pînzei sub care voim să ne umbrim ; ard şi moaie smoala dintre scîndurile punţii înfierbîntate.

Fumul, scăpat în răstimpuri din gura coşului, se înalţă drept în sus şi rămîne mult aşa, atîrnat în văzduh, plutind ca nişte nouraşi alburii de spumă.

Vreo cîţiva marsuini ne urmăresc, cerşindu-ne mîncare ; în salturi nebuneşti se afundă şi apar, facînd mereu la tumbe, întocmai cum se iau copiii de ţigani în urma trăsurilor, pe drum.

O pasăre de mare, ce ne urmărea de mult în legănatul ei domol prin aer, se lasă obosită pe capătul unei vergi, fîlfîind uşor aripele albe, desfăcute.

Uscatul trebuie să fie pe aproape. Spre miazăzi, printre nourii albi, ca nişte grămezi de scamă dezlînată, începe a sclipi în bătaia soarelui o pată cu străluciri de sidef.

Acolo, în zarea aceea, a crescut tunătorul Zeus, adunâtorul de nouri, părintele zeilor şi al oamenilor, care, torcînd destinele muritorilor, împărţea tuturora şi bunurile şi relele.

E vîrful, veşnic albit de zăpadă, al muntelui Ida

[1] Ida, munte în insula Creta. Legenda spune ea într-o peşteră din acest munte a fost crescut de către Nimfe. 7.eus, „tatăl zeilor şi al oamenilor".

Pămîntul Cretei începe a se zări.

Insula aceasta, cea mai mare din Arhipelag, aşezată aproape la aceeaşi depărtare de Europa, Asia şi Africa, forma punctul de legătură între cele trei continente şi centrul lumii vechi.

Istoria Cretei este încă necunoscută. Descoperirile de mare preţ, care se fac acum în insulă, la Festos şi Knossos, dau mult de lucru arheologilor ; se găsesc aici urmele unei civilizaţii foarte vechi, de aproape patru mii de ani.

De curînd s-au început lucrările pentru descoperirile palatelor înţeleptului Minos, eroul Cretei, care a trăit cu vreo cîteva veacuri înaintea războiului troian ; el este regele primului stat grecesc, despre care aminteşte istoria antică.

Insula Creta, aşezată în mijlocul Mediteranei, în calea marilor migraţii, la încrucişarea largilor drumuri de apă, între Egipet şi Fenicia, cari i-au înlesnit civilizaţia, trebuie socotită ca primul leagăn al Helenismului.

Ţărmurile prăpăstioase, cu stînci dinţate, încep a se desfăşura înaintea noastră. Un lanţ de munţi, cu piscurile albite, taie insula în lungime.

Prin limpezimea aerului se zăresc, pînă în fundul văilor adînci, livezile de măslini, ca nişte pete verzi pe fundul cafeniu al pămîntului pietros, sterp, ars de fierbinţeala prea mare a soarelui. La poale se văd, în felurite chipuri, grămezi de pietre roşii, albe şi vinete — sfărămăturile stîncilor, rostogolite de vremuri în mare.

Ne îndreptăm încet înspre întrarea băii Suda.

Un port natural, sigur, apărat de vînturi şi atît de lari',, că ar putea adăposti o flotă uriaşă în sînul său.

Se mai recunosc şi azi urmele puterii veneţiane : pe o mică insulă, ca un bloc de piatră, desprinsă de coasta muntelui şi aruncată mai departe în apă, se vede ruina zidurilor crenelate ale unui fort, care păzea intrarea în baie.

Printre dărâmături se mai deosebeşte încă placa de piatra, cu sculptura leului înaripat al mîndrei Veneţii, care stăpînea odată, ca regină a mării, insulele întregului Levant.

în fundul golfului strălucesc două bastimente de război : unul francez şi altul italian. Ancorăm Iîngă cel francez, care îşi poartă numele scris la pupă cu litere aurite : „Condor" — un mic crucişător.

De acum cîțiva ani, din timpul războiului greco-turc, Marile Puteri Europene au debarcat trupe, ocupînd insula, avînd întotdeauna şi cîteva bastimente staționare în apele cretane.

Marinarii se înşiră la front pe punte, cornişti sună *onorul,* şi ne schimbăm saluturile, obişnuite la întîlnirea vaselor de război, reprezentantele statelor a căror culori le poartă.

Vizitele de ceremonie se țin lanț. Bărcile cele mai frumoase, balinierile albe, lustruite, sunt lăsate la apă ; marinarii cei mai chipeşi, aleşi pe sprinceană, lopătează în cadență desăvîrşită ; e întotdeauna, în asemene împrejurări, un prilej de întrecere între națiuni.

Comandantul francez, un bătrîn hazliu, ne întreabă, surîzînd, dacă nu cumva am sosit şi noi ca să protejăm pe mîndrii strănepoți ai vechilor eleni, pentru a nu fi masacrați de barbarii otomani ? Şi, la plecare, roagă pe comandantul nostru ca să felicite pe profesorii de limba franceză din România pentru modul strălucit cu care ştiu să învețe pe români să vorbească franțuzeşte.

Toți aşteptăm cu nerăbdare ora de baie, ca să ne răcorim în apa mării care, în golful acesta, e calmă ca apa unui lac.

E atîta limpezime, că se zăreşte fundul ca printr-o sticlă albastră-străvezie.

Abia ne aruncăm în apă, cîțiva înotători mai îndrăzneți se îndreaptă înspre larg şi deodată izbucnesc o mulțime de strigăte desperate pe vasele străine.

Ne zăpăceşte zgomotul, şi nu putem pricepe ce s-a întîmplat deodată. Simțim că un pericol ne amenință, fără să ştim din care parte vine. Cuprinşi de groază, cei care se găsesc în apă se grăbesc, înotînd din răsputeri să ajungă la vas, să prindă cu mîna ceva, căutînd astfel scăparea.

Iar cei rămaşi la bord, crezînd că se îneacă vreun om, sar repede în bărci, fără să ştie în care parte să alerge în ajutor.

„Guardate!... Pesce-cane!... Guarda...[1] *Le requinl... Le tigre de mer !...*[2]". Strigătele acestea, repetate de-atîtea glasuri, se deosebesc din zgomotul care creşte din ce în ce. Vreo două

[1] Păzeşte !... Rechinul ! Păzeşte !... (it).
[2] Rechinul !... Tigrul de mare !... (fr.).

bărci, mînate la disperare, zboară ca să culeagă din apă pe cei rămaşi în urmă. O barcă a vasului francez ajunge cea dintîi şi ia vreo trei de-ai noştri.

Un ofițer francez ne lămureşte că un rechin, care se înfruptase cu carne omenească, înghițînd un marinar englez, stă de cîteva zile la pîndă, aşteptînd vînatul ce trebuia să-i pice de la vreunul din vasele ancorate în baie.

Ne descrie groaza şi duşmănia ce o au marinarii francezi împotriva acestei hrăpărețe dihănii de apă, care e aşa de puternică, că numai cu o lovitură de coadă poate omorî un om.

De cîte ori apare rechinul în rada unde se află ancorată o escadră, se dă de ştire la toate vasele şi uneori se trage ca alarmă un foc de tun.

Cînd aripele nopții începură a înnegri zarea, marinarii, obişnuiți a se culca devreme, începură să-şi pregătească culcuşurile afară, pe punte, sub cerul liber. înăuntru căldura era chinuitoare.

O noapte senină şi caldă se lasă din ce în ce, adormind pe nesimțite golful acesta adînc şi tăcut, cu apa lui leneşă, umbrită înspre țărm într-o culoare albastră-închisă, ca sineala.

în bruma argintie, ce cade cu încetul peste pămînt şi apă, nimic nu se mai mişcă ; la mal, se simte numai un şopot tremurător de unde : e jocul înşelătoarei mări, care mîngîie şi sărută luciul pietrei, rozînd fără încetare țărmul stîncos şi prăbuşit.

Departe, la intrare, se desemnează pe cer conturul fortului venețian ; cîteva stele, sclipind răzlețe, par nişte candele aprinse pe ruina zidirilor străvechi.

O pată neagră umbreşte coasta sură a muntelui pleşuv ; e o pădure de măslini, care se întinde pînă devale. Şi dintr-acolo vine pînă la noi o adiere slabă, un suflu de răcoare, ca alintarea blîndă a unei mîini uşoare, nevăzute.

în noaptea asta nu-i chip să adorm devreme. Mă plimb singur pe punte. Aud vorbă la provă.

Un grup de marinari, culcați, fără să doarmă, se află strînşi în jurul lui Barba Gheorghe, bătrînul nostru pilot, ce pare că înşiră o poveste frumoasă, de demult. Mă apropii, pe

ascuns, şi trag cu urechea să prind şi eu un capăt din firul povestirii.

„...şi plîngea şi^ se văita joată lumea din Atena, că iar venise rîndul ca să plătească birul către regele din Creta.

în fiecare an, pleca o corabie mare, regească, şi ducea acolo şapte băieţi şi şapte fete, tot ce era mai frumos în Atena, şi înapoi nu-i mai întorcea, că îi mînca Minotaurul, pe care regele din Creta îl ţinea închis într-un palat şi îl hrănea cu carne de om.

Atunci se ridică Tezeu, cel frumos şi viteaz, zicînd că el are să meargă sa ducă de data asta corabia la Creta. Părinţii lui plîngeau şi nu-l lăsau să plece. Dar el n-a vrut să-i asculte. Şi, cînd a fost să plece corabia regească, ea şi-a ridicat pînzele negre, în semn că duce birul cel de moarte.

Dar regele cel bătrîn, tatăl lui Tezeu, a zis : «Fiule, dacă vei izbuti să scapi şi tu cu viaţă, să ridici dc departe pînzele cele albe, ca să ştiu eu şi ţara mea întreagă minunea ce s-a întîmplat^.

După o săptămînă de drum, corabia a ancorat aici, Ia Suda, unde ne aflăm noi. Tezeu, care era tot aşa de voinic pe uscat ca şi pe apă, era şi frumos ca un înger. Ce-a făcut, ce-a dres, că Ariana, fata regelui din Creta, s-a amorezat nebună de el. Era acolo un palat, care se chema Labirint, cu mii şi mii de odăi ; aşa de încurcat era, că cine apuca să intre se rătăcea şi înapoi nu mai putea să iasă ; soarele nu-l mai vedea şi acolo îi putrezeau ciolanele. Dar Tezeu nu s-a rătăcit, că Ariana i-a dat pe ascuns un ghem de aţă ; şi cu cît el mergea şi s-afunda în palat, tot desfăcea firul, în urma lui. ca să ştie pe unde să se întoarcă. C-o singură tăietură de sabie a retezat capul Minotaurului, care era spaima Atenei. Apoi s-a îmbarcat în corabia lui şi a reluat drumul spre Atena. Şi, de bucurie mare, el a uitat ce i-a vorbit taică-său, ca să-şi ridice pînzele albe la corabie. Şi bătrînul sta pe mal la Pircea şi se uita în zare ; aştepta mereu corabia, care nu maijvenea şi el plîngea şi ziua şi noaptea. Numai iaca, într-o ***zij*** răsare în larg o corabie frumoasă. Toată lumea a cunoscut-o câ-i corabia regească, dar nimeni nu îndrăzni să zică ceva de teamă, că se vedeau bine pînzele cele negre, umflate în vînt. Şi regele bătrîn începu să se vaite că i-a murit feciorul cel mai viteaz din toţi. Aşa durere i-a strîns inima, că şi-a făcut, seamă şi s-a aruncat de pe stîncâ în mare...".

Aşa povestea Barba Gheorghe legendele elenice, în nopţile cu lună, cînd ne aflam ancoraţi în dreptul insulelor, al căror istoric îl ştia pe dinafară. întreaga mitologie care îmi chinuise tinereţea celor mai frumoşi ani ele liceu cu traducerea încurcatelor texte greceşti, o auzeam acum sub forma unui basm naiv şi plin de farmec, din gura acestui bătrîn corăbier, care nu învăţase nici să se iscălească. O auzise şi el, la rîndul lui, din gura celor mai bătrîni, la casa părintească, sau pe puntea corăbiei, la piciorul catargului, în nopţi potolite şi senine, pe cînd aştepta vîntul ca să le umfle pînza, să-l ducă în drumul lui pe apă, printre insulele locuite, odată ca niciodată, de zei şi de zeiţe. înainte de a sfîrşi bătrînul povestirea, o parte dintre marinari adormise. îi furase pe nesimţite somnul, căci multora li se părea povestea, care-o ascultaseră acum, asemenea cu cele care le ştiau din satul lor, de-acasâ.

Nu se vorbea oare de acel Făt-Frumos, viteaz şi minunat, care se ducea să ucidă balaurul, închis într-un palat departe ?... Cînd asculţi legendele mitice, astfel povestite, poţi înţelege mai bine ca oricînd ce legătură strînsă au cu basmele, cari au legănat pretutindeni copilăria nu numai a popoarelor de aceeaşi origină, ci a tuturor raselor omeneşti. Căci toate au aceeaţi rădăcină, şi din unul şi acelaşi izvor s-au adăpat.

Explicarea naivă a forţelor oarbe ale naturii, plăsmuirile unor minţi copilăreşti, fapte îmîmplate odată, propagate din gură în gură, schimbîndu-se şi împodobindu-se în felurite chipuri în lunga curgere a vremii, au trecut de la un trib la altul, de la un popor la altul, dintr-o religie în alta.

Dincolo de istoria scrisă, este istoria legendară : în forma primitivă, aceasta e adevărata ***introducere*** în istoria pe care o învăţăm. Oricît de încîlcită i-ar fi limba, trebuie să ajungem a o înţelege. Cu drept cuvînt s-a zis că sensul liecărc. legende este închis ca sîmburele în inima lructului.

Din acest grăunte preţios a încolţit istoria, teologia, lilosofia şi literatura.

Toate popoarele au istoria lor legendară ; dar nici una nu este mai bogată şi mai luminoasă ca a Greciei. Fantazia elenică a împletit cu o măiestrie magică faptele omeneşti, eroice şi divine, religia şi patriotismul, zeii şi oamenii într-o ţesătură, fermecător colorată, pe care nu o poţi destrăma ca să-i prinzi capătul firului de adevăr dintru început.

Poporul acesta, care a învăţat la vechea şcoală a Orientului, a împrumutat aproape totul ; chiar şi religia a luat-o din acelaşi tezaur al lumii semite, de-acolo de unde s-au furnizat, întotdeauna, religii pentru cea mai mare parte a omenirii.

Se ştie bine azi că blonda Afrodita, pe care grecii o cîntau, născută din spuma Mării Egee, a fost adusă de către negustorii fenicieni, odată cu marfa pe care o cărau cu bărcile lor negre, călăfătuite. Grecii, coborîndu-se din susul Europei barbare jn jos spre Asia, de mult civilizată, au avut darul de a îmbrăca într-o *formă* nepieritoare *fondul* împrumutat de la bătrînii lor vecini.

Şi, dacă semiţilor li se datoreşte ideea *religioasă,* grecilor trebuie să le aparţină ideea *frumosului.*

în zadar mă încercam să adorm.

Luna îmi bătea drept în faţă. O lună albă, palidă, rătăcind deasupra mării pustii. în nopţi asemenea luminate, natura se înfăţişează adesea în forme ciudate şi plină de mistere, în jocul de umbre şi lumini, întregul şir de oameni, culcaţi aici pe punte, pare un rînd de cadavre, întinse cu faţa înspre lună ; iar frînghiile de cînepă groasă, în pulberea care scînteie ca în poveste, par împletite în sîrmă de argint.

Aş vrea să văd ruinele palatelor lui Minos sub magica lumină a lunei, ce dă fiori şi aprinde închipuirea. Ce limbă trebuie să-ţi vorbească în taină acele sfărămături de pietre, ţănduri rămase ca mărturie încă din splendoarea unei lumi ce strălucea acum atîtea veacuri.

Mă gîndesc la o noapte în portul acesta, acuma patru mii de ani în urmă.

Desigur, aceeaşi lună ca şi azi, cu lumina ei rece şi albă, îmbrăţişa golful acesta tăcut ; aceeaşi apă clară, albastră, ce roade cu răbdare aceeaşi piatră lucie a ţărmului stîncos.

Muntele trebuie să fi fost puţin mai verde, ca în vremea tinereţii ; acum pe alocurea-i albit, sau e pleşuv de tot. Şi cerul, şi muntele şi apa — aceiaşi au rămas ; dar cîte generaţii s-au perindat pe aicea în scurgerea vremii de patruzeci de veacuri !

Acelaş decor, pe-aceeaşi scenă... numai artiştii s-au schimbat. Dar joacă aproape aceeaşi piesă... e *Drama omenirii,* ce se repetă mereu şi pretutindeni, cu mici schimbări în text.

Foarte tîrziu am adormit, furat de vraja lunei. Şi în somn mi se părea că aud, ca un ecou, crîmpeile de versuri ce-mi dau odată aripi închipuirii în anii tinereţei :

„Ne vom întoarce în Creta mîndră cu Tezeu,
Vom mîngîia pe Neobea,
Vom dezlega pe Prometeu"...

A doua zi avem voie să debarcăm pe insulă. Mergem să vizităm portul Caneea[1].

La debarcader ne aşteaptă o armată întreagă de agenţi şi furnizori. Toate aceste paseri de pradă roiau de ieri în jurul vasului nostru. Acum, avea să se încingă lupta decisivă între dînşii... din care, acei ieşiţi victorioşi trebuiau să ne apuce în gheare.

Strigă, se înjură, se îmbrîncesc, ca să ne arate actele şi recomandaţiile de la celelalte vase de război, pe care le-au servit.

„Mosio !...[2] *Amico !... Caro mio !... Vieni!..."* şi lupta se mărgineşte în urmă la două tabere vrăjmaşe : birjari de-o parte, stăpînii măgarilor de închiriat, de cealaltă parte.

Unii căutau să ne arate că este mai bine să mergem cu trăsura, iar alţii că-i mai plăcut să mergem pe măgari. Tabăra birjarilor a ieşit victorioasă. Dar lupta nu s-a terminat aici ; a continuat încă în sînul acestei tabere, căci fiecare îşi lăuda trăsura, şi toţi se concurau în preţuri. Deodată, unul se hotărăşte şi, numai de ambiţie, vrea sa ne ducă fără să primească un ban. Acelaşi lucru îl repetă cu toţii. Ne suim într-un landou imens, ca arca bătrînului Noe.

[1] Chania, oraş şi port pe ţărmul nordic al insulei Creta.
[2] Corect : ***Monsieur*** (fr.).

Cu toată ambiţia însă, cinci am ajuns la Caneea, birjarul nu s-a mulţumit cu cei opt iei pe care i-am dat.

O şosea lungă de cîţiva kilometri, acoperită cu o saltea groasă de praf, leagă baia Suda cu portul Caneea. Trecem printre livezi de măslini palizi, cu frunzele albite de praf. Gardurile sunt întocmite din cactuşi pitici şi ţepoşi.

E o căldură nesuferită. Iarba pe margini e pîrlită ca după urma unui foc. Barba Gheorghe, pe care l-am luat cu noi ca talmaciu, ne spune că a suflat *Libasu* — vîntul fierbinte din Libia — care arde tot în drumul său.

Livezile de măslini erau pe aici mai dese, dar, cînd s-a început războiul, grecii au tăiat măslinii din livezile turcilor, şi turcii au tăiat măslinii grecilor. Acuma şi unii şi alţii suferă la fel.

Ne oprim în centru. Case vechi de piatră şi de lemn, mici şi mari, de toată măsura, fără ordine şi stil ; un amestec de coperişuri turtite ; pe sus cerdacuri largi turceşti, pentru uscatul rufelor la soare. Cîteva străzi mai largi încadrează portul vechi, încolo ulicioare întortocheate, pietruite cu bolovani colţuroşi, înfierbîntaţi de arşiţa soarelui.

Acelaşi *Orient* strălucitor şi sărăcăcios, în murdăria lui nepieritoare, sub azurul transparent al cerului totdeauna albastru şi luminos...

De cînd Puterile Europene au debarcat trupe în insulă şi culorile celor cinci steaguri[1], înşirate pe zidurile cetăţuii, se văd fluturînd în aer, oraşul e-ntr-o sărbătoare continuă, avînd înfăţişarea unui bîlci permanent. Toate s-au însufleţit deodată : prăvăliile, cîrciumele, cafenelele gem de lume, negustorii fac afaceri bune ; bande de lăutari, o capelă de dame de Galiţia, o panoramă, distracţie americană, un mic circ şi felurite alte petreceri desfătează pe cele cîteva mii de soldaţi străini, cari au soldele îndoit de mari, ca în colonii, sau în timp de campanie.

Sunt sigur că înainte de războiul greco-turc viaţa aici trebuie să fi fost cu mult mai tristă şi monotonă.

Venirea trupelor a fost o binefacere neaşteptată —- căderea unei mane cereşti în insula asta săracă şi amorţita.

[1] Cele cinci puteri care au debarcat trupe în Creta, în 1897. sînt : Franţa, Anglia, Austria, Rusia şi Sardinia.

Armata aceasta combinată a ocupat insula pentru a împiedica încăierările dintre turci şi greci. E drept că în insulă este o linişte desăvîrşită ; încăierările care se mai repetă zilnic au loc numai între soldaţii diferitelor naţionalităţi. De aceea localurile de petreceri sunt împărţite pe naţiuni ; acolo unde intră italienii nu poate intra nici un francez ; de cîte ori se întîinesc în acelaşi loc, se iau la bătaie.

învîrtindu-ne prin oraş, dăm de-o casă mai răsărită, albă, curată. E palatul prinţului Gheorghe, guvernatorul Cretei. Departe de-a avea înfăţişare de palat, samănă mai mult cu o casă a unui arendaş de la ţară. E mai curată însă decît cele din jurul ei ; pare văruită proaspăt, ca înainte de sărbători.

Un domn cărunt, în haine cenuşii, care ne pîndeşte de cîteva minute, se îndreaptă spre noi, cînd se încredinţează că vorbim româneşte, ni se prezintă, scoţîndu-şi cartea de vizită : I. G...., *introducător la curtea a.s. prinţului Gheorghe.*

Naţionalitae nedefinită, tipul levantinului ; vorbeşte şapte limbi, ştie româneşte, căci a făcut comerţ dc grîne pe Dunăre.

Vizităm palatul. Foarte simplu : camere mici, văruite, curate ; gospodărie de ţară. Divanuri joase, orientale ; pe păreţi — scoarţe şi portretele libertăţii elene, înconjurate cu arme vechi ; 'şuşanele lungi, iartagane turceşti şi pistoale încrustate în sidef şi argint.

Cînd am ajuns în cea din urmă cameră, întroducătorul a bătut într-o uşă :

— Ema !... Ema !... vino, că au sosit nişte domni din România.

O femeie brună, cu urme încă de frumuseţă, apăru. Părea foarte mişcată la vederea noastră ; poate că-i redeşteptase amintiri duioase, căci repeta aceleaşi cuvinte, cu ochii înotînd în lacrimi : „România... România !... săraca România !... ce viaţă !... ce viaţă !..."

Prinţul Gheorghe stă mai mult în străinătate decît în insulă.

în faţa palatului e corpul dc gardă. La ieşire, admirăm un grup din jandarmeria cretană, care este instruită de ofiţerii italieni, în felul vestiţilor carabinieri, spaima Italiei dc sud.

N-am văzut nicăieri o rasă de oameni mai frumoşi ca în munţii Cretei. O înfăţişare mîndră, impunătoare ; oacheşi, bronzaţi şi zvelţi în costumul lor pitoresc.

Jandarmii au uniforma apropiată de portul naţional : un ilic scurt, înflorit în cusături de arnici şi sutaş, cu nasturi mărunţi de metal, şalvari scurţi pînă deasupra genunchilor goi, jambiere de piele neagră. Peste mijloc se încing cu brîu lat şi în loc de chipiu sau cască au o căciulită neagră, aplecată pe urechea dreaptă. Dealtfel, costumul naţional, chiar fustanela pe care grecii o cîntă atît de mult, este împrumutată de la albanezi şi turci.

Ne întoarcem iar pe străzile împestriţate de furnicarul multicolor al uniformelor militare. Peste tot o viaţă veselă, zgomotoasă : sărbătoarea lată a marinarului pe uscat.

Prieteniile se leagă repede aici. Din mers, în timpul cînd trecem pe Iîngă o movilă uriaşă de pepeni, aud într-un cerc de marinari italieni şi români : „Haide... *frateii,* să *mangeamo uno* pepene verde"...

Ne aşezăm la masa unei cafenele turceşti. în mijlocul acestui haos asurzitor, cîţiva turci stau la umbră, tăcuţi şi gravi, trăgînd din cînd în cînd, prin tuburile încolăcite, fumul rece al narghilelelor.

Intru Jn vorbă cu un bătrîn, care îmi spune cu părere de rău că ceea ce vede acum în insulă nu-i place. Are de gînd să plece în Turcia. Dealtmintrelea, cea mai mare parte din populaţia otomană vinde pămîntul şi emigrează în Asia Mică.

Nu pot suferi turcii să se vadă stăpîniţi de alţii. E umilitor !... Popor de războinici, cuceritori, care întotdeauna au fost deprinşi de a fi stăpînitori...

Ei se retrag de bună voie din toate ţările pe care le pierd.

îmi aduc aminte de ceea ce-mi spunea unul din prefecţii iubiţi pe care i-a avut Dobrogea.

Pleca în judeţ cu pachete de tutun *bectimis,* ca să le dea turcilor, cei mai buni cetăţeni ai Dobrogei. Cu toate acestea, cea mai mare parte au vîndut pămînturile pe nimic şi au plecat. Unii, care au şi pînă acum proprietăţi, vin o dată pe an în ţară, încasează arenda pămîntului şi se întorc iarăşi în Turcia.

Toate berăriile şi cafenelele sunt pline ; grecii dacă nu joacă table, cărţi sau domino, cetesc jurnale şi vorbesc, vorbesc fără să mai sfîrşească. De dimineaţă şi pînă seară stau toţi la umbră, în jurul meselor, şi discută politică grecească — această hrană zilnică le este servită pe un preţ ieftin de către gazetele ateniane, aduse cu vapoarele poştale de la Pireu.

Nu vezi pe nimeni muncind. Ce meserie vor fi avînd toţi aceşti oameni, care se agită, vorbesc în gura mare, se ceartă, strigă, se ameninţă cu ochii tulburi de mînie, cu buzele tremurătoare, apoi se potolesc ca să înceapă a doua zi, la aceeaşi cafenea, în jurul aceleiaşi mese, cu puteri noi, cu aceeaşi aprindere, discuţia întreruptă cu o zi mai înainte.

La fiecare pas întîlneşti trăsăturile caracteristice ale acestei rase de sud : vie, nervoasă, uscată, geloasă, egoistă, nedisciplinată şi explozibilă, ca o torpilă de fulmicoton uscat.

Un ofiţer francez, pe care îl cunoscusem cu o zi mai înainte la vaporul nostru, ne conduce la o berărie mai bună. Abia ne aşezăm la umbra unui platan bătrîn, şi o bandă de lăutari greci începe să ne încînte cu *Valurile Dunării;* ne cunoscuse că suntem români.

înăuntru, pe un părete, văd portretul lui Byron, aşezat între Canaris şi Miaulis

Patronul, un grec vioi şi zvelt, cu o teribilă pereche de musteţi cărunte, răsucite în sus, îmi lămureşte într-o românească stricată că acesta a fost un mare erou palicar al independenţii elenice. Şi, cînd îl întreb dacă a fost grec, îmi răspunde că Byron a venit de la Englitera, dar că familia lui era originară din Grecia şi stabilită de multă vreme la Londra, unde făcuse avere mare. Cînd s-a început războiul, el a venit să lupte pentru patria strămoşilor săi.

Credinţa asta o au foarte mulţi greci.

Mă gîndesc la viaţa plină de vijelii a nefericitului poet.

Bogat, nobil, dintr-o veche familie de pairi, descendenţi din Stuarţi, după ce uimeşte Europa cu puterea geniului său şi scandalizează Anglia cu nebunia aventurilor sale, vine în

[1] Andrei Miaulis (1768—1835), amiral şi om politic grec, a condus flota grecească în războiul pentru independenţa patriei (1821—1829).

Grecia, ca să-şi cucerească şi gloria de războinic, pe care n-avea prilejul să o poată găsi în patria lui.

înarmează un vas de război pe cheltuiala sa şi debarcă în mijlocul acelui viespar de intrigi şi patimi omeneşti, care se dezlănţuiau între şefii conducători ai insurecţiei greceşti.

Moartea l-a surprins prea curînd, încît n-a avut vreme să descrie, dar ne putem uşor închipui ce a simţit acest om, care văzuse de la distanţă lupta eroilor eleni, prin prisma sa poetică din celălalt capăt al Europei.

Cum s-o fi simţit oare acest nobil orgolios şi rafinat în mijlocul bandelor armate, care făceau piraterii şi jafuri, între oameni barbari, lacomi şi cruzi, fără ordine şi disciplină, conduşi de şefi rivali şi geloşi, cari se mîncau între ei !...

Ruinat, amăgit şi desperat, moare la Missolonghi, bolnav de friguri de baltă.

în multe case din Grecia se găseşte portretul său. Domnişoarele de pension şi azi îl mai visează, dcsemnîndu-i chipul care era, se zice, de o frumuseţe răpitoare.

Dar... vremurile romantice au apus şi, de mult, s-a stins rasa poeţilor filo-eleni, care se exaltau, cîntînd lupta eroică a copiilor Heladei, sub ochii bătrînei Europe, electrizată o clipă numai... Lăutarii greci, voind să ne facă plăcere, încep un cîntec popular din Creta, în care se vorbeşte şi despre România ! Barba Gheorghe se năcăjeşte să mi-l traducă, şi eu mă încerc să-l notez. E vorba de vitejiile unui cretan, pe care îl cheamă Nauos, mai mult bandit decît haiduc .-

„Veniţi, voinicii mei copii,
Veniţi cu mine, scumpi copii,
Ca să vă dau şi aur
Şi haine strălucite.

Inimi de oţel să aveţi în piept,
Ca fierul, picioarele tari să vă fie.
Cît alţii merg o săptămână,
Voi într-o zi să faceţi drumul,
Pînă la casa cea frumoasă
A lui Barbă Nicola cel bogat.

Intraţi fără de teamă
Şi năvăliţi deodată,
Că abia acum s-a întors
Din ţara Valahiei bogată,
De unde-şi cară banii
Cei scumpi şi sunători.

Argint şi aur românesc,
Strălucitor şi greu,
Luaţi şi sînul vi-l umpleţi,
Apoi în cinstea lui să bem,
Voinicii mei copii..."

Ofiţerul francez de lîngă mine, căruia îi traduc înţelesul cîntecului, începe să-mi descrie populaţia insulei, căci el se află mai de mult aici şi cunoaşte foarte bine chestia cretană.

— Starea politică — începu el — în care se găseşte azi insula, avînd trupele străine debarcate, este singura stare fericită a Cretei.

Insula asta nu poate trăi formînd singură un stat modern, independent ; are nevoie de un epitrop, căci îi lipsesc şi banii şi mintea.

E o ţară săracă, cu puţină agricultură, de care grecii au fugit întotdeauna ; cu livezi de măslini şi puţină vie. O populaţie, de felul ei leneşă, ajunsă din cauza frămîntărilor într-o stare de sărăcie şi dezordine, încît a pierdut cu totul însuşirile necesare pentru a se hrăni din propria sa muncă.

Nimeni nu mai vrea să muncească.

Comitetele şi grecii bogaţi, răspîndiţi prin toate porturile lumii şi căror nu li se poate nega sentimentul patriotic, se îngrijesc de hrana cretanilor.

Meseria de revoluţionar grec este încă destul de bună şi îndeajuns plătită.

Grecii întotdeauna au avut în cel mai înalt grad sentimentul libertăţii şi o nespusă oroare de ascultare şi disciplină. Cu drept cuvînt s-a spus că pe faţa globului nu se găseşte un popor mai nedisciplinat. Naţiunea asta a fost totdeauna despărţită în stătişoare deosebite, care se certau între ele.

Munţii — populaţi de bandiţi, şi mările — de piraţi.

Cu asemenea elemente este foarte greu a se constitui şi menţine azi un mic stat modern, independent.

Unirea cu Grecia nu i-ar face pe cretani mai fericiţi şi mai bogaţi.

Ar însemna numai că şi cretanii să puie umărul, ca să împingă carul statului grecesc, care se mişcă aşa de încet şi cu atîta greutate. S-ar folosi de unire numai o pătură mică de politiciani de meserie, care şi-ar împărţi slujbele noi create.

Unirea o cer toţi aceştia pe cari îi vezi aici în jurul meselor cafenelei şi cari, enervaţi de atîta aşteptare, se ceartă la jocul de table şi devorează zilnic jurnalele din Atena.

Crede-mă, de cînd sunt aici, m-am convins că acestei populaţii îi trebuie numaidecît un stăpîn.

Cretanii ar trebui să-i întrebe pe malteji de ce au părăsit lupta pentru unirea cu Italia, şi cum s-a transformat într-o grădină bogată acea insulă stîncoasă şi stearpă...

Singura soluţie bună — cea mai de spirit şi cea mai nimerită — a dat-o un scriitor francez, care a făcut o anchetă în insulă după războiul greco-turc :

„Prinţul Gheorghe, guvernatorul insulei, să se însoare cu zestrea fetei unui miliardar american. Atunci s-ar putea exploata resursele insulei, s-ar face bănci, credite, lucrări de utilitate... Liniştea, progresul şi fericirea cretanilor ar fi asigurate, şi această insulă s-ar transforma cu timpul într-un paradis terestru."

1908, august

DE LA RODOS LA KALIMNO[1]

Abia aruncasem ancoTa în faţa ruinilor colosului din Rodos, cînd se zări jueînd pe valuri o barcă lucitoare, la pupa căreia flutura steagul roş cu semiluna albă la mijloc. Căpitanul de port făcea vizita cuvenită unui vapor de război pentru a ne saluta de bună-venire.

Era un bătrîn frumos, falnic, ras proaspăt, cu mustăţile sure, răsucite, în mare ţinută de ceremonie, cu fesul roş-aprins.

Cînd s-a apTopiat, am putut deosebi mai bine amănuntele îmbrăcămintei : redingota de marină avea pieptii brodaţi cu înflorituri în fir de aur ; cîteva decoraţii, medjidii •şi osmanii, înşirate în stînga, în dreptul inimii ; epoleţi bogaţi, pe umeri ; mînecile cercuite de galoane late ; dar... fără cravată !....

întotdeauna m-a minunat înfăţoşarea dureros de ridicolă ce o dă unei ţinute grave lipsa cravatei, a acestei bucăţele de cîrpă răsucită în felurite chipuri, pe care gustul modern ne-o impune la gît pentru ascunderea nasturelui de la gulerul cămăşei.

Nu ştiu dacă turcul uitase din grabă să-şi pună cravată, dacă o pierduse pe drum, sau găsise că-i de prisos acest amănunt al îmbrăcămintei europene.

Mai văzusem altă dată un ofiţer turc în mare ţinută, muiat tot în fir de aur, dar încălţat cu papuci-iminei şi în ciorapi albi.

[1] Kalimno, mică insulă grecească, situată lingă ţărmul Asiei Mici, în apropiere de locul unde în antichitate se ridica Halicar nasul.

După ce turcul îşi sfîrşi, din capul scării, discursul pregătit într-o franţuzească stîlcită, ofiţerul de cart îi spuse că venim din Alexandria.

La auzul acestui nume turcul se repezi înspăimîntat în jos pe scări, ştergîndu-şi mîna cu poalele redingotei.

Pardon!... Pardon!... Ioc bacînîz!... [1] şi se îndepărtă pierzîndu-se în scuze.

în zadar ne-au fost toate stăruinţele ; guvernul turcesc hotărîse carantină de zece zile pentru toate vasele care veneau din Egipt. E drept că în Alexandria şi Cairo erau pe atunci de la zece la cincisprezece cazuri de ciumă pe zi. Dar boala se încuibase mai mult în populaţia arabă, şi europenii trăiau aproape fără frică în mijlocul ciumei.

Hotărît, trebuia să facem carantina. N-aveam voie să debarcăm pe insulă. Orice comunicaţie cu pămîntul era întreruptă. Provizia de hrană ni se lăsa pe scara vaporului, iar banii îi aruncam într-o cutie de tablă cu acid fenic, care ni se întindea prinsă în vîrful unei prăjini lungi.

De pe puntea vasului nostru, privim insula aceasta care păstrează încă urmele bogăţiei şi frumuseţei de altădată. Natura îmbelşugată a acestui pămînt binecuvîntat n-a putut fi încă secătuită de lăcomia şi nesocotinţa omenească.

în aerul curat şi limpede care tremură în zare, sub cerul senin şi fără pată, Rodos apare ca o grădină fermecător alcătuită, răsărind ca prin minune din adîncul sinului acestei mări, care luceşte veşnic într-un albastru-clar, deschis şi dulce.

Te farmecă bogăţia de culori îmbinate într-un imens amfiteatru, care se ridică de jos de pe oglinda netedă a mării, înălţîndu-se spre bolta cerească, cu vîrful de piramidă, albit şi stîncos, al muntelui Ataleyrion. Casele albe lucesc în verdeaţa frunzişului, şi în fiecare parte ochiul deosebeşte un altfel de verde după neamul copacilor sădiţi — de la verdele-palid deschis al umiliţilor măslini pînă la verdele viu şi tare al mîndrilor stejari. Bisericile creştine, prefăcute în moschee musulmane, îşi ridică vîrfurile ascuţite ale minaretelor printre chiparoşii înalţi, înşiraţi în rînduri. Prin văi adînci umbresc platanii cu frunza lată şi smochinii încărcaţi cu roade.

Pretutindenea buchete de mirt, rodii şi portocale.

Insula aceasta bogată, aşezată într-o minunată poziţie maritimă şi militară, ajunsese odată cheia întregului Arhipelag. Locuitorii ei aveau faima celor mai iscusiţi marinari ai lumii elenice, sămănase colonii pe toate coastele Mediteranei şi populase pe vremuri insulele Baleare.

Rodos avea două porturi minunate, şcoli vestite şi un comerţ înfloritor ; senatul insulei ajunsese a alcătui legi de Drept comercial şi maritim.

Şi azi se mai văd urmele vechei civilizaţii, resturi de fortificaţii şi cheiul de piatră în capul căruia se cunoaşte sfărămăturile colosului din Rodos.

Vestitul Chares di Lindos a lucrat doisprezece ani la statuia uriaşă a lui LIelios, zeul protector al insulei. Colosul înalt de 32 metri, care se ridica la intrarea portului, era socotit ca una dintre cele şapte minuni ale lumii.

împăratul Commod a pus să se schimbe capul colosului pentru a fi chipul său în locul zeului Heîios. Un cutremur de pămînt a rostogolit colosul, şi sfărămăturile, vîndute unui evreu, se zice că au fost încărcate pentru a fi transportate de către o mie de cămile.

în ruinele zidirilor au rămas încă sculpturi de cruci şi arme de pe vremea rătăcitorilor cavaleri ai sfîntului Ioan din Ierusalim.

Alungaţi de urgia musulmană [1] din locurile sfinte, ei s-au aşezat aici în insula aceasta bogată, care era şi cea mai apropiată a corsarilor musulmani.

Fortificaţii minunate îi apărau împotriva atacurilor năvălitorilor, dar după un asediu groaznic de şase luni, sunt zdrobiţi de Suleiman. Şi de-atunci, de cînd cavalerii au fugit aşezîndu-se în Malta, s-a îngropat, sub dărâmăturile cetăţii, şi viitorul insulei Rodos.

După vegetaţia orientală şi înfăţişarea solului, insula aceasta apare ca o prelungire a Asiei, un post înaintat al vechiului continent.

[1] Nu aveţi dreptul !... (în limba turcă).

[1] Cavalerii loaniţi au fost izgoniţi din Rodos de sultanul Soliman II Magnificul (1520—1566).

Cînd priveşti lanţurile insulelor Ionice, înşirate între cele două ţărmuri, recunoşti că nu pot fi decît o continuare a coastelor, rămăşiţi din uscat, vîrfurile munţilor înecaţi ai unui continent care se întindea într-o epocă îndepărtată între Grecia şi Africa.

De aceea şi legendele elenice amintesc despre prima populaţie mitică a insulelor că s-ar fi pierdut înecată de revărsarea apelor şi, pe urmă, Helios a creat alt neam de oameni, cu care a populat insulele Mării Egee.

De la sud apare în zarea luminoasă un vapor mare, alb, strălucitor. Se apropie încet, maiestuos, de port, tăind lin apa brăzdată în linii lungi argintate. Totul se resfrînge ca într-o oglindă de Veneţia.

E un vapor militar sau un *pachebot ?*

Trece pe-aproape de noi. Se zăresc uniforme de marină pe punte.

După ce ancorează în port, aflăm că e iahtul lui Rothschild, în navigaţie de plăcere prin Orient. Făcea o excursie pentru vizitarea lucrărilor de dezgropare a ruinilor de la Troia.

Ni s-a spus că altă dată, cînd a fost prin insulă, Rothschild a dăruit 40 de mii de lei pentru coreligionarii săraci.

în adevăr, în această insulă sunt foarte mulţi evrei spanioli, îmbrăcaţi turceşte, o parte din ei sunt barcagii şi muncitori în port. Cu părul şi barba neagră, obrazul pal, bronzat, ochiul mare de arab, evreul de aci pare că înfăţizează adevăratul tip oriental. Mă gîndesc la tipul evreului polonez cu părul şi barba roşie. Ce caractere de rasă mai pot fi comune acestor două tipuri aşa de mult deosebite ?...

Şi totuşi li se spune semiţi şi unuia şi altuia. Veşnica şi încîlcita chestiune a raselor, de pe vremea zidirii turnului Babei şi pînă azi, încă n-a putut fi dezlegată...

în fundul portului e ancorată o corabioara turcească. De acolo se aude mereu un zgomot neîntrerupt, un fel de ţăcăneală cadenţată.

Aflăm că e o brigantină scăpată ca prin minune de la înec, în timpul unei furtuni de la larg.

Are vreo cîteva coaste descheiate, şi nenorociţii ei marinari trebuie să pompeze ziua şi noaptea apa care se furişează

printre încheieturi, căci altfel scoica lor s-ar duce la fund în cîteva ore.

Tîrziu de tot, cînd am ieşit iarăşi pe punte, în liniştea nopţii răcoroase, sub ochii stelelor care vegheau sclipind deasupra mării adormite, se simţea o adiere blîndă şi parfumată care venea dinspre uscat. Şi dintr-acolo de-abia ajungea la noi, slab, ca un rest de ecou îndepărtat, o armonie de cîntare veche şi sfîntă. întreaga insulă împietrită în somnul ei adînc, cu rămăşiţele monumentelor antice, cu sfărămăturile colosului doborît, cu armele cavalerilor creştini, cu bogatele amintiri ale măreţiei trecutului îngropat de veacuri, părea un cimitir întins, dezlipit de pămînt, de undeva, plutind misterios în singurătatea apelor pustii. Iar luminile slabe care mai licăreau pe la case — vegheau ca nişte candele aprinse deasupra moTmîntului în umbra neagră a bolţilor copacilor pletoşi.

Prin ceaţa viorie care împînzeşte orizontul se desemnează în alb, ca o viziune a nopţii, forma uriaşă a iahtului „Rothschild". Falnic, nemişcat, se odihneşte adormit pe luciul apei moarte.

Un glob electric, plutind de-acolo, sus, în înălţimea catargelor, aşterne tremurînd o dîră de lumină pe faţa mării pînă în fundul portului, departe, unde luceşte umila corabie turcească.

Şi în tăcerea nopţii se aud încă mereu aceleaşi ciocnituri metalice, cadenţate — e munca chinuitoare şi fără de răgaz, e veşnica luptă a celor mici şi slabi.

Plecasem pe vreme bună din Rodos. în tot timpul zilei avusesem marea liniştită şi cerul curat.

Soarele asfinţise, înecat în apa pătată de un roş-însîngerat în partea dinspre apus, sub un cer purpuriu deschis. Se arătau semne cari prevesteau vînt tare în noaptea aceea.

Pe puntea de comandă se plimba singur, tăcut, un ofiţeT tînăr, cu barba şi mustăţile rase. Era unul dintre acei cari încă din frageda lor tinereţă se chinuiesc pentru a-şi schimba firea după tipicul ideal al marinarului englez.

Odată cu introducerea pipelor şi a tutunului englezesc *Navy-cut* pe bordul vasului nostru, se puseseră în circulaţie şi o sumă de povestiri marinăreşti, ca pilde de păstrarea sîn-

gelui rece, una dintre cele mai înalte virtuți nautice. Se zicea că pe nu ştiu care bastiment englez, un amiral bătrîn, voind să încerce pe un ofițer tînăr, îi arătă nourul care se ridica la orizont :

— Tinere, ia măsurile cuvenite pentru a preîntîmpina furtuna care se apropie.

Ofițerul, în loc de a se repezi la manevra vasului, se îndreptă calm către un marinar de serviciu :

— Băiete, du-te în cabina mea şi adu-mi mantaua de ploaie !

— Bravo !... striga amiralul, ai mult sînge rece şi vei ajunge un bun comandant.

Ce-a mai urmat — povestirea nu spune, însă pe vasul nostru urmarea o cunoaştem bine.

Pentru că nu s-au luat în pripă măsurile repezi de manevră, am fost surprinşi de furtună.

La început nu se arătase pe bolta curată a cerului decît înspre nord o dungă cenuşie. Dunga se prefăcu într-un nour arcuit, ca un balaur cu spinarea neagră, care ieşea parcă din mare, înălțîndu-se pe cer şi apropiindu-se de noi cu o repeziciune uimitoare, iar coada i se tîra pe suprafața apei.

Era ceea ce numesc marinarii un *grăunte negru* de furtună.

„Pentru a descrucişa zburătorii!... Sus gabierii!..." şi marinarii se aruncară pe scările de frînghie, agățîndu-se cu mînile şi cu picioarele goale ; ca nişte paianjini începură a depăna în goană prin țesătura de pînze şi frînghii.

Dar era prea tîrziu. Furtuna se dezlănțuise cu aşa năprasnică iuțeală, că ne-a surprins aproape cu toate pînzele întinse. Nu ştiam pe ce să punem mîna mai întîi.

în prima *rafală,* care ne izbi în față, urlînd furioasă, se auzi o trosnitură seacă sus în catargul din provă : un *zburător* se rupse în două şi pînza sfîşiată, ca o aripă rănită, se zbătea nebună în suflarea vîntului.

Ne aflam într-o strîmtoare foarte primejdioasă.

Dacă ne-ar fi prins furtuna în altă parte, fugeam la larg, căci, după sfaturile marinarilor bătrîni, se ştie că întotdeauna corabia zice corăbierului : „Fereşte-mă de uscat, ca eu să te feresc de apă". Dar ne aflam *angajați* într-un canal strîmt şi întortocheat, mărginit de insule stîncoase, cari se ridicau ca

nişte umbre negre în jurul nostru, amenințîndu-ne prin întunecimea nopții. Vasul nostru, cu viteză slabă, nu putea birui vîntul din față, şi în orice moment eram în pericol de a fi aruncați la coastă, unde vasul s-ar fi sfărîmat în bucăți.

Să ne întoarcem înapoi la Kos ori să schimbăm drumul pentru a intra la adăpostul insulei Kalimno ?

Dar trecerea prin strîmtoarea stîncilor c-un vas slab, cu pînze, era foarte grea, căci prin întuneric nu se vedea intrarea.

Astronomia, harta şi busola nu erau de nici un ajutor. Toată nădejdea ne era în Barba Gheorghi, care, încălecat în prova de tot, pe vîrful *bompresului,* trebuia să ne conducă la adăpost sigur prin locurile aceste, pe unde el cutreierase dc atîtea ori în vremea tinereții.

în momentul cînd ne-am întors pe loc, prinund deodată vîntul dintr-o coastă, vasul s-a aplecat aşa de tare, că toate s-au prăvălit pe punte şi clopotul bordului începu să bată într-o dungă.

Haos asurzitor şi întuneric ca în iad.

Suflările vîntului, care treceau prin măcărâli c-un şuierat ascuțit, răutăcios, făceau să vibreze frînghiile întinse, ca nişte coarde sunătoare.

Şi vasul nostru bătrîn, slăbit din încheieturi, gemea greoi, cutremurat la fiecare val ce se izbea în coastele-i dc lemn.

„Uscatul în provă !... se vede aproape !..." Fu cîteva clipe de groază. Se auzi zbîrnîind telegraful de la maşină. „Stop !... înapoi toată viteza !..."

„Nu-i nimic, nu-i nimic !..." răsuna vocea groasă a lui Barba Gheorghi. „Cîrma puțin babord şi intrăm bine!",, adăugă bătrînul, care cu ochii țintă înainte, străpungea întunericul nopții, recunoscînd țărmurile strîmtorii.

Toată lumea era afară pe punte ; şi pentru că nu se vedea nimica în noaptea aceea neagră care ne împresura, toți îşi încordau auzul spre prova de unde veneau comenzile lui Barba Gheorghi.

[1] Kos, insulă grecească, situată lingă țărmul sud-vestic a! Asiei Mici, la sud de insula Kalimno, la distanțe egale între insulele Rodos şi Samos.

De cîte ori se striga „babord" sau „tribord", toți repetau «comanda din nevoia instinctivă de a ajuta fiecare cu ceva la manevra vasului.

în jurul cîrmei erau mai mulți decît trebuiau, căci cîrma •e inima vasului, mai cu seamă în asemenea împrejurări.

în depărtare, o lumină roșie se zărea licărind jos pe fața apei.

încet, pe dibuite, ne apropiem de ea. După un ceas de drum, ne oprim aruncînd ancora. Suntem la adăpost.

Suflările vîntului se opresc în pereții stîncoși ai insulei Kalimno. Prin întuneric nu se deslușește nimic în golful acesta tăcut și apărat de natură.

Forma țărmului înalt abia apare ca o umbră cenușie, ridicîndu-se din mare înspre cer, avînd sămănat pe ea cîteva lumini roșietice, care clipesc obosite pe la geamurile caselor pe unde lumea nu s-a culcat încă.

A doua zi, dimineața, cînd ne-am sculat, am avut în fața noastră una din acele priveliști pe care rareori în viață ai prilejul de a le întîlni.

De cu noapte vîntul se potolise. Bolta cerească se limpezise, și în vibrația orbitoare a dimineții părea căptușită cu o imensă pînză de mătasă albastră lucitoare.

Insula părea creștetul cărunt al unei stînci uriașe, care ieșea din fundul mării, oglindindu-și țărmurile în limpezimea apei verzi, sticloase, sub lumina aurie a soarelui.

Pămînt pietros, arid, răscolit ; pretutindenea sfărămături de stînci vinete și roșii, arse, fulgerate, pătate de rugină — schelet petrificat — rămase din alte vremuri. Și totuși furnica omenească se încăpățînează în lupta ei pentru trai, căutîndu-și hrana prin locurile aceste sterpe și secătuite.

Puțina viață ce a mai rămas în insulă s-a retras jos, la poalele muntelui, de-a lungul mării, de-o parte și de alta a golfului.

Casele mici de piatră se înșiră ca niște pete albe pe malul roșietic. Printre ele cresc rari măslini slabi, noduroși, abia dueîndu-și zilele în pămîntul lor pietros, din care nu mai pot suge seva viețuitoare. Tînjesc însetați, așteptînd ploaia care nu mai vine să le reînvieze frunzele pălite, albicioase.

Sus de tot se zăresc cîteva capre agățate pe peretele de piatră dezgolită.

Un sat sărăcăcios, uitat în baia asta goală, în care oamenii trăiesc din comerțul ce-l fac cu pescuirea bureților de mare. Cinci luni pe an, din iunie pînă în noiembrie, bărbații toți sunt duși la pescuit, departe pe la Cipru, Kalki, Siria și Tripoli ; acasă rămîn femeile, copiii și bătrînii care nu se mai pot hrăni din munca grea pe mare.

E ziua de Sfînta Măria și la biserică se face slujbă frumoasă pentru cei care sunt duși pe apă.

Grupuri de femei îmbrăcate în negru, ducîndu-și copiii în brațe și de mînă, în haine albe de sărbătoare, se văd pe cărările strîmte care se pierd șerpuind printre stînci.

De pe celălalt țărm al golfului, bărci negre, ușoare, se văd alunecînd pe luciul de oglindă al apei.

O barcă trece chiar pe Iîngă vasul nostru. Cu mîna înțepenită pe cîrmă, stă un moșneag gîrbovit, uscat, cu ochii aproape închiși. Lîngă el, pe bănci, cîteva femei cernite și o droaie de copii ghemuiți jos, pe fundul bărcei. La lopeți trag voinicește două femei tinere ; piepturile li se umflă la fiecare mișcare prin încordarea brațelor. Loviturile lopeților grele împing barca înainte tăindu-și drum, cu botul ci negru sfîșiind netezimea apei.

De la noi, de pe punte, Barba Gheorghi le strigă pe grecește :

— Hei !... la biserică vă duceți ? Cînd se' întorc ai voștri de la pescuit ?

—- Peste două luni, răspunse o femeie din barcă.

— Dacă o vrea Cel de Sus, adăugă o alta ridicîndu-și o pereche de ochi negri, scînteietori, înspre albastrul senin al văzduhului.

Barba Gheorghi arătă către bătrînul care nu răspunsese nimic și nici nu dase vreun semn de înțelegere.

— Vedeți, moșneagul acela e surd. Aici toți oamenii sunt surzi.

— Cum se poate asta ? Adică toți bărbații din insula asta sunt surzi ? îl întrebă unul dintre noi.

— Da, da, aşa este !... Asta vine de la meseria lor. E foarte grea meseria asta. în lege stă scris că nu este voie să se pescuiască bureţi decît cu *scafandru,* dar negustorii nu se ţin de lege. Este mai ieftin cu afundători. Cari sunt tari de piept şi înotători meşteri se lasă pînă la adîncime mare. Dar nu se ştie cîţi se mai întorc din cei care pleacă din sat la pescuit. în fiecare an se pierd mulţi. Unii se îneacă, pe alţii îi mănîncă rechinii, mulţi se înăbuşă, scuipă sînge, de la o vreme mai toţi surzesc, li se rup unghiile şi li se înroşesc ochii. Cînd nu mai pot să iasă în mare, rămîn în sat şi se sting încet, văzînd cu ochii, pier uscîndu-se pe picioare. Femeile umblă îmbrăcate în negru, aşa li-i portul cinci luni de zile pe an, cît sunt duşi bărbaţii. Să te afli aci cînd se întorc pescarii să vezi ce bocete se aud în tot satul.

Cînd eram gata de plecare, pe cînd trăgeam lanţul ancorei, la biserica ascunsă între măslini, pe coasta muntelui pietros, începu să sune clopotele pentru leturghie. Cîteva clipe ne-am oprit din lucru, tresărind în vraja dangătelor cari înfiorau liniştea solemnă a golfului. Sunete prelungi, jăluitoare, se loveau de pereţii stîncilor, care le răsfrîngeau spre larg, unde vibrau pierdute în singurătatea mării, fără a fi auzite de acei pentru care atîtea suflete rugase cerul.

întinzînd pînzele, am plecat trecînd pe aproape de iahtul lui Rothschild, care venise de cu noapte, ancorînd chiar la intrarea în port.

Sub ploaia razelor de soare, vasul acesta mîndru, alb peste tot, tăiat în forme fine, graţioase, părea o lebădă uriaşă plutind lucitoare pe oglinda unui lac.

Sus, pe punte, se zărea un grup de privitori înarmaţi cu binocluri şi ocheane lungi, admirînd priveliştea insulei care se desfăşura asemenea unui tablou văzut printr-un ochi de panoramă. îmbrăcămintea femeiască, înflorită în culori armonizate, are un farmec deosebit, primăvăratic, pe puntea vapoarelor în aerul liber, în lumina mărei.

Şi cum stam cătînd spre vaporul strănepoţilor lui Mayer Anselm Rothschild, umilul băiet de birou dintr-o bancă din Hanovra — fără să vreau — o întrebare mi se închegă în minte :

,,Ce gînduri s-or fi încrucişînd oare în capuşoarele cele !blonde, aşa de drăgălaş învăluite în gazul şi muselina cari fluturau în bătaia vîntului ?

Ce vor fi gîndind oare privind la convoiul acela de umbre negre, care se strecurau tăcute şi cucernice pe cărarea rpuită de la biserica din deal ?..."

Slujba se sfîrşise, şi femeile cernite, dueîndu-şi copilaşii îmbrăcaţi în alb, coborau la vale în sat, pe la casele lor sărăcăcioase.

1908, auguu

DATORII UITATE

19 16

DATORII UITATE

Cu trenul de dimineață d-na Corbu plecase, chemată printr-o telegramă de tatăl ei, care se afla bolnav la Iași.

Petre Corbu, care-și petrecuse soția pînă la gară, se întorcea pe jos în oraș, singur, necăjit. La capătul șoselei se opri o clipă, parcă-i era urît să se întoarcă acasă. Cum n-avea oră de curs la liceu în dimineața aceea, se îndreptă agale spre port ; voia să scape de grija care-l stăpînea.

Din capătul șoselei apărea întreaga panoramă a portului, cu viața, mișcarea și culorile văzute în zarea albăstrie a luciului apei. Cîteva bărci pe Dunăre, departe, cu pînzele în vînt, păreau niște fluturi albi în zbor, jucîndu-se deasupra apei. Un remorcher mic, ca un gîndac, sfîrîind răgușit, tîra în urma lui un șlep de patru ori mai mare, greoi, cu burta plină de grîul pe care-l înghițise.

O pornise desigur spre Brăila.

în port se-ncărcau la cheu vreo opt vase cu rapiță și grîu.

Și Petre Corbu nu se mai sătura privind toată mișcarea ceea, alergătura, lucrul grăbit și fuga hamalilor desculți, pe schelele de lemn, cu sacul în spinare.

Cum sta privind la grîul auriu, ce se scurgea în valuri, ca apa, într-una, el se gîndea la bogăția țării acestea :

„Cît aur n-a plutit pe Dunăre și mare, spre țări îndepărtate, hrănind o lume întreagă în scursul atîtor vremuri !..."

Petre Corbu era de curînd numit profesor definitiv de istorie la liceul acestui oraș de pe malul Dunării.

Ridicat de jos de o mînă binevoitoare, muncise ani de zile, chinuit prin şcolile statului, pînă izbutise a-şi face un loc sigur şi tihnit în lume.

Singurul băiat al lui Arghir Corbu, dascălul bisericii din Cuzăni, Petrică crescuse mai mult prin curtea bisericii, ca un copil fără mamă. Coana Profiriţa, preuteasa, femeie miloasă şi bună, se îngrijise de copilul acesta din ziua în care închisese ochii dăscăliţa. Dascălul Arghir, om sărac şi cuminte, nu hrănea năzuinţi deşarte şi nu visa pentru fiul său o soartă mai mare decît credea că i se cuvenea. Ca să ajungă băiatul mai sus decît dînsul, era bine, dar din cele cîteva prăjini de pămînt nu-l ajutau puterile să scoată atîta cît i-ar fi trebuit copilului să înveţe carte mai departe, la oraş.

_ Era mulţumit că sfîrşise cu bine şcoala din sat şi se fălea chiar cu băiatul, care-i ţinea isonul în strana din dreapta.

Dar cine poate cunoaşte drumul ursitei fiecărui om ?

Deşi chemarea firească a lui Petre Corbu părea a fi aceea de a urma viaţa tatălui său la lucrul cîmpului şi în slujba bisericească, o întîmplare neaşteptată îi schimbă *macazul* vieţii, cum spunea chiar el rîzînd, de cîte ori povestea plecarea lui la oraş.

Era în adevăr o întîmplare căzută parcă din cer.

Ce frămîntare a fost atunci în tot satul, mă rog, şi pînă în ziua de azi povestesc bătrînii cum s-a întîmplat o asemenea minune, care nu s-a mai pomenit decît doară în *Evanghelie.*

Era tocmai în ziua de Sîntă Mărie, şi lumea forfotea pe uliţa satului şi în bătătura cîrciumii, ca în zi de sărbătoare, cînd aşa, pe la o toacă, se auziră clopote şi zurgălăi dinspre podul Trotuşului. Şi o trăsură de tîrg, trasă de patru cai negri înhămaţi buziş, se vedea venind în goană, într-un nor de praf, pe şoseaua Bacăului.

în trăsură era un militar cu chipiul roşu şi o cucoană cu umbrela albă. Nimeni n-a putut bănui ce anume caută boierii aceştia în Cuzăni şi de ce se oprise tocmai în poarta bisericii.

Părintele Ilie, pe care povara celor optzeci şi opt de ani îl îndoise de mijloc, dar nu-i îmbătrînise inima, se-nvîrtea printre căpiţele de fîn proaspăt cosit din livada bisericii. Căuta loc potrivit pentru clăditul stogurilor care trebuia să înceapă a doua zi.

— D-apoi bine, părinte, nu laşi lucrul nici în zi de sărbătoare ? Erai mai ferches cînd slujeai la „Sfinţii Apostoli", la Bacău, zise rîzînd militarul, care privea pe deasupra zăplazului în livadă.

Părintele, pe care-l prinsese vremea numai în cămaşă, surprins şi ruşinat oarecum, nu ştia ce să răspundă, dar striga mereu la un băietan să deschidă portiţa şi să-i aducă antereul din tindă.

De cum a intrat în curtea bisericii, militarul a început a căta cercetător împrejur, parcă ar fi vrut să vadă dacă sunt toate rînduite la locurile lor.

— Da' ici, lîngă biserică, era un măr domnesc, părinte ?

— He ! de cîţi ani s-o uscat, săracu... l-am tăiat şi l-am pus pe foc.

— Da' dincoace, în spatele bisericii, era casa dascălului Chitic, cela scurt şi şchiop ?

— D-apoi de cîţi ani l-o iertat D-zău pe Chitic... şi casa i s-o dărîmat că era o cocioabă. Pesemne c-ai mai fost matale pe la noi prin sat, că tot lucruri vechi de atîţia amar de ani mă întrebi.

Şi părintele, ridicîndu-şi sprincenile albe şi stufoase, căta mirat şi în zadar îşi chinuia fruntea încreţită să poată regăsi în minte înfăţişarea acestui om chipos şi mîndru, cu barbişonul tăiat după ciocul lui Cuza.

— Profiriţo ! Profiriţo ! ia găteşte de dulceţi pentru boieri ! strigă părintele, pe cînd intrau cu toţii în casa răcoroasă în care plutea mirosul de gutui.

— D-zău să mă ierte şi să mă iertaţi şi d-voastră, d-le colonel — tot stăruia părintele — de, bătrîneţele, pesemne, că nu mă mai ajută capu ista al meu. Nu-mi aduc aminte de fel să vă fi cunoscut cîndva... Da' oricum, să nu vă fie cu bănuială, da' cu ce daraveli v-aţi abătut şi pe la noi, prin partea locului ?

Militarul se ferea să răspundă limpede, tot schimba vorba şi întreba pe rînd despre toţi oamenii din sat, pe cînd faţa i se lumina de-un zîmbet voios, prietenesc.

— Părinte, da' era şi-un băiet: Panaite, mititel şi nespălat, ia aşa de pripas prin curtea bisericii, îţi imu aduci aminte de el sfinţia-ta ? Unde mai e băietul cela, părinte ?

i

— He !... Pitache... băietul Siritencii. Maică-sa, vădană, l-o lăsat pe drumuri. Cine ştie pe unde o mai fi... ia s-o ales un soi rău, c-o fugit la tîrg cu nişte cărăuşi şi nici pînă în ziua de azi nu s-o mai întors. Aminteri s-arăta isteţ şi cu tragere de inimă la carte, dar uşărnic... soi rău şi pace.

— L-ai mai cunoaşte, dacă l-ai vedea, părinte ?

— D-apoi de unde, cînd de atîţia ani i s-o pierdut şi urma ? Gîndesc c-o fi murit pe undeva.

Cucoana, care urmărea cu ochii în lacrimi toate vorbele care se schimbau, nu mai putu să se stăpînească.

— N-a murit, părinte, ăsta-i Pitache, părinte...

Şi bătrînul stătu o clipă nedumerit, cătînd ţintă înainte, apoi se repezi la icoane, luînd în braţe pe Maica Domnului.

— Doamne, Preacurată, făcătoare de minuni, mort ai fosi şi-ai înviat, pierdut ai fost şi te-am aflat...

Şi printr-o perdea de lacrimi calde, părintele se uita şi-l măsura din cap pînă-n picioare, şi nu-i venea să creadă că cel ce se afla înainte-i în haine boiereşti, cu galoane de aur, şi copilul cela sprinţar şi de pripas de altădată, erau unul şi acelaşi om.

Cinci zile cît a stat colonelul în Cuzăni, la casa părintelui Ilie, lumea nu mai contenea venind care dincotro să vadă cu ochii minunea care se povestea.

Dintre dînşii, din satul lor, dintr-un copil de pripas, să se ridice un om care să ajungă pînă la aşa mărire şi slavă — cine ar fi crezut vreodată ?...

— Cine poate şti, din toată mulţimea chemată, care va fi cel ce este alesul Domnului, zicea părintele la toţi cei care-l cercetau să afle cum s-a întîmplat minunea.

Şi părintele, de cîte ori vorbea de întîmplarea asta, îşi arunca ochii la icoane şi se apleca de şale cu mîinele înco^ voiate în chip de mătănii, că-şi aducea aminte sfinţia-sa de unele fapte pentru care se mustra oarecum.

— De... D-zău să mă ierte, spunea în taină la cîte unul, iaca, l-am şi bătut uneori, zău aşa, mă rog, ca pe un copil... ca acuma îmi aduc aminte, cînd l-am prins cu mîna în căldăruşă la o zi-ntîi. Dă, de unde puteam eu să gîndesc ce are să ajungă el odată... cum e scris omului, care trebuie să ajungă boier, ajunge ; care nu, rămîne ţăran pămîntean,

...Şi colonelul a răscolit tot satul şi s-a sărutat cu toţi tovarăşii din vremea copilăriei, de pe cînd umbla desculţ şi cu capul gol, prăjindu-se pe nisipişul cald, la malul Trotuşului.

Şi toţi erau acum încărunţiţi de vîrstă şi nevoi, c-o droaie de copii pe urmă, cu toţii gospodari, care mai cuprinşi, care mai săraci, după cum le fusese partea fiecăruia pe lume.

Cel dintâi pe care a dorit să-l vadă colonelul era Arghir Corbu, dascălul bisericii satului ; de dînsul îi era mai tare dor, că îi fusese aşa de bun prieten de se aveau aşa ca fraţii de cruce amîndoi. Cu el fugise din Cuzăni acum vreo treizeci de ani în urmă, într-o noapte, c-o tabără de cărăuşi, care mergeau cu sare la Bacău.

Cînd a fost să plece colonelul din Cuzăni, s-a ţinut mult de Arghir ca să-i dea băiatul să-l ducă la oraş.

— Am să ţi-l fac om, zicea el încrezător şi sigur... Dacă eu din nimic am ajuns unde sunt, d-apoi băiatul ăsta, pe care eu am să-l ajut şi să-l călăuzesc în viaţă.

Şi Petrică, mititel că abia îi ajungea capul, tuns chilug, pînă la clanţa uşii, cu obrajii umflaţi şi rumeni de arşiţa verii, căutînd cu ochii în jos, la picioarele goale şi înţepate de mărăcini, asculta cu spaimă cum i se croia soarta vieţii lui.

Ce n-ar fi dat să scape mai curînd de acolo din faţa boierilor şi să alerge afară, unde-l aştepta Mitriţă, băiatul morarului, cu prinzătoarea de vrăbii, cea nouă, la care lucrau de-o săptămînă. Şi cînd l-a întrebat colonelul de vrea să meargă cu dînsul la oraş, nici n-a fost chip să-i descleşte gura ; lui Petrică îi dase ochii în lacrimi şi abia de mai zărea strălucind galoanele la mîna care-l mîngîia, ţinîndu-l de bărbie.

— Aşa-i el ruşinos cu lumea străină... da' are să se înveţe el, căuta să-l apere tătucă-său... să te faci a-l vedea pe afară, că numai gura lui s-aude.

Părintele Ilie s-amestecă în vorbă :

— D-apoi bine, măi Petrică, tu nu vrai să te iaci boier ?... Măcar s-ajungi cînd îi fi mare iote aşa de mîndru... că să fi avut şi tată-tău minte la vreme, nu se mai canonea acuma.

— He... pesemne aşa mi-a fost scris... că dacă ar şti omul dinainte — şi dascălul oftă din greu, apăsîndu-şi cu

pumnul furca pieptului — amu... ce să mai zic... dacă aşa nu-o fost partea,_ sfîrşi clătinînd încetişor din cap.

... Şi într-o dimineaţă răcoroasă de august, a plecat trăsura colonelului în sunetul clopotelor, prin mijlocul satului.

Pe capră sta Petrică, premenit curat, ţinîndu-şi o legătura .cu schimburi în braţe şi urmărind cu ochii cum s-alungau în goană copitele cailor îndemnaţi de bici.

Cînd s-a pierdut din ochi trăsura spre podul Trotuşului, departe, atuncea au intrat tăcuţi, pe poarta bisericii, părinte e Ilie, dascălul şi coana preuteasa, care n-a mai putut rabdă :

— Nu de alta — zicea ştergîndu-şi ochii — dar îi prea mmteL. unde s-o mai pomenit să-1 dai aşa de fraged printre străini...

— Las', că are să fie bine, grăi părintele către Arghir, care mergea tăcut cu ochii în pămînt.

Şi pînă acuma mai povestesc sătenii din Cuzăni de întîmplarea asta. Duminica şi în sărbători, cu toţii privesc portretul pe care părintele Ilie 1-a pus chiar în pridvorul bisericii din sat, precum ca să se ştie de către tot norodul că omul care s-a ridicat de acolo, dintre ai lor, nu i-a uitat, că el a zugrăvit biserica dinnou, a refăcut şcoala şi a îngrădit frumos mormîntul părintelui Andrei, care-i pusese bucoavna pentru întîiaşi dată în mînă.

Cu ştiinţa lui şi cu stăruinţa colonelului, Petrică izbuti să intre ca bursier în internatul liceului din Iaşi.

Speriat şi zăpăcit de zgomotul şi învălmăşala lumii, cu greu s-a *fasonat* şi el în chipul şcolarilor din internat.

Mai^ toţi erau băieţi săraci, veniţi de pe la ţară ca să-şi deschidă drumuri, să poată să răzbească în viaţa de vîrtejuri a lumii de oraş.

Ce luptă cu programul şi orele de clasă, care treceau în chinuri pînă suna afară glasul răguşit al clopotului şcolii...

De cîte ori nu-1 apucase plînsul şi dorul de acasă, cînd rămînea cu ochii pierduţi, cătînd pe geam în zarea fumurie spre culmile Galatei acoperite de vii şi de livezi. Şi cîte umilinţi nu trebuia să îndure, de cîte ori nu-şi simţise obrajii

îmbujoraţi de sînge. în certuri copilăreşti pentru un creion sau pentru o calamară, i s-aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase : „Că-i venit de la oi, că-i tot ţăran, deşi stă tot la un loc cu băieţii de familie bună".

Şi uneori plîngea de ciudă, seara, în dormitor, cu pătura pe cap, ca să nu-l vadă nimeni. Tîrziu, cînd somnul îl biruia la urmă, visa visuri frumoase, văzîndu-se departe, pe malul Trotuşului, în satul lui, la munte.

în toate duminicile ieşea în oraş. Cu ce grijă îşi curăţa hainele albastre şi nasturii cei auriţi... Mîndru, în uniforma şcolii, pleca întins acasă la colonelul, privindu-se în geamurile prăvăliilor pe stradă.

Cît de tare îi bătea inima de cum intra pe uşă — îl înfiora tăcerea aceea rece din sala de intrare. Şi ce ^încordare în vorbă şi mişcări ; veşnic cu frica să nu facă vreo stîngăcie ; la masă mai cu seamă, duduia Măricel, fetiţa colonelului, un drăcuşor brunet, cu părul creţ şi prins în panglici roşii avea nişte ochi aşa de negri şi pătrunzători, că bietul Petrică, simţindu-se privit, trebuia să stea smirnă cu ochii în farfurie.

Examenele îl răzbunau de suferinţa de peste an. Ţăranii bursieri ieşeau premiaţi mai în toate clasele liceului din Iaşi. Şi umilinţa, ce la început le plecase capul, cu încetul se prefăcea în mîndrie trufaşă sau ascunsă. Patimile se răscoleau de ambiţie în cei tari, cari aduceau în luptă putere de muncă şi voinţă.

Cu cît vremea trecea şi Petre se deprindea cu^ viaţa şi cu lumea în care se îndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se dezrădăcinase.

în cei dintîi ani îşi petrecuse vacanţele Ja ţară. Tot satul se minuna de dînsul, cît de cuminte şi învăţat era. „Domnul Petrică" îl numeau băieţii cu respect.

Iar dascălul Arghir s-a închinat cînd 1-a văzut întîi ; mai nu-i venea să creadă că e Petrică al lui, aşa era de mîndru în haina lui albastră, cu şapca aplecată pe o parte, tăcut şi măsurat în toate.

Cînd s-a făcut mai mare, vreo cîţiva ani de-a rîndul nici n-a mai dat prin sat ; găsise o *preparaţie* de unde putea să cîştige şi în timpul vacanţei de vară.

în cursul superior îl părăsi ambiția cea școlărească, cititul îi deschisese orizonturi noi și largi. El, care ani de zile nu avusese altă țintă decît să ajungă întîiul, acuma răsfoia cu silă caietele de școală, în timp ce sorbea cu lăcomie cărțile oprite, aduse pe ascuns și ținute pe sub saltele în dormitorul școlii.

în scurt timp, era deocheat de-a binelea, Direcția îl trecuse de mult pe lista neagră, de cînd, într-o oră de latină, fusese prins citind pe ascuns o revistă urgisită.

C-un fel de mîndrie și înălțare de sine, Petre Corbu își primi pedeapsa care-i atrăgea pierderea bursei.

Trebuia să se hrănească singur.

Dar cît de tare era ! Un vis măreț îi îmbăta simțirea în dorul lui de luptă, în focul tinereții. Și în viața-i de student sărac, în vălmășeala crîncenă a luptei pentru trai, cunoscu mizeria, umilința, revolta și descurajarea...

De cîte ori nu a simțit că șovăiește și-i gata să cadă îngenuncheat, și iarăși s-a ridicat, încordîndu-și puterile din nou.

Tîrziu a răzbătut. Ajunsese la țintă. Era asigurat, dar nu mai era același.

începuse a se îngrașă de cînd se însurase. Mustățile negre, care-i cădeau în jos, le întindea mereu pe obrajii rumeni și înășpriți de brici.

Greoi, cu pălăria moale trasă pe ochii din care se pierduse strălucirea cea vie de altădată, puțin plecat, pășea rar și potolit, făcînd același drum în fiecare zi, de acasă pînă la școală. Judeca sănătos, dar prea vorbea puțin și nu putea să lege prietenii mai strînse.

După ce s-a stins și dascălul Arghir, el n-a mai dat pe acolo. De satul lui s-a înstrăinat cu totul. De ce, nici el n-ar fi putut să spuie. Și nici n-a căutat vreodată să-și lămurească viața, legînd-o cu trecutul de unde a fost plecat.

Neașteptînd nimic în viața-i tihnită, monotonă, se mulțumea să-și păstreze locul pe care-l prinsese în trudă și necazuri.

Corect și cumpătat, nu încerca a se înălța mai sus, de teamă să nu cadă. De aceea se ferea să intre în angrenajul

roților politice, care l-ar fi putut ridica deodată sau strivi în învîrtitura lor nebună.

Din focul ce pîlpîise odată, în vremea tinereții, nu mai știa nici el de-a mai rămas ceva sub stratul de cenușă pe care-l așternuse nevoile și vremea.

Resortul sufletesc părea de mult tocit.

Nu se tîra, dar nici nu încerca să zboare.

în dimineața acelei zile răcoroase, de primăvară, Petre Corbu cutreirase de vreo două ori portul, oprindu-se la fiecare pas ca un om fără treabă. Era tocmai să se îndrepte spre oraș, cînd se opri iarăși în loc ca să privească pe luciul apei în sus. Un caic turcesc aluneca la vale, încet și lin, numai c-o pînză prinsă la unul din catarge.

De departe se zărea o grămădire de oameni, vite și căruțe, toate claie peste grămadă. Oameni nevoiași care se mutau cu tot sărăcăciosul lor avut.

Caicul se apropia ușor de mal, ajutat de cele două lopeți lungi, care se ridicau încet din apă și se lăsau să cadă obosite într-o mișcare greoaie, cadențată. Abia se lipi vasul de cheiul înalt de piatră, și începu să se audă zgomot de strigăte și ceartă.

Petre Corbu se îndreptă într-acolo. Un gardist din port îl lămuri că sunt niște veterani, cari vin de dincolo, că e ordin să nu-i lase să debarce și că ei „se pun contra", cică nu vor să se întoarcă în Dobrogea.

— Da' de unde sunt ? Unde vor să meargă ?

— Cică sunt de prin ținutul Bacăului, de la Cuzăni, trebuie să le dea pămînt, și ei acu...

Dar Petre Corbu n-a mai ascultat sfîrșitul, plecase în grabă spre caic, stăpînindu-și bătăile grăbite ale inimii.

... Din Cuzăni !... și un fior cald îi străbătea prin tot trupul... e satul lui... sunt oameni din satul lui, din Cuzăni... nu se poate să nu-i cunoască dacă sunt din Cuzăni,

Dinspre caic, pe marginea cheiului, venea șchiopătînd un țăran bătrîn, și în urma lui un soldat de grăniceri.

De departe, dintr-o aruncătură de ochi l-a recunoscut •

J

„E bădița Sandu... desigur că-i bădița Sandu"... și în minte îi năvăli cu o repegiune uimitoare, în clipe luminoase, o lume de imagini rămase de multă vreme în umbră.

... în trăsături din ce în ce mai clare își amintea de chipul unui român voinic și mîndru, cu ochii negri, mari, sub sprîncenele stufoase, îmbinate... mustața căruntă și răsucită în sus... purta căciulă brumărie dată înapoi pe ceafă... și avea un piept lat de-i plesnea pieptarul cel de piele înflorit în cusuturi de arnici roșu... cu trei decorații prinse în șir în partea stîngă... Copiii se îndesau s-asculte cu gura căscată cînd se pornea a povesti minunile cu turcii... Valea largă a Trotușului, dintre munții albăstrii din zare, îi apărea ca printr-o pînză de fum auriu jucînd deasupra apei în razele de soare. Pe coasta înclinată pînă în prundiș și, în lung, pînă la pod, se întindea tot satul răspîndit... și prin verdeața livezilor de pruni, casele mici și albe par niște pietre căzute din cer la întîmplare... De cealaltă parte se ridicau fînețele pe culme pînă sus... în fund, pe deal, sunt tîrlele de vite... se văd în zarea ștearsă bordeiele din Coman ca niște paseri negre lăsate din zbor să se odihnească... în vale, biserica și cei doi plopi tremurători la poartă... alături casa lor cu streașină pînă în pămînt de joasă, pe care se ridicau la fugă cele două capre negre ale coanei preutesei... moara forfotind pe ascuns, băgată în sălciile gîrlei... și în dosul morii căsuța lui bădița Sandu, în capătul iezăturii...

Dar cum a îmbătrînit săracul !... Drept în fața lui se opri, ținîndu-și răsuflarea :

— Bună ziua, bădiță Sandu. Nu mă mai cunoști ?

Țăranul se opri și, scoțîndu-și căciula din cap, căta cu mirare.

— Poi... de unde să vă cunoaștem, boierule, că noi nu suntem de pe aici, venim de departe.

— Nu ești dumneata Sandu Clipea din Cuzăni ?

— Ba așa îmi zice. D-apoi matale de unde știi ?

— Nu-ți mai aduci aminte de băietul lui Arghir dascălu.

— Ira !... Nu-i fi Petruță al lui Arghir, nepotul părintelui Ilie ?... Poi de unde, Doamne iartă-mă, să te mai cunosc,

că erai numai atîtica de-o șchioapă cînd te-o luat colonelu să te dea la școală la oraș. Așa-i... iote. taman obrazul lui Arghir, îi semeni, da' ceva mai smolit și mai plin la obraz. Curat vorba aceea, că munte cu munte se întîlnește, d-apoi om cu om.

— Ei dar unde vă duceți ? Ce căutați tocmai pe aici ?

— Ia ! am dat de o poznă mare, nu vrea să ne dea voie să ne coborîm aici în România, cică să ne înturnăm înapoi în Dobrogea. O zis că ni dă pămînt, și nu ni-o dat, acum nici înapoi nu ne lasă... da' noi nu mai vrem pămînt, că ne-am hrănit noi de pămîntu de-acolo, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

— Iaca vine și domnul subcomisar, zise soldatul de grăniceri care se oprise mai deoparte ; dă, eu *izicut* ordinu, cică nici un veteran n-are voie să debarce. Dacă el a zice să-i las, îi las.

Subcomisarul din port, un om înalt și chipeș, cu o țigară specială așezată după ureche, venea agale citind o hîrtie desfăcută.

— Bine, mă creștine, da' tu nu știi românește ? Cînd îți spun că așa-i ordinul să vă trimitem înapoi ?

— Apoi de două săptămîni umblăm așa pe drumuri... de cînd ne chinuim așa ; ni-o murit și vitele de foame, nu mai avem nici un leu de parale, ce-o să facem noi acolo, vremea de arătură o trecut, nu mai e chip de făcut ceva, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

Pe cînd bătrînul vorbea ținîndu-și căciula într-o mînă și cătînd rugător în ochii subcomisarului, Petre Corbu simțea cum sîngele îi năvălea în obraz ; nu se mai putu stăpîni :

— Da' bine, domnule, oamenii ăștia sunt urmăriți ? Au furat ceva ? Nu sunt liberi ? Cum puteți să-i opriți așa ?

Domnul subcomisar, cu toate că fruntea i se încrețise de o undă de mînie, răspunse neted, păstrînd un surîs rece :

— Cu toate că n-am onoarea să cunosc cu cine am de-a face, dar ca om cult, d-ta trebuie să înțelegi mai ușor decît un țăran cum stă chestia. Mă rog, citiți telegrama primăriei din Cuiusu. Iată ce zice în original :

„Înapoiați cele trei familii de veterani pentru darea pămînt în cătunul nou Prințul Nicolai.

Iscălit: primarul comunei Cuiusu".

Mă rog, por face altfel decit zice ordinul ? adăugă omul legii, dînd din umeri şi băgînd tacticos hîrtia în buzunar.

— Dar bine, domnule, telegrama asta e un ordin de urmărire ? Dacă oamenii nu vor să ia pămînt, o să le dea cu d-a sila ? Ei vor să se întoarcă înapoi în satul lor. Mă rog, unde-i d. comisar al portului, sa vedem ce zice dumnealui ?

— Nu poate să zică decît ce-am zis şi eu ; dar n-aveți decît să-l aşteptați pe dumnealui.

— Mare năcaz, măi frate, în ce poznă am intrat... unde s-o mai pomenit una ca asta, să nu te lase nici la casa ta, parcă am făcut moarte de om.

Şi moşneagul blajin şi umilit, care se jăluia cu atîta deznădejde, izbucni deodată în furie aprinsă, smucindu-şi căciula din cap şi bufnind-o de pămînt :

— Dar nu mă las nici mort !... că numai sufletul meu ştie cît am pătimit, de cînd umblăm ca şi cîinii hoinari pe drumuri ! şi în ochii bătrînului scăpărau scîntei de încruntare, îşi clătina capul pletos, trecîndu-şi cu ciudă degetele noduroase prin vițele părului încîlcit.

— Dar linişteşte-te, bre omule, nu înțelegi că nu poate să vă oprească ? încercă să-l potolească Petre Corbu. O să-i vorbesc comisarului, şi dacă n-o vrea, mergem la prefectură, nu se poate să nu vă dea drumul.

Bădița Sandu, tăcut, îşi ridică de jos căciula înălbită de praful de pe drum şi, potolit, ştergînd-o cu mîneca sumanului, oftă adînc şi zise într-un tîrziu :

— Amu, toată nădejdea la dumneatale ni-o mai rămas... zău, ț-ăi face o pomană mare cu noi.

— Ia să mai stăm jos pe sacii iştia, pînă o veni comisarul, să nu-l scăpăm, nu faci o țigară, bădiță ? Şi Petre îi întinse tabacherea. Moşul o luă cu grijă şi, aşezînd-o pe genunchi, îşi răsuci o țigară groasa.

— De cînd s-o scumpit hîrtia, fumăm şi noi cu cea de gazetă ori cu pănuşi de popuşoi uscat.

Apoi tăcură amîndoi.

Bădița Sandu, care-şi lăsase căciula în jos, pe ochi, căta țintă în pămînt şi trăgea cîte un fum de țigară, rar, adînc, pînă în fundul pieptului.

Petre Corbu, privind cu coada ochiului la sumanul rupt şi plin de noroi uscat, nu ştia cum să înceapă vorba, o sfială copilărească îl amuțise ; şi cum ar fi voit sa ştie totul... să afle toate cîte s-au întîmplat pe acolo de atîta vreme în urmă !

O clipă îi fulgeră prin minte un gînd chinuitor de frică şi mustrare. Se ridica în picioare şi azvîrlind țigara pe sfîrşite, îşi aprinse alta, trăgînd fumul repede, nervos.

— Bădiță — începu el încet — da' pentru ce ați plecat din sat, cum v-ați hotărît să părăsiți casele, s-o luați aşa în lume ?

— He !... poi ziceam noi că tot de-o moarte era să murim... ori în satul nostru, ori aiurea, răspunse moşul silit, cătînd tot în pămînt

Şi iar tăcu.

Cum sta în picioare, în fața lui, aşteptînd neliniştit, Petre Corbu simți că i se taie genunchii, şi, biruit, se lăsă jos, moale, şovăitor, un dor neînțeles îi apăsa inima. Şi ca să scape de nodul care-l îneca în gît, cu ochii aproape în lacrămi, el începu oftînd :

— Tare mi-i dor şi mie de Cuzăni... dar n-am putut scăpa cu slujba asta a şcolii...

— Apoi tot n-ai gătit cartea ?

— Ba da, acuma învăț pe alții.

—• A, se cheamă adicălea că eşti de iştia, profesor, cum îi la oraş. Da, nu pot zice alta, dar îi bună şi cartea. Dacă apuci s-o prinzi, scapi de necazuri şi de muncă. Iaca n-a fost tot aşa cu băietul Tuduroaii şi cu cel al lui Măgură, că nu i-am mai văzut de cînd au plecat la tîrg.

într-un tîrziu, după ce şi-a răsucit încă o țigară, s-a hotărît bădița Sandu să-şi descarce focul care-l ardea la inimă.

— Nu mai este chip de trai ; s-o înmulțit lumea, domnule, n-ajunge pâmîntu şi pace. Poi dacă numai eu se cheamă că am avut şepte copii, patru fete şi trei băieți. S-o îmbucătățit pămîntu, toți se vaită de pămînt, nu-i şi nu-i, ce să-i faci !... Mă rog, sunt cincisprezece ani de cînd ne judecăm obştea satului cu boieru aista nou, care a venit după Muruzeşti. Ştii cum îi chestia ?

— Da... îmi aduc aminte ceva... de un proces lung care ține de mult, îngînă Petre cam ruşinat, cu jumătate de glas.

— Aşa-i, că bine zici, poi de unde să-ți aduci aminte, c-ai plecat de mititel la oraş... Mă rog, din bătrîni, cică, Muruzi, cînd o întemeiat satul, o adus oameni, c-avea nevoie

să-i lucreze moşia, şi li-o dat loc de casă şi pămînt de lucru — mă rog, cum li-o fost tocmala — că sunt şi hrisoave bune la avucaţi... Dacă o murit Muruzi şi-o venit ista nou, el n-o vrut nici în ruptu capului să se înţeleagă cu oamenii, cică el nu le ie de bune toate cum au fost în vechime... „Ci, am cumpărat moşia cu totul, n-aveţi drept la loc de casă, şi pămîntul trebuie plătit, că şi vatra satului e făcută tot pe moşia boierească...". Şi iaca aşa s-o deschis procesul, care ne poartă pe drumuri de-atîţia ani. O cumpărat pe primarele şi pe notar, care acuma sunt de-ai lor, şi ţine-te la amînări şi avucaţi, mă^rog, cum 'i treaba judecăţilor. Copiii noştri, ori nepoţii dacă or trăi să vadă sfîrşitul. Dacă am văzut că nu mai este chip de trai, că nu mai poţi să ţii nici un cap de vită în imaş, că ne lua din an în an mai mult, zic hai să mă înscriu şi eu, că se zvonise prin sat de darea pămîntului la veterani în Dobrogea. M-am înţăles cu alde Miron Costea, Florea şi Păun, că unde ni-a da, acolo ni-om duce. Astăiarnă facem chip de vreo cîteva parale şi mergem la Constanţa, la ziua hotărîtă. Lume peste lume, din toate colţurile ţării venise veterani ca să se înscrie acolo. Căscam şi noi ochii la mare, că n-o mai văzusem. Ba unii cîrteau, că iacă unde ne dă statul locuri, la marginea pămîntului, că de acolo începe apa. La canţelaria Domeniilor statului ni-o dat peticu ista de hîrtie cu pecetea şi cu număru : „La primăvară, moşule, să vii să-ţi iei pămîntul în primire la Cuiusu". M-am întors frumuşel acasă şi-am început a mă pregăti de strămutare. Am vîndut ce-am putut, să-mi închipuiesc ceva parale, ca pentru o treabă ca asta. Cum s-o desprimăvărat, ne-am şi încărcat cu toţii ; eram trei case din Cuzăni, cari am plecat odată cu toţi, copchil, căţăl şi purcel, mă rog, ca pe vremea bejăniei. Femeile, cum li-i năravu, să boceau de parcă mergeam la groapă. De la subprefectură ni-o venit bilet de drum, şi-o săptămînă ne-am hodorogit cu capu de pereţii vagonului, că erau de istea de marfă. După ce-am trecut Dunărea, am luat-o pe jos cu carele din sat în sat, ca şatrele de ţigani. După patru zile am ajuns la Cuiusu. Cătam noi în drum la pămînturi : ori pre uscate, ori smîrcuri şi bălţi ; ne gândeam cu jînd la mîndreţa care o lăsasem noi în urmă, la Cuzănii noştri. Primarul din Cuiusu, după ce ni caută în condică după bilet, cică nu sunteţi înscrişi aici, îţi

DINTR'UN JURNAL DE BORD

Sulina, 7 August.

In sfîrşit, mult aşteptatul ordin de plecare sosise.

Itinerariul voiajului îl ştiam de mult; din zile mi pierdusem, nai obişnuit noaptea, cu hărţile dinainte urmărind cu degetul conturul coastelor Asiei-Mici.

Era întîiul voiaj ce-l făceam în noua mea viaţă de marinar.

De două luni navigasem tot prin aceleaşi locuri, învîrtindu-ne între Constanţa şi gurile Dunărei, sedeam de dorul altor locuri în depărtări necunoscute.

Manevrele de pînze, evoluţiile în largul mărei, tirul, exerciţiile de bărci şi întregul serviciu riguros al bordului începuse să mă sature în nerăbdarea aşteptărei întîiului voiaj.

Visele mi se împlineau... acele vise care îmi mîngîiaseră viaţa tristă de şcoală... o viaţă de copil chinuit îngropat între zidurile şcoalelor militare, unde vremea se tîra aşa de greu între orele de instrucţie cînd îmi îngheţa mîna pe patul armei şi între orele de meditaţie, seara, cînd capul cădea pe cartea deschisă pe pupitrul din sala de clasă.

Dar le uitasem ca prin farmec toate acele mici mizerii aliniate care îmi chinuise copilăria; uitasem pînă şi patul de la închisoare... patul acela tare, de lemn acoperit cu o rogojină pe care în atîtea nopţi mi-am odihnit trupul sdrobit de oboseala zilei, cu mantaua făcută ghem drept căpătîi.

Ah!... de cîte-ori înainte de a mă prinde somnul, zăcînd aşa într'o toropeală paşnică şi dulce, între vis şi viaţă, imaginaţia închipuise iar lua zborul şi înlăcrimînd simţirea mă purta prin locuri nevăzute dar aşa de frumoase şi aşa de mult visate.

De cîte-ori nu mă întrebasem cu prietenul ce dormea la cap cu mine: «Ia pe unde te afli acum? eu mă?... ei!... eu sînt departe, ...pe valurile Mediteranei, spre Italia... pe coastele Calabriei».

Ce bine le cunoşteam acele locuri — din atlasul geografic una bine-înţeles,—

Renăscînd în aerul curat şi bine-făcător al mărei, într'o nouă viaţă, trecutul îmi apărea aşa de departe, ca într'o ceaţă fumurie şi nedeslușită, din care se desprindea uneori parcă, o altă fiinţă în locul meu, o altă fiinţă care trăise de demult cînd-va acele vremuri de copilărie tristă.

O masă întinsă mă aruncase pe bordul lui Marco; în cercul bine-voitor de ofiţeri vechi de diferite grade ne aflam şi cîţi-va noi veniţi, abea scăpaţi de pe băncile şcoalei, prieteni buni din timpurile copilăriei petrecute în aceeaşi şcoală într'un oraş din fundul Moldovei.

După atîta vreme acum ne întîlneam iarăşi acum în pragul unei noi şi grele meserii, meniţi a împărtăşi aceeaşi soartă în lupta pentru a ne deschide un drum în lume.

Zece cînd trebuia să părăsim ţara noastră: în ordinul de plecare, scris de comandant în jurnalul de bord, sta hotărît: «la ora opt totul va fi gata de plecare, proviziile trupei şi a ofiţerilor pentru unsprezece zile de mare vor fi aduse la bord; la nouă ore bricul Marco va părăsi portul Sulina, spre a lua drumul spre Keresonte».

E seară, totul e gata, n'aşteptăm de cît ora plecărei.

O pînză roşă-aurie mai sclipeşte pe cer în fund spre asfinţit, iar din spre miazănoapte o pată neagră ca o mantie sdrenţuită s'apropie plutind prin înălţime: e un nour ce vine mînat de suflarea vîntului de nord.

Pînă la vremea plecărei toţi ofiţerii trecem pe cheiu în faţa vaporului printre lumea adunată să privească la plecarea vaporului.

Noi ne strîngem în jurul unei mese din faţa cafenelei, lăutarii cîntă, lăutele se desfăşoară, curg spirtul şi glumele cu cît se golesc şi se reîncarcă mereu halbele.

Iar Marco, bătrînul Marco, încă tot frumos şi mîndru, gata de drum şi de lupte valurilor, ne aşteaptă ancorat lîngă cheiul pe care lumea se stinge mereu privind la jocul marinarilor de pe punte.

Fiind în repaus, ca să-şi uite grijele, luîndu-şi rămas bun de la ţara pe care-o părăseau, încinsese o sîrbă de gemea puntea vaporului sub tălpile lor goale — mă rog, ca românul cînd vrea să-şi înşele grijele, să-şi stingă focul necazurilor.

Numai cîţi-va printre ei, recruţi ce nu mai fuseseră îmbarcaţi nici odată, retraşi mai deoparte, tăcuţi, trişti, stau rezemaţi cu coatele pe balustradă căutînd cu jale cînd spre largul mărei, cînd înapoi spre port, luîndu-şi cu privirile îndoioşate parcă rămas bun de la ai lor, care de pe unde sunt în depărtări nevăzute, citesc în ochii lor norii groazei de necunoscut.

Un pilot de la comisiunea Europeană s'apropie de masa noastră: «Hei, domnule Căpitan, nu cred să mai plecaţi în seara asta, uite semne de furtună».

Toţi ne ridicăm ochii spre cer: norii negri se strîng învăluind tot cuprinsul într'o pînză neagră şi umedă.

Un vînt rece şi sbîrat din spre largul mărei se'nteţeşte mereu şi mereu creşte sgomotul valurilor ce se isbesc de cheu, spărgîndu-se într'un muget sălbatec ce se perde departe în întunericul pustiu al mărei.

Cîte-va umbre negre se desprind din depărtare şi cresc gonind spre port: sînt corăbii cu pînzele umflate ce intră la adăpost înspăimîntate de furtuna care se apropie văzînd cu ochii.

Dar se dase ordin să părăsim portul şi trebuie să plecăm.

Ne luăm rămas bun de la prietenii strînşi în faţa vaporului şi intrăm pe bord în uralele mulţimei de pe cheu.

«Echipaj la posturile de plecare» răsună vocea şefului de echipaj, urmată de sunetele fluierilor de pe punte; fie-care trece la postul său.

Marco desfăşurîndu-şi legăturile de la uscat se mişcă încet tîrgîndu-şi pe sus cu un scîrţîit lanţul ancorei ce se desprinde de pe fund.

Ancora sus la postul ei, şi alunecăm încet făcînd rondoul în faţa cheului care răsună de aplauzele mulţimei şi a muzicei, pe cînd pălăriile şi batistele flutură încă în bătaia vîntului în semn de adio.

Marco tot mai înnădeşte despică apa, ieşind din gura Dunărei, parcă trece pragul mărei, care se deschide înaintea noastră imensă, neagră, pustie.

Pămîntul ţărei rămîne în urmă.

În picioare, la postul meu din provă, îmi arunc încă odată privirea înapoi: pămîntul ca o pată neagră se perde în întunericul nopţei pe cînd în sus îmi picură încă crîmpeie de arii, nişte frînturi de mugetul fioros al vîntului.

Şi din tot bezna întunerecului se desprinde numai ochiul roş obosit al farului, care veghează urmărind neclintit vasul în goana lui nebună de pustie de noapte, ce într'o legănare ameţitoare îşi mişcă parcă vîrful aripelor desfăcute în negrul apei şi al pustiului întins fără margini.

Jean-Bart

CUPIDO

Cu aripioare albastre
Cupido, copil din flori,
M'a atins — şi cad pe gînduri
Şi mi-s ochii visători.

Mi-a rămas privirea dusă
Şi-s cu inima nebună.
Toate nopţile mi-s albe
Şi 'mi-i dorul dus în lună...

* * *

A ieşit atunci din mare
Zeul gingaş al iubirei
Aducînd în ochi senin-ul
Oglindit pe un strop al mărei.

C.OMiTETUl. DE DIRECŢICNB

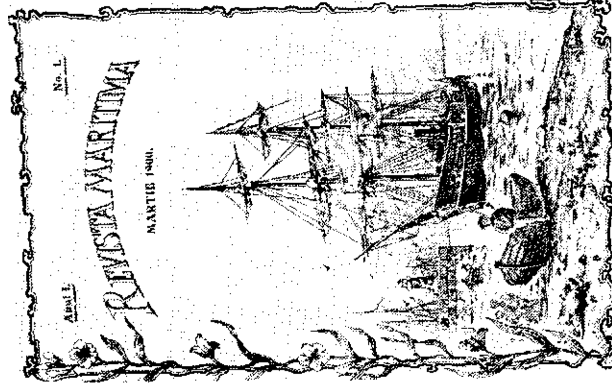
At.

HKV IST ivi MAIUTJMK

Căpîtau cotoftudor: BUSTAŢIU 8EBASTIAS
Oâpitatx: DKMETaXADE PETRE
Xngfn«r clas» II: lONESCtf G3EOEGHE
Secretar: Sub-Locât. SOTTEZ

S U M A R U L :

TiOtk'a Jia^aii Ptinsifii* <*aW*r« 9< So*!' - - «««durt*»'*
HW dt U Tu*!* - - v . . • • :. . . . .Cap».» « ţ m
«âei ... - ' ••• :> • • - . * **•»• •
WliiWiuJ p« yuniro „ .. < - • <' • - • -•.*-*<•«'' •
. ffl«rttf»ti«h*:-!* 1*01*»*•*»**» du *tf*t>*8 • n. . ^.•? -.^
. 'V„t*»***** <ti«:*«*^*««. ^-:V.r^ • *lişi|<B^.to*ţ*+?.,:
•«««Wwrt**-: din B»tmuul-On«at . . - ; S' * » * » ! *
tfia 8t/*init*t* v ; . . . -
„ »Xa*«** . > . . . .
3t*mt ««lefof ««Hat* fi*fMMB Is.tuni li

Coperta si sumarul unuia din primele numere ale Revistei maritime, printre ai cărei fondatori se număra şi sublocotenentul Eugeniu Botez, fiind în acelaşi timp şi secretarul comitetului de redacţie,

Datorii Uitate

Fragment.

Ut! uenal d**titiftw* v* U IM ** i* , *** • ' " ' '* »** (trama & *xixii* f», i t*** afU ton» i» î ' ^

M f«* „* ^ ffl sm»U' 'i < *tyl* *LA* cpatu s *<

Di j i ti tîui ' *rure«. ihT'^-t panurmui a j- ◂ ' ii> i >i \ *> t \ ,,, *t* itî î aibisiit* 'ti ~ i , • ^ *i* \x *t** *iun* *j**p<fr>, a <a/ t . n n ' . i . ti i <- J; -w > tSiiî f * s'»! ' ' H i'< , , n t~ Ut i n i_rmt Î un ^«r. < , - * l " i ti* - ni j ir

Din âl doilea jurnal de bord.

lijtîiniri in Archipeiay.

întorc*, am din Kgipet.

Vtmul <\e Nord ne era împotrivă ; mueu, ei; *w-<-a<i* •»'<-tere şi incapăţinare, ne sufla drept în faţa. De uottâ zi'ie im mai va^u&em soarele.

Nu era ceaţa ş> nici nouri negri nu se franimtau pe ci:r. Era un fel de ptnzâ ainâ-vmâtă, a^a de deasa şt uniformă, incit razele soareiui nu izbuteau s'o străbată, s-'o silve, sa poaU însufleţi natura imită şi trista. O perdea groasa de nepătruns se lisase anume parca sa închidă vederii tttnelt boiţii cereşti.

Eram iiber In timpui zilti — im» venea rinduî serviciului de tptart deta miezul nopţii pâna ia răsăriml soar* lui — ţi căutam mi fobsesc cit mat bir»; de orele de repao*. Lungit pe punte, cu faţs în sus, ţineam cartea fn dreptul ochilor, snrtjiniadu-ma in coate după cbtin/iriie vasului. C»eam isprăvile piraţilor din Archipetasţ, descrise de Ioan Ghica în *Scriiorilg* sale, de pe *cUid* era guvernator al insniei Sairms,

Ce timpurii.. Piin locurile unde *noi* pluteam, eu atiţea ani mai Irmsinte, bastimentele franceze şi ergleze djn escaiira Levantului (şi plimbau, l-gjnindu-ş:, spinzuraţi de catarjff, pj* ra^Ji Greci, prinţi ca să tngrozeaseâ populaţia insulelor, c.*rc hrănea numai din piraterie, p*± vremea act-sa.

Sînt numai vre-o wipte*eci de ani de-alunei- Cu ce vor mai fi traînd oare acestt insulari s.iraci, cti care natura a fost aşade vîtrigă şi strâme^ii lor atît de lacomi, că, despoind munţii şi sâcătmnfî pflmintui, rt'a mai râmas urmaşilor de azi dedt Ri^te blocuri uriaşe de piatră, căzute parca tiin cer, ia inîimpU-re, In albastrul străveziu al mării Egee.

,Se vede un vapor la trei quartun babord* — răsuna prelung, de sus, din gabie, vocea marinarului de veghe- Mă ridic, să pot vedea In 2are. De jos, de pe punte, nu văd decît odiră de fum cenuşiu, care se răsfira la orizont. Tîrziu apare un punct negru, care creşte *ta* larg din ee în ce mai mare.

Da pe puntea noastră toate privirile it urmăreau mişcarea. Era un vapor mare, care se îndrepta chiar spre noi. Se vedea fcine, dar nu-i puteam cunoaşte naţionalitatea, căci nu avea ridicat la pupe pavilionul naţional.

—- Cred rl e un vas englez—zise un ofiţer, care îşi potrivea luneta.

începutul a două scrieri tipărite în Viaţa românească (1908, 1909) : Datorii uitate (cu menţiunea „fragment") şi întîlniri în Arhipelag (din Al doilea .Jurnal de bord").

Ofiţeri români la Piramide : Eugeniu Botez, primul din stînga (planul doi).

ROMÂNIA

DIRECŢIUNEA GENERALĂ

NAVIGAŢIEI ŞI PORTURILOR

COMISARIATUL MARITIM SULINA

22 Aprilie

Domnule Inspector General

Domniei Sale

Domnului Inspector General al Navigaţiei şi Porturilor

Galaţi

Facsimil de pe o adresă din 22 aprilie 1909, prin care căpitanul Eugeniu Botez făcea cunoscut Inspectoratului General al Navigaţiei şi Porturilor că a luat în primire funcţia de comisar maritim la Sulina (Arhivele Statului Galaţi).

sARMA*?V'L DIOXIS
POEMA SCENICĂ ÎN CINCI TABLOVRi DE JEAN BART, CONST. CALMVSKI ŞI GEORGE ORLEANV, ALCÂTVITA DIN NVVELA LVI MIHAIL ,EM1MESCV

ATEUERELE GRAFICE
SOCEC & CM» . S. A.
BVCVREŞTt HDCCCC1X'

Fn fruntea unor acţiuni de cinstire a memoriei lui Eminescu - coautor la poema scenică Sărmanul Dionis (jucată la Galaţi şi tipărita in 1909); printre membrii comitetului gălătean din iniţiativa căruia s-a executat, în 1911, primul bust ridicat lui Eminescu.

fi la altă comună, poate la Udeni. N-am mai văzut bine înaintea ochilor, cînd am auzit o vorbă ca asta. „Apoi, amu — zic — ce-i de făcut?" C-o fi, c-o drege... hai cu toţii la Udeni. Cînd colo nici habar n-avea de noi. La cine să cei, la cine să te plîngi, cine să te asculte ? Acolo în comună găsim aşezaţi alţi veterani, tot de prin ţinutu Bacăului. Venise mai dinainte şi sfîrşise arătura. Ne tocmim cu ei, să le muncim pînă s-o hotărî şi cu noi într-un chip. Da', primarele, cînd aude asta, nu şi nu, că lui nu-i trebuie oameni străini în comună, şi ne scoate cu jandarmii din sat. Dacă am văzut ş-am văzut — zic — hai acasă înapoi. Da' pe unde şi cum ? Mă rog, ce să-ţi mai spun cîte-am pătimit ? Şepte zile pe drumuri desfundate, de intra roata pînă în butuc ; vitele moarte de foame, de-ţi era mai mare jelea. Doi căişori i-am vîndut să mai închipuim ceva parale. Un juncan mi-o pierit, ba într-un loc nişte pădurari ni-o închis şi vitele pentru amendă, cică de ce le-am dat să pască în pădurea statului ? Cînd am văzut şi asta, cumătru Florea unde-o pus mîna pe-o furcă, şi cît pe ce să facă moarte de om. De la Ostrov am luat caicu ista, i-am dat şese lei de parale turcului, şi ni-o trecut Dunărea pe partea asta.

Gardistul din port veni să spuie că a sosit domnul comisar.

Victor Iliaş, un tînăr zvelt cu înfăţişarea blîndă, era licenţiat în Drept şi intrat în poliţie după legea nouă. îl cunoştea din vedere pe Corbu, îi zîmbi radios, fericit că putea servi pe unul din *intelectualii* oraşului, printre care şi cl se număra.

— Cu ce vă putem servi, d-le Corbu ?

— Sunt nişte veterani care vor să se întoarcă în satul lor, şi nu-i lasă să debarce. în cîteva cuvinte Petre îi lămuri lucrul.

Comisarul părea foarte încurcat, deşi asculta cu multă bunăvoinţă şi nedumerire.

— După cum vedeţi, oamenii nu sunt urmăriţi, nu-i motiv să nu-i lăsaţi liberi, cred că primarul din Cuiusu o fi făcut vreo greşală ; în urmă venind vreun inspector, s-a lămurit lucrul şi a dat telegrama asta, termină Petre Corbu, înfierbîntat şi convingător.

— E foarte probabil : serviciul Domeniilor din Dobro-g5a. e^5 curînd înfiinţat şi numai boclucuri ne face... Bine, să-i lăsăm, dar cum se întorc oamenii ăştia în satul lor ? Moşule, aveţi parale de drum ?

— Poi de unde, că ce bruma de parale am avut, le-am cheltuit pe drum, să tot avem vreo opt lei de parale cu toţii.

Ei poftim ! zise enervat d. comisar ca în faţa unei noi piedici.

—• Şi cîţi sunteţi ?

—_ Poi om fi toţi vreo optsprezece şi mai avem şi trei minori.

— Cum, ce fel de minori ?

— Adecăle să cheamă, să iertaţi, că sug încă la ţîţă.

D. comisar începu să rîdă.

— Vra să zică douăzeci şi unu de suflete ? E vorba ce-i de făcut cu ăştia ? E o chestie dificilă.

—^ Dacă îţi binevoi dumneavoastră, să trăiţi d-le comisar, să vă faceţi o pomană să ne scrişi un bilet de drum cu trenu, şi moşul căta cu ochii întrebători să vadă efectul vorbelor sale.

•— De unde să am eu bilete de tren ? Are să fie imposibil de căpătat, nu cred nici prefectura să aibă. Dar încercaţi d-voastră, d-le Corbu. Domnul prefect e un om modern, democrat, şi e foarte gentil, termină d. comisar, ridicîndu-se de la birou pentru a da ordin să se permită debarcarea veteranilor din caic.

— Dar unde dorm ? Ce mănîncă oamenii ăştia ? se întrebă încurcat, neştiind ce să facă mai întîi.

— Domnule Ionescu, se adresă el către magazionerul staţiei din port, care răsfoia un registru, nu s-ar putea să-i lăsaţi în magazia cea mare de cereale ?

— Aş ! unde se pomeneşte... atîta golănime... se face foc domnul şef cînd o vedea una ca asta.

— Dar în vagoanele astea de marfă, numai pînă s-o hotărî cu dînşii ?

~ — Poi vagoanele fac manevră în staţie toată ziulica. Zău nu-i chip.

— Atunci hai la prefectură.

Departe, tocmai lîngă debarcader, rezemată de fundul magaziilor de cereale, se afla cafeneaua lui Osman. O lădiţă de lemn văpsită în roşu, cu o semilună albă pe capac, cîteva scăunele şchioape, înalte numai de patru degete de la pămînt, şi, afară, sub cerul liber, un samovar de tinichea în care clocotea toată ziua apă limpede de Dunăre, pentru fiertul cafelelor — asta era toată zestrea cafenelei din port. Osman, un turc bătrîn, cu barba deasă şi albă ca fuiorul de lînă, veşnic în genunchi în faţa samovarului, tăcut şi grav, îşi făcea serviciul cu sfinţenia unui patriah în faţa altarului.

Aci aşteptau călătorii sosirea şi plecarea vaporaşului local, şi tot aci era locul de întîlnire al funcţionarilor din port. Cafeaua era ieftină : cinci bani ceaşca şi zece filigeanul ; serviciul foarte cinstit, dar cam agale ; cît despre curăţenie, Osman reuşise a face pe toţi muşteriii să creadă că iese cafeaua tare şi gustoasă dacă nu spală ibricele. Ca şi la cafenelele din Stambul, ibricele lui Osman aveau prinsă un fel de coajă groasă de cafea împietrită.

Colţul acesta din port era minunat : anume parcă ales ca loc de adunare pentru autorităţile portului,_ mai cu seamă în toiul verii, cînd arşiţa soarelui dogorea birourile aşa de tare, că bieţii funcţionari se întindeau alene, moleşiţi, pe scaunele care-i frigeau. Atuncea cînd simţeau că nu mai pot lupta în faţa condicilor prăfuite şi-s gata să cadă biruiţi de somn şi de căldură, căci braţele moi ca ceara nu mai puteau purta condeiele grele ca plumbul, atunci ieşea unul cîte unul să mai răsufle aer curat, pe malul apei. Şi aci se întîlneau cu toţii la umbră, cu batistele înfăşurate în locul gulerelor scrobite, bucurîndu-se de adăpostul acesta binecuvîntat. Din sus,_ de pe Dunăre, mai întotdeauna bătea un vînt uşor în adieri dulci şi răcoroase, mîngîind frunţile asudate ale celor veniţi acolo ca să-şi uite amarul muncii în cîteva momente de linişte şi de odihnă.

E foarte drept că în fiecare zi momentele acestea se prelungeau cam mult, dar vremea se scurgea uşor, pe nesimţite, în palavre, discuţii şi *taifas,* pe cînd se *tratau reciproc* cu gingirlii dulci, sau cu limonade gazoase ţinute de Osman la gheaţă.

Din colţul acesta se desfăşura întreaga viaţă şi mişcare a portului. Era totul sub ochii lor : sosirea vaporului, inspecţia

şefilor. Orice întîmplare neprevăzută îi găsea în picioare Ia posturi, gata întotdeauna. Şi pentru ca nu cumva serviciul să sufere prin asta, mulţi îşi aduceau registrele acolo, aşa că toţi erau cu ochii şi cu gîndul mereu la datoria serviciului.

Aci, în fiecare dimineaţă, în jurul samovarului lui Osman, se punea la cale soarta întregii stări politice şi economice a oraşului, a porturilor, a ţării şi, am putea zice, chiar a mai multor ţări din Europa, căci Trandafir Ionescu, agentul vamal, în fiecare zi citea *Universul* cu glas tare : şi ceasuri întregi se comentau de către toţi cei adunaţi fiece informaţie şi telegramă^ din ţară şi din străinătate. Iar cel puţin o dată pe săptămînă, se discuta chiar şi asupra celorlalte continente vechi şi noi, căci d. Cristea, secretarul căpităniei portului, era un vechi şi pasionat cititor al *Ziarului călătoriilor.* Din descripţia Tibetului sau povestirea strangulatorilor din Bengal, el potrivea totdeauna cîte ceva pentru a-şi îmbogăţi istorisirea *voiajurilor* sale în Orient, întreprinse pe cînd era sergent major în marina militară.

Dar tot aci în faţa lui Osman, care părea mut şi surd la tot ce se întîmpla în jurul samovarului său, se fierbeau patimi omeneşti, ambiţie, invidie, ură şi interese ; aci se urzeau intrigile şi răzbunările partidelor care se formau în port — păcatele omenirii pururea vor încolţi în orice petic de pămînt, pe care se va hrăni o populaţie mai mare decît doi oameni.

Cea din urmă şi cea mai puternică *coaliţie* era alcătuită din toate autorităţile portului. Ura şi vechile lupte dintre partide se uitaseră, şi toţi îşi daseră mîna pentru a lupta cu puteri unite împotriva duşmanului comun, care nu era altul decît noul comisar din port, *„acel înfumurat care făcea pe grozavul, mergînd cu nasul pe sus, ca un ministru".*

Petre Corbu înainte de a se hotărî să plece la prefectură, ca să ceară biletele de drum pentru veterani, se îndreptă spre cafeneaua lui Osman. De mai multe ori văzuse adunaţi acolo funcţionarii din port.

De departe se zărea un grup strîns în jurul samovarului ; ca de obicei, se ceteau jurnalele de dimineaţă.

După formele şi culorile şepcilor, Corbu căuta să-şi dea seama de autorităţile care se găseau strînse împreună.

Cel dintîi pe care l-a cunoscut, după şapca lui roşie, a fost şeful haltei din port ; unul cu o şapcă neagră de marină, cu un şnur auriu, era secretarul căpităniei portului ; altul, cu o şapcă mai înaltă cu şnur de argint, era agentul Navigaţiei Fluviale Române (N.F.R.) ; agentul vamal avea o şapcă mică lustruită şi o bandă verde ; pe alţi doi, cu bande albăstrii la şepci, nu i-a putut cunoaşte decît de aproape cînd ***JL*** văzut la unul S.H., picherul Serviciului Hidraulic, şi la celălalt, doi peşti brodaţi cu fir de aur — era revizorul de la pescărie.

— Bună ziua, domnilor ! şi Corbu se îndreptă către funcţionarul căilor ferate.

— Mă rog, ce doreşte domnul ?

După ce îi lămuri împrejurarea cu veteranii, Corbu termină întrebînd dacă nu s-ar putea ca nenorociţii aceştia să fie transportaţi cu trenul fără plată, căci, după cîte ştie, sunt chiar ordine la calea ferată pentru a înlesni transportul veteranilor.

— A !... vă înşelaţi, domnule. Direcţia a dat bilete de favoare numai din ţară în Dobrogea, iar nicidecum viceversa >i un zîmbet de uşoară ironie alunecă pe buzele amploiatului cheferist.

— Ei bine, dar în cazul ăsta ce-i de făcut ?

— Treaba Direcţiei ; dacă o vrea să le dea bilete, n-are decît să le dea ; ştiu că n-o să le dau eu din punga mea. Dar vă pot asigura că nici Direcţia n-o să le dea, căci e sătulă pînă în gît de buclucurile şi încurcătura ce s-a făcut pe linie cu vagoanele de marfă, tocmai acum cînd ţipă gazetele că-i lipsă de vagoane.

— Pînă s-o lămuri lucrurile, nu se poate să-i lăsaţi să doarmă aci în magazie ?

— Apoi asta nu-i magazia noastră, e a Serviciului Hidraulic, şi arătă cu mîna către picherul din port.

De la locurile lor, de pe scăunaşele joase, aşezate în cerc, funcţionarii portului căutau pe furiş spre Corbu, măsurîndu-1 pentru a vedea *cu cine au de-a face.*

— Magazia e construită de noi, dar am dat-o *mjsploatare* la Navigaţia Fluvială, zise picherul, arătînd către agentul Navigaţiei.

li

— Cum vâ închipuiţi una ca asta, sa băgăm atîţia oameni străini în magazie ? Avem *colete,* marfă de mii de lei, răspundere mare, domnule ! Nu vedeţi că nu putem lipsi nici un minut de la biurou ? termină agentul, care se şi sculă gata să plece.

— Ei bine, dar puteţi lăsa oamenii ăştia sub cerul liber ? Au copii mici, şi noaptea e rece, timpul mereu ploios. Cum o să stea afară pe cheu ?

— Apoi noi, căpitănia portului nu le permitem staţionarea nici pe cheu. Nu admit să-mi încurce rnie operaţiile din port, zise liniştit, dar hotărît, secretarul căpităniei.

— Bine, dar le-a permis debarcarea domnul comisar al portului.

Secretarul se schimbă deodată la faţă ; furios, se sculă în picioare de pe scăunaşul lui din colţ. Toţi ceilalţi funcţionari îl imitară. Corbu, fără să ştie, pusese degetul pe rană.

— Nu are drept d. comisar ca să dea permisii de astea. He !... ce crede dumnealui că c suveran în port ? Dacă-i pe asta, apoi noi facem poliţia aci în raza portului, dumnealui are numai controlul pasagerilor şi nimic mai mult. Articolul 103 din *Legea porturilor* nu permite depunerea pe cheu a mărfurilor de orice natură mai mult de 24 de ore. Dacă merge treaba pe ambiţie, să vedem care-i mai tare — şi d. secretar, roş de ambiţie, îşi azvîrli cît colo ţigara stinsă şi începu a se plimba turburat. Pc cînd îşi îndesa pumnii în fundul buzunarelor, fruntea i se încreţea în căutarea mijloacelor tactice pentru un nou plan de luptă.

Agentul Navigaţiei se amestecă din nou în vorbă :

— Legea nu-i dă drept comisarului decît sa puie viza paşapoartelor ; atîta are el în port, alta nu. Credeţi că poate el să facă aşa favoruri după chef, mai cu seamă că ţăranii ăştia sunt foarte îndărătnici... Mă rog, de ce au venit pe Dunăre în caicul turcului şi n-au luat vaporaşul statului r

Corbu începu a se nelinişti.

— Dar bine, domnule, nu-i vezi în ce hal sunt săracii, că n-au nici cu ce să-şi cumpere pîine.

— Ele !... dumneata parcă îi cunoşti ? Aşa se milogesc ei. Da' turcului n-a trebuit să-i plătească ? Aşa sunt nărăviţi ; ori merg pe gratis, ori plătesc la barcagii greci şi turci. Dai un ban, doi, mai mult, dar ştii că mergi încaltea cu vapor

românesc... adică de ce să nu cîştige statul   Degeaba a făcut statul vapoare ? Dar zi mai bine că aşa e românul al dracului, domnule, că banul lui, mult, puţin cît are, îl dă tot străinului, care se îmbogăţeşte în ţara românească. Şi statul, săracul, se înglodează în datorii în străinătate.

Agentul vamal, care stase mai deoparte bîndu-şi cafeaua în linişte, se apropie vorbind politicos, dar rece :

•— Pardon, domnule. Scuzaţi, dar aceşti oameni, la care d. comisar, cu de la sine putere, le-a permis să debarce, nu şi-au făcut nici formalităţile vamale.

— Cum, ce fel de formalităţi, cînd vin din Dobrogea ? Acolo nu-i tot ţara românească ?

— A !..'. scuzaţi, vă rog, domnule, dar avem legea înainte de toate. Aşa cere datoria, că dacă vine pe Dunăre, ori cu ce ar fi, marfă sau bagaje, din Dobrogea, trebuie să-şi facă *permisul* de debarcare şi să plătească taxa ; mă rog, toate formalităţile după cum zice legea. Care va să zică, eu, vama, cum vrei d-ta să ştiu, cum şi ce fel vin oamenii ăştia şi ce aduc cu ei ? Şi statul pentru asta se cheamă că ne plăteşte, ca să facem un control cît se poate de sever.

Corbu, care simţea că nu se mai poate stăpîni, îi răspunse răstit :

— Mă rog, cît trebuie să plătească ? D-ta n-ai decît să faci formalităţile, taxe, amende... ce vrei, şi spune cît face peste tot ; plătesc eu, acum chiar, numai să lăsaţi oamenii în pace.

Agentul vamal, supărat, dar încă stăpîn pe sine, smucind creionul albastru de după ureche şi un registru din lădiţa-cafenea a lui Osman, mîndru şi sigur, cu sprîncenele puţin încruntate, îl privi drept în faţă şi îi puse întrebarea într-un chip poruncitor :

— Cum vă numiţi, şi ce profesiune aveţi d-voastra ?

— Petre Corbu, profesor.

— A !... sunteţi de la liceu ? şi într-o clipă sprîncenele agentului vamal se descreţiră, iar faţa i se lumină de un zîmbet binevoitor.

Uşor, aşeză iar creionul la locul său după ureche, şi pe cînd întorcea registrul şi pe-o parte şi pe alta fără a-i găsi loc, se încercă într-un chip dulce să lege iarăşi vorba.

— Vrea să zică d-voastră sunteți d. Corbu de la liceu... îmi pare bine, iacă n-am avut onoare pînă acuma... am şi eu un băiat acolo, pe Tică, îi într-a doua gimnazială... Tică Ionescu, unul scurticel, aşa negricios... cică la franțuzeşte merge mai greu, dar e tare silitor altfel... dă, ce să zic ?... mă-sa ținea să-1 dea la meserii, dar eu zic, oi face ce-oi face, să ştiu că rup din bucățica de la gură, dar tot îl dau la liceu, că dacă are băiatul talent la carte, de ce să-1 las ! Şi d. Trandafir Ionescu, surîzător, se aplecă aşezînd două scăunaşe mai deoparte. Scuzați, vă rog, îmi faceți onoarea să gustați o cafea neagră ; e mare meşter turcul ăsta. Efendi, două filigeane cu caimac... n-aveți idee ce tare e ăsta în cafele turceşti.

Corbu, neştiind cum să scape mai eurînd, băgă mîna în buzunar şi zise scurt :

— Cît spuneați că trebuie să plătesc pentru formalități ?

— A !... nu-i nevoie, ca ce să mai plătiți dumneavoastră ?.. Unde se poate, facem şi noi cîte un mic favor personal...

— Mă rog, eu n-am nevoie să-mi faceți nici un favor.

— Scuzați, vă rog, nu este nevoie să plătiți... ce-are de-a face ?... Dacă dv. veniți şi ne declarați în persoană că-i cunoaşteți pe oamenii ăştia, cum şi de unde vin, asta ne este prea de ajuns.

Şi după plecarea lui Petre Corbu la prefectură, încă vreo două ore autoritățile din port au mai rămas acolo ca să discute *cazul* şi să ia măsurile cuvenite față de noua *mişelie* făcută de co-misaml portului.

Abia ajunse Corbu în dreptul vămii, cînd îi sosi din urmă bădița Sandu, care venise fugînd într-un suflet.

-— Amu, de alt bucluc am dat... cică să nu ne urnim de acolo pînă ce n-a veni la inspecție... ista, doftorul de vaci?

— Cum ? de ce ? nu v-a spus ?

— Poi de unde să spuie, dar îmi dau şi cu cu ideea că poate o fi boală în Dobrogea, şi de aceea nu lasă să treacă dincoace nici o vită neinspectată.

Şi Corbu, care se oprise în loc, după ce se uită la ceas, îi zise hotărîr :

— Lasă-i aşa, cu ăştia nu mai sfîrşim. Hai. bădiță şi d-ta la prefectură.

Pe drum, tăcut, cu ochii în jos, mergea din ce în ce mai iute, parcă anume să nu dea pas minții nimic să mai gîndească. Avea un fel de teamă de o judecată chinuitoare, căci o simțea cum se încheagă din zbuciumul de gînduri ce i se încrucişau prin minte.

Fără a-şi da seamă, mărea paşii din ce în ce mai tare, şi uneori se întorcea către bătrînul ce nu mergea alături de el şi se ținea tot la un pas în urmă.

— Hai mai iute, bădiță, că-i tîrziu.

— Haide, hai, că doar merg eu într-o nădejde.

Cînd au ajuns în poarta prefecturii, bădița Sandu întrebă îngrijat :

—• Oare ne-a da ? ha... ce zici ?

— Sigur ca trebuie să vă dea.

— Da' oare de ce n-o vrut ceia din port să ne deie ? Nădejdea de-amu îi la prefectu, că să cheamă că tot el îi mai mare. Iştia din poliție sunt mai cînoşi, că cel care-i boier adevărat îi mai bun la inimă.

Pe sala întunecoasă şi goală, un uşier îi ajunse din urmă.

— He !... încotro ai luat-o aşa repede, moşule ?

— E cu mine, căutăm pe d. prefect, îi răspunse Corbu, oprindu-sc în dreptul unei uşi.

— D. prefect nu-i aici, dar puteți vorbi cu d. director al prefecturii. Dați-mi cartea d-voastră, că aşa-i ordinul... altfel vine şi prostime multă.

Pe cînd Corbu îşi căuta prin buzunare o carte de vizită, bădița Sandu, care-şi pusese căciula jos Iîngă uşă, scotocind prin sîn, îşi scoase o legăturică în care avea învelite în cîrpe cele trei decorații şi un vraf de petece de hîrtie îngălbenite.

— Iaca, poate să facă trebuință şi aiestea.

— Nu-i nevoie ; aşteaptă-mă aici ! şi Petre Corbu intră în biroul directorului.

— A !... Salutare onorabile, cu ce ocazie pe la noi ? îi strigă Stelică Hîncu de după o movilă de dosare. în redingota lui ce strălucea de lustruită, omul acesta uscățiv avea o figură ciudată, cu ochi mici şi verzi, care-i jucau în cap prin sticlele ochelarilor, cu nişte fire de mustăți roşii, țăpoase şi rare, parcă mîncate de molii, era una din acele ființe a căror vîrstă nu poți s-o ghiceşti.

— îl căutăm pe d. prefect, am să-i fac o rugăminte.

— E dus la Bucureşti, dar vine cu trenul de amiază, că avem deseară balul funcţionarilor. Apropo, bine că te-am prins. Ne faci onoarea ? şi directorul îi întinse un bilet de bal.

Corbu voi să se opuie murmurînd ceva nelegat şi fără hotărîre,

— Nu... nu cred, n-o să pot veni...

— Ei, ce-i cu aia, cine te obligă să vii, n-are a face... ştii, e chestia de o faptă caritabilă, e pentru mărirea fondului filantropic al Societăţii. Dar nu mi-ai spus afacerea cu rugămintea. Ce dracu, doar putem şi noi ceva în prefectura asta, şi directorul iar începu numărătoarea teancului de bilete roşii.

— Au venit în port nişte veterani din Dobrogea şi vor să se întoarcă înapoi la locul lor, în Bacău.

Sunt prăpădiţi dc tot, nu mai au nici bani de drum, nici de hrană. Nu s-ar putea ca prefectura să le dea nişte bilete pentru tren ?

•— A !... Imposibil, drăguţă, că noi n-avem bilete. Dispoziţia ministerului e ca să se libereze bilete din ţară în Dobrogea, iar contrar nu, imposibil.

— Ei bine, dar ce să facă oamenii ăştia ?

— Asta-mi place ! Să facă ce-au făcut şi pînă acum. De asta te îngrijeşti dumneata ? Ei nu ; că-i nostim, pe onoarea mea !... Aşa sunt cărturarii ăştia ! şi directorul, rîzînd zgomotos, îi mai întinse încă cinci bilete.

— Contez încă pe cinci, le desfaci pe la dascălii ceilalţi. Nu, zău, că are să fie frumos desară, suntem siguri de reuşită. Numai niţică răbdare, ascultă ici afişul.

Rar, cu glas tare şi c-o intonaţie de discurs oficial, directorul începu a citi :

SOCIETATEA FUNCŢIONARILOR PUBLICI

cu ocazia împlinirii a unui an de la fondare şi pentru mărirea fondului ei filantropic, va da un

SPLENDID BAL

cu muzica regimentului de infanterie.

Salonul va fi fermecător decorat în stil veneţian şi lumina: ***ă giorno,*** rezervîndu-se astfel publicului cele mai frumoase şi amuzante surprize. Comitetul de organizare făcînd numeroase

sacrificii pentru ca să rămîie un suvenir neşters pentru toţi care' vor lua parte, pe lîngă celelalte surprize va aranja în seara balului o „Luptă amuzantă" cu confete şi serpentine între Cavaleri şi Domnişoare.

Pentru ca modul de petrecere să întreacă toate aşteptările şi distracţiile să nu mai contenească, la ora 12 fix din noapte, se va proclama prin vot secret ..Regina balului", căreia i se va decerne de către Societate un frumos coşuleţ cu flori ca cadou

Un cavaler 2 lei, o doamnă 3 lei.

Familie compusă din un cavaler şi două dame, **5** lei.

Ţinuta cuviincioasă e de dorit.

Pentru cavaleri va fi cea de bal (redingot), iar pentru domnişoare, mai cu seamă, e de dorit Costumul Naţional.

— Eu am ţinut să punem costumul naţional. Ştii, e mai frumos decît cu falbarale franţuzeşti. Nu trebuie să ne fie ruşine de portul nostru ţărănesc. La orice ocazie trebuie să fim mai patrioţi. Nu-i aşa, spune sincer dacă n-am dreptate ?

Petre Corbu, în starea de spirit în care se găsea, nu putu să răspundă la întrebarea care îl strîmtora, decît prin cîteva cuvinte fără şir :

— Da... sigur... natural... şi deodată îşi reveni în fire. Domnule director, dar ce-i de făcut cu nenorociţii aceia ? Cred că n-o să-i lăsaţi aşa. N-au nici unde să se adăpostească, nici mîncare. Ceva, în sfîrşit, trebuie să faceţi ; de ce nu daţi o telegramă la Ministerul de Interne să vă trimeată bilete de drum-de-fier ?

— Ha !... Ha !... ce copil eşti ! Păi ne vine peste trei săptămîni. Se cunoaşte că eşti om de carte, filozof de cabinet ; n-ai fost în administraţie, nu eşti hîrşit pe aci, ca să ştii tot mecanismul. îmi pare rău că te bagi în lucrurile astea, zău, îmi pare rău. De asta porţi grija d-ta, că ce or să facă ăia ; cînd ai şti ce necaz tragem noi cu dînşii ! Ascultă-mă pe mine... lasă-i în pace... ce-ţi pasă dumitale ? ăsta-i cel mai bun lucru. Niciodată nu trebuie să-ţi bagi singur capul sănătos sub *Evanghelie,* crede-mă pe mine, ca am îmbătrînit în administraţie, în d-alde astea. Dacă ţii numaidecît, vorbeşte-i prefectului sau primarului. Dar nu face pentru d-ta ca să te bagi în lucruri de astea, zău nu face... ascultă-mă pe mine.

Tocmai în capătul scării bădiţa Sandu încercă să întrebe :

— Oare ne dă, ha !... ce zici ?

— Da, sigur că trebuie să vă dea ; nu-i prefectul aici şi directorul n-are bilete la el ; mergem acum la primărie, îi răspunse Petre Corbu, cătînd preocupat în jos.

— Stai, nu mai sui scările degeaba, au şters-o toţi de la biurou înainte de 12, zise Iuliu Dudescu, un advocat tînăr, care se întîlnise cu Petre Corbu în uşa primăriei.

— Ai vreo treabă cu „Unchiul" ? şi observînd că Petre nu înţelege întrebarea, Dudescu îi explică : Aşa-i spunem noi primarului, „unchiul Nae", şi, de cînd cu furnitura pentru pavarea oraşului, i s-a mai adăugat şi numele de *Bazalt.*

— Aş vrea să-i vorbesc într-o afacere, nu ştiu unde l-aş găsi, îi spuse Corbu îngrijat.

— A L . dacă ai ceva urgent, trebuie să-1 prinzi acum, că dacă o apuca să intre în *conclav,* cum e obiceiul, nu mai apare decît după patruzeci şi opt de ore. Hai cu mine, e ora aperitivelor ; îl găsim la băcănia din colţ, la Tase, sau, cum îi zice el, la *biblioteca* din centru.

Şi plecară amîndoi alături pe Strada Mare. în urma lor, mai departe, venea şi bădiţa Sandu încet, şchiopătînd. Corbu mergea tăcut şi chinuit de gînduri. Dudescu era vesel şi radios, repurtase o victorie strălucită la judecătorie împotriva unui adversar politic, şi nu putea să-şi mai potolească pofta de vorbă.

—• Vra să zică nu-1 cunoşti pe Unchiul ?

— Ba da, îl cunosc, dar puţin.

— Ah !... n-ai idee ce tip nostim şi original. Cînd îl vezi aşa scurt şi gras, cu burta lui de arhimandrit, ai zice că-i tipul burghezului respectabil, părintele comunei. Cînd colo, el e cel mai rafinat boem, mă rog, artist în viaţă, ce mai vrei. Chefurile şi le face cu tabiet şi în papuci, acasă, patruzeci şi opt de ore stă în *conclav* şi vardistul la poartă, ca să nu-1 supere nimeni.

Altfel e un om admirabil şi de spirit. Are o „bibliotecă" plină de sticle în loc de cărţi, şi pe etichete scrie numele autorilor de Drept: Mourlon, Demangeat... A !... e nostim să-1 vezi la el acasă.

Cînd intrau pe uşa băcăniei, se auzi un glas puternic din fundul sălii :

— Iaca şi pisălogul de Dudescu.

în fund, în jurul mesei încărcate cu gustări, se aflau la ţuică primarul, inginerul comunii şi căpitanul de jandarmi rurali.

— E !... crai nou — începu vesel şi zgomotos primarul la vederea lui Corbu — au început şi dascălii de la liceu să mai consulte biblioteca noastră ; era de dorit, domnilor ! Se poate tocmai intelectualii să trăiască într-o ignoranţă complectă ? Ionică, adă cinci volume din autorii cei mai vechi. Domnul Corbu, ca profesor de istorie, trebuie să-şi dea părerea asupra autorilor din antichitate ; eu vă declar, de la început, că am o pasiune pentru clasici, îi sorb, nu-i gust.

— Nu, eu nu beau... nu pot... zău, nici nu am vreme, venisem numai să vă fac o rugăminte, încercă să spuie Petre Corbu, îngrozit parcă de încurcătura în care intrase.

— Nu ascult nici o rugăminte înainte de a-ţi da părerea asupra acestui autor, şi primarul făcea un haz nespus, rîzînd aşa de tare că-i tremura pîntecele, iar ochii lui mici abea se mai vedeau licărind, îngropaţi cu totul în grăsimea obrajilor.

Pînă să aducă Ionică paharele, inginerul se apucă iar să-şi explice planul, schiţînd cu creionul pe masa de marmură albă. Era vorba de parada de 10 mai, pentru care se lua măsuri din vreme, căci avea să se facă ceva deosebit anul acesta, în ciuda opoziţiei locale. Anul trecut, la 10 mai, sub fostul regim, se întîmplase în oraş un scandal unic în felul său. Fostul prefect se certase cu generalul comandant al garnizoanei, şi acesta, după tedeum, în ultimul moment, a schimbat locul defilării : pe cînd prefectul, autorităţile, damele şi tot poporul aşteptau pe bulevard unde se construiseră tribunele, generalul, numai cu statul său major, a primit defilarea în celălalt capăt al oraşului, spre gară.

S-a vorbit mult asupra acestei nenorocite afaceri, care a învrăjbit lumea civilă şi militară. Pînă în ziua de azi, deşi pacea s-a încheiat cu mutarea generalului şi schimbarea prefectului, totuşi părerile sunt deosebite, şi oraşul se găseşte

împărţit în două tabere : unii cari susţin că prefectul e mai mare, şi alţii că mai mare e generalul, comandantul garnizoanei.

— Bravo, inginerule ! nu degeaba umbîi cu figuri în text, zise primarul privind cu admiraţie la schiţa tribunelor.

—• Ei nu !... cînd vă spui că anul acesta o facem Iată, •ca să plesnească amicul ispravnic de anul trecut, care mi-o făcură fiartă. Aşa !... la mijloc e estrada autorităţilor, un spaţiu gol pentru general şi statul major — sigur că o să fie toţi călări — în faţă muzica, la dreapta tribuna damelor, în stînga tribuna militară. Mă rog, cînd vă spun că o facem ca la Bucureşti ! O să vorbim cu revizorul pentru micii dorobanţi.

— Splendid ar fi să aduceţi şi pe veteranii din judeţ, adică de ce să nu defileze şi ei, dacă e aşa ? zise căpitanul ,de jandarmi, trîntind cu pumnul în mînerul săbiei aşa de tare, încî'' teaca se izbi cu zgomot de un butoi de măsline.

— O idee genială, pentru care ţi se va aduce mulţumiri In public — adaogă primarul, rîzînd cu hohot — mă rog, tot complect ca la Bucureşti... ca ce provincia să rămîie mai pe jos decît capitala ?

Petre Corbu, care ascultase tăcut, măsurîndu-i pe fiecare în parte, crezu momentul potrivit :

— Tocmai aveam să vă rog pentru nişte veterani cari au sosit azi în port. Vor să se întoarcă din Dobrogea la locul lor din Bacău. Au isprăvit banii de drum, n-au nici de mîncare... nu s-ar putea face ceva ? Mi se pare că primăria are şi un fond de ajutor pentru cazuri de felul acesta.

— Poi bine, onorabile, dar ştii că eşti slab în materie de fonduri — începu primarul grav şi glumeţ totdeodată — eu, părintele acestei comuni, abia pot îndestula pe copiii legitimi, dar să mă mai îngrijesc şi de soarta celor orfani sau abandonaţi... ba nu, zău, judecă drept !... Ionică, „bibliotecarule". mai dă-ne cinci volume, tot de acelaşi autor.

— Eu trebuie să plec, şi Corbu puse mîna pe pălărie, dar primarul îl şi cuprinse de mijloc.

— Nu te las fără să bem încă un rînd. Asta înseamnă că te-ai supărat pe mine ; eu sunt un om care n-am duşmani. Nu, zău, te rog chiar să mergi la prefect, ştii, el e cu daraveri de astea. Ia de ici o bucăţică de lacherdă, dacă nu

iai, înseamnă că te-ai supărat pe mine, îmi pare rău, pe onoarea mea. E teribil, domnule, cu umanitarismul ăsta al dascălilor idealişti !... Ionică băiete, ce idee ai tu despre umanitate ?...

— Nu are în băcănie marfă de asta, se grăbi căpitanul să răspundă în locul lui Ionică băiatul, care aştepta cu tava în mînă, neştiind ce răspuns să dea.

Şi Petre Corbu, aruncîndu-şi ochii din întîmplare spre uşă, tresări deodată : bădiţa Sandu, care aşteptase smerit afară în stradă, neîndrăznind să intre în prăvălia plină dc boieri, se încerca aplecîndu-se cu sfială, îndoit de la mijloc, să privească înăuntru. într-o mînă ţinea căciula, iar în cealaltă îşi strîngea legătura de cîrpe, căci se gîndea şi el că poate să facă trebuinţă decoraţiile şi hîrtiile lui îngălbenite, acolo unde era sigur că se vorbea şi despre dînsul.

— Trebuie... mă aşteaptă, îngînă Petre Corbu repczindu-se spre uşă, pe cînd toţi ceilalţi, cu paharele în mînă, cătau nedumeriţi pe urma lui. în stradă, ţinînd încă pălăria făcută ghem în mîna stîngă, se opri, cu capul gol, în faţa bătrînului care aştepta să-i vorbească. După ce-şi trecu mîna dreaptă într-o încleştare dureroasă pe frunte şi pe ochi, îi zise încet, stăpînindu-se :

— Bădiţă, întoarce-te şi d-ta în port, aşteaptă-mă acolo, că o să vin eu să vă aduc răspunsul... las' că fac eu tot ce trebuie.

— Apoi aşa ! aşa om face !... om aştepta... dă... nu ni-i lăsa... câ-i greu tare de străbătut pe-aici fără nimeni, între străini... şi dac-a fi... te-om pomeni şi noi şi capiii... că dacă trăia şi dascălul, D-zeu să-1 ierte, se cheamă că se bucura şi *A...* da' vezi, pesemne aşa-i... de, ce să zic şi eu... şi bădiţa Sandu îşi înecă vorba într-un oftat adînc, în loc de a-şi limpezi gîndul pe care-1 avea în minte.

Clătinînd din cap, îşi grămădi cu degetele lui noduroase legătura de cîrpe, hîrtii şi decoraţii iarăşi în sîn, la locul lor. Şi după ce îşi îndreptă la gît cămaşa şi sumanul, o porni la vale spre port, trăgînd încet, cu greutate, piciorul stîng, rămas beteag din timpul războiului.

Iar Petre Corbu o luă şi el la deal spre casă. Călcînd şovăitor, cu genunchii îndoiţi, cu braţele moi, căzute-n lun-

gul trupului curbat, părea că urcă sub povara unei greutăţi cu mult mai mare decît îl ajutau puterile să ducă.

Un grup de băieţi zgomotoşi veneau dinspre liceu. Sigur că era să-1 salute... şi ca să nu răspundă, se abătu din drum cotind pe altă stradă. Un fel de teamă fără dc înţeles îl chinuia amar, pe cînd mergea abătut, cu ochii în pămînt, singur, să nu vadă pe nimeni şi nimeni să nu-1 vadă, nimeni să nu-1 simtă... ar fi voit să treacă aşa cum se strecoară o umbră.

Din cîte socoteli şi planuri îşi făcuse în minte Petre Corbu, nu izbuti să îndeplinească nimic pînă la amiază. Dar era hotărît s-o ducă pînă la capăt. Avea să meargă pînă la prefect, la poliţai, să facă o listă de subscripţie, şi, dacă n-o putea să-şi ia leafa de la şcoală, are să se împrumute... în sfîrşit, trebuie să găsească un mijloc de ajutor, şi cît se poate de repede, pentru nenorociţii care-1 aşteptau în port, căci numai într-însul îşi puseseră ei toată nădejdea.

Era ora trei cînd Corbu suia scările prefecturii. începuse a se plictisi măsurînd sala de aşteptare, şi totuşi ce politeţă şi bunăvoinţă din partea prefectului, cînd l-a primit.

—• A !... ce surpriză... poftim *colega.* Trebuie să ştii că nu-mi uit niciodată breasla din care am ieşit, întotdeauna îmi face deosebită plăcere... Ia loc, te rog... ai să mă scuzi numai cîteva minute să termin afacerea asta şi sunt cu totul al d-tale.

Prefectul se aşeză la birou. în picioare, în faţa lui, aştepta un inspector comunal cu teancul de hîrtii la subţioară.

Petre Corbu căută a se îndepărta cît mai mult de birou, căci se temea să nu-i stingherească de la lucru.

Din fund, de pe scaunul lui, cerceta tot cuprinsul acestei săli reci şi impunătoare. O mobilă de birou greoaie, masivă ; jilţurile, îmbrăcate în marochin roşu, erau aşa de mari, că te afundai cu totul în ele ; în rame late, aurite, portretele suveranilor şi două tablouri mari : copii după Grigorescu. Jumătate din păretele din faţă era acoperit de o bibliotecă mare, cu o înfăţişare de catedrală, lucrare de artă — stejar sculptat — imitînd un fel de stil românesc. Sub sticlele uşilor erau întinse nişte pînze verzi, aşa că nu se puteau

vedea cărţile din rafturi. La un colţ, pînza era desprinsă şi se putea zări un teanc de *Monitoare oficiale.*

Privirea i se opri la biroul unde lucra prefectul. îngropat în jilţul lui monumental, mîndru şi grav, prefectul impunea oarecum prin felul de a se prezenta. O figură mare, pătrată, un păr aspru roşietic, tăiat scurt ca peria, mustăţile scurte şi răsucite, scoase de curînd din bandaj, ciocul ascuţit îi acoperea bărbia rotundă ; în ochii lui albaştri se cetea tărie, voinţă, încăpăţînare. Un trup bine legat, chinuit parcă în redingota-i strimtă, colţurile gulerului alb, prea înalt, se îngropau în guşa care începuse a se forma.

Petre Corbu, neavînd ce face, căuta să-şi dea seamă de sfiala fără de rost pe care o simţea aşteptînd în biroul acesta, în faţa unui om care nu-i era străin.

Pe Jean Stroescu îl cunoştea foarte de multă vreme, din Universitate, pe cînd toţi îl cunoşteau sub numele de Ioan al Stroii, de loc din comuna Netoţii-de-Jos, din judeţul Teleorman. Făcuse seminarul şi, în loc să-şi urmeze meseria începută, se înscrisese la Litere. Dar pentru că i se păruse şi aici un cîmp prea mic de acţiune, făcuse Dreptul. Sănătos, muncitor şi calculat, izbutise a băga în buzunar deodată două diplome de licenţă. întotdeauna trecuse victorios prin toate cotiturile şi piedicile puse în calea vieţii studenţeşti.

Puţini erau acei care-1 cunoşteau bine, dar tot se găseau unii care, pe şoptite, îi ziceau *Echilibristul.*

Ca profesor, în provincie n-a stat decît trei ani ; după ce trecuse cu nerăbdare prin toate culorile, îşi găsise în urmă o aripă protectoare.

în schimbul serviciilor aduse partidului, îl băgase şi pe el în Cameră, odată cu o întreagă pleiadă de talente tinere, ridicate din popor.

După doi ani, nu se ştie prin ce împrejurări, făcuse o partidă strălucită — o văduvă bogată a unui senator mort dc apoplexie.

Să lăsase de dăscălie ; făcea numai advocatura şi politică. La venirea partidului său din nou la putere, i se dase pe mînă întreaga situaţie a judeţului.

Şi Petre Corbu, cum sta deoparte, urmărind din colţul lui mişcările prefectului, se încercă să surprindă în trăsăturile feţei urmele vechi, regăsind în nuanţe chipul acela aşa cum îl văzuse pentru întîia dată. îşi amintea bine de el ;

era cu vreo doi ani mai vechi în facultate... parcă îl vedea : deşirat, cam îndoit, cu părul dat în sus, cu figura mare şi numai cîteva fire de mustăţi, iar un puf neras îi umbrea fălcile late.

L-a întîlnit întîia dată într-o căsuţă tupilată... din înfundătura noroioasă în dosul Halei „Traian". Venise la un prieten să ceară un caiet de note... Acolo, într-o singură cameră, cu treizeci de lei pe lună, şedeau trei studenţi la un loc... Cîtva timp mîncase la acelaşi birt — „La Pîrjoala Ideală" — în Şelari... Era un grup mare de studenţi săraci care mîncau acolo... D. Nae Capama, patronul, scurt şi gras, cu favoriţi albi ca Franţ Iosef... Ce tip original era acest birtaş-bucătar !...

Şi Corbu, c-un fel de mulţumire îşi opri gîndurile asupra lui. Nu-l văzuse de multă vreme, pînă anul trecut, cînd l-a întîlnit în tren mergînd la Ploieşti să mai facă ceva încasări, după cum spunea el. Se lăsase de birt şi, cu multă răbdare, urmărea datoriile vechi ale foştilor studenţi.

Avea un carnet gros — *Catalogul Universităţii,* cum îi zicea el — ţintit la curent după *Monitorul oficial.*

Acolo erau trecuţi datornicii cu numărul meselor, anul, luna şi ziua de cînd şi pînă cînd aveau de plătit, şi, în dreptul fiecăruia, d. Nae scria pe rînd numirile care se făceau cu data, funcţia şi locul unde se afla fiecare. Erau acolo înscrise cîteva generaţii de profesori, magistraţi, avocaţi, doctori, funcţionari, mici şi mari — toată scara ierarhiei sociale într-o statistică desăvîrşită.

Carnetul lui domnu Nae Capama ar fi, desigur, un preţios document de cercetare pentru istoricii care ar căuta să pătrundă spiritul şi prefacerea societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XlX-lea... Şi Petre Corbu începu să zîmbească la ideea ciudată care-i veni în minte : „Ce mutră ar face prefectul, dacă i-ar aminti că i-a văzut trecut, în carnetul nenorocit, numele şi suma ce avea de achitat pentru mesele de la «Pîrjoala Ideală», de pe vremea cînd era student !"

Zbîrnîitul tremurat al unei sonerii îl făcu să tresară. D. prefect, supărat, chemase pe registrator...

După o bătaie sfioasă în uşă, registratorul intră îndoinclu-se de şale. O figură veştedă, îmbătrînită înainte de vreme ; un surîs acru îi încreţea buzele subţiri pe cînd îşi încheia nasturii jachetei.

Făcuse desigur vreo greşeală, ceva, la înregistrare, căci prefectul se încruntase privind hîrtia ce o ţinea în mînă.

— Ţi-am spus, domnule, să-ţi bagi minţile în cap... uită-te la număr... asta e pentru a treizecea oară...

— Nu sunt eu vinovat, am spus lui d-nu şef ca... dar prefectul îi taie scurt vorba :

— Am terminat !... şi după ce îi aruncă hîrtia jos, făcu spre uşă cu mîna un semn hotărîtor şi stăpînit.

— Ştiam că-i o secătură, nu-i spuneam eu lui Vasilescu, cînd mă plictisea la alegeri cu protejaţii lui ? şi prefectul, parcă simţind nevoia de a se explica, se întoarse către Corbu :

— E groaznic, *monşer!...* sunt sătul pînă în gît de politică... De cînd crezi că lupt să scot politica din administraţie în judeţul meu... uite, citeşte ici ! şi el arătă mîndru spre uşă.

Numai atunci Corbu văzu, lipit pe sticlă, un aviz pe care nu-l observase la intrare. Prefectul ceti rar şi apăsat :

A V I Z

Funcţionarilor din acest serviciu le este absolut interzis de a recurge la intervenţii exterioare, meritele lor proprii şi interesele serviciului fiind, singure, bazele aprecierii şefilor lor. Orice fel de intervenţii in acest fel constituiesc o notă rea pentru funcţionarul respectiv.

— E ! Nu-i clar ?... spune ?... ei bine, te disperează uneori, pe onoarea mea ! şi prefectul se ridică din fotoliul în care şezuse înfundat. După ce-şi agăţă degetele în răscroiala jiletcei, subţioară, scoţînd pieptul înainte, bombat, făcu vreo cîţiva paşi largi în lungul camerei. Lîngă fereastră, în dreptul iui Corbu, se opri :

— Ke !... nu-ţi închipui, *monşer* — începu prefectul dîndu-şi capul pe spate şi privind pe geam afară — nu ştii cît am avut de luptat aci ! Aveam adversari tari, politiciani vechi... acum pot zice să sunt aproape stăpîn pe situaţie... Dar, nu ai spus încă afacerea pentru care ai venit.

— Sunt nişte veterani cari vin din Dobrogea... şi Corbu îi lămuri cazul, înşirînd toată istoria pe care o mai repetase încă de cîteva ori în ziua aceea.

— Chestiunea e mult mai dificilă decît ţi-ai închipui. Nu pricep de ce nu rămîn oamenii ăştia în Dobrogea. Guvernul face sacrificii colosale pentru dînşii, şi ei nu vor să stea acolo. E de speriat, frate, cît e de ignorant şi de îndărătnic ţăranul nostru ; nu, nu trebuie să ascundem defectele.

— Bine, dar nenorociţii ăştia nu vezi că sunt victimele administraţiei ? se încercă să spuie Petre Corbu. Prefectul însă îi tăie vorba.

— Exageraţii, *monşer,* dacă te-ai potrivi la toate pretenţiile, apoi nu ştiu, zău, unde am ajunge. Nu, nu, cu sentimentalism nu se poate face administraţie. Voi, care nu faceţi politică, aveţi o mentalitate curioasă. Ministerul dă ordine severe pentru a înlesni mutarea şi stabilirea veteranilor în Dobrogea, şi eu să fac contrariul, să mă apuc să-i transport din Dobrogea înapoi, la locul lor !... Nu vezi că-i absolut imposibil ? E absurd, *monşer!...* Ce-ar zice prefectul de Constanţa, care îmi dă telegramă să-i trimet înapoi ?... şi n-ai idee ce tip susceptibil... şi-i foarte tare la Centru.

— Ei bine, dar ce-i de făcut ? O să-i lăsaţi aşa să moară de foame ? şi Petre Corbu se sculă enervat de pe scaun.

— Dar pînă acum de ce n-au murit ? Lasă-i, cum au mers pînă aici, merg şi de acum încolo. Nu le purta grija. Mai întîi că nici nu sunt oameni din judeţul meu, ce o să mă amestec eu în atribuţiile altora ? Mă rog, dacă ţii numaidecît, o să dau ordin poliţaiului ca să-ţi dea concurs pentru o listă de subscripţie. Dar cred că cel mai bun lucru ar fi să-i îndemni să se întoarcă înapoi. Dacă nu vor, atîta pagubă. Las'că nici nu avem bilete de drum, dar dacă aş avea, îţi spun sincer că nu le-aş da, pentru că aş lucra contra convingerilor mele.

Şi prefectul începu a-şi desfăşura o întreagă teorie asupra colonizării Dobrogei după sistemul din antichitate al romanilor ; asupra drepturilor şi naţionalităţilor din această provincie, adevărat mozaic de rase ; trecînd apoi la mica şi la marea proprietate, cultura intensivă şi extensivă, pentru a sfîrşi tot cu chestia raselor — partea sa favorită, ca fost profesor de geografie, pe care o predase după noile metode.

Inspectorul comunal, care regula dosarele la birou, îşi ridicase capul, privindu-şi cu admiraţie şeful. Iar Corbu, care la început ascultase şi el, la urmă îşi pierdu răbdarea ; sta privind nedumerit la bustul lui Costache Rosetti, care părea că şi-a întors capul ca să vadă mai bine şi el pe prefect.

Statuia aceasta de teracotă îţi făcea, la prima vedere, o impresie stranie ; cercetată mai de aproape, găseai pricina : fusese stricată şi i se lipise gîtul strîmb.

După ce să lămuri şi asupra privirii lui Costache Rosetti, Corbu se găti să plece, iar prefectul, înfierbîntat, izbi cu pumnul în soneria de pe birou :

— Alecule, dă-mi pardesiul !

Cînd a ajuns Corbu la liceu, nu mai era decît directorul şi încă doi profesori.

— Salutare, Corbule, dar parcă n-ai curs azi, ce cauţi pe aici ?

— Venisem pentru leafă. Am mare nevoie de parale.

— He !... tocmai peste şase zile încasez mandatul.

Şi după cîteva momente de şovăire, Corbu se hotărî să încerce :

— Mi-ai face un mare serviciu, dacă ai voi să-mi girezi o poliţă.

— A ! îmi pare rău, dragă, că nu mă cunoşti ; apoi nu ştii că eu, din principiu, nu dau giruri ? în viaţa mea n-am iscălit o poliţă. îmi pare rău, dar mi-i imposbil ; nici lui frate-meu nu-i girez, pe onoarea mea. Dar uite Tuduriu se ocupă cu daraveri de astea.

Sache Tuduriu, profesorul de matematici, era un om scurt, gras şi roşu, care gîfîia într-una de osteneală, căci era în adevăr foarte activ. Avea atîtea ocupaţii, încît umbla toată ziua cu una din trăsurile primăriei, care-l aştepta la poartă pînă îşi făcea ora de clasă. Pe lîngă slujba şcoalei, mai era şi consilier comunal, director la o casă de economie şi ajutor, membru în consiliul de administraţie al băcăniei cooperative, şi cultiva sistematic o vie din apropiere, pentru care primise medalia de aur la Expoziţia jubiliară, căci prezentase cea mai frumoasă varietate de struguri din judeţ.

Tuduriu îl trase pe Corbu deoparte lîngă fereastră. Şi pe cînd îi vorbea încet, asigurîndu-l că va cerceta el... să-i

facă un bine... ştie el undeva într-un loc sigur... se pipăia prin buzunare necăjit că nu găseşte ceea ce caută. De obicei avea asupra lui cîte o poliţă în alb pentru orice întîmplare. Numai funcţionarilor şi ofiţerilor le găsea el bani, pentru alţi străini niciodată nu putuse să facă rost de împrumuturi.

— Uite !... trece şi d. prefect *Arivescu,* zise rîzînd Aurel Stamatin, profesorul de franceză, care se oglindea în geamul celeilalte ferestre, răsucindu-şi firele unei bărbuţe blonde frizate.

— Păcat că nu l-aţi văzut ce poză avea în trăsură, e tipul clasic de arivist, *parole d'honneur!*

Stamatin, care avea conducerea ziarului opoziţiei din localitate, îşi făcea o plăcere necăjind pe director pe tema aceasta.

— Stroescu ! izbucni directorul, Stroescu ! orice mi-aţi spune d-voastră, e un om de resort ; şi-a pus în joc toate mijloacele ca să ajungă acolo unde rîvneşte oricare. El a triumfat în viaţă, a învins, a dovedit că e mai tare decît noi toţi în lupta pentru trai... Ce-mi vorbiţi mie de scrupule, cinste, morală... mofturi de idealişti impotenţi !... Pînă cînd, mă rog, cutare loc în conducerea statului să-1 ocupe vreun ciocoi bogat sau un imbecil cu pretenţii, şi nu un om de valoare, cu talent şi calităţi reale. Tocmai pentru că Stroescu s-a ridicat de jos, cu drept cuvînt i se poate spune că e fiul meritelor sale. Ce !... ţara n-are nevoie de talente tinere şi viguroase ? De unde vrei să le ia, dacă nu de jos din popor ?...

Şi pe tema aceasta urmau discuţii înfierbîntate, nesfîrşite, în cancelaria liceului, între profesori, care de multe ori aduceau ca martori umbrele lui Darwin, Nietzsche şi ale altor răposaţi cugetători, pentru a sprijini, cu teoriile lor, unele păreri care se desfăşurau ceasuri întregi, chiar după sunarea clopotului de intrare în clasă.

De două ceasuri Petre Corbu se frămîntă pe scaun fără a putea prinde un moment de hotărîre. A băut două cafele şi a fumat vreo şase ţigări. Venise la cafeneaua din centru — la clubul lui Tiliucă, cum îi spuneau orăşenii — pentru a vorbi poliţaiului. El ar putea găsi vreun adăpost şi hrană veteranilor din port ; sau, in tot cazul, ar aduna cîţiva lei printr-o listă de subscripţie.

Sala geme de lume, de fum şi de zgomot. Strigăte în gura mare, ciocnituri de bile şi tacuri de biliarde, izbirea pietrelor de domino pe marmora meselor, rostogolirea zarurilor la jocul de table — un amestec de atîtea zgomote deosebite, înecate în forfotul nesfîrşit şi monoton al celor două lămpi mari — *sistem modern* — care sfîrîie întocmai ca două oale de fasole grasă, puse la fiert.

Singur, de la masa lui din colţ, Petre Corbu urmăreşte toate mişcările poliţaiului, care joacă pocher cu doi necunoscuţi la masa din faţă.

Din cînd în cînd, capul acela chel, rotund şi lustruit, dispare învăluit în norii de fum de tutun. Şi cînd fumul subţiat se risipeşte, îi apare iarăşi desluşit figura şefului poliţiei locale : obrajii plini şi fălcile mari, ochii mici, şireţi şi, sub nasul scurt cu nările lărgite, o păreche straşnică de musteţi sure şi afumate. Şeful pare a fi un jucător foarte calculat ; cugetă adînc în faţa problemelor jocului, strînge crunt din sprîncene la fiecare carte aruncată pe masă. Pentru a recăpăta puteri nouă, soarbe setos dintr-o veche ţigaretă cu un capăt de chihlibar cît nuca de mare, ,,0 giuvaeră foarte antică, suvenir de cînd cu anchetarea crimei grecilor din port", le spunea el celor care-i admirau această piesă vrednică de muzeul de antichităţi.

Petre Corbu nu îndrăzneşte să întrerupă jocul, are să aştepte, îşi zicea el în gînd, momentul potrivit, cînd s-o termina partida şi s-o face cărţile din nou... are să-i explice cazul, aşa ca să-1 mişte, să-1 facă să se intereseze... şi mai la urmă e chiar dator, în slujba lui, să se îngrijească de soarta acestor nenorociţi... e cel mai în măsură să meargă cu lista, cunoaşte pe toţi din sală... ce Dumnezeu ! tot trebuie să se strîngă ceva dintr-atîta lume... un pic de inimă numai şi... oricum nu poţi lăsa nici un cîne să piară de foame afară în ploaie.

Hotarît, cere o foaie de hîrtie şi scrie cu litere mari : ,,Listă de subscripţie pentru ajutorul celor trei familii de veterani care mor de foame în portul nostru" : numărul curent ; mimele şi pronumele ; suma subscrisă.

Afară toarnă cu găleata. De cîte ori se deschide uşa, apare cîte-o umbrelă leoarcă de ploaie ; din întunericul de afară, o suflare rece de vînt străbate făcînd să tremure flacăra lămpilor, de pare că se clatină întregul cuprins al cafenelei.

Petre Corbu începu să se neliniştească ; şi-a pierdut răbdarea aşteptînd.

Atîta vreme de cînd amînă şi nu e în stare să găsească un moment hotărîtor de voinţă. De necaz începe a se judeca mustrîndu-se de slăbiciunea asta revoltătoare.

De ce atîta sfială ?... Ce are de riscat ?... Parcă cere pomană pentru el ? E chiar o faptă frumoasă a contribui la o facere de bine. Oricum ar fi mulţimea asta, dar în simţirea fiecărui om există o coardă care vibrează de mulţumire, cînd ştii că ai făcut o faptă bună. Şi Petre Corbu îşi freacă tîmplele necăjit; îl doare capul, a fumat, se vede, prea mult. E aşa de acru şi necăcios aerul acesta cald din cafenea... Prin nouraşii de fum albăstrui, care plutesc într-o încolăcire moale şi leneşă, abia se zăreşte ceasornicul din părete purtîndu-şi în cadenţă limba lui neobosită.

O sforţare eroică ; se sculă hotărît în picioare ; dar tocmai în acelaşi moment îi trece pe dinainte un tînăr elegant, care se opreşte drept la masa poliţaiului.

E Trăienică, grefierul tribunalului, sau *arbitrul eleganţei,* cum îi spun prietenii !

„Fir-ar al dracului de secătură pomădată, acum şi-a găsit şi el să vie ?" borborosi cu necaz Petre Corbu, trîntindu-se din nou pe scaun. Grefierul însă avea gînd de stat ; de obicei el nu juca, dar îi plăcea grozav să privească. După ce-şi atîrnă în cuier cu multă grijă pardesiul cenuşiu vărgat, mlădiindu-şi talia, se aşeză pe scaun, îşi scoase mănuşile *gris-perle,* instalîndu-se de-a binelea la masă.

Petre Corbu, amărît, ca să-şi mai liniştească necazul, ia o revistă de pe masa vecină. Un număr vechi din *lllustration.* Gravuri cU scene din revoluţia rusească : „Foametea în Rusia de Sud", „Vînzarea copiilor". Se văd ţărani zdrenţuiţi, figuri sălbatice cu părul vîlvoi, cu bărbile mari încîlcite... femei slabe cu priviri rătăcite, cu plete în vînt, îşi tîrîie copiii goi şi diformi, ducîndu-i la vînzare, pentru o bucată de pîine.

îi fac rău atîtea grozăvii. întoarce foaia : „Popa-Gapon şi turburările din Petersburg".

O mare de capete în clocotul nebuniei răzvrătirii. Mii de braţe ridicate ameninţător, strîngînd cu degetele încleştate pietrele scoase din pavajul străzii... în fund un escadron de cazaci crunţi, aplecaţi pe cai, şerpuind cnuturile în aer, se reped la şarjă în zidul omenesc al mulţimii turbate.

înfiorat, Petre Corbu închise revista şi o aruncă pe scaunul de alături.

Ridicîndu-şi capul, dă cu ochii de afişul care se legăna atîrnat la globul lămpii. Cu litere mari, pe hîrtie roşie, se anunţa splendidul Bal al Societăţii Funcţionarilor Români. în colţuri, scris oblic cu litere de o şchioapă : *Regina Balului, Regina Balului; Un cavaler 2 lei;* O *damă 3 lei...*

Şi secătura aceea care nu mai pleacă de la masa poliţaiului !... Visător, pe altă lume dus, *arbitrul eleganţei,* cu privirea pierdută în vag, îşi freacă între două degete cîrligele mustăcioarelor şi viţa de păr lins ce-i cade pe frunte drept la mijloc.

„Ce lume fericit de stupidă !" îşi zice Petre Corbu, şi, pe cînd îşi scotea ceasornicul din buzunar, i se pare că trebuie să se corije : „Ce lume stupid de fericită !" Se uită şi la pendula din perete : *9* ore fără cinci minute. Şi el care încă n-a reuşit să facă nimica... E teribil să nu fii capabil nici de atîta acţiune. înseamnă că nu are nici un pic de voinţă... Cînd va bate ora 9, punct, se va scula de la masă şi va da lista poliţaiului.

Cu ochii ţintă înainte, pe cînd numără bătăile ceasului, îşi stăpîneşte bătăile inimii ce i se par de două ori mai dese. La ultima lovitură se scoală hotărît, şi, pe cînd îşi pregăteşte lista, zăreşte în fund, spre uşă, pe comisarul cel tînăr din port. care îşi scutură pelerina de ploaie. Fără a-l slăbi din ochi, îi aţine calea zîmbindu-i bucuros. Simte bine că e un sprijin tare de care trebuie să s-apuce.

— A !... salut d-le Corbu !... Ce făcuşi cu protejaţii d-tale din port ? Ai fost la prefect ?

— Da, însă n-a vrut să le dea bilete de drum.

— Dar primarul ? Dar cu lista de subscripţie ?

— Nici el n-a voit să le dea nici un ajutor. Lista tocmai acum voiam să o dau d-lui poliţai.

— Ha ! eram sigur, m-aşteptam eu la asta din partea dumnealor. Daţi lista încoa, trebuie să scoatem ceva de la atîta lume.

Şi comisarul se duse întins la masa poliţaiului. Fără a-şi ridica ochii de pe cărţile de joc, ascultă toată povestirea cazului pînă ce deodată d. poliţai explodă, adresîndu-se celor doi jucători :

•— E teribil, domnule, pe onoarea mea, cu filfizonii ăştia, care au intrat în poliţie !... ce-mi umblă mereu dumnealor cu *traviate* de astea ! traviată numea d. poliţai orice fapt pe care-l considera prea modern.

Petre Corbu urma rnaşinaliceşte pe comisar, care întindea lista la mese, spunînd în gura mare :

— Pentru nişte veterani, care mor de foame în port, domnilor !

— Ei, asta-mi place, iar cu liste ciupitoare !... nu se mai sfîrşesc pomenile astea, domnule ? zise indignat şeful poştei.

— E ruşine, *monşer,* să umblaţi cu cerşitul, adăugă furios un altul.

— Cu veteranii ăştia a ajuns o adevărată halima. Nu te mai poţi întoarce de răul lor ; pe toate drumurile îi întâlneşti ! Atîtea pretenţii e scandalos, pe onoarea mea !...

— Nu sunt ei de vină : statul care i-a învăţat cu nărav. Cînd spuneam eu să nu le împartă porumb astă iarnă, că-i învaţă rău, nu voia nimeni să m-asculte, zise un bătrîn respectabil, fost membru în consiliul judeţean.

Unii se făceau că nu aud, îşi găseau de lucru şi se arătau din ce în ce mai adînciţi în socotelile jocului. Alţii se iscăleau cu îngrijire pe listă, şi, în schimbul gologanilor pe care îi numărau, se simţeau în drept a face cîte o morală bine simţită.

— Foarte rău că nu stau în Dobrogea... Statul face sacrificii, ţara noastră are nevoie de o populaţie românească viguroasă acolo, în mijlocul străinismului.

— Sunt nărăviţi, domnule ! Nu trebuie încurajaţi... de atîtea ori am zis şi zic că cea mai mare crimă este de a încuraja în asemenea ocaziuni lucruri de astea. în loc să muncească într-un mod sărac şi curat, dumnealor îmi umblă după căpătat ca şi calicii.

— Dar i-aţi văzut ? Mor de foame în ploaie, domnule, cu femei şi copii, se încearcă să spuie comisarul.

Vreo cîteva voci deodată s-amestecară strigînd :

— Nu moare nimeni de foame în Ţara Românească... muncă, domnilor ! muncă ! în străinătate cum trăiesc oamenii ? sfîrşi convingător rentierul Dănilă Zalogeanu, veneratul preşedinte onorific al Societăţii pentru protecţa animalelor din localitate.

Arbitrul eleganţei, care se sculase îndată ce văzu pe comisar venind cu lista la masa poliţaiului, izbuti să se strecoare printr-o manevră iscusită, aşa ca nu se mai întîlni cu lista fatală.

Căpitanul Lulea, un bătrîn pensionar, îşi făcea, ca de obicei, somnul de după masă la cafenea ţinînd sub cot jurnalul *Timpul,* spre necazul celor cari voiau să-l cetească.

— De ce n-o fi dormind omul ăsta acasă ? întreba adesea cîte unul.

— Ca să ţină pe loc sub mîna lui *Timpul* cît mai are de trăit, răspundea altul, încîntat de înţepătura spiritului, ce trebuia să usture pe bătrînul căpitan, care totuşi sforăia înainte liniştit şi senin.

Uşurel, ca să nu-l sperie, comisarul îl trezi din somn.

— Domnule căpitan, vă rog pentru nişte veterani... ştiu că d-voastră sunteţi un om... care...

Şi căpitanul, după ce-şi potrivi ochelarii pentru a ceti lista de la depărtare de un metru, îşi scoase din punga lui de mărgele o patacă de doi lei şi zise tare, cu glas răguşit şi aspru :

— Hai, remonţilor, puneţi ici cîte un franc ; ruşine pentru oştirea dc azi să-i lăsaţi pe drumuri pe cei bătrîni, care au făcut războiul şi au ridicat ţara asta.

Ofiţerilor tineri, strînşi în jurul biliardului, li era ruşine să nu se înşire şi ei pe listă, dar mai toţi se jurau că nu mai au parale.

— Dacă vine acum înainte de soldă ! Punem nu cîte un leu, dar şi cîte zece *tigri,* cînd vom lua solda.

S-a hotărît ca să puie pentru toţi remonţii căpitanul şi să-i încaseze pe urmă la 20 ale lunei.

Doi greci şi un evreu de lîngă masa căpitanului au pus cîte jumătate franc, iar Tauc, turcul cu chiristigia din port, scoţînd din brîu o pungă de ibrişim roşu, numără tacticos un leu şi treizeci în gologani de cîte zece bani. Apoi, înşirînd pe două linii nişte cîrlige strîmbe, îşi puse pe listă cu sfinţenie iscălitura lui *a la turca.*

— Este greu tare asta nume, bre, scris <? *Iu franca,* sfîrşi cl oarecum ruşinat.

După ce se depărta comisarul cu lista, Tauc zise în gura mare ca sa audă şi ofiţerii de la biliard :

— Asta mare ruşine vine la obraz, bre... om sărac este asta veteran... el a fost aşchir ama bre !...

Cînd a ajuns cu lista la masa cea mare din fund, jucătorii erau înfierbîntaţi la culme. Da un banc monstru domnu Tase Ostroveanu, un arendaş din judeţ, om bogat şi sărbătorit de toată lumea cafenelei, căci el însufleţea jocul de cîte ori se repezea de la moşie cu afaceri prin oraş.

— Domnilor, nişte veterani care mor... Dar înainte de a termina vorba, ^ treizeci de glasuri izbucniră deodată în furie aprinsă — cîştigase bancul şi pierduse ponţii

— Ce te vîri, domnule, aci, să ne strici jocul !

— De pomeni ne arde acuma ?

— De unde dracu aţi mai ieşit cu sfănţuiala asta ?

— N-aveţi_nici ruşine, domnule, să umblaţi ca orbeţii !...

— E teribil — pe onoarea mea — cu obiceiul ăsta oriental... e o mizerie care numai la noi o poţi vedea.

— Zi-i Ţara Românească şi pace !

. — î" altă parte se cere la uşa bisericii, la pod, dar nicăieri nu se permite aşa ceva într-un club civilizat.

După ce s-a mai potolit zgomotul infernal pe care-1 ridicase indignarea şi revolta generală, Lică Tiberian, care făcea pe crupierul, aruncînd şi culegînd banii c-o uşurinţă uimitoare, zise cu un ton dramatic şi plin de duioşie :

— Nu-i aşa, coane Tase, că-n Ţara Românească nu moare nimeni de foame ? Dar vai ! cîţi n-or fi murind de sete !... Max !... două halbe aci la conu Tase.

Şi jocul urmă în hazul tuturora.

Corbu rămase cîteva minute lîngă uşă, căutînd în jurul lui la toată lumea aceea care foia în cuprinsul cafenelei. Dar simţi că nu se mai poate stăpîni ; sîngele i se suise în obraji, îi vîjîiau urechile ; şi, fără a-şi da samă, strîngea cu degetele încleştate speteaza unui scaun. Scuipă în jos, răstit, şi ieşi trîntind uşa după dînsul.

Afară începu să soarbă cu lăcomie aerul rece care-i umfla pieptul ; aer, avea nevoie de mult aer, ca să nu se înăbuşe. Simţea o trebuinţă de a se judeca, de a se lămuri, vorbind cu sine însuşi fără milă, fără slăbiciune.

...Ce ridicul ! ce naiv !... să nu cunoşti lumea în care te învîrteşti... asta-i lumea din care faci tu parte... mai este o lume, dar aceea e departe, afară, necunoscută... Desigur sunt două lumi aparte.

Nu-i venea să se întoarcă acasă. O trebuinţă de a rătăci îl împingea înainte. După ce ocoli cîteva străzi fără de ţintă, mergînd grăbit, alunecînd la fiecare pas prin noroiul cleios, se pomeni, fără să ştie, iarăşi pe drumul dinspre port. Ploaia încetase. O ceaţă deasă ca fumul se lăsa în jos greoaie, apăsătoare, pe stradele pustii, întunecate. Portul era gol. Lucrul încetase de mult, şi în noaptea asta neagră şi ploioasă nu se vedea ţipenie de om. Era o umezeală rece, care pătrundea pînă la oase şi un aer încărcat, înăbuşit de mirosul greu şi acru de canale, de la butoaiele cu peşte sărat şi de la nişte porumb stricat, aprins într-un şlep din port.

După ce trecu peste cîteva rînduri de şine, strecurîndu-se printre vagoanele cu cereale, se opri pe cheiul vechi de piatră. O umbră mare îi închidea drumul ; se apropie cu grijă, recunoscu o movilă de saci cu grîu pregătiţi pentru încărcarea de a doua zi.

Un surîs amar îi încreţi buzele şi nu putu să-şi stăpînească un gînd care îi venise în minte fără să ştie cum ; grîu... pîinea noastră cea de toate zilele... să mori de foame lîngă sacii cu grîu... ce crudă ironie... Dar unde s-o fi băgat ei? se întreba Petre Corbu, căutînd în jurul lui prin întuneric, pentru a-şi da seamă de locul în care se găsea. Nicăieri nu se simţea nici o mişcare. Felinarele, abia licărind, ca nişte pete roşii se înşirau în lungul digului, departe. Tîrziu recunoscu un rînd de magazii... pe aci desigur trebuie să fie îngrămădiţi... s-or fi adăpostit de ploaie.

Şi dacă i-ar vedea, ce-ar putea să le_ spuie?...

Desigur că ei l-au aşteptat toată ziua... Ce ruşine ar simţi, dacă ar da ochii cu dînşii... Nu, nici nu trebuie să-I vadă pînă mîne, cînd o putea să-i ajute într-un fel. ^

Şi deodată, un fluier ascuţit, prelung ca un strigăt plîngător, venind dinspre apă, îl făcu să tresară o clipă. Era desigur vreun vapor care plutea prin ceaţă. Surprins, se întoarse şi se opri pe marginea cheiului.

Pe Dunăre nu se putea zări nimic din haosul întunecat pe toată întinderea fără de capăt. Numai jos, la picioarele lui, apa neagră, lucioasă, se vedea fierbînd, răscolită în valuri. Pe cînd se chinuia cu ochii aţintiţi ca să străbată noap-

tea, îi sfîşie iarăşi auzul un fluier lung şi repetat, care vibra ca o chemare de ajutor parcă, din ce în ce mai tare. Cu încetul, se desluşi o umbră neagră, care creştea prin ceaţă, şi coada-i uriaşă părea că se tîrăşte în urma ei pe apă. Şi deodată îi apăru un ochi viu de lumină roşind prin întuneric.

Era un remorcher cu^ patru şlepuri care forfotea pe dibuite, tăindu-şi cu frică drumul prin ceaţa şi noaptea întunecoasă.

Corbu se întoarse iar printre magazii, ar fi voit să-i vadă numai, dacă mai sunt acolo.

La spatele unei clădiri se desprindeau în forme ciudate umbrele carelor cu toată încărcătura lor. Cîteva pete se zăreau albind printre carele înşirate la rînd — erau boii dejugaţi care rumegau ghemuiţi de frig şi umezeală.

Ca sa nu fie simţit, el păşea încet, în vîrful picioarelor, ţinîndu-şi răsuflarea. Acolo jos, pe pămîntul ud, în noroi, dormeau oameni^ şi vite grămadă la un loc. Se auzeau sforăituri adînci, răguşite ; un oftat prelung ; din grămada de jos venea un scîncet slab de copil şi parcă cineva gemea încet, înăbuşit...

Deodată izbucni fără dc veste un lătrat furios şi se ivi la doi paşi capul unui cîne, lăţos, zbîrlit, cu ochii scăpărînd printre roţile unui car, de unde se afla legat.

— Cine-i acolo, mă ?...

— Ia sai, mă Neculai, că pe aci la oraş sunt mulţi pîrlaci ! se auzi un glas răguşit de sub un car.

Şi Petre Corbu, tresărind dc spaimă şi ruşine, se depărta în fugă. La marginea cheului se opri. De pe apă, de departe, venea un scîrţîit jalnic, sfredelindu-i chinuitor auzul — cîrma vreunui vas, învîrtindu-se în ţîţîni, se văita bătută de valuri.

începuse a sufla un vînt rece dinspre apă, şi picături mari de ploaie şfichiuiau prin aer.

Şi ᶜb ***cu*** nervii aţîţaţi, înfierbîntat, îşi săltă pălăria, ca să-şi răcorească fruntea înecată de sudoare. O suflare repede de vînt îi smuci pălăria înainte ca el s-o poată apuca. Se repezi după dînsa cătînd s-o reţie în rostogolirea ei de-a lungul cheului prin noroi. Dar vîntul o mîna de-a dura cu

atîta repegiune, că n-a fost chip s-o prindă pînă la capăt, cînd s-a oprit privind-o cum se duce plutind pe faţa apei.

Jos, înaintea lui, la capătul cheului, valurile gemeau de mînie, învîrtite în loc, după ce izbeau furioase în colţul de piatră care li se împotrivea cu îndărătnicie în drumul lor la vale.

Un fior de groază îi **săgeta** prin trup şi-l cutremură silindu-l să plece de-acolo de pe cheu. Şi-atunci o teamă copilărească îl cuprinse, teamă neînţeleasă şi cumplită, care îi îngheţă suflarea. O luă la fugă pierdut şi în neştire, aşa de-a dreptul, prin noroi şi apă, năuc, gonit parcă de cineva din urmă. De cîteva ori se-mpiedecă de şinele drumului-de-fier în fuga lui nebună prin întunericul nopţii, prin ploaia care-i curgea pe capul gol înfiorîndu-l din creştet pînă în tălpi.

Departe, după ce ieşi din port, se opri reculegîndu-se... Ce copilărie, îi era frică să nu întîlnească pe cineva care să-l vadă în halul în care se găsea.

Stradele erau pustii.

Huruitul unui şir de trăsuri răsuna, făcînd să zbîrnie ferestrele caselor. Trăsurile intrau în curtea prefecturii, unde se zărea lumină la geamurile din rîndul de sus. Balul funcţionarilor publici începuse. De-acolo, dinlăuntru, scăpau afară pieurmd sunete dulci, pe care vîntul le fura purtîndu-le răzleţe prin aer şi prin ploaie.

De undeva, de departe, se auzea un cîne lătrînd îndîrjit, cu duşmănie, prin negura acelei nopţi urîte şi întunecoase.

Corbu, cînd a ajuns acasă, era ud pînă la piele. Suia scara pe din dos, cînd îi ieşi înainte servitoarea...

— Vai de mine, conaşule — începu uimită mama Marghioala — d-apoi pe unde v-aţi băgat ? Staţi sa vă aduc papucii, că prăpădiţi covoarele cu noroiul ista.

— Lasă că nu-i nevoie, şi Corbu intră înăuntru ; se aşeză pe un scaun şi începu să-şi pipăie părul ud cu batista.

Pe uşa deschisă, din camera de-alături, se repezi în fugă un copilaş ca dc vreo cinci ani, grăsuţ şi roşu, venea numai în cămaşa de noapte, lipăind cu picioarele goale.

— Ce, nu te-ai culcat încă, Sorică ? şi Corbu îl luă pe genunchi, mîngîindu-i părul creţ, inelat. Simţea nevoia de a-l avea aproape, de a-l strînge la piept.

— Da' de ce n-ai mai venit, tată ?

— Am avut treabă în oraş. Dar tu, ai fost cuminte ? Ce ai făcut toată ziua ?

— Nu, n-am plîns deloc, da' eu credeam că şi mata ai plecat cu mama. Să vezi, fără ca să fiu vinovat, mama Marghioala m-a făcut că sunt ţăran ; a spus că numai băieţii de ţăran umblă desculţi, boierii umblă cu pantofii prin casă. Ş-apoi "cTacă am umblat asa, sunt ţăran ?...

— Da sigur... dacă umbli aşa, murmură Corbu, ducînd în braţe pe copil pînă la pat.

— Hai... culcă-te !... şi lui tata i-i somn.

După ce făcu vreo cîţiva paşi nesiguri prin casă, abătut, Petre Corbu se trînti pe pat, zdrobit de oboseală. Voia să adoarmă, să uite totul, să scape de gîndurile negre care-l chinuise în ziua aceea. Dar somnul nu venea să-l prindă. Gazeta pe care o citea în fiecare seară, acum o aruncase chiar de la primul rînd. Ce scîrbă îi era de aceeaşi comedie proastă, care se repeta pe aceleaşi coloane zilnic, mereu cu titluri mari, aşa de strigătoare : „Triumful opoziţiei !"... *„Glasul poporului!..."* Cîţi vicleni ? şi cîţi naivi ?... Nu, n-are să mai citească gazeta... o lună, două... cîteva zile la început e mai greu, ca şi cînd te laşi de un obicei, pe urmă e uşor... nu ai nimic de pierdut.

Ca să mai uite, luă să răsfoiască o carte de-a lui Tolstoi, *Dezmeticiţi-vă !* — ultima scriere, din timpul războiului ruso-japonez.

Rîndurile îi jucau sub ochi ; şi fără a-şi da samă, îi căzu cartea din mînă. Cătînd printre gene, cu ochii în tavan, în lumina slabă ce tremura de para luminării, se desprindea din ce în ce mai clar chipul acela de bătrîn cu barbă albă, răsfirată peste cămaşa de pînză groasă ţărănească. Ce sfînta şi măreaţă figură de apostol, rămas parcă din alte vremuri, ca să propovăduiască pacea, făcîndu-şi din dragostea către aproapele cel mai înalt scop al vieţii sale.

Dar e tîrziu şi ar voi s-adoarmă odată. Aşa-i de obosit, că-i pare peste putinţă de greu să sufle în luminare. Abia

îşi urneşte mîna, turtind cu cartea mucul luminării care se stinge înăbuşit.

Cu cît se chinuieşte să ţie ochii închişi, cu atît i se luminează în minte oglinda trecutului uitat. Vedenii, culori şi chipuri se perindează unele alungate de altele, ca-ntr-un vîrtej de joc ameţitor.

De ce nu poţi să fii stăpîn întotdeauna, ca să opreşti cînd vrei morişca asta ce se învîrteşte într-una fără de voinţa ta ? Şi-n învîrtirea ei, de unde scoate oare imagini prinse odată şi reţinute în umbră, undeva, ca să le treacă numai prin cercul de lumină şi apoi să le-ntoarcă iarăşi la loc, în întuneric ?...

...Şi ploaia care nu mai încetează afară ! Curg streşinile într-una, c-un zgomot aşa de uniform şi de nesuferit, că i se pare un sfredel ce se învîrteşte în urechi, adînc pînă la creier.

Şi parcă cineva îi repetă, prin ropotul dc ploaie, cuvintele pe care le auzise de atîtea ori în timpul zilei : „Domnilor, sunt nişte veterani care mor de foame în port."

...Şi-i vede înşirîndu-se zgribuliţi în ploaie, tîrîndu-şi opincile în noroi, femeile strîngînd la piept copiii slăbănogi, ca să le dea căldură... vitele slăbite mugind şi tremurînd de foame şi udeală... şi carele în drum, cu lucruri grămădite, restul gospodăriei risipite, puţinul rămas din tot avutul pe care-l mai pot duce pribegii în rătăcirea lor.

E parca o mînă nevăzută care anume îi poartă vedeniile acestea în şir pe dinainte-i. Şi ca să scape odată, el se întoarce cu faţa la părete, trăgîndu-şi plapoma pe cap.

De teama de-a gîndi, voieşte să adoarmă pe ioc, nimic să nu mai simtă. De cîte ori se încearcă să fugă, parcă-l întoarce cineva înapoi, un glas care-i suflă în ureche mereu, chinuitor : „Sunt fraţii tăi !... Nu-i mai cunoşti ?"

Risipite vin amintirile, într-un amestec zbuciumat de umbre şi lumini. Cu încetul se limpezesc şi se întrupează icoane din trecut, pe care cu ochii închini le vede din ce în ce mai vii !

...Un băieţel desculţ pe prundul Trotuşului, departe, se chinuieşte să adune un cîrd de gîşti, ş—l frige la tălpi pie-

J

trişul care arde în arşiţa de amiază... In poarta bisericii un om negricios, tăcut şi necăjit — e tatăl lui, stă de vorbă c-un unchiaş care se jeluieşte că s-a uscat pămîntul, că dacă s-or pierde păpuşoii, ce-o mai mînca la iarnă. Şi parcă se vede prin mulţimea aceea care se trăgănează încet pe drum, înspre ogoare... părintele Ilie în veşmintele de slujbă... tot satul a ieşit cu prapuri şi icoane la cîmp, să facă rugăciuni... şi toţi îngenunchează pe bulgării uscaţi din arătură... cătînd toată mulţimea cu ochii *în zarea* albăstrie a cerului de vară, rugînd pe Dumnezeu ca să dezlege ploaia...

Apoi se revedea în dealul de la Coman, unde şezuse, zile şi săptămîni întregi, la tîrlele de vite... Tîrziu, spre asfinţit, cînd creasta^ cea mai din fund se rumenea în zare, atunci '-auzeau tălăngile sunînd şi începeau să vie spre bordeie flăcăii şi băieţii mai mărunţei cu vitele de la păscut.

La focul de^găteje uscate care trosneau în bătătură, fierbea ceaunul pînă sestrîngeau cu toţii la mîncare. îşi amintea cum s-aşezau cu toţii roată la pămînt în jurul mesei mici cu trei picioare joase, cum cei bătrîni îşi făceau cruce, scoţîndu-şi căciulile din cap, şi, muţi, fără a scoate vreo vorbă, rupeau din mămăliga ce aburea pe fund şi întingeau în strachina^ c-o zamă roşie spălăcită. Saramură de ardei cu mămăligă — desigur că^ş-acum cu asta se hrănesc cei care au rămas acolo. Dar dacă rămînea şi el în sat, în loc să plece la şcoală la oraş?... Desigur că ar fi ca şi toţi ceilalţi...

Şi el se chinuia, cu mintea aprinsă, să se vadă aşa cum ar fi fost, dacă o întîmplare nu l-ar fi ridicat acolo unde se găsea acum.

C-un fel de plăcere crudă şi îndărătnică, îşi răscolea trecutul şi se vedea sub altă înfăţişare, căci creierul lucra cu iuţeală şi cu putere, înfierbîntat de friguri.

Se vedea pe drumuri noroioase, îmbrăcat ţărăneşte, zdrenţuit şi flămînd, dormind pe pămîntul gol. Şi îndesîndu-şi capul în perna moale de puf, simţea că o apăsare greoaie îl înăbuşă ; îşi grămădi pumnii amîndoi sub cap, cercînd să oprească zvîcnirea sîngelui sub tîmple. Şi din mulţimea care-i trecea pe dinainte, i se opri un chip bălan cu ochii mari ajbaştri : Mitriţă, băiatul lui Zamfir, morarul, tovarăşul copilăriei lui. Oare ce s-o fi făcut, săracul ? Ce ager şi priceput era la toate, ieşise cel dintîi în şcoala lor din sat...

în cîteva clipe i se închegă o întreagă judecată, care-l apăsa ca o nedreptate cumplit de strigătoare :

Pe acelaşi drum doi oameni merg alături, şi la o cotitură se despart ; unul pe drumul lui se ridică păşind din treaptă în treaptă pe scara lumii în sus, iar celălalt rămîne jos, fără a putea vreodată să se înalţe... Şi poate cel rămas era cu mult mai bun, căci numai întîmplarea i-a despărţit odată. De ce atîţia ani n-a mai văzut pe nimeni dintre ai lui ? De ce i-a părăsit şi i-a uitat cu totul ? Şi toate i se luminau, cînd le punea în faţa unei imagini care i se înfipsese în minte : pomul scos din ţărîna lui şi răsădit aiurea. îşi amintea de cele dintîi zile, cînd a intrat în viaţa de oraş, cît de străin şi rătăcit era, ce chin pînă să prindă rădăcini în lumea în care se înălţase. îşi aducea aminte de atîţia fii de ţărani, care-şi ascundeau tulpina, şi unii care-şi schimbase şi numele părintesc de-acasă. Intrase în altă lume, trecuse în cealaltă tabără şi căuta cu ea să se asemene.

Şi el îşi răscolea păcatele făcute. Nu s-a ascuns şi el ? nu s-a rugat, nu s-a umilit de atîtea ori în viaţă ? îşi amintea dc tatăl lui cînd, pentru întîia oară, a venit la şcoală ca să-l vadă... ce ruşinat era atunci... Dar conferinţa pe care o ţinuse odată la o serbare naţională : *Patriotismul,* lupta pentru moşia strămoşească... Cum ?... care moşie ?... Dar nu umblau în judecăţi, dc ani întregi pe drumuri ? Şi ca o mustrare aspră îi reveni în minte glasul lui bădiţa Sandu.

Şi vorbele care-i treceau prin minte erau aşa de limpezi că parcă le auzea. Deodată i se păru că-n mugetul vîntului s-aud strigăte omeneşti, ţipete de copii, fluiere ascuţite, un zgomot de nrakine tulburată.

Îşi aţinti auzul. Ploaia bătea aşa de tare în geamuri, parcă ploua cu piatră. Buzele îi ardeau de sete, îşi simţea capul greu cercuit. Făcu o sforţare şi deschise mari ochii în întuneric. Numai în fund o lumină slabă bătea în geamul pe care se scurgeau şiroaiele de ploaie, şi în puterea nopţii părea că-i un ochi înecat în lacrimi. Pipăi cu mîna pe măsuţa de lîngă pat, dar nu găsi cutia cu chibrituri. îşi reculese puterile şi se sculă ; la primul pas tresări ferindu-se în lături, i se păruse că a pus piciorul pe un cojoc, că doarme cineva lungit acolo jos, călcase pe o blană de lup, pe care o avea în loc de covor la picioarele patului. După ce aprinse lumî-

narea, bău pe nerăsuflate un pahar cu apă şi se aşeză pe un scaun, parcă-i era groază să se mai culce în pat.

Deodată se ridică în picioare, împins de un gînd care-i fulgeră prin minte. Găsise o scîndură de scăpare ; se duse întins pînă în fundul camerei, la un dulap mare, cu oglindă. Zgîlţii uşa de vreo două ori ; era încuiat — desigur că nevasta uitase să-i dea cheia la plecare. Răscoli prin cîteva săltare, căută prin toate cutiuţele de pe masă fără să poată găsi aceea ce căuta. începu a se necăji ; încercă un smoc de chei străine ; nici una nu se potrivea. Se opri din lucru, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte în faţa uşii care i se împotrivea ; îi era aşa de necaz, că-i venea să izbească un picior în oglindă să o sfărîme în ţăndări. Se stăpîni, şi, luînd lumînarea de pe masă, se apropie, observînd de aproape broasca. Cu ajutorul unui cuţit de tăiat foile şi cu o cheie care prindea zăvorul pe jumătate, izbuti să deschidă uşa dulapului.

începu să răscolească grăbit printre lucruri ; tocmai în raftul de sus, printre batistele curate, păturite în teancuri, din care venea un miros de levănţică, dădu cu mîna de ceva tare, o carte... un carnet ?... îl scoase afară şi-1 apropie de flacăra lumînărei : era libretul Casei de Economie, scos pe numele copilului. De patru ani depunea cîţiva lei pe lună, economii din leafă. Ceti de cîteva ori suma totală, şi, pe cînd îşi făcea socoteala cît ar costa drumul şi cît ar mai rămînea de împărţit veteranilor, i se păru că aude un zgomot.

Uşa^ din odaia de alături era deschisă, cu luminarea în mînă păşi în vîrful picioarelor pînă la patul copilului. Sorin, cu faţa în sus, cu mîinile sub cap, se prefăcea că doarme ; printre genele, pe care le strîngea uşor, se vedeau jucînd globurile ochilor. Corbu, fără să-şi dea seama, trase la spate mîna în care ţinea libretul pe cînd se apleca deasupra patului.

— Nu dormi, Sorică ?

— Ba dorm, tăticule, dar, dacă mi-i sete, ce să fac ? îi răspunse copilul, fără să deschidă ochii.

Corbu se întoarse şi, după ce băgă libretul sub perină, îi aduse copilului un pahar cu apă.

— Haide, linişteşte-te, dormi odată, că-i tîrziu !

— Iaca dorm, şi copilul strîngea pleoapele ochilor cît putea mai tare.

întors în camera lui, Corbu puse luminarea pe fereastra şi se aşeză iarăşi pe scaun, lăsîndu-şi capul greu între mîim. îl chinuia un gînd de grijă şi mustrare. Oare l-o fi văzut copilul, cînd se lupta ca să deschidă uşa dulapului ? Desigur, a făcut atîta zgomot cu cheile !... Ce s-o fi petrecut în mintea lui de copil?... De unde poate el să priceapă ?... Dar nevasta ?... Ce o să^i spuie Marioarei, cînd o vedea că î-a luat libretul ?... Oare o să-1 înţeleagă ea ?... Şi Petre Corbu rămase pînă tîrziu aşa în prada gîndurilor, privind flacăra luminării ce pîlpîia bătută de vîntul strecurat prin crăpaturile ferestrei.

Din vijelia dezlănţuită afară, suflări rapezi intrau din cînd în cînd gemînd cu răutate — şi para luminării se zbătea trernurind, atinsă parcă de o aripă nevăzută, ^se întindea clipind, din ce în ce mai mică... pînă se potolea vîrtejul acela răutăcios, care bătea în răstimpuri. . . . .

Bucureşti

10 februarie 1909

ÎN CUŞCA LEULUI

Cîmpia ce se întinde din jos de Brăila, de-a lungul Dunării, pînă departe, cît poate cuprinde ochiul în zare, părea o mare nesfîrşită ce-şi clătina fără astîmpăr valurile roşii în lumina aurie a unei zile de toamnă.

întreaga divizie de cavalerie trecea Dunărea.

Era o încercare grea de pregătire de război, înainte de începerea marelor manevre regale. Miile de tunici roşii, steguleţeîe colorate fîlfîind ca nişte aripi de fluture în vîrful lăncilor, prefăceau toată cîmpia într-un lan de flori de mac ce se mlădia în suflarea vîntului de pe malul apei.

Dunărea, lată în locul acela, îşi mîna la vale valurile sale reci şi tulburi. Şalupe mici, rapezi, aruncînd în forfot aburi şi fum pe coşurile înnegrite, se încrucişau ele la un mal la altul.

în urma lor, înhămate, se tîrau greoaie ecamun joase şi late, nişte poduri umblătoare, încărcate cu oameni, cai şi furgoane pline. în vuietul nelămurit de zgomote şi glasuri, comenzile de cavalerie de pe maluri se auzeau rctsursînd în acelaşi timp cu cele de marină de pe apă : *„Pentru descălicare!... Caii la mînă!... Vira!... Mola !..."* şi ropotul cailor, zîngănitul săbiilor, huruitul chesoanelor, odată cu sfîrîitul aburului scăpat de la căldările vaselor, se ar. estecau la un loc în freamătul nedesluşit al mulţimii în mişcare.

Caii intrau pe vase tremurînd, cu urechile ciulite, pipăind, cu paşii nesiguri, speriaţi ele zgomotul ce-l făceau copitele lor pe podeaua de lemn cu legături de fier. îndată ce vasul se dezlipea uşor de mal, caii înghesuiţi în rîr.duri, ca sardelele în cutie, se strîngeau înfioraţi de legănarea vasului ; cu privirile rătăcite, urmăreau să prindă luciul apei împingîndu-se unul într-altul.

Ofiţerii îndemnau pe soldaţi să-şi mîngîie caii, liniştindu-i pînă ce vasul ajungea la celălalt mal. Acolo vasul se oprea c-o izbitură scurtă în debarcader şi caii ieşeau sforăind, frămîntîndu-se, pînă ce simţeau pămîntul sub copitele lor.

Escadroanele se formau pe mal după tTecere ; încălecau, se încheia regimentul şi plecau în pas domol pe şoseaua albă, răscolind nouri de praf. La cel din urmă transport, un cal nărăvaş, aruncînd cu picioarele de dinapoi, rupse bariera vasului. Caii ceilalţi, speriaţi, începură a se mişca ; în învălmăşeala care se încinsese, un cal mare, negru, dintr-o săritură, se prăvăli în valuri. Curentul răpede îl mînă spre larg ; calul, zăpăcit de apă, în loc de a înota spre nul, mergea către adînc, tot înspre mijlocul apei. Atunci, un marinar, care ţinea cîrma la vas, se aruncă deodată în apa îmbrăcat cum se găsea. O clipa nu se mai văzu în locul unde sărise decît o serie de cercuri care se lărgeau pe suprafaţa apei ; mai departe, printre valuri, apăru omul luptîndu-se înot.

Toată lumea pe maluri urmărea cu groază cele două puncte negre care se zăreau săltînd în drumul lor la vale, în scurgerea răpede a curentului. Marinarul înotînd voiniceşte ajunse calul şi începu să-1 mîie înspre mal. în locul acela ţărmul era înalt. Calul, obosit, sforăind pe nările largi deschise, încercă să rădice malul. Se opinti înfigîndu-şi picioarele de dinainte, pe cînd trupul îi zvîcnea într-un tremur nervos, dar malul nesigur se prăbuşi în apă.

Omul şi calul nu se mai văzură o clipă. Mai departe la vale se iviră din nou cele două puncte negre care se apropiau unul de a' tu!.

Marinarul, zbătîndu-se printre valuri, ajunse calul şi, înotînd în picioare, îşi desfăcu de la brîu cuţitul său de *gabier ;* se afundă pe sub burta calului şi izbuti să-i taie chinga. Calul, uşurat, o luă mai răpede spre ţărm, se opinti încă o dată săltîndu-şi trupul, şi se ridică pe mal.

Rămase aşa cîtva timp ud şi ţeapăn, suflînd greu, cu nările tremurătoare, pe cînd apa se scurgea pe coada şi coama-i linse.

Generalul, un bătrîn frumos cu favorite albe, care, stînd răzămat în sabie urmărise toată întîmplarea, scoase o hîrtie de douăzeci de lei şi i-o dete marinarului ce gîfîia leoarcă de apă.

— Şă jcoata sticla mea de coniac din coburi şi să i se dea trei păhăruţe băiatului ca să se încălzească !

Toţi lăudau îndrăzneala marinarului. Şi despre întîmplarea asta au vorbit pînă tîrziu seara ofiţerii şi soldaţii divizionului rămas peste noapte în Ghecet.

_ Circiuma lui domnul Elefterie, de pe malul Dunărei, era plină de lume. Toate mesele erau prinse de călăreţi şi marinari. O înfrăţire generală între forţele de uscat şi cele de apă. Negustorul prevăzuse afacerea şi, c-o săptămînă înainte, îşi înfipsese în faţa prăvăliei două prăjini cu steaguri tricolore şi între ele o fâşie de pînză în chip de firmă, pe care scrisese cu chinoroz :^ *„Trăiască cavaleria şi flota română !"*.

La o masă, în bătătură, sta un grup de ofiţeri în jurul unei „baterii" ale cărei muniţii reci se împrospătau mereu. Se luase vorba tot de la întîmplarea de peste zi ; fiecare povestea fapte de curaj văzute, auzite sau cetite, pe cînd paharele de purpuriu, cu sifon rece se deşertau şi se umpleau pe rînd. Cînd începu să vorbească un căpitan cărunt, care-şi scosese ledunca deschizîndu-şi nasturii tunicii, se făcu linişte la masă ; numai un ofiţer tînăr şopti vecinului : „Să ascultăm, că Unchiul şi-a deschis sacul".

Căpitanul Velea, sau „Unchiul", cum îi spuneau toţi ofiţerii din regiment, ^era un om încă verde, deşi făcea ultima manevră, căci, după patru luni, trebuia să înceapă a-şi încasa pensioara la care visa de atîta vreme. Ochii senini, albaştri, şi zîmbetul care îi flutura pe sub musteţele sure, îi da înfăţişarea şăgalnică a unui holtei tomnatic, hazliu şi meşter povestitor.

— Pentru că veni vorba de curaj, să vă povestesc eu despre un om într-adevăr curajos pe care l-am cunoscut de aproape.

Care din voi a auzit de căpitanul Hîncu ? A fost primul meu şef de escadron.

Parcă-l am şi acuma înaintea ochilor. Ce înfăţişare bărbătească : înalt, cu pieptul înainte, bombat, oacheş, cu mustaţa prelungită în formă de muştue, purta chipiul pe o

sprinceană şi călca apăsat, în zurnuitul pintenilor ale căror duriţe erau cît garboava de mari. Pe gerul cel mai cumplit umbla fără manta, veşnic în tunica lui roşie, strînsâ cu brandebururi negre. Mîndru şi straşnic om era. Orice-ţi spune voi, pot să vă dovedesc că rasa ceea de călăreţi s-a pierdut de mult şi nu se mai găseşte nici sămînţa ei în rîndurile oştirii din ziua de azi.

Ce-i drept nu avea multă carte, dar inimă, berechet.

Se povesteau minuni despre el. Cică, la Smîrdan, pe cînd era numai sergent, făcuse fapte de îndrăzneală nebunească.

Sfîrşise campania eiopîrţit şi cu patru gloanţe în corp. Nimeni nu credea că o să poată ajunge iar om întreg. Ca mîngîiere pentru el şi pildă pentru alţii a fost felicitat în gradul de sublocotenent. A stat vreun an în spitalul militar la Bucureşti. Cică plîngeau doctorii şi damele de la ambulanţă cînd îl vedeau aşa de tînăr şi frumos mergînd schilod, sărind în cîrje ca un cocor şchiop prin curtea spitalului. Dar se vede că frăgezimea tinereţii l-a ajutat ca să i se prindă la loc toate oasele şi să iasă din spital teafăr şi mîndru, aşa precum l-am cunoscut eu. îmi spunea el uneori zbuciumul şi năcazurile care le avusese pe atunci cînd îi cerea să dea examen pentru a fi înaintat ofiţer. Dar pe vremea ceea tot se mai găseau şefi cu judecată şi de inima, care i-au luat partea, arătînd că era destul de strălucit examenul pe care-l dase băiatul acesta pe cîmpiile Bulgariei.

Cînd l-am cunoscut eu, era în floarea vîrstei, dar nebunii făcea ca şi în prima tinereţă. îmi aduc aminte bine de vorbele care mi le-a spus întîia dată cînd m-am prezentat la escadron :

„Drăguţule, eu îţi iert orice cusur îi avea, dar numai molîu să nu fii. Nu pot suferi molîii. Să fii aprig, drăguţule, asta îţi cer. Eu la cazarmă nu recunosc nici pe tata ; după slujbă, cînd am ieşit pe poarta cazărmii, sunt frate cu orice soldat. Vreau ca în faţa frontului să tremure calul cînd l-ăi strînge în pulpe, să zbîrnîie escadronul cînd îi da o comandă, să ţipe fiul în pîntecele mamei cînd îi scoate sabia din teacă. Aşa îmi place mie, drăguţule !"

Cu toată străşnicia lui, avea o inimă de aur.^ Aşa trăsnit Cum era, toată lumea îl iubea şi îi admira năzdrăvăniile.

Odata^ pe cînd eram cu al 3-lea de roşiori în „Malmezon", s-a prins că urcă pe scările cazărmei călare pînă în rîndul al doilea.

Zis şi făcut. într-o bună dimineaţă, după ce a strîns pînă la capăt chingele Nălucăi — iapa lui cea neagră ca pana corbului — s-a aruncat în şea, a tras dîrlogii ghemuind capul iepei în piept şi, aplecîndu-se pe gîtul ei încordat, şi-a lipit obrazul de parul aspru al coamei.

Deodată iapa a icnit în loc, strînsă între pulpele lui de fier, împinsă de pintenii ce i se înfigeau tot mai adînc în coaste, a zvîcnit în cîteva salturi, căţărîndu-se pe trepte pînă sus în capătul scării, ca iapa cea năzdrăvană din poveste, care n.înca jăratec zburînd cu aripi la picioare.

Toţi_ ofiţerii şi soldaţii se grămădeau la scară şi se cruceau privind la minunea asta care nu se mai pomenise de cînd era „Malmezonul". Căpitanul Hîncu se plimba călare pe sala cea lungă din rîndul al doilea al cazărmii.

Tocmai în fundul sălii s-a oprit la fereastra ce da înspre curte. Şi pe cînd Năluca sforăind căta sperioasă pe geam afară, căpitanul îşi răsucea de-a călare o ţigară groasă după cum obişnuia el să fumeze.

Nici n-apucase s-o aprindă, cînd se auzi răsunînd notele metalice, pe care trompetul le aruncase grăbit de cum zărise pe colonel intrînd pe poarta cazărmii.

Hîncu era de serviciu şi trebuia să dea raportul colonelului.

întîi s-a încruntat cînd a văzut zăpăceala care era în curtea cazărmii, pe urmă a prins a zîmbi pe sub musteţele lui cărunte : „încă o poznă a turbatului de Hîncu !"

Partea grea a fost la scoborîre. Toate saltelele trupei au fost puse pe scări, în planuri înclinate, şi Năluca, sforăind, coborî cu grijă călcînd pe moale în mijlocul alaiului, ca un cal împărătesc.

Alta dată, la Galaţi, a sărit cu cal cu tot de pe cheiul înalt de piatră în valurile Dunării. L-au scos nişte barcagii greci la celălalt ţărm.

Omul acesta era înnăscut curagios. însuşirea asta pe care i-o dăruise natura din belşug îl făcea să caute singur primejdia pentru a simţi plăcerea s-o înfrunte. Din fiecare luptă, în care îşi juca viaţa, sorbea atîta plăcere, încît umbla după primejdii ca să-şi încerce destinul, cu patima jucătorului de cărţi, care la masa verde îşi încearcă norocul.

Culmea nebuniilor lui a fost cînd a intrat in cuşca unui leu.

Se pripăşise în garnizoana noastră o menajerie bunişoară.

Ne făcusem obiceiul ca în fiecare zi, după ieşirea din cazarmă şi luarea ţuicelor reglementare la băcănia din centru, să dăm cîte o raită prin menajerie. Pe lingă animalele de specii diferite, menajeria mai avea şi o casieriţă drăguţă care ne atrăgea mai cu deosebire.

Fräulein Proszka, un fel de poloneză, mică, rotundă, vioaie, cu nasul fin în vînt, cu părul roşu-arămiu. N-am văzut în viaţa mea aşa ciudată căutătură în ochi ca la femeia ceea.

în umbra genelor lungi şi arcuite sticleau nişte ochi negri, locoşi, prin care sclipeau uneori nişte seînteieri de fosfor.

Unii susţineau că-şi toarnă ceva în ochi, beladonă, sau nu mai ştiu ce anume. De cîte ori o necăjeam cu întrebările ca să-i aflăm secretul ochilor săi, se pornea nebună pe un rîs cu hohote, argintiu şi drăgălaş, pînă ce îi înotau în lacrimi ochii ei seînteietori.

Avea nişte mlădieri feline, pentru care o şi poreclisem Tigresa. Graţiile ei, manevrate cu multă artă şi calcul, urzise o luptă surdă între ofiţerii noştri, o rivalitate ascunsă care trebuia să izbucnească odată.

într-o zi, pe cînd se formase obişnuitul grup în jurul ci la casa de bilete, Tigresa hotărî într-o românească drăgălaş de stricată, că numai aceluia care va face cel mai mare act de curaj îi va permite ca s-o sărute pe amîncloi ochii.

Pe cînd fiecare se gîndea cum sa cumpere mai ieftin cei doi ochi strălucitori puşi la mezat, Hîncu strigă în gura, mare :

,,Cinc doreşte să bea o ţuică în cuşca leului ?"

Desigur că nimeni n-a răspuns la această invitaţie năstruşnică. Un căpitan mai bătrîn adaogă şi el în glumă :

„Nu, mersi, Hîncule, eu o iau mai bine arară, privind. Icul printre gratii".

La început nimeni n-a luat vorbele lui Hîncu în serios ; îoţi credeau că glumeşte, dar căpitanul Hîncu nu era omul.

J

care să glumească în asemenea împrejurări, nici să dea înapoi cînd a apucat a zice o vorbă.

Au căutat prietenii să-l oprească, dar n-a fost chip. Eu nici nu m-am încercat să-i spun ceva, căci îl ştiam că-i încăpăţînat ca un catîr. Am trimes un băiat în fugă acasă să-i spuie ordonanţei să-mi aducă revolverul.

La uşa de intrare se făcuse un zgomot infernal. Domnul Iohann, patronul menajeriei, striga disperat că el se opune :

„Asta nu este permis la public, asta nebun este, mi bagă la criminal".

Biata Tigresă, pe capul căreia se dezlănţuia toată urgia, îşi frîngea minele ei moi şi albe, cătînd să-şi convingă patronul că nu-i vinovată cu nimic. Cu ochii sclipitori scăldaţi în lacrimi, Tigresa declară că se lasă sărutată pe loc în faţa tuturora, numai să nu intre căpitanul în cuşca leului. Dar căpitanul Hîncu nu era omul care să primească asemenea propuneri.

„Eu nu voi pomană !... pe merit !... voi să cuceresc, nu să capăt !... zicea el din ce în ce mai hotărît."

Domnul Iohann se învîrtea căinîndu-se că nu găseşte cheile, dar în cele din urmă a trebuit să le găsească.

Am intrat cu toţii în menajerie. Mirosul greu, nesuferit, ne îneca tăindu-ne răsuflarea. Lîngă uşă, o cămilă tristă, din ghebul căreia curgeau smocuri de păr dezlînat, îşi întindea gîtul cu jale spre noi, cerşindu-ne parcă îndurare. Am trecut pe lîngă cuşca unui urs negru care-şi sugea tălpile, apoi pe lîngă un urangutan care ne privea nedumerit zgîlţîind gratiile cuştei, şi ne-am oprit în faţa leului.

M.S. regele animalelor sta tolănit pe scîndurile murdare ale cuştei sale zăvorite.

Părea resemnat, nepăsător chiar, faţă de jalnica-i stare de captivitate. Doi îngrijitori înarmaţi cu furci ascuţite de fier se aşezară în dreptul gratiilor cuştei. Eu îmi inspectai revolverul care avea şase gloanţe de calibru mare.

Cînd am auzit trosnind zăvorul de la cuşca leului, mărturisesc că m-am simţit înfiorat de un tremur... de curiozitate ?... de teamă ?... nu ştiu... dar emoţia parcă îngheţase toată suflarea : nu se auzea nici o vorbă, toţi îşi pironise privirile lacome printre gratii ca să prindă momentul rar al unei asemenea întîlniri.

Căpitanul a făcut doi paşi scurţi şi s-a oprit cu ochii ţintă înainte, aşteptînd să prindă orice mişcare a leului.

Mi se părea că văd cum îşi reţine respiraţia, cum îsi încleştează degetele în minerul cravaşei de vînă de bou.

Majestatea-sa, care cu o oră mai înainte dejunase, se lăfăia dormitînd leneş, întins cu botul pe labele-i late şi stufoase.

La auzul zgomotului de paşi, îşi ridică încet pleoapele de pe ochii verzi, sticloşi, fără ca să-şi mişte capul pletos, fără să-şi clatine un fir de păr din coama-i bogată, care-i cădea în jos, îmbrăcîndu-i jumătate din trup într-o culoare cafenie-brună.

După ce privi lung, cercetător, înaintea lui, clipi de cîteva ori şi iar închise ochii pe jumătate, adîncindu-se parcă într-o amorţire leneşă.

Căpitanul întinse cravaşa şi începu uşor să-i mîngăie în lung şira spinării.

Fără să-şi ridice capul, leul îşi mlădie cu mulţumire partea dinapoi a trupului, îşi întinse încet coada pe care o ţinuse încolăcită şi cu măciuca stufoasă din vîrf lovi cu zgomot podeaua cuştei.

Căpitanul ceru atunci să i se aducă o ţuică pe care vroia s-o bea la *botul leului.*

Şi pentru că întîrzia sosirea ţuicii, el îşi scoase din buzunar tabacherea cea de argint de Caucaz, îşi potrivi o ţigară groasă în ţigareta lui de chilimbar afumat şi, după ce-o aprinse tacticos, ne azvîrli cu dispreţ chibritul stins, printre gratii.

Dar n-apucase a trage al doilea fum, cînd leul deschise ochii mari, rotindu-i într-o sticlire ciudată, care ne făcu să tresărim.

Căpitanul rămase cîteva clipe împietrit, cu ţigareta între degete, neîndrăznind s-o ducă din nou la gură, în faţa capului care se ridică grav şi majestuos, clătinîndu-şi încet coama-i deasă şi lungă.

Stăpînindu-ne bătăile inimilor, aşteptam : după ce îşi mişcă de cîteva ori nervos mustăţile arcuite, majestatea-sa începu să tragă, smorcăind pe nări, aerul cu fum de tutun ; după un strănut groaznic, căscă o gură imensă desfăcîndu-şi

parcă fălcile din încheieturi, îşi întoarse capul în cealaltă parte, mormăind ceva în limba iui, cu dispreţ parca pentru cel care venea să-i tulbure digestia.

Apoi tolănindu-se greoi, pe o coastă, suveranul prizonier îşi lăsă mcet capul pe labe, închise iarăşi ochii dormitînd, visînd la timpurile de libertate, la regatul său pierdut, la cîmpiile nisipoase, înfierbîntate de un soare tropical.

Domnul iohann trase grăbit zăvorul şi, apucîndu-1 pe căpitan de poalele tunicii, il smunci afară din cuşcă.

Numai atunci^ am respirat uşuraţi, parcă ni se luase o piatră de pe inimă.

^ în mijlocul uralelor nesfîrşite, Tigresa căzu în braţele lui Hîncu, ascunzîndu-şi ochii ei strălucitori şi plînşi în brandebururile tunicii lui roşii.

Ce-a urmat după asta o să vă spun altă dată. Acuma c de ajuns să .ştiţi că după vreo două săptămîni, atît menajeria, cît şi regimentul al 3-lea de roşiori, şi-au schimbat garnizoana.

^Regimentul a plecat la Constanţa, iar menajeria la iaşi, însă fără casieriţa cea mică, rotundă şi vioaie, cu ochii focoşi, prin cari sclipeau uneori scinteieri de fosfor...

Constanţa

1912

:*

;i

!

BĂDIŢA GlI.CA

Cum se preface omul cu vremea... nici n-ai crede ; ca ieri parc-ar fi fost cînd pentru întîiaşi dată m-a dus bunicul la tîrgul din Cuzăni. Cînd s-a oprit căruţa în bătătura crîşmei, Zborel, plin de sudoare, era tot alb de spume, că într-o goană suisem Dealul-Berzei ; dar slujba bisericească tot n-a fost chip s-o prindem. Leturghia tocmai se isprăvise atunci şi poporanii, ca-n zi de sărbătoare, se coborau în pîlcuri pe drumul ce desparte livezile de meri domneşti. Mulţi se opreau la casa primarului Ghimperea, că era masă mare acolo în ziua aceea — boteza al şaptelea băiat.

Nu ştiu de ce, prin atîta lume adunată, eu am rămas cu ochii ţintă la un român voinic şi oacheş, care vorbea rizînd cu hohot. îl măsurăm din creştet pînă în tălpi şi nu mă săturam privindu-1 ; vezi că găsisem la el ceva deosebit, cum la nimeni de acolo nu mai vedeam : pe cojocelul scurt şi fără mîneci, aşa de mîndru înflorit în cusături de arnici roşu, în rînd, prinse la stingă, purta o cruciuliţă neagră, o stea strălucitoare şi un ban cît îi un gologan de zece. Erau decoraţii primite în război. Cînd a pornit să umble, atunci băgai de seamă că şchioapătă puţin şi că la mîna dreaptă-i lipsea degetul mare.

Ciţiva flăcăi sortări se dau pe lîngă dînsul şi prind a-l ispiti să-nceapă povestirea din vremea războiului cu turcii.

— Hai, Bădiţă', că zău ca mîine ne ia şi pe noi... mai trage un gît şi ne mai zi ceva, că, mări, frumos le zici...

Şi plosca cea pîntecoasă trecea din om în om pînă se oprea la urmă în mîna ciungă a lui Bădiţa Gîlca.

Dar el se lasă greu, c-aşa-i e felul, la început numai cît rîdea şi încetul cu încetul îl fura vorba, iar cînd se înfierbîntă, să stai să-l tot asculţi.

— Amu, ce să mai spun ?... c-am isprăvit de mult poveştile cu turcii.

—^ Ia-le iar de la cap, Bădiţă, că tot ni-i drag să le ascultăm... ştii, cu turcul cela!... cînd i-ai dat drumul să fugă.

—^ He !... săracu Memet!... o fi ajuns el în satu lui ?... De păgîn, nu pot zice, păgîn era, da' şi suflet bun de om, aşa, mai rar...

Eu l-am cunoscut c-un an mai înainte de a se începe focul. Eram cu paza graniţei pe Dunăre ; stam în bechetele din jos de Brăila, drept în faţa Ghecetului. Pe atunci, se cheamă, că era tot parte turcească celălalt mal, că vezi numai după război ne-o dat şi nouă pămîntul Dobrogei [...].

Amu, ce să zic, pe atunci ne aveam bine cu turcii din bechetele de dincolo, aşezate la gura Măcinului. Cînd ei la noi, cînd noi la dînşii, treceam slobozi aşa oricînd ne poftea inima cîte-o cafea turcească, ori cînd nu mai aflam fir de tutun prin gibernele noastre. Ba de la o vreme începusem, şi noi, gheaurii, a rupe cîte ceva pe turceşte, iar ei, aşchirii, prinsese vreo două vorbe de-ale noastre.

Mă rog, cu Memet trăiam ca şi c-un frate, gîndeai că-i leat cu mine, ori din acelaşi sat. După ce ni-o venit ordinu cela de plecare, şi noi ne-am tras în sus la Calafat, nici o ştire n-am mai avut de dînsul.

Vezi, chiteam eu că şi pe ei i-o fost chemat în foc ; şi uneori mă încerca un gînd : măi, şi ce-ar fi să-l întîlnesc odată, şi îmi părea oare cum adecă ar da el în mine, ori eu aş da în el !...

Poi... cum... că-n bătălie te mai gîndeşti la frate... ori la părinte să fie chiar, n-ai chip nici să mai vezi...

Da' vorba veche-i sfîntă : munte cu munte să întâlneşte, d-apoi om cu om ; iacă şi eu m-am întîlnit cu Memet cînd nici nu gîndeam.

Mă rog, ce să vă spun, trecuserăm Dunărea cea tulbure, ne bătusem şi noi opincarii, cum toţi aveţi ştiinţă ; unii scăpase teferi, nevătămaţi ; alţii, ologi şi ciungi, ca mine; iar mulţi au putrezit, Dumnezeu să-i ierte, în ţarinile bulgăreşti, cum îi Butnariu Petre d-aici din sat... săracu, ce mai mîndreţă de român era... da-i vorba că Plevna căzuse... Amu ne rînduise să ducem în iscortă prizonierii turci peste Dunăre dincoac: în ţară. Măi, d-apoi cc vreme de iarnă, mămulică, n-am mai pomenit de atunci ! Tăiam troianul de omăt cu cîte 30 de părechi de boi, că alt chip nu era de mers înainte.

Aveam cîteva sute de turci pe care îi duceam, prin Niccpoli la Măgurele.

Da' ger de scapără piatra, şi turcii, sărmanii, numai în spenţere subţiri şi în papuci, de-ţi era mai mare milă cînd îi vedeai. îi mai înţoleam şi noi cu ce puteam, parcă uitasem că ne erau duşmani, dar mulţi s-au prăpădit, că au murit degeraţi de frig. Numai ce-i vedeai zgrebuliţi, că se zgîrcesc şi rămîneau în urmă pînă s-abăteau pe marginea şoselei ; ş-apoi amin !... acolo rămîneau pentru vecie, ţapeni şi vineţi cum îi porumbrica. Iar ninsoarea ce fulguia într-una îi acoperea încet şi molcom, anume parcă să nu-i mai vadă nimeni.

He !... mulţi au rămas pe acolo îngropaţi, fără să aibă parte de morminte mai omeneşti, săracii !

într-o seară poposisem la un sat bulgăresc, nu mai ţin minte cum îi zicea, bătu-l-ar pozna, că pustiu şi calicos era.

Tocmai sc rînduise posturile şi se făcuse apelu, cînd nu ştiu cum de am dat cu ochii de el. Era chiar el, Memet !... da' în ce stare... cît pe ce să nu-l mai cunosc ! parcă îmbătrînise cu 20 de ani, aşa îi crescuse barba. A prins el a spune cîte-o fost păţit şi mă ruga cu lacrimi să cat vreun chip să-l fac scăpat.

— Şi nu i-ai dat drumul, Bădiţă ?... întreabă de colo o fetişoară miloasă cu nişte ochi albăstrii, înecaţi în lacrimi.

— Da' unde se pomeneşte una ca asta fa !... da' ce te gîndeşti că-i joacă ?... îmi rămînea şi mie ciolanele pe-acolo.

După ce i-am dat o pereche de căpute şi una de obiele din raniţa mea, am deşertat şi sacul de pcsmeţi şi tutunul ce-l mai aveam la mine.

Toată noaptea am stat ş-am chibzuit pînă am pus la cale că a doua zi, pe drum, el să rămîie în urmă tot pe la coada coloanei, unde-am să mă ţiu şi eu. Deodată să se facă

aşa căzut în drum, că^eu de colo am să sar chip să-1 mîn la drum, apoi să zic că-i gata să moară şi să-1 lăsăm acolo ca pe un hoit.

Şi cum prubuluisem, aşa s-a întâmplat :

_ Eu mă ţineam tot pe la flancul stîng unde se încheia coloana ; cu ochii tot la grade ca să pîndesc cînd ni-o veni mai bine. Şi cînd am socotit că-i vremea, îi zic încet : „Acum bre, Memet L." Da' el de colo numai ce să-ndoaie de mij-loc şi se lasă jos, gemînd adînc. Eu mă opresc în loc şi cat spre el, pe cînd coloana se tărăgăna înainte. Cînd ni-o zărit în urmă ş-o prins a ne întreba, eu mă făceam că dau cu patul armei şi strig că a căzut un turc şi-i gata să moară, îşi trage sufletul.

Bun mort î-o fost crezut cu toţii.

Şi el cum sta, săracu, de jos, numai cît s-o uitat la mine, apoi şi-o ridicat ochii în sus, şoptind încet în taină : „Bre Gîlcă !... om bun... la rine... vede sus Allah, bre !..."

Şi l-am lăsat grămadă acolo, cu mîna ţeapănă pe inimă, cu ochii ţintă în cer, cu urmele de lacrimi parcă îngheţate pe obrajii lui vineţi de ger. Şi viscolea într-una de prăpădea pământul. Din mers mi-am mai întors încă o dată capu în urmă, dar n-am mai zărit pe luciul alb de zăpadă decît un punct roşu... era fesu lui Memet, săracu !

De-o fi ajuns ori ba în satul lui, n-am putut şti nici pînă azi, sfîrşi povestirea Bădiţa Gîlcă, clătinînd uşor din cap şi căzînd apoi pe gînduri.

Mulţi ani de-a rîndul n-am mai dat prin Cuzăni şi nici pe Bădiţa nu l-am mai văzut de atunci.

An vară m-am abătut în treacăt, aveam să-ntreb ceva la primăria din Cuzăni. Pe cînd şedeam de vorbă cu vreo doi săteni, nu ştiu cum de mi-am adus aminte şi de Bădiţa Gîlcă.

— He !... apoi rău a ajuns, sărmanu ! Iacă-tă-1 colo chiar lîngă zaplaz.

Privesc pe fereastră. în curtea primăriei un moşneag gîr-bovit se chinuia să taie un lemn cu ferăstrăul în mîna stîngă. M-am minunat. Doar nu-i bătrîn, de ce s-o fi trecut aşa ?

— A avut multe necazuri, bietul... un proces lung 1-a sărăcit cu totul ; nevasta i-a murit acum trei ani, şi singurul fecior care-1 avea s-a înecat cînd cu revărsarea Şiretului, acum un an.

— Ţi-i mai mare mila — adaugă un altul — să-1 vezi la vreme de bătrîneţc că umblă aşa, printre străini. N-are pe nimeni, îi mai dăm noi cîte ceva de lucru pe-aici, pe la primărie, da' vezi ca nu prea poate munci, că-i şi beteag. Oclată el a fost fruntea comunei ; că doi am avut de-aici duşi în război : Butnariu, care-o murit la Griviţa, şi el, care s-o întors cu trei decoraţii pe piept.

11 chem înăuntru. El îşi lasă căciula după uşă, apoi încet s-apropie cu ochii în pămînt. îl privesc şi simt că-mi vine a plînge ; nu pot să cred că-i el, veşnic îmi vine în minte icoana luminoasă a lui Bădiţa Gîlcă, frumos-povestitorul din vremea de pe cînd eram copil.

Nu mă cunoaşte. îi spui al cui sunt şi-ncerc să-1 mai îndulcesc la vorbă. Dar nu-i chip.

— Ia mai zi ceva, moş Gîlcă... cum o duci ?... unde-ţi sunt decoraţiile cele mîndre de le purtai pe cojocelu înflorit ?

El îşi ridică ochii tulburi şi cătă lung, măsurîndu-mă de sus pînă jos.

— Adică la ce bun să ştiţi, domnişorule, cum o duc eu pe-aici ? Ia, bine o duc... şi bătrîneţea şi calicia le tîrîi, cum tîrîi şi piciorul ist olog... da' decoraţiile nu le pun, că nu le stă frumos pe sumanul ista zdrenţuit ; măcar pe ele să nu le necinstesc.

Tăcu şi, pironindu-şi ochii pe un tablou, oftă lung şi zise încet, aşa, ca pentru sine :

— He, săracu Butnariu, Dumnezeu să-1 ierte, o fost mai norocos ca mine... odată cu mărirea şi el o închis ochii ; la ce bun să întîrzie ca mine pe aicea !...

Şi clătinînd din cap a jale, rămase mult cu ochii ţintă la rama de stejar care încununa cu frunze verzi tabloul aşezat în sala primăriei. Pe el stă scris cu litere de aur :

În amintirea viteazului BUTNARIU PETRE
din comuna Cuzânii
Mort pentru ţară în războiul de neatîrnarc
PATRIA RECUNOSCĂTOARE

1902 *Constanţa*

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

D-nei Armonica G...

Ce bucurie am, simțit cînd, îmbarcîndu-mă pe vaporul care cobora Dunărea, am dat cu ochii de Miluță. Cu ce mulțumire sufletească ne-am strîns în brațe ; prieteni buni şi vechi, pe care vremea ne despărțise — aproape să ne pierdem urma.

Mîna în mînă, ca doi şcolari, ne uitam acum unul în fața altuia. Ne măsurăm din ochi, ne cercetam trăsăturile cunoscute şi totuşi oarecum schimbate de cutele adinei săpate de vreme.

Şi pe cînd ne admiram ***laba de gîsea,*** care începuse la amîndoi să ne încrețească pielea de la coada ochilor spre tîmple, acelaşi regret ne-alunecă într-un suspin uşor pe buze :

— Aşa-i că-mbătrînim !... fără să ştim... mereu, pe nesimțite !...

— Ce iute trece viața... numai cînd o masori privind în urmă, o vezi cît de scurtă a fost şi cum s-a risipit fără s-o prețuim cum trebuie !

Amîndoi parcă simțeam o nevoie ascunsă de a ne rnîngîia, încurajîndu-ne unul pe altul.

Miluță tăcu o clipă, apoi, cu ochii la părul încărunțit, îmi zise :

—• Altfel te văd destul -de verde, doar pe la tîmple a nins cam! mult la tine ; cît despre mine — adaugă el rîzînd, pe cînd îşi descoperea capul chel strălucitor — e fildeş curat, nu-i aşa ?

— Tot singur, Miluță ? Vecinie, flăcău tomnatic ? Nu te-ai mai hotărît să te însori, tu care ai plasat atîtea acțiuni de simpatie prin toate garnizoanele pe unde ai trecut ?

I

— Tot singur, dragul meu. Tu ştii ce greutăți am avut de dus. Apoi şi firea mea poate-i de vină... tu mă cunoşti.

Şi după ce tăcu puțin, îmi zise clătinînd din cap :

— Şi mai la urmă, pe mine nici o femeie nu m-a iubit cu adevărat, aşa de mult pe cum îmi cerea inima.

După ce ni-am ales un loc retras pe punte, în fața a două halbe spumoase, am început să legăm firul rupt al trecutului, depănînd amintiri de tinerețǎ pe ghemul vremii.

De mai mult de douăzeci de ani îl cunoşteam pe Miluță. Ce natură ciudată ! în viața mea n-am mai întîlnit o asemenea alcătuire sufletească.

Şcoala n-o făcusem împreună. Ne-am cunoscut mai tîrziu, ca ofițeri tineri. Ştiam vag ceva despre origina macedoneană a familiei lui. Suferise şi muncise mult. Pe cînd noi ceilalți în cîteva zile ne tocam solda, el trimetea regulat o parte la cei rămaşi acasă.

Am legat cu el o prietenie strînsă, pe cînd ne aflam îmbarcați pe acelaşi vas, lucrînd la harta Dunării. Cîțiva ani i-am trecut trăind viața monotonă de mică garnizoană, prin porturile din susul Dunării.

O vară întreagă am petrecut-o în portul C... Eram vreo şase, toți tineri şi nici unul însurat. Apariția noastră făcuse oarecare senzație în oraş.

Părinții şi fetele începură de-a doua zi vînătoarea şi ***pontajul*** pentru căsătorii.

Dar, ce dezamăgire ! Iluzii pierdute, speranțe înşelate...

Deprinşi cu viața „publică", ocoleam societatea, fugeam de viața intimă de familie. Stam toată ziua pe apă lucrînd şi măsurînd pe arşița soarelui. Seara ne mulțumeam să ascultăm o serie de cîntece răguşite la o grădină de varietăți, unde ne cheltuiam banii şi tinerețea. Unul făcea teorii ca să-şi îndreptățească purtarea : „Marinarul nu trebuie să aibe legături cu uscatul, el e logodit cu apa". Altul, mai sincer, spunea curat : „Mi-i frică de încurcături, sunt păcătos în chestii de inimă ; cînd încep să alunec, mă duc de-a dura ca un bolovan pînă la fundul prăpăstiei".

Singurul care făcuse cunoştințe era Miluță ; lui, toate uşile i se deschideau. Avea un talent deosebit de a se lipi de unele familii ; ajungea în scurt timp amicul intim al casei. Noi începurăm a-l tachina. Cum era firesc, la început, n-a

fost cruțat de gura lumii. Dar, lucru rar, cu toții au amuțit cînd au văzut la dînsul dovezi de prietenie curată.

O trebuință sufletească, nevoia de-o inimă amică, îl silea pe omul acesta să-și lege viața de cîteva familii.

Devotat pînă la sacrificiul vieții, rămînea în serviciul unor femei frumoase, pe care poate că le iubea în taină.

Nici o dorință nu arăta pe față. Părea cuprins de un fel de pasiune încătușată, neîmpărtășită.

Desigur că nu era adevăratul, unicul amor, divina flacără, puterea aceea suverană care-i deasupra oricăror alcătuiri de legi și stăvili omenești.

Nici ceea ce se numește *flirt* — jocul ușor și distractiv de galanterii periculoase ; și nici amorul platonic, înclinarea aceea mutuală, de o ideală candoare. Un amestec bizar de sentimente... Uneori părea robit de-o dragoste fără speranțe, iar alteori lega prietenii de felul celor din melodrame.

Trebuința sufletească de a iubi părea să fie la dînsul cu mult mai mare decît aceea de a fi iubit.

Dacă era mulțumit sufletul lui cu această prietenie durabilă și senină ? Dacă această prietenie se schimba apoi în dragoste adevărată și mistuitoare ? Niciodată n-am putut ști sau distinge felul și nuanța iubirilor lui Miluță. Pe cînd alții ne apăreau limpezi ca sticla transparentă, cl rămînea același, închis și neînțeles.

Niciodată n-avea numai o singură legătură. în fiecare oraș avea două sau trei simpatii, cărora părea că-i gata să-și închine viața.

împărțea tuturor aceeași egală iubire... Așa că s-ar fi putut spune că forțele sentimentale se neutralizau — poate asta îl susținea să nu cadă. Nu știu să fi avut în viața lui vreo aventură.

Nici o umbră de gelozie nu deștepta în inimile bărbaților însurați. Primea confidențe, făcea servicii, scria și primea scrisori, dădea cadouri fără să provoace supărări sau grijă.

De la dînsul am învățat că unei femei măritate îi este permis să primească flori, parfum și bomboane, căci după cod aceste trei articole nu sunt considerate drept cadouri.

Colegii, ca^să-1 năcăjească, în fiecare zi îi scorneau cîte o poreclă nouă :

Miluță inimă largă.

Sultanul din Bagdad.

Cavalerul servant.

Monopolul confidențelor...

înțepătura glumelor, uneori nesărate, ajungea pînă la cruzime :

Salvadentul sexului frumos.

Discreția garantată.

Curtezanul public.

Domnul Căzăturescu.

Locotenent Crampon.

Dar el nu se supăra decît atunci cînd credea ca una **cim** simpatiile sale ar putea fi atinsă prin vreo glumă.

Nu pot să uit o scenă după care am putut cunoaște firea acestui om.

Era în orașul acela o doamnă văduvă, cu patru fete mari, frumoase, dar fără nici o zestre. Miluță, în rolul de tutore pe care și-1 luase singur, reușise să le căpătuiască cum nimeni nu s-ar fi gîndit. Un ofițer mai tînăr, care era în vorbă cu cea mai mică, părea că stă încă pe gînduri, căci fata nu avea zestrea cerută de regulamentele militare.

Atuncea l-am văzut pe blîndul Miluță înfuriat și hotărît :

— Pentru ce-ai compromis fata ? Dacă în trei zile nu înaintezi actele de dispensă de dotă, să știi că te provoc ; te bați cu mine la zece pași distanță, cu „Manlicher" ! Și ochii lui mici erau tulburi și fulgerători.

Scund, slab și nervos, cu trupul încordat, avea înfățișarea unei hiene zburlite.

Un coleg șopti atunci :

— Vocea sîngelui ! numai la furie apare antartul macedonean.

în orașul în care ne aflam atunci, avea trei simpatii. După anumite calități, el da fiecăreia cîte o numire de admirație.

Nevasta unui doctor, o pianistă de talent, cu părul mat și ochii catifelați, era femeia genială. O ^profesoară mica, vioaie, cu părul rătezat la ceafă, cu pălărie băiețească, pentru că fuma .și citea la berărie pe Nietzsche, era femeia

superioară. Jar Geta Ulmeanu, o blondă cu ochii mari, albaștri, măritată c-un inginer mai bătrîn și cartofor, era femeia sfîntă.

Geta ! „femeia sfîntă"... De cîte ori în viața mea nu mi-a venit pe buze numele ei șoptit în taină ca o rugăciune.

Pe femeia asta am iubit-o eu în prima tinerețâ.

O iubire ciudată, eterică. Mă întreb și azi dacă n-a fost numai un vis în prima palpitare a vieții, numai o umbră a amorului adevărat, a acelui sentiment unic și etern. Și totuși, în acordul sufletelor noastre de atunci, cîtă armonie, cîtă căldură ; momentele acelea de fericire divină nu pot să le asamăn cu nimic altceva în lume, căci nu le-am mai putut simți a doua oară în viață.

Pe vremea aceea, abia scăpat dintre zidurile școlii, numai în pragul vieții, mi se zicea : Sălbaticul. Privit ca un animal de o specie rară și curioasă, treceam liber prin lume, cătînd țintă înainte, fără a privi în lături ; tocmai tîrziu am căzut tîrît în vîrtejul valurilor vieții.

Ofițerii ceilalți plecaseră în susul Dunărei cu lucrarea hărții. Miluță și cu mine trebuia să rămînem toată vara în același port — pe o șalupă mică, cu o singură cabină, așa de strimtă încît abia ne puteam învîrti. Ne îmbrăcam pe rînd afară pe punte, căci între cele două paturi era întinsă o masă imensă cu hărți și planuri. Pe cînd prietenul meu se chinuia calcuîînd și desemnînd, eu, fumînd, citeam sau visam.

Pe timpul acela am cunoscut-o pe Geta.

De mai multe ori o zărisem de la distanță, dar niciodată nu mă apropiasem de ea ; o teamă instinctivă mă ținuse departe.

Ne-am întîlnit într-o zi pe la sfîrșitul lui mai, cu prilejul unei excursii pe Dunăre.

Ne-am dus cu șalupa la o carieră de piatră de pe malul fluviului, să-1 luăm pe inginerul Ulmeanu care avea acolo niște lucrări.

Veniseră și cîțiva ofițeri și magistrați cu familiile lor, bucuroși că se pot plimba pe apă.

Ce întipărire mi-a lăsat în minte momentul întâlnirii, misterul acelei sclipiri electrice, cînd ochii noștri s-au oglindin unii în alții pentru întîiași dată !

Am văzut-o pe mal, la capul schelei din fața șalupei. Trebuia să pășească încet, cu atenție, pe-o scîndură îngustă, de aceea se uita țintă în jos. M-am repezit s-o ajut. Mi-a întins cu grație mîna ei fină, fără să-și ridice privirea.

Numai cînd a călcat ferm pe bordul șalupei și-a ridicat ochii ei albaștri, adînci, cătînd țintă în ochii mei.

Din clipa celei dintîi priviri părea că licărise scînteia acelui foc lăuntric ce pîlpîie în inimi, înăbușit în taină.

M-am prezentat singur. Miluță, care tocmai atunci se urca pe punte, adaogă rîzînd :

— Asta-i „sălbaticul" de care-ți vorbeam.

—• Din cîte am auzit mi se pare că vă cunosc de mult, răspunse ea învăluindu-mă într-o privire blîndă și prietenoasă.

Simții o neliniște, și bătăile inimei deveniră mai repezi. Aveam nevoie să umblu și n-aveam loc să mă mișc.

îmi găsii de lucru la provă și începui să sorb pînă în lundul pieptului, unde simțeam un gol, aerul proaspăt și rece al dimineței.

După ce am plecat, m-am liniștit puțin. Și, pe cînd șalupa aluneca ușor pe oglinda străvezie a Dunării, m-am apropiat pe nesimțite, la pupă, de grupul care se formase acolo vorbind și admirînd frumusețea naturii.

Așezat la pîndă, o priveam pe Geta cu atenție, vroiam să prind toate nuanțele figurii, toate liniile acestui minunat profil femenin. Căutam în liniște să-mi dau seama de unde vine armonia pe care o întrupa această ființă, farmecul tainic pe care-1 răspîndea, de la prima vedere.

Era înaltă, foarte mlădioasă, delicată, aproape fragilă ; cu mișcări încete, elegante, de-o naturaleță desăvîrșită.

Peste bluza ușoară de mătase neagră, o dantelă de Irlanda, ca un val de spumă albă, îi acoperea tot bustul. Gîtul goi de tot, ovalul figurii, cu trăsături fin modelate, străluceau scăldate în lumină ; și în razele soarelui, pielea albă, fragedă, părea o țesătură satinată.

Vîntul nebunatic, ce adia pe apă, flutura, plutindu-i în jurul capului cîteva bucle desprinse din păru-i auriu-roșietic, cu tonuri de aramă topită.

Cîte tipuri de frumuseța femenină nu mi-au văzut ochii, prin diferite țări cît am umblat prin lume, dar nicăieri n-am întîlnit asemenea ființă, care să radieze în juru-i atîta farmec atrăgător de la cea dintîi privire.

Mai mult decît în desemnul acelei figuri gingaşe, secretul cred că stă în ochii mari, umbriți, cu irisul albastru — culoarea peruzelei — în adîncimea cărora o taină sufletească părea că se ascunde.

Atras, învăluit de razele privirii calde, de un zîmbet dulce ca o dezmierdare, simțeai că te apropii de armonia vieții, suprema fericire pe care o visăm cu toții.

Din locul în care stam, nu înțelegeam ce spune, deşi îmi ascuțeam auzul ; dar glasul ei îmi alinta urechea, şi timbru-i muzical mi se părea o melodie dulce. O comparam pe rînd cu toate celelalte femei ce se găseau acolo. Nici umbră de asemănare ; părea de-o altă rasă, străină şi rară.

Cum de se rătăcise aici această creatură ? Căzută parcă dintr-o altă planetă în fundul acesta de provincie obscură, într-o lume atît de banală.

După cîtva timp, apropiindu-mă, intrai în vorbă. Am văzut îndată că ea mă asculta cu atenție deosebită.

Vorbind, mă însuflețeam pe măsură ce apropierea se stabilea mai mult. Eram de o vervă neobicinuită. îmi aduc aminte că povesteam întîmplări dintr-o călătorie din Scandinavia[1], unde fusesem c-un an mai înainte. Vorbeam de blondele Nordului, cu părul auriu, cu ochii albaştri şi cuminți, care stau cîte zece ani logodite, aşteptîndu-şi iubiții duşi peste Ocean, să-şi facă stare, pentru ca apoi, întorşi, să poată întemeia căminul.

Ea asculta cu atenție, c-un fel de mulțumire sufletească, care-i colora obrajii, surîsul şi privirea-i prietenoasă.

0 sorbeam privind-o pe furiş cum îşi apleca uşor capul să prindă cuvintele pe care vîntul le fura.

Apoi, după ce-am tăcut, ea n-a mai ascultat pe alții ; şi-a tras puțin scaunul lîngă balustradă şi a rămas mult cu ochii duşi pe luciul apei. Pierdută, ca-ntr-un vis, părea că urmăreşte ceva în jocul sclipitor al razelor de soare pe solzii argintii ai undelor de apă.

[1] O călătorie în Scandinavul a întreprins autorul însuşi la începutul anului 1906.

Iot drumul am fost ca într-un vis frumos, într-o beție dulce ; mi se părea că sorb cu deliciu dintr-o băutură spumoasă, amețitoare.

Ne-am întors tîrziu, pe una din acele nopți clare, cînd cerul întreg se resfrînge seînteind în adîncul tremurător al Dunării. Un colț de lună nouă, ce străpunsese un nour poleit, ne urmărea sclipind pe oglinda apei ca lama unui paloş de argint.

De a doua zi începură a se arăta simptomele acelei boli care se încuibează în noi, fără să ştim cum, şi ne copleşeşte viața.

în firea mea şi în lumea din jurul meu, simțeam ceva schimbat. O putere nouă parcă mă însuflețea la umblet şi la vorbă. Uneori senin, vioi, călcam sprinten, hotărît, cu pieptul înainte, cu ochii seînteind, vibrînd de fericire ; alteori nervos, neliniştit, cu un gol chinuitor în suflet, cuprins parcă de friguri, cu trupul fără vlagă, îngreuiat ca plumbul.

Mîncam puțin şi fumam, toată ziua ; nu mai puteam dormi decît trei-patru ore, iar de lucrat, deloc — nu-i vorbă, că nici înainte nu prea lucrasem mult. Umblam pribeag pe malul apei ca un şcolar fugar. De zece ori pe zi treceam prin fața casei ei. în fiecare seară veneam să văd... dacă luminile erau aprinse acolo, şi rămîneam cu ochii la un geam, luminat de razele aurii trecute prin mătasa perdelei care cădea în falduri.

De ce aş ascunde azi curatul adevăr ?

La început mă linguşeam chiar şi de cînele din curtea ei. Cu ce plăcere îi mîngîiam blana zburlită şi ce duios cătam în ochii lui cei blînzi şi parcă aşa de iubitori. „Leul", deşi nu era de rasă, un cîne ciobănesc lățos şi nespălat, dar era îndestul de fin să-mi simtă slăbiciunea. Ştiuse aşa de bine să-mi speculeze pasiunea, încît reuşise îndată să fie primit în porție la cazanul soldaților de pe şalupă.

Simțeam bătăile grăbite ale inimii de cum zăream departe boneta cu panglicele pe spate, pe care o purta *Frâu* Berta, bona ce venea în fiecare zi să plimbe copilul prin port.

Stăpîna ei ştiam că trebuie să vie în urmă.

Frau Berta, cu care mă deprindeam să vorbesc nemțeşte, avea un păr roş dezlînat ; urîtă, dar foarte simpatică îmi părea pe atunci.

Copilul, purtat în cărucior, un băieţel bălan şi rotofeu, mi se părea un îngeraş din cer, căzut într-o movilă de horbote legate în panglici albastre.

Bărbatul Getei, inginerul Cristea Ulmeanu, trebuie să fi fost om frumos în prima lui tinereţă ; acum avea figură obosită, părul zburlit şi ochii înroşiţi ; era mai totdeauna nervos şi agitat.

Se spunea despre el că fusese un inginer distins, făcuse şcoli prin străinătate, avusese lucrări însemnate şi cîştigase bani mulţi, pe care îi pierduse la jocul de cărţi.

Umbla mult pe drumuri după lucrări şi afaceri, iar cît sta în oraş, nopţile le petrecea mai mult la club decît acasă.

Era dintre bărbaţii cari nu ştiu de ce se însoară.

Nu era gelos deloc ; simţindu-se bine, în siguranţă, cu o femeie frumoasă, deşteaptă şi cuminte, avea un fel de mîndrie, plăcerea stăpînului ce-şi vede calul frumos că-i admirat de toţi cîţi îl privesc.

La început făceam plimbări pe malul Dunării cu toţii împreună : eu o întovărăşeam pe Geta, bărbatul ei venea în urmă cu Miluţă, pe care-l cunoştea de mult, înainte de a fi însurat.

După scurt timp, inginerul fu nevoit să plece în Germania, pentru comanda unor maşini ce avea de instalat la nişte lucrări.

De pe puntea şalupei mele aşteptam ora cînd Geta venea să-şi facă plimbarea zilnică în port. Stam cu binoclul la pîndă, o cunoşteam de la distanţă ; avea un fel de ritm în mersul ei sigur şi graţios. Venea întotdeauna cu lucru sau c-o carte, mergea pe malul apei pînă la o salcie bătrînă, unde se aşeza la umbră. Sub salcia aceea am stat şi eu ceasuri întregi robit de glasul şi de privirea ei, trecînd prin toată gama emoţiilor nedesluşite ce turbura iubirea înflăcăratei tinereţi.

Cînd mă gîndesc la starea aceea sufletească, la mulţumirea tainică în care pluteam, orele ce le trăiam acolo mi se par cele mai frumoase din toată viaţa mea.

în schimbul de observaţii ce făceam cu ea, avea un chip de a privi şi înţelege viaţa şi lumea dimprejur care mă încînta şi mă uimea adînc. în fiecare zi descopeream mai multă putere şi fineţă în judecata ei. Adesea surprindeam cîte un val de tristeţă care-i umbrea privirea. Dar nu se plîngea

niciodată de soarta ei, deşi simţeam că e nefericită. Cu vorba şi zîmbetul cuminte mă potolea, îmi îmblînzea asprimea cumplită de cîte ori mă aprindeam vorbind cu pasiunea şi avîntul tinereţii.

îi sorbeam cuvintele de pe buze şi-i urmăream orice mişcare ; un gest, o intonaţie mă încînta, mă urmărea vibrînd în mintea mea zi şi noapte, pînă o vedeam din nou.

Mă aruncasem în valurile iubirii fără să-mi dau seamă ; uneori pluteam deasupra, legănat de undele duleelor iluzii, alteori mă zbăteam în neştirea chinuitoare a îndoielii. Simţeam de la început că-i place s-o întovărăşesc, că-i e drag să stea de vorbă cu mine mai mult decît cu ceilalţi ; în strîngerea de mînă, în fiecare zi, înţelegeam din ce în ce mai bine acordul stabilit în inimile noastre.

Şi totuşi, niciodată n-am reuşit să-i spun ce-aveam pe inimă, deşi în fiecare zi mă hotărâm să încep. Avea un fel de tact în vorbă şi-n purtare, care mă dezarma. Era la ea un echilibru sufletesc, un resort puternic, care simţeam că mie îmi lipseşte.

Văzusem că-i place cum citesc. Şi uneori, pe cînd lucra la o broderie şi eu citeam alături, o surprindeam cum se oprea din lucru şi rămînea aşa privind în nemişcare. Fără să-mi ridic ochii, simţeam cum mă ardea privirea ei. Dar într-o clipă îşi revenea şi-mi arăta în zarea albăstrie vreo pînză de barcă ce flutura în vînt sau vreun stol de păsări călătoare care zburau spre baltă.

Odată, într-o seară, cînd ne întorceam din port sub pletele de sălcii de pe mal, tăcurăm amîndoi ; părea că ne ascundem, sub calmul aparent, furtuna ce-o simţeam gata să izbucnească în sufletele noastre.

Ne-am oprit din drum. în faţa noastră, o parte din cer ardea în asfinţit şi soarele roşu aluneca în apă ca într-o baie strălucitoare — amestec de purpură şi aur topit.

Era răcoare şi ea, cu braţele goale, c-o bluză de vară ; i-am învelit umerii cu pelerina mea.

Pe cînd mă apropiam ca s-o închei la gît, aprins şi tulburat de răsuflarea caldă care-mi suise tot sîngele în obraz, m-am aplecat într-o pornire bruscă strîngîndu-i mîinile amîndouă pe care le apăsai pe buze şi pe ochi c-o patimă arzătoare.

Pînă în adîncul inimii simţii înfiorarea ei.

Vibrînd şi izbucnind în lacrimi, cu gesturi furioase, îşi smulse pelerina şi, fără nici o vorbă, mi-o aruncă plecînd cu lacrime în ochi.

Ameţit, cu braţele întinse, am rămas pe loc fără s-o pot opri şi fără să scot o vorbă. Simţeam, că lacrimile sunt gata să mă înăbuşe. Ca un copil umilit m-am aplecat să ridic pelerina şi-n loc să mă întorc acasă, am luat-o înapoi pe malul^apei^ şovăind, abea tărîndu-mi picioarele, pînă sub salcea bătrînă la rădăcina căreia de-atîtea ori am stat.

Acolo m-am trîntit jos, pe pămîntul umed, zdrobit, învins, rănit dejnoarte. îmi era parcă groază de mine însumi, ruşine de _stîngăcia_ mea ; mă judecam şi mă găseam vinovat, nenorocit şi ridicol. Pînă tîrziu noaptea am zăcut aşa părăsit, în nedumerire, ***cu*** mintea zăpăcită de zbuciumul lăuntric, de vijelia stîrnită dintr-odată, care-mi zdrobise viaţa, c-o singură suflare.

îp zadar făceam sforţări să prind firul gîndirii clare. Nimie,_ nici o rază de lumină. Nici un sprijin de nicăieri. Resturi de gînduri frînte se-ncrucişau în jurul aceleiaşi idei fixe şi negre care mă chinuia în disperare.

S-a sfîrşit... am pierdut totul dintr-o dată... viaţa parcă s-a întrerupt brusc... Ciudat... cum numai într-o clipă se poate schimba soarta unui om...

Ce-mi mai rămîne de făcut ?... Cu mîna mea, singur mi-am zdrobit viaţa, mi-am distrus fericirea... Ce mai am de aşteptat ?... Cejens mai poate avea viaţa, viitorul, lumea, întreaga omenire fără ea ?...

Simţeam mereu că mă înăbuş, un nod chinuitor mi se oprise în gît, un gol dureros părea că se lărgeşte în mine şi în jurul meu ; peste tot era pustiu şi întuneric.

Părea că mă cufund în adîncul mării pe-o noapte întunecoasă.

Cu capul gol, cu haina descheiată, cătam o uşurare oftînd adînc ; răsuflînd din plin, simţeam cum năvălea în mine aerul rece al nopţii. Un vînt ascuţit sufla pe faţa apei gonind val după val, iar murmurul apei care bătea în ţărm, se îngîna cu un şopot prelung de trestii îndoite sub biciuiri de vînt.

A doua zi i-am scris o scrisoare.

Tot ce nu putusem să-i spun prin grai : scuze, mărturisiri, jurăminte, lacrimi, toate le-am aşternut în scrisoarea aceea lungă şi disperată.

Vreo zece zile am fost bolnav ; mă aflam într-o cumplită stare nervoasă. Pe Miluţă îl ocoleam ; şi de cîte ori încerca să-mi vorbească, îl opream şi plecam furios.

Ce zile grozave. Rătăceam tot timpul în voia întîmplării, stingher, părăsit, simţindu-i lipsa, parcă aş fi pierdut o călăuză care mă conducea în viaţă. Hoinăream aşa, mut, cu fălcile încleştate, cu ochii tulburi, dispreţuindu-mă, simţindu-mi slăbiciunea ca o povară care-mi zdrobea viaţa necăjită.

Numai noaptea mă apropiam pe furiş de casa ei, privind lung la geamul cu perdeaua de mătase aurie. C-un fel de laşitate mă strecuram pe stradele întunecoase, tîrziu noaptea, şi adormeam apoi în visuri nebune şi obositoare.

Mă sălbătăcisem de tot.

Cînd negura albăstrie se risipea de boarea dimineţii, plecam c-o carte şi cu puşca spre baltă.

Treceam Dunărea cu o lotcă mică, trăgînd singur la lopeţi şi mă afundam în ostroavele pustii şi păduroase.

Cîte-o zi întreagă nu întîlneam ţipenie de om. Eram într-o lume aparte, pe un petic de pământ rămas parca fără stăpîn şi fără legătură, uitat în singurătatea tainică a bălţii.

Pe deasupra mea vedeam zburînd stoluri de raţe stîngace, de lişiţe cernite care fugeau la adăpost prin foile de nufăr, caravane de cocori care pluteau în unghiuri înşirate cu şefii lor în cap. Şi uneori, cum mă simţeau departe, se înălţa în şir cîte un cîrd de lebede sfioase, care-şi mişcau domol aripele în zare ca nişte steaguri albe de pace, lin fîlfîind în vînt.

Stam lungit, cu faţa în sus, cu braţele sub cap, în lotca mică şi neagră, legănată pe apa bălţii, cu ochii ţintă în albastrul cerului de vară.

Nu mişcăm nici dintr-un deget, zăceam singur în mijlocul naturei primitive şi mă afundam pierdut în voluptatea durerii mele.

^ Curn^ stam aşa întins în amorţire ceasuri întregi, adesea mă urmărea cîte un vultur care plutea pe bolta văzduhului albastru. Zărindu-1 printre gene, îl observam cum se lăsa plutind în cercuri mari, rotindu-se pe sus în jurul lotcei negre, aşa de mică şi îngustă încît părea din depărtare un sicriu rămas fără capac, ce rătăceşte pierdut, mînat de vînt pe apa moartă a bălţii.

Puşca o luam degeaba ; nu-mi venea să trag nici un foc. Zadarnic îmi încordam mintea să pot citi, nu eram în stare să urmăresc în şir cîteva rînduri.

Voiam să dorm, să uit totul. Mă hotărâm, cu toată voinţa, dar cum închideam ochii, îmi apărea imaginea ei aşa cum o văzusem atunci, în seara aceea: ochii ei albaştri şi cuminţi, înecaţi în lacrimi, buzele fragede cu zîmbetul lor blînd şi dulce, strînse de o indignare furioasă.

Ca o mustrare chinuitoare mă urmărea neîncetat aceeaşi imagine, mereu şi pretutindeni.

La fiecare pas îmi reveneau aceleaşi gînduri c-un avînt copilăresc :

Ce-i ^de făcut ? Cum pot să-i dovedesc cît o iubesc dc tare ? Să sufăr orice... să risc totul, să dispar, să-mi dau pentru ea viaţa, cu zîmbetul pe buze...

Rar, cînd aţipeam puţin, de cum alunecam pe nesimţit din lumea reală, mă pierdeam în vise nebune şi fantazii rătăcitoare.

De la o vreme mă prinsese o teamă : mi se părea că încep să înnebunesc. Oarecum, să mă controlez, mă apropiasem iar de Miluţă, a cărui blîndeţe îmi aţîţa mai mult nervii bolnavi.

într-o seară, pe cînd ne plimbam amîndoi prin port, ne ieşi drept în faţă Geta cu o prietenă a ei.

De departe, cum am zărit pălăria ei albă, pe care o cunoşteam aşa de bine, simţii cum începe inima să-mi bată mai tare, tulburată. Se îndreptau spre noi, trebuia să ne întîlnim. în clipele acelea de aşteptare aveam o senzaţie ciudată : o bucurie de-mi venea să strig în gura mare, în acelaşi timp o teamă copilărească mă împingea s-o iau •la fugă înapoi.

Cu acelaşi ritm uşor şi elegant în mers, senină, păşea în faţa noastră. Se opri şi ne întinse mîna c-o graţie prietenoasă, cu acelaşi surîs alinător de altădată, şi pe buze şi în ochii ei albaştri.

— Ce scumpi sunteţi la vedere, îi spuse prietena ei lui Miluţă, care începu a rîde cu pofta lui obişnuită.

Toţi patru o luarăm încet de-a lungul malului. Micşorînd pasul, rămăsei cu Geta mai în urmă.

Călcam rar şi în acelaşi tact, dar nu scoteam o vorbă, mergeam aşa cu ochii în pămînt : ne apăsa, ca o mustrare parcă pe amîndoi aceleaşi gînduri.

Deodată ridicai ochii, hotărît să încep o explicare ce atîta vreme îmi frămîntase mintea, dar în acelaşi timp ea mă opri şi, c-o privire dulce, rugătoare, mă îmblînzi, părea că instinctiv ea îmi ghicise gîndul.

Apoi şopti cu glas moale, tremurător :

— Te rog mult să-mi promiţi că n-o să mai scrii... e mai bine pentru amîndoi...

Pe cînd vorbea, îmi furişai o clipă privirea pe chipul ei : mai trasă şi mai palidă la faţă, avea în ochii umezi altfel de lumină şi în surîsul ei părea că se resfrînge secretul unei mîhniri ascunse.

înduioşat, învins, îmi venea să-i cad în genunchi, să-i spun cît sunt de vinovat de cele întîmplate. Zadarnic mă încercam să încep, ea nu mă lăsa să vorbesc ; şi apucîndu-mi braţul plecarăm înainte. Cu încetul, redeveni senină, stăpînă pe sine în resemnarea ei.

— Eşti vinovat, desigur — îmi spuse cu o^ asprime dulce în glasu-i blînd şi protector — ca pedeapsă n-ai să vorbeşti deloc. Să mă asculţi pe mine în viaţă *ai* să suferi mult, căci eşti o fire aprinsă şi pasionată. Rău ai făcut fugind. Unde ai umblat de atunci de cînd nu ne-am văzut ? Eu nu vreau să suferi din cauza mea, din contra^ vreau să-ţi fiu o prietenă, un sprijin sufletesc... Şi îmj vorbi mult, cuminte, ca un prieten vechi.

Iar cînd ne-am despărţit, odată cu strîngerea de mînă hotărîtă, caldă, mi-a şoptk c-o graţie intimă, c-un fel de gingăşie în vorbă şi-n privire :

— Aşa-i că ne-am împăcat ?... Şi pentru totdeauna.

Toată noaptea n-am putut închide ochii. Strîngerea ei de mînă pe care o simţisem tare, fierbinte, din toată inima, îmi pricinuise atîta emoţie şi bucurie, încît nu mă puteam

linişti. De a doua zi începui iar să calc sprinten, cu pieptul înainte şi capul sus, cu ochii senini, scînteietori, căci eram mîndru, eram fericit.

După trei zile primesc o telegramă. Trebuia să mă prezint imediat la Ministerul de Război. Urma să plec pentru doi ani de stagiu în Marina italiană.

Am rămas împietrit, cu telegrama în mână.

— Nu plec, îi spun scurt şi hotărît lui Miluţă, care se uita nedumerit la mine.

— Ce, eşti nebun ? îmi răspunse el răstit. N-ai să sfîrşeşti odată cu toate copilăriile tale, nici acum cînd ţi-i în joc soarta şi viitorul tău ?

Cu telegrama în buzunar am plecat întins acasă la ea.

N-a fost chip s-o văd atunci.

M-am întors necăjit şi nehotărît.

Miluţă i-a anunţat pe toţi prietinii că a doua zi, dimineaţa, plec cu vaporul.

N-am dormit toată noaptea. Am fumat şi am oftat.

Miluţă mi-a făcut bagajele şi m-a spovăduit pînă dimineaţa. La plecare au venit să mă petreacă vreo două familii cunoscute. Geta nu era singură ; venise întovărăşită de bărbatul ei.

Am surprins un moment cînd toţi priveau la maşina vaporului care forfotea sub presiune şi, iuînd-o pe Geta de braţ, am ieşit pe punte. Deodată am simţit încleştarea braţului ei care tremura strîngîndu-mă. O privii cu spaimă — n-o mai recunoşteam. Faţa-i era palidă, buzele strînse de-o sfâşietoare durere, ochii înroşiţi sclipeau în lacrimi. Tresărea înfiorată şi respira adînc ca să-şi revie în fire.

I-am strîns mîna, care mă frigea, şoptindu-i apăsat :

— Spune un cuvint, un singur cuvînt... să ştiu ce trebuie să fac.

— Să pleci... e mai bine pentru amîndoi, îmi răspunse ea încet, dar hotărît, pe cînd îşi chinuia nervoasă batista făcută ghem între degetele strînse.

O clipă avui un gest nestăpînit de disperare mută şi în acelaşi timp zării pe Miluţă, cu toţi ceilalţi în urmă, ureîndu-se pe punte.

Am înaintat cîţiva paşi, făcîndu-mă că-i arăt ceva pe Dunăre, departe. Ea apleeîndu-se să vadă, pe cînd îmi strîngea mîna înfiorată, îmi suflă aproape în ureche :

— Să ai încredere... curaj... nu vreau să te pierd... •să-mi scrii, ca să ştiu ce-mi rămîne de făcut în viaţă.

Nu mai aveam nici un moment de stat, lumea era lîngă noi. Clopotul bordului suna ora de plecare. Sirena vaporului începu să fluiere, să se vaite ca o fiară rănită, pe cînd ne .dezlipeam uşor de mal.

Rămas singur pe marginea punţii vaporului care se depărta treptat, îmi ascuţii vederea, o clipă împînzită de-un val trecător de lacrimi fierbinţi. Mă sileam să prind cu ochii încă o dată, să reţiu, să sorb din depărtare forma aceea armonioasă care se micşora pe mal, îmbinarea acelui desemn de umbre şi linii graţioase în care ştiam un suflet înlănţuit de-al meu, în taină, părtaş la aceeaşi suferinţă, o inimă vibrînd la unison cu a mea.

Zadarnică sforţare... vaporul alunecînd pe apă ne depărta unul de altul din ce în ce mai mult. Malul părea că fuge în urmă, ştergîndu-se în zare şi forme şi culori. Pînă tîrziu, cînd se pierdu de tot, am urmărit un fulg plutind în ceaţa diafană : era voalu-i alb ce-l desfăcuse şi-l flutura în vînt.

Apa, depărtarea, lumea, păreau puse anume între noi, să ne despartă. Am plecat avînd amintirea ei aşa de vie şi luminoasă, încît mă însoţea plutind în jurul meu, în mintea, în inima mea ; purtînd-o parcă în mine, o simţeam pretutindeni în drumurile mele pe mări şi prin ţări, pe unde am umblat. Şi acum mi-aduc aminte cum o chemam în gînd, cu ochii ci cuminţi, să-mpărtăşesc cu dînsa bucuria c!e cele ce vedeam cînd admiram răpit frumuseţele de artă şi natură ce le întîlneam în cale.

Pe mare, în carturi lungi de noapte, singur sub cerul ţintuit, cu ochii pierduţi la cîte-o stea ce seînteia în spaţiu, mă întrebam dacă în aceeaşi clipă şi ea nu urmăreşte aceeaşi stea pe bolta uriaşă, sub care stam amîndoi la atîta depărtare.

Căzusem tocmai în timpul manevrelor escadrei italiene ; încrucişam tot timpul în largul mării şi rar ne opream prin rade şi prin porturi. Poştă aveam foarte neregulat.

I

Scrisorile către ea le adresam lui Miluță, care trebuia să i le dea în taină.

I-am scris scrisori pline de iubire înflăcărată, de durere sfîșietoare, de desperare cumplită.

Nimic, nici un răspuns.

Tîrziu am primit de la Miluță o scrisoare lungă, cu sfaturi prietenești : „Să mă gîndesc la viitor... la viața mea... la a ei... stric o casă... distrug o familie... o vei uita... vremea care trece și vindecă toate"... și celelalte obișnuite sfaturi.

De atunci multă vreme a trecut... resorturile sufletești s-au ruginit cu încetul, și s-au distrus aproape ; totuși privirea acelei femei care mi-a scăpărat în suflet scînteia divină a iubirii, supremul bun al vieții, eu n-am putut s-o uit.

Sunt douăzeci de ani de atunci.

Și cum ne minte vremea ! Cu-atîta repegiune, zi după zi, s-a scurs ștergînd totul în urmă, de parcă nimic nu poți să vezi cînd te întorci o clipă cu ochii înapoi...

Nimic nu pare că s-a schimbat de atunci pe locurile acestea, unde-am trecut o parte din tinerețea mea.

Dunărea, liniștită și largă, cu aceeași nepăsătoare maiestate, de mii de ani alunecă spre mare în leneșe încovăiri.

De o parte și de alta, aceleași maluri joase se prelungesc în zare. Zăvoaie mari de sălcii își schimbă haina verde în fiecare an. Qstroave, pustii și păduroase, se leagă în depărtare cu întinderea de mlaștini în cari viețuiesc și acuma sălbătăciuni în cîrduri. în ochiuri de luminiș, prin stuh, lucește apa bălții ca cioburi dintr-o oglindă spartă. Și în ele se răsfrînge același cer albastru, întins deasupra mării verzi de trestii șoptitoare.

împrejurul nostru, și locuri și priveliști parcă au rămas aceleași.

Dar noi ?

Noi cît ne-am schimbat de-atunci !

Mergînd încet, vaporul se apropia de mal ; făcîndu-i-se semn că n-are nimic de încărcat, se îndreptă la vale pe drumul obișnuit.

Noi tăceam, cu halbele de mult golite, dinainte, privind apusul și cerul înroșit deasupra orașului tăcut, în care viața începe devreme să ațipească.

Trecutul tot și fapte pierdute, depărtate, se înlănțuiau în minte și parcă le trăiam a doua oară, pe cînd treceam de-a lungul acelui mal pe care-l cunoscusem cu de-amănuntul odată.

în capăt, unde se termină portul, văzui și salcia bătrînă sub care am suspinat pe atunci.

Șivoiul apei, rozînd acolo malul, slăbise rădăcina, și acum salcia zăcea, culcată, cu trunchiul în două despicat, cu pletele în apă, osîndită să fie smulsă de Dunărea ce curăță orice stăvili ca să-și lărgească patul.

— De cînd n-ai fost pe aici ? mă întreabă Miluță într-un tîrziu.

— A, eu, de mult, de atunci chiar de cînd am plecat în Italia ; am trecut adesea, dar niciodată nu m-am hotărît să mă opresc aici. Amintirea acelui timp, vezi tu, mi-a rămas în minte ca un vis frumos, o reverie dulce ; mi se pare ecoul unui cîntec din vremea tinereții ce-mi place să-l ascult ; mi-i milă ca să-l tulbur.

— Ba, eu am fost aci acum un an, cu prilejul unei comisii de rechiziții.

— Ei, ia spune-mi ce mai fac simpatiile tale... ale noastre adică : le-ai văzut ? Trebuie să fi îmbătrînit și ele. Biata Geta !... ce admirabilă ființă... știi, *femeia sfîntă,* cum îi spuneai tu. Cînd stau și mă gîndesc acum la timpurile acele, mi se pare că n-am fost eu, ci altcineva care a trăit pe aicea, care a iubit și a suferit odată, cu focul și frăgezimea vîrstei.

Ți-aduci aminte cum mă înflăcărasem eu ? Ce patimă cumplită mă zbuciuma pe atunci. Uite, mă crezi, emoții ca acele așa de dulci și gingașe, chinul și fericirea care mă înspăimîntau și mă îmbătau pe atunci, pasiunea aceea așa de furtunoasă, eu n-am întîlnit-o a doua oară în viață. Nu pot să spun că n-am avut mai tîrziu și alte legături, dar întotdeauna a fost altceva și nu aceea ce-a fost întîia dată. Nu, dragul meu, e sigur... acuma înțeleg pe cei care susțin că numai o dată iubește omul în viață. Ți-aduci aminte ce speriat erai tu ? Ce luptă a fost pe tine, ca să

mă potoleşti ? Zău, nu ştiu, fără tine unde-aş fi ajuns cu pasiunea mea. în neştire, cu ochii închişi, fără să ştiu să înot, mă aruncasem în valurile oceanului iubirii. Parcă îmi dasem drumul într-o prăpastie fără să ştiu unde aveam să ™ă opresc, unde aveam s-o tîrăsc şi pe ea. Poate ajungeam să^ pătez viaţa ei, care era aşa de senină şi curată încît o slăveam amîndoi.

Pe cînd vorbeam, furat pe nesimţite de parfumul trecuuilui duios, Miluţă, sta mut, cu ochii duşi pe luciul apei. Tăcui şi eu cu gîndul dus departe, sub vraja atrtor amintiri tainice.

Tîrziu, fără să-şi ridice ochii, el mă întrebă încet, vorbind aproape în şoaptă :

— De cînd n-ai mai văzut-o ?

— Acum doi ani, o dată la teatru, în Bucureşti. Era într-ojojă cu fata ei mai mare. Ce asemănare ! Mi se părea c-o văd pe ea în vremea tinereţii noastre. înehipuie-ţi, nu m-am dus nici să-i vorbesc. Nu m-am putut hotărî, nu ştiu de ce, parcă m-a reţinut ceva. Simţeam un fel de vină,, era ca o mustrare, că odată voisem să tulbur seninătatea aceea.

Din locul meu de jos am salutat-o ; ea a înclinat uşor capul şi o clipă am recunoscut acelaşi surîs dulce şi trist pe care îl văzusem de atîtea ori că-i flutura pe buze.

Nu ştiu nimic din ce s-a jucat pe scenă în seara aceea. Cu ochii într-acolo am stat cătînd la cele două chipuri în care găseam atîta asemănare — păreau două portrete ale aceleiaşi figuri la vîrste diferite.

în sclipirea luminilor din sală zăream părul sur, argintiu, parcă pudrat anunţe pe la tîmple. Ciudat, niciodată nu mă gîndisem că femeia asta putea să îmbătrînească. Am surprins de cîteva ori privirea ei alunecînd pe deasupra capetelor, oprindu-se la mine cu aceeaşi senină blîndeţă din trecut.

M-am simţit parcă atins de un fior dulce şi dureros.

Cutele de pe obraz, desigur, de la distanţă, nu s-au putut vedea, dar capul meu aşa de sur cum i-o fi părut oare ?

Miluţă căzuse iar pe gînduri. O durere surdă părea că-1 stăpîneşte, cum sta aşa pierdut, cu ochii aproape închişi, cu capul rezemat pe pumnul strîns sub tîmplă.

Deodată se ridică în picioare şi, apucîndu-mă strîns de umeri, mă privi ţintă în ochi :

— Tu niciodată n-ai să poţi şti cît te-a iubit femeia asta. Tu singur ai fost şi ai rămas în inima ei. Pe mine ea mă urăşte. Nu, niciodată n-are să mă ierte că am oprit-o să facă pasul la care se hotărîse atunci. Tu nu ştii tot ce ce s-a întîmplat după plecarea ta în Italia.

E mult de atunci şi pot să-ţi spun acum. Toate scrisorile ce mi-ai trimis ca să i le înmînez le-am rupt cînd am văzut ce luptă se da în sufletul acestei femei nefericite. Totuşi, la un moment dat, s-a hotărît să-şi părăsească totul : casa, bărbatul şi copilul pe care-1 adora. Era gata să înceapă procesul de divorţ cînd, după un complot pe care-1 organizasem cu părinţii, am răuşit s-o împac şi s-o_ aduc iarăşi în căsnicia ei. Părea apoi că s-a resemnat. Vezi tu.^aveam pe atunci credinţa fermă că fac un bine. Voiam să sting de la început iubirea asta dintre voi.

Mi se părea o cădere, o învingere pentru ea ; parcă pierdeam un ideal ; în mintea mea îmi apărea ca o statuie coborîtă de pe un piedestal de unde o văzusem dominînd senină, stăpînă, triumfătoare. Ce vrei, aşa vedeam, ^aşa judecam pe vremea aceea. Azi văd altfel, dar e prea tîrziu. Am crezut că fac un bine şi am fost cauza unui imens rău ce nu se mai poate îndrepta.

îţi spuneam că acum un an am venit aci şi, _ cum am sosit, m-am repezit să văd pe Geta. N-a fost chip. încredinţat că mă ocoleşte, i-am scris şi după vreo zece zile, mi-a răspuns.

Ce rău îmi pare că nu e la mine scrisoarea aceea ca să vezi cîtă durere concentrată e în rîndurile acelea.

După ce se scuză de faptul că nu m-a primit, îmi desscrie nefericita ei viaţă, mie, care, după cum spune ea, am fost amestecat în întîmplările vieţei ei, încît am o parte mare de răspundere, de care nu mă pot descărca.

îmi mărturiseşte că ani de zile mi-a purtat pică pentru faptul că am contribuit să nu se despartă, şi am lucrat să

sting iubirea dintre voi. Cu drept cuvînt, biata femeie mă întreabă azi : „Cui credeam că fac bine ? ei ? bărbatului ? sau ție ca prieten al meu ?"

Nici^ unul din toți trei nu este fericit. Pe cînd, dacă o lăsam să se despartă... cine știe ?

Bărbatul ei, din ce în ce a ajuns mai rău, căci bolile și patimile cresc cu vîrsta. Au venit apoi copiii, și ea s-a resemnat. Cînd stai și te gîndești la atîtea alegeri nepotrivite... doi oameni cari nici nu se pot măcar stima, forțați să trăiască alături continuu în ceartă mută, zilnic în luptă surdă de roadere și istovire...

„Lanțul pe care nu l-ai rupt la timp se strînge din ce în ce mai mult. Dar omului slab îi trebuie stăpîn", termină ea, rugîndu-mă s-o iert și s-o plîng.

Stam mut și ascultam. Dar nu mai puteam urmări șirul cuvintelor care-mi sunau în minte prelung și fără legătură. Urechile îmi vîjîiau și, sub palmele care îmi sprijineau capul greu, amețit, simțeam bătaia tîmplelor fierbinți.

Cuvintele lui mi se înfipseră în minte și le auzeam mereu chinuitor : „Iubirea aceasta voiam s-o sting chiar de la început". Vremea a stins-o. Dar oare sub cenușă, acolo, n-a mai rămas nimic ?...

De la o vreme nici o vorbă nu mai puteam auzi, căci începu pe punte să sufle un vînt răutăcios. Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuți, într-un fel de amorțire vagă, cumplit de dureroasă. Noi singuri mai stam încă afară pe puntea vaporului în neagra întunecime a nopții. Dar nu puteam vorbi. Nici un cuvînt n-am mai schimbat tot drumul.

Ce-aveam să ne mai spunem ?

Căci inimile noastre erau acum golite pînă la fund de tainele păstrate atîta vreme acolo. Știam mai mult decît ar fi trebuit. Acum ne apăsa mai greu povara acelor noi mărturisiri, căința pentru cele ce au fost *odinioară* și regretul pentru cele ce n-au *putut să fie.*

Tîrziu dc tot m-am ridicat cu trupul amorțit de vîntul tăios ce sufla pe fața apei. Eram pătruns pînă la oase de umezeala nopții reci de toamnă întîrziată. Nicăieri nimic nu se vedea. Cerul era înnourat și totul în jurul nostru cuprins de întuneric.

Vaporul vechi, cu încheieturi slăbite ce scîrțîiau mereu, lupta din răsputeri să învingă apa și vîntul dimpotrivă. Iar zgomotul mașinii cu piesele uzate, care băteau suflînd greoi și în cadență, părea o răsuflare de om bătrîn și gîrbov ce-i pus să facă o muncă prea grea pentru puterea lui. De cîte ori ne apropiam de mal, se desprindea de ceață un șir de umbre negre cari se clătinau trezite de ropotul de valuri.

Erau sălcii bătrîne cu trunchiuri scorburoase, cu crengile plecate, ca niște vrăjitoare din basme cu pletele încîlcite, spălîndu-se în apa aceea neagră, răscolită de helicea vaporului în mers.

Înainte de a adormi am mai privit o dată în golul depărtărei, să văd de se zărește ceva în calea noastră. Nimic nu se mai deslușea înainte, nimic nu se arăta în haosul pustiu și plin de întuneric spre care goneam orbiș, fără răgaz.

Pe cînd în urma noastră, pe drumul ce-l făcusem, o dungă de fum rar se prelungea plutind ușor un timp, pînă se topea de tot pierdută în spațiu.

Și mai departe, nu rămînea nimic... nimic în urma noastră.

Sulina

PRINȚESA BIBIȚA

1923

PRINȚESA BIBIȚA

în micul port cosmopolit de la gura Dunării se obișnuiește, ca și în marile centre americane, să se numească străzile cu numere. Patru străzi nesfîrșite taie în lung îngusta limbă de nisip care desparte fluviul de baltă. O fâșie de pămînt între două mări. De o parte oglinda argintie a Mării Negre, din care soarele se ridică, de altă parte pînza aurie a mării stufului din Deltă, în care soarele se culcă. împărăția largă a sângeroșilor țînțari statornici, și leagănul strîmt al lacomelor lăcuste călătoare.

Așezarea asta în pustietatea Deltei, pierdută la capătul țării, mozaicul acesta de rase, alcătuit de nevoi și întâmplare pe drumul mișcător de apă, are o viață aparte, rară : numai cu viața unora dintre colonii se poate compara.

Strada întâia cheul, adesea pustiu și adormit, ca prin farmec se deșteaptă de cîte ori vreun vas de război își aruncă aci ancora, împroșcînd stropii de apă pe fațadele consulatelor ce se țin lanț, fluturînd semețe în bătaia vîntului flamurile colorate. Ofițerii sunt foarte căutați ; prețul se menține încă ridicat, în lumea asta care imită, cu ceremonii învechite, anumite forme de protocol consular, c-o orientală mîndrie.

Trei luni avea să stea Divizia de Mare aci, la gura Dunării, pentru exercițiile de tir. Pe lîngă ofițerii vechi, care aveau cunoștinți și trainice legături în lumea portului, era și un grup de ofițerași proaspeți, abia descătușați de pe băn-

[1] Pe strada întîi — cheiul •— a locuit autorul însuși tot timpul cît a stat la Sulina. Aici l-au vizitat Vlahuță, Sadoveanu, Duiliu Zamfirescu, Spiru Haret și alți scriitori și oameni de cultură.

cile şeoalei. La început, străini şi stîngaci, umblau cu toţii în cîrd, ca nişte copii de pension scoşi la plimbare, fără să ştie că ochi îndrăzneţi îi spionau la fiecare pas din penumbra perdelelor de la ferestrele caselor stradei întăia.

Din prima zi, o doamnă consuleasă, *Măreaţa ruină* — cum îi spuneau ofiţerii vechi — o fostă frumuseţă c-un trecut glorios de romantică diplomaţie în culisele chestiei Dunării, la vederea grupului de imberbi în uniforme nouă, exclamase făcînd ochii mici : „Vai, *ma chhe,* ce mai de *Crevete* a adus escadra anul acesta".

Crevete — mici raci de mare — aşa le-a rămas numele tinerilor din ultima promoţie, cunoscuţi pînă atunci subt numele de boboci.

Grupul se micşora pe măsura noilor cunoştinţi şi a legăturilor ce se înnodau zilnic. Mulţi începură a simţi nevoia să ia lecţii de limbi străine. Unii englezeşte, alţii italieneşte sau greceşte, cîţiva chiar armeneşte ; dar nici unul nu se încumetase încă să înceapă a învăţa turceşte, deşi mulţi căutau lung în urma cadînelor, care se duceau în grup la baie, învelite, ca nişte mumii, din creştet pînă în tălpi, în iaşmacuri vişinii. Nici unul nu îndrăznise să răspundă, deşi simţeau fiorii privirilor ascuţite, care împungeau străbătînd prin ochiurile grătarelor de lemn de la cerdacele vechilor case din jurul geamiei.

_ Vasul-şcoală, curat, lustruit, cu puntea albă şi alămurile sclipind în bătaia soarelui, îşi prăjea coastele vechi la cheu, întotdeauna în acelaşi loc, în dreptul unei case cu două etaje : fostul^ consulat grecesc. De pe puntea vasului te uitai drept în casă ; orice mişcare se vedea pînă în fundul camerelor. Bieţii oameni trebuiau să fie mereu cu grija storurilor de la ferestrele dinspre cheu. Comunicaţia dintre vasul-şcoală şi etajul de jos al casei din faţă s-a stabilit din prima sară. După ultimele note grave, prelungite, ale semnalului de stîngere de pe puntea vasului ce părea adormit, nişte acorduri vesele, ca o jerbă de raze sonore, izbucniră prin fereastra deschisă a casei de peste drum. Note limpezi şi sigure vibrau armonios în liniştea de sară a portului, pierzîndu-se departe în pustietatea mării. Un ropot de aplauze tună pe puntea vasului şi după cîteva minute, un cor bărbătesc răspundea însoţit de note picurate de mandolină. Dintre toţi cîntareţii, Emil Vrînceanu, trubadurul bordului, începu cu îndrăzneală, de a doua sară, serenadele chiar la fereastra de subt balcon, lăsată de obicei deschisă, dar totdeauna cu storul coborît.

C-o uşoară gelozie era privit de toţi la bord băiatul acesta slăbuţ, dar vioi —• negricios, cu ochii albi — care izbuteau să cucerească inimile numai cu îndrăcită lui fire ele artist. în copilărie fugise de două ori de la şcoală, măturase scena unui teatru de provincie ; bătut de părinţi fu adus cu forţa din nou la şcoală. Ca ofiţer îmbarcat, în locul sextantului de care avea nevoie la calcule nautice, îşi cumpărase o mandolină pe care-o scărpina cu voluptate toată ziua.

Muzicanta de peste drum, domnişoara Luluca Luludi, o levantină mărunţică, rotundă şi săltăreaţă ca o minge de cauciuc, cu ochii negri ca nişte măsline mici — pentru că era foarte mioapă şi purta ochelari — ofiţerii o numise : *Oarba din Sorrento.* Şi ea, ca răzbunare, c-un mîndru dispreţ, le spunea : Cerşetorii în haine albe.

Pe cînd între vapor şi etajul întăi al casei din faţă legăturile se strîngeau din zi în zi, între vapor şi etajul al doilea nici nu să putuse stabili vreo comunicaţie. Toate încercările au fost de prisos.

în balconul turcesc, modernizat, cu geamuri în loc de grătare de lemn, după care altădată cadînele vedeau fără a fi văzute, şedea întotdeauna, în acelaşi colţ, domnişoara Bibiţa Garoflide, verişoara Oarbei din Sorrento. Fiică dc consul, rămasă orfană, locuia c-o mătuşă bătrînă şi bigotă. O soră mai mare, măritată c-un consul, plecase în Orient, şi ea se ofilea în balcon, aşteptînd cu resemnare de-atîţia ani pe alesul inimii, care nu putea fi decît tot vreun membru al corpului consular. Bibiţa se vestejise ca o floare fără putere de viaţă ; o figură de medalion vechi, cu trăsături regulate, dar acrite, cu părul negru pe tîmple, c-un nas grecesc şi-o umbră de musteaţă în colţul buzelor subţiate. Acum, fără vîrstă, subţire şi uscată, avea un aer de martiră, umblînd c-o gravitate monastică. învăţase la o şcoală de călugăriţe catolice în Constantinopoli, îi plăcea literatura sentimentală, muiată în apă de roză : citea mult, căci ea, care nu trăise, căuta să trăiască cel puţin viaţa altora.

Singură nu ieşea din casă niciodată şi nimeni n-o văzuse vorbind cu vreun bărbat. Prietenele o părăseau cînd le venea vremea să se mărite ; Bibiţa rămînea aceeaşi, veşnic rece, închisă în candida ei onestitate, mândră şi pură în mijlocul unei lumi uşoare şi zvăpăiate. Fetele răutăcioase rîdeau de ea spunînd că aşteaptă să se mărite cu *Diadohid* Iar ofiţerii tineri îi scornise fiecare altă poreclă : Prinţesa, Enigma, Sfinxul, Mironosiţa, Moaca, Muta din Porţiei[2] Vestala, Rezerva de tandreţă.

In balconul cu vederea spre mare, ca o pasăre captivă într-o colivie de sticlă, prinţesa Bibiţa sta veşnic, stingheră şi tăcută, cu ochii pe cartea sau pe broderia care-o ţinea c-un fel de delicateţă în mîinile ei subţiri, diafane. Jos, la picioarele ei, se frămînta continuu pe sub balcon lumea amestecată şi zgomotoasă a portului. Treceau părechi tinere, voioase, marinari cheflii, femei spoite, rîzînd şi cîntînd în gura mare. Duminica toată mahalaua inunda cheul, că te mirai unde cuprinde oraşul atîta lume în cursul săptămânii. Strigăte sălbatice, rîsete în hohot, chiotele cîntecelor pescăreşti, notele ţipătoare de armonică, scăpate din cîrciumile pline, toate zgomotele vieţei unei mulţimi de port în zbucium se ridicau ajungînd, la înălţimea balconului, amestecate într-un vuiet confuz de stup care roieşte.

Serenadele, plimbările la plajă şi cu barca în sările cu lună se ţineau lanţ. Prinţesa nu lua parte la ele, nu făcea cunoştinţă cu nimeni. Singură, mută, rămînea departe şi la înălţime în balconul ei, în care se amesteca roşeaţa florilor de oleandri cu verdeaţa palidă a unui lămîi stingher. Şi totuşi, pe nesimţite, o undă de răceală se furişa între cele două verişoare nedespărţite altădată. Se întîlneau mai rar, îşi vorbeau puţin, şi încetase cu totul plimbările obişnuite pe cheul dinspre far. Un ochi bănuitor ar fi surprins o umbră de invidie în privirea rece a Prinţesei, de cîte ori subt balconul ei acosta barca gata de plimbare.

[1] Diadoh — denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon, care, după moartea lui, au purtat nesfîrşite războaie pentru putere ; titlu purtat de moştenitorul tronului în Grecia modernă.
[2] După numele operei ***La Muette de Porţiei*** de compozitorul francez Esprit Auber (1782—1871). (Porţiei, port în Italia, în provincia Campania.)

întotdeauna Oarba din Sorrento, cu rîsul **ei** argintiu, s-arunca de pe cheul înalt în barca prea joasă ca s-o prindă în braţe Emil Trubaduru. într-o sară, cînd cerul cu stelele lui toate tremura tainic în oglinda apei mişcătoare, el, dînd drumul lopeţilor în voie, lăsă barca singură să lunece călcînd peste lumini ca pe o dîră de pulbere fosforică. O adiere rece sufla din largul mării. Pe cînd se alipea de trupu-i cald ca s-o învelească în pelerina lui, ea, făcând ochii mai mici decît erau, c-o gingaşă viclenie îi şopti gîdilindu-1 în ureche :

—• Vrei să-i facem o farsă Prinţesei ?

— Cum ?

— Să combinăm nişte scrisori de amor ca din partea unuia dintre ofiţerii voştri.

Trubadurul stătu o clipă pe gânduri, apoi izbucni triumfător :

— Stai, c-am găsit soluţia problemei... s-o încurcăm cu Radu Solitaru... el singur a rămas stingher.

Radu, poreclit Solitaru, era cel mai cuminte dintre ofiţerii tineri. Băiat sărac şi muncitor, ieşise din şcoală şeful promoţiei ; puternic şi tăcut, fugea de lume, stăpânit de două pasiuni : matematica şi barca lui cu pânze.

Pînă noaptea tîrziu, pe cînd toţi ceilalţi hoinăreau prin oraş, Radu Solitaru, afară, pe punte, la lumina unui felinar de bord, sta singur lucrînd calcule nautice şi astronomice ; în zilele cu vînt prielnic se pierdea în largul mării manevrând cu artă, ân volte agere, pânzele bărcii lui albe care zbura lucind ca o lebădă ân zare.

De farsa ce i se pregătea cu scrisorile amoroase cătră Prinţesa Bibiţa, la ânceput nu ştiau decît vreo câţiva ofiţeri. Trei zile s-a chinuit Emil ca să combine prima scrisoare, înainte de a fi copiată şi închisă într-un plic *mov,* o ceti cu glas tremurător Oarbei din Sorrento, seara, pe cînd şedeau lungiţi, ca nişte copii ştrengari, pe nisipul cald al plajei. Atîta foc pusese în rîndurile acele încît ea, veselă şi zglobie, ascultînd din ce în ce mai atentă, se simţi mişcată subt farmecul frazelor înflăcărate. îşi muşca uşor buza de jos şi lacrimile îi jucau în ochi ; când nu se mai putu stapîni, izbucni mustrîndu-1 ca un copil supărat :

— Vezi, Emil, mie niciodată nu mi-ai scris aşa scrisoare.

— Pentru că n-a fost nevoie. Amorul nostru a fost fulgerător, de la prima vedere. Şi, ca s-o împace, începu să declame c-o voce teatrală : „Inimă de piatră fie, şi-ncă s-ar zdrobi de-amorul ce-l aştern eu pe hîrtie".

Factorul poştal n-a dat scrisoarea decît în mîna Bibiţei, cînd a văzut-o singură pe sală. Ea S-a uitat întăi surprinsă la adresa c-un scris necunoscut. C-un ac de cap a desfăcut frumos plicul şi, deodată, a tresărit oprindu-se la primele cuvinte. A întors foaia răpede cătînd iscălitura : *Solitaru.* Un fel de spaimă a cuprins-o ; tremurînd, ascunse scrisoarea la piept, apăsînd-o pentru a-şi stăpîni bătăile răpezi ale inimii. I se părea c-o urmăreşte cineva, c-o spionează sute de ochi. Palidă, intră cu grabă în camera ei de culcare şi închise uşa cu cheia. Lîngă fereastra cu storul coborît, ceti pe nerăsuflate întreaga scrisoare. Rămase în picioare aşa încremenită ; nu-i venea să creadă. Privi din nou plicul. Era numele ei scris corect. Scrisoarea asta de amor era adresată ei. îi vorbea de mare, de vapor, de balconul misterios, de oleandri şi de lămîiul ei. Desigur, un ofiţer de la vaporul din faţă s-a înamorat de ea. Dar cine îi scria fără s-o cunoască ? Şi prin minte, c-o repegiune uimitoare, îi treceau toate tipurile văzute zilnic la vaporul din faţa balconului. Şi deodată gîndul i se opri cu îndărătnicie numai la unul singur. El era... desigur., ofiţerul acela înalt, frumos şi tăcut, care umbla singur cu barca. îşi amintea bine că auzise de atîtea ori pe ceilalţi ofiţeri strigîndu-l : Radu Solitaru. El era... cu siguranţă... nu putea să fie altul...

Începu din nou scrisoarea, cetind rar, savurînd fiecare vorbă sonoră care vibra repetată în minte, căutînd să prindă înţelesul fiecărei fraze înflăcărate de-o patimă adîncă. Cu scrisoarea în mînă se întinse pe pat simţindu-se biruită de-un val de căldură dulce care-i cuprinse toată fiinţa. Era iubită... ca care a stat totdeauna deoparte, nu s-a amestecat în lume, n-a vorbit cu nimeni... n-a făcut nici o cunoştinţă... fără să ştie era iubită în taină de un ofiţer... tînăr... frumos...

Jumătatea de soare, ieşită din sînul mării, arunca razele oblic ca nişte săgeţi aurite în perdelele ferestrelor, poleind c-un roşu-auriu păreţii camerei de culcare. Bibiţa, întinsă

în pat, cu ochii pe jumătate închişi, prelungind dulceaţa amorţirii, câta printre gene la singurul tovarăş de care dragostea o legase pînă atunci. Un pisoi bătrîn, cu blana tigrată, torcea somnoros, împletit ca o reptilă între pernele unei sofale vechi. Semnalele de trompetă de la vapor o făceau să tresară c-un fel de bucurie copilărească. Sunetele acelea metalice îi produceau bătăi de inimă ; la fiecare comandă ce auzea pe vas, îşi ascuţea auzul să poată prinde şi recunoaşte vocile ce răsunau pe apă. Furtuna stîrnită în sufletu-i fecioresc îi aţîţa o dorinţă de mişcare şi de viaţă. Fereastra o ispitea continuu. O neînfrînată curiozitate o atrăgea să vadă, să spioneze orice mişcare de-afară. Cu picioarele goale în pantofi, pe jumătate dezbrăcată, cum se scula din căldura patului, se apropia încet, înfiorată ca la o întîlnire, ţinîndu-şi răsuflarea, uitîndu-se împrejur cu teama de a nu fi surprinsă. Ridica discret colţul perdelei şi rămînea acolo cătînd afară cu priviri ascuţite.

Dimineaţa, pe vasul inundat pentru spălarea punţii, marinarii, goi pînă la brîu, cu pantalonii suflecaţi pînă la genunchi, alergau nebuneşte aruncînd cu lovituri de ciocan găleţile cu apă rece. Era un amestec voios de braţe şi picioare goale, vînjoase, cu muşchi încordaţi într-un avînt de mişcare, de viaţă tînără şi zburdalnică. Din port plecau pescarii, chiuind în lotcile lor negre, alunecînd pe luciul apei care, la ora aceea a deşteptării, îşi schimba culoarea şi iţi încînta ochii : albastrul cerului senin, oglinda apei mişcătoare, portul întreg trezit din nou la viaţă, apăreau seînteind în culori ca într-o prismă minunată, în faptul dimineţii, pe cînd marea îşi repeta eternul ritm lovindu-se de cheuri.

Tîrziu, cînd se simţea pătrunsă de fiori reci şi un tremur îi cuprindea tot trupul, Bibiţa se aşeza pe marginea patului, «desfăcut încă, şi respira adînc, întretăiat, urmărită parcă de-o ameninţare nevăzută. Uneori, în beţia dulce a parfumului acestei tîrzii iubiri nevinovate, un fel de vanitate o cuprindea, răscolind dulapurile şi lăzile vechi pînă la fund. îşi alegea bluzele în culori vii şi gulerașele cele mai fine şi complicat lucrate în măiestrite broderii. Singură, cu storul tras, se aşeza în faţa oglinzii, îşi potrivea părul negru lucios, ridica sprîncenele îmbinate şi, dînd capul pe spate, se retră-

gea uşor pentru a-şi admira talia zveltă, mlădioasă. Aşezată', în colţul favorit, în balconul misterios, ţinea o carte în mîni,. dar ochii îi lunecau pe rînduri şi gîndurile îi rătăceau departe. Din cînd în cînd, pe subt frunzele oleandrilor, arunca priviri furişate spre puntea vaporului din faţă. în orele de: exerciţiu al bărcilor cu pînze, ea, ascunsă după perdea, urmărea cu binoclul zigzagurile voltelor schiţate de pînzele întinse: în^ zare, ca nişte fluturi albi, purtaţi de vînt la suprafaţa mării. Şi cînd bărcile se întorceau în port, întotdeauna ea urmărea ţintă numai pe cea din cap, care se oprea brusc: la cheu printr-o măiastră mişcare de cîrmă, pe cînd pînza cădea deodată ca o aripă rănită. Din fundul bărcii se ridica, înalt, puternic şi calm omul pe care-1 visa şi de care se credea iubită. îl^ urmărea c-o scânteiere în ochi, pînă ce intra la bord, călcînd rar şi apăsat, cu şapca albă lăsată pe ochi — numai după mers l-ar fi cunoscut dintr-o mie..

După câteva zile urmă o altă scrisoare, mai înflăcărată. Bibiţa cetea în taină frazele acele care îi dădeau fiori de: voluptate, le savura îndelung, repetînd cu deliciu unele: vorbe sonore şi arzătoare, anume alese ca să tulbure un suflet slab. Trezită Ia o nouă viaţă, plutind fericită în visul dulce şi neînţeles al inimii, îşi retrăia în minte viaţa trecută, aşa de tristă şi de egală între balcon şi camera de culcare. Uneori o chinuia aşteptarea aceasta misterioasă. C-un fel de necaz se gîndea la timiditatea lui. L-ar fi vrut mai îndrăzneţ, s-o privească în ochi, să-i vorbească deschis. Şi adesea se înspăimînta singură de gîndurile care-i treceau prin minte.

Simţea nevoia de mărturisiri. Se apropiase din nou de-verişoara ei. Nu îndrăznise să-i vorbească despre scrisori,, dar o ruga s-o însoţească la plimbare pe cheu, la plajă şi, duminica, la biserică. Prin întrebări timide cerea lămuriri, trădîndu-se la fiecare pas. Oarba din Sorrento, c-o bucurie copilărească, abia stăpînită, urmărea efectele scrisorilor la care şi ea colaborase cu Trubadurul ei. în curînd reuşise-s-o convingă că oamenii de mare cei mai îndrăzneţi sunt pe uscat cei mai timizi oameni. Şi Bibiţa, resemnată, aştepta. ora care trebuia să sosească odată.

La a treia scrisoare i se cerea o întîlnire. El avea s-o aştepte cu barca la capătul digului, lîngă farul de nord, la ora 11 noaptea. „Avea să se încredinţeze dacă ea îl iubeşte sau nu" — termina scrisoarea. Bibiţa fu cuprinsă de o spaimă cumplită. Scrisoarea asta o lovise ca un trăsnet. Sta paralizată, neputînd lua vreo hotărîre. Nu se aştepta la asta. I se cerea prea mult. Cum să plece ea la miezul nopţii, pe ascuns, din casă la o întîlnire. Ce-ar zice lumea ? Dacă o vede cineva ?... Nu... imposibil să se compromită ; era peste puterile ei ce i se cerea... Zbătîndu-se în chinurile şovăielei, o prinse un tremur nervos. Se abătu pe pat, cu capul în perne, pe cînd suspinele o năvăleau. Nevoia iubirii, care se trezise deodată în toată fiinţa ei, o chinuia ca o durere trupească şi, ca într-o beţie, se simţea biruită parcă de-un abur ce i se ridica la crieri dîndu-i felurite închipuiri. I se părea că stă pe marginea unei prăpăstii şi cineva o îndeamnă să se arunce cu ochii închişi în fundul abisului. După ce se potoli din prima criză, rămase aşa, întinsă, într-un fel de amorţire, pe cînd gîndurile i se depanau în minte.

Se vedea departe, în largul mării ; portul în urmă nu se mai zărea ; ochiul roş al farului mai clipea în ceaţă ; barca se legăna purtată în voia valurilor... şi ea, culcată, cu capul pe umărul lui... cele mai romantice tablouri din cărţile cetite îi defilau prin mintea înfierbîntată. O clipă de întremare o făcu să se ridice drept în picioare, hotărîtă, tare. Va merge... sigur... va merge la far, la miezul nopţii să-1 întîlnească. Ce-i pasă de lume ; poate să afle oricine ; nu-i copilă. Ce, nu-i stăpînă pe viaţă, pe trupul ei ? Cine poate s-o oprească ?

Hotărîtă, ieşi din camera ei după ce îşi şterse ochii în faţa oglinzii, potrivindu-şi părul la tîmple c-un gest nervos. Pînă la ora mesei se agită într-una fără să-şi găsească astîmpăr. Ieşi în balcon, udă florile, intră din nou în casă, muţind scaunele de la un loc la altul, îşi perie haina, bău câteva pahare de apă, căci îi ardeau buzele cumplit. Cînd se aşeză la masă, printr-o privire aruncată în oglindă, îşi surprinse figura crispată şi ochii scînteind. Se forţă luînd o expresie de linişte sfîşietoare. Simţea că începe din nou a şovăi în faţa bătrînei mătuşe care o întreba îngrijată ce are,

de ce-i aşa de tulburata. „O migrenă care mă chinuieşte teribil" — şi-n modularea glasului recunoştea bine cum i se trădează tot zbuciumul sufletesc. Simţind că nu se mai poate stăpîni şi lacrimile îi dau în ochi, se sculă brusc de la masă intrînd în camera ei cu pumnii strînşi.

Nu, nu putea să meargă... i se cerea prea mult... şi pe cînd se frămînta cu mînile la tîmple, deodată un gînd subit îi apăru ca o punte de salvare. îi va scrie o scrisoare lungă, îşi va vărsa tot focul care o mistuie, îşi va aşterne tot sufletul în ea. încuie uşa. Se aşeză la masă. Reciti scrisoarea pe care o făcuse cîteva zile înainte şi pe care nu se hotărîse s-o trimită. O rupse şi începu alta. Toată comoara de sentimente adunată din literatura romantică pe care-o cetise o risipi într-o noapte întreagă, în rîndurile înflăcărate care cuprindeau o patimă pînă atunci înăbuşită.

La bordul vasului-şcoală, deşi nu erau toţi în curent cu farsa scrisorilor, se petrecea de minune pe socoteala Prinţesei din balconul misterios. Fiecare recunoştea că farsa reuşise ; acum rămînea rămăşagul asupra întîlnirii. Va merge-ea pînă la capăt ? Va veni sau nu ? Va vorbi Sfinxul ?

Radu Solitaru ştia mai puţin decît toţi ceilalţi de farsa care se făcea în numele lui. Preocupat de calculele lui favorite, nu mai punea piciorul pe uscat, nu făcea nici o cunoştinţă şi nu petrecea decît cu barca în orele de repaus. Un ofiţer mai vechi, care făcea haz de nebuniile Crevetelor, începea mai totdeauna la masă atacul, zîmbind pe subt musteaţă :

— Domnilor, să ştiţi că numai sondînd marea poţi găsi un adăpost bun de ancorat. E ruşinos pentru un ofiţer tînăr, debarcat nou, într-o garnizoană să nu-şi poată găsi singur cvartir din prima zi, sau din prima noapte, dacă vreţi. Dar stai în *pană* două luni ; asta însamnă că n-ai ochi format de marinar de lungă cursă.

— Nu ştiţi că sunt marinari care au groază să navige cu remorcă, adăuga un altul.

— Depinde ce fel de remorcă ai.

— în sfîrşit, din atîta tinereţă a bordului trebuie să se găsească unul care să dezlege *enigma,* să moaie inima de piatră a *Sfinxului,* să facă să vorbească odată şi *Muta din Porţiei.*

Un ofiţer tînăr, ghiduş, c-o mutră serioasă, se ridică vorbind sentenţios :

— Domnilor, pot să vă aduc la cunoştinţă că, graţie muncii neobosite a unuia dintre camarazii noştri, s-a ajuns, după nesfîrşite calcule savante de navigaţie şi astronomie, cu ajutorul logaritmelor, să [se] soluţioneze problema. Vă pot asigura că enigma s-a dezlegat, inima de piatră a *Sfînxului* s-a făcut deja moale ca ceara, şi că *Muta* va vorbi, domnilor, va vorbi în curînd, revărsîndu-şi toată *Rezerva de tandreţe.*

— Bravo !... bravo !... strigară mai mulţi, aplaudînd zgomotos.

Un alt ofiţer se sculă cu paharul în mînă.

— Nu uitaţi însă cît datorăm şi concursului dat, dintre culise, de concertul Trubadurului şi a Oarbei din Sorrento, care cu privirea ei pătrunzătoare... şi vorbele se pierdeau în rîsul zgomotos, pe cînd îşi aruncau unul altuia glume, înţepături şi crude ironii, în jurul mesei, care se prelungea pînă tîrziu afară, pe puntea vasului-şcoală.

Dar... o întîmplare nenorocită veni să curme, pentru multă vreme, voioşia tinereţii bordului.

într-o duminică, pe timp frumos, fără nici o grijă plecase la larg, cu barca lui cea albă, Radu Solitaru, singur, cum îi era obiceiul. De dimineaţă, marea ipocrită părea că doarme calmă, netedă, seînteind în bătaia soarelui de vară. Pînzele moi abia prindeau slabele adieri de vînt care destrămau un petec de nor pribegind pe albastrul cerului, înainte ca soarele să se înalţe la amiază, se ivi la orizont, spre nord, o creastă cenuşie de nour. Deodată începu vîntul să sufle c-un şuierat ascuţit, prevestind vijelia care se apropia, în cîteva minute şuierăturile s-au prefăcut în mugete năprasnice, şi creasta de nour, într-o spinare de balaur,

care creştea învineţind faţa apei înspumate de turbare. în port toate vapoarele îşi întăreau legăturile la mal. Iar corăbiile îşi strîngeau velaturile în grabă, descrucişînd zburătorii din înălţimea catargelor clătinate cu scîrţâituri ca nişte vaiete omeneşti. De pe cheu, de pe puntea vaselor, priviri pătrunzătoare cercetau orizontul închis, de culoarea aramei înroşite în foc. Vreo cîţiva fulgi albi mijau în zare, apărînd şi dispărând în zbuciumul valurilor. Erau bărci de pescari. Prinse de furtună în larg se luptau să ajungă în port. Ca nişte păsări cuprinse de groază zburau disperate, cu aripele întinse, cătînd scăparea în gura Dunării. Numai şase au izbutit să intre la adăpost în port. Barca cea albă nu era printre ele. Tocmai subt sară o pilotină reuşi să iasă în larg. La cîteva mile depărtare de ţărm întîlni plutind barca răsturnată, cu catargul rupt şi pînza sfâşiată. Cu mare greutate o luă pilotina la remorcă. Pe drum, aproape de port, pescui o şapcă albă c-o singură tresă. Tocmai a treia zi, căpitănia portului fu înştiinţată de un pescar că valurile au aruncat pe plajă un cadavru.

A fost o jale în tot portul cînd s-a aflat de moartea lui Radu Solitaru. Coşciugul, învelit într-un pavilion tricolor de război, a fost dus de marinari pînă la cimitirul de pe malul mării. Bubuitul unei salve de pluton, trasă spre mare, încheie trista ceremonie. Vasul-şcoală avea pavilionul coborît în ***berna,*** în semn de doliu şi, dintr-un respect pios, nu se mai auzi nici o serenadă în tot portul.

Pe mormînt trebuia să se pună o colonă ruptă, de piatră, şi la colţuri patru ancoroturi legate între ele cu lanţuri. Emil Trubaduru avea să compună un epitaf pentru Solitarul, care se odihnea în nisipul amestecat cu scoici, pe plaja mării ipocrite.

A doua zi, pe neaşteptate, vasul-şcoală ridică ancora şi întinse pînzele. Un ordin telegrafic îl chemase în grabă la Galaţi. Se făceau pregătiri pentru o lungă călătorie împrejurul Europei, cu prilejul deschiderii canalului de la Kiel.

După cîteva zile, Emil Trubaduru primi din partea Oarbei din Sorrento o scrisoare pe cinci coaie, scrisă mărunt şi pătată cu urme de lacrimi. După ce îi arăta propriile ei dureri şi mustrări de cuget, descria pe larg disperarea şi

chinurile Bibiţei. A leşinat de două ori. Doctorul stă la natul ei. [I]-e teamă să nu se omoare, căci spune că nu mai are de ce trăi după ce ea l-a omorît pe Radu. E convinsă că bietul băiat s-a aruncat în valuri din cauză că ea n-a venit la întâlnirea ce i-o ceruse el. Ideea asta fixă i s-a pironit în crier şi nimeni nu i-o poate scoate. N-a putut să-i spună toată farsa cu scrisorile, dar s-a încercat să-i arate că tot amorul ei e o iluzie, că nici nu l-a cunoscut personal pe Radu. Ea nu vrea să audă de nimic. Plînge, îşi smulge părul şi zice că ea ştie bine că din cauza ei s-a omorît. Şi Oarba din Sorrento, ca un copil vinovat care a făcut o poznă şi nu ştie cum s-o îndrepte, cere sfaturi lui Emil de cum trebuie să procedeze cu Bibiţa. La urmă îl mustră şi pe el, care s-a luat după capul ei şi a combinat scrisorile acele de amor aşa de înfocate pe care Bibiţa le-a luat în serios.

După alte cîteva zile, o scrisoare scurtă îl anunţă pe Emil că Bibiţa s-a aruncat în mare, de pe cheu, de lîngă farul de nord. Nişte pescari din apropiere au salvat-o. E bolnavă în pat şi aiurează. Deşi la toată lumea s-a spus că a căzut din întâmplare, alunecînd pe cheu, oraşul tot ştie adevărul şi nu se vorbeşte decît de asta. Ce e de făcut ?

Cu o zi înainte de a pleca vasul-şcoală spre Kiel, primi Emil a treia scrisoare. După o serie de aspre mustrări, Oarba din Sorrento îi face cunoscut că Bibiţa s-a îndreptat, dar e slabă, de nerecunoscut. A căzut într-un fel de împietrire. Nu vorbeşte nimic. Pe faţa ei citeşti un fel de linişte sfăşietoare. în fiecare seară se duce la mormântul lui Radu. îi schimbă florile, i-a pus răsaduri şi are să planteze doi plopi argintii şi două sălcii plîngătoare în dreptul fiecărui aneorot ; în sfîrşit, a făcut foarte drăguţ acolo. Peste cîteva zile ele amîndouă vor pleca la Constantinopoli c-un vapor al „Lloyd"-ului[1] Pe Bibiţa o cheamă nişte rude la Corfu[2],

[1] „Lloyd", asociaţie internaţională de asigurări maritime fondată în Anglia încă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea de către un om de afaceri cu numele de Edward Lloyd (născut în 1712). A fost instituită legal în 1871.

[2] Corfu (în limba elină, Kerkyra), insulă în Marea Ionică, în apropierea graniţei cu Albania.

ca sa-şi caute sănătatea, căci, „fie zis între noi, mi se pare 1
că e deja atinsă la plămâni". Iar ea o să rămînă la unchiul 1
ei, Xenofon,_ care are o vilă adorabilă pe Bosfor, la Tera- î
pia[1] în cartierul diplomatic. Contează pe sentimentele Trubadurului că n-o s-o dea uitării, că are să vie s-o vadă la vila *„Mon Caprice".* O casă mare, cu terasa îmbrăcată în iederă, şi doi migdali la poartă, în faţa ambasadei ruseşti.

Numai după ce s-a întors de la Kiel, a găsit Emil acasă invitaţia la nuntă. Oarba din Sorrento se măritase c-un secretar de la legaţia rusă din Constantinopol. De Bibiţa n-a mai auzit.

Anii treceau. Alte promoţii de Crevete se perindau pe vasul-şcoală, care din cînd în cînd se oprea la gura Dunării şi arunca ancora tot în acelaşi loc, prăjindu-şi coastele vechi la cheu, în faţa fostului consulat grecesc.

Casa se vînduse unui cafegiu levantin, îmbogăţit ca ceauş de hamali în port. în etajul de jos avea circiumă şi coloniale, debarcate din vapoare pentru a fi trimise prin contrabandă în porturile dunărene. în etajul de sus făcuse o cafenea-varieteu. Pe-o firmă uriaşă, aşezată la balcon, erau zugrăvite două steaguri încrucişate, grecesc şi românesc : iar sub ele sta scris cu litere mari :

Varieteu cu
Şambruri
Unicul local familiar

SOCRATE FARDULIS
Furnisorul Marinei Regale

De la fereastra de unde altădată se auzeau serenadele dulci ale Trubadurului şi acordurile sonore ale Oarbei din Sorrento, acum scăpau notele ţipătoare de armonică şi chiotele sălbatice ale cîntecelor ce pescarii ruşi le scoteau din

[1] Terapia, suburbie a Constantinopolului vestită prin aşezarea ei, situată la nordul Cornului-de-Aur (golf în Bosfor în care se află portul marelui oraş).

gîtlejele lor înăsprite de băutură şi de umezeala mării. Iar sus, în balconul închis ca o colivie de sticlă, în care altădată Prinţesa Bibiţa tînjea visătoare, cu zîmbetu-i de sfinx, între oleandri şi lămîi, se vedeau adesea femei spoite şi dezmăţate, care-şi făceau vînt cu şepcile marinarilor, pentru a se răcori din năbuseala acră a sălii unde se cînta toată noaptea cînd portul lucra bine şi aur curgea la chetă.

Rar se întîmpla cîte un ofiţer din promoţia Solitarului, plimbîndu-se seara pe plajă, să ajungă pînă în dreptul cimitirului. Plopii argintii creşteau drepţi, deopotrivă, ca doi fraţi gemeni, şopotind veşnic în limba lor la cea mai slabă adiere de vînt dinspre uscat sau din largul mării. Sălciile creşteau aplecate ; şi-n plînsul lor se lăsau aşa de jos că acopereau cu totul movilita aceea de trei metri lungime sub care Solitarul dormea uitat de-ai lui. în anii cu apele mari, cînd Dunărea se revărsa în bălţile Deltei şi se unea cu marea, mormîntul acela, tocmai la marginea cimitirului, era ameninţat. Păzitorul, un moşneag şchiop, fost pescar, spunea rîzînd :

— Pe ăsta îl cere înapoi apa... are să-1 dezgroape... c-aşa-i scris la unii care se îneacă, să nu-i îngroape în pămînt, că el nu-i vrea, îi cere înapoi apa.

Trecuse multă vreme la mijloc. „Dacia", măreţul vapor postai, acostat la cheul Galata[1] din Constantinopol, îşi flutura nerăbdător în vîrful catargului semnalul de chemarea pilotului. Gata de plecare. Lume multă. O varietate de tipuri şi culori se încrucişa pe scara vaporului în forfotul zgomotos al orei de îmbarcare.

Comandantul, cu faţa bronzată, cu părul alb înainte de vreme, se plimba singur fumînd liniştit, pe puntea care trepida în respiraţia maşinei gata sub presiune. Pe lîngă el trecu un grup de călători spre cabinele de pe punte. O doamnă înaltă şi uscată, în negru, cu bucle argintii ; o alta scurtă şi groasă, trei fetiţe şi un lanţ de hamali cu geamantane.

Comandantul nici n-a observat privirea lungă, aruncată de una din doamnele care trecuse pe lîngă el. Cînd comanzi

[1] Galata, suburbie din Constantinopole, comercială prin excelenţă, situată pe ţărmul asiatic, la sud-est de Cornul-de-Aur.

mai mulți ani un vapor de pasageri, pe care se perindează zilnic atîtea tipuri de călători, ajungi să nu mai poți deosibi figurile şi ți se pare că toată lumea întîlnită îți este de mult cunoscută.

Tîrziu, după ieşirea din Bosfor, pe cînd vasul, cu pieptul lui de fier, îşi tăia drumul obişnuit prin largul mării, comandantul coborî scările de la comandă pentru a-şi face, ca întotdeauna, inspecția pe punte. Cele trei fetițe, care se plimbau înlănțuite la braț una de alta, trecură pe lîngă el măsurîndu-l cu priviri furişate. De pe banca de sub comandă se ridică o doamnă scurtă, groasă şi rotundă, cu părul sur şi nişte ochi mici care îi surâdeau prin sticla ochelarilor. Se opri drept în fața comandantului.

— Aşa-i că nu mă cunoşti ? şi obrajii i se înroşiră deodată. Vezi cît m-am schimbat ? Iată eu am recunoscut imediat pe Emil •— şi într-un rîs sănătos completă — Trubadurul de altădată. El, surprins şi tulburat, cu sîngele în obraz, zîmbea, cu toate că îşi strîngea sprâncenele chinuindu-şi mintea. Şi deodată îşi scoase şapca din cap, trecînd mîna prin păr :

— A !... da... d-na... şi se opri negăsind numele.

— D-na Savici... dar spune-mi ca altădată cum ți-am spus şi eu, Luluca, Oarba din Sorrento.

Zăpăcit, înduioşat, cu capul gol, se aplecă sărutîndu-i mîna moale şi grasă. Se aşezară alături pe bancă. O apăsare parcă îi ținu pe amîndoi tăcuți cîteva clipe. Năvălită de-o bucurie neînțeleasă, ea începu întâi :

— Mergem la Constanța. Avem un proces de moştenire. Uite, cele trei fetițe de acolo sunt ale mele. Vezi ce mari sunt ? Cît am îmbătrînit... Stai să văd cîți ani sunt de atunci... şi începu o socoteală răpede cu datele de naştere a fiecărui copil, măritişul, plecarea din țară.

El tăcea şi asculta c-un surîs pierdut. Se simțea moale, tulburat de suvenirul vieții de mult trecute, de întreaga tinerețǎ, într-o singură clipă răscolită deodată.

— Ştii că sunt şi cu Bibița aici. Săraca a rămas singură. Stă la mine. Mi-i milă de ea. O viață pierdută. închipuie-ți, că a rămas aceeaşi, cum o ştii.

— Cum, nu s-a măritat ? Biata Prințesă !...

— Nu, deşi a avut partide admirabile. Şi azi îl plînge pe ofițerul acela care s-a înecat. Păstrează cu sfințenie şi citeşte scrisorile acele combinate de noi. A rămas pînă acum convinsă că el a iubit-o şi că s-a omorît din cauza ei. N-a fost chip să-i scoatem din cap ideea asta fixă. Umblă totdeauna în doliu şi-i face rău să vadă o îmbrăcăminte de marinar.

Dintr-o cabină de pe punte ieşi o femeie înaltă, uscată, îmbrăcată în negru. Vântul îi flutura crepul de sub care scăpau şuvițele de păr alb ca zăpada. Păşea uşor căutînd drept înainte. Cînd ajunse în dreptul băncii se făcu deodată tăcere. Emil tresări şi instinctiv se ridică, salutând respectuos. Ea abea îşi înclină capul şi, c-un fior trecător, îşi strînse şalul negru la piept, călcând lin, cu paşi măsurați pînă la capătul punții ; se ânapoie trecînd uşor, ca o umbră, pînă se pierdu în penumbra cabinei. Uşa se închise încet şi o mână diafană, fină, ca de ceară, apăru trăgând discret perdeluța de mătase, care masca ochiul rotund de geam al cabinei inundate de magica lumină argintie a lunii pline.

Sulina, 1916

ÎNTR-O SÎMBATĂ

Nimerisem ca zi de drum tocmai o sîmbăta. Cu nici un preţ birjarii din partea locului, toţi de aceeaşi lege, nu înhamă sîmbăta. Ca să poată împăca interesele profesionale cu poruncile legii lui Moise, fiecare birjar tocmeşte cu ziua un român care înhamă şi mînă o zi numai pe săptămână.

în gara Paşcani lume multă şi numai cîteva trăsuri pentru mînăstiri. Mă opresc în faţa unui imens *landou* deschis — măreaţă ruină rămasă din echipajele ce străluceau odinioară pe la curţile boiereşti din Moldova.

Mă uit ca la o piesă istorică. Pe oblon se disting slab încă urmele unei monograme, sub o coroană princiară, deşi noul proprietar aşternuse cîteva straturi groase de un verde spălăcit scriindu-şi iniţialele mari în trei culori : A.I.L. — Aşer Iuster Lupu.

Pielea poditului era înlocuită c-o pînză neagră cătrănită, pluşul pernelor c-un dos de saltea vărgat, iar în locul covoraşului de la picioare, un ţol zdrenţuit şi îmbîcsit de noroi uscat.

Ochisem un loc gol pe capră, lîngă vizitiu.

— Pardon ! scuzaţi ! nu face pentru matali să staţi acolo sus, tocmai pe capră, îmi spune politicos domnul Aşer Iuster Lupu, apăsîndu-mă uşor pe umăr.

Deşi nu înhamă şi nu pune mîna pe bani sîmbăta, proprietarul landoului ţine să conducă în persoană îmbarcarea călătorilor şi aşezarea bagajelor, după anumite reguli birjereşti bine stabilite.

— Pardon ! poftiţi vă rog aici în fund. Iacă avem loc pentru trei *persoane* corpolente, iar pe scăunaş şi pe capră

loc încă pentru patru *indivizi.* Nu stă frumos şi nici nu se cade o persoană ca imatali să meargă sus, acolo, cu toţi indivizii.

După multă discuţie am reuşit să-mi cuceresc locul pe capră, deşi fusesem repartizat în categoria „persoanelor" şi nu a „indivizilor".

După ce s-a încărcat complet, această antică barcă a lui Noe, s-a pus greoaie în mişcare, la comanda birjerească *ds viiio!...* prelungită prin o şuierătură puternică.

Cei patru cai costelivi, înhămaţi buziş, se opinteau trăgînd din răsputeri trăsura greoaie hurducată fără cruţare prin hopuri, cumpănită pe arcuri ca o corabie veche săltată pe valuri. Zgomotul asurzitor de fierărie veche se îngîna c-un geamăt sfîşiitor, ieşit parcă din scîrţîitul tuturor încheiturilor ruginite ale bătrînului landou.

începusem a urca în pas domol dealul cel mare ale Paşcanilor cînd mi-am întors privirea în urmă, spre larga vale a Şiretului. în aerul limpede al dimineţei, soarele, care se-nălţa pe albastru văzduhului, poleia cu razele-i de aur fâşii de ceaţă păinjinite încă în fundul văilor adînci.

De la o vreme încep să-mi examinez vecinul de pe capră : un moşneag mărunţel, cu obrazul zbîrcit, cu pielea neagră lucitoare, cu mustăţile şi sprincenile albe, zburlite — un cap de indian bătrîn.

îmbrăcat jumătate ţărăneşte şi jumătate nemţeşte : poalele lungi ale unei jachete înverzite îi acoperea o parte din iţarii strînşi, încreţiţi pe nişte picioruşe subţiri.

— Cum te cheamă, moşule ?

— Pe mine ? Iordachi Brănel. Dar îmi mai zice şi Bogdan, după numele boierului la care am slujit în tinereţă.

— Cîţi ani ai, moşule ?

— D-apoi mai ştiu ? Că-s bătrîn tare, ţin minte de mult, din vremea robiei.

— Tocmai de pe atunci eşti moşule ?

— Poi cum ! eu doar am apucat în viaţă patru împăraţi !

—• Cari împăraţi ?

— întîi şi întîi am apucat pe Mihalachi Sturza, care o deschis graniţa de-o venit jidovii. Al doilea-i Grigore Ghica,

cel ce ni-o dezrobit. Al treilea-i Cuza, cel ci o dat pămînt la oameni, şi al patrulea, ista de-acuma, Carol, de-o făcut războlu cu turcii.

— Şi zi, moşule, ai fost rob ?

— Poi cum, fireşte, dacă am copchilărit la curţi boiereşti. Am fost de casa Bogdăneştilor, boieri de starea întîia. Pe mine m-o făcut mama la curtea din Şendreni, că mama era roabă la coana Casuca Bogdănoaia. De mic copil m-o dat la grajduri de îngrijeam mînjii. Apoi cînd m-am făcut mare am intrat ca surugiu, îmbrăcam haine turceşti şi poturi ca arnăuţii, cum se purtau pe-atunci.

—• Şi cum o duceaţi ca robi ? era rău tare ?

—• Auzi vorbă ! cum rău, conaşule ? că era de-o mie de ori mai bine ca acuma. Ne hrănea bine, ca să fim graşi, că avea tot *interesul* boieru ca să tragem greu la cîntar cînd ne vindea.

— Cum — întreb eu nedumerit •— vă vindea cu cîntarul ?

— Fireşte, că doar costa doi galbeni oca de ţigan pe vremea ceea.

— Ce spui, moşule — adaug eu rîzînd — se vindea carnea de om cu oca ?

— Ei, apoi îmi pare rău că mai vorbesc, doar nu-s copchil, sunt om bătrîn, eredeţi-mă cînd spun o vorbă. Să cîntărea pînă şi copii de ţîţă. Doi galbeni oca de ţigan, atîta să plătea pe-atunci. Cantaragiul avea şi el de fiecare suflet cîte jumătate sorocovăţ. Numai pe cei cu meserii îi alese la curte ; ca bucătari, lăutari, nu-i vindea cu cîntarul, ci îi plătea aparte după meşteşugul lor.

Şi moşul Iordache Brănel îşi înăspri glasul, încruntîndu-şi sprincenile cu supărare faţă de neîncrederea ce i-o arătasem. După ce smuci hăţurile c-o mînă îşi vărsă necazul pe cai şfichiuindu-i cu vîrful biciului.

Ca să-l mai îndulcesc la vorbă îi dau o ţigară. Moşul o ia cu două degete şi o aşează binişor după ureche.

— Dar trăsura asta a cui o fi fost, moşule, că pare a fi boierească.

— Apoi cine n-o ştie, că-i tot din cele rămase de la Bogdăneşti. Erau la curte vreo opt trăsuri felurite. Asta-i din landourile cele mari aduse de boier de la Vieana. Birjarii

din Tîrgul-Neamţ pîndesc şi ei cînd se desfac gospodăriile vechi de pe la curţile boiereşti şi pun mîna pe -cîte-o trăsură ca asta.

— Şi chiar cu asta ai umblat în tinereţă, moşule ?

— Numai vreo şase ani, că am avut să trag eu cu trăsura asta o poznă mare şi de-aceea am şi fugit de la Bogdăneşti.

— Ia spune, moşule, ce poznă, încerc eu să-l ispitesc.

— Boierul nostru, conu Iorgu Bogdan, a avut un ficior : pe conaşul Costel. Cînd s-o născut, eu am fugit la Ieşi, după doftor, călare pe dişalate în puterea nopţei, de-a crăpat calu sub mine. Şi pînă s-o făcut mare conaşu Costel ţinea la mine ca la ochii din cap. Cînd s-o întors de la învăţătură, de la Paris, era slab ca un ţîr şi galben cum îi turta de ceară. De frică să nu dea în oftigă l-o fost adus la aer de munte, la mînăstirea Văratic, în casa maicei Agafia, o rudă a Bogdăneştilor. După cîteva luni s-o lecuit de oftigă, dar s-o bolnăvit de inimă. Că maica Agafia creştea o nepoată de suflet, ca ucenică la ascultare, sora Glafira, o mîhdreaţă cum nu se afla alta. Cum s-o făcut de-o ajuns lucru la una ca asta nu ţi-aş putea spune, dar într-un miez de noapte, conaşul Costel cu sora Glafira au fugit din mînăstire. Pe mine m-o împins păcatul să-i duc cu trăsura asta pînă în ziuă la Suceava, unde-au trecut graniţa.

Cînd s-o aflat de întîmplarea ceea, boierul foc şi pară împotriva mea. M-o întins la falangă de mi-o dat o bătaie soră cu moartea. De-atunci am rămas cu vătămătură pînă în ziua de azi. După ce m-am sculat de pe boală mi-am luat lumea în cap şi-am tot slujit prin străini.

Numai după ce mi-o murit baba şi băietul, care-o fost lăutar, m-am tras iar încoace în partea locului.

— Ei, moşule, şi pînă acum n-ai găsit un loc bun unde să intri ?

— Hei !... apoi ce caut eu ? să găsesc un stăpîn, un boier bun cum erau odată, să-l slujesc cu credinţă, să mor la curtea lui şi să zică şi el după ce-oi închide ochii : ,,D-zeu să-l ierte pe Iordachi Brănel, c-o fost slugă credincioasă". Dar vezi că lumea s-o schimbat ; de cînd o căzut boierii şi s-o ridicat tot de iştealalţi, lume măruntă, îi greu dc trăit.

Şi moşneagul, oftînd adînc, din fundul inimii, îşi puse hăţurile sub genunchi, şi tacticos, îşi aprinse ţigara.

— Vezi trăsura asta hodorogită ? Ce lume am dus eu cu ea odată. Ce boierime, ce viaţă era pe atunci ! Cu asta îl duceam pe conul Mihalachi Kogîlniceanu la fabrica lui de postav din Tîrgul-Neamţului ; altfel de oameni erau pe atunci ! Ce lume duceam pe vremea ceea spre mînăstiri, şi acuma... Clătinînd din cap, moşneagul se opri, aruncînd cu silă în pulberea drumului mucul de ţigară lipit de buza de jos.

In vîrful dealului făcurăm un popas lung ca să răsufle caii obosiţi şi albi de spumă. Şi pentru că moşul Iordachi Brănel se apucase de meşterit bucşa unei roţi ce să legăna, m-am, coborît şi eu de pe capra trăsurei.

Lungit pe pajiştea umedă încă de roua dimineţei, sorbind mireasma brazilor tineri, priveam de sus, de pe culme, bogata vale a Moldovei cu dulci înclinări de costişe smălţuite în mozaicul lanurilor de semănături. în dimineaţa aceea albastră şi umedă, în strălucirea soarelui ce se-nalţa măreţ, buchetele de sălcii păreau în depărtare insule de verdeaţă pierdute în marea holdelor de aur cald. Prin ceaţa argintie, care mai fumega în spirale, sticlea apa Moldovei pe prundul ce se pierdea în zare.

...Şi cum stam în liniştea sfîntă a naturei, pe marginea ţarinei roditoare, scormonită mereu de alte mîini, hrănind o altă lume în veşnica curgere a vremii, moşneagul mărunţel, fost rob al Bogdăneştilor, şi vechea lui trăsură, îmi apăreau ca singure rămăşiţe din altă lume ce-a fost odinioară prin locurile aceste, păstrînd în ele închisă taina trecutului uitat.

Mînăstirea Agapia, 1921

HORAŢIU BALTA
Documente omeneşti

în oraşul nostru de provincie, pe vremea copilăriei mele, am apucat cîţiva oameni originali : asemenea rare tipuri n-am mai întîlnit nicăieri în lumea prin care am umblat în restul vieţii mele. Printre acei pe care nu pot să-i uit e şi Horaţiu Baltă.

Rudele, prietenii îi ziceau *Oras.* Servitorii, birjarii şi vardiştii : *conaşul Raţă.*

Niciodată n-am putut să-i stabilesc vrîsta. Cînd l-am cunoscut, cred că trecuse pragul bătrîneţii, dar se prezenta tot bine, zvelt, drept, călcînd mîndru, trecînd falnic prin viaţă, veşnic cu o floare la butonieră, vara şi iarna. în loc de baston mînuia cu dreapta întotdeauna o cravaşa scurtă ca^ o baghetă de capelmaistru. Avea un cap mare, interesant, trăsături fine, privirea impunătoare, părul lung şi creţ. Ciocul scurt şi mustăţile negre, văpsite cu artă, îi dădeau înfăţişarea unui vechi muşchetar din vremuri fericite.

Mizeria vieţii şt;a s-o acopere cu o discretă eleganţă.

Arbitru în chestiunile de gust şi de onoare, *clubman* de rasa, holtei tomnatic, era primit, îmbrăţişat de cele mai bune iamilii din oraşul nostru.

Toate uşile îi erau larg deschise. La teatre, concerte, serbări era nelipsit, dar nicăieri nu plătea nimic. Nu ştiu de ce nimeni nu-i cerea niciodată bilet de intrare. în localuri publice patronii şi chelnerii se grăbeau să-1 servească ; de *chetă* scutit pretutindene ; pînă şi birjarii, seara, cînd ieşea de la club, îl duceau acasă fără să-i ceară ceva.

Toată lumea părea că-i recunoaşte acestui om, în chip tacit, anumite drepturi, privilegii deosebite, datorite poate nobilei sale calicii.

Horaţiu Baltă era ultimul vlăstar al unei vechi familii boiereşti scăpătate. Crescut în puf şi dantele, din mînile bonelor şi guvernantelor străine trecuse la Paris, în liceul „St. Louis" ; după cîţiva ani intră la „St. Cyr", şi de acolo sosi în ţară ofiţer de cavalerie.

încăleca bine, cu eleganţă şi curaj, dar pentru simplul motiv că nu se putea scula dimineaţa la ora cînd începeau exerciţiile la cazarmă, îşi dădu curînd demisia din armată.

întors la Paris, îşi tocă restul de moştenire, studiind pictura, muzica şi sporturile.

îl văzusem mai de multe ori pe stradă şi în localuri publice ; odată însă întîlnindu-1 în tren, am putut să-1 cunosc mai de aproape. Eram numai trei persoane într-un singur compartiment de vagon. Horaţiu Baltă, grav, corect ca întotdeauna, sta adîncit, fără să observe nimic în jurul său, citind al treilea volum din *Le Vicomte de Bragelonne.* în mîni avea^o păreche de mănuşi de piele ce trebuie să fi fost albe odată ; pe genunchi ţinea un pled vărgat de voiaj, deşi în vagon era destul de cald.

Un burghez respectabil, pe canapeaua din faţă, se cuibărea să doarmă. îşi scoase gulerul, îşi deschie gîfîind vesta şi, cu mari sforţări, izbuti să-şi tragă ghetele din picioare, apoi se lungi mulţumit cu faţa în sus.

Din colţul meu observam mişcările celor doi oameni.

în cîteva rînduri Horaţiu Baltă îşi rîdică uşor ochii de pe carte, cătînd cu dispreţ spre cele două picioare groase băgate în nişte ciorapi verzi. Apoi îşi scoase de la piept batista parfumată şi o duse la nasul său acvilin, apăsîndu-şi nările cari începuse a vibra des, nervos.

După cîtva timp se rîdică de la locul său şi cu mişcări stăpînite, îşi desfăcu din curele un frumos geamandan cu monogramă de argint. îşi scoase o sticlă de parfum cu pompă, şi, fără nici o vorbă, începu să pompeze stropind cele două picioare descălţate întinse pe canapea.

Bietul om, care dormea visînd fericit, cînd simţi udeală la picioare, tresări speriat, îşi trase picioarele scăpînd o înjurătură groaznică.

— Ce faci acolo, domnule ?... eşti nebun ?

Horaţiu Baltă, c-un calm admirabil, îi răspunse scurt :

— D-voastră m-aţi atacat. Ara dreptul să mă apăr cu armele ce-mi stau la îndemînă, şi se aşeză corect la locul său.

— Ei, asta-i culmea !... cică eu l-am atacat... da' ce ţi-am făcut, domnule, să te legi de mine ?

— Văd că • aveţi intenţiuni de scandal ; sunt gata să vă dau oricînd reparaţiuni, şi c-un gest hotărît îi întinse cartea de vizită.

— Da' nu-i chestia să-mi faci reparaţie mie, domnule ! E vorba că de ce mi-ai udat ciorapii ? Şi bietul om căta nedumerit la biletul pe care-1 ţinea în mînă. Apoi se hotărî să-şi încalţe ghetele cari intrau greu peste ciorapii uzi.

Ieşind pe sală îşi aprinse o ţigară, mai citi o dată numele de pe bilet şi începu să măsoare cu atenţie prin geam chipul lui Horaţiu Baltă, care, netulburat, ca şi cum nimic nu se întîmplase, sta din nou adîncit în citirea *Vicontelui de Bragelonne.*

Problemele vieţii ştia să le rezolve Horaţiu Baltă c-o uşurinţă şi siguranţă uimitoare.

De masă era asigurat printr-o invitaţie permanentă la paisprezece familii din oraş. Venea cu atîta exactitate la ora mesei, încît uneori — cînd se întîmpla ca unul din membrii familiei chiar să întîrzie — el se simţea în drept să intervie oarecum, atrăgînd atenţia în mod discret, că nu-i higiemc, cum spunea el, a se *distanţa mesele.* Şi toţi ai casei il aprobau găsind foarte naturală şi justă observaţia făcută.

Chestiunea locuinţii, deşi era mai grea, totuşi o rezolvise cu succes. Făcuse contract pe cinci ani c-un proprietar evreu pentru o casă frumoasă — căci dacă tot nu avea de gînd să plătească, de ce să nu stea într-o casă mai bună ? Proprietarul pîcîlit, care-şi vedea chiriaşul la braţ cu prefectul şi procurorul, era bucuros al doilea an să-i ierte chiria pentru întâiul an, numai să scape de aşa chiriaş. în al treilea an voia să se lipsească de chiria din anul al doilea, dar chiriaşul nu părăsea casa şi nici nu plătea pentru motivul că nu-i fusese predată în regulă, întrucît proprietarului îi rămăsese un dulap gol într-una din camere.

Nu-i vorbă, că în privinţa locuinţii avusese şi Horaţiu oarecare neplăceri, cu cîţiva ani mai înainte, din partea unei proprietărese amarnice. O cucoană, disperată că nu i se libe-

â

rează casa, a pus să-i scoată uşile şi fereştile. Chiriaşul nici de data asta nu s-a lăsat învins. A răspuns printr-un: hotărît *„Tant mieux!"*[1] şi a rămas în casă bătîndu-şi scînduri şi rogojini la fereşti şi uşi.

Platforma însă pe care se susţinea Horaţiu Baltă plutind la suprafaţa oceanului social — după cum însuşi o recunoştea — era gazeta sa de provincie : *Zimbrul Moldovei-de-Sus.*

Izbutise să-şi convingă concetăţenii că orice oraş care se respectă trebuie să întreţie o gazetă locală, cu preţul oricăror sacrificii. E drept că apărea vremelnic, dar după fiecare întrerupere articolul de fond al primului număr începea veşnic cu aceeaşi frază : „Reluăm iarăşi lupta crîncenă întreruptă cîteva clipe..."

Genurile literare cultivate cu cea mai mare grijă în gazeta locală erau *oda* şi *necrologul,* pentru care cuvînt i se şi zicea pe şoptite directorului gazetei, uneori *odagiul* nostru, iar alteori *cioclul urbei noastre.*

Pentru anunţurile de înmormîntare erau stabilite preţuri fixe, după expresiile întrebuinţate şi aprecierile făcute asupra defunctului. Cînd se scria simplu : „Concetăţeanul nostru nu mai este" — se plătea relativ ieftin. Dacă se întrebuinţau termeni ca : „Ilustrul bărbat, marele om"... etc... — costa cu mult mai scump. Pentru anumite preţuri gazeta apărea şi în doliu, cu fotografia, biografia şi acte din viaţa defunctului.

Pentru discursurile funebre, specialitatea directorului gazetei, erau aparte alte preţuri, după cum se rosteau la casa defunctului, la biserică sau la cimitir.

Aşa se deprinsese lumea în oraşul nostru cu discursurile lui funebre, încît nu era nici o înmormîntare mai de seamă la care să nu fie angajat şi Horaţiu Baltă. De obicei la cheltuielile ce se făceau în asemenea triste ocazii, ca plata popilor, dascălilor, clopotelor, precum şi a pompelor funebre, dricul, coroane, colive, muzica militară, trebuia să se adauge şi preţul discursului funebru.

[1] Cu atît mai bine (fr.).

Deşi nu se putea spune că ducea o viaţă tocmai creştinească, şi nici că fusese popă ca Bossuet, totuşi oraţiunile funebre ale lui Horaţiu Baltă începeau toate cam în acelaşi chip :

„Fraţi creştini !... Nu simţiţi voi, oare, golul rămas în mijlocul nostru... nu judecaţi voi, oare, că e mare în om numai ce vine de la Dumnezeu... că totul în lumea asta nu e decît nemicnicie şi deşărtăciune ?..."

îmbrăcat corect, în mare doliu, îşi compunea o figură tragică, îşi arunca părul pe spate şi da glasului sau profund un timbru aşa de cavernos, încît izbutea să stoarcă torente de lacrimi mulţimii adunate la tristele ceremonii.

Zile întregi, după fiecare înmormîntare, se vorbea în centru şi în mahalale cu mare admiraţie de Horaţiu Baltă, care era cu drept cuvînt considerat, pe acea vreme, ca un fel de glorie funebră a oraşului nostru. Nu pot uita unele din întîmplările tragice şi hazlii din viaţa acestui om rar.

Gazeta noastră locală ducea o campanie înverşunată împotriva socialiştilor de pe vremea aceea. Atacurile se dădeau pe vechea temă care era la modă atunci : că socialiştii nu credeau în Dumnezeu, că umblau cu părul mare, nespălaţi şi nepieptănaţi. Deşi lupta era în toi, pentru o zi trebuia întreruptă. Gazeta apărea în doliu. Murise un mare proprietar, filantrop venerat, senatorul Tomiţă.

Prima pagină din *Zimbrul Moldovei-de-Sus* era încadrată în negru, portretul defunctului şi un necrolog scris de directorul gazetei începea pe pagina întâia. Ca de obicei se plîngea pierderea ilustrului bărbat, veneratului filantrop, şi aşa mai departe pînă jos la sfîrşitul paginii. Dar cînd întorceai pagina ca să continui citirea necrologului, de la primele rînduri te opreai nedumerit. începeai de la capăt şi te frecai la ochi, căci iată ce scria despre defunctul, veneratul filantrop :

„Priviţi şi admiraţi tipul :

Nespălat, unsuros, cu pletele în vînt, cu unghiile în doliu, cu pantalonii în vine, scuipînd pe pereţi şi pe icoane, fără religie şi fără patrie..." şi aşa mai departe o coloană întreagă pînă în josul paginii, unde era tipărit cu litere mari numele autorului : Horaţiu Baltă.

Cînd s-a citit întăi la cafeneaua din centru gazeta din ziua aceea, a fost o revoluție generală în tot tîrgul. Mulți susțineau^ că Horațiu s-a țicnit. Se aduceau dovezi chiar că de multă ^ vreme încă el da semne de oarecare scrinteală. Unii se lăudau că au prevăzut și că erau siguri chiar de acest_ sfîrșit fatal, asemenea cu a lui Eminescu — cum de altmintrelea, spuneau ei, sfîrșesc mai toți poeții și geniile omenirii.

S-au găsit însă și unii care să bănuiască numai o simulare a nebuniei. Se striga în gura mare că, în fond, Horațiu nu e decît o canalie perfidă, care s-a răzbunat în mod infam din cauză că defunctul filantrop nu lăsase nimic prin testament gazetei locale.

De fapt nu era la mijloc decît o nenorocită întîmplare : greșala paginatorului, punînd o parte dintr-un articol împotriva socialiștilor pe pagina a doua, ca urmare la necrologul început pe prima pagină.

Altă dată se îmbolnăvește greu un boier bătrîn și bogat : conul Iordachi Vizireanu. Era un client sigur. Horațiu se pregătise din vreme. Adunase datele biografice, găsise fotografia bătrînului, toate erau gata pentru momentul oportun ; nu se aștepta decît deznodămîntul fatal.

Dar într-o bună zi, așa pe la amiază, tocmai la ora aperitivelor, pe cînd Horațiu ducea la gură păhăruțul cu mastică de Hios, zări pe conul Iordachi trecînd agale strada.

Bătrînul, solid încă, se întremase ; și, cum era o zi aurie de toamnă, ieșise la aer, mergînd tacticos sprijinit în bastonul lui noduros. Călca greoi, ca după boală, îmbrăcat gros cu un palton lung pînă în pămînt, cu gîtul învălit într-un șal de lînă lila.

Toți se minunau văzîndu-1. Horațiu, cînd s-a încredințat că-i chiar conu Iordachi în carne și oase, a trîntit enervat păhăruțul pe masă, izbucnind iritat :

— Ei, asta-i culmea... *mon cber!...* să-mi tragă așa chiul moșneagul ista, nu mă așteptam. Și cum cei din jurul său nu înțelegeau bine pricina supărării, el continuă din ce în ce mai aprins : Poi bine, domnule, de pomană lucrez eu de-o săptămînă întreagă ?... astă-noapte n-am închis ochii lucrînd la

discursul lui de înmormîntare... cînd mă așteptam și eu la un rezultat final favorabil... poftim, dumnealui îmi iese la plimbare...

Conul Iordachi se opri așezîndu-se greoi pe unul din scaunele înșirate pe trotuar în fața băcăniei, unde notabilitățile orașului obișnuiau la ora fixă să-și ia aperitivele.

Toți prietinii făcură cerc în jurul lui :

— Bravo, coane Iordachi !... așa înțelegem și noi... bine c-ai ieșit la aer curat. Ce ședeai închis în casă ca babele ? Ești verde încă, boierule !... poi ce vorbea lumea ?... și noi care credeam... dar ești mai voinic decît noi... zău că ai sa ne îngropi pe toți, și fiecare se grăbea să arunce o glumă sau cîte o vorbă de încurajare.

Bătrînul, zîmbind radios, își desfăcu șalul de la gît și bătu cu bastonul în masa de marmură.

— Stamate !... ia dă-ne cîte-un rînd de săcărică și cîte-o leacă de mezelic... parcă aveai odată niște batog de nisetru.

Pe cînd fiecare își primea păhărelul plin, Horațiu se ținea mai deoparte la altă masă, cătînd posomorit în pămînt.

— Da' bine, Horațiu, numai tu nu te bucuri ? Nu vii să serbăm sfîntă înviere a lui conu Iordachi ? și un prietin îi întinse un păhărel plin.

în sfîrșit, se hotărî și el să se apropie jde grupul în mijlocul căruia sta bătrînul descheiat, cu pălăria pe ceafă și cu figura surîzătoare.

— Dar bine, coane Iordachi, mi-o făcuși, hai !... stau eu de trei nopți și mă chinuiesc scriind de-mi trec sudorile și cînd colo dumneata sănătos tun, mai teafăr decît mine... frumoasă păcăleală, n-am ce zice.

— Ei, bată-te norocul, da' cine te-a tocmit, bre omule, să scrii ?

— Cum cine m-a tocmit ? D-apoi tot tîrgul nu vorbește decît de boala dumitale... dă, parcă nu suntem, cu toții muritori ?... Și zic, dacă merită omul, de ce să nu-i fac un discurs frumos să fie încaltea mulțumit... iaca îl am gata în buzunar, parol ! și începu a se descheia la haină ca să arate manuscrisul.

I

— Scoate-i !... scoate-1 !... să-1 vedem ! să-1 auzim ! începură să strige cu toții în cor.

— Ei, știi că are haz, zău că-i nostim să-mi aud în viață veșnica mea pomenire, ia zi, bre omule !

Și conu Iordachi, curios ca un copil, săltă de cîteva ori pe scaun.

Horațiu se trase doi pași înapoi, își potrivi foițele scrise frumos cu cerneală, și începu cu glasu-i cavernos, cum obișnuia el să vorbească la asemenea triste ceremonii :

„Frați creștini !... nu simțiți voi oare golul rămas în mijlocul nostru ? Ilustrul bărbat, marele român, integrul Iordachi Vizireanu nu mai este... Stîlpul societății noastre, baza Moldovei-de-Sus, am putea zice, s-a năruit pe vecie... Șaptezeci și doi de ani de activitate neobosită, de muncă fără preget închinată familiei, bisericii, urbei natale, societății și patriei române..." și așa mai departe pînă la sfîrșit, cînd se adresa familiei neconsolate și tinerei generații, care „trebuie să ia pildă viața și faptele celui ce a fost odată Iordachi Vizireanu, trecut acum în lumea drepților, spre odihnă sub o țărînă ușoară ca puful !"

Toți ascultau tăcuți. Unii, vădit mișcați, deși ceruse cu zgomot și veselie să audă discursul, ședeau întristați privind în fundul paharelor goale, ascultînd cu evlavie.

Iar „defunctul" boier, măgulit, înduioșat, ofta din cînd în cînd din adîncul inimii și, păturindu-și o batistă galbenă cu flori roșii, își ștergea broboanele dc sudoare și umezeala ochilor săi albaștri, tulburi.

— Bravo, Elorațiu !.. bine-ai fost ! izbucniră cu toții la urmă. Moșneagul se rîdică greoi de pe scaun și, îmbrățișîndu-1, îi sărută cu zgomot amîndoi obrajii.

Vroia să mai spună ceva, dar nu izbuti, căci i se încîlcea limba, glasul moale îi tremura topit de emoție.

După cîteva clipe se reculese și reuși să zică rar întretăiat :

— Sta-ma-te... încă un rînd... de sâ-că-ri-că...

Cînd s-a băut și ultimul rînd, la botul calului, atunci i-au apucat pe toți graba plecării, căci era tîrrziu, trecuse ora mesei.

Conu Iordachi, pe cînd își încheia paltonul, gata de plecare, spuse încet :

— Nu-i așa, dragă Horațiu, că mergi la dejun la noi Vi să-i faci mare plăcere Profiriței mele. Să-i citești și ei discursul ista. Știi, trebuie s-o împăcăm... că ea se face ioc cînd nu sunt fix la ceasul de masă.

— Are dreptate — răspunse Horațiu Baltă — nu cie altceva, dar știi, nu-i higienic să distanțați așa mesele...

Galați, 1919

ÎN GIBRALTAR
Dintr-un jurnal de bord

PRIVIND SCOARȚA PAMÎNTULUI

O bătaie puternică în ușa cabinei îmi strică somnul dulce de dimineață.

— Ghibreltera[1] !... Ghibreltera !...

Mă frec somnoros la ochi și, fără să înțeleg nimic, întreb răstit :

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ?

— Ghibreltera !... se vede Ghibreltera !...

Recunosc glasul lui Fabris, secundul nostru, un dalmatin, bătrîn lup de mare. De cu sară îl rugasem să mă scoale la orice oră vom ajunge în vederea Gibraltarului. Mă îmbrac în fugă și ies pe punte cu luneta de mare distanță. Afară e răcoare ; soarele, numai pe jumătate ieșit din sînul valurilor, apare în zarea de opal ca o imensă piatră de rubin montată în colanul orizontului. Subt undele vîntului slab ce suflă spre coasta marocană, se simte pulsul Mediteranei, calme, în lumina încă rece din revărsat de zori.

Nu pot nimic distinge din depărtare, înainte, spre coasta andaluză. Numai cînd pînza de ceață argintie începe să se distrame în zare, și vîntul o rîdică în falduri de cortină, întregul Gibraltar apare ca un imens decor de teatru în lumina magică a unei feerii. Un bloc uriaș de piatră azurie, desprins din lanțul Munților Iberici, rostogolit departe în albastra adîncime a mării. Limba joasă de nisip ce leagă Gibraltarul de țărmul spaniol, n-o vezi din depărtare, și stînca gigantică, oblongă, rămîne în vedere desprinsă de uscat ; o insulă răzleață, suverană, care comandă întreaga

[1] Gibraltar (în arabă Gebel al Taric = Stînca lui Tarik, în antichitate Mons Calpe).

legătură dintre pămînt, ocean și mare — un post cutezător de strajă între cele două continente.

Cu ajutorul lunetei cercetez linia orizontului. îmi întorc privirea spre țărmul african : Munții Mauritaniei înnegresc zarea ; în pîcla alburie apare întreagă Ceuta[1], citadela stîncoasă care privește în față Gibraltarul de cealaltă parte. Par două santinele de pază pe frontiera care desparte Europa de Africa. Cînd pentru întîia oară te-apropii de locurile acestea, în care măreția titanică a firii e parcă însuflețită de suvenirul legendelor antice, simți cît de săracă-i mintea ce cată să pătrundă misterele naturii și să dezlege enigmele trecutului.

Mă întreb nedumerit : unde au fost faimoasele Columne ale lui Hercule[2] ?

Fost-au două celebre monumente ale lumii preistorice, sau cele două stînci : *Calpe* și *Abyla,* care și azi se privesc în fața, sunt columnele sacre ce stau încă de strajă la poarta oceanului homeric ?

„Hercule ajunsese pînă în locurile acestea ; și fiindcă aici munții din amîndouă părțile erau împreunați, el a tăiat catena, a deschis strîmtoarea și a lăsat să curgă apa oceanului în marea asta închisă pînă atunci. Hercule a pus aceste columne ca niște mărturii celebre pentru hotarul extrem al navigației ; fiindcă el a supus monștrii marini pentru a face marea navigabilă, a scrutat vadurile apelor curgătoare pînă la capătul drumului ; și a pus semne pînă unde se întinde pămîntul, iar dincolo de aceste columne nici cei înțelepți, nici cei imprudenți nu mai pot străbate."

Plutind în largul mării, de pe puntea fragilă care te ține între cer și apă poți, din același punct, cuprinde cu vederea conturul și întreaga arhitectură a celor două continente. Cu ochii lacomi a înțelege, privești structura asta a scoarței pămîntești, și mintea se încearcă să descifreze hieroglifele scrise în cartea deschisă a naturii — e parcă însăși istoria bătrînului pămînt.

[1] Ceuta (în antichitate Abyla), promontoriu pe care se află orașul cu același nume, situat în nordul Africii, în fața Gibraltarului. Aparține Spaniei.

[2] ***Columnae Herculis,*** denumirea dată în vechime celor două promontorii, Calpe și Abyla (azi Gibraltarul și Ceuta), care formează actuala strîmtoare a Gibraltarului.

Ce bine se cunoaşte ca odată, în vremea îndepărtatelor epoci, n-a fost nici o ruptură a lanţului muntos care lega în curbă regulată coasta andaluză cu ţărmul marocan. Valurile oceanului, subt biciuirea vînturilor, asaltînd de veacuri cu lovituri uriaşe de ciocan, zilnic, neîncetat, păretele cavernos al stîncii, au ieşit învingătoare tăind drum apei prin piatră — eterna, cotidiana luptă dintre pămînt şi apă.

Ţărmurile necontenit îşi schimbă forma; lacuri şi mări s-au format şi au secat, întinderi mari în curgerea vremurilor s-au acoperit de nisipuri purtate de vînturi, porturi înfloritoare au dispărut, sau astăzi sunt oraşe de uscat, unele insule au fost înghiţite şi altele au răsărit din sînul mării. Viaţa omenească e aşa de scurtă, că generaţiile se perindează, hrănite din scoarţa pămîntului, fără să-şi poată da seamă de opera de transformare veşnică, fatală şi neîntreruptă.

Vaporul nostru îşi micşorează viteza. Intrăm încet în baia largă de la Algeziras[1]. O linie neagră încinge ca un brîu baza blocului gigantic, care se înalţă trufaş, cutezător, lucind subt razele soarelui, într-o albeaţă orbitoare. Linia neagră se vede din ce în ce mai lămurit, formată din puncte legate între ele — sunt pontoanele-depozite de cărbuni. Locul e aşa de strîmt, fără cheiuri şi platforme în port, iar flota engleză mistuie atîţia cărbuni că depozitele în loc să se facă pe pămînt s-au întocmit pe apă.

Ancorăm lîngă escadrila de contratorpiloare engleze. Simţim cum lanţul ancorei smunceşte cadenţat. Vaporul nostru deviază împins de curentul format de trecerea apelor din Atlantic în Mediterana. Rămînem la adăpostul creat la piciorul stîncii, numită de cei vechi : *Punta de Europa* — răscrucea căilor de circulaţie maritimă mondială.

[1] Algeziras, port pe ţărmul Spaniei, în continuarea Gibraltarului.

IN VEGETAŢIA NEBUNA

De la vapor la mal, o barcă uşoară, c-o singură pînză, ne duce ca-n zbor aluneeînd pe luciul undelor străvezii. Pe cheu, la scara de piatră a debarcaderului, ca o statuie rece, neclintită, reprezintînd forţa britanică, stă la post o santinelă engleză : înalt de peste doi metri, bălan, cu obrajii roşii, bine nutrit, îmbrăcat curat, corect şi flegmatic.

Trecem pe la căpitănia portului să facem formalităţile de sosirea vaporului şi să căpătăm permisul scris pentru a putea vizita oraşul. Vaporul nostru avînd o avarie la maşină trebuie să demonteze şi să rămînă în port vreo două zile. Avem toată vremea să vedem Gibraltarul. Hoinărim ceasuri întregi, fără nici o ţintă, însoţiţi continuu de o veche cunoştinţă a căpitanului meu : doctorul Algazal. Un om în vrîstă, dar ager de minte şi de picior, cetit şi umblat, un original cu înfăţişarea de vultur pleşuv.

Cînd vii din largul mării şi debarci aici pe limba asta îngustă de pămînt, subt veşnica ameninţare a stîncii uriaşe pe care o aştepţi parcă să se prăvale ca o masă zdrobitoare la prima clătinare, te simţi înăbuşit de lipsa de spaţiu. Oraşul nu are unde să se întindă. După ce s-a umplut limba joasă de pămînt, casele s-au înghesuit pe sus, agăţate în zidul de calcar al stîncii.

în partea de jos e curat oraş englezesc. Pe alei largi, plantate, trase la linie, întîlneşti aceleaşi tipuri ca în toate garnizoanele coloniilor engleze. Oameni gravi, figuri energice şi severe de dominatori. Soldaţi şi marinari în haine albe, cu pălării coloniale. *Policemeni,* corecţi şi demni, te privesc de la înălţime cu un aer protector. Doamne uscate, cu priviri reci, cu îmbrăcăminte şi mersul bărbătesc. Pe toate

punctele globului, la orice latitudine şi longitudine s-ar afla, Puterea Britanică creşte şi fasonează aceeaşi viaţă ordonată la fel.

Intrăm în cartierele vechi. Ulicioare strimte şi întortocheate, de Orient cosmopolit. Mişună spaniolii şi ovreii. Mai toată populaţia locală trăieşte îndeletnicindu-se cu profesia de ^contrabandişti. Se cară pe ascuns, în Spania, mărfurile fără_ vamă aduse de engleji în antrepozitele din port.

începem a urca muntele, pe o potecă pietroasă, ce şărpuie printre ziduri îngropate în frunzişul curpenilor de viţă sălbatică, în ţăsătura de iederă încîlcită de ghirlandele agăţătoare ale trandafirilor sălbatici. Locuri aşa de strîmte, că ne înţepăm în ghimpii măcieşilor ca să facem loc la cîte-un catîr mîndru, ce calcă delicat, coborînd la vale, împodobit cu şiraguri de clopoţei şi smocuri de lînă roşă. Căsuţe, albe şi vinete,^de piatră cioplită, găurite de ferestre înguste, zăbrelite, se zăresc tupilate în perdelele de verdeaţă. Lăsăm poteca şi ne afundăm la întîmplare, aplecaţi pe subt bolţile de ramuri încărcate ce-şi amestecă frunzişul des, împletind mii de draperii fine, molatice, clătinate subt mîngîierea lină a vîntului ce-adie dinspre mare. Libelule sprintene scînteiesc prin aer, ca săgeţi aruncate să taie zborul în zigzag al fluturilor albi, pudraţi, ce cad ca nişte fulgi din cer.

Umezeala şi căldura din locurile aceste hrănesc cu atîta îmbelşugare, că vegetaţia creşte în voia soartei, bogată şi fără socoteală, ca-n ţările pădurilor virgine. Sîngele vegetal, seva plină ţîşneşte parcă prin coaja aspră a viguroşilor copaci, aşa^de deşi, că ramurile cresc încîlcindu-se îmbrăţoşate, iar rădăcinile groase se încolăcesc între ele ca nişte şerpi uriaşi ce se^ zvîrcolesc în ţărîna umedă. Aroma foilor de piper îţi gîdilă mirosul, respiri aerul moale, cald şi îmbălsămat de esenţe îmbătătoare, care plutesc deasupra pămîntului în atmosfera arzătoare a Africei.

Cu greu, înotînd prin vegetaţia nebună, ieşirăm la lumină, de^ unde puteam, în libertate şi de la înălţime, să contemplăm splendida panoramă a Gibraltarului. în vale, subt noi, la piciorul stîncii, apar ca nişte jucării casele albe sclipind prin valurile de verdeaţă pătată de poleiala livezilor de portocali, de rodii şi naramze. Pe coasta înclinată, din verdele argintiu al măslinilor, regii plantelor, palmierii zvelţi şi nobili, îşi arată penajele înalte ; iar piramidele chiparoşilor

se văd înşirate ca nişte candelabre antice pe aleele curate, spre măreaţa catedrală care domină micul oraş cosmopolit.

De sus, din locul unde ne-am oprit, se vede pînă departe pămîntul Andaluziei bogate, şi întreaga coastă dantelată, care se scaldă în lumina aurie a soarelui şi în albastra adîncime a mării. în dreapta, jos, se zăreşte albind în fundul băii largi, Algezirasul. în stînga, pe culme, se-nşiră în depărtare resturi de ruini maure pînă la porţile oraşului Malaga, vestit prin dulceaţa strugurilor şi a femeilor —• cele mai preţioase produse ale Andaluziei. în fundul zării Siera Nevada cu pletele albite, iar dincolo, în poalele munţilor, oorm uitate Grenada şi Alcazarul. De cealaltă parte, spre mare, totul e albastru pînă la orizont, nici o umbră de nori pînă la marginea lumii văzute. în depărtare, pe cadrul oglinzii seînteietoare a Mediteranei, apar într-o culoare violetă munţii, ca nişte ruini fantastice, cu linia piscurilor albite ca o bandă de sidef pierdută în azurul cerului african.

O zi ca asta de frumoasă trebuie să fi fost acum douăsprezece secole, cînd pe-o mare calmă, s-au dezlipit de la celălalt mal *tartanele* maure — acele bărci negre şi uşoare, cu pînze albe umflate de vînt — şi, trecînd strîmtoarea, au debarcat pe stînca aceasta primele patrule de călăreţi sarazini, subt comanda lui Tarik, locotenentul emirului Muza. Din ziua aceea, cînd, pentru întâia oară, copitele fine ale cailor arabi au călcat pămîntul acesta, stînca s-a numit Gibraltar — Muntele lui Tarik. Şi de data asta, ca mai în toate războaiele stîrnite între feluritele popoare, a trebuit să fie amestecată o femeie : frumoasa fiică a contelui Julian, guvernatorul Ceutei, fusese răpită de Rodrig, regele vizigoţilor. Ca răzbunare au fost chemaţi maurii Kalifatului să încerce cucerirea regatului creştin al Spaniei.

C-o repegiune neînchipuită s-au răspîndit în pilcuri călăreţii lui Tarik, pe armăsarii lor iuţi şi focoşi, umplînd văile Andaluziei. în fuga retragerii, Rodrig se înecă în apele Guadalquivirului, trupele creştine fură zdrobite peste tot şi arabii înaintară cu gîndul de a nu se opri decît la Roma în Vatican. Numai gelozia izbucnită între şefii maurilor scăpă Franţa să nu cadă subt jugul musulman.

r

Cîteva secole stăpînesc arabii acest pămînt iberic, prefăcîndu-l într-un rai, asemenea grădinilor Ninivei şi a minunilor povestite într-O *mie ţi una de nopţi.*

Şi cînd triumful crucii îi aruncă înapoi, dincolo, peste Mediterana, nobilii mauri se duc păstrînd pentru urmaşii lor cheile palatelor, zidite de ei şi locuite de barbarii Nordului, noii stăpînitori ai paradisului Grenadei.

i

O MICA REPUBLICA SUBT PROTECŢIA MAREI PUTERI BRITANICE

De un ceas şi mai bine urcăm coasta pietroasă, suflînd din greu. Ne grăbim să ajungem sus mai înainte de a începe tirul artileria engleză. înaintea noastră, ca nişte capre sălbatice, se caţără pe stînca două englezoaice subţirele şi agere, care s-au luat nebuneşte la întrecere.

Ne oprim tupilîndu-ne într-un tufăriş de alune — aici pare să fie frontiera micii republice, a cărei suveranitate se întinde pînă în vîrful muntelui. La oarecare depărtare, pe stîncile abrupte unde nu-i chip să poţi ajunge, printre palmierii pitici, năpădiţi de viţă sălbatică şi plante parazite, se zăresc apărînd mici forme negre, care se mişcă din loc in loc, sărind uneori cu învîrtituri drăceşti.

Privind cu binoclul, putem distinge bine culoarea părului cenuşie, iar pieptul sur, aproape alb ; nişte căpuşoare mici, rotunde şi nici o bucăţică de coadă. Din depărtare, cu ochiul liber, ai putea să-i iai drept o bandă neastâmpărată de copii de ţigani, care se zbenguiesc goi printre tufişuri. Aici e singurul loc din Europa unde a mai rămas o colonie de maimuţe trăind în libertate. La celălalt mal pe coasta africană este o altă colonie de aceeaşi rasă — magotul — cu mult mai numeroasă, ocupînd o stînca numită Muntele Maimuţelor. Neamul lor trăia odinioară pe stîncile din Grecia şi Sardinia, dar a dispărut de mult. Dacă a mai rămas aici, asta se datoreşte protecţiei deosebite din partea autorităţii engleze. în secolul trecut nu mai rămăsese decît vreo cîteva părechi ; se credea că va dispare şi această ultimă colonie europeană. Englejii au luat măsuri straşnice împotriva celor care prindeau sau împuşcau vreo maimuţă.

Cînd e săceta li se pune pe stînci, la îndămîna, apă de băut. Numai pe vremea cînd se coc smochinele, micii locuitori se coboară din vîrful muntelui, formaţi în bande, umblă noaptea după furat prin grădinile din oraş. Deşi uneori sunt prinşi asupra faptului, nimeni nu îndrăzneşte să se atingă de hoţii aceştia, întrucît toţi cetăţenii micii republici sunt declaraţi inviolabili şi Marea Putere Britanică asigură integritatea teritorială a acestui mic stat, pus subt o aşa de înaltă protecţie.

Cum stam privind în zare auzim deodată un sunet strident de trompetă, şi o groaznică detunătură zgudui din temelii uriaşul bloc de stînca. Bateriile engleze începuse exerciţiul de tir asupra ţintelor mişcătoare, închipuind nişte vase inamice plutind departe în largul mării.

La primul semnal de alarmă o vînzoleală cumplită cuprinse colonia maimuţelor. înnebunite de groază, dădeau năvală unele peste altele, în salturi de acrobaţi se răpezeait prin tufişuri, scoţînd nişte ţipete scîrţîitoare, cătîndu-şi scăparea în crăpăturile stîncilor, în fundul văgăunelor de cealaltă parte a crestei. După cîteva minute erau toate la adăpost ; cît a ţinut tirul nu s-a mai zărit nici una.

Cum stam contemplînd, din înălţime, prin pîcla luminată a zării, coastele dinţate ale celor două continente, munţii albind în depărtarea fumurie, iar la orizontul mării şirul de insule care-şi scoteau capetele din sînul valurilor, mi se părea că privesc prefacerea pămîntului în primele lui epoce.

închid ochii... Şi pe-atunci soarele strălucea înfierbîntînd piscurile pleşuve, rămase în urma retragerii apelor ; gheţari monstruoşi alunecau spre văi, lăsînd goale şoldurile stîncilor roase ; şi, încetul cu încetul, scheletul munţilor începui să se înfăşoare în draperiile verzi ale vegetaţiei.

Pe ce vreme anume şi în care punct al globului a răsărit, printre miriadele de vietăţi, fiinţa care avea să ajungă atotstăpînitoare ? întrebarea aceasta stă la temelia cunoştinţelor omeneşti, ca o enigmă chinuitoare pentru minţile ce caută locul omului în natură.

Ne aşezăm la umbră, pe salteaua moale de muşchi verde.. în timp ce căpitanul urmărea cu binoclul spiralele de fum care se mistuiau în văzduh după fiecare bubuitură de tun, doctorul, văzîndu-mă pe gînduri, începu să-şi dezvolte teoriile ştiute despre originea speciilor şi descendenţa omului...

Un armonios *Please sir!*[1] mă trezi din reverie, tăind brusc firul gîndurilor. Una dintre englezoaice îmi întinse zîmbind, c-o graţioasă ironie, un pumn de alune proaspete, culese atunci din tufiş. îi mulţumesc zăpăcit şi încerc să sparg între dinţi coaja fragedă a alunelor verzi. Pe cînd mestecam cu poftă hrana asta, aşa de plăcută străbunilor noştri, începui să observ mai de aproape pe gingaşa *miss,* care spărgea alunele c-o uşurinţă uimitoare între dinţii ei mari, albi şi regulaţi.

Dar mintea, pornită ca o maşină subt presiune, căta mereu, prinzînd verigă de verigă, în lanţul nesfîrşit ce leagă prezentul cu noaptea timpurilor îndepărtate. Căutam să prind firul prefacerilor de forme şi culori, din vremea stră-moşului maimuţă-om, urît, păros şi negru, pînă azi, la strănepoata lui, această fiică a Albionului cu pieliţa gîtului ca zăpada, cu părul strălucitor ca aurul, cu ochii albaştri ca seninul cerului. Şi pentru că terminasem alunele care-mi plăcuse, ca şi păroşilor noştri strămoşi, mă ridicai ducîndu-mă spre un tufiş încărcat.

Pe cînd întindeam mîna să culeg alune, îmi apăru deodată figura inspirată a unui vechi prietin, cercetător cu mintea ascuţită, care de atîtea ori îmi repetase fraza pe care, fără să vreau, o învăţasem pe de rost : „Coborîndu-se din nuc, pentru ca să culeagă alune, *maimuţa* s-a făcut om".

[1] Vă rog, domnule ! (engl.).

ÎNTRE ALBION ŞI ANDALUZIA

Era prea devreme cînd am intrat singur în *bolul* otelului, unde ne dasem întîlnire pentru masa de sară. Din prag simţii că aici stăpîneşte ordinea vieţii engleze. Pretutindeni o linişte rece, solemnă. în *lady-room*[1], cîteva doamne grave, imobile, cu cărţile în mînă, stau îngropate în jilţuri comode. în salonul rezervat pentru *gentlemeni,* vreo doi engleji corecţi şi glaciali, cu pipele între dinţi, descifrează c-un calm britanic, măruntul scris al gazetei ***Times*** desfăşurat, întins ca un cearşaf. într-o altă sală e barul : în faţa tejghelei elegante, de mahon lustruit, cu faţa de marmură roşă, cîţiva ofiţeraşi tineri, cocheţi, *midship-i*[2] de la torpiloarele din port, ridicaţi pe scaune înalte şi rotunde, beau pe tăcute *whisky* şi *gingerbeer*[3].

Trec pe terasă unde sunt aşezate mesele. Un mic parc fermecător coboară lin pe panta dinspre mare. în umbra discretă a smochinilor bătrîni, printre boschetele de mirt şi lavandă, luceşte albul marmurei unui bazin ; o coloană de apă ţîşneşte din mijloc, se resfiră în jerbă de ploaie, căzînd în picături ca mărgele de sticlă. Numai sunetul uniform al apei vibrează în vraja locului tăinuit. Prin ţesetura frunzişului joacă, scînteind în vale, fire de beteală şi spărturi de oglindă — apa mării, poleită în asfinţit, are nuanţa aurie ce numai subt acest cer o poţi vedea, acea culoare portocalie, zisă a cerului de Grenada.

[1] Camera pentru doamne (engl.).

[2] ***Midship,*** prescurtare in limba franceză de la cuvintul englez ***midshipman*** — aspirant în marina engleză. în franceză este folosit cu acelaşi sens, dar familiar.

Bere preparată din planta denumită ***ghimber,*** mai dulce ca berea obişnuită (engl.).

Se cunosc încă paşii maurilor goniţi dincolo, peste strîmtoare. Pierduţi în noaptea barbariei africane, urmele lor au rămas încă neşterse pe acest îneîntător colţ de pămînt. înăuntru, în casă, e recea şi neguroasa Britanie a Nordului, afară e arzătoarea şi senina Spanie a Sudului.

Mă hotărăsc pentru Spania şi mă aşez afară pe terasă. Soseşte căpitanul meu, însoţind un domn cărunt şi o tînără brunetă. Don Rio Guanabara cu fiica, *senorita* Elvira. Bătrînul, vechi căpitan de vapor, debarcat din cauza reumatismelor, e stabilit în port ca agent al unei companii de navigaţie engleză, cu firmă şi pavilion spaniol. Lui ne adresasem pentru serviciile şi reparaţiile de care avea nevoie vaporul nostru.

Ne aşezăm la masă. în faţa noastră două familii englezeşti : figuri reci, aristocratice. Ei, îmbrăcaţi în negru, solemn — smoching, vestă albă — ele, în rochii de mătase, elegante, decoltate. La altă masă, în dreapta, se aşează două zvelte domnişoare, subt comanda severă a unei guvernante înalte de vreo doi metri. O observ cu atenţie : rigidă, monumentală ; după figură, îmbrăcăminte şi picioare, nu-i poţi stabili vîrsta şi cu greu sexul.

Privind lumea din sală, cad iarăşi în păcatul obişnuit. Fără să vreau, încep să compar figurile şi mişcările, să clasez şi să grupez în minte tipuri, specii şi rase omeneşti. Feţe prelungi, curate, albe şi roşe, ochi albaştri, reci ; trupuri legate, osoase, cu muşchi întăriţi ; mîni şi picioare mari. Calmi, demni, imobili, automaţi, fără gesturi, fără cuvinte. Fălcile solide, cu dinţi mari, albi, lucrează neîntrerupt, mecanic, meşterind bucăţile de *ramstek,* aproape crude, stropite cu *Worchester-sauce.* La asemenea maşini puternice trebuie combustibil solid carnat şi lichid alcoolic tare, ca să funcţioneze continuu cu aceeaşi forţă, la acelaşi grad de mare presiune. Una dintre cele două nobile *Miss* din faţa mea are în adevăr un profil de frumuseţă engleză, pe care nu-l poţi găsi niciodată în clasele de jos ale acestui popor. Liniile trupului zvelt reiesă prin lungimea taliei. Ea are eleganţa şi frăgezimea unei tije de plantă nobilă ; un cap mic, cu bucle aurii, trăsături fine, armonizînd o figură gingaşă, pură, aproape de albeaţa faianţei ; ochii albaştri, senini, de copil, zîmbesc c-o dulce şi timidă candoare.

La masa noastră mai mult se bea decît se mănîncă. Ciugulim numai dintr-o omletă înnegrită de piper şi mirodenii, sorbim însă cu poftă din vinul generos de Porto. *Senorita* Elvira suge graţios, cu buzele ei cărnoase şi roşii, dintr-o cupă de cristal, grenadina roşă ca sîngele. Don Rio, golind una după alta sticlele de apă cu gheaţă, povesteşte de viaţa din Cuba, unde trăise înainte de războiul ispano-american[1] Vorba clară, armonioasă, se rîdică uneori în ton de declamaţie. Cu gesturi măsurate îşi netezeşte barba căruntă şi creaţă, ce-i încadrează figura pală, bronzată. Caut să prind asemănarea dintre tată şi fiică ; aceleaşi trăsături mai îndulcite într-un oval perfect, aceeaşi culoare mată c-o nuanţă mai rumenă, obrajii c-un reflex auriu de puf fin — pieliţă fragedă de piersică — subt care bănuieşti un sînge bogat şi fierbinte. Ochii negri, adînci şi îndrăzneţi, au scînteieri aşa de vii că vorbesc, parcă, lucind arzători subt genele prea lungi şi grele. O armonie în mişcări, un surîs fără nume dă acea graţie şi libertate pe care n-o poţi găsi nicăieri decît aici pe pămîntul Andaluziei, la acest tip de frumuseţă născut din amestecul celor două rase.

Căpitanul începe să vorbească despre înrudirea românilor cu spaniolii, amintind de mantaua muntenilor din Pirinei, asemenea cu sarica ciobanilor din Carpaţi. *Senorita* Elvira mă roagă să pronunţ cîteva cuvinte în româneşte, să vadă dacă poate înţelege limba noastră. Potrivesc cîteva vorbe şi aţintindu-mi privirea în ochii ei, pronunţ clar : „Ochii negri ca mura".

O undă de rîs argintiu îi îmbujora obrajii :

— O ! dar asta-i curată limba spaniolă. Exact aşa se spune şi la noi, şi rîde, rîde cu poftă, arătîndu-şi o splendidă dantură albă, lucitoare. La fiecare mişcare i se clatină cerceii enormi, nişte verigi de aur ; iar în jurul gîtului mat, cărnos, sclipesc mărgelele de chilimbar vechi, cu bobul mare, ca strugurii din Orient.

Plecăm. în drum ne întîlnim cu doctorul Algazal, însoţit de *Mister* Blok, tînărul inginer mecanic al şantierului naval care făcea reparaţiile vaporului nostru.

[1] Textul se referă la războiul hispano-american din 1898, în urma căruia Spania, înfrîntă, a pierdut Cuba, Porto-Rico, Guam şi Filipinele.

— Am luat măsuri ca să continue lucrul şi noaptea ; mîne, sigur, vaporul dumneavoastră e gata de plecare, spune hotărît englezul care, numai după ce isprăveşte cu noi, se îndreaptă către *senorita* Elvira. Nu salută, nu zîmbeşte, nu-şi înclină şira spinării ; după un *Alt right!*[1] scurt, tăios, o energică scuturătură de mînă.

Cum ne plimbam încet pe aleea de chiparoşi cerniţi de umbra sării, priveam cu admiraţie la cei doi tineri care, vorbind în şoapte, alături, pe nesimţite se desprindeau din grupul nostru. Englezul, drept, înalt, o statură atletică, păşea apăsat şi sigur lîngă spaniola mlădioasă, cu talia cabrată, cu mersul lin, undulat, pe care-l au numai femeile de aici. Spaniolele se mişcă fără să ridice piciorul de la pămînt, pare că merg alunecînd în zbor. La fiecare mişcare ce-o face, întorcîndu-se cochetă spre el, liniile fine ale trupului răsar vădite subt pînza subţire a hainei lungi, ce cade în cute armonioase. C-un fel de graţie simplă îşi înclină capul, şi buclele negre, lucioase, năvălesc de subt toca de catifea roşa ca focul.

Doctorul se apleacă spre urechea mea :

— Sunt logodiţi de mult, dar el aşteaptă să fie înaintat şef al şantierului, ca să se poată însura. Ştii, obiceiul lor, nu se căsătoresc pînă ce nu au asigurată o situaţie bună, pentru a-şi putea întemeia casa şi familia. Pe orice meridian s-ar găsi, englezul nu-şi schimbă principiul : *„My house is my castle*[2]*"*.

Şi cum rămăsesem mai în urmă, micşorînd pasul, doctorul, iubitor de teorii, începu să-şi spună părerile favorite în chestia nedezlegată a raselor omeneşti.

— Ce minunat neam s-ar produce prin amestecul de sînge al acestor două rase, care se compleotează perfect. Mă rog, ce-i lipseşte acestui popor, care a stăpînit odinioară două continente şi a avut o grandioasă civilizaţie pe cînd restul Europei zăcea încă în noaptea barbariei creştine ?... căci noi am fost veriga dintre antichitate şi Renaştere... Un singur lucru : simţul practic — oroza vieţii moderne. Acest popor e ca un fiu de nobil scăpătat : a moştenit bravura, spiritul, caracterul, toate virtuţile străbune, afară de aurul

[1] Perfect ! In regulă ! (engl.).

[2] Casa mea este castelul meu (engl.).

pe care l-au cheltuit părinţii. O ! ce superb produs ar ieşi : ce material uman s-ar da civilizaţiei europene din fuziunea asta de rase... forţa, fermitatea Nordului combinată cu inteligenţa şi fineţea Sudului.

Şi pentru că începusem a zîmbi, doctorul rîdică deodată tonul :

— Dar cîtă vreme încă se va pune mai mare preţ pe chestia îmbunătăţirii rasei cailor şi cînilor decît pe aceea a regenerării neamului omenesc ?

După o tăcere de cîteva minute, doctorul, care-şi aprinse o imensă ţigară de foi „puros", se porni din nou ca să-mi lămurească pentru ce şi cum mor popoarele, cum se sting civilizaţiile, cum a trecut mintea omenească din vrîsta credinţii în vrîsta raţiunii, de-a lungul veacurilor, de la asirieni pînă la amestecul de sînge latin în populaţia statelor Americei de Sud.

Tîrziu mi se păru că doctorul, tîrît de-o nobilă pasiune pentru dezlegarea enigmelor, se rătăcise suind şi coborînd în domeniile vaste şi obscure ale celor două ştiinţi, pe care cu drept le numea : geologia şi chimia istorică.

Trecuse miezul nopţii cînd ne-am despărţit în dreptul farului, care veghea cu ochiul lui neobosit asupra portului adormit de mult. O lună plină, plutind departe şi nepăsătoare pe bolta cerului Mediteranei, arginta deopotrivă şi marea cea fără de urme şi pămîntul răscolit de miile de furnicare agitate în veşnica luptă a vieţii.

Gibraltar, 1912

RĂTĂCIND PRIN DELTĂ

Regulat în fiecare an, cîteva zile, doctorul, un savant cu suflet de artist, îşi părăsea laboratorul cu toate microscoapele, eprubetele şi bogatele culturi de microbi. înarmat c-o lupă şi c-o tolbă, se desfăta în pribegie prin împărăţia stufului, erborizînd şi adunînd felurite gîze şi lighioane de baltă.

Nu-l slăbeam nici un pas ; cu puşca în spinare, îl însoţeam pretutindenea.

Şosele, drumuri bătute, nu se află în Delta Dunării. Cele cîteva aşezări omeneşti s-au cuibărit, de teama apelor mari, pe înălţimea grindurilor — vechile cordoane litorale.

între cele trei braţe ale fluviului, călătoream zile şi nopţi întregi, înţepeniţi în cîte-o lotcă neagră, alunecînd pe luciul gîrlelor înguste — cărări de apă moartă, tăiate printre zidurile înalte ale pădurilor de stuh. Potecile de apă, umbrite şi tăcute, se pierd în luminişul scînteitor al ghiolurilor — bogate poieni de baltă.

Cum s-au întocmit aceste poetice grădini, aşa la întâmplare, fără ca mîna omului să se amestece în jocul bizar al naturii ? Boschete de sălcii bătrîne, scorburoase, cu pletele spălate în limpezimea apei, tufişuri verzi încărcate de ciorchini cu flori albăstrii şi galbene, liane, crini albi de baltă pe fragede tije, cupe aurii de flori de nufăr semănate printre foi late, care plutesc pe oglinda apei ca nişte imense palete de smarald.

Aşa de clară era apa în zilele de vară, ca uneori priveam c-un fel de spaimă în adâncuri, ca într-o oglindă fermecată, la desele păduri de ierburi, fantastic încîlcite, ce

'cresc misterioase pe fundul bălţii fără să poată răzbate vreodată la lumină.

Botul ascuţit al lotcei noastre alunga, înspăimîntate, popoarele de peşti, ridicînd din păpurişul tînăr miriadele de gîze care pluteau în nouraşi argintii scînteind în lumina soarelui, întîlneam felurite neamuri de păsări de baltă, ce-şi aveau cuiburile ascunse prin luncile de trestii, prin locuri nepătrunse, unde cloceau în voie. Urmăream pe cer lungi cîrduri de paseri călătoare, care-şi făceau popasul pe malul mării^ pînă porneau în caravane plutitoare spre ţările de miazăzi. Ne strecuram adesea, alunecînd uşor, printre insule plutitoare, pline de verdeaţă ; printre pămînturi înşelătoare de plaur, format din rădăcinele plantelor putrezite, întreţesute cu vremea ca o pîslă umedă şi moale, pe care creşte stuful tînăr şi felurite agăţătoare ierburi de apă. Cu cît rătăceam mai mult prin labirintul lagunelor, spre inima Deltei, ne simţeam tot mai înfioraţi de tăcerea gravă a pustiului, ca şi de tainica şoptire a trestiilor ; părea că ne afundăm într-o altă lume de vise, în misterioasa împărăţie a necunoscutului.

Uneori doctorul rămînea în contemplare.

— Balta — spunea el mişcat — mă farmecă. Munţii rigizi şi reci, pădurile triste şi monotone mă apasă. Marea, veşnic schimbătoare, în oglinda căreia se reflectează cerul cu alte nuanţe la fiecare ceas, îmi încînta ochii ; dar numai balta îmi farmecă simţirea şi-mi aţîţă mintea. Peisagiile de baltă, viaţa bogată şi misterioasă care se zbate în umezeala asta îmi evocă vrîsta primelor epoci, începuturile vieţii pe pămînt, enigma nepătrunsă a Greaţiunii. Cînd pentru întăia oară m-am găsit singur în pustietatea bălţii, în mijlocul acestei naturi solemne şi primitive, în care nu se simte nici o suflare omenească, mi se părea că intru deodată într-o lume aparte, rămasă printr-o vrajă în starea zămislirii ; un colţ de pămînt peste care pluteşte încă tainicul parfum biblic din vechea povestire a facerii lumii în cele şase zile.

De-o săptămînă hoinăream prin Deltă. Noaptea, de groaza ţînţarilor, dormeam afară subt poloage, lîngă chirhanalele pescăriilor. Plecînd din braţul Sulina, ne strecurasem prin toate gîrlele, străbătusem nenumărate ghioluri, răzbind pînă în braţul Chiliei. La întors luasem alt drum ; tăind de-a curmezişul pădurea Letei, ieşirăm în regiunea dunelor de nisip pe malul mării. După cîteva ceasuri de alergătură pe urmele urechilor unui şoldan, care-mi scăpase prin tufişurile pădurii, găsii pe doctorul meu la rădăcina unui stejar umbros, adîncit în studierea unor frunze culese pe drum. Şi cum mă minunam nedumerit de rostul acestui petic răzleţ de pădure bătrînă în mijlocul pustei nisipoase, doctorul, cu lupa în mînă, începu obişnuitele explicaţii :

— Flora asta e caucaziană. Vînturile marine au adus aci seminţe din cealaltă parte a Mării Negre, din Munţii Caucazului, care sunt în faţa Deltei noastre. Seminţele au căzut pe dune şi ^au încolţit ; cu timpul nisipurile s-au fixat. Iată o minune a naturii... o dovadă de adaptare la mediu a plantei : rădăcinile copacilor, în loc să meargă în jos ca de obicei, în adîncimea pămîntului, aci se prelungesc departe la suprafaţa solului, ca nişte şerpi uriaşi, încolăciţi, care caută să-şi sugă hrana în întindere.

Numai după-amiază ieşirăm din pădure. Deodată ne apăru înaintea ochilor, vastă şi goală, zona dunelor, întinsă pînă la orizont, ca o mare de valuri de nisip, undulată în nuanţe de aur mat, subt lumina soarelui de vară. Nici un punct, nici o pată de umbră, pe care să se oprească vederea. Dezolant pustiu. Lanţuri nesfîrşite de coline de nisip, _ cu pante dulci, înşirate paralel şi monoton ca nişte troiene ridicate de viscol. Grăunţele de nisip, fine şi seci, se furişau prin haine, iritîndu-ne pielea. înaintăm cu greutate prin nisipul moale şi fierbinte, în care piciorul se îngroapă pînă la glezne. Cu picioarele goale, prin arşiţa soarelui de-ameazâ care ne cocea capetele, înaintam ca doi pelerini rătăcitori printr-un deşert, străbătînd zona dunelor pînă la malul mării. Numai pe nisipul jilav şi bătut al plajei, puturăm călca mai în siguranţă. Din urmă, ne ajunse o căruţă dobrogeană. Doi cai mici, pietroşi, suflînd din greu, trăgeau căruţa cu două roate pe uscat şi cu celelalte două prin apa mării, care se prelingea la fiecare lovitură de val, suptă de nisipul însetat al plajei.

Pe jos venea desculţ un pescar lipovean, c-o barbă roşie, încîlcită ; pe-un umăr purta, ca nişte desagi, o pereche de cizme uriaşe.

îl cunoşteam din port.

— încotro Petruşca ?

— Mergem la Sulina să aducem făină şi sare pentru chirhana.

— Dar ce luceşte acolo, în zare, pe malul mării ?

—• Acolo îi Cardonul.

— E un sat ?

— Nu-i sat. E numai o singură casă. A fost demult acolo cardon rusesc, adică pichet de graniţă, cînd jumătate de Deltă era rusească şi jumătate turcească.

— Ei, şi acum ce-i acolo ?

— Acuma stă Andrei Filozofof.

— Cine-i acela ?

— Cum, n-aţi auzit de el ? Apoi cine nu cunoaşte în Deltă pe Andrei Filozofof ? şi Petruşca începu să rîdă cu poftă. El este om tare bun la inimă. A avut el demult la Sulina un bucluc mare ; s-a scîrbit aşa de lume, că a venit aci să trăiască singur. A găsit casa asta goală, a reparat-o, a pus pomi, cîţiva butuci de vie, şi a făcut un petic de livadă. A scăpat el pe mulţi pescari de la moarte, iarna cînd îi prindea furtuna la larg şi arunca la coastă lotcile cu oameni îngheţaţi.

Doctorul, care urmărise convorbirea mea cu Petruşca, se opri deodată, întrebînd nedumerit :

— Bine, dar cum stă omul acela în pustietatea dunelor de nisip, singur cuc, pe malul mării ?

— Apoi să vedeţi, cică el nu poate suferi să aibă stăpîni şi nici cu legile nu vrea să aibă de-a face. Mă rog, el şi-a închipuit o gospodărie aşa ca pentru un om singur... se cheamă că el e stăpîn. Nu plăteşte nici bir, nici taxe, că la el nu-i nici circiumă, nici cafenea. Nu se află strop de spirt la Cardon ; numai ceai le dă oamenilor care se opresc din drum acolo la el. Om bun şi cuminte este, dar lumea rîde şi-i zice Filozofof, „regele Cardonului", şi casa lui cică-i „palatul regal".

Ne apropiam de Cardon.

Departe, înaintea noastră, între oglinda lucitoare a mării şi întinderea pustie a dunelor de nisip, tremurînd în undele scînteietoare ale soarelui, ca în jocul de lumină a unui miraj fantastic, o pată de umbră şi verdeaţă, gîtul de barză a

cumpenei unei fîntîni şi albul unei case, surîzînd în zare ca o veselă oază în pustietatea unui deşert nisipos.

— Acolo-i „regatul Cardonului" ! şi c-un gest larg, întinsei binoclu doctorului, care se oprise în loc cuprins de admiraţie.

Sunetele unor bătăi regulate vibrau undeva departe, ajungînd pînă la noi într-un ecou cadenţat ca o toacă de mînăstire. Ascultam nedumeriţi. Petruşca, zîmbind pe furiş în barba lui încîlcită, ne lămuri.

— E toaca lui moşu Andrei Filozofof. Are el o tigaie spartă pe care o ciocăneşte de cîteva ori pe zi, ca să sperie pasările care-i mănîncă sămănăturile. Că în toată pustietatea asta numai acolo-i un petic de verdeaţă şi toate păsările tăbărăsc pe el. Moşu zice că nu se mai luptă cu oamenii de cînd s-a retras la Cardon, ci numai cu pasările cerului a rămas să lupte.

Un dulău flocos ne întîmpină de departe c-un lătrat răguşit.

— Moşule — strigă Petruşca -— iaca a venit domnii în regatul dumitale.

Din umbra unui buchet de sălcii palide, apăru un bătrîn zvelt încă, îmbrăcat c-o flanelă de marinar, cu pantalonii suflecaţi, cu picioarele goale în nişte papuci cu talpa de lemn, cum poartă fochiştii de la vapoare. îşi descoperi capul alb de subt o pălărie de paie ţuguiată şi, după ce ne măsură c-o privire ageră, ne întinse o mînă uscată şi osoasă.

— Bine aţi venit sănătoşi. Nu poftiţi în casă la răcoare ?

— în palatul regal — adăugă Petruşca — rîzînd ca un copil uriaş.

Casa de piatră, cu ziduri groase de un metru, cu ferestre de-o palmă. Intrăm într-o odaie mare, cu masă lungă la mijloc, cu două bănci de lemn. Pereţii acoperiţi cu gazete ilustrate şi cîteva fotografii încadrate în rame de scoici colorate. în fund, o vatră monumentală. Focul se întreţinea veşnic, subt o căldare pusă cu artă pe o schele de grătare de vapor.

Fără să întrebe, moşul a şi început pregătirea ceaiului.

Mă aşteptam să văd un bătrîn schivnic, hursuz, un anahoret stors şi uscat ca un pergament, îndoit de post şi rugăciune. Cînd colo, aveam în faţa noastră un bătrîn frumos

â

şi verde încă; se ţinea dîrz şi călca voiniceşte. Părul şi barba erau albe ca zăpada, dar linse şi pieptănate cu grijă ; obrajii încă rumeni, deşi pielea era pîrlită de arşiţa soarelui şi tăbăcită de sărătura mării. Voios şi isteţ, avea în vorbă şi-n privirea ochilor albaştri, senini, un fel de blajină cuminţenie.

Pe perete, într-o cadra de scoici, chipul unui militar, străin ; în haine albe, c-o imensă cască de colonii în cap, sta călare mîndru pe o cămilă. Moşul arătă cu admiraţie spre el.

— E lord Gordon. Cu el am făcut serviciu în tinereţă. Eram băiet de punte pe şalupa lui de inspecţie, pe cînd era delegatul Angliei în Comisia Europeană a Gurilor Dunării[1]. A ! Ce om a fost ! De aci a plecat în Sudan, unde a şi fost ucis.

Şi moşul începu să ne povestească de pe vremea stăpînirii turceşti, de cînd a început Comisia Europeană să lucreze la adîncirea canalului de la Gura Dunării.

După ce băurăm ceaiul clocotit, turnat în farfurie, cu bucăţica de zahăr între dinţi, după obiceiul pescăresc, ieşirăm la aer, în umbra sălciilor din bătătura casei.

— De cît timp te-ai aşezat aci, moşule ? începu doctorul un întreg interogator.

— Numai de patruzeci şi doi de ani.

— Ei, şi de-atîta vreme n-ai mai fost în lume ?

— Apoi de ce să mă duc eu în lume, dacă vine lumea la mine ?

— Nevastă, copii, rude, n-ai pe nimeni pe lîngă dumneata ?

— Ba am o fată. E măritată la casa ei, departe de aici.

— Nevasta ţi-a murit de mult ?

— N-a murit... a plecat în lume... de mult. Şi după cîteva minute de tăcere, bătrînul începu pe-un ton glumeţ : Aţi văzut peştele cela care se cheamă tipar, de samănă întocmai c-un şarpe ? Umpli un sac cu şerpi şi bagi între ei

[1] Colonelul Gordon a fost delegat al Marii Britanii în Comisiunea Europeană a Dunării un singur an : 1872 (cf. ***La Commission Europeene du Danube et son oeuvre de 1856 ă 1931,*** Paris, Imprimerie Naţionale, MCMXXXI, p. 76).

şi un tipar ; acu trebuie să vîri mîna în sac şi să nimereşti pe nevăzute tiparul dintre şerpi. Asta-i însurătoarea. Aşa îşi alege omul nevasta.

— Ei, dar ştii că ai haz, moşule, îi spuse rîzînd doctorul. De unde ştii istoria asta cu tiparul ?

— Apoi din lume, că eu am umblat mult prin lume, pînă m-am scîrbit de ea, că n-am găsit decît orînduiala minciunii peste tot locul pe unde am umblat şi, la urmă, m-am hotărît să mă trag aici, să trăiesc singur, stăpîn în Cardonul meu.

— Apoi nu degeaba îţi spune lumea Filozofof, regele Cardonului, sfîrşi doctorul, rîzînd cu poftă, pe cînd se pregătea de plecare.

Vedeam bine că bătrînul mai avea ceva de spus.

— Ştiţi, prin partea locului trec rar doctorii, am o boală şi eu. Mă supără în piept un fel de hîrcîială, încolo slavă Domnului, sunt sănătos tun.

Doctorul îl examina, întrebîndu-l :

— Fumezi de mult, moşule ?

— De mic copil... oare să mă las de fumat ? Atîta mîngîiere mai am şi eu.

— Ce vîrstă ai ?

— Vreo optzeci şi doi de ani.

Doctorul stătu o clipă pe gînduri.

— Nu, să nu te laşi de fumat. Am să-ţi trimit eu, moşule, nişte doctorii bune de la Bucureşti.

Pe drum întrebai pe doctor de ce nu l-a oprit pe bătrîn să fumeze dacă-i face rău tutunul.

— îi face rău, dar la vîrsta lui... cu cît i s-ar prelungi viaţa dacă n-ar fuma ? Să-l lipseşti şi de singura plăcere care i-a mai rămas pentru restul zilelor ce le mai are de trăit în pustietatea asta... Şi doctorul, scoţîndu-şi imensa lui pălărie de paie, îşi trecu încet mîna prin părul cărunt. Interesant tip moşneagul ăsta... ce furtuni i-o fi răscolit sufletul de s-a exilat aci... ciudat caz... să trăiască singur... stăpîn...

Ca să-l înteţesc, pentru că ştiam bine firea doctorului, aruncai o sentinţă banală :

— Omul e animalul sociabil la culme.

— Şi totuşi, în fond — începu doctorul încruntînd sprincenele — omul rămîne întotdeauna singur. în societatea cea mai plăcută, în tumultul vieţii zgomotoase, ca şi în pustietatea asta, omul e veşnic singur... Numai frica de singurătate, slăbiciunea resorturilor sufleteşti, nevoia de a se înşela pe sine îl face să caute în afară lumea care-i dă o iluzie ameţitoare...

— Doctore, dar uiţi legătura de sînge, amorul...

— Lîngă un frate iubit, ca şi lîngă o femeie adorată, vine momentul cînd te simţi singur, cu lumea ta aparte... Stai în faţa cortinei, dar ce se întîmplă în dosul ei nu poţi şti niciodată, e o veşnică taină. Şi doctorul se pierdu, după obiceiul lui, într-un şir de reflecţii tot restul drumului, pînă subt sară, cînd am ajuns în port.

A doua zi doctorul părăsi Delta.

După o săptămînă, primesc prin poştă, de la Bucureşti, un pachet, pe care trebuia să-1 trimit moşului de la Cardon. Erau două cutii de tutun *bectimis* şi o sticluţă cu doctorii. Boala şi leacul erau împachetate la un loc.

De cîte ori plecam la vînat prin Deltă, mă abăteam şi pe la Cardon. Moşul Andrei Filozofof mă întîmpina întotdeauna cu aceeaşi prietinească mulţumire, voios şi isteţ, privind lumea şi viaţa veşnic cu aceeaşi linişte filozofică. Ascultam cu drag povestirile lui din trecutul Sulinei, de pe timpul stăpânirii turceşti, cînd se adunau la Gura Dunării sute de corăbii, de se vedeau în rada portului păduri de catarge. Cică şedea căpitanul de port turceşte, în cerdacul biroului căpităniei, şi privea marea, fumîndu-şi narghileaua ; corabia, cu toate pînzele în vînt, urca fluviul şi deodată, printr-o măiestră manevră, corabia se oprea cu pînzele în pană ; numai după ce pilotul făcea semn cu basmaua că s-au numărat taxele şi toate bacşişurile cuvenite, căpitanul flutura şi el basmaua, în semn că-i liberă corabia să urce pe Dunărea în sus, spre Galaţi sau Brăila. Povestea frumos moşul : anul, luna şi ziua, parcă le cetea în călindar.

— Pe la 1874, în octombrie, chiar în ziua de Sfîntul Dumitru, a fost o furtună mare, cînd s-au înecat douăzeci de corăbii în rada portului. în războiul de [la] 77—78, pe la 11 iunie, a fost atacul şalupelor-torpiloare ruseşti împotriva flotei turceşti, a lui Hobart-paşa, aci în faţa Gurii Dunării. în 1888, la 15 august, cînd cu furtuna cea mare, de s-au înecat cincisprezece corăbii...

Mă încercasem în mai multe rînduri să aflu de la bătrînii din port, trecutul acestui om original. într-o sară mă întorceam din largul mării cu Barba Spiru, cel mai bătrîn pilot din port. îşi încercase o pînză nouă, croită cu mîna lui, pentru „Măria", vestita barcă uşoară cu care, odată, bătrînu'l lup de mare făcuse singur înconjurul Mării Negre. Soarele roşu căzuse la orizont. Apa lucea în lame de metal însîngerat. Pădurile de stuf din Deltă ardeau, cuprinse de incendiul asfinţitului. Vîntul sufla împotriva noastră, dinspre ţărm.

Ca să putem intra în port, trebuia să mergem în volte, schimbînd direcţia într-un nesfîrşit zigzag, cu vîntul din coastă. întîrziam. Pămîntul şi apa aţipeau pe încetul în negura nopţii.

Departe, farul portului îşi deschise ochiul veghetor, urmîndu-şi în tăcere clipirea regulată. De o parte şi de alta, pe linia joasă a ţărmului, nu se mai desluşea nimic prin pînza de întuneric. Şi... deodată, o pîlpîiire slabă, ca un sîmbure de lumină, prinse a luci spre nord, în masa neagră a coastei pustii.

— Ce lumină se vede într-acolo ?

Barba Spiru aruncă în depărtare o privire ascuţită şi în loc să răspundă începu să rîdă, strîmbîndu-şi groaznic faţa încreţită.

— Ce lumină poate să fie aceea ? întrebai a doua oară, nedumerit.

— E farul din Cardon.

— Nu ştiu nici un far acolo.

— E farul pus de regele Cardonului. Andrei Filozofof' are obiceiul să aşeze la fereastra cocioabei, la palatul lui regal, o mică lampă de gaz. Pescarii se folosesc de lumina asta care îi călăuzeşte ca să poată ieşi cu lotcile la coastă, cînd îi apucă furtuna la larg şi nu izbutesc să intre la adăpost în port. Pe mulţi i-a scăpat el iarna de la moarte.

Barca, aplecată pe o parte, aluneca uşor şi apa fîşîia lovindu-i coastele în cadenţă. Pînă în port mai aveam mult.

— Ia ascultă, Barba Spiru, nu poţi să-mi spui ce-i cu moşul Andrei Filozofof ? De ce trăieşte el singur, cuc, în: cardonul lui ?

Barba Spiru, după ce-şi trecu subt un genunchi ***sania sco-tei,*** capătul acela de frînghiuţă care ţine întins colţul pînzei, îşi aprinse o ţigară groasă împotriva vîntului, c-o rară înde-rnînare, şi începu :

— Pe Andrei îl cunosc de băiet, că-i de-o samă cu mine. Am fost cu el ***mus,*** adică băiet de punte, pe vasele Comisiei Europene, cînd s-au început lucrările de la Gura Dunării.. Tată-său a venit de jos, pe o corabie, şi-a rămas aici : s-a însurat c-o romîncă din Tulcea. Eu l-am apucat şef de echipaj pe una din dragele Comisiei. Dar ce naţie era, n-aş putea spune. Un fel de albanez sau machedonean. Andreî şi cu mine eram tineri de tot, cînd am intrat elevi-piloţi la corăbii, că era mare lipsă pe atunci de piloţi la Dunăre. Ce viaţă era pe vremea ceea pe aicea. Se încărcau vasele numai cu braţele. Mii de oameni, din toate neamurile din lume, se înşirau ca furnicile la lucrul portului. Frămîntarea şi larma nu conteneau nici ziua, nici noaptea, că se cîştiga. mult pe atunci ; ne jucam cu lirele engleze, şi aurul curgea, prin toate cafenelele de pe chei. Ce-i dă prin gînd unui cafe-giu din port, să aducă o trupă de harfoniste din Bohemia,. că era mare lipsă de femei pe aici. în scurt s-au şi încurcat toate, ba unele s-au măritat de-a binelea. Sunt şi azi aici femei cuminţi, mame, bunici, soacre, respectate de toată lumea.

Cînd s-a văzut că primul transport de femei a avut preţ, s-a mai adus un rînd. Cea mai frumoasă fată din toate cîte au fost aduse atunci era una Clara. înaltă, mîndră, cu părul ca păcura şi faţa ca laptele, un glas de argint, şi în ochii ei negri lucea un fel de ispită care înnebunise tot portul, în fiecare noapte era scandal ; se încăierau şi se tăiau cu cuţitele bărbaţii din pricina ei. Andrei se smintise de tot. Unui italian i-a tăiat o ureche. Unui grec i-a spintecat obra-zul c-o lovitură de cuţit. într-o noapte, un negustor armean a furat-o pe Clara şi-a dus-o pe-un vapor la Constantino-pole. Andrei s-a luat după dînşii. După o lună, a adus-o

pe Clara înapoi şi s-a cununat. După un an, au avut un copil. El o iubea cu patimă. Şi se arăta şi ea a fi femeie cuminte la începutul căsniciei, pînă ce-a venit la Comisie, ca ajutor de căpitan de port, un dalmatin : Niculici, om tare îndrăcit.

A început de la o vreme muierea să-i facă ochi dulci. Şi într-o seară, aşa pe-o vreme ca asta, ne pomenim chemaţi, Andrei şi cu mine, de dalmatin, ca să ne dea ordin să băgăm în port o corabie mare ce trebuia să plece în grabă spre Galaţi.

Pe corabia pe care o aduceam încet în port, Andrei era la provă, eu, la puntea de comandă. Numai ce-l văd deodată că trînteşte binoclul jos, trece ca o furtună pe punte şi fără nici o vorbă, sare în barca legată de vas şi începe singur să tragă la lopeţi din răsputeri. Mă uit înainte şi zăresc, în dîra de lumină a lunei, o altă barcă ce se furişa spre malul cela-lalt. Am bănuit ce putea fi. Pînă să ancorez şi să dau o barcă la apă, a trecut un timp. Cu doi oameni la lopeţi, trăgeam la disperare, doar voi putea ca să-1 ajung din urmă. Dar nu era chip. Am văzut bine, în lumina lunii, goana celor două bărci. Andrei a ajuns, a sărit în cealaltă^ barcă în care se desluşeau două umbre. S-a încins o lupta. Am auzit glasul dalmatinului, care cerea femeii să-i dea cuţitul. Trupurile încleştate se zbăteau cu turbare. Căutau să se arunce unul pe altul peste bord, în apă. Ani cunoscut bine, în lumină, chipul femeii. Era Clara, care se apleca lovind cu lopata, ca să zdrobească o mînă care se înfipsese în mar-ginea bărcii. Am ajuns prea tîrziu. Am văzut un trup căzînd, răsturnat în apă, şi barca alunecînd prin întuneric. Cînd l-am pescuit pe Andrei, îşi pierduse cunoştinţa. Era plin de sînge. Avea o lovitură de cuţit în piept şi o mînă zdrobită.

Clara şi dalmatinul au fugit a doua zi, îmbarcaţi pe ascuns, pe-un vapor italian. Duşi au fost pînă în ziua de azi. O lună de zile a stat Andrei în spitalul Comisiei Europene. Cum a ieşit din spital, a plecat nebun să-i caute în toată lumea. Trei ani a umblat ca marinar pe tot felul de vapoare. Apoi s-a întors potolit şi schimbat cu totul. S-a retras după aceea la Cardon, unde trăieşte singur, cum l-aţi văzut. Copila, care i-a rămas, a pus-o într-o şcoală de călugăriţe catolice la Galaţi, unde a căpătat o creştere bună şi învăţătură. Nu

ştiu de unde şi pînă unde un franţuz, director de bancă la Constantinopole, a cunoscut-o, s-a amorezat şi a luat-o în căsătorie. Au venit pe aici de vreo două ori ; voiau să-l ia pe bătrîn în casa lor, unde ar putea trăi fără nici o grijă. Dar el se încăpăţinează şi nu vrea în ruptul capului să-şi lase Cardonul lui.

Irecuse vreo trei ani. Cardonul îl zăream numai uneori de departe, de la înălţimea punţii de comandă. Coborînd încet ^canalul strimt al Dunării, spre mare, trebuia să urmăresc încordat manevra vasului, căci o mişcare nepotrivită a cîrmei ne-ar fi putut zdrobi de blocurile digurilor de piatră de la Gură. Numai după ce ieşeam în radă şi vasul juca slobod în limpezimea apei de mare, respirînd în voie, întorceam privirea înapoi pe întinderea nemărginită a Deltei. De sus, de la comandă, cercetam zarea cătînd, ca pe o hartă întinsă înainte, locurile ştiute şi umblate de mine altădată.

în valurile de aramă ale stufului fără sfîrşit, sticleau ochiuri de apă — oglinzile de argint ale ghiolurilor. O pată neagră închidea în fund zarea : era pădurea bătrînă de la Leti Zona dunelor de nisip, ca o arenă goală, poleită, ardea în soare. Şi la marginea ei, pe malul mării, apărea Cardonul, o mică insulă de verdeaţă într-un pustiu nisipos.

De cîte ori în nopţile cu lună, plutind între cer şi apă, în lungile călătorii, nu-mi apăruse în minte singuraticul Cardon ! De cîte ori nu schiţasem un plan neisprăvit, închipuind o hazlie închegare geografică asupra acestui infim regat al singurătăţii, cu suprafaţa... populaţia... producţia... şi figura de patriarh a unui bătrîn rege filozof !

într-o dimineaţă albastră de vară, plecasem cu puşca în spinare după becaţe. Vaporul avea să stea două zile în port la încărcare. Umblam singur. Plaja pustie se pierdea în zare, ca o panglică fără capăt. Marea era calmă : aproape de ţărm, lucea în scînteieri de azur ; departe, la larg, unduia ca o leneşă pînză albastră, din ce în ce mai închisă, pînă la cercul de safir al orizontului. Linişte desăvârşită. Natura sălbatică şi măreaţă parcă aţipise moleşită de arşiţa soarelui. Nu întâlneam nici o vietate ; nu se auzea nici un zgomot, nici o mişcare. Singur, c-un fel de mulţumire adîncă, sorbeam adierea sărată şi amară a respiraţiei din larg. Numai din cînd în cînd, un murmur vag înfiora uşor apa ce mângâia ţărmul — eternul ritm al mării, singurul glas al singurătăţii.

Mă oprii după cîteva ceasuri de mers. Nu împuşcasem nimic. Culcat pe nisipul moale şi cald, mă odihneam cu ochii închişi pe jumătate. într-un tîrziu, mi se pare că aud un zgomot în depărtare. Pe plajă, se desprindeau două puncte negre, care creşteau în zare.

Aşteptam cu necaz apropierea celor doi oameni, care veneau să turbure liniştea solemnă a pustiului. Un om mărunţel, în haine albe, cu puşcă în spinare. Celalalt, voluminos, în haine cenuşii, cu faţa ascunsă subt o imensă pălărie de paie. Nu i-am recunoscut decît cînd s-au apropiat. Şeful poştei, un pătimaş vînător de baltă, şi doctorul, vechiul meu tovarăş, venit din nou în Deltă pentru complectarea unei splendide colecţii de ţânţari.

Bucuroşi de întâlnire ne urmarăm âmpreună drumul. Numai cînd se zări Cardonul, doctorul întrebă :

— Ce-a devenit moşneagul ? Mai trăieşte filozoful ?

— Trăieşte — răspunse şeful poştei — e zdravăn încă. Şi populaţia regatului a mai crescut c-un suflet, că s-a întors „regina" din exil.

La început nu prea înţelegeam. Şeful ne lămuri.

— Nevasta lui s-a întors, după patruzeci şi cinci de ani de pribegie. El a primit-o. Ce-a făcut ? Unde a trăit ? nu se ştie. De cînd s-a întors baba, a pierdut moşul liniştea lui filozofică. îl cicăleşte mereu să se mute în oraş, dar moşul încăpăţînat nu voieşte să-şi părăsească regatul.

Am ajuns la Cardon. De departe se zărea în livadă, mişcînd printre butucii de vie, pălăria ţuguiată a moşului. Pe un scăunaş, în faţa casei, o femeie împletea un năvod. Cînd s-a sculat în picioare, am văzut-o bine : înaltă, dreaptă şi osoasă ; îmbrăcată curat, într-o polcuţă şi fustă de zefir albastru ; o figură prelungă, cu pielea încreţită, ochii mari, negri şi o umbră de musteaţă deasupra buzelor veştede ; tră-

[1] Letea.

sărurile feţei arătau încă urmele trecutei frumuseţi.; o rămă-şiţă poate de cochetărie o făcea să-şi ascundă părul alb subt o broboadă vişinie.

După ce ne măsură c-o privire bănuitoare, ne spuse cîteva cuvinte^ de bună-venire şi, apropiindu-se de şeful poştei, începu să-i vorbească încet, c-un fel de linguşire în voce şi privire. Veni şi moşul, strîngîndu-ne mînile cu bucurie. Ne pofti în ***casa.*** văruită proaspăt. De la întîia vedere, se cunoştea îngrijirea adusă de-o mînă de femeie. Curăţenie, perdele la ferestre, oale cu flori, lăicere pe păreţi. Moşul părea schimbat. Nu mai jivea blajina voioşie şi pofta de vorbă de altădată. Sta tăcut şi, uneori, îşi încrunta sprîncenele stufoase. Pe cînd femeia pregătea ceaiul, moşul se apropie de şeful poştei. începu să-i vorbească în şoapte. îl ruga ceva... auzeam aceleaşi cuvinte spuse cu stăruinţă : „Să nu-i dai nimic... să spui că n-a venit nimic... nouă aci nu ne trebuie nimic..."

După ce băurăm ceaiurile, ne-am aşezat subt sălcii. în casă se auzea gura bătrînilor.

— Ia ascultă, şefule — începu doctorul în glumă — văd că eşti confidentul familiei. Cînd unul, cînd altul vin şi ţi se spovedesc. Ce neînţelegere, ce dramă se ţese aci în mijlocul pustiului ?

Şeful poştei începu să rîdă.

— Ştiţi că ei au o fată măritată bine, c-un director de bancă la Constantinopole. Fata le trimite bani prin oficiul poştal de la Sulina. Moşul nu vrea să primească banii şi se înfurie de lăcomia babei. El îmi cere să înapoiez mandatele, şi ea stăruie mereu să capete cît mai mulţi bani. Asta-i veşnica ceartă. De-acum se dondănesc pînă mîni dimineaţă.

Restul zilei l-am petrecut în pădurea Letei. Mulţumiţi, subt sară, ne-am întors la Cardon. în drum, înpuşcasem cîteva paseri de baltă. Doctorul făcuse prizonieri o duzină dc ţînţari de diferite specii.

Lungiţi pe panta dulce a unei dune de nisip, priveam faţa calmă a mării, care-şi schimba culoarea în ora asfinţitului. O adiere leneşă venea dinspre larg. Doctorul îşi înclină uşor capul — părea că se încearcă să prindă cu urechea un sunet slab venit din depărtare.

— Fii atent. Ai ascultat vreodată muzica nisipului ?

îmi ascuţii încordat auzul.

De pe întinsul pustiu al dunelor ajungea pînă la noi, aduse de vibraţiile aerului, sunete slabe care pluteau tremurând într-o sonoritate muzicală, ca un registru grav de orgă, auzit de la o depărtare mare.

— Interesant fenomen, întrerupse doctorul. Firele de nisip, uscate şi mobile, purtate de vînt, se lovesc şi se freacă, alunecînd la vale pe pantele înclinate ale dunelor. _

Ne apropiam de singura casă a Cardonului. înăuntru se auzeau încă vorbele răstite ale bătrînilor. Doctorul se opri, clătinînd din cap cu amărăciune :

— Moşnegii aceştia, care-şi înveninează restul zilelor ce le-au mai rămas, s-au iubit odată. Baba asta^ cicălitoare a fost frumoasă, seducătoare. Ispita ochilor ei făcea odată să se taie cu cuţitele bărbaţii între ei. Ce urîtă e viaţa oamenilor.

Pe sus treceau din cînd în cînd, în zbor, împărecheate, paseri de baltă, la cuiburi, în desişul pădurilor de stuf.

Printre miriadele de gîze care pluteau prin faţa ochilor noştri, săgetau prin aer libelule graţioase, cu trupuri de sidef bătute în peruzele ; cu antenele azurii întinse, plutind, se încrucişau ca nişte minuscule avioane colorate. Doctorul, care le urmărea zborul, mă apucă deodată de mînă.

— Uite \ vezi cele două efemere care plutesc încleştate strîns, contopite parcă într-un singur corp ?... în aceeaşi ***zi*** se nasc, iubesc şi mor... mor iubindu-se...

1924

CAFEAUA ŞEFULUI

Schiţă

Nu ştiu de ce aveam întotdeauna groază de vameşi.

Poate unde am văzut lumina zilei într-un tîrguşor de graniţă ; acolo cea mai temută autoritate era Vama.

Casa părintească fiind lipită de oficiul vamal, mama, ca să ne mai astîmpere nebuniile, ne îngrozea veşnic cu domnul Vameşul.

E drept^ că era un om hursuz şeful, răposatul conu Mitache Nucă. Burlac, bătrîn, nu iubea copiii şi zgomotul, trăia^ singur cuc, îngropat zilnic într-un morman de condice şi hîrţoage prăfuite. Numai duminica apărea cu sfinţenie, în redingota lui verzuie, la slujba leturghiei, căci era foarte bisericos conu Mitache Vameşu.

Eu, care totdeauna îl ocoleam, neîndrăznind nici să ridic ochii la el, _în^ biserică mă încercam să privesc pe sub gene, furiş, la mişcările mînei lui drepte, care făcea nişte cruci mari, pe cînd se apleca de şale într-o cucernică evlavie.

Nu ştiu de ce pe atunci în mintea mea copilărească se făcea un fel de legătură între cele ce vedeam cu tot ce învăţasem în cărţile şcoalei primare, în *Noul Testament:* vameşii şi fariseii.

Eram adînc încredinţat că omul acesta încruntat şi temut venea regulat la biserică pentru a se pocăi, asemenea vameşului din *Evanghelie.*

Am părăsit de mult locul naşterei şi valurile zbuciumatei vieţi m-au purtat prin multe părţi ale lumei. Pentru că nu m-am ocupat niciodată cu importul şi exportul n-am avut prilejul să cunosc tainele şi suferinţele vamale. Tocmai acum în urmă mi se întîmplă să am nevoie de serviciile vămei.

Eram într-un mic port dunărean : fusesem anunţat că îmi sosise din străinătate o ladă de cărţi.

M-am hotărît. în faţa oficiului însă m-am oprit cu sfială. Mă uit la ceasornic : ora 9 dimineaţa.

Mă pregăteam să bat respectuos în uşa şefului, cînd^ văd repezindu-se la mine, din fundul sălei, un moşneag mărunţel şi afumat — odagiul şefului.

— Stai, domnule, cum dai buzna aşa în cabinetul lui domnu şef ? Acu îi ocupat, nu primeşte pe nimeni, mai aşteaptă o ţîră şi dumneata.

Aştept plimbîndu-mă pe sală. Ca să-mi treacă de urît vreau să-mi aprind o ţigară, cînd îmi arunc ochii pe un carton bătut în perete : „Fumatul este cu stricteţe interzis pe sală".

Resemnat, încep din nou să măsor îm lung sala vămei.

Bătrînul odagiu, aşezat pe un scaun la uşa şefului, fuma cu poftă scoţînd pe nări nişte coloane de fum alburiu.

Doi domni, vorbind în gura mare, intrară grăbiţi în biuroul şefului. Mă uit mirat. Odagiul se simte obligat să mă lămurească.

— Aiştia sunt agenţi de la casele comerciale şi au dreptul oricînd să intre la domnu şef.

începusem să-mi pierd răbdarea, cînd tocmai atuncea apăru, surîzător ca totdeauna, domnul Moritz, simpaticul reprezentant al firmei „Interoceanica", sucursala marei case de transport, comision, expediţii, import-export, înfiinţată de curînd şi în oraşul nostru.

•— Cu ce ocaziune pe aci pe la noi ? mă întrebă cu bunăvoinţă domnul Moritz.

îi spun pricina care mă aduce la vamă. Şi cl mirat mă întreabă de ce aştept pe sală.

— Cică şeful e ocupat şi nu primeşte.

— Hai cu mine. Şeful e bărbat levent.

Şi sub aripa sa protectoare izbutesc să intru în biuroul şefului.

Un om scurt, îndesat, cu mustaţa sură zbîrlită, c-o ţigară după ureche, stă la biurou aplecat pe un maldăr de hîrtii.

La mînecele sacoului albastru observ cusute cîte o bucățică de galon lat — un fel de grad de maior de vamă.

Pe biurou, alături de călimară, o ceașcă de cafea turcească îngropată într-o movilă de hîrtie-monedă.

Era așa de ocupat șeful că nici nu și-a ridicat capul la intrarea noastră.

— Salutare, șefule, i se adresează Moritz, rezemîndu-se într-un cot pe biurou pentru a-i șopti ceva pe cînd îi arăta niște facturi.

Numai după ce a ieșit Moritz am încercat și eu a mă apropia de biurou.

Dintr-o aruncătură de ochi șeful constată că *avizul* pe care-l prezentasem nu-i în regulă.

— De ce ne încurcați degeaba cînd avem atîtea chestii de rezolyit ? Dumneata nici n-ai fost *operat* și *te* prezinți așa la mine.

— Cum ? Unde ? încerc să întreb.

Numai atunci și-a ridicat capul șeful, măsurîndu-mă cu oarecare dispreț.

—• Dumneata nu înțelegi românește ? Du-te la *taxator,* care trebuie să te opereze și pe uTmă prezintă-te la mine.

Văzînd că șeful se irită pentru că m-am prezentat neoperat, mă grăbesc să ies din biurou.

— Moșule, unde e domnul taxator ?

— La *coletărie.* Fă la stînga și dai drept în depou.

Lipită de biurou era o magazie imensă, cu tot felul de lucruri : lăzi, baloturi și butoaie, într-o așa neorînduială că păreau aduse de valurile mării și aruncate pe o plajă în urma unui naufragiu de la larg.

Pe ușile mari, deschise în lături, lumea intra și ieșea cu diferite afaceri.

întreb de domnu taxator.

—• îi la *revizie,* dar poftiți la domnul *impiegat.*

Tocmai în fundul magaziei, în fața unei lăzi deschise, domnul impiegat curăța o mandarină oferită de un agent comercial, care tocmai atunci suferea operația vămuirei.

în două cuvinte îi spun pricina mea.

— Cu ce a venit marfa ? Cu *transbord, tranzit, conosament, manifest* sau *cabotaj ?*

— Cu vaporul cred că a venit, răspund eu care nu înțelesesem nici unul din termenii tehnici vamali.

— Cred și eu că n-a venit cu *areoplanu.* Dar vă întreb, cu ce formalități a venit marfa ?

Și domnul impiegat, luîndu-mi hîrtia care o țineam în mînă, zîmbi în chip ironic de nepriceperea mea.

— Apoi nici nu sunteți în regulă. Nici n-ați fost operat.

— Tocmai de aceea am venit aci ca să mă operați.

— Imposibil. Domnul taxator trebuie să vă opereze, și pe urmă veniți la mine să vă *desfigurez.* Dumnealui îi dus la revizie, mai așteptați. Și impiegatul își întoarse spatele aplecîndu-se pentru a lua un pumn de migdale cojite dintr-o ladă deschisă atunci pentru vămuire.

Aștept cu resemnare. Privesc cu interes. Ascult cu admirație, dar nu pricep nimic, atîtea cuvinte neînțelese aruncate în jurul meu într-o limbă necunoscută.

— Adă *cabotajul...* dă-i *conosamentul...* o sută *bruto...* l-ai *plumbuit ?* rupe-i *plumburile...* dă-i *duplicatul...* ia *scrisoarea de trăsură...* adă *tariful...* unde-i *declarația* ce-i cu *tranzitul* treci la *verificare...* dă *factura...* nu-i *manifestul...* L-ai *operat ? desfigurează-l...*

Ce mic și ce umil mă simțeam în ignoranța mea acolo în magazia vămei. Ce n-aș fi dat să am în acele momente la îndemînă un dicționar să caut termenii tehnici, să pot înțelege, să pot pătrunde înțelesul acelui complicat mecanism profesional, care funcționa sub ochii mei cu o precizie și siguranță desăvîrșită.

Amărît mă îndreptai spre ieșire, să pot sorbi afară aerul curat pe cheul Dunărei. Ușa era baricadată de cîteva lăzi și butoaie deschise pentru vămuire.

Un negustor oferea respectuos unui impiegat vamal o pungă de curmale „pentru acasă la copilași". Altul împacheta trei săpunuri roze, parfumate, „tot pentru acasă, ca *monstră* lui *madame* Sofi a d-lui impiegat".

După vreo două ore de așteptare văd pe domnu taxator care se întorcea de la revizie.

Lin bătrîn înalt și adus puțin de spate. La mîneca hainei poartă cusute trei bucățele de galon îngust — un fel de grad de căpitan de vamă.

îi spun și lui pricina mea arătîndu-i avizul.

— Nu vă pot opera pînă nu văd *duplicatul.*

— Apoi de unde să-l am ? Cred că trebuie să fie aci la biuroul d-voastră.

Domnu taxator, după ce îmi aruncă o căutătură înăcrită, strigă răstit la un băiet din biurou :

— Ghiță !... ia vezi unde-i duplicatul domnului.

In fundul magaziei, într-un fel de cuşcă de lemn cu geamuri, era o masă albă, nevăpsită, încărcată cu hîrtii şi condici — biuroul d-lui taxator — lîngă călimări, o ceaşcă de cafea turcească îngropată într-o movilă de hîrtie-monedă.

— Nu se găseşte duplicatul. Veniți mîine dimineață, îmi spune scurt domnu taxator, care îşi împacheta cu grijă cîteva scrumbii sărate alese dintr-un butoi deschis pentru vămuire.

— Ei bine — zic eu cu supărare — dar ce-i de făcut să pot intra în stăpînirea lucrurilor ce mi-au sosit ? Spuneți ce taxe am de plătit şi dați-mi lucrurile mele. D. taxator îşi ridică capul, îşi încreți sprîncenile şi, după ce mă fixă o clipă cu buzele strînse, începu sacadat :

— Noi nu putem călca legile. Formalitățile vamale sunt sfinte. Ne facem datoria de funcționari. Aşa cu favoruri de acestea să *defraudează* fiscul statului...

„Să defraudează fiscul statului", aceste vorbe, rostite c-un asemenea ton, îmi făcuse pesemne o impresie aşa de vie că-mi suna mereu în minte şi după ce părăsisem magazia vămei, pe cînd mă plimbam singur în lungul cheului Dunărei, unde sufla o adiere de vînt răcoritor. Mă îndreptasem abătut spre casă, cînd mă ajunse din urmă Moritz, de la „Interoceanica". Voios, surîzător ca totdeauna, mă opri bătîndu-mă pe umăr.

— Ei, ce-ai făcut ? Ai terminat cu vama ? Eu sunt gata de mult, operat şi deja lichidat.

— Eu — zic — n-am reuşit să fiu operat... nu se găseşte duplicatul... mi-a spus că aşa se defraudează fiscul statului.

Moritz rîde cu poftă şi, după ce mă ia de braț cum e obiceiul lui, începe a-mi vorbi cu blîndețe într-un ton protector :

— Iacă ce înseamnă să nu fii om de afaceri. Apoi d-ta n-ai văzut acolo pe biurou lîngă călimară, cafeaua şefului ? Mare lucru era să pui ceva acolo lîngă ceaşcă... nu zic să mituieşti pe un funcționar corect, nu cere nimeni asta, ferească D-zeu, nici nu şade frumos... dar cine nu tratează pe un impiegat cu o cafea turcească ?... să cheamă că e o recunoştință pentru un om care îți face un serviciu personal... care funcționar poate refuza o tratație ? vezi, pentru afaceri trebuie să înțelegi, trebuie să ştii cum să iei oamenii...

Şi Moritz, plecînd de la cafeaua şefului, începu să-şi dezvolte teoriile sale de psihologie experimentală aplicate în diferitele straturi sociale, pentru a mă face să înțeleg, în general, mecanismul afacerilor comerciale, şi în special, tainele formalităților vamale.

1922

I

RAIUL-LUPILOR

De trei săptămîni umblam pe malul Prutului, cu nişte ridicări topografice pentru regularea frontierei.

^Ajunsesem cu lucrarea pînă la marginea unei păduri străvechi. Fermecat de frumusepa unei zile aurii de toamnă, sătul şi ameţit de atîtea unghiuri, azimuturi şi triangulaţii, mă culcasem cu mantaua făcută pernă sub cap, pe salteaua moale de muşchi verde, la rădăcina unui ulm bătrîn şi falnic, parcă anume pus de strajă la capătul potecii care tăia în curmeziş pădurea bogată, ca peria de deasă.

Stam la umbră sub streşina de frunze şi sorbeam adînc mirosul îmbătător de ^tei, pe care-l cernea adierea vîntului prin desimea întunecată a pădurei.

Singur, în tăcerea tainică a firei amorţite, visam cu ochii închişi pe jumătate, abea urmărind pînza apei Prutului, ce şerpuia alene în scurte cotituri pînă să pierdea în zare. Departe, şesurile păreau că să-mpreună. [...]

Pămîntul, pe ***care*** îl simţi tare şi sigur sub tălpile picioarelor, cu cîtă bucurie îl preţuieşti atunci cînd de pe ţărm priveşti apa în largul necunoscutei şi mişcătoarei mări !

^ Nici o vietate nu simţeam în jurul meu. Frunzele abia să clătinau molatic pe codiţele lor slăbite, şoptind sfioase în limba lor o prevestire tristă, pe care le-o suflase vîntul celor dintîi fiori de toamnă.

Legănat de freamătul pădurii, somnul mă fura pe nesimţite.

Nu ştiu cît am zăcut în toropeala asta dulce a lenei pînă ce pofta de fumat mă învinse. Scotocindu-mi toate buzunarele, m-am încredinţat că n-am nici un chibrit. Aşteptam. Mi se părea că aud nişte zgomote în depărtare. îmi ascuţii auzul. Ecoul unor bătăi rare şi măsurate cădea adus de vînt în nişte oftări adînci, scăpate din inima pădurii. Erau lovituri de secure — tăia cineva lemne departe.

într-un tîrziu, cînd lumina începu să scadă şi-o umbră fumurie prinse a învălui dealurile de peste Prut, mă hotărîi să mă întorc în sat.

Un om se ivi ieşind din pădure. Se opri sub bolta de frunze, în capătul potecii care străpungea ca un tunel adîncă întunecime a pădurii.

— Bună vreme, bădica !... nu cumva ai vreun chibrit la îndemînă, că aştept cu ţigara făcută de-un ceas ?

— Poi !... chibrituri nu prea putem avea, dar om scapără o ţîră, şi foc pentru o ţigară tot trebuie să găsim.

în timp ce el îşi scotea amnarul şi iasca din chimirul lat, bătut în ţinte galbene, eu îl cercetam din ochi.

Înalt, adus puţin de spate, cu pletele cărunte, nişte sprincene stufoase îi umbreau ochii mari şi negri.

îşi ţinea subţioară securea, şi minteanul scurt îi sta aruncat numai pe-un umăr.

Dintr-odată îmi plăcu înfăţişarea şi vorba lui aşezată. Simţii că am în faţă un om al pămîntului, cumpănit la vorbă şi la judecată.

Am aprins ţigara şi i-am dat pachetul meu de tutun.

— îi de cel bun, de oraş.

Am pornit-o amîndoi alături pe marginea pădurii, spre malul Prutului.

Suflarea ascuţită a unui vînt de nord începu a se simţi deodată ; vîrfurile copacilor se plecară, lovindu-se într-un vuiet prelung şi tulburat.

— A început iar să sufle Cazacul cu schic de zăpadă.

— Care Cazac, întreb eu.

— Aşa-i zicem noi vîntului ista care ne vine de dincolo, de la muscali.

Apoi tăcu. Simţeam cum mă cercetează cu coada ochiului din mers.

Avea să-mi spuie ceva şi nu ştia cum să înceapă.

— Mă rog matali, să nu vă fie cu bănuială, dar pe la noi prin sat cînd ajungeţi cu măsuratul pămîntului ?... că vă aşteaptă oamenii ca pe Hristos.

— Apoi eu măsor numai graniţa, nu sunt trimis pentru împărţire de pămînt, cum veţi fi crezînd.

Un zîmbet de neîncredere îi alunecă pe buze, sub mustața groasă, tăiată scurt.

•— Doar Prutul e granița noastră... dar eu îmi dau cu ideea că dacă te-apuci să masori pămîntul, trebuie să-l începi de undeva, de la un capăt... şi statul a găsit să-l înceapă de-aici, de pe marginea Prutului.

în zadar m-am încercat să-l fac să înțeleagă că eu nu sunt venit să lucrez pentru împărțire de pămînt. Mă ascultă cu neîncredere, urmîndu-şi judecata lui.

— Apoi mai bine face statul acum că trimite alde d-voastră, c-a văzut şi el ce-au pătimit bieții oameni cu ingineri de ceilalți, țivili... E drept că lumea s-a înmulțit, dar^ statul are, ^ slavă Domnului, destul pămînt ; ia să se facă odată împărțeala dreaptă... adică noi ai cui suntem ?... nu suntem tot ai statului... că dacă facem armată nu se cheamă că tot noi apărăm țara asta ?... Ia uite, cît vezi cu ochii [...] tot sate răzăşeşti au fost din vechime. Dar am sărăcit de tot acuma, şi hrisoavele pe care le avem de la Ştefan cel Mare, cu cîte zece peceți pe ele, le ținem acuma la icoane, că alta nu avem ce face cu ele. Pămînturile noastre țineau totuna. [...]

Frămîntat de gînduri, ascultam în tăcere. Iarăşi fără să vreau pusesem degetul pe rana dureroasă pe care mă feream s-o mai ating, deşi o vedeam, sîngerînd sub ochii mei la fiecare pas. Acelaşi^ fel de judecată încolțit în atîtea minți, aceeaşi plîngere înăbuşită *în* atîtea inimi, aceeaşi căutătură încruntată o văzusem scăpărînd în ochii întunecați ai tuturor acelora^ pe^care îi întîlnisem în satele de răzeşi scăpătați, pe şesul sărăcăcios al Prutului.

De la o vreme pierdusem încrederea în leacul cuvintelor mîngăitoare. Nu mai îndrăzneam să încerc nimic, priveam şi ascultam îndurerat şi dezarmat, ca cioplitorul care-şi aruncă dalta prea slabă ca să învingă tăria unui bloc de stînca *de* granit.^ Adevărul crud adesea îl ocoleam c-un fel de laşitate şi căutam să fug schimbînd şirul gîndirii, de aceea mă legam de cîte-o vorbă care-mi servea ca punte de scăpare.

— Raiul-Lupilor... de ce îi spune pădurii aceleia Raiul-Lupilor ?

— Apoi dacă a păzit-o lupii... cum te gîndeşti că s-a păstrat pădurea asta aşa de deasă pînă acum ?

— Cum a fost păzită de lupi ? întreb eu mirat.

— Am avut noi aici un boier, conu Iorgu Tulbure, Dumnezeu să-l ierte, că i-or fi putrezit şi ciolanele, dar amarnică inimă de român. Avea el ce-avea cu pădurarii, zicea el că n-a întîlnit pădurar cinstit. Şi ca să facă dovadă, i-a şi încercat o dată. Mai de mult, cînd a fost el numit prefect, a strîns pe toți pădurarii din județ şi le-a spus că a venit ordin precum că statul de-acum înainte a tăiat leafa la pădurari. Care vrea să stea fără leafă, bine, care nu, atîta pagubă. Vreo cîțiva s-au încercat să zică ceva „...Că e greu...) cum o să trăim aşa... c-avem case, copii..." mă rog, ca omul cînd îl strîngi în chingi. Apoi au ieşit afară de s-au sfătuit ei între ei ce-i de făcut. După aceea s-au ales cîțiva care au intrat la prefect şi-au zis că toți pădurarii s-au hotărît să rămînă la posturile lor şi fără leafă, că dacă au apucat meseria asta, se țin de ea.

„Bine, oameni buni, dacă-i aşa, duceți-vă pe la posturile voastre şi cătați de vă faceți datoria şi serviciu vostru ca şi pînă acum" — le-a spus conu Iorgu — şi cică a prins a zîmbi acru pe sub musteţile lui roşe ţepoase.

N-a trecut mai mult ca vreo două luni şi iar a pus sa-i cheme la prefectură pe toți pădurarii din județ.

Au prins a se bucura oamenii, gîndind că are să le dea leafa de mai înainte.

Cînd colo, prefectul le spune că statul a pus o taxă de cincizeci de lei pe an pentru oricine vrea să aibă dreptul de a fi pădurar la stat. Au început pădurarii a se plînge. „că după ce li s-a tăiat leafa acuma li se pune şi taxă... ca de unde au să plătească ei atîția bani", dar la toată urma s-au înțeles să plătească taxa şi să rămîie în slujbă, că dacă asta li-i meseria, ce au să facă alta. Atunci l-a prins un rîs amar pe conul Iorgu şi unde a sărit deodată de pe scaun şi-a început a se răsti şi a înjura : „Afară, mişeilor... voi sunteți omizile pădurilor!..." Şi i-a dat pe toți afară din slujbă. A pus pe alții noi, dar nici aceia nu au fost mai buni decît cei vechi.

După ce-a ieşit conul Iorgu clin prefectură şi s-a retras aici pe Prut, la moşia părintească, cel dintîi lucru care l-a făcut a fost să dea afară pe toți păzitorii pe care i-a găsit pe moşia lui.

„Nu am încredere în oameni — zicea el — am să-mi aduc lupi să-mi păzească moşia."

Şi de-atunci picior de om n-a mai călcat în pădurea aceea, nici scîrţîit de ferestrău, nici boncănit de secure, nici bubuit de puşcă nu s-a mai auzit pe-acolo, ferească Sfîntul !

Cum murea omului o vită, boierul o şi cumpăra, ba trimitea prin satele vecine de aduna toate vitele pierite, ducea hoiturile pînă în marginea pădurii, şi fiarele momite de miros veneau de-şi luau tainul ; îl sfîşiau, luîndu-şi fiecare partea cu care intra la întunericul pădurii ca să se ospăteze.

Nu era chip să laşi noaptea afară vreo vită. Se înmulţiseră dihăniile, de parcă veneau din toate părţile lumii, ca şi cum ar fi mers vestea de la unii la alţii că acolea-i traiul bun, aşa se strîngeau. Mai cu seamă iarna veneau potăile de lupi pe gheaţă de peste Prut. Creştea şi se îndesa sălbăticindu-se pădurea asta neumblată. Copacii îşi încîlceau crengile, că nu mai era chip de străbătut ; frunzele căzute se spulberau de vînturi şi de vîrtejuri, se strîngeau în troiene, unde zăceau putrezind în umezeala pămîntului, pînă la care nu mai răzbea niciodată lumina soarelui.

Era cîte-o urgie de iarnă geroasă, de crăpau pietrele şi îngheţau păsările pe crengile copacilor, căzînd jos moarte în zăpadă, şi la noi în sat nici o legătură de uscături nu era slobod omul să rîdice din pădurea boierului. Ardeau şi oamenii stuf din bălţile de pe şesul Prutului.

„Mînca-l-ar lupii pe care îi iubeşte el !" aşa îl blăstămau femeile din sat pe conu Iorgu, cînd li se răcea vatra în casă.

Şi blăstămul s-a împlinit întocmai. într-o nopate, prin postul Crăciunului, viscolea amarnic şi mugea vîntul de nu era chip să scoţi capul afară, se auzeau urletele lupilor pe sub ferestrele caselor, de ne minunam cu toţii ce poate să fie.

Şi cînd s-a luminat de ziuă, tot satul aflase că pe conul Iorgu Tulbure l-au mîncat lupii în marginea pădurii. Nu i-au găsit decît picioarele de la genunchi în jos băgate în cizmele lui de iuft rusesc, dîrele roşii pe albul zăpezii se p*erdeau în desişul pădurii, şi vreo cîteva zdrenţe din îmbrăcămintea sfâşiată de dihănii în lupta lor.

Ce să fi căutat boierul pe-acolo pe-o aşa noapte ? Prepusuri şi scornituri au fost multe, dar nu s-a putut nimic dovedi. Cică se ducea el uneori noaptea la moara de vînt de pe deal, din marginea pădurii. E drept că morăriţa, nevasta lui Toma Nistor, era o şerpoaică de femeie fără păreche, cu nişte ochi plini de foc şi de păcate. Unii ziceau că oamenii l-ar fi ucis şi pe urmă l-ar fi adus în marginea pădurii, ca să-l rupă lupii şi să nu se mai cunoască urma. Alţii ziceau că au auzit ţipete, dar anume n-au voit să iasă să-i dea ajutor.

Pe moşie, după el, a intrat fecioru-so, conul Ţilică, după ce s-a întors din străinătate. în vreo patru ani el a bătut moşia la cărţi şi pe urmă s-a împuşcat ; acuma o ţine un boier de la Bucureşti.

Povestirea era pe sfîrşite cînd am intrat pe poarta satului. Fără să vreau mi-am întors capul înapoi spre Raiul-Lupilor. Pădurea cea întunecată şi plină de taine părea o pată neagră pe orizontul însîngerat de flăcările apusului.

1913

LA CONFERINȚA

Documente omenești

Prietenul F... are o manie ciudata : face colecții de discursuri românești. De aceea urmărește cu patimă și poate rezista la toate discursurile ce se rostesc în corpurile legiuitoare, la toate întrunirile politice, congresele anuale, conferințele didactice și administrative, întrunirile meseriașilor și muncitorilor, în sfîrșit, la orice adunare românească, la care, după proclamarea președintelui, vicepreședintelui și secretarului, e sigur că se va face oarecare *cheltuială de vorbă.*

Avînd adunat un material foarte bogat și observații originale, cred că ar putea întocmi un interesant studiu critic asupra *elocvenții române* din această jumătate de secol.

^întîmplarea mi l-a scos în cale acum cîteva zile într-un orășel^ din Dobrogea. Se întorsese dintr-o călătorie din Scandinavia și îmi istorisea impresia ciudată care i-a făcut-o parlamentul norvegian, unde nu se cunoaște aceea ce noi numim *oratorie parlamentară.*

— Te crezi — spunea el — la o adunare compusă din negustori, care pun la cale oarecare daraveri comerciale ! Pe cînd la noi fiecare om care calcă pragul unei săli, în care se găsește un public mai numeros de trei persoane, se simte^ cuprins de fiorii emoției unui așteptat succes, îl apucă mîncărimea de limbă, căci se crede dator a rosti măcar un discurs mai mult sau mai puțin bine simțit. Dacă ai vreme și vrei să te convingi, adăugă el, hai cu mine la subprefectura. E o conferință administrativă, cu scop cît se poate de p.Ta^t}c'. Pentru combaterea holerei. însă te rog să fii atent și să iei note.

După ce mi-am ascuțit creionul, am plecat împreună.

Sala era plină de lume. Toate autoritățile comunelor din plasă erau prezente. Primarii, notarii, jandarmii, învățătorii, învățătoarele, agenții sanitari, moașele, preoții și o bună parte dintre fruntașii satelor.

în așteptarea subprefectului, o liniște solemnă stăpînea toată acea împestrițată populație dobrogeană, care prezintă o mare varietate de tipuri. Toate figurile acele așa de deosebite erau îmbujorate de căldura chinuitoare a miezului zilei de iulie.

Ușa se deschise cu putere și, cînd apăru subprefectul cu statul său major, începu o hîrîială nesfîrșită de scaune, căci toată lumea se ridicase în picioare.

Subprefectul, un tînăr simpatic, cu părul negru frizat, cu o bărbuță tăiată în formă de coadă de rîndunică, în drumul său spre fundul sălii, unde îl aștepta paharul de apă pe o măsuță așezată în chip de tribună, dădu mîna cu voioșie tuturor la rînd, apăsîndu-i prietenos pe umeri pentru a-i așeza din nou pe scaune.

După ce își descheie nasturii redingotei, lăsînd să i se vadă o frumoasă jiletcă-fantezie scrobită proaspăt, subprefectul își începu cuvîntarea cu o voce clară, într-o formă corectă, cu gesturi bine studiate :

„Domnilor !...

V-ați întrebat oare pentru ce ne aflăm strînși aci ? Pentru ce ați părăsit căminurile voastre și v-ați îndrumat încoace, voi toți care reprezentați autoritățile satelor, voi învățători și cuvioși părinți, luminători ai poporului.

Care este motivul care v-a determinat de a vă aduna laolaltă aici în acest local ?

Holera, acest flagel groaznic, bate la frontiera țării noastre, pe care suntem datori a o apăra în orice împrejurare.

Guvernul, în înalta sa înțelepciune, a ordonat ca cu toții, cu puteri unite, să luptăm împotriva acestei primejdii care ne amenință.f...]

Pentru a ne împotrivi acestei epidemii trebuie să aplicăm cele mai energice și drastice măsuri higienice.

Holera are o origină asiatică, mai bine-zis indiană, căci pe malurile îndepărtate ale Gangelui a apărut pentru prima oară microorganismul specific acestei boli.

Istoria ne arată ravajele pe care această epidemie le-a făcut pe continentul nostru aruncînd în doliu familii, sate, oraşe, ţări întregi.

Se pot urmări pe hartă drumurile urmate de marile epidemii, care venind din Asia prin Marea Roşie, canalul de Suez, cuprindeau bazenul mediteranian..."

în loc de a urmări harta sau pe orator, începui a urmări impresia ce făcea această disertaţie academică asupra chinuitului auditor.

Vreo doi lipoveni pescari, cu pletele bălane linse pe tîmple, cu bărbile încîlcite, abia se ţineau pe scaune picurînd de somn, cu ochii lor albaştri, închişi pe jumătate.

Un jandarm rural, strîns în tunica lui albă cu nasturi lucitori, căta în jos, aşa că nu se cunoştea dacă doarme sau îşi admiră jambierile noi de piele roşie.

Un preot bătrîn, care aţipise puţin cu mîinile încrucişate pe antereul înverzit, se sculase împins de cotul vecinului şi căta speriat ca şi trezit dintr-un vis urît.

Un primar de lîngă mine, voluminos, bine hrănit, îşi lăsase capul în piept şi răsufla din greu. Fără să sforăie, scotea pe nas un fel de fluierătură uşoară, discretă, ca bîzîitul unui bondar.

^ O învăţătoare, care-şi ascunsese figura sub o enormă pălărie încărcată cu o mare varietate de flori, strînsă prea tare în corset, respira adînc, manevrîndu-şi evantaliul, cu atîta viteză, încît îi flutura barba stufoasă a unui preot de alături.

Numai cei patru turci negustori, gravi, neclintiţi, suportau căldura sălii şi conferinţa subprefectului cu o resemnare de admirat.

Cu batista de mătasă roşă făcută ghem în mîna dreaptă, oratorul îşi ştergea din cînd în cînd sudoarea de pe frunte şi o luă iar înainte, purtîndu-ne în lungul şi în latul Europei, pe căile urmate de holeră în călătoriile ei în cursul veacurilor răscolite.

După mlădierele glasului, din ce în ce mai însufleţit, simţii că se apropie sfîrşitul conferinţii.

„Si acum, duceţi-vă la căminurile voastre, în satele voastre, şi imediat ce veţi primi instrucţiunile higienice trimise de Serviciul Sanitar, veţi face tot posibilul de a le da o publicitate cît mai largă pentru ca toţi cetăţenii să ia cunoştinţă de ele.

Luminaţi pe fraţii voştri, sfătuiţi-i, spuneţi-le la rîndul vostru tot ceea ce noi vă spunem. La d-voastră, cuvioşi părinţi, mă adresez în special, şi vă pretind ca să predicaţi din amvonul bisericii neîncetat pericolul teribilului flagel care ne ameninţă !"

încheierea conferinţei se făcu printr-un gest larg, după care cîteva oftări de uşurare se auziră din fundul sălii.

Doctorul, un tînăr spînatic şi nervos, venit numai de vreo trei luni în plasă, după ce îşi potrivi ochelarii, rînduindu-şi cîteva fiţuici cu însămnâri, îşi începu cuvîntarea cam de pe unde o lăsase subprefectul :

„în curînd, domnilor, Serviciul Sanitar va distribui instrucţiuni precise pentru combaterea epidemiii.

D-voastră vă incumbă datoria de a le răspîndi printre toţi sătenii, căci numai aplicîndu-le cu stricteţă se pot evita pericolele care ne ameninţă.

Pînă atunci profit de prezenţa d-voastre pentru a mă încerca să vă dezvolt caracterele acestei epidemii şi mijloacele de profilaxie care ne pot îndruma la un tratament raţional..."

în timp de o oră şi cincizeci de minute, doctorul ne demonstra motivele pentru care d-nia sa nu poate admite geneza spontanee a holerei ; ne dovedi cum se depune germenul în mediul „cosmic" ambiant, unde se regenerează_ şi se multiplică ; raporturile cu solul, apa şi aerul ; ne explică apoi producerea acidului hipoazotic ; şi sfîrşi prin a combate cu energie alimentaţia cu vegetale care conţin nitraţi, recomandînd călduros consumul de carne, peşte, lăptărie, supe, făinoase şi macaroane.

Ceea ce făcu pe preotul de lîngă mine să şoptească vecinului : „Tocmai acum cînd ne gătim să intrăm în postul Sîntei Marii".

După aceste două conferinţi atît de solid documentate, nu credeam să mai îndrăznescă cineva a lua cuvîntul. Mă înşălasem. După o pauză cam lungă, în care timp am observat că doctorul şi subprefectul îşi strîngeau călduros mînele, tocmai din fundul sălii un om, se ridică făcîndu-şi loc printre scaune, înalt, slab, cu mustăţile castanii lăsate în jos, îmbrăcat simplu, dar curat, cu o înfăţoşare modestă, dar hotărîtă.

— Dacă îmi permiteţi şi mie, domnule subprefect ?

— Mai cu seamă, mă rog, poftim, aveţi cuvîntul, domnule Mitrică.

Directorul şcoalei din comuna G... începu rar, cu oarecare stîngăcie, dar în curînd îşi căpătă deplină stăpînire :

^ „Mi-am luat permisiunea de a mă prezenta în faţa d-voastră pentru a arăta ceea ce am în inima mea şi deci putem zice în inima poporului chiar, căci datoria noastră este de a lucra fără preget numai pentru binele obştesc.

După cum îmi dau şi eu cu ideea, cred că este bine ca în loc de a se da circulari şi instrucţiuni pentru combaterea holerei, să se facă mai bine nişte cărţi populare, cu mici istorioare în formă literară pe înţelesul tuturor. După cum şi d-voastră cunoaşteţi acum prea bine, starea ţăranului român este foarte slabă şi, într-un caz de forţă majoră, cum ar fi acesta de o boală molipsitoare, este cu atîta mai greu pentru viaţa ţăranului român. După cum am cetit în gazete şi chiar în felurite reviste, prin ţările civilizate sunt anume societăţi de consum care pentru cîţiva bani dau omului hrană zilnică.

Adică la noi de ce nu s-ar putea face aşa ceva ? Dacă ar fi unire s-ar putea face un comitet şi chiar oarecare mici serbări şcolare, care împreună cu oarecare mici cotizaţiuni să se strîngă un fond care să servească la ajutorul şi ridicarea poporului, pentru luminarea minţii şi îmbunătăţirea stării economice, care" . . . ., . . .

Şi tot aşa înainte... timp de o oră treizeci de minute directorul şcoalei ne vorbi de bănci, cooperative, brutării, societăţi de cumpătare, întregul său program asupra activităţii extraşcolare — lucruri pe cît de importante, pe atît de îndepărtate de holera care ne ameninţă de-aproape. Mi-a părut rău că nu am putut urmări mai de-aproape această conferinţă, dar eram prea obosit ; căldura sălii mă moleşise de tot şi prietenul F... îşi începuse teoriile la urechea mea :

— Vezi !... ce-ţi spuneam eu ?... din toate breslele, asta e cea mai pisăloagă... am observat că dascălii nu sunt în stare de a vedea şi judeca limpede lumea din jurul lor. Poate din cauza meseriei lor care îi deprinde a repeta zilnic cugetările şi părerile altora, luate din cărţi de-a gata. învăţătorul acesta, care pare un om tare de treabă, îşi închipuie că se poate combate holera cu istorioare literare. Ar fi interesantă o *literatură holerică.*

Conferinţa se terminase. începuse unii să se strecoare pe uşa întredeschisă, iar alţii, gata de plecare, se sfiau să iasă înaintea subprefectului, care, trecînd de la un grup la altul, strîngea mînele tuturor cu multă bunăvoinţă.

Tocmai lîngă uşă, un turc, negustor, vorbea c-un primar :

— Bre, ce faceţi la voi dacă apucă pe unu boala asta urîtă ?

Primarul nu ştia ce să răspundă şi nu îndrăznea să întrebe pe subprefect, totuşi, cînd acesta se apropie de uşă, se hotărî :

— Domnule subprefect, întrebă Ahmet Rizat că dacă îl apucă pe un om holera în comuna noastră, ce binevoiţi să ordonaţi ca să facem cu el ? Unde să-l punem ? Ce să-i dăm ?

Subprefectul stătu puţin pe gînduri, apoi se adresă doctorului :

— Apropo, doctore, e o chestiune importantă care se ridică şi la care ar trebui să cauţi o soluţie. Ce faci dacă ţi se declară un caz de holeră într-o comună ?

Doctorul, surprins, stătu şi el puţin pe gînduri şi răspunse scurt :

— Izolare şi dezinfectare.

Subprefectul căută să lămurească acest răspuns mulţimii care se strînsese în jurul său pentru a asculta mai bine.

— Omul căzut bolnav se izolează, prin urmare, imediat şi se dezinfectează complect, absolut tot ce-a fost în contact direct cu el.

Toţi ascultase cu sfinţenie. Unul dintre primari îndrăzni să întrebe ceva şi atunci toţi începură a face întîmpinări :

— Păi n-avem dezinfectante de-acele.

— Unde să-i izolăm ?

— Comunele n-au fonduri.

Şeful de jandarmi găsi momentul potrivit ca să adauge :

— Nu se poate *izicuta* nici un ordin, dacă nu se hotărăşte odată care are drept mai mare în comună : primarele ori jandarmul.

Subprefectul, care se enerva din ce în ce la fiecare întîmpinare, ca în faţa unor piedici care i se puneau în cale, sfîrşi hotărît :

— în fine, o să vă comunicăm la timp toate dispoziţiile necesare, pe care trebuie să le aplicaţi cu cea mai mare stricteţă şi energie, avînd în vedere că rămîneţi direct responsabili.

1912

O PROTESTARE POSTUMA

Terminasem afacerea pentru care mă dusesem la tribunalul din oraşul C... Era o zi mohorîtă de toamnă. Afară începuse o ploaie rece, iar pe sălile de aşteptare ale tribunalului, curentul şi umezeala te pătrundeau pînă la oase. Mai mult ca să mă adăpostesc, intrai în sala de şedinţă. îmi aduc bine aminte că era un proces între doi arendaşi foşti tovarăşi la o moşie.

De patrusprezece ani în şir advocaţii pîrîtului reuşeau să găsească, la fiecare înfăţoşare, cîte un motiv de amînare a judecăţii.

în liniştea rece şi solemnă a sălii de şedinţă se auzea numai glasul advocatului, care ridicase un nou incident şi căuta să convingă pe onor. tribunal că trebuie să se amîne procesul şi de astă dată. Cum stam pe colţul meu de bancă, lîngă uşă, ascultînd cu sfinţenie, deodată aud răsunînd nişte fluierături haiduceşti şi o izbucnire de... „Huideo !... Ho !... Ho !... Chioare !... Ho !..." nişte strigăte aşa de groaznice, că zguduiau clădirea din temelii. Nu înţelegeam ce putea să fie : vreun scandal, vreo încăierare între lumea din sală ?

Mi se părea foarte ciudat faptul că nimeni nu se sinchisise de întîmplarea asta. Numai preşedintele, care dormita, răzămat într-un cot, a tresărit puţin ; şi-a încruntat sprîncenele, dar n-a făcut nici o mişcare. Aprodul de lîngă uşă nici nu s-a clintit. Advocatul şi-a continuat pledoaria înainte, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. N-am putut răbda, eram curios să ştiu ce se întîmplă afară. Am ieşit pe uşă în vîrful picioarelor.

Pe sală lumea îşi căuta de treabă ca de obicei. Nimic deosebit. Vreo doi advocaţi, în robele lor fluturătoare, se plim-

i

bau vorbind, căutînd să-şi convingă clienţii. într-un colţ, mai mulţi ţărani, şezînd pe vine, rezemaţi de perete, ascultau pe un misit care le vorbea ceva. Un gardist îşi făcea ţigara liniştit în faţa unui jandarm rural, lîngă o fereastră.

— Mă rog — întreb eu pe gardist — n-ai putea să-mi spui ce-au fost huiduielile acele mai adineauri pe sală ?

— Ia nimic, domnule... un ţăran ţicnit care are năravul ista.

Mă uit pe fereastră şi văd aproape de poartă un ţăran cu sumanul sur murdar de noroi, cu o căciulă lată în fund, cum poartă de obicei ciobanii. Tocmai se oprise să-şi lege aţele de la opinci, căci i se tîrîiau pe trotuarul ud de ploaie.

Era un om slab, uscat, cu barba neîngrijită, cu nişte ochi albaştri tulburi.

Răspunsul gardistului în loc să mă lămurească, îmi aţîţase mai mult curiozitatea.

— Mă rog, dar pe cine huiduie el ? Din ce cauză face asta ?

—• Apoi nu-ţi spusei că aşa-i năravul lui. N-ai ce-i face. Dacă găseşte deschisă uşa sălii de şedinţă, trage o înjurătură ţapănă judecătorilor şi pleacă. Dacă nu, apoi se opreşte în faţa statuii celei de colo, de sus, deasupra scărilor, femeia ceea legată la ochi şi cu balanţa în mînă. Pe aceea are el năcaz mare, cică e sfîntă dreptăţii. După ce strigă la ea : „Ho ! chioara dracului !..." pleacă liniştit iar la Baltă, că el îi tocmit acum la vite, pe moşia domnului Costică Apostoliu.

— Dar din ce cauză face el asta ? mă încerc din nou a discoase lucrurile.

— Cică a avut el o chestie aici, la tribunal, şi de-atunci a rămas cu patima asta. Ce anume o fi fost nu ţi-aş putea spune, dar e aici domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, el le ştie toate.

Am plecat pe sală. în capăt, după camera advocaţilor, sala era despărţită printr-un paravan de scînduri, acoperite cu gazete ilustrate. Deasupra uşii, pe un carton, era scris cu litere de mînă : *„Local de Debit şi Bufetul Onor. Tribunalului"*.

Am intrat înăuntru. La tejghea, cu spatele spre rafturile pline cu rînduri de pachete, sta o fetiţă bălană, cu părul buclat. Aşa de adîncită era în cetirea unei fascicule de roman,

Scriitorul cu doi dintre fraţi : Cezar-Constantin Botez (astăzi în vîrstă de 89 ani) şi Octav Botez, cunoscutul critic de la **Viaţa românească.**

r

JEÂN 8ABT *'sueimu »* eorsz)

Jurnal de Bord

fliiHHHPBHl

CARTE PREMIATA DE ACADEMIA ROMÂNA

Eî>ÏÏ'{A il-a ADĂOGITA • • 19S6

«»"•"• >•"»«««<«< t» "«SHrM-ia M. STEIMEfta, - SIBMl» L,>*c>., Mo. M

Coperta celei de-a doua ediţii, „adăogită", din Jurnal de bord (1916), reprezentînd bricul „Mircea" (pictură de Verona).

HAIiT <>™-'-®'

LATO

Documente omeneşti

Datorit Uitate

e oul» H>

.VIATA ROMANEASO*

JEAN BART «eu»"»

DATORIIJITATe

CASTE PSEMIATĂ DE ACADEMIA ROMANA

EDIŢIA »' -

SCUTURA *urmtxk* \ CASEI ŞCOAUÎWŞ

Coperţile celor trei ediţii antume din Datorii uitate (1916, [1921], [1928]).

Comandorul Eugeniu Botez in timpul primului război mondial, pe cînd era comandantul militar al portului Sulina; pe vapor, cu fiul său Călin, cu socrul (inginer Apostol Demetrescu) şi cu N. Ionescu-Johnson (primul din stînga).

Cei trei militari ai familiei : generalul Panait Botez, veteran din 1877—1878 (în ultimul an al vieții — 1918) şi fiii lui : generalul de artilerie Mircea Botez şi comandorul Eugeniu Botez.

Însemnări Literare

Jtttftdiri: jttfeit Sadofotro $ 5. Ttpîrcuu

Anul I. Ho, iy
4Ma<2f ApH stv,>»is

Avista
săptămânală

SUMAR

,———1 Sftdoveaj»
\ O. Totovcinu
' C. Vnja
Eugen Tedie .
Andrei Branşe
I i<m Olog
C. V. °
O. Topirceami
Săpfemâna;

hanul Ini CoițuB
Pnvjod via)a
Wrofe Elio csplisitmte
La juraft
Proiă
Cromca Ve*ci*

IAŞI

Prețul 1 teu

HORAȚIU BALTA

— Documente omeneşti —

Ic oraşe! nosîrt] de provincie, pe vremea copilăriei mele. am apucat câțiva osmeoi originali: asemenea rare tipuri o am anai inîâinit mcăeri în lomea p-rie care am umblat ÎD restul vkifl mele.Plinire acei pe cais ua pol s-ă-i ait e şi B&rapu Baliă.

Badeie, prietinii ii ziceau: Oraş. Servitorii, iiwjarii *şi*

îîiciodată. a am puiul să-i stabilesc vrâsta. Câod l-am cano&cnijcred. câ trecere pragni Mtianeţii. dar se prezenta let fcioe. sveît, drept, călcând mândru, trecând falnic prin viat?, *vtşaic* ca o floare îa betonieră, vara şi iarna. Io loc de baston mânuta cu dreapta întotdeauna o cravaşa scurtă o basheîâ de capehnaisiru. Avea aa cap mare, iotere-<aoî, hâsătan *hue*, privita impucătoare, părui loBgşi creț. Ciocul scart ți musiâliie negre, vâpsite ca aria, ii dădeau înfăţişarea «aut vechia muşchetar din vremari fericite.

Mizeria vieţii ştia sa acopere cu o discretă eleganță. Arbitra s* chestiunile de gost şi de onoare, *tlahman ăe* rasă, huîteiu tomastic. era primit, îmbrățişat de cele mai sune lamihi *dîn* orajui aosîro.

Toate uşile ii erau larg deschise. La teatce, concerte, serbări era seiipsit, dar nicăeri oo plătea nimic. Sa ştiu dc ce nimeni nu-i cerea meiodată bilet de iuitare. *îo* locatori publice pa'romi *şt* chelneri) se grăbeau sa-1 servească; de *zhttă* era scutit pretutindene ; până şi birjarii, seara, cânii reşia 4a la *tlnb,* U ducean acasă fără să i ceară ceva.

Toată loruea părea că-i recunoaşte acestui om, în chip taci*, anamîte dreptari, privilegii deosebite, datorite poate nobilei #aîe calicii.

HcwţÎB Balîâ era ultimul vtiferjSx ai tmei vechi

Coperta numărului *12 o* revistei ieşene însemnări literare (21 aprilie 1919), număr dedicat lui Jean Bart: fragment din Horaţiu Balta — Documente omeneşti —, scriere apârută în nr. 38 al aceleiaşi reviste (2 noiembrie 1919).

Curentul nou

- ™———„——SUMHUL'.—————™ ~

ti. SANîEUeWS, Ce-* tonnsit,€a«*t8î*fum*- 4* I*
-JEAW SAR*. *GinaA*},* şttfe «esn i^jj & tKwi.
L TfiO0e«£SCIf. Teeriffe kf WtwdL
ADWAN VEEEA. nu-ţi faci j*»»-,* S{* ^«wi^ Jir'nw)
ST. ANTÎftt Spre Wkvfiaati <k»«craţfe.
CONSTANȚA MARINO.£OSm Sfislu Arf
ALFREO CAR1S, CtaU tor *ot* fameilt

Sucursţtî, *djfara K. Stsinfew^ »tr. Lipscani 9*.

«ferattfe ^ *ţ*dte«ai^ poţ»«4fifefet, — Casa

ouooto, rms OCB&S

-w<wj<a«(£ «U>t/*i iwr^Msffiă: i!b»b»is cu mica
î« u » « i(«(rswcf (ţa orgaa,ai',ra*jS0m^»:.
Aâe»6rtd spsim: m~m&i* tosc pe i. Tafc:
pamctti wf-rfautârecaie(arii* wed*v.-
amitemii^n «verif fewnst» aaebut iwtgfe«ki
isoumn Wirt, Ja moți. finac <te*raaf>ă. ^»b»ttă

iJrijj.:
dac Tlt^p*dow^.M,3i^(«Mf!S *tt* ^f*Wt ;
dasftc*i tnui «y»fte'g«b»<^gn»tfe-o{HtoV
lucrat ta cœ«urt «8»^ wgw- '»t« BMH «C
M (kh. Uj6«. «ceaune* c*ţttttb»ft f> gtmt,
ţ* rece* wlWrtd,

t&rxu râwt (HA fxtgttite vastei revnft,
m cijizdw pofxtFafu st.at ai mlenigi trveniț-
tar tetiian din Ar4&4 — agrttanot otajlmtol-
-:cmfott-spmtbSad w^:tOtteîm
•°zgă prt>4ut:$ dftt a Metafora

Swi^jeş«*
gat» <f; S«" b-
".:^«jwsœ*te f^^'-fe-poifi<W:tatimJ pUk^*F<te
pmfuri to^ti # twt^ <« in nifis «^«a^ *
. umbrele.

.-a&4/tt» faijrafană: Wf03Ztsă, jgjrw'w *vn^eii,*
i: »i/'ţ* *.tt^iț&HK»:* putrea ţ>ninor^»i4,.
\m r
.wa f-flrfsfit «J t-Ht *Cunnful nev.*
*:: dat** sau A'irfijnrM .te»*- *ai*i itpt*

Aenate AKSJ VV «jiisna vajwarrte- ce
tte&ae «l Je tnwa * k« ronftMnut nosim
<fCtO («<*€ woart,
Artf «oiflffiea eu cw« eam rfsJ-sfHt <i«di*
tutMi «Brectwiif. de ia a « c«ue i'<-
*^'<f^rt u« fel (fc ftireti-otle*i, •lirectani
mf *primat* gra» ji p»ts«n*»i«r. mtortod^m*
pruMfe etftciw de wt*fcd>rona^i. ic«pa <*
t«mbă tk caif «tr«* *SetviaoUu Marian*
ftomte, fctw«a1«c»Pt »"l":

.1 • i „KIAMC

Zafb» fffeoft^* r«"»« P>
:<iMrt«^Cororfi-E0tKU.ieTM »<* «B* Pc'T>
îâert *Wtmn ir,* «fi. *
<& d*tt *Mii** wtefvatt pe pw'–

Coperta numărului 1 din cea de-a doua serie a revistei Curentul nou (1 februarie 1920) ; fragment din primul capitol al scrierii Peste Ocean — Note dintr-o călătorie în America de Nord —, tipărit în acest număr.

Dincolo, peste

1

Filă dintr-un manuscris, care consemnează începutul ciclului „Yellowstone" din volumul Peste Ocean.

încît nici nu şi-a ridicat ochii de pe rînduri cînd mi-a întins pachetul de ţigări pe care îl cerusem. Mă aşez pe un scaun şi desfac un jurnal. Lîngă fereastră, un bătrîn citeşte *Universul,* îl observ cu atenţie. Un cap mare, pleşuv, o frunte încreţită, barbişon alb şi nişte ochi mici, pătrunzători, care lucesc prin sticlele ochelarilor rotunzi, încălecaţi pe un nas coroiat.

îmbrăcat într-o redingotă lustruită, cu poale foarte lungi, domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, are o înfăţoşare interesantă.

Aştept pînă termină de citit jurnalul şi mă hotărăsc să întreb :

— Am auzit că sunteţi de mult pe aici, trebuie să ştiţi ce-i cu omul acela care huiduia mai adineauri pe sala tribunalului ?

— Domnul se vede că nu-i de prin partea locului ?... pardon !... cu cine am onoare ?

Şi după ce îi spun numele, domnul Tache Bufegiu îşi trage scaunul lîngă mine şi strigă cu glas poruncitor : „Măndiţo !... două cafele turceşti cu caimac."

— Domnul meu, nu ca să mă laud, dar pot zice fără teamă de a fi combătut că sunt cel mai vechi om din tribunalul local, ca să zic aşa, edecul tribunalului. Am schimbat optsprezece prezidenţi, cunosc pe degete toate chestiile de drept care au trecut pe aici, dar încă o speţă aşa rară cum a fost cu procesul omului ista n-am pomenit.

Mă rog, ce-i zice d-ta, dacă bunăoară, într-o bună zi, autorităţile îţi fac toate actele în regulă, prin care se arată precum că d-ta eşti mort ?...

Nu prea înţelegeam bine ce voia să-mi spuie, totuşi îi răspund :

— Am să dovedesc că sunt în viaţă.

— He !... făcu înţepat domnul Tache Bufegiu, nu zic ba, ai să poţi dovedi, dar ţăranul săracu nu poate şi pace. Că şi boul are limbă lungă, dar nu poate să vorbească.

Mă rog, să-ţi spun cum se prezintă cazul... nu zău, e o speţă rară. Individul în chestie, ţăran dintr-o comună deaproape, îl cheamă Andrei Penişoară, neştiutor de carte, dar nu prost, avea pămînt cu chirie de la stat, vreo zece hectarii.

Cum şi în ce fel s-a întîmplat lucrurile nu ţi-aş putea spune, dar atîta ştiu că a intrat în duşmănie cu perceptorul şi secretarul comunal.

Ce-au făcut ei, ce-au dres, că au întocmit o hîrtie către şeful ocolului domenial, precum că numitul locuitor fiind decedat şi neavînd moştenitori, n-are cine plăti dările către stat şi, în consecinţă, să fie deposedat de cele zece hectare de pămînt.

Numitul decedat, care habar n-avea că duşmanii l-au îngropat de-a binelea, se duce într-o bună zi la perceptor să plătească dările, după obicei.

Perceptorul nu-i primeşte paralele şi-i răspunde scurt că pentru dînsul locuitorul Andrei Penişoară nu mai există. Omul deodată nu s-a cam domerit cum stă lucrul, dar, în primăvară, cînd să bage plugul în ţarină, se pomeneşte că-i deposedat de pămîntul din care se hrănea de atîţia ani.

S-a plîns omul la unul şi la altul, dar cine să stea să-l asculte şi să-l creadă. în faţa autorităţilor el era considerat ca mort.

S-a dus şi la şeful ocolului domenial, precum ca să dovedească în fiinţă că este viu şi că pe nedrept l-a deposedat.

Şeful ocolului ce era să facă ? Cum să-l creadă pe cuvînt că este viu, cînd el avea la dosar acte în regulă că omul e mort, fără moştenitori.

I-a spus să facă o petiţie pentru a se cerceta cazul.

Şeful ocolului trimite petiţia, conform legii, subprefectului spre cercetare, subprefectul o înaintează pe cale ierarhică secretarului comunal, care, de. data asta, dovedeşte cu acte că omul este dispărut din comună.

La urmă, omul o ia pe calea judecăţii. Face proces celui care luase pămîntul pe care îl lucrase el. Era un cumnat al perceptorului.

Apoi, dă în judecată statul, mă rog, ca omul fără carte, se afundă din ce în ce mai rău. A pierdut peste tot, faţă cu actele doveditoare aflate la dosar.

La toată urma, cînd a văzut omul că nu-şi poate dovedi dreptatea şi că a pierdut tot ce mai avea, s-a exaltat puţin la minte, şi în şedinţă a tras o înjurătură zdravănă în faţa tribunalului în complect.

L-a arestat, l-a condamnat, dar cînd şi-a terminat pedeapsa, cel dintăi drum l-a făcut iar la tribunal, şi iar a tras o înjurătură şi o huiduială justiţiei.

L-a arestat din nou, l-a bătut la poliţie, l-a trimes la jandarmi să-l înapoieze la urma lui, dar, după cîteva săptămîni, cum s-a întors în oraş, s-a arătat iar la tribunal ca să-şi facă obiceiul.

Acum a intrat la o moşie, păzeşte vitele la Baltă şi, de cîte ori vine prin oraş, dă cîte-o raită la tribunal, şi, după ce trage cîte-o huiduială tribunalului, se întoarce înapoi cuminte la treaba lui.

N-are ce-i face, acum s-a învăţat toată lumea cu el, nu face la nimeni rău, atîta patimă are şi el... ce să-i faci ?

He !... domnule... crede-mă, că-s bătrîn, cu administraţia să nu te pui niciodată, că, dacă o vrea să te frece, te freacă, domnule, că nici justiţia nu poate să te scape.

1913

PRIMA DATA

De necaz n-a mîncat la prînz, s-a plimbat două ore şi a fumat zece ţigări, aşa era de enervat domnul director Victor Iliaş, comisar titrat de clasa I-a, numit abea de patru luni în serviciu, ca director al poliţiei locale.

Numai cînd a constatat că în port-tabac nu mai avea nici o ţigară, s-a hotărît să intre în cafeneaua din centru, unde se găsea concentrată, la orice oră din zi, întreaga viaţă şi activitate a oraşului. Cum a deschis uşa, s-a oprit în prag, lovit de mirosul greu, înecăcios şi acru al aerului îmbâcsit pe care-l consumau zilnic intelectualii provinciei. După prima clipă de şovăială, păşi hotărît înainte, grav şi corect, cu mîna la pălărie, printre şirurile de mese, pînă în fund. Căci d-l director avea felul său de a fi şi de a se prezintă ; din ziua în care debarcase aci, păstra aceeaşi poză de o corectitudine aleasă, de o politeţă rece şi gravă, uneori distrat, alteori visător, dar totdauna corect şi grav. Ştia cum să întrebuinţeze o anumită tactică pentru a se prezintă şi impune în ochii lumei de provincie.

— O gingirlie subţire, fiartă bine ! răsună glasul sonor al lui Aurică chelnerul, care ajunsese a cunoaşte gustul fiecărui client în parte, aşa că le comanda consumaţia obicinuită îndată ce vreunul se arăta în uşa cafenelei.

E atît de amărît azi d-l director, încît, prin norul de fum al unei ţigări speciale, abia îşi aruncă privirea în fund spre *casă,* de unde nişte ochi arzători îi urmăresc mişcările. Altă dată el observa în tăcere ceasuri întregi pe casieriţa de zi, bruneta ceea, coaptă şi mîndră, cu degetele ferecate în inele sclipitoare. Nu că o privea cu vreo intenţie oarecare, dar i se părea un subiect nostim, un cap de studii

şi observaţii interesante — mai cu seamă cînd se înroşea emoţionată de acordurile muzicii, care repeta anume, în fiecare zi, *La belle brunette,* valsul al cărui titlu, Anghelachi capelmaistru îl scrisese cu aşa ortografie încît publicul cetea întotdauna : *Labele brunetei.*

De două ore se chinuieşte să termine primul articol din *Universul* şi nu-i chip : rîndurile îi joacă sub ochi, ar vrea să nu se mai gîndească la cele întîmplate de dimineaţă, şi-i peste putinţă. Mereu îi vin în minte vorbele şi observaţiile prefectului, ale poliţaiului şi ale primarului.

Acum se căieşte că nu le-a răspuns aşa cum trebuia. Ce, oare n-a procedat bine şi corect ?... Nu şi-a făcut decît datoria şi nimic mai mult decît datoria. Şi, în definitiv, ce-a făcut pentru a stîrni o adevărată furtună, ridicînd în picioare toate autorităţile oraşului ? A făcut cu o seară mai înainte o simplă descindere la Iani Cafegiu, în acel tripou ordinar, în care se jefuiesc oamenii la jocul de cărţi ; a confiscat banii şi mobilierul, încheind cuvenitul proces-verbal, pentru a da pe contravenient în judecată. A lucrat conform legei, cum scrie la carte, îndeplinind procedura întocmai şi corect. Unde-i, mă rog, abuzul de putere care i se impută acum ? Asta e crima de care s-a făcut vinovat şi pentru care stau gata să-l sfîşie toate autorităţile : poliţia, primăria şi prefectura ?...

Nu, nu se miră de poliţai, care nu poate fi considerat decît ca o brută, care i-a primit procesul-verbal rîzînd de i se scutura burta : „Da' aprig mai eşti, mititelule !... ce te repezişi aşa... mai sunt alţii, cu ixpirienţă şi practică mai cevaşilea"... La ce te poţi aştepta de la un bătrîn din cadrele vechi ale poliţiei, înnărăvit în rele, care nu ştie decît să bea, să sfănţuiască şi să fumeze cu ţigareta lui de chilimbar de jumătate metru lungime.

Dar prefectul !... ei, la asta nu se aştepta : oricum, om serios, cu greutate, cu pretenţii de cultură ; cine ar fi crezut că poate să judece lucrurile în aşa mod.

„Prea te precipitezi, tinere... mai întîi trebuie să cunoşti localitatea şi oamenii pentru a şti cui trebuie să-i faci procese de contravenţie şi cui nu... sunt interese politice locale cari... în definitiv caută mai întâi şi te iniţiază... altfel trebuiesc luate lucrurile..."

Şi cu ce ton i le spusese toate aceste... a !... nu-şi va ierta niciodată lipsa asta de energie... de ce nu i-a răspuns aşa cum i se cuvenea ? Ei... unde sunt iluziile cu care intrase în noua meserie, cînd hotărîse să se devoteze ci cu trup şi suflet !... Cu puţină stăruinţă ar fi putut intra în magistratură, că, slavă Domnului, are şi el rude cari reprezintă cîteva voturi, şi, oricum, nenea Costică poate el ceva cînd a reuşit cu majoritate zdrobitoare la alegerile de astă-iarna la Tecuci.

Dar nu, a preferat, deşi avea licenţa, să intre în poliţia nouă care se organiza şi cerea elemente culte şi titrate, într-adins se ceruse într-un oraş străin şi nu în locul lui natal, numai pentru a-şi putea face datoria şi serviciul în conştiinţă.

Visase o viaţă nouă, aventuroasă, o viaţă de muncă şi emoţiuni ; a urmări cu pasiune cele mai delicate afaceri poliţieneşti ; pentru amorul meseriei a se expune la orice pericol ; a moraliza, a reforma personalul nărăvit, a ajunge la idealul unei poliţii moderne ca şi în Occident, a parveni ca poliţia să fie o a doua magistratură, respectată şi apreciată...

Şi cînd colo... ce deziluzie !

La ce-i folosise atîtea chinuitoare examene de Drept ?... Pentru ce îşi bătuse capul cu criminalitatea lui Tarde, cu memoriile lui Goron... cu o întreagă bibliotecă pentru care şi acum plătea ratele întîrziate ?...

Unde şi cînd va aplica măcar o iotă din cărţile care zăceau movilă pe masă şi în geamandanul burduf de sub pat ?...

La fiecare măsură şi reformă nu întîlnea decît piedici ; de patru luni în serviciu şi nu instruise nici o afacere mai frumoasă, nici o crimă, nici un viol, nimic interesant. în provincia asta infectă nu se întîmplau decît beţii ordinare, bătăi şi scandaluri de circiumă.

Pînă acum nu şi-a pus iscălitura decît pe condicuţele de la biroul de servitori şi pe statele de leafă de la sfârşitul lunei.

O viaţă stearpă şi monotonă, tîrîndu-se după un program neclintit, între birou, birt şi cafenea.

Şi pentru o mizerabilă leafă, care nu-ţi ajunge nici pentru a-ţi achita cartela de la birt, trebuie să suporţi acest mediu obscur şi infect, să stai, fiind totdauna corect, într-un cerc de oameni ordinari şi ignoranţi, cari nu ştiu decît a ciupi mita contribuabililor...

„Ha!... poliţie modernă!... Asanarea moravurilor... A doua magistratură !... Mofturi !... Spoială !... Barbarie !..." scrîşni d-nul director şi se ridică bătînd enervat cu pumnul în masa de marmoră.

— îndată la domnu !...

— Casa !... plata şi un pachet de „dame" la domnu !... se auzi iar sonor glasul lui Aurică chelnerul.

în stradă aerul era curat şi rece. D-l director se mai însenină puţin, totuşi îi flutura pe buze un zîmbet de amară ironie. încheindu-se corect la haină, plecă în sus, cu paşi largi, admirîndu-şi dunga pantalonilor călcaţi în ziua aceea.

„Hm !... eram sigur, imbecilul de Ştefanachi se ţine ca umbra de mine." Imbecilul de Ştefanachi era un agent secret — după cum se recomanda el singur — însărcinat de poliţai a urmări zi şi noapte pe noul director, doar s-o putea să-l aibă la mînă cu ceva.

După ce-şi făcu obicinuita plimbare, pînă în dreptul prefecturii, se întoarse înapoi, şi, cum era răcoare, voi să între pe la croitor pentru a-şi lua pardesiul dat la reparat.

Dar se opri, aducîndu-şi aminte că mai are de dat încă 76 lei — nu că n-ar fi putut amâna oricît ratele la croitor, dar voia să fie corect şi de aceea se hotărî să aştepte pînă la leafă.

în uşa cafenelei se întîlni în faţă cu Iani Cafegiul, care-l salută respectuos ; cum nu-l putea ocoli, d. director, stăpîn pe sine, îi vorbi cu blîndeţă :

— *Bonjour I* d. Iani, poţi veni la poliţie să-ţi ridici banii şi mobilierul. Din partea mea, personal, nu am nimic... eu nu mi-am făcut decît datoria... mă rog, e logic sau nelogic ?... Dar nu înţeleg cum ai făcut ca toate autorităţile să-ţi ia apărarea ?

— E loţigo, d. directoru... ma scuzaţi... sunteţo omo buno, ***ma*** pre seriozo e tinero... însă pe urmă o să înţilegeţi cum merge treaba la noi... Iani se grăbea să plece. Vă saluto cu respectu ! Şi în momentul cînd îi întinse mîna, d. direc-

tor simțind ceva rece gîdilindu-1 în palmă, își retrase mîna scurt ; atunci un zîngănit de argint răsună repetat și trei patace de cîte 5 lei se rostogoliră de-a dura pe trotuar.

Directorul rămase o clipă zăpăcit, urmărind cu ochii mersul patacelor, după care Ștefanachi se repezi pe brînci să le prindă. După primul moment de nedumerire, d. director explodă cu o indignare furioasă. Iani însă o șterse grăbit, uitîndu-se mereu în urmă, să vadă dacă nu se ține cineva după el.

Ștefanachi agentul, care nu pricepea întîi cum s-a întîmplat lucrul, se minuna cu mîna la gură : „Mai mare rușinea, astaji-am pățit-o niciodată, dar cum, Doamne iartă-mă, le-o fi scăpat din mină ?"

Lumea din cafenea se alarmase, se întrebau unii pe alții despre cele întîmplate, toți se grămădeau pe la ferestre ; s-au întrerupt toate jocurile. Ca fulgerul s-a răspîndit vestea prin cafenele și în tot orașul.

Cazul era comentat în felurite chipuri. Au fost discuții violente între taberile vrăjmașe, cari s-au format în cîteva momente pentru și contra directorului.

Unii îl considerau un grandoman exagerat, alții susțineau că e un ageamiu, sau că face paradă și fasoane de cinste. Foarte mulți dovedeau, pur și simplu, că directorul a fost un prost că n-a primit banii.

S-au găsit și cîțiva cari își arătau în gura mare sincera lor admirație^ pentru acest tînăr corect, încît vorbeau cu entuziasm de indignarea sublimă cu care — susțineau ei — că au văzut cum d. director aruncase banii în obrazul acelui conrupător, care voia să cumpere cu o mizerabilă sumă de 15 lei conștiința unui funcționar titrat. Deși, după cum se vede, părerile erau împărțite, eroul zilei, mîndru, cu un calm admirabil, părea că nici nu voiește a da atenție celor ce se vorbeau pe socoteala sa.

D. director în seara aceea fericită se plimbă pînă tîrziu, călcînd corect, falnic și mulțumit de sine, asemenea unui general în seara zilei unei victorii strălucite.

Era aproape miezul nopții cînd d. director, pipăind prin întunerec, dădu cu mîna, pe birou, de un plic așezat lîngă chibritelniță.

Nerăbdător, înainte de a aprinde lumînarea, cu chibritul între degete, aproape să se frigă, observă cercetător plicul.

Era închis și fără adresă.

La lumînare îl desfăcu grăbit și... mirare... înăuntru trei hîrtii de cîte 20 lei.

De unde și cum ? Mister !...

A rămas cîteva minute uimit, întorcînd plicul pe o parte și pe alta...

„Hm !... a înțeles... e teribil, domnule, cu ce încăpățînare se urmărește conruperea funcționarilor corecți !..." își zise d. director, aruncînd hîrtiile pe birou.

Ce-i de făcut acum ?...

Trebuie să procedeze sistematic. O să le dea a doua zi în mîna prefectului... ce mutră o să facă !... Dar prefectul a plecat în seara asta la București.

Polițaiului ?... nici vorbă că nu, bruta asta ar fi în stare să bage banii în buzunar și să-i rîdă cu cinism în față. Daca ar fi scrisă adresa pe plic s-ar cunoaște poate scrisul lui Iani pe care l-ar da în judecată... ar fi un proces celebru...

Curios caz. La asta nu s-a gîndit niciodată : să vii acasă, să găsești de-a gata o sumă de bani și.„ culmea, să fii în așa situație să n-ai cui să-i înapoiezi... închipui[e]-ți că în loc de trei hîrtii de 20 ar fi trei de cîte o sută... da' dacă ar fi de cîte o mie ? Să vedem cine i-ar da înapoi ? și cui să le dai ?

Cine e acela care găsind o pungă în drum să n-o ia ? Dar cînd o găsești la tine pe masă ?... D. director trînti furios cu pumnul în masă, își scoase haina și smunci butonul care îi strîngea gulerul ; de abea putea să respire.

Să te compromiți pentru trei hîrtii de cîte 20, cînd ai dat probe de corectitudine... ce mizerie !

Hotărît !... banii aceștia nu-i aparțin, deci trebuie înapoiați... asta e clar.

Dezbrăcîndu-se grăbit, se aruncă în pat, desfăcînd un jurnal pentru ca, cetind, să nu se mai gîndească la banii de pe birou. După cîteva momente d. director aruncă jurnalul pe care nu-1 putea ceti, căci era prea turburat.

Cu siguranță că toate autoritățile au primit bani de la Iani Cafegiu, chiar prefectul, acest om grav și sever, cu toate că e așa de sus-pus... și cine ar avea curajul să-1

bănuiască măcar ?... cîte se petrec între culise... se vede că fiecare îşi are secretele sale profesionale.

Cum o să-l umilească el pe prefectul acesta îngîmfat, cînd îi va prezintă cele trei hîrtii refuzate... Dar prefectul vine peste vreo săptămînă, pînă atunci primeşte şi el leafa... aşa că poate să aibe intactă suma asta, chiar dacă acum ar cheltui din ea.

...O s-o dea înapoi, deci, ar putea-o considera ca un acont... dar o să se decidă mîine... şi d. director suflă în luminare, pentru a se putea linişti, în sfîrşit.

1906

ÎN BIUROUL „NORD-LLOYD"-ULUT GERMAN DIN BREMA [1]

La o încrucişare de străzi, mă opresc în faţa unui palat impunător, c-un turn măreţ de catedrală.

De la intrare, simt un miros puternic de cauciuc. Tălpile ghetelor se îngroapă adînc în stratul elastic al unui covor de gumă, gros de-o palmă, lucrat în careuri albe şi negre ca faţa unei mese de şah. Uşile, asemenea capitonate în gumă, sting orice zgomot din sală. Toţi vorbesc în şoaptă. Pluteşte o linişte solemnă şi rece. Am impresia că intru în biserică.

E dimineaţă. Lume puţină.

După un fel de tejghea de lemn de mahon, în forma unei imense elipse, cîţiva funcţionari tineri, în picioare, aşteaptă gata să servească publicul cosmopolit.

Nemţişori blonzi, raşi, spilcuiţi, cu nişte capete de păpuşi de porţelan, întind planuri de vapoare pe care le studiază cu mare atenţie cîteva englezoaice drepte, ţepene, în *water-proof-uii* [2], subţiri şi lungi ca nişte tocuri de umbrele.

Aceste *Miss* îşi aleg cabine pe vasele ce trebuie să le treacă de pe continentul nostru dincolo, peste Ocean.

Arăt scrisoarea cu care eram înarmat din ţară. Mi se răspunse că, fiind un caz excepţional, numai directorul de la secţia B. s-ar putea pronunţa.

[1] Bremen, oraş şi port în R.F.G., situat pe fluviul Weser. Al doilea port al ţării (după Hamburg). Aici îşi avea sediul „Norddeutscher Lloyd" (societate germană de asigurări maritime)

[2] ***Waterproof*** — impermeabil (engl.).

De după un biurou-catedră, directorul mă priveşte grav şi pătrunzător, măsurîndu-mă printr-o păreche de ochelari rotunzi, enormi.

După ce sfîrşi de citit adresa Serviciului Maritim Român, în care se arăta că sunt delegat la Congresul de Navigaţie djn Philadelphia, directorul îşi descreţi fruntea şi încercă să schiţeze un binevoitor zîmbet pe sub mustaţa lui roşie, ţepoasă.

— *Vorziiglische Gesellscbaft* — excelentă companie de navigaţie. Avem convenţie cu dumneavoastră pentru pacheboturile române de pe linia Constanţa-Egipet. Puteţi pleca peste trei zile cu „Kaiser Wilhelm II". Aveţi o cabină clasa întîia, pe punte.

în timpul cît aştept întocmirea actelor de călătorie, îngropat într-un fotoliu monumental, observ cuprinsul biuroului companiei „Norddeutscher Lloyd".

Mobilă grea de mahon, îmbrăcată în piele de marochin şi catifea moale. Sticlă groasă, lemn lustruit, bronz aurit, — toate sclipesc de curăţenie. Peste tot bogăţie. Un fel de eleganţă severă, rece...

Pe tăbliţele de alamă, prinse în uşile ce dau în celelalte biurouri, citesc nume de continente, ţări, porturi şi colonii depărtate : Africa, Sud-America, Bremen-Ostasian, Austral-Japan, Singapore-Neu-Guinea.

în mijlocul sălii, pe un postament masiv, este aşezat un mare glob terestru, încondeiat în reţele de linii colorate, întretăindu-se ca o pînza de păianjen, ţesută cu măiestrie pe toată întinderea de apă a planetei.

Din loc în loc, sunt ţintuite un fel de vaporaşe, ca nişte jucării de copii. Şi o sumă de bolduri cu steguleţe felurite însemnează pe glob linii de navigaţie şi porturi de oprire. Toate liniile colorate, plecînd dintr-un singur punct, ocolesc globul şi se întîlnesc strîngîndu-se ca într-un ghem tot în acelaşi punct de unde au plecat.

Brema e portul de plecare şi întoarcere în traficul maritim mondial, cucerit de „Nord Lloyd"-ul German — inima care pompează în toată această reţea de artere, ca într-un imens sistem de circulaţie, nutrind ţesăturile organismului pămîntesc.

Marile porturi, cu legăturile şi antrepozitele lor, atrag şi înghit avuţiile de pretutindeni, ca nişte monştri marini ce-şi întind peste mări şi oceane braţe lungi, armate cu ventuze lacome cari sug din cele mai depărtate colţuri ale solului.

Vastele întreprinderi de trafic mondial au ceva măreţ şi misterios. Parcă o forţă ocultă mişcă resorturile acestor alcătuiri metodice, cu părţi ascunse, păstrate în afară de vederea lumii profane, asemeni organelor din corpul unei maşini pe care-o vezi lucrînd fără să ştii secretul mecanismului ascuns.

Aci, în biuroul acesta rece, simţi că lucrează creierul ce comandă, imprimînd voinţa mişcărilor la distanţe de mii de kilometri, peste mări şi ţări, îmbinînd sforţările minţii omeneşti în lupta pentru cucerirea bogăţiilor pămîntului.

Lîngă mine stă un englez, tăcut, adîncit în cercetarea unui voluminos *Lloyd's Register* comparînd coloanele cu numele construcţiilor navale germane şi engleze.

Lupta aprigă, începută de cîţiva ani între Anglia şi Germania pentru imperialismul economic şi stăpînirea mărilor, se oglindeşte de minune în rivalitate comercială şi în concurenta nebună angajată între marile companii de navigaţie transatlantică.

Toată lumea se deprinsese cu ideea că recordul vitezei şi tonajului nu poate fi ţinut decît de Anglia, cu liniile ei celebre „White Star Line" şi „Gunard Line". Pe cînd marina franceză se oprise resemnată, cea germană, cu „Elamburg-America Line" şi „Norddeutscher Lloyd", începe a construi c-o îndrăzneală uimitoare transatlantice mai mari şi mai repezi decît cele engleze. Nemţii erau hotărîţi nu numai să-i imite pe englezi, ci să-i şi întreacă.

[1] ***Lloyd's Register of Shipping,*** societate engleză de clasificare a navelor, creată în 1760 şi reconstituită în 1834 cu intenţia de a furniza asigurărilor maritime şi transporturilor informaţii cît mai precise asupra navelor de comerţ. Este cea mai importantă dintre toate societăţile create în cadrul Lloyd-ului. Ea editează în fiecare an un registru ***(Lloyd's Register)*** care dă informaţii cît mai complete asupra navelor înregistrate de către Lloyd şi un repertoar cu informaţii mai sumare cu privire la toate navele de mare cu o capacitate brută mai mare de 100 tone.

Mare poftă aveam să ştiu ce se petrece in capul englezului de lîngă mine, care cerceta cu răbdare liniile încîlcite pe glob, linii ce arătau mersul vapoarelor germane. Trebuia să mă abţin. N-am îndrăznit să-l întrerup, căci ştiam bine ca unui *englishman* nu-i poţi vorbi, dacă nu i-ai fost prezentat.

Mi-am adus aminte şi de englezul care, fiind întrebat: de ce nu a dat o mînă de ajutor unui necunoscut, care se îneca, a răspuns flegmatic : „Cum era să-i întind mîna, daca nu-l cunoşteam personal ?" M-am mulţumit numai să-mi spionez uşor vecinul cu coada ochiului.

După ce-a închis tacticos cartea, a scos pipa, cuţitaşul şi o bucată de tutun solid, ca un baton de şocolată. Atîta îndemînare avea englezul în arta de-a tăia tutunul în palmă, încît nici nu era nevoie să se uite la degetele care lucrau cu o viteză şi regularitate mecanică. Ochii lui urmăreau continuu liniile colorate de pe globul terestru. Mă gîndeam ce haz ar fi făcut englezul dacă, acum cîţiva ani, i-ar fi spus cineva că în curînd va călători pe transatlanticele nemţeşti, care vor stingheri traficul maritim englez pe piaţa mondială.

Cine ar fi bănuit că într-un timp aşa de scurt, pe cînd globul se britaniza metodic, avea să se ridice aşa de năvalnic continentala Germanie, ajunsă prea tîrziu la împărţirea pămîntului în colonii, să încurce căile de apă, croite de falnica regină a mărilor, cîntată de poeţii insulari în imnuri de slavă ca *Rule Britannia*[1] /

Domni-vei peste valuri, Britanie vie !
A pămîntului domnie,
Al tău braţ e sceptrul său !
Iar cetăţile-ţi în floare,
Grămădi-vor bogăţii ;
A oceanelor întinderi
S-or mişca sub ochiul tău
Şi orice coastă mărgini-va
Ale tale-mpărăţii !

[1] ***Rule Britannia!*** **(Stăpîneşte Britanie !), imnul popular britanic, pe versurile cunoscutului poet englez de origine scoţiană James Thomson (1700—1748).**

O ! tu insula slăvită
Poporu-ţi niciodată nu va cadea-n sclavie,
Domni-vei peste valuri,
Britanie vie !

Englezul privea încruntat.

Nici un zîmbet de ironie n-am surprins pe buzele lui subţiri, strînse între dinţi. Nici o cută de dispreţ n-am putut găsi în liniile dure ale feţei sale rase, pătrate, în care se recunoştea imprimată cu forţa pecetea unei voinţi de fier.

Numai ochii lui albaştri, reci, din fundul orbitelor prea adînci, se măreau şi se micşorau uneori străpungînd parcă unele puncte de pe globul terestru care-l atrăsese magnetic.

*

Pe unul din pereţii stucaţi şi lustruiţi ca marmora, în biuroul „Lloyd"-ului era un tablou enorm, într-un cadru lat, aurit. O compoziţie greoaie, pretenţioasă, peste măsură de încărcată.

M-am apropiat să pot distinge amănuntele : Prova unei nave arhaice, în forma unui cap monstruos de dragon marin, spintecă valurile unei mări furioase. Pe corpul navei, într-o ghirlandă de frunze de stejar cu ghinde, zugrăvit în medalion — portretul kaizerului, în falnica lui uniformă de amiral.

Aceeaşi poză teatrală şi simbolică : o privire trufaşă, aţintită de la înălţimi, parcă rosteşte celebrele cuvinte :

„Viitorul nostru, este pe apă !"...

Singurul şi ultimul exemplar de *Divus Caesar,* întîrziat încă în Europa democratizată, Wilhelm al II-lea acest *Vber-Kaiser*[2], fiul unei rase aleasă să conducă poporul său de *Ober-Menschen*[3] la heghemonia universală sau la un... gigantic-crah.

Deasupra portretului, coroana imperială e aşezată pe tridentul lui Neptun şi pe o greoaie spadă feudală cu mînerul în cruce. Un vultur ameninţător, cu aripele întinse, ţine în

[1] **Wilhelm al II-lea, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei (1888—1918). Prin politica externă agresivă şi expansionistă a contribuit la declanşarea primului război mondial.**
[2] **Supra-Kaiser ; supra-împărat (germ.).**
[3] **Supra-oameni (germ.).**

cioc o flamură cu deviza portului Brema, deasupra unei ancore încrucişate cu o cheie :

Navigare necesse est,
Vivere non est necesse. [1]

De cîte ori mă gîndesc la tainele istoriei omenirii, la viaţa, grandoarea şi decadenţa popoarelor ridicate şi coborîte de roata fatală a vremii, mă opresc la veşnica îndoială a încercării de a găsi vîrsta unui popor la un moment dat al istoriei sale. Şi întotdeauna îmi apare în minte părerea acelui savant japonez care, întrebat ce oră a zilei arată ceasornicul istoriei pentru marile naţiuni europene, a răspuns că : ,,Franţa e la ora şase seara, Anglia la ora patru după-amiază, iar Germania la ora unsprezece înainte de amiază".

Cînd am plecat din biuroul „Lloyd"-ului, încărcat c-un vraf de broşuri, reclame, *Fabrplan-uii*[2] şi placarde pentru bagaje, l-am lăsat pe englez tot acolo. Cu mîinile în fundul buzunarelor, imobil, hotărît aştepta cu răbdare. Mi s-a părut însă că strîngea prea tare pipa între dinţi. în cîteva rînduri, i-am surprins pe faţă mişcarea muşchiului de încleştare a arcadelor fălcilor lui rase şi puternice.

Ceasornicul japonezului cu vîrsta popoarelor m-a chinuit toată ziua, cît am rătăcit pe cheiurile Weserului şi prin aleele de plopi argintii, crescuţi pe şanţurile astupate, cari încingeau apărînd odată vechea cetate a Bremei, portul liber al vestitei Ligi Hanseatice[3].

Noaptea am dormit foarte rău din pricină că m-a împins păcatul să întîrzii prea mult la *„Ratskeller"*[4], o colosală cîrciumă arhaică, întemeiată acum cîteva secole în beciu-

[1] A naviga este necesar,
A trăi, nu (lat.).

[2] ***Fahrplan*** — itinerar (germ.).

[3] Liga Hanseatică sau Hansa, mare uniune comercială şi politică a oraşelor şi porturilor din nordul Germaniei, interesate în comerţul în Marea Nordului şi Marea Baltică. Nucleul Ligii îl formau oraşele Hamburg, Liibeck şi Bremen. Şi-a pierdut importanţa şi s-a destrămat odată cu deplasarea căilor comerciale în Atlantic, după marile descoperiri geografice.

[4] Pivniţele primăriei (germ.).

rile primăriei. Această pivniţă istorică, un fel de templu al beţivilor, a inspirat poetului german Hauff[1] celebrele ***lieduri fantastice*** [2].

Toată noaptea am avut visuri chinuitoare. Vedeam butoaie monumentale şi ceasornice uriaşe, cari băteau sinistru şi anapoda orele nepotrivite de la un ceas la altul.

în faptul dimineţii simţii înţepătura săgeţilor de aur aruncate de soarele ce străbătea prin crăpătura ferestrei oblonite.

Şi înainte de a deschide ochii, plutind în amorţirea dulce a deşteptării, pe cînd păşeam pe lunecuşul punţei dintre vis şi viaţă, mi se trezi în minte deodată aceeaşi întrebare cu vechea îndoială : O fi mergînd oare bine ceasornicul acelui japonez ?

[1] Wilhelm Hauff (1802—1827), scriitor romantic german, devenit popular prin basmele sale cu teme din folclorul german.

[2] Titlul real al unui basm aparţinînd lui Hauff este ***Fantezii în Ratskeller din Bremen.***

ÎMBARCAREA PE „KAISEK-WILHELM"[1] $1 PLECAREA DIN KAISERHAFEN

Transaltlanticul „Kaiser Wilhelm II" e ancorat în Bremerhaven[1]. Jumătate de ceas cu trenul din oraş. Călătorii: de_ clasa treia, emigranţii, se îmbarcă cu o zi mai înainte.. Cei de^ clasa a doua, dimineaţa ; iar cei de clasa întîia, la amează.

Ca orice român, deprins cu greutăţile drumului, îmi fac planul să plec cu trenul de dimineaţă, deşi aveam biletul pentru clasa întîia.

Trenul, gata^ bufnea şi gîfîia în faţa peronului. Lumea. forfotea în gară. Un neamţ monumental, ca o statuie de bronz, c-o barbă arămie, avînd o manta pma in pammt: şi o şapcă galonată, mă opreşte la uşă.

— *Verboten!*[2] Nu-i trenul d-voastră. Aveţi bilet de clasa întîi.

— Bine, dar eu vreau să plec cu a doua.

— *Nicht erlaubtj*[3] Şi c-un gest calm, dar horărît, mă opreşte, apăsîndu-mă pe umăr cu o mînă grea, care iese-enormă din mîneca cercuită cu galoane late.

Resemnat, privesc la trenul care pleacă încărcat.

Ce bine era dacă puteam şi eu pleca mai de dimineaţă ! Aveam ^vreme să-mi caut bagajele pe care le predasem c-o-Zl ma . iJnainte^C:u toată regula lor nemţească, mă gîndeam cu grijă : Adică ***jiu*** se poate întîmpla să se încurce lucrurile atîtor mii de călători ?

[1] Bremerhaven, oraş şi port în R.F.G., dependent de Bremen,. situat la vărsarea Weserului în mare. Este şi un mare centru: pescăresc.

[2] Interzis ! (germ.).

[3] Nu e permis ! (germ.).

La ora hotărîtă pornesc cu ultimul transport. Catargele -vaselor încep a se zări. Colosul „Kaiser Wilhelm", acostat la chei, în bazenul Kaiserhaven, aşteaptă gata de plecare, gîlgîind rotocoale de fum cenuşiu pe gurile celor patru coşuri uriaşe, înălţate ca patru turnuri negre.

Trenul se opreşte brusc, din toată viteza, drept în faţa scării vaporului. Fanfara bordului izbucneşte deodată, triumfal, cu imnul imperial german.

Tot personalul, afară, ne primeşte cu pompă, la front, •ca la paradă. Defilăm prin faţa lor. Comandantul, secunzii, ofiţerii, mecanicii, doctorii, telegrafiştii, piloţii şi un batalion aliniat de chelneri — toţi lustruiţi, strălucitori în haine .albastre, cu nasturi auriţi, cu semne distinctive brodate pe gulere şi la mîneci.

Călătorii asurziţi de zgomot, aiuriţi de ceremonia neaşteptată, calcă pe scări cu paşi nesiguri, sprijiniţi, încurajaţi cu politeţă de chelnerii anume dresaţi pentru primirea şi -conducerea în cabine a călătorilor de clasa întîia.

Unul se repede ^să-mi ia pelerina, altul bastonul, încer--cînd să mă poarte cu delicateţă de subţiori pe scară. Trebuie să mă lupt ca să scap din mîinile lor, încredinţîndu-i că n-am nevoie, că prin meseria mea sunt obişnuit să mă sui pe scări de frînghie.

Pe punte, un bătrîn burghez întreabă discret pe chelnerul care-1 conduce :

— Mă rog, cine a venit cu trenul nostru ? Pleacă cineva mare ? E vreun prinţ — de se face aşa paradă ?

Chelnerul, surîzînd, face o reverenţa :

— Aşa primim noi totdeauna la bord pe pasagerii de •clasa întîia.

Mie, nu ştiu de ce, toată solemnitatea asta^mi-a amintit timpurile copilăriei, cînd admiram cu gura căscată frontul personalului de serviciu al circului. în livrele galonate, în zgomotul fanfarei, se înşirau toţi la intrarea în arenă, făcînd gardă simpaticului director Cezar Sidolli.

Mă rătăcesc prin labirintul din pîntecele colosului, pînă ce nimeresc în sfîrşit xabina mea cu numărul 300. Mă liniştesc.

Bagajele mele erau .acolo, aşezate în regulă, şnuruite, 'etichetate.

Ies afară la aer. Puntea tremură sub tălpile picioarelor, în trepidaţiile cadenţate ale maşinei ce forfoteşte înăbuşit.

întregul vapor, uriaşul organism metalic, vibrează tot, cuprins parcă şi el de emoţia mulţimii, care se agită pe punte în ultimul moment al dezlipirii vasului de pămînt. Cînd şi sacii de poştă, legănaţi într-o plasă de frînghie, se lasă spre fundul întunecat al vasului, sirena începe să mugească prelung, asurzitor.

„Moia ! Schela afară l"

Pe chei o mare de capete. Batistele, pălăriile, umbrelele flutură în aer. Un zgomot confuz, o larmă infernală. Gesturi, strigăte, izbucniri de plîns, chiote şi rîsete se amestecă în acelaşi timp pe vas şi pe uscat. Mulţimea se rupe în două : două lumi cari se despart printr-o fâşie de apă din ce în ce mai lată.

Pe cînd se ridica schela, văd pe punte o femeie tînără zbătîndu-se în braţele vînjoase ale marinarilor. Cu pălăria căzută pe-o parte, cu părul în vînt, se lupta să scape ţipînd cu disperare. La celălalt capăt al schelei, pe chei, un tînăr se frămînta croindu-şi drumul prin mulţime, cu strigăte furioase, gata să se arunce în apă.

Braţe din mulţime îl reţineau, pe cînd schela rigidă se înălţa parcă singură, încet, nepăsătoare, tăind orice legătură cu uscatul.

Deasupra capetelor noastre, de pe puntea de comandă răsună o voce tunătoare :

— *Nicht erlaubt!*

Pe cînd doctorul bordului transporta pe femeia apucată de o criză de nervi, vecinul meu, un neamţ gras, cu figura surîzătoare, îmi lămureşte cazul : O tînără pereche italiană, căsătoriţi de-o săptămînă, merge la New York. El a ieşit din vapor să cumpere gazete. în timpul acesta a început manevra de plecare.

— Ei, acum ce-i de făcut ?

— El rămîne în Europa şi tînără lui jumătate trece dincolo, în America. Păcat ! Le-a stricat luna de miere, sfîrşeşte vecinul meu zîmbind pe sub musteaţă.

De sus privim la cele patru remorchere, ca nişte jucării, care trag să ajute la manevra vasului-colos. Lanţul ancorei scrîşneşte depănînd încet, apăsat, enormele zale pe tamburul vinţului. întregul corp icneşte săltînd masa greoaie a ancorei.

Lîngă mine, doi francezi privesc cu atenţie. Cel mai bătrîn izbucneşte furios :

— Poftim ! iată ce înseamnă sa crească tonajul ia nesfîrşit. N-a venit vremea să se oprească odată la un tip anumit de vas ? Din cauza acestor monştri, trebuie să transformăm porturile. Nu vezi că nu mai încap. Trebuie să-l mişte cu remorchere. Singur nu-i capabil să manevreze în port.

De sus, de pe comandă, un zbîrnîit ascuţit de sonerie răsună. După o clipă, acelaşi sunet se-ntoarce repetat din fundul vasului — telegraful de la maşină se pusese în mişcare.

Un vîjîit asurzitor de ape răscolite se aude la pupă după cele dintîi învîrtituri de helice. Puntea începe să zvîcnească sacadat, şi întreaga osatură metalică e prinsă parcă de vibraţii dese, acordate ca într-un uriaş instrument muzical.

Titanul, tîrît pînă atunci, se trezeşte anume scuturîndu-se ca să-şi deschidă calea cu pieptul lui de fier, prin masa lichidă în care plutise adormit.

Alunecăm domol de-a lungul malurilor joase, tapetate în covoare de verdeaţă. Defilăm prin faţa fortului de la intrare. Calota cupolei cuirasate apare de sus ca o enormă carapace de broască ţestoasă, pitită în pajiştea de mătase verde.

Dezlipiţi de vechiul continent, plutim în larg. în urma noastră, prin ceaţa plumburie ce împînzeşte orizontul, abia se mai schiţează conturul şters în zare — umbra bătrînei Europe.

Puntea are aspectul unei terase de sanatoriu maritim. *hi* aerul curat din mijlocul Oceanului, îmbibat de sare şi ozon, stau sute de pasageri culcaţi pe scaune lungi. Zac aşa picurînd de somn, cu reviste şi cărţi netăiate, amorţiţi ca şerpii boa după o masă copioasă.

Cantitatea de alimente consumată pe transatlanticele germane întrece orice închipuire. Bogăţia, rafinamentul şi preocuparea pentru hrană ajunge să-ţi facă silă de mîncare. Nici în pauzele dintre cele cinci mese obişnuite pe zi, nu scapi. Abia te întinzi greoi, gîfîind pe punte, şi tavele încep să defileze cu sandvici, bulion, ceaiuri şi cafele la discreţie.

E. drept^ însă că pentru foarte mulţi pasageri mîncarea e singura distracţie care rupe monotonia vieţii de bord.

Pe vechile vapoare, din cauza spaţiului restrîns, mesele se aşezau la fel după tradiţie, în sensul lungimii vasului. Fiecare pasager îşi lua locul la rînd. Căpitanul, în capul mesei, avînd de o parte şi de alta persoanele marcante care se găseau pe bord. La marile pacheboturi transatlantice, totul e sacrificat sălii de mîncare. Nu mai ai impresia că te afli pe un vapor, ci într-o sală somptuoasă cu galerii şi sculpturi. Mese mici de patru şi şase persoane. Chelneri galonaţi şi stilaţi, servind cu atenţia concentrată ca să-ţi ghicească g'rndul din ochi. Flori^peste tot. Lumina cade de sus, printr-o imensă cupolă de sticlă colorată.

Un domn foarte grav, instalat la un biurou, după ce meditează mult şi încruntat în faţa planului sălii de mîncare, ca un general de stat-major în faţa hărţii de război, repartizează în chip savant locurile la mese după naţionalităţi, profesiuni şi ranguri sociale.

Am căzut într-un grup latin : doi ingineri spanioli, un profesor belgian, un bătrîn doctor italian, cu fiul său — un tînăr oacheş, elegant şi volubil, care din prima zi a reuşit să cunoască toată lumea de pe vapor.

Răsfoiesc broşura ce ni s-a împărţit gratuit : *Passagţerliste* K Pe copertă, lucrată cu îngrijire, jm culori, e veşnicul portret al kaizerului, cu mustaţa zburlită şi semeaţă. Numele căpitanului şi al ofiţerilor, medicii, *Ober*[2]-maşinistul, *Zablmeister*[3], *Proviantmeister*[4], *Obersteward*[5], *Oberkoch*[6], *Gepâckmeister*[7] şi tot aşa mai departe, întregul stat-major_ al bordului... Urmează numele călătorilor de clasa întîia şi a doua ; de cei de clasa treia, mulţimea emigranţilor, cari au îmbogăţit companiile de navigaţie, nu se scrie nimic. Toate informaţiile asupra vieţii pe bord se găsesc trecute aci : masa, bagaje, telegrame, baie, gimnastică, bibliotecă, laborator de frumuseţă, farmacie, ţigări, bărbier, croitor — tot confortul unui oraş civilizat, care pluteşte pe Ocean.

Timpul e bun. Pe puntea de sus, *Oberpromenadendeck*[8], lumea foieşte ca pe unul din marele bulevarde. Femei elegante se plimbă, arătîndu-şi toaletele bogate. Voalurile şi muselinele flutură în bătaia vîntului ca nişte steaguri multicolore. Observ o picantă americană care îşi schimbă patru costume pe zi.

Copii zgomotoşi, deşi au salonul lor special, se zbenguiesc în libertate pe punte ca pe aleea unui parc. O englezoaică uscată doarme cu gura căscată, cu ochelarii pe nas şi cu biblia căzută pe genunchi. Se formează un complot. Un drăcuşor de fată apare c-un „Kodak" şi scoate o fotografie.

Persoanele care în prima zi se spionează, pipăindu-se cu ochii, se apropie, formîndu-se în grupuri. O atmosferă de caldă familiaritate se stabileşte după o zi de drum.

[1] Lista pasagerilor (germ.).
[2] Şef (germ.).
[3] Trezorier ; casier (germ.).
Cel care răspunde cu aprovizionarea de merinde ; magazioner (germ.).
[5] Steward-şef (germ.).
[6] Bucătar-şef (germ.).
[7] Cel care răspunde de bagaje (germ.).
[8] Puntea superioară de promenadă (germ.).

Rar se poate întâlni, strînse la un loc, o mai mare varietate de tipuri. Sunt exemplare din toate țările și din toate păturile sociale.

Ce cîmp de studii pentru antropologi și fizionomiști e puntea unui transatlantic ! Ce bogată colecție de tipuri se poate face pentru comparații, interpretări și clasări. Nu știu de ce de cîte ori stau și privesc asemenea adunări de felurite soiuri de oameni, strînși din diferite părți ale lumii, varietăți de vițe omenești, fără să vreau mă gîndesc la teoriile răspândite asupra încâlcitei chestiuni a raselor, asupra luptei dintre blonzi și bruni și asupra tendinței de a absorbi istoria umană în istoria naturală.

Dacă nu se poate face o hartă a Europei împărțită pe rase, nu înțeleg de ce se vorbește mereu de rasă și nu de popoare, de tipuri și de însușiri.

Dacă popoarele nu sunt decît produsele istoriei, nu cu ajutorul istoriei naturale se pot cerceta. Numai știința socială și politică ne poate lămuri asupra evoluției și luptei dintre popoare.

Dacă se poate zice că există un tip german, francez sau englez, nu se poate zice că este o rasă germană, franceză sau engleză. Caracterele adevăratelor rase sunt permanente, iar însușirile popoarelor sunt variabile. Teoria germană, luată de altfel tot de la francezi, că toată civilizația europeană se datorește blonzilor, floarea umanității, și că războiul este inevitabil între rase, nu ascunde în fond decît interese, pasiuni și prejudecăți încarnate.

E adevărat atîta doar : că axa civilizației datorită elitei unui popor trece de pe un domeniu pe altul. Nu știu cine a comparat elita unui popor cu o locomotivă, care singură are mișcare proprie, iar masa poporului e lungul șir al vagoanelor inerte, cari totuși ajung să meargă tot așa de repede ca și locomotiva.

Nu se poate nega că popoarele cu aproape aceeași civilizație tind a se asemăna din ce în ce sub raportul acelorași idei, credințe și instituții, care se răspîndesc continuu în lumea întreagă.

Amestecul, încrucișarea și ușurința legăturilor tind a generaliza pretutindenea un singur și același tip de om.

în fiecare zi, la oră fixă, apărea proaspăt de sub teascurile tipografiei bordului *Ziarul Oceanului,* cu ultimile știri din lumea întreagă. Gazeta era citită c-o nespusă lăcomie. Toți se minunau, căci prea puțini erau cei care își dădeau seamă că gazeta era făcută de mult, din port, și nu avea liberă decît o coloană, care se complecta pe bord cu telegramele primite prin undele herțiene ale telegrafiei fără fir. Totuși tipografia vaporului funcționează în permanență.

în fiecare zi un ofițer, însoțit de un marinar, trecea pe punte de la un grup la altul și instruia călătorii cum să se servească de centura de salvare în caz de naufragiu.

— Slabă speranță, ne spune rîzînd un căpitan italian de marină, venit în grupul nostru.

— Lăcomia și setea de reclamă a unor companii de navigație sunt groaznice și criminale. Atrag călătorii cu luxul și viteza, dar nu fac nimic pentru siguranța vieților omenești. V'ă amintiți de naufragiul „Titanicului" ? Ancheta a stabilit pe deplin că, fiind în prima cursă, a luat un drum mai scurt, navigînd mai sus decît trebuia. A riscat trecînd în regiunea sloiurilor. Lovindu-se de un munte de gheață plutitor, care i-a spintecat fundul, transatlanticul s-a înecat.

Comandantul a fost achitat, căci avea pe bord pe unul din directorii companiei, care i-a cerut să ia drumul cel mai scurt, deși mai periculos, numai să poată trîmbița în lume că a făcut traversarea Oceanului în timp mai redus decît toate celelalte transatlantice.

Cu învoirea comandantului am plecat trei inși să facem vizita întregului vapor — doi ofițeri de marină și un inginer naval.

Pentru înconjurul punților trebuie să faci o plimbare de vreo jumătate de kilometru. Puntea e atît de lată încît se poate așeza o linie de tramvai, rămînînd loc pentru trotuare și vehicule. Coșurile sunt așa de largi încît un tren ar încăpea ca într-un tunel. în magaziile de provizii și în camerele refrigerente se găsesc vreo treizeci mii kilograme de carne,

PATRU IULIE, SĂRBĂTOAREA NAȚIONALA AMERICANA[1]

La răsăritul soarelui, chiar în clipa cînd muchea aurie se ivește scînteind pe linia orizontului, la un semnal dat, se înalță deodată pe toată lungimea vasului, marele pavoaz : sute de flamuri colorate flutură în adierea brizei de dimineață. La unul din vîrfurile catargelor fîlfîie măreț drapelul înstelat al Statelor Unite, iar la celălalt culorile germane.

La ora zece toată lumea e pe punte. Echipagiul vaporului în ținută de ceremonie. Comandantul german spune cîteva cuvinte pe englezește arătînd grav spre steagul american. Un fligornist dă un semnal lung și fanfara bordului începe imnul american. Mulțimea flutură batistele și niște stegulețe improvizate. Un cor monstru de sute dc voci acompaniază, fără măsură, notele metalice care vibrează prelungite în aer, pînă se pierd în largul Oceanului.

Lîngă mine, doi tineri negri, eleganți, complect în tenis alb, deschid niște guri oribile cîntînd aprinși cu ochii țintă sus la drapelul american.

Un bătrîn decorativ, c-o redingotă pînă la genunchi, se suie pe o estradă — primarul Philadelphiei, care se întoarce de la Londra. Statură herculeană... cap interesant... barbă albă și coamă de leu bătrîn. Vocea lui tunătoare domină larma mulțimii, forfotul mașinii și zgomotul valurilor. Citește tare, cu ton biblic, *Convenția* —• declarația de independență a Statelor Unite și părțile din Constituția redijată de Fran-

[1] La 4 iulie 1776 a fost adoptată ***Declarația de independență*** care a proclamat constituirea S.U.A.

klin [1]. Invocă apoi solemn protecția lui Dumnezeu pentru Marea Republică. Şi după ce aminteşte de Washington [2] [Lincoln [3], se întoarce şi, c-un gest larg, îndreptat spre mulțimea emigranților, pronunță clar, în trei limbi, o francă declarație: *„Noi **suntem** cosmopoliți!..."* O rasă superioară a ieşit din măduva tuturor celorlalte rase... esența tuturor energiilor omeneşti şi-a găsit loc pe pămîntul făgăduinții... cu brațele deschise marea națiune îi primeşte pe toți, pentru a-i face cetățenii unei patrii noi şi binefăcătoare...

Desigur, mulți nu înțelegeau cuvintele rostite, dar toți urmăreau emoționați elanul apostolic al vorbitorului, care încheie c-un gest hotărît, arătînd sus spre drapelul înstelat — emblema patriei — care fîlfîia maiestuos deasupra capetelor, în mijlocul Oceanului.

Un grup de fete, cu stegulețe prinse în corsaje, încep să intoneze imnul național : *Flag of **the** Free* [4].

Drapelul oamenilor liberi, salutul
nostru îți aducem ție !
Pe ocean ca .şi pe țărm tu fîlfîi mai
mîndru decît toate celelalte,
Lozinca noastră să se înalțe tot mai
sus şi fără încetare :
..Unire şi libertate acum şi
întotdeauna !"

Noi, cei din^ grupul latin, ne țineam retraşi urmărind de departe desfăşurarea solemnității. Doctorul italian, care ascultase cu mare atenție discursul americanului, începu :

[1] Benjamin Franklin (1706—1790), om politic american, cercetător în domeniul fizicii şi gînditor iluminist (în tinerețe a fost tipograf). A contribuit la elaborarea ***Declarației de independență*** şi Constituției (a cerut desființarea sclaviei negrilor).

[2] George Washington (1732—1799), general şi om de stat american ; comandantul suprem al armatei în războiul de independență purtat împotriva Angliei, preşedinte al S.U.A. (1789—1797). A adoptat Constituția în vigoare şi azi.

[3] Abraham Lincoln (1809—1865), om politic american, preşedinte al S.U.A. (1860—1865), în tinerețe tăietor de lemne şi plutaş pe Mississippi. A abolit sclavia negrilor, ceea ce a dus la războiul de secesiune. A fost asasinat în 1865 de către un .,sudist" fanatic.

[4] Steagul celor liberi (engl.).

— N-am putut înțelege niciodată natura patriotismului american. Cum pot emigranții, moleculele acestea umane, mobile, disparate şi flotante, să se modifice ca să formeze o masă omogenă, o conştiință comună, o nație distinctă cu noțiunea de stat şi patrie ? Cum pot fi cosmopoliți şi patrioți în acelaşi timp ? Cum pot emigranții, cari urmăresc politica din țara lor de origină, să fie în acelaşi timp şi buni patrioți americani ?

— E drept — răspunse profesorul belgian care stătuse cinci ani în America — că emigranții au două patrii, dar asta numai în prima generație. Copiii lor se americanizează de mici. Un sociolog figura foarte bine patriotismul nostru c-un cerc care are un centru, iar patriotismul american cu o elipsă cu două focare. în țările noastre bătrîne, ideea de patrie e aşa de veche, încît se pierde în negura mistică a vremii. în America apare în lumina proaspătă a prezentului, căci cetățenii ei n-au orizont istoric. Trăiesc din prezent şi, mai mult încă, din viitor. Pentru ei misterul nu-i în urmă, ci înainte. Cu drept cuvînt s-a zis de multe ori că America e în primul rînd o societate mare economică şi, în al doilea rînd, o societate politică şi istorică.

Tot scriitorul de care vă vorbeam a comparat patria, aşa cum se înțelege în Europa, cu o mamă foarte bătrînă, care ne-a dat sîngele şi laptele ei — venerată şi adorată dintr-un instinct de aceeaşi natură ca religia şi superstițiile ei. Simțim datoria s-o servim şi să ne jertfim viața ia nevoie, fără să ne gîndim dacă nu avem mai multe obligații decît avantaje de la ea. Pentru americani, patria, Marea Republică, este ca o femeie tînără, bine înzestrată, luată de curînd în căsătorie. Pentru ei, patria este un cadru de activitate. Patriotismul american nu-i concentrat, nu cere o abnegație. Este mai mult o exaltare a egoismului, un fel de orgoliu care se confundă cu sentimentul superiorității şi al forței. Un patriotism burghez care nu porneşte din imaginația şi poezia trecutului. E datorit unui spirit public, viguros şi clar al prezentului şi al faptelor. Salvarea statului nu-i decît salvarea

i

intereselor. în patriotismul lor, americanii au orgoliu şi iluzia unei mari misiuni în lume : tipul unei societăţi noi, o mare democraţie înţeleaptă, puternică şi înfloritoare.

pupă-amiază se organizează pe bord obişnuitele jocuri marinăreşti. Se formează în pripă un comitet, care strînge banii pentru premii. Fanfara ne ameţeşte numai cu arii americane. Zgomot asurzitor, rîs şi veselie nebună. Grotească distracţie americană de bîlci. Ghiduşii, jocuri copilăreşti şi brutale : cursa în saci,^ fuga într-un picior, „ochiul porcului", „prinderea raţelor", bătaie cu perne, lupte de box...

Americanii, chiar cei bătrîni, şi unii cari păreau c-o zi mai înainte foarte gravi, se tăvălesc de rîs. Mulţi îşi dezbracă haina şi, numai în vestă, se amestecă în jocuri şi iau parte cu toată inima. Un american, personaj marcant, scurt, bine legat, c-un cap de buldog, a trecut de la bătaia cu perne direct Ia box c-un marinar german. Un cîrd de fete zburdalnice, prinse în laţ, aleargă nebunatice pe punte şi prind la mijloc pe tovarăşul nostru de masă, tînărul şi oacheşul italian. Atît aştepta şi el : să fie răpit de nimfele americane.

Bufetul e bogat. Alcoolul, sub diferite forme, curge în valuri, înfierbîntînd capetele care se întrec în pariuri din ce în ce mai mari. Căci senzaţia riscului e un excitant violent, necesar naturii combative a americanului. Clasele s-au amestecat. Totul e permis azi — singura zi de sărbătoare naţională pe care o au americanii în cursul unui an.

Seara, luminăţie şi bal pe punte. Timp admirabil. Valuri mici, pe care transatlanticul nu le simte în mers... Puntea-i transformată într-un imens salon de dans. Lumina electrică, în ghirlande de lămpi multicolore, aruncă scînteind şerpi de foc pe oglinda tremurătoare a apei. Reflexul lor schimbă horbota de spumă a valurilor într-o cascadă sclipitoare de pietre preţioase. Cerul e fără lună şi colosul plutitor, scăldat într-o baie de lumină, îşi taie calea spintecînd masa neagră a întunericului dintre cer şi apă.

Lume multă. Eleganţă, lux, toalete foarte decoltate şi prea multe bijuterii. Pieptănături extravagante. Picioare enorme. Braţe vînjoase încing talii zvelte, şi cîte o palmă

mare, răşchirată, apasă greoi, în vîrtejul dansului, spatele abia acoperit de un fular transparent. Cîteva americane sprintene, elastice, prin care trec parcă acordurile orchestrei ca nişte curenţi electrici, se agită dansînd aşa de nebunatic încît scandalizează cumplit pe tovarăşul nostru, bătrînul inginer spaniol.

— Ce dansuri lubrice — zise el înăcrit — ce frivolitate la americanele astea. Cum se deosebesc de femeile noastre din Europa ! Nu au nici o măsură, nici o rezervă şi nici un şic Priviţi cum sunt îmbrăcate. Nici una nu are simţul culorilor. Cred că femeile aceste au sîngele cald, dar inima rece.

— La noi — îi răspunse surîzînd belgianul — sunt multe femei care au şi sîngele şi inima rece, căci nu caută decît deliciul şi triumful vanităţii. Ştii care-i deosebirea dintre o femeie americană şi una europeană ? Cea dintîi se compromite fără să cadă, cea de-a doua cade fără să se compromită...

Pe cînd stam deoparte schimbîndu-ne părerile în surdină, observăm că unele doamne foarte elegante băteau tactul fredonînd ariile cîntate de orchestră. Iar o blondă fină, c-o diademă sclipitoare în păru-i oxigenat, fluiera tare fără nici o jenă.

— începem să cunoaştem moravurile americane chiar din mijlocul Atlanticului, înainte de a pune piciorul pe pămîntul Noului Continent, spuse cu răutate spaniolul.

în cadrul uşei dinspre salonul de muzică, se ivi o siluetă graţioasă. Instinctiv ne îndreptarăm privirile spre acea apariţie strălucitoare. O brunetă cu părul buclat bătînd în albastru, cu ochi lucitori ca agata neagră. Un colier de perie îi tremura pe gîtu-i de fildeş, pe cînd păşea graţios mlădiindu-şi trupul înşărpuit armonic pe la şolduri de o eşarfă azurie. C-un zîmbet dulce şi senin, care-i lumina trăsăturile nobile, traversa maiestuoasă puntea şi se aşeză, c-o siguranţa şi măreţie de regină, tocmai în capăt, aproape de noi, alături ae cea mai urîtă femeie de pe vapor : o americană dintre cele fără sex, un fel de mucenică uscată, îmbrăcată în negru, c-o discretă horboţică albă la gît. Părul de cînepă dezlînată, ochii de smalţ albastru spălăcit, şi trupul ca un cuier.

Pe vapor i se zice „Sfînta". Era o propagandistă din ordinul *Armee du salut* [1] O văzusem în timpul zilei împărțind biblii printre emigranți.

— Ce contrast — începu din nou spaniolul — cu drept cuvînt s-a zis că o femeie urîtă e totdeauna mai urîtă decît un bărbat urît. Mă prind că splendoarea aceea de femeie, care s-a așezat alături de „Sfînta", nu-i americană. Trebuie să fie o latină. Ce nobleță ! Ce armonie în toată ființa ei.

Pe cînd stam în contemplație veni între noi, gîfîind, oacheșul italian pe care-l istovise la dans americanele, trecîndu-l dintr-o mînă în alta.

Toți trei deodată îi cerem informații asupra frumoasei necunoscute.

Italianul pufni de rîs și ne trase mai înapoi, ducîndu-ne la marginea bordului.

— E o cocotă ! Asta a făcut furori iarna trecută la Nisa. A fost lansată de un director de bancă de la Paris. După ce l-a tocat bine, s-a încurcat cu reprezentantul fabricelor de locomotive Baldwin[2], din Philadelphia, care venise pentru cîteva zile la Monte-Carlo.

E foarte interesant cazul. Cu toate că *yancheul* i-a pus milioane de dolari la picioare, ea nu poate să uite pe primul ei tip, amantul de inimă, un mic funcționar de birou. Acum se întoarce de la Paris și-l aduce și pe dînsul la Philadelphia, unde i-a făcut și lui un rost într-o mare întreprindere industrială.

Bătrînul spaniol a rămas pe gînduri ciugulindu-și bărbuța lui albă-afumată ; iar belgianul, mîngîindu-și o mustează sură, a încheiat foarte serios :

— Oricum, din partea ei, găsesc că e foarte frumos.

Ne-am despărțit. Tovarășii mei s-au îndreptat spre cabinele de culcare.

[1] ***„Armee du salut"*** — „Armata salvării", organizație religioasă de origine metodistă, creată la Londra de către predicatorul și reformatorul britanic William Booth (1829—1912). întemeiată în 1865 sub numele „Misiunea creștină", își schimbă denumirea în 1878.

[2] Locomotivele „Baldwin", după numele inginerului american Matthias William Baldwin (1795—1866), care, în 1838, a construit la Philadelphia o mică uzină de construcții ae locomotive, uzină ce a luat o amploare considerabilă o dată cu extinderea căilor ferate în interiorul Statelor Unite.

Singur, am apucat spre provă, să pot privi în lung puntea feeric luminată.

Ce impresie ciudată îți face un bal în mijlocul Oceanului ! Suntem aproape pe același meridian pe care s-a înecat „Titanicul", doar cu cîteva grade mai jos. Atmosfera asta îmbibată de-o voioșie amețitoare, setea nebună de viață și agitarea asta, are parcă ceva sinistru, profund^emoționanț.

Strîns înlănțuite, părechile se învîrtesc în văpaia sclipitoare a punței și, uneori din fugă, cîte-o privire^ cade și dincolo de bord, pe negrul luciu al valurilor înșelătoare ce bat nepotolite coastele vaporului în mers. Ochii se închid o clipă c-un scurt fior, și efemerele părechi se strîng, zburînd înainte prin nimbul de lumină, amețiți în vîrtejul dansului, ca să înșele gîndul ce stă la pîndă undeva.

Nimeni nu vrea să mai gîndească. Simțind sub tălpile picioarelor puntea de lemn solidă, fiecare aleargă îmbătat să soarbă clipa fugătoare ce-l ține suspendat în golul fără margini dintre ocean și cer, pe cînd vaporul — imagina vieței — înaintează mereu, gonind fără răgaz pe spinarea încovoiată a valurilor, prin haosul nopței oarbe.

Am făcut cunoştinţă c-un american simpatic şi interesant, înalt, uscat şi nervos. Vorbea bine franţuzeşte. Director general la o mare companie de căi ferate din Pennsylvania. în primele zile îl observasem stînd lungit pe punte ore întregi, într-o complectă inerţie, cu ochii pe jumătate închişi, fără să mişte nici dintr-<un deget. Credeam că urmează vreun regim riguros medical. Cînd l-am întrebat ce boală are, americanul începu să rîdă ca un copil.

— Sufăr de oboseală. Eu lucrez foarte mult şi am nevoie, din cînd în cînd, de cîteva zile de repaus absolut, pe care cu greu îl pot găsi. Oriunde mă ascund, subalternii mei mă află şi nu-mi dau pace. După o lungă experienţă, am ajuns la convingerea că singurul loc unde pot să mă refugiez şi să mă odihnesc în pace e numai aci pe bordul unui transatlantic. Cînd mă simt obosit, mă îmbarc şi fac un voiaj pînă în Europa, înapoindu-mă cu prima cursă. Uneori nici nu debarc deloc. Stau tot timpul pe vapor. Viaţa asta de bord şi aerul ozonaţ al Oceanului îmi fac foarte bine. Unde poţi găsi un loc mai bun de repaus şi refacere ca aici ?

Treceam cu el prin sala de fumat, admirînd sculpturile în stejar masiv, cînd îl văzui că se opreşte în dreptul unui tablou care acoperea panoul de la mijloc. O copie după un tablou celebru : scena în care Cristof Columb expune planurile sale în faţa supremului consiliu, format din călugării cei mai savanţi ai timpului — despoticul tribunal catolic care-şi bătuse joc şi de fanteziile lui Galileu. Pictorul a prins un moment interesant : Columb la mijloc, cu o hartă aruncată la picioare, ţine un compas în mînă şi, c-o privire de halucinat, priveşte în vag. în jurul lui călugării rîd bătîndu-şi joc de planurile expuse. Unii îl arată cu degetul ca pe un iluminat, alţii discută nebunia încercării de a descoperi pămînturi necunoscute în pustiul nestrăbătut al Oceanului.

— Iată — începu americanul apucîndu-mă de braţ — o lecţie straşnică pentru omenire. Columb n-a făcut o descoperire ştiinţifică, ci un mare act de voinţă, o întreprindere de energie şi de curaj, învingînd toate dificultăţile ce i s-au pus în cale.

El este cel întîi care a înfruntat groaza instinctivă, pe care omul o avea de spaţiul oceanic — acel vid planetar, evitat ca şi deşertul nisipos fără ape şi oaze. E sigur că înaintea lui visase şi alţii că dincolo de orizontul oceanic sunt pămînturi necunoscute. E probabil că, înaintea lui, vikingii din Norvegia şi Danemarca să fi atins coastele Groenlandei şi Labradorului. Nici o urmă însă n-a rămas din aceste întreprinderi efemere, fără valoare socială şi etnică.

Dacă s-a înşelat Columb plecînd cu ideea preconcepută că trebuie să ajungă în Indii, sau că mergea să caute cele două insule : Antilia şi Cipangu despre care legendele timpului povesteau minuni, aceasta nu micşorează întru nimic meritul marelui genovez, căci întreprinderea lui rămîne un mare *act de voinţă.*

Un pictor italian se instalase pe puntea de sus ca să schiţeze cîteva scene din viaţa de bord a emigranţilor. Mă apropii de el. Emigranţii !... De cîte ori în visurile fragedei vîrste, în fantezia aprinsă de citirea cărţilor ilustrate pentru copii, nu urmărisem cu lacrămile în ochi, cu inima strînsă de emoţie, peripeţiile *Emigranţilor din Brazilia.* Atras magnetic spre necunoscut, de cîte ori nu mă văzusem amestecat în gloata acelor dezmoşteniţi, cari plecau peste Ocean să-şi •caute pîinea în ţări îndepărtate.

Pentru întîia oară i-am văzut de-aproape. într-o seară umedă, pe o ceaţă deasă de octomvrie, la Rotterdam, în prima mea călătorie.

întîrziasem, rătăcind singur prin sinistrul cartier al *board-bouse-mWor*[2] infecte din jurul portului. Tavernele de-a lun-

[1] Cipango sau Cipangu — nume dat Japoniei, în Occident, Ja sfîrşitul evului mediu.

[2] ***Board-house*** — pensiune de familie (engl.).

gul cheiului, cu firme scrise în şase limbi, gemeau de-o lume zgomotoasă şi cosmopolită. în seara aceea sosise un transatlantic al liniei *„America-Holland",* şi a doua zi, dimineaţa, un alt_ vapor trebuia să plece pentru New York. Silueta* fantastică a colosului acostat la chei se desprindea din negura groasă, care învăluia portul. Jos, în faţa lui, abia se desluşea furnicarul omenesc agitîndu-se în zgomotul cricurilor cu aburi care descărcau mărfurile aduse de departe. Pe lespezile de pjatră, umede şi negre de praful de cărbune, se scurgeau tărăgănat grupele de emigranţi : oameni aiuriţi şi obosiţi, suflînd greoi, încovoiaţi sub greutatea sărăcăciosului bagaj pe care-l cărau spre vapor ; femei cu boccele în spinare, strîngînd la sîn copii mici, tîrînd pe cei mai răsăriţi care alunecau în mers agăţaţi de poalele fustelor.

în tumultul şi trepidaţia de pe cheiuri, mi s-a părut că aud o vorbă românească.

Tresar şi mă întorc. în lumina difuză a unui bec, văd un bătrîn uscat şi îndoit. Părea că se jăluie cu un glas plîngător către doi oameni mai tineri, cari-şi scoteau din sîn nişte bani^pe care-i tot numărau cu grijă. Intru în vorbă. Erau români din ţinutul Făgăraşului. Plecau în America, chemaţi de rudele lor stabilite acolo de cîţiva ani. Bătrînul, sosit atunci cu vaporul, începu să-mi înşire nenorocirea lui : Un băiat, plecat de trei ani acolo, i-a trimis bani de drum. El şi-a întocmit toate actele de călătorie, şi cînd a ajuns la New York, taman la debarcare, doctorul care l-a inspectat l-a respins că e prea slab şi bătrîn. Cică America n-are ce face cu oameni nevolnici.

— Cîinoşi şi răi la inimă sunt oamenii pe-acolo, domnule. Ci să fac ? dacă n-am avut noroc, mă întorc iar la mine în sat, sfîrşi bătrînul resemnat, pe cînd îşi schimba, cu cei doi tineri, banii — dîndu-le dolari şi luînd coroane.

Acuni privesc în jos la furnicarul acesta omenesc, din care se ridică pînă la noi un zgomot neîntrerupt şi confuz, format de atîtea limbi deosebite. După fizionomie şi îmbrăcăminte, mă încerc să ghicesc ţara din care vine fiecare. Toţi poartă cîte o placardă de carton numerotată, prinsă la cheutoarea hainei. Bătrîni sunt prea puţini, mai toţi oameni în floarea vîrstei şi femei tinere c-o droaie de copii în jurul lor. Nu dibuisem cu ochii nici un grup de români.

Mă scobor pe puntea de jos. Americanul mă urmează.

Trec pe lîngă un grup de saşi. Tăcuţi şi gravi, citesc cărţi religioase, pe care le împart pe bord, la fiecare cursă, propagandistele, pentru răspîndirea *Bibliei.*

Dintr-un grup de slovaci, o armonică îşi amestecă notele răguşite cu cele ascuţite ale unei mandoline, pe_ care o zgîrie cu foc un italian sentimental. Doi greci aprinşi se cearta din cauza unei cutii de cremă de ghete.

Tocmai în capăt, lîngă roşul aprins^ al şalurilor _ unor unguroaice îmbujorate, zăresc albul cămăşilor cu _ altiţe _ şi negrul fotelor — discretul port al femeilor din părţile Sibiului. Sunt vreo zece familii de români din Valea Oltului.

— Dar cum v-aţi hotărît, oameni buni, să plecaţi aşa departe ?

Un om mai în vîrsta, care sta cu zăbunul aruncat pe un umăr, cu ochii pierduţi pe luciul valurilor, tresări întorcîndu-se brusc spre mine.

— He ! iaca şi un domn de la noi. Ne-am hotărît să plecăm, că ne-au chemat rudele de-acolo care ne-au trimis şi bani de drum. Ce să facem ? Că noi suntem de^ prin partea muntelui. Numai rîpi şi coclauri. N-avem pămînt de lucru.

— Ei, şi aveţi de gînd să vă întoarceţi, ori aţi plecat pentru totdeauna ?

— De, parcă ştie omul ce-l aşteaptă ; de la noi din Porceşti au plecat mulţi şi s-au întors cu bani. „Cooperativa Porciştească" e una dintre cele mai bogate din ţinutul Sibiului.

O femeie rumenă şi zdravănă, tip de siliştească, cu picioarele goale pe puntea de lemn, stă rezemată de-o balustradă c-un copil la sîn. Dolofanul, pentru că scăpase sfîrcul ţîţei, ne privea încruntat cu ochii lui negri ca două mure coapte, pe cînd îşi sugea supărat buzele. Un băieţaş mai mare dormea dus, avînd drept căpătîi o căciulă miţcasă.

— Hei, ce ştiu copiii... dorm buştean, fără grijă... că dacă noi ne chinuim ca să ne căutăm norocul, e tot pentru

ei... poate or trăi ei^ mai bine cînd or ajunge mari, spuse o femeie mai coaptă, care clătea nişte albituri într-un lighean.

Pe cînd ne întorceam, americanul care observase cu atenţie figurile şi îmbrăcămintea^ — ca un geambaş la un tîrg de cai — îmi spuse cu toată convingerea :

— Sunt elemente foarte bune, le cunosc eu. Dar au defectul că se întorc înapoi în patrie.

îi răspund surîzînd :

— Noi am vrea să se întoarcă toţi.

Americanul mă apucă de braţ şi aplecîndu-se îmi şopti :

— La noi, emigranţii cari se întorc sunt socotiţi ca *laşi.* Oamenii care n-au avut curajul să lupte pînă la capăt, să izbutească, să ajungă liberi şi stăpîni. Slăbiciunea îi atrage înapoi în sclavia din care au venit. Ca şi copiii aceştia pe cari îi vedeam pe puntea asta, au venit odată nişte copii care se numeau : Carnegie, Gould, Rockefeller.

Cînd să urcăm scara, trecem pe lîngă un grup de evrei. După vechiul port — laibere lungi, lustruite, căciuli cu fundul de catifea — se cunoşteau că sunt din Polonia sau Rusia. Americanul îi arătă cu un gest larg.

— Iată tipuri care întotdeauna mi-au fost simpatice.

După o tăcere, el urmă cu hotărîre :

_ — Da, acolo unde îi văd apărînd, sunt sigur că se deschide un nou teren de lucru, de afaceri şi de viaţă. Instinctul lor vital, fineţa, energia şi tenacitatea lor, animează activitatea regiunei unde se aşează. în tragica lor istorie, veşnic rătăcitori, au fost pretutindeni un admirabil element de progres.

Ne oprim în sala de fumat, la masa profesorului belgian, care-şi bea liniştit vermutul. Americanul reluă convorbirea întreruptă.

— Noi avem încă nevoie de mînă de lucru. Dar căutăm marfă omenească bună, de prima calitate.

— Cam greu, *jl* întrerup eu, să alegeţi, cînd în fiecare an vapoarele varsă un milion de suflete pe ţărmul american — elemente aduse din toate părţile 1urnei. Ce-a mai rămas din rasa fondatoare, din tipul tradiţional al *Unchiului Sam ?* Cred că americanii de azi nu mai au nimic britanic decît doar limba, şi aceea încă foarte alterată. Traficul ce se făcea altădată cu sclavii negri, pe timpul vaselor cu pînze, se repetă azi cu emigranţii albi pe care îi transportă vapoarele transatlantice. Numai graţie acestei mărfi omeneşti s-au dezvoltat marile companii de navigaţie.

Belgianul care-şi golise paharul intră în vorbă :

— Eu cred că ceea ce a fost Mediterana pentru lumea veche e Atlanticul pentru epoca noastră. Oceanul acesta a devenit Mediterana rasei albe. Migraţiile transatlantice, amestecul acesta de rase şi popoare, toată circulaţia oceanică pe care o vedem nu este decît repetirea pe o scară mult mai mare a vechei mişcări omeneşti din Mediterana. Şi America de azi, oricît de vastă este, eu n-o consider decît ca o Cartagenă sau vechiul Tir. De cînd Oceanul, acest vid planetar, s-a transformat dintr-un obstacol într-un cîmp deschis, cu nesfîrşite drumuri, prin migraţiile maritime mai lesne decît cele terestre, se modifică repartiţia populaţiei pe glob, căutînd fatal o stabilire de echilibru după principiul vaselor comunicante.

Aluviunile acestea periodice aruncă milioane de oameni numai pe ţărmurile Noului Continent. Toate exemplarele umanităţii se amestecă şi fierb în cazanul acesta din care nu se ştie ce va ieşi odată.

•— A ieşit — răspunse scurt americanul — o varietate nouă a speciei umane. Primele colonizări spaniole n-au fost durabile, căci erau compuse din aventurieri care căutau^ aur. Numai după ce au venit oameni care, în loc de aur, căutau pîine, s-a putut fixa o populaţie care să întemeieze o societate şi un stat. Primii care au prins rădăcini au fost puritanii englezi, proscrişii Europei ; un grup selectat, oameni încercaţi, instruiţi, hotărîţi şi tenace. Elemente care-şi făcuse probele de încercare prin persecuţiile religioase pe care le suferiseră. Deşi erau certaţi cu regele Angliei, şi mai tîrziu s-au revoltat, scuturînd jugul patriei mume, ei nu erau decît englezi, căci obiceiurile, ideile şi sufletele lor erau englezeşti.

— Aşa e — îl întrerupse belgianul — dar după primii colonişti englezi, francezi şi olandezi, a început, pe la 1850,

exodul germanilor, iar de vreo treizeci de ani se scurg fără încetare toate neamurile de oameni din sudul şi răsăritul Europei : italieni, greci, armeni, unguri, slavi, români, fără să mai socotim imensa masă a evreilor din Rusia şi Polonia.

Din această invazie nu va ieşi o Americă nouă, care va compromite civilizata sau va schimba caracterul propriu pe care-l are ? Căci americanii nu se înmulţesc prin naştere, ci numai prin emigrare. Rasa fondatoare a ajuns infecundă, condamnată să dispară complect. Chestiunea copiilor, asta-i marea problemă care se pune în America.

— Dar nu ne vin copii gata făcuţi din Europa ? îi adoptăm după voinţă, închizînd şi deschizînd robinetul emigrărilor.

— Dar pînă cînd — izbucni belgianul — o să vă dăm noi copii ? Să-şi facă America copiii de care are nevoie.

Femeile americane nu vor să facă copii. Zadarnic a strigat Roosevelt[1] de atîtea ori în public, femeilor americane, că teama de maternitate este o laşitate, socotită ca refuzul soldatului de a intra în foc.

Americanele se încăpăţîneazâ ; fac de toate, numai copii nu. Cluburi, joc de cărţi, joc de bursă, beau, fumează, fac scrimă, luptă de box... Se cred cele mai civilizate creaturi de pe glob şi tipurile ideale de mîine, dar copii nu vor să facă în paradisul femeilor, care se cheamă America.

Pînă cînd o să vă facă alţii copii ? Faceţi-vă, domnilor, copii, nu mai contaţi pe alţii... Şi belgianul, care golise al cincilea pahar de vermut, sfîrşi c-o anecdotă picantă, spusă în şoaptă, pe cînd îi licăreau fosforic ochii mici în fundul orbitelor :

— Un cronicar al timpului scrie că, la Versailles, i se prezintă lui Ludovic al XV-lea un marchiz de curînd însurat c-o tînără de o frumuseţe răpitoare.

Regele a rămas profund impresionat, şi deosebita atenţie ce dase tinerei femei era vădită. Noul menaj începu să primească dese invitaţii regale. Marchizul, care cunoştea eticheta dar şi culisele curţei regale, ştiind ce trebuie sa-l coste invitaţiile primite, găsi preţul prea mare şi se hotărî la o măsură eroică : Dădu ordin să puie caii la trăsura. îşi îmbarcă nevasta şi porni întins la una din proprietăţile famiHei, în cel mai îndepărtat fund de provincie.

De-acolo trimise o scrisoare la Paris ca răspuns la invitaţiile regale :

„Noi, sire, aceştia care avem plăcerea de a trăi la ţară, păstrăm şi vechiul obicei din familia noastră ca să ne facem singuri copii..."

[1] Teodor Roosevelt (1858—1919), om de stat, preşedinte al S.U.A. (1901—1909). Numele său este legat de politica „marii bite" (expansiunea imperialistă nord-americană în America Latină)

LA ȚĂRMUL AMERICAN

Spre seara, stau lungit, dormitînd pe punte, c-o carte -deschisă pe genunchi. îmi place să privesc printre gene, la suprafața apei, dîra sclipitoare lăsată de învîrtirea helicelor în mers — un evantaliu imens de-o fină dantelă albă de spumă irizată.

Deodată mi se pare că-n aer să-ncrucişează un slab zig-zag de fulger. O agitație se simte pe tot vasul. Lumea aleargă spre pupă. Ce este ? Ce s-a întîmplat ? se întreabă unii pe alții. Toți privesc în sus.

Două păsărele, pescăruşi de mare, plutesc în văzduh, în zbor grațios, cu aripele întinse, ca nişte cruciulițe albe suspendate de-un fir nevăzut în spațiu. Pămîntul trebuie să fie aproape.

— Şi lui Columb tot nişte păsări i-au anunțat pămîntul pe care-l căuta — spune o fetiță îmbujorată de emoție.

— Şi lui Noe, înainte de a se opri corabia pe muntele Ararat, adaogă englezoaica cea care împărțise biblii emigranților.

Toată lumea e pe punte. Printr-o mişcare instinctivă, toți se îngrămădesc la provă să vadă pămîntul de care ne-apropiem.

Departe, la suprafață, pe placa de ardezie a apei, spre orizontul vaporos, se desluşeşte în zare o dungă violetă prin pînza de ceață diafană, portocalie dinspre apus.

E țărmul american.

în stînga noastră se iveşte, legănîndu-se cadențat, farul plutitor — semaforul Sandy Hook[1] — în capul unui şir de bancuri de nisip. înainte se înalță spre cer o neagră coloană de fum. E pilotina portului care ne aține calea. Vaporul nostru şi-a micşorat viteza.

Pilotina, ca un gîndac sforăitor, girează în jurul colosului potolit pînă s-agață de unul din saborduri. Pe-o scară de frînghie aruncată de sus, pilotul se suie pe bord ca o pisică. Lumea, grămadă în jurul scării, priveşte cu lăcomie, urmărind orice mişcare. Un omuleț bronzat, cu şapcă trasă pe ochi, în manta de ploaie, cu nişte cizme mari de gumă, urcă grăbit puntea de comandă — fără să salute pe nimeni, mestecînd continuu ceva între dinți. După un răguşit *All right!,* apucă brusc manivela telegrafului de la maşină. Un zbîrnîit metalic şi vasul se opinteşte, reluîndu-şi mersul direct spre vastul golf, în fundul căruia apare New Yorkul în feerica apoteoză a asfințitului. Din depărtare nimic nu desluşeşte ochiul. Nici forme, nici mişcări nu se desprind încă în zare. Sub norii subțiri şi dezlînați, cu mărgini poleite, abia se desenează pe bolta purpurie o linie frîntă, ca zidul crenelat al unei cetăți incendiate.

Defilăm prin fața forturilor Hamilton[2] şi Lafayette[3], lucrate pe nişte insule stîncoase.

Navigam întins spre lumina farului din centrul canalului — gigantica statuie a Libertății *„luminînd lumea", „speriind Uimea"* — i-a spus un francez de spirit. O femeie enorm de groasă, îmbrăcată în fier şi aramă, pe un colosal soclu de granit, ține în mînă o torță aprinsă servind ca far la intrarea portului. Cea mai mare statuie din toată lumea ; a fost oferită de către Republica Franceză cu ocazia centenarului Republicei Statelor Unite.

[1] Sandy Hook, promontoriu în Statele Unite, pe coasta Atlanticului (statul New Jersey), care jalonează intrarea în golful New York.

[2] In amintirea lui Alexander Hamilton (1757—1804), om de stat american, colaborator al lui Washington.

[3] In amintirea generalului şi omului politic francez Mărie Joseph de La Fayette (1757—1834) care a participat la războiul pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783).

O şalupă cu flamură galbenă — pavilionul de carantină — ne acostează din mers. Medicul portului se îmbarcă şi controlează „patenta de sănătate". Fără să-şi arunce ochii la călătorii de lux, îşi fixează toată atenţia la masa emigranţilor, apreciind c-un ochi expert această proaspătă marfă umană ce trebuie cercetată cu de-amănuntul, clasată pe naţionalităţi şi categorii înainte de o lansa pe piaţa americană.

O linişte^ de gheaţă cuprinde mulţimea emigranţilor îndată ce apare pămîntul în vedere. Zgomotul, cîntecul şi jocul, care înecau grijele drumului, s-au stins deodată ca prin farmec. Nici o şoaptă nu se aude pe puntea de jos. Şi toţi, îngrămădiţi la provă, ca o turmă speriată, muţi şi palizi, cu respiraţia^ tăiată, privesc ţintă înainte la orizont spre pămîntul făgăduinţii.

Ochii lor, măriţi peste măsură, sfredelesc zarea cătînd, parcă, printr-un instinct vital, să pătrundă prin pînzele necunoscutului spre care fatal îi mînă soarta.

Cu viteză redusă intrăm în port pe canalul Hudsonului (North River). La cheiurile de piatră, dantelate pe toată lungimea, apar în şir siluetele miilor de vase. Forme şi culori se pierd în negura vaporoasă ce învăluie tot portul înainte de căderea nopţei. Ne încrucişăm cu mici remorchere, care tîrăsc lungi şiruri de şalandc încărcate cu vagoane de marfă. De cîteva ori stopăm, împiedicaţi de mersul bacurilor monstruoase, *ţerry-boat,* care ne taie drumul, cărînd de la un mal la altul oameni şi animale, căruţe, camioane şi automobile, claie peste grămadă.

Munca braţelor omeneşti, multiplicată de lucrul maşinelor, se confundă în tumultul unui haos nesfîrşit, din care se înalţă în tot portul un vuiet continuu, confuz şi strident de fierării şi aburi sub presiune.

Sinistru şi maiestuos spectacol !

Alunecăm încet pe apa moartă a portului, avînd în faţă imensul decor al oraşului, care se luminează treptat sub ochii noştri.

Clădirile nu se mai pot distinge în masa de întuneric. Număr etajele după rîndul ferestrelor luminate. Mii şi mii de lumini, geometric înşirate, pîlpîie între cer şi apă. Reflectoare care te orbesc, faruri turnante, lanţuri de becuri multicolore, trenuri luminate ca nişte şerpi de foc 6e-ncrucişează ca într-o feerie de iluminaţie fantastică — o constelaţie cc astre coborîtă de pe cer jos în faţa noastră.

Vaporul, ajutat de trei remorchere puternice, cu greu îşi face manevra de acostare la chei. Râmîne în faţa unei magazii uriaşe cu mai multe etaje ce corespund anume cu punţile vaporului. Călătorii îşi pregătesc grăbiţi bagajele, spionaţi de ochii personalului de serviciu.

De obicei bacşişul pe transatlantice se plăteşte numai în aur.

încep formalităţile de vamă şi controlul actelor de intrare.

Trebuie să răspunzi la un chestionar compus numai din 32 de întrebări. Unele stîrnesc hazul călătorilor, care se stăpînesc în faţa funcţionarilor americani ce-şi fac în conştiinţă datoria. Trebuie să declari dacă eşti poligam ; dacă eşti anarhist ; dacă ai avut cîndva o condamnare ; dacă ai fost internat într-un ospiciu de nebuni sau de infirmi.

în sfîrşit... calc pe pămîntul american. Un automobil mă duce într-o goană nebună la hotel.

Prima cursă făcută noaptea prin centrul New Yorkului mi-a rămas în minte ca un coşmar chinuitor într-o noapte de boală.

Vuietul infernal care se ridică din torentul mulţimii te ameţeşte întunecîndu-ţi mintea. Fără voinţă te laşi dus în neştire pierzînd firul oricărei orientări în mers.

Strigăte, urlete, mugete, fluiere, clopote, sirene se întrec amestecîndu-se într-o beţie de zgomote asurzitoare.

Automobilele se iau la întrecere în goană la o palmă departe de tramvaiele cari se încrucişează în toate direcţiile.

Pe deasupra capetelpr, în lungul viaductului, trec trenurile aeriene c-un huruit de tunet ceresc.

Pe ziduri, pe acoperăminte, pe cer se proiectează, seînteind în toate culorile, reclame luminoase ; figuri şi tablouri care se aprind şi se sting la intervale, dîndu-ţi impresia unei feerice mişcări.

Un imens caleidoscop, care îţi orbeşte ochii şi mintea cu jocul nesfîrşit al combinaţiilor de culori şi lumini.

Orbit, asurzit şi aiurit de fantasmagoria prin care am trecut ca-n zbor, mă opresc în faţa hotelului.

în holul inundat de lumină, nu se vede nici o scară. Opt ascensoare, în mişcare continuă, se ridică şi se scoboară, servind cele 19 etaje, cu 1500 de încăperi.

Nu mă dezmeticesc decît în camera mea din al 18-lea etaj. Toate camerele au alături cîte o cabină de baie cu pereţii de faianţă. Curăţenie şi ordine desăvîrşită. Deasupra patului, într-o nişă, o scară de frînghie — mijloc de salvare în caz de incendiu.

Obosit, adorm. Şi-n prima noapte pe pămîntul Americei, într-un somn agitat, mă visez tot în cabina vaporului, balansat de valurile Oceanului tulburat, ameţit de-un vuiet surd, nepotolit, care mă împresoară chinuitor.

NEW YORK : ZGÎRIE-NORI

Eram gata să intru în ascensor, cînd americanul, tovarăşul meu de drum, mă opri.

— Hai mai înainte, la celălalt, care coboară direct, fără să oprească la fiecare etaj.

Intru în cabina elegantă în care iau loc încă zece persoane, într-o clipă suntem jos. Senzaţia căderii în vid e aşa de vie, încît simţi cum se taie respiraţia şi, instinctiv, ridici mîna în dreptul inimii.

— Trebuie să ştii — îmi spune americanul — că aci se face uz de ascensoare în aşa mod, încît oamenii de serviciu, cari le manevrează toată ziua, nu trăiesc mult. După cîţiva ani mor de anevrism sau înnebunesc.

Aruncăm o privire în *holul* otelului. Celălalt tovarăş, belgianul, cu care ne dasem întîlnire, pentru a merge la Bursă, nu sosise încă.

Holurile aceste din marile hoteluri americane au ajuns un fel de localuri publice pentru distracţie şi întîlnire. Nu sunt rezervate numai călătorilor. Intră şi ies mii de oameni, într-o continuă şi ameţitoare circulaţie. Doamne elegante, foarte multe bătrîne, stau fără nici o treabă ceasuri întregi, îngropate în fotolii comode, privesc la forfotul din sală, fumînd sau mestecînd bomboane de gumă. Lîngă fiecare fotoliu, e aşezată o scuipătoare monumentală — vase mari de aramă, artistic lucrate.

întreg etajul de jos c ocupat de restaurante, bar, cazino, săli de lectură, de ceai, de cafea, saloane de recepţii, de dans, birou de bancă, telegraf, telefon, birou de cale ferată, de teatru... Prin colţurile sălilor, aparate telegrafice ţăcă-

nesc continuu, filînd singure bande de hîrtie, pe cari apar imprimate ultimele ştiri din lumea întreagă.

Ne scoborîm în subsol, în sălile de toaletă. După ce sunt întins aproape orizontal, pe un scaun special, un american, care fluieră o arie veselă, mă bărbiereşte, pe cînd un negru bătrîn, buzat, îmi face ghetele, iar o fată blondă, surîzătoare, îmi lustruieşte unghiile.

Belgianul ne aşteaptă la o masă.

— Noi — spune americanul surîzător — cînd plecăm la lucru dimineaţa şi ne întoarcem seara, nu prea mîncăm la amiază, aşa că ne asigurăm de la început c-un *breakfast* copios : fructe, ouă, şuncă şi cafea.

Plecăm pe jos, pe Broadway, principala arteră care desparte în două New Yorkul, pe o lungime de treizeci kilometri.

De o parte şi de alta, se încrucişează stradele tăiate în unghi drept. Sistemul blocurilor şi a numerotaţiei stradelor e foarte practic, înlesnind orientarea. Peste tot o lipsă de uniformitate şi simetrie. Nu sunt perspective frumoase cari să încînte ochiul. într-un lanţ de case mici se ridică din loc în loc nişte clădiri gigantice ca nişte uriaşi între pitici. Nu se văd arbori plantaţi de-a lungul stradelor, nici faţade înflorite şi nici construcţii de o arhitectură armonică. Toată lumea pare cuprinsă aci de beţia vitezei. Automobilele aleargă în goană nebună şi fără nici o ordine, se încrucişează cu tramvaiele electrice, cari trec fulgerător în toate direcţiile. Unele nici nu opresc la halte ; din fugă se suie şi coboară numai cine poate.

Un drum pe jos, cu atenţia încordată, în vîrtejul acesta ameţitor, în haosul şi trepidaţia stradei, care-ţi irită nervii, te oboseşte cumplit. La fiecare pas ocolim lucrări, eşafodagii, canale desfundate, noi linii de tramvai subteran, explozii de^ dinamită şi perforatoare, găurind stînca pentru temeliile clădirilor uriaşe cari se înalţă într-o febrilă activitate.

— De cîte ori trec pe aci — spune belgianul — găsesc aceeaşi veşnică mişcare de dărîmare şi reconstrucţie. Parcă ar fi un oraş în formaţie, care nu mai ajunge să se termine odată. întotdeauna New Yorkul mi-a părut haotic ca un oraş ce se reface în urma unui cataclism.

Americanul îmi răspunde rîzînd :

— Europa construieşte pentru eternitate, iar noi construim numai pentru zece ani. O casă cu zece etaje e deja o clădire veche, o dărîmăm şi facem în locul ei alta nouă cu douăzeci de etaje.

Ne oprim în faţa uneia dintre cele mai ciudate şi îndrăzneţe clădiri, ridicate de mîna omului pe pămînt — celebra casă : *zgîrie-nori:* Iron Fiat.

Niciodată nu mi-am închipuit că în vîrtejul Broadwayului, mă voi gîndi tocmai la vechiul meu prieten din Isaccea : Suliman Memet Regip. Chipul lui grav, cu barba de patriarh, mi-a apărut deodată în minte din cauza pălăriei care mi-a căzut din cap pe cînd mă încercam să număr etajele, dînd capul prea mult pe spate.

Suliman, care fusese odată la Bucureşti într-o delegaţie pentru tutunuri, ca să-mi explice cît de înalte case a văzut el acolo, îmi arăta cum îi cădea fesul din cap, de cîte ori privea în sus pînă la coperişul caselor.

Iron Fiat, la o încrucişare de străzi, are o formă bizară — un imens fier de călcat — faţada e în unghi ; nu are nici o lărgime ; e asemenea unei prove de vapor, de înălţime de o sută de metri ; lungimea de şasezeci metri, iar spatele casei, lat de douăzeci şi opt de metri.

— Avem altele şi mai înalte, dar asta e foarte interesântă, aşa zveltă şi acvilină. E cea mai ascuţită casă din lume, spune americanul cu mîndrie.

La noi arta de a construi a trecut din mîinile arhitecţilor şi zidarilor în mîinele inginerilor şi fierarilor. Esenţialul în construcţiile noi e osatura metalică, cuşca aceea rigidă. Totul trebuie calculat matematic. Din moment ce scheletul e gata, umplutura de ciment sau cărămidă refractară se poate face şi de sus în jos ; de aceea vedeţi adesea case în care se lucrează încă etajele de jos, pe cînd cele de sus sunt deja locuite.

Lemnul a fost scos peste tot. Tocurile uşilor şi ferestrelor se fac de metal. Parchetele, de ciment sau marmură.

— Oricum — zic eu — urîte construcţii ; nici tm stil ; nişte turnuri făcute toate după acelaşi calup. Şi turnul lui Babei trebuie să fi avut aceeaşi arhitectură.

— Nici nu căutăm să facem arhitectură sau artă. Construim ca să cîştigăm cît mai mulţi bani. Cu tipul acesta

de case avem maximum de cîştig. Intr-o singura clădire băgăm două-trei mii de oameni. Am rezolvat o problemă grea şi suntem mîndri de soluţia găsită. Căci de nevoie am ajuns la^ acest tip de case. New Yorkul e aşezat pc o insulă stîncoasă. Partea cea mai îngustă e tocmai asta pe care-i concentrată toată viaţa comercială. Era natural să mergem în sus, unde nu ajung nici praful, nici muştele.

Aţi observat cum se lucrează temeliile acestor case ? Se fac găuri, sfărîmînd stînca cu dinamită şi se aşează coloane de fontă. Acum s-a ajuns la construcţii uriaşe, chiar pe teren nisipos, prin ^puţuri betonate, adînci de treizeci de metri, în cari se bagă coloanele metalice.

Credeţi că noi n-am putea face şi lucrări monumentale de artă? Avem şi oameni, şi bani. Un singur lucru ne lipseşte : timpul.

V-aţi întrebat în cîţi ani s-a lucrat Notre Dame[1] sau Sfîntă Sofia[2] ?

Caracterul epocei noastre e transformarea şi multiplicarea. JVeşnica_ luptă dintre cantitate şi calitate. Noi judecăm şi lucrăm cantitativ, nu calitativ.

[1] Construcţia bisericii metropolitane Notre Dame de Paris, situată în l'île de la Cite, a început în 1163 fiind terminată, în ansamblu, în 1245.

[2] Construcţia bisericii Sfîntă Sofia, capodoperă a arhitecturii bizantine, a fost începută de Constantin cel Mare şi terminată de fiul său Constante. După două incendii ea a fost restaurată de Teodosiu II şi de Justinian. După cucerirea Constantinopolului, turcii o transformă în moschee, adăugîndu-i patru minarete..

LA BURSA

Vorbind, ajungem pe jos în *Wall Street,* cartierul băncilor şi trusturilor. Creierul financiar al Americei e chiar pe vechile fortificaţii cari apărau New Yorkul dinspre mare. O stradă îngustă pe care nu sunt decît clădiri masive şi sumbre.

Asurzitorul zgomot metalic, scrîşnirile roţilor pe raiuri, fluierile, clopotele şi sirenele au încetat. Tramvaie, automobile, trăsuri nu au voie să treacă pe aci.

în schimb, de la distanţă, glasurile omeneşti din marea de capete, cari se mişcă între ziduri, vibrează într-un freamăt neîntrerupt şi vag, asemenea unui imens zumzet ridicat din roirea a mii de stupi de albine.

Trecem pe lîngă edificiul tezaurului statului, sucursala celui din Washington. în beciuri e depozitată, în permanenţă, bogata rezervă metalică în monede, aur şi argint în bare, de-o valoare de cîteva miliarde. Construcţia interioară e un fel de fort cuirasat, păzit de o gardă de o sută de oameni armaţi.

Ne oprim în dreptul Bursei. O faţadă de templu antic. Gigantice colonade corintiene. înăuntru, de la primul pas, te opreşti aiurit. Spectacol unic, pe care mintea omenească nu-l poate închipui. Iadul agitat de mii de oameni posedaţi, cari se zbat chinuiţi parcă de o suferinţă internă. O nebunie epidemică. O exaltare colectivă. în delirul beţiei de speculaţie, toţi urlă sălbatic, ţipă strident, fără să se înţeleagă ceva, aleargă şi se îmbulzesc în grupe, cari se fac şi se desfac, îmbrîncindu-se cu pumnii strînşi, cu ochii injectaţi, cu :spume la gură.

îngrozit, lupt încordat, mişcînd coatele ca sa ies din tumultul care îmi strivea coastele ghiontite la fiecare pas. în sfîrşit, scap şi răsuflu mai liber într-un colţ al sălei. Privesc şi nu pricep nimic. Văd că unii, cari ţipă ca nişte turbaţi, fac în acelaşi timp semne ca surdo-muţii, repezind degetele crispate în ochii altora, cari răspund la fel.

Americanul nostru face haz şi ne lămureşte că, din cauza zgomotului asurzitor, nu se pot auzi vorbele, şi unii întrebuinţează alfabetul cu semne, limbajul surdo-muţilor.

Trecem într-o altă sală. Lumea mai potolită. Nişte domni gravi, îngropaţi comod în fotolii, privesc ca la teatru în faţa unor imense panouri cu numere, cari se înscriu automatic în dreptul numelor de oraşe. Se ştie în fiecare minut cursul de la celelalte Burse şi fluctuaţia pieţelor de la Londra, Paris, Berlin...

Americanul îmi arată doi bătrîni într-un colţ. Dormitau cu ochii închişi, cu capetele răzămatc dc spetezele capitonate ale fotoliilor.

— Aceştia nu mai fac afaceri, dar vin regulat numai de plăcerea excitaţiei care le-o dă Bursa, cu mirajul ei de speculaţie.

în fund, e un fel de bufet. Toţi stau în picioare, cu pălăriile în cap, mănîncă şi beau pe fugă, servindu-se numai c-o mînă, în cealaltă ţin nişte liste lungi acoperite cu cifre pe cari le controlează mereu.

Am ieşit buimac în stradă. Simt nevoie de cîteva minute de linişte. îmi vuieşte continuu în minte zgomotul de la Bursă. Şi nu ştiu cum îmi apare iar figura gravă a lui Suliman.

Ce om cuminte şi demn.

Mă forţez să mi-l închipui smuls deodată din viaţa contemplativă de la Isaccea şi transportat în vîrtejul asurzitor al Bursei din New York. îmi aduc bine aminte de el, cum făcea morală unui băiet ştrengar, odată, la umbra geamiei, sub ghirlandele de foi de tutun puse la uscat, pe cînd beam delicioase cafele cu caimac — cinci bani cea,şca şi zece, feligeanul — cum era pe vremea aceea.

— Nici nu şade frumos la obraz — zicea el — omul să alerge, să zbiere ca dobitoacele şi să dea din numi cînd vorbeşte. Omul trebuie totdeauna să se ţină calm, aşezat şi demn.

Masa de seară o luăm la hotel. Americanul trebuia să plece a doua zi la Pittsburg. Ţinea mult să ne întîlnim încă o dată cei cîţiva tovarăşi de pe vapor, care ne găseam la acelaşi hotel. Adăogase, cu un aer misterios, că ni se rezervă o surpriză.

Masa era pregătită aparte într-un salonaş mobilat cu eleganţă. Sosise cei doi spanioli, profesorul belgian şi doctorul italian singur. îl întrebăm de fiul lui, care dispăruse din momentul debarcării. Bătrînul răspunse surîzînd radios :

— Trebuie să vie imediat. O să-i scuzaţi întîrzierea, că-i în febra însurătoarei.

— Cînd ? Cum ? Aşa de repede ? Cînd a avut vreme numai în două zile ?

Pe cînd aşteptam toţi curioşi răspunsul, uşa se deschide brusc. Apărură două americane însoţite de tînărul şi oacheşul italian.

Miss Ethel şi sora ei mai mare, *Miss* Esther. Pe cea mai mică o recunoscui îndată. Era fetiţa cu părul roşu care ne atrăsese atenţia la toţi cu fluierăturile ei în timpul balului de pe vapor. Fără nici o umbră de sfială ne strînse mîna voiniceşte la fiecare şi se adresă americanului voioasă, c-un aer triumfător.

— Ei, vezi !... în patru zile, afacerea e terminată. Duminică facem nunta. Am dat o telegramă azi mamei, care-i la băi, în Newport [New]

— Dar tata ce zice ?

— Tata nu poate zice decît ce zic eu în materie de căsătorie, ca şi în orice chestie de libertate de acţiune.

— Bravo ! interesant caz, izbucni în hohote de rîs americanul.

Traversezi Oceanul, stai la Paris o săptămînâ, ca să-ţi alegi toalete de sezon, şi dnd te întorci, aduci pe lîngă toalete şi un bărbat.

lată, domnilor, ce înseamnă o fată americană. Cele mai multe au pretenţia de a importa toalete şi bărbaţi din Europa.

Toţi facem haz de verva americanului. Singură *Miss* Esther, sora mai mare, serioasă şi băţoasă, schiţă numai un surîs acru şi enigmatic.

[1] Newport New, oraş în statul Virginia, pe malul golfului Chesapeake.

La masă, lîngă mine, bătrînul doctor, în surdină, mă puse în curent cu această căsătorie, accelerată, cum o numea el.

— Americanele astea sunt nebune. Parcă îşi joacă viaţa. De pe vapor a pus ochiul pe băiat. Ea l-a cerut. Ai observat că aci femeile sunt mai îndrăzneţe, mai ofensive decît bărbaţii. M-a tîrît şi pe mine la tatăl ei. Pare om solid ; trebuie să învîrtească mari afaceri. Nu mi-a făcut impresia că-i tocmai încântat de căsătorie ; dar ce poate face dacă fata vrea ! Nu-i dă nici un ban zestre ; l-a asigurat însă că, în cîţiva ani, ajunge om bogat, dacă are calităţi personale. După ce a întrebat cu ce s-a ocupat băiatul pînă acum, a luat telefonul de pe biurou, a vorbit cîteva minute şi ne-a comunicat pe loc că i se va încredinţa reprezentanţa generală pentru Italia a unei mari case de automobile.

— Dar sora ei mai mare, pare că nu-i măritată, întreb eu în şoaptă.

— Asta e un fel de misionară, secretară la celebra societate LW.K.A. — Asociaţia femeilor creştine americane. Declară net că nu se mărită, ca să nu-şi piardă libertatea de acţiune.

Le privesc pe amîndouă, comparîndu-le :

Miss Ethel, vioaie, zglobie, ciripeşte ca o păsărică. Are un cap de copil nebunatic ; cu tenul roz, ochi albaştri. Nu-i mai tace gura ; continuu vorbeşte şi rîde c-o admirabilă naturaleţă, fără pic de cochetărie.

Soră-sa mai coaptă, cu ovalul figurii foarte fin, dar cu tenul pal, cu privire fixă, de oţel ; vorbeşte puţin, cu un fel de gravitate monastică, un amestec bizar de candoare şi autoritate.

Nu ştiu cum s-a deschis vorba despre Bursa pe care o vizitasem în timpul zilei. Eu întreb cum se face că mai toate Bursele mari au aceeaşi arhitectură. Faţada în stil antic, colonade clasice elene.

_— Şi totuşi — întrerupse belgianul — origina Bursei nu-i grecească. Monumentul lui Mamon, templul viţelului de aur, ar trebui să aibă un stil fenician, căci e produsul geniului semit, introdus şi în civilizaţia ariană.

Discuţia s-a aprins pe această temă, dar argumentele erau slabe de ambele părţi. Americanul susţinea că Bursa

nu-i invenţia Cartaginei sau a Ierusalimului. în China e de mii de ani ; Roma şi Bizanţul au avut Bursele lor.

Belgianul, ca să dovedească origina semită a Bursei, pornea de la legenda biblică :

— A trebuit să ajungă Iosif prietenul doamnei Putiphar, ca să-l bage pe faraonul Egiptului într-o speculaţie de grîu. Căci, în fond, afacerea cu strîngerea recoltei în cei şapte ani buni, pentru nevoia celor şapte ani de foamete, n-a fost decît o acaparare de grîu, o pură speculaţie de Bursă.

— Specula, domnilor — reluă americanul — este veche ca şi lumea. Toţi o practică şi toţi se plîng de ea. Cu drept cuvînt, un economist a comparat specula cu vîntul. Bate în toate direcţiile şi, dacă uneori pricinuieşte naufragii, mai totdeauna aduce foloase, căci umflă pînzele corăbiilor, împingîndu-le pe suprafaţa mărilor.

Specula este creatoare. Fără ea lumea ar fi staţionară, condamnată la imobilitate. Ea este imboldul_ progresului. Trebuie să ne aşteptăm că şi dacă ajunge la societatea colectivistă a lui Marx, lumea încă va specula, măcar asupra bonurilor de lucru.

Miss Esther, care abea deschisese gura pînă atunci, începu să-şi arate părerile, încălzindu-se pe măsură ce vorba îi ajungea tot mai autoritară.

—• Eu nu văd în Bursă decît un imens tripou patronat de stat, unde se pontează ca la orice casă de joc.

Beţia speculaţiei atrage şi pe cei mai tari oameni în vîrtejul Bursei. Desfiinţarea ei este o chestie de higiena socială. Febra aceasta a riscului lucrează ca un dizolvant al societăţii, este un agent de descompunere socială. Setea de joc, viţiul lăcomiei irită nervozitatea şi produce un dezechilibru mintal. Omul nu mai munceşte, căci nu mai consideră averea ca produs legitim al muncii zilnice, ci ca un produs al hazardului şi al fraudei. Cîte averi se fac şi se desfac în cîteva minute, cîte escrocherii savante, cîte victime şi blesteme nu se aud în fiecare zi sub bolţile şi în jurul acestui locaş sinistru, înălţat numai pentru cultul banului.

Americanul, care ascultase cu răbdare întreaga tiradă morală, răspunse rîzînd cu ironie.

— în chestiile financiare, de obicei, morala are o metodă foarte comodă : condamnă sau scuză totul în bloc. în fond,

ce este Bursa decît un tîrg, un bîki de valori. în societatea noastră, democraţie modernă, Bursa are un rol foarte important. E un organ absolut necesar şi util vieţii publice. Ea animează producţia, căci atrage şi pune în circulaţie banii cari înainte vreme se ţineau la ciorap şi sub grinda podului casei.

Nu trebuie să-i uităm marile ei calităţi. Bursa e cosmopolită, independentă şi francă. E o forţă care nu poate fi supusă, cenzurată sau linguşită. E mai presus de politică, intrigă şi diplomaţie. Nu-i influenţată nici de suverani, nici de popor, căci nu-i o înjghebare artificială de stat. E un organism viu şi independent.

Bursa e uneori singurul barometru social la care aleargă opinia publică.

DE VORBĂ C-UN PRIETEN

în Brooklyn[1], la o mare întreprindere tehnică, întreb de inginerul Aurel S...

— Etajul 19, biroul R.

Intru fără să bat la uşă. Pereţii camerei, tapisaţi dc sus pînă jos cu planuri de maşini. în fund, după un imens biurou american, între două telefoane şi doua ventilatoare electrice, a căror helici zbîrnîie învîrtindu-se ameţitor, un domn ras, numai în vestă, cu mînicile cămăşei suflecate pînă la cot, dictează ceva în gura mare unei fetiţe blonde, care stă în picioare în faţa lui, luînd note stenografice.

Mă aşez nepoftit pe-un scaun şi aştept.

Cu atenţia încordată, ascult modulaţiile vocei omului de la biurou, privesc figura cu trăsături energice, fruntea lată, brăzdată de cute adînci, capul mare, pleşuv — numai la tîmple două tufe de păr cărunt.

E Aurel... cum a îmbătrînit... ce schimbare poate lua figura omenească în cursul vîrstei... de necrezut. Cîţi ani de şcoală am stat alături de el, pe aceeaşi bancă ! Ciudat lucru... Copilul acela bălan, vioi, cu ochii ca două mărgele albastre — aşa cum mi-a rămas în fundul minţii — şi omul acesta greoi, pleşuv, de la biuroul din faţa mea, e una şi aceeaşi fiinţă.

Cu repegiune şi claritate, trec prin lumina minţii icoane din trecut : într-o oră de latină, la teză, ne-a prins copiind. Profesorul, un bătrîn răguşit, tuberculos, şi-a înfipt degetele uscate în părul nostru, ne-a ciocnit cap în cap, ne-a tîrît

[1] Brooklyn, district în New York, în vestul insulei Ixing Island, cu peste 2 600 000 locuitori.

pînă la uşă, repezindu-ne pe amîndoi afară cu un rîs cavernos care mi-a rămas pînă azi în urechi.

Odată, la o inspecţie în pupitre, ne-a confiscat cărţile de citit... nu ne-a dat voie să ieşim în oraş... Eu aveam degetele negre de cerneală şi el avea obiceiul să-şi muşte unghiile...

Un zbîrnîit strident de telefon.

Fără să-şi ridice ochii, mecanic, întinde mîna la receptor. După cîteva cuvinte, strigate cu enervare, îşi ridică brusc capul, dînd cu ochii de mine.

— Aurel ! Nu mă cunoşti ?

O clipă îşi încruntă sprîncenele. Se ridică de pe scaun şi deodată, cu faţa luminată, aruncă receptorul pe biurou, repezindu-se cu braţele deschise.

— Tu aci? De cînd? Cum m-ai nimerit? Asta-i colosal L. după atîţia ani... stai să văd... douăzeci... ba nu, douăzeci şi trei de ani de cînd am plecat din ţară... din anul al patrulea, de la Iaşi...

Surprinsă, nedumerită, blonda americană, văzînd doi oameni în vîrsta îmbrăţişîndu-se, ţupăind ca doi copii, rîzînd şi vorbind în gura mare o limbă neînţeleasă, îşi strînse discret foile, ieşind pe uşă în vîrful picioarelor.

Ne pipăim, ne mîngîiem cu priviri înduioşate, simţind cum în bucuria revederii noastre, picură amară otrava regretelor. Ne-am despărţit copii şi ne găsim bătrîni.

Şi pentru că atîtea aveam să ne spunem, ne-am pomenit deodată amîndoi tăcînd.

^ — Dă-mi o oră cînd putem să ne vedem în linişte, să stăm puţin de vorbă.

— Eu fierb în iadul ăsta toată ziua. Numai de la nouă seara sunt liber.

— Vii să mă iei la ora 9 de la hotel „Monopol".

Un restaurant, în grădină, pe coperişul unei case cu douăzeci şi unul de etaje.

t..^ta ^e ver deaţă, pe mesele cu feţe albe, scînteiază sticlăriile în lumina electrică a globurilor multicolore. Acordurile unei orchestre ascunse într-un boschet de oleandri tre-

mură pierdute în vuietul neîntrerupt ce se ridică de jos, din haosul stradelor nepotolite, mereu, uniform şi vag ca zgomotul unei cascade îndepărtate. La o masă din fund, într-o nişă de iederă, stăm amîndoi. De două ceasuri petrecem rîzînd şi povestind amintirile copilăriei trăite împreună. Răscolind trecutul mort, reînviem chipurile dascălilor noştri, nişte tirani cu apucăturile şi ticurile lor rămase de atîta vreme în fundul minţii noastre.

— îţi aduci aminte, odată, în ora de trigonometrie, pe cînd bietul conul Ghiţă R... umplea tabla cu formule încîlcite, noi, în paradisul băncii din fund, cu atlasul geografic şi cu Jules Verne dinainte, aşterneam pe caietul de calcule proiectul unei vaste organizaţii de colonizare _ în Congo, unde hotărîsem negreşit să emigrăm la sfîrşitul anului şcolar.

Şi cînd ne-a prins... ce mutră ! Cu ce satisfacţie îşi freca ciocul de barbă, citind în hazul întregei clase proiectele noastre asupra unei şcoli de trei sute elevi negri indigeni, condusă de doi profesori albi. Cu ce bucurie am intrat la închisoare ! Şi ca să nu ne prindă la inspecţie cu cărţi de citit, am ascuns în pantaloni două romane de Zola. Cu ce deliciu devoram acele cărţi, lungiţi pe paturi de lemn, acoperite cu rogojini, la lumina chioară a unui muc de^ luminare, adus pe ascuns de cerberul nostru, soldatul Bălaiasa, pe care-l conrupeam cu mucuri de ţigări !...

Tocmai pe [la] sfîrşitul mesei, în faţa cafelelor, după ce ne-am aprins nişte havane veritabile, Aurel începu să povestească în linişte :

— Ştii cînd am plecat de la Iaşi, din ^Şcoala militară... Erau trei burse : două pentru Politehnică şi una pentru Brest. Cu ce invidie ne privea toată şcoala, _ pe noi cari reuşisem la concurs ! Nu-ţi mai spun ce impresie mi-a făcut la vîrsta aceea Parisul. îmi aduc aminte cu ce bucurie călcam pe stradele a căror nume îl cunoşteam din romanele lui Zola, pe care le aveam proaspete în minte.

La primul examen, la Paris, am căzut cu succes toţi trei. Trebuia să facem un an de preparaţie pentru franceză şi matematici.

Ne-am înscris la liceul „St.-Louis".

Deşi ne-am pregătit destul de bine, am căzut şi la al doilea concurs.

Ataşatului nostru militar de la legaţia din Paris i s-a dat să înţeleagă să nu mai încercăm de prisos. România făcea parte din Tripla Alianţă şi împănase cu elevi toate şcoalele speciale din Germania. Am primit ordin sa ne întoarcem în ţară. Ceilalţi doi colegi s-au întors ; eu am rămas pe loc.

Ce m-a hotărît să rămîn singur, fără nici o resursă în haosul Parisului ? Din ţară nu mai aşteptam nimic. Părinţii muriseră. Un unchi, funcţionar sărac, creştea pe singura soră ce o mai aveam. într-o seară, la o cafenea din Cartierul Latin, întîlnesc pe un fost coleg de liceu. Trebuie să-ţi aduci şi tu aminte de Arnold L...

— Cum nu, băietul croitorului de dame, de lîngă liceu. Cel care ne împrumuta cărţi de citit.

— Omul ăsta mi-a dat prima pildă de putere de muncă şi de voinţă de oţel. Urma la Medicină şi, ca să poată cîştiga cîţiva franci pe săptămînă, da lecţii, făcea contabilitate la un biurou comercial, urmărea spitalele şi farmaciile pentru a înlocui cu plată, duminicile, pe internii şi practicanţii cari plecau să se plimbe în împrejurimile Parisului. îl priveam cu admiraţie şi gelozie.

M-am hotărît să-l imit. M-am încăpăţînat să trăiesc prin nune însumi, să răzbat cu orice preţ. Dam lecţii dc matematici, pregăteam candidaţi pentru diferite şcoli tehnice. Un an de mizerie m-am zbătut în haosul Parisului. Nu mai puteam. Erau zile în care mă culcam flămînd. Priveam cu necaz la Arnold, pe care îl întîlneam adesea. Călca din ce în ce mai sigur. Trebuia să ajungă la ţintă. Mă privea cu milă şi uneori cu ironie. Odată, văzîndu-mă disperat, mi-a spus zîmbind : „Voi nu trebuie să vă comparaţi cu noi : rasă veche de cinci mii de ani. Noi ne îndoim, dar nu ne rupem."

Cînd am văzut că nu mai pot răzbi la Paris — în ţară îmi era ruşine să mă întorc — m-am hotărît să plec în America... Ca ajutor de mecanic pe un vapor francez, am străbătut Oceanul. Nu-ţi mai spun peripeţiile prin care am trecut. E destul să ştii că, deşi făcusem matematicile superioare, am şters aci geamurile de la vagoane, farfuriile de la restaurant, am condus vagoane de tramvai, pînă mi-am găsit un loc umil la o fabrică de maşini. Făcusem prostia să debarc la New York fără să cunosc bine limba engleză.

— Şi cum ai ajuns la situaţia de azi ? îl întrerup eu curios.

— Prin ajutorul religiei.

— Cum ? fac eu nedumerit.

— Foarte simplu. Am să te lămuresc îndată.

Aveam o cameră plătită cu săptămînă. Nu cunoşteam pe nimeni din locatarii aceleiaşi case. Duminica mai cu seamă mă simţeam singur, izolat. Toţi vecinii mei, *prezbiterieni* uniţi, se duceau cu evlavie la biserica din apropiere. Aveau clubul lor, adunări, cîntece, o organizaţie complectă, care-mi păruse la început condusă cu o rigidă disciplină.

într-o seară, pe cînd mă întorceam singur şi amărît spre casă, mă ajunge din urmă un american uriaş, ras, cu părul sur, cu faţa roşie, fragedă ca de copil, c-o redingotă neagră încheiată pînă la gît. 11 mai văzusem de cîteva ori şi bănuiam că-i un preot predicator din secta prezbiteriană. Cum aveam acelaşi drum, intrăm în vorbă. în loc să mă întrebe de ce naţionalitate sunt, mă întreabă ce religie am. Mi-a fost ruşine să-i spun că n-am nici una şi nici nu simt nevoie. I-am spus cu jumătate de glas că sunt ortodox.

„Dar nu te duci niciodată la biserică ? mă întreabă blajin. Tc văd totdeauna singur, stingher. Asta nu-i bine". Şi cu duhul blîndeţei începe o adevărată predică în stradă.

„Omul e animalul sociabil la culme. Nu poate rămînea izolat în spaţiu. Se pierde ca sămînţa aruncată în vînt. Fiecare individ trebuie să facă parte dintr-o comunitate. Credinţa şi solidaritatea încheagă cimentul societăţii moderne."

în sfîrşit, îmi arată direct avantajele care le pot avea, dacă intru în gruparea lor.

A doua zi m-am făcut prezbiterian unit.

Ei bine, crede-mâ că, din ziua aceea, parcă am schimbat macazul vieţii. Viitorul era asigurat.

Acestei întîmplări datoresc în cea mai mare parte situaţia la care am ajuns azi.

Am fost încredinţat unui profesor, care m-a învăţat limba „americană". Am fost recomandat într-o slujbă bună la un biurou de construcţii.

Aripa protectoare a grupului din care făceam parte o simţeam la fiecare pas. Am fost introdus la o bancă pe acţiuni care finanţa nişte mari întreprinderi industriale. Ajutat să mă specializez în electricitate, recomandat la casa

unde mă găsesc şi azi, ajuns din grad în grad pînă la postul de director al secţiei motoarelor electrice.

— Nu înţeleg — îl întrerup eu — cum pot fi asa de evlavioşi americanii aceştia realişti, cu simţul lor aşa de practic şi pozitiv ?

— în lumea asta nouă —- începu el să explice — unde n-a fost un teren propriu pentru artă şi filozofie, numai religia era singura formă de viaţă speculativă, singurul ideal posibil. Şi nu uita că primii colonişti nu erau decît nişte *sectari* care-şi găseau aci adăpost. Forţa iniţială a fost religia ; pe temelia ei s-a format această nouă naţiune. Dar aci biserica are alt caracter decît în lumea veche.

Nu are nimic mistic. Statul nu se amestecă. O libertate de credinţă absolută. Cel mai larg spirit de toleranţă. Individul singur caută să se încadreze într-o comunitate. Omul îşi plăteşte biserica şi preotul, cum îşi plăteşte chiria casei pe care o locuieşte. Biserica e mai mult o şcoală decît un templu, e un club, o sală publică de conferinţe morale şi concerte religioase. Teologi abili, oratori de talent fac prozeliţi, atrag publicul prin reclamă, discursuri, muzică, fonograf, adună bani, construiesc, cumpără sau închiriază localuri de biserică. Sunt aci numai 160 de secte religioase. O babilonie de confesii independente, fondate pe libera interpretare a *Bibliei.*

Este o perpetuă concurenţă între religii. Zilnic răsar profeţi moderni ; unii cu mari calităţi financiare, cari inventează religii noi, organizînd în jurul bisericii cluburi, bănci, întreprinderi comerciale şi industriale pe acţiuni. Diversele biserici americane sunt întocmiri practice şi comode. Acum se agită ideea unificării religiilor, organizîndu-se un imens trust al bisericilor.

Eram la al doilea rînd de cafele, cînd îl întrebai brusc :

— Dar cum se face că ai rămas pînă acum neînsurat ?

El începu să rîdă zgomotos. Şi, după ce-şi aprinse havana stinsă, se hotărî să vorbească, după oarecare şovăială.

— Aci, vezi tu, nevasta e un obiect de lux. Omul luptă să facă bani. După ce a ajuns bogat, îşi permite luxul de a-şi lua nevastă, ca un obiect rar, de mare preţ.

— Ei bine, dar tu ai ajuns într-o situaţie în care poţi să-ţi permiţi şi acest lux.

— Hm ! făcu el clătinînd din cap, e adevărat ; dar trebuie să-ţi mărturisesc că un fel de laşitate m-a împiedicat. Niciodată n-am avut curajul să iau o americană.

Aci femeia e ca un copil răsfăţat, şi cauza, de la origină, e că cei mai mulţi colonişti veneau singuri. Era mare lipsă de femei la început. Li s-a creat un regim privilegiat de care, prin tradiţie, se bucură şi abuzează femeile de azi. Acest cult al femeii a ajuns în America exagerat, şi situaţia bărbaţilor a devenit umilitoare şi ridicolă. Sunt un fel de servitori ai femeilor. Ei muncesc şi ele consumă. Bărbaţii sunt priviţi aci numai ca nişte maşini de făcut dolari pentru ca femeile să-şi poată satisface gusturile de lux, toalete, bomboane, plimbări şi voiaje.

Cu drept cuvînt se zice că America e paradisul femeilor. Ele domnesc aci. Viaţa de familie aproape a dispărut. Copii nu vor să aibă. Şi cînd au, sunt încredinţaţi altor femei, plătite să^i crească. Nu vor să se îngrijească de casă şi menaj, locuiesc în apartamente mobilate, mănîncă la restaurant, umblă toată ziua forfota prin prăvălii, cofetării, cluburi, societăţi ; au oroare de ocupaţiile casnice pentru cari, zic ele, sunt negrii.

— Şi totuşi — îi spun eu — dintre toate tipurile de femei găsesc că americana e cea mai interesantă, cea mai simpatică şi la nivelul cel mai ridicat.

în general frumoasă, zveltă, elegantă, emancipată, fără a fi pedantă, vioaie, graţioasă, fără a fi frivolă, uneori excentrică, dar totdeauna demnă şi sigură de sine.

îmi place felul cum privesc ele oamenii drept în faţă, fără să pozeze şi fără să se alinte. în ochii lor calmi, senini, au un fel de curaj moral, un bun simţ şi un echilibru admirabil.

în lumea asta de afaceri negustoreşti, parcă numai femeia reprezintă frumosul, arta şi cultura.

Că femeia e atrasă aci de spiritul public şi ocupaţiile casnice n-o mai reţin ca înainte legată de cămin este explicabil prin însăşi transformarea societăţii moderne.

De ce ar face în casă ciorapi, săpun sau *Meblspeise-un,* cînd se găsesc toate de-a gata în comerţ ? în schimb, ce

cîmp vast de activitate sociala i s-a deschis : educația publică, învățămîntul, asistența socială. Numai opera aceasta feminină mai afinează negustoreasca democrație americană.

— Foarte adevărat — mă întrerupe Aurel enervat — nu neg rolul social important de factor moral al femeii americane, dar susțin că nu-i bună soție, mamă şi menajeră. în general, americana e ambițioasă, are un fel de vanitate de a se distinge, de a fi *cineva;* egoistă, trăieşte numai pentru sine, mai mult o atrage viața publică decît cea de familie. Nu cunoaşte ceea ce se numeşte iubirea de cămin. Clubul feminin aduce fatal degradarea familiei. Ori eu mă însor cu gîndul de a-mi crea o familie. în America, bărbații şi femeile sunt două rase deosebite. Femeia aci n-a ajuns încă să aibă creier de bărbat, dar şi-a pierdut inima de femeie. Un francez de spirit zicea despre Statele Unite : „în țara asta, femeile conduc pe bărbați, iar pe femei le conduc fetele lor, aşa că se poate zice că Statele Unite sunt conduse de copii".

La un moment dat, era să cad şi eu în cursă. Mă aflam c-un prieten la băi de mare ; două drăcoaice în costum de baie ne atacau de cîte ori apăream pe plajă. Mai tîrziu am aflat că la mijloc era un *pariu.* Cele două fete se prinseseră că nu vor pleca de la băi decît măritate.

Prietenul meu, un uriaş copil, a capitulat repede. Eu am rezistat asediului o lună întreagă.

Tatăl fetei era foarte bogat, dar nu da nici un ban zestre. „Dacă tînărul are cu ce să te ție, ia4", îi spunea fetei.

Tatăl băiatului — un mare fabricant —• spunea la fel : „Dacă ai cu ce să ții nevastă, însoară-te ; dacă nu, aşteaptă pînă ce vei mai înainta în grad". Băiatul avea un post plătit în fabrica tatălui său şi înainta la rînd cu ceilalți funcționari.

înainte de căsătorie, fata şi-a formulat cîteva condiții. La sfîrşitul fiecărei luni, el trebuia să^i prezinte conturile de cît a cîştigat şi cît a cheltuit. Ea le va verifica, avînd drept să ia lunar cît va voi din suma rămasă.

Trei luni pe an are drept să stea în Europa.

După un scurt timp de căsătorie, americanul se îmbolnăveşte de tifos. Tînăra şi iubitoarea lui soție cheamă pe soacră să facă pe infirmiera şi ea se duce să stea la părinți,

spunînd că ei nu-i trebuie bărbat bolnav. Nu înțelegea de ce ar suferi ea pentru alții. Numai după ce bărbatul s-a însănătoşit, nevasta s-a întors acasă. Bărbatul a primit-o cu mulțumire.

*

— E tîrziu. Să plecăm. Mîine dimineață trebuie s-o iau de la capăt. Zilnic repet aceeaşi muncă monotonă de maşină regulată.

Un nour de melancolie îi întunecă fața şi ochii lui albaştri, tulburi, iau o expresie stranie. Mergînd greoi, cu paşi şovăitori, mă apucă strîns de braț, şoptindu-mi într-un oftat şuierător :

—- Nu mai pot. Trebuie să mă întorc în țară.

— Cum ? Pentru ce ? — îl întreb surprins — acum cînd ai ajuns să ai aşa situație ? Ce-ai să faci în țară ?

— Nimic... nimic... Tocmai pentru asta plec de aci, ca să nu fac acolo nimic Mi-i sete de linişte. Nu mai pot. Sunt obosit. Vreau să stau, să nu fac nimic, absolut nimic.

Noi cari am venit mai tîrziu aci şi nu ne-am născut pe solul acesta, în atmosfera uscată şi electrică a Americei, nu ne putem adapta. Munca aceasta de sclav, condamnat a goni mereu în vîrtejul de afaceri, fără să ai vremea de a gîndi măcar, te oboseşte cumplit. Noi am ajuns sclavii maşinilor pe care le-am inventat. Şi maşinismul acesta tiran ne forțează să lucrăm amețiți mereu, mereu, fără o clipă de reculegere.

Scopul vieții aci e îmbogățirea. Dar ce folos ? Nici o bucurie n-ajungi să poți gusta. în agitația asta continuă de infern, tensiunea nervoasă produce o sleire, un gol sufletesc, un fel de indiferență pentru tot ce face prețul şi farmecul vieții. Oamenii de aici ştiu să facă bani, dar nu ştiu să-i cheltuiască. E adevărat că trebuie să vii în America, să faci bani, dar să-i cheltuieşti în Europa, căci numai după ce vezi America, poți înțelege şi prețui țara ta.

REPORTERUL AMERICAN

La o încrucişare de străzi, ne oprim. Ue ce s-o fi îmbulzind atîta lume ? Vreun accident sau un scandal de stradă ? Ne facem loc înotînd în coate prin mulţime. La mijloc, cocoţat în vîrful unei scări mobile, un domn în negru, cu părul sur, vorbeşte mulţimii. Face gesturi largi de orator popular, declamă cu patos ca un actor de provincie.

— Ţine un discurs politic ? întreb pe Aurel, care abea îşi poate stăpîni rîsul.

—• Nu. E un orator comercial. Face propagandă pentru cumpărarea acţiunilor companiei care lucrează noile canaluri de navigaţie.

într-o mînă ţine o portocală şi în cealaltă un măr. Cu gesturi de scamator, le arată şi asigură publicul că va plăti pe jumătate preţul fructelor transportate pe apă, atunci cînd New Yorkul se va lega printr-un canal cu Philadelphia, iar Clevelandul îşi va da mîna cu Pittsburgul. C-o mişcare abilă aruncă fructele în mulţime şi scoate de la piept un pachet de acţiuni pe care le învîrteşte deasupra capului.

— Singura ocazie de îmbogăţire, domnilor !...

Şi c-o agilitate uimitoare, scoboară din vîrful scării, pătrunde în mulţime cu teancul de acţiuni, urmat de alţi doi agenţi care împart cu de-a sila prospectele şi broşurile noii companii a canalurilor de navigaţie.

înainte de a se răspîndi lumea, doi hamali zdraveni ridică_ scara îndreptîndu-se către o altă piaţă, unde trebuie să se instaleze tribuna oratorului comercial.

— E luptă aprigă — îmi spune Aurel — între companiile de căi ferate şi noua companie care a început tăierea canalurilor de navigaţie interioară.

i

Ca să se folosească de părerile specialiştilor din Europa, au stăruit aşa de mult americanii să se ţină acest congres internaţional de navigaţie la Philadelphia. în lupta asta, presa, ca de obicei, e împărţită în două. Unele ziare susţin căile ferate, altele susţin canalurile. încă nu ţi-a venit rîndul. îi ia pe toţi delegaţii după naţionalitate.

*

Seara, la masă, într-un restaurant de mîna a doua, ascult o orchestră ciudată : piano, vioară, violoncel şi un gramofon care ţine locul tenorului.

Mîncarea şi serviciul foarte proaste. Aştepţi un ceas pînă ce un chelner binevoieşte să ia comanda scrisă. Alt ceas aştepţi pînă ce-ţi vin deodată toate felurile cu care-ţi umple masa. Americanii nu sunt pretenţioşi : nelipsita porţie de îngheţată îi mulţumeşte mai mult decît toată lista de bucate.

Un italian, de la masa de-alături, bătea enervat în farfurie ; chelnerul, care mesteca între dinţi o bomboană de gumă, se opri spunînd hotărît :

— Aşteaptă, că nu ţi-a venit rîndul ; dacă faci zgomot nu te servesc deloc. Italianul s-a potolit ca prin farmec.

înainte de a termina masa, văzui intrînd în sală un tînăr cu pălăria pe ceafă. De la uşă roti o privire grăbită şi, întins, veni la masa noastră. Fără multă introducere îmi spune că-i trimis din partea unui mare cotidian, să afle ce părere am eu asupra noilor proiecte de tăiere a canalurilor de navigaţie dintre Philadephia — New York şi Cleveland_— Pittsburg. îi răspund rîzînd că abea am sosit în America şi nu sunt încă orientat nici asupra situaţiei geografice a noilor canale.

Reporterul marelui cotidian îşi încruntă o clipă sprîncenele. După ce-şi scoase din cătărămi un întreg harnaşament de curele, în care-şi ţinea un enorm aparat de fotografiat tip „Kodak", se aşeză la masă în faţa unui *bloc-notes.*

Zadarnic încercasem să mă sustrag. Căzut în ghearele reporterului american, nu mai aveam nici o scăpare. După ce-şi ţăcăni de cîteva ori vîrful tocului de dinţii de aur cari străluceau printre buze, începu să-mi explice proiectele canalurilor, servindu-se de tacîmurile şi farfuriile de pe masă.

Căuta să-mi sugereze părerile sale asupra noilor canale, pentru a-mi putea smulge răspunsurile de care avea nevoie.

Sfîrşi prin a-şi schimba formularea întrebării :

— Ce părere aveţi, în general, asupra concurenţei dintre căile ferate şi canalele de navigaţie ?

— în toate ţările — îi spun eu — unde s-au tăiat canale, a fost la început o luptă între căile de comunicaţie de apă şi cele de uscat. Experienţa însă a dovedit peste tot că nici unele, nici altele nu pot pierde, căci întregul trafic creşte, ridicîndu-se valoarea întregei regiuni în care s-au înmulţit mijloacele de transporturi.

Satisfăcut, americanul nota cu mare viteză în carnet nişte semne cabalistice, din cari trebuia să-şi compuie interviul.

Ca să mă despăgubesc, mă încercai şi eu să-1 descos asupra organizaţiei marilor ziare americane.

Reporterul, după ce-şi termină masa — o porţie de carne de porc cu marmeladă şi două porţii de îngheţată — începu să-mi explice :

— La noi *Jurnalul* e o pură întreprindere comercială. Cum ar fi o bancă sau o societate de asigurare... o gigantică fabrică în care lucrează o armată de mii de specialişti, o imensă uzină de produse intelectuale.

Aşa cum a ajuns azi, jurnalul american e o tribună liberă, deschisă la toate părerile şi iniţiativele timpului. C-un preţ foarte mic a ajuns la un tiraj formidabil. O avalanşă de hîrtie imprimată cade zilnic asupra maselor, şi răspîndeşte, vîntură, inoculează idei în milioane de capete omeneşti. Titanicele forje ale *presei* înghit zilnic, ca nişte monştri din poveste, kilometri de hîrtie, ameninţînd cu distrugerea vastele păduri americane.

New York Herald a ajuns, în ediţia de duminică, la o sută de pagini — jumătate kilogram de hîrtie — aproape de greutatea unei pini. Ce puternică influenţă şi autoritate are azi presa cu forţa ei dominatoare...

— E numai o iluzie, îl întrerupse Aurel, tăind brusc entuziasmul americanului ; ziariştii se cred stăpînii opiniei publice, dar în fond nu sunt decît sclavii publicului, reflexul şi agenţii de transmisie. Presa americană nu-i decît o imensă agenţie de informaţii, un vast biurou de explicaţii populare

într-un limbaj arid, monoton sau naiv, exagerat şi senzaţional, fără nici o scînteiere de spirit, de logică sau de pasiune. Se tipăreşte numai ceea ce marelui public îi place să citească. Nici idei, nici stil, nici personalitate. Ziariştii americani nu sunt cunoscuţi şi apreciaţi ca în Europa. Ca dovadă, deschideţi cele mai mari ziare americane şi nu veţi vedea nici un articol semnat. Singurul nume aparent e al proprietarului care, cu toată reclama comercială ce şi-o face, nu scrie nimic. Nu este decît un abil om de afaceri, un mare negustor de noutăţi.

Americanul, care ascultă cu ochii aproape închişi, cu faţa crispată, izbucni deodată :

— Mă rog, nu uitaţi că fiecare epocă îşi are presa ei. Credeţi că noi n-am trecut prin vechea şcoală a jurnalismului apostolat ? Că n-am avut odată presă dogmatică, apărînd idei şi opinii după programe de partid ? Ziariştii noştri din trecut, începînd cu marele Franklin, au dus lupte teribile împotriva tiraniei engleze. Şi mai tîrziu, după Constituţie, ziarele politice se războiau cu atîta patimă, că adesea redactorii terminau în stradă cu focuri de revolver polemicile înfierbîntate din ziare.

Dar oricît de bun, ziarul din trecut avea un cadru prea strîmt. Nu se adresa decît numai unei anumite categorii de cititori, nu marelui public. în angrenajul giganticilor transformări mondiale, prin mijloace rapide de comunicaţii, presa s-a *universalizat.* Am evoluat realizînd *marele jurnal american,* care culege şi împarte noutăţi şi cunoştinţi pentru fiecare membru al familiei şi societăţii.

Misiunea şi opera socială a presei americane este una din cele mai mari minuni ale lumii. Răspîndind anual miliarde de foi, ea face educaţia unui număr mai mare de oameni decît poate face totalitatea şcoalelor şi universităţilor existente. E adevărat că presa noastră are alt caracter. Nu are nume marcante care să domine. Nu are tenori, primadone, dar fiecare îşi face partea sa conştiincios, conlucrînd armonic în acest concert în care totul e la unison.

Şi ca serviciu de informaţii, desigur câ-i cea dintîi presă din lume.

Succesul jurnalului american depinde de reporterul care *recoltează* noutăţile. Căci, în fond, gazetarul nu-i decît un

fel de vînzâtor de noutăţi. Trebuie să posede arta de a culege şi prezenta marfa la timp, în chip interesant şi atractiv.

Reporterii noştri ţin recordul. Sunt activi, ingenioşi, antrenaţi şi neobosiţi. Izbutesc să învingă toate dificultăţile ; ştiu să găsească totdeauna mijlocul de a obţine ceea ce vor. Sunt cazuri celebre de voinţă şi devotament profesional. Nu ştiu dacă aţi auzit de Fielders, reporterul de la *New York Times i* Acum cîţiva ani, cînd s-a întîmplat groaznicul naufragiu al vaporului „Oregon", Fielders a plecat c-o şalupă pe Ocean ca să întîlnească vaporul „Lloyd"-ului german care salvase în drum o parte din călătorii de pe „Oregon". A reuşit să întîmpine vaporul german înainte de intrare în baia New Yorkului. S-a suit pe bord şi a stat de vorbă cu cei salvaţi, recoltînd în cîteva minute informaţii din care el putea scrie un volum întreg asupra naufragiului „Oregonului", ca şi cînd ar fi fost la faţa locului. Dar cînd vru să plece, căpitanul vaporului german îl opri. înserase, vaporul ancorase în faţa portului aşteptînd vizita sanitară care întîrzia. Debarcarea nu era permisă. Cînd s-a convins că orice protestare e în zadar faţă de încăpăţinarea căpitanului, abilul reporter s-a apropiat de balustrada punţii de sus şi, printr-un salt de acrobat, s-a aruncat de la înălţime în valurile Oceanului.

Călătorii priveau îngroziţi de spaimă. Marinarii îi aruncau aparate de salvare şi se agitau toţi pe punte să coboare bărcile pentru a-l pescui. Fu salvat de şalupa cu care venise şi care aştepta în apropierea vaporului. Şalupa cu toată viteza se îndreptă spre port. După o oră Fielders debarcă pe chei. Şi a doua zi dimineaţa, înainte de acostarea vaporului german, numai în coloanele ziarului *New York Times,* apărură pe larg informaţii complecte asupra naufragiului „Oregonului". Un alt reporter celebru, Stuart de la *Chicago Tribune,* ca să poată reproduce discuţiile juraţilor în procesul Luesteger — un cîrnăţar care îşi omorîse nevasta — a reuşit să se bage în ventilatorul camerei secrete a juraţilor unde a stat şapte ore.

Cel mai interesant caz e al unei femei reportere. îndrăzneaţă *Miss* Ann Royal, căreia prezidentul Vyler îi refuzase orice interviu, a pîndit momentul cînd prezidentul, fiind la ţară, făcea baie sub cerul liber în rîul Potomac. Ingenioasa reporteră s-a aşezat pe hainele prezidentului lăsate pe_ mal. Nu s-a mişcat de acolo pînă ce nu i-a smuls toate informaţiile de care avea nevoie.

Era aproape de miezul nopţii, cînd reporterul american îşi controla ceasornicul. După un *AU right!* repezit, porni în goană spre redacţie.

A doua zi, dimineaţă, apăru într-unui din marile cotidiane, pe trei coloane, cu litere mărunte : *„Părerile unui specialist român asupra importanţei noilor canale de navigaţie din Statele Unite".*

Şi pentru că la masa care o luasem împreună, îmi păruse ciudat felul acela de mîncare : carne de porc cu marmeladă., reporterul făcuse un articol special pe alte două coloane. Titlurile şi subtitlurile erau imprimate cu litere de-o şchioapă.

„Interesantele impresii ale unui român asupra ţării noastre."

„Admiră progresul nostru, dar se mira de unele obiceiuri necunoscute in Lumea Veche."

„Bucătăria românească nu admite carne de porc cu marmeladă"

LA ACADEMIA MILITARĂ AMERICANA

Se lumina de ziua, cînd „Robert Fulton[1] se dezlipi, forfotind sub presiunea aburului, de lîngă pontonul debarcaderului *„Hudson River Line".*

Vaporul acesta, cu patru punţi şi trei coşuri, e unul din acele tipuri de vase uriaşe, de o formă ciudată, cari nu se pot vedea decît pe luciul fluviilor şi lacurilor americane.

împotriva curentului, urcăm fluviul cu repeziciune, lăsînd în urma noastră New Yorkul, înăbuşit de fum, pierdut în haos, înecat în ceaţa care apasă veşnic pe umerii oraşului gigantic. Din depărtare nu se zăresc decît vîrfuri sclipitoare de *zgîrie-nori,* singurile care mai pot străpunge pînza de neguri joase ce învăluie orizontul.

Fluviul Hudson[2] cu malurile lui înalte, stîncoase, nelucrate şi abrupte, pe cari mai trăiesc unele bătrîne păduri de altădată, se aseamănă mult cu Dunărea noastră la Porţile-de-Fier, deşi americanilor le place să-1 numească : *Hudson — Rinul american.*

întîlnim cîteva remorchere mici, trăgînd convoiuri lungi de şlepuri încărcate cu grîne sau cărbuni.

După ce trecem de-a lungul malului Palisadelor, un părete de coloane stîncoase în cremene vînătă şi roşie, vaporul, scăpat de marele curent, mărindu-şi din ce în ce viteza, alunecă pe întinderea de apă revărsată ca un lac.

[1] Vaporul poartă numele inventatorului american Robert Fulton (1765—1815).

[2] Hudson, fluviu navigabil in partea de nord-est a S.U.A. Printr-un sistem de canale e legat cu numeroase căi navigabile (lacul Erie, fluviul ***St.*** Laurenţiu). La vărsarea acestui fluviu în Atlantic e situat oraşul New York.

Mai în sus, albia se strînge între malurile înalte şi păduroase.

Vaporul se opreşte greoi in cotitura scurtă a fluviului. Acostăm la debarcaderul pe care scrie : *„West Point"*[1].

Ne scoborîm grămadă pe mal şi ne rînduim în cele zece brecuri militare care ne aşteaptă în faţa pontonului. Mă aşez între un inginer belgian şi un locotenent din marina italiană.

Urcăm în pasul trăgănat al cailor, pe-o şosea tăiată în coasta dealurilor acoperite de castani stufoşi.

Sus, ne oprim în faţa şcolii, pe piaţa de paradă.

în capul scării ne aşteaptă directorul şi ofiţerii profesori.

Suntem conduşi în sala de onoare — *,,Memorial Hali",* sala gloriilor şi trofeelor. în ţara asta nouă, în tînăra republică de negustori, te minunează îndrumarea patriotică, cultul unui trecut aşa de puţin îndepărtat şi a unei istorii naţionale aşa de scurte.

Copiii din şcolile primare, la intrarea şi ieşirea din clase, sunt datori a saluta drapelul american, care fîlfîie în fiecare zi deasupra şcolii.

în *„Memorial Hali"* sunt păstrate steagurile, tunurile, statuile eroilor, portretele marilor generali americani. Relicvele proaspete din războiul independenţei sunt păzite cu sfinţenie pe rînd de către generaţiile cari se pregătesc în Academia militară.

Mă uit cu atenţie la portretele generalilor americani. Tipurile aceste de militari făcuţi, şi nu de meserie, cu pălăriile lor garibaldine plecate pe o ureche, strînşi în tunicile lor de împrumut, generali numai la alegere şi nu la vechime după anuar, te urmăresc parcă din cadrele lor aurite cu nişte ochi ageri, vioi, plini de îndrăzneală şi neclintiţi în voinţa şi hotărîrea lor.

Un căpitan din artileria americană ne conduce prin toate sălile de clasă, laboratoriile şi halele de gimnastică ; ne dă lămuriri asupra organizaţiei acestei şcoli în care Republica

[1] West Point, teren militar în S.U.A., situat pe malul sting al fluviului Hudson, la nord de New York. Aici se află o academie militară întemeiată încă din anul 1802, după indicaţiile lui Washington.

își fasonează după sistemul ei uneltele de meserie pe care se sprijină alcătuirea apărării naționale.

„West Point", căruia i se zice și *Gibraltarul Hudsonului,* e un punct strategic însemnat: fortificația lui stăpînește navigația pe fluviu. Marele Washington a ales anume acest loc, pentru întemeierea unei academii militare.

Sunt vreo patru sute de elevi, între 17 și 22 ani. Nu se dă nici un concurs de intrare. Fiecare deputat are drept să bage în școală cîte un elev din circumscripția lui electorală. Președintele Republicei are drept la zece locuri.

întreb dacă sunt toți bursieri sau se primesc și elevi cu plată. Căpitanul îmi răspunde zîmbind :

— Elevii nu plătesc nimic, dimpotrivă, statul plătește pe lîngă toată întreținerea și cîte-o leafă de 500 dolari pe an fiecărui elev.

Ce impresie plăcută îți face școala aceasta, departe de haosul marilor orașe. Așezată sus, pe-o coastă verde, singuratică, în mijlocul unei naturi bogate, respiră în plin libertatea și aerul curat de apă și pădure. încotro îți arunci privirea, nu întîlnești decît aceeași tinerețe sănătoasă și oțelită, figuri fragede, voioase, priviri agere, îndrăznețe, trupuri zvelte, umeri lați, piepturi bombate, brațe de luptători cu mușchi de criță.

— Metoda noastră e simplă, ne spune cu modestie căpitanul american. Gimnastica fizică o combinăm cu gimnastica morală. Pe cît putem, înlocuim ideile abstracte prin simțul practic și ne încordăm puterile de a cunoaște realitatea, de a o mînui și de a o stăpîni. Deși pe mulți ne atrage educația franceză și germană, ne ferim însă de a le copia. Nu se potrivesc cu firea și mediul nostru.

^ Căutăm să producem just marfa de care democrația noastră are nevoie. Toți nu pot să ajungă savanți, dar trebuie să iasă toți de aci oameni întregi, hotărîți și viguroși. Specializarea și selecțiunea vine mai pe urmă. Aci lucrăm să formăm caractere, trupuri și suflete sănătoase, pregătite pentru o viață de luptă.

Ceea^ ce numiți dv. viața de cazarmă cu disciplina ei mecanică, uniformă și rigidă, noi avem foarte puțină.

Trei luni pe an elevii nu dorm pe paturi în case, stau afară în corturi, ducînd viața grea de campanie. Cursurile teoretice se fac numai iarna în grupe de cîte zece elevi în fiecare sală sub conducerea unui ofițer profesor-instructor.

Pe cît putem, facem o educație mai mult individuală decît colectivă.

Doctorii nu pot lecui bolnavii tratîndu-i în bloc ; trebuie să-i caute pe fiecare separat, adaugă căpitanul surîzînd mulțumit. Pedepsele sunt foarte rare. Cele mai grave greșeli sunt minciuna și beția. Duminica, repaosul e obligator. Toți elevii trebuie să ia parte la serviciul religios, afară de cei care declară în scris că sunt „liber-cugetători".

Ieșim în curtea școlii. în fund, pe un covor verde de iarbă tunsă, se încinsese o luptă înverșunată de *football.* Trecem pe lîngă statuia lui Kosciuszko marele erou polonez, care a iubit mult locurile aceste, unde se retrăsese la bătrînețe.

Pe aleile curate, cu nisip roșu, umed, sub umbra bolților de verdeață, întîlnim grupe de elevi în uniformele lor bogate, în tunici-fracuri albastre cu nasturi auriți, pantaloni albi călcați pe dungă. Tinerii aceștia eleganți, curtezani, se plimbă însoțind domnișoare grațioase, în costume de culori deschise, în toalete de vară.

Locotenentul italian cu care mă aflam mai în urmă îmi șopti trăpîndu-mă de mînecă :

—• Nu-ți pare curios ce vezi ? Mă rog, ce-i aci : școală militară sau pension de domnișoare ? Ori la aceeași școală învață și băieții și fetele ? Cine or fi oare persoanele astea ?

Intrăm în bibliotecă. O sală imensă cu o cupolă minunat lucrată.

Cîțiva elevi stingheri stau aplecați pe pupitre, cu cărțile dinainte. Mai multe părechi, elevi și domnișoare, stînd pe aceeași bancă alături, citesc jurnale. Observ o blondă fragedă, o gingașă *Miss,* subțirică și vioaie, șezînd băiețește pe o masă, cu picioarele răzămate de speteaza unei bănci ; în fața ei, în picioare, un elev o servește întorcînd foile unei reviste ilustrate. Ieșim de aci și mai nedumeriți. în mintea fiecărui dintre noi se frămîntă aceeași întrebare la care ne ferim să cerem răspunsul cuvenit.

[1] Tadeusz Kosciuszko (1746—1817), patriot polonez, republican și democrat, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională din Polonia, de la sîîrșitul secolului al XVIII-lea.

în sfîrşit, italianul se hotărăşte, dar o ia mai pe departe.

— Mă rog, la d-voastră azi e sărbătoare ?

Căpitanul american răspunde scurt :

— Da !... e joi. Duminica şi joia nu se învaţă ; azi e *flirt!...*

— Cum adică ?... se opreşte italianul întrebînd surîzător.

—• Da, domnilor — răspunde serios căpitanul american — la noi, în programul analitic al şcoalei, e prevăzut şi acest curs. Vi se pare curios sistemul nostru de educaţie aşa de natural ?

Aceste domnişoare, pe care le vedeţi aci, sunt din cele mai bune familii, venite în viligiatură aci.

După cum v-am spus, la noi intră elevii din toate colţurile ţării şi din toate păturile sociale ; ofiţerimea nu reprezintă numai o anumită clasă. Pentru a fasona toate aceste deosebite elemente pentru acelaşi fel de a se prezintă în lume, am găsit că cel mai bun sistem este influenţa feminină. Statul a făcut aici în apropierea şcolii hoteluri şi vile, alcătuind o frumoasă localitate de viligiatură. De două ori pe săptămînă lumea ne vizitează şcoala, ia parte la seratele noastre, asistă la parăzi şi, uneori, la exerciţii.

— E frumos, dar — întreabă unul dintre noi — aceasta nu împiedică mersul şcolii ? Nu se întîmplă uneori ca să se stabilească legături prea strînse ?

—• E adevărat că multe prietenii cari se leagă aci, mai tîrziu — cînd elevii ajung ofiţeri — se transformă în căsnicii şi... credeţi-mă, că sunt dintre cele mai fericite, căci tinerii au avut vreme să se cunoască îndestul de bine.

După cum vedeţi, aci avem aer curat şi o poziţie încîntătoare. S-o luăm pe aleea din dreapta să vă arăt ce priveliște splendidă se deschide deasupra fluviului.

în capătul aleii, pe o tăbliţă prinsă în coaja argintie a unui bătrîn mesteacăn, era scris cu litere mărunte :

„Flirtation Walk".

Pe această alee a flirtului, la fiecare pas, întîlnim plimbîndu-se perechi vesele, surîzătoare. Ei ne salută scurt, milităreşte, cu mîna la cascheta purtată pe o ureche. Ele ne întîmpină c-un *Morning!* graţios, privindu-ne drept în faţă.

Nici o umbră de sfială nu poţi surprinde în ochii lor albaştri, senini...

în drumul nostru, pe sub bolţile de tei în floare, simţim plutind parcă în aerul îmbălsămat farmecul tinereţei pline de sănătate şi voioşie. Cîte o undă de vînt răcoritor, clătinînd coperişul de frunze deasupra capetelor blonde, răsfiră în aer, fluturînd nebunatec, şuviţe de păr auriu ca spicul de grîu, sau roşu închis cum e arama. Pe malul abrupt, într-un pavilion, lucrat cu îndrăzneală, deasupra unei rîpi stîncoase, o pereche admiră priveliştea deschisă în valea Hudsonului.

El o ţine de mijloc să nu cadă ; ea, zglobie, în picioare pe parapetul balconului, se apleacă pe marginea prăpastiei, ca să vadă pînă în fundul rîpei unde valurile frămîntate în spume scobesc piciorul stîncii goale, cenuşii.

Ca să nu-i turburăm, ne oprim mai departe de pavilion, cînd ea îşi întoarse capul şi ne privi cu ochii albaştri, umezi.

— Poftiţi, poftiţi !... de aci e o vedere splendidă... numai să vă ţineţi bine. E ameţitor de frumos ! Şi rîzînd zgomotos, se sprijini de umerii tînărului, pentru a coborî de pe parapet într-o săritură ştrengărească.

Jos, la picioarele noastre, apa curgea lin, cu pete de-o culoare bronzată. în adînc se oglindea tremurînd stînca despicată şi roasă de umezeală. în depărtare vederea îmbrăţişa toată valea adîncă a fluviului, care-şi mlădia albia, sclipind sub razele soarelui. în zare tremura o pată luminoasă. Era oraşul Albany, pe Hudson în sus, unde trebuia să ajungem înainte de asfinţitul soarelui.

— William, adă un binoclu, să poată vedea domnii mai bine !

Şi tînărul o luă la fugă pe alee, grăbit să ne servească.

— Am auzit că plecaţi, *Miss* Elen ? o întrebă căpitanul american.

— Eu ? nu, mama se duce ca de obicei la Atlantic City, ca să-şi înceapă băile de mare. Eu rămîn pînă la terminarea cursurilor Academiei militare.

— Şi pe urmă ?

— Mă duc şi eu la mare.

— Singură ?

— Nu, mă însoţeşte William.

— Şi pe urmă ? continuă căpitanul cu întrebările, ca să o necăjească.

— Pe urma ? pe urmă nu te mai priveşte pe d-ta, domnule profesor şi guvernor ; William iese ofiţer şi rolul d-tale de a-l dădăci încetează.

Un rîs zglobiu acoperi ultimele cuvinte, pentru a ascunde necazul cu care fuseseră spuse.

în capătul aleii, din frunziş se desprinse o formă.

Cu capul gol, zveltă, elegantă, păşea uşor, săltăreţ ca o păsărică, pe nisipul curat şi umed.

Credeam iarăşi că vreo blondă *miss* caută pe cineva prin aleea flirtului. Numai cînd ajunse aproape de pavilion, văzurăm că ne-am înşelat.

Urmară prezentările :

— *Lady* Moor, mama lui *Miss* Elen.

Statura şi ţinuta erau deopotrivă. Văzute de la spate nu puteai cunoaşte care e mama şi care e fata.

Aceeaşi figură, încadrată însă în bucle argintii, buzele mai subţiate şi două dungi uşoare îi încreţeau în colţurile gurii obrazul încă fraged.

Căpitanul american îi lămuri rostul vizitei noastre şi, ca să lege mai strîns o convorbire, adaogă surîzînd :

— Domnii par foarte surprinşi de sistemul de educaţie din şcoala noastră.

Atîta fu de ajuns ca *Lady* Moor să-şi desfăşoare teoriile. A început prin pilde, ajungînd din ce în ce la sentinţe cari erau date fără apel sau replică, pronunţate cu un aer grav, hotărît, rigid.

—- Grădinarul supraveghează plantele, fără îndoială, însă le lasă să crească după legile naturii...

Precum avem nevoie numai de o singură religie, tot astfel trebuie să avem una şi aceeaşi morală pentru bărbaţi şi femei.

Educaţia, ca să fie sănătoasă, trebuie să aibă o baza naturală. O educaţie separată plasează elevul într-o lume factice compusă din semeni, şi nu-l prepară decît teoretic la asociaţia viitoare. Numai *coeducaţia,* şcoala mixtă, cheamă la viaţa de familie. Şcoala separată are tendinţa de a dezvolta defectele particulare la fiecare sex.

Zadarnic ne încercăm a face oarecare întîmpinări. Unul dintre noi, mai îndrăzneţ, atinse chestiunea delicată a inconvenientelor ce pot avea loc prin apropierea sexelor la o vîrsta de tranziţie.

O privire încruntată şi o încreţitură de sprîncene ne înfruntă, tăindu-ne curajul de a mai întrerupe, şi *Lady* Moor, stăpînă pe cuvînt, continuă într-un ton din ce în ce mai sacadat :

— Prejudecăţi învechite într-o lume îmbătrînită. Şcoala noastră, domnilor, nu-şi propune ca a dumneavoastră să formeze numai oameni de o parte şi femei de altă parte, ea tinde mai departe : trebuie să formeze şi să dezvolte un tip comun de umanitate cît mai ridicat posibil. Ideal care nu poate fi atins decît cînd bărbaţii şi femeile de acord îşi vor uni mîinile într-o acţiune comună pentru perfecţionarea rasei.

Dar glasul strident şi asurzitor al sirenei vaporului, care ne chema făcînd să clocotească văile, înăbuşi ultimele cuvinte ale *Lady[-ei]* Moor.

Pe cînd coboram pe drum, înspre debarcader, ofiţerul italian — trăgînd de mînecă pe inginerul belgian — îi şopti surîzînd sceptic :

— Ei, la d-voastră s-ar putea încerca acest sistem de educaţie ?

— O, desigur că nu, răspunse belgianul rîzînd cu poftă.

— La noi nici atîta.

— Chestie de rasă, de moravuri...

— Chestie de temperament, adăugă italianul, ascunzîndu-şi un zîmbet şiret pe sub mustăţile lui stufoase.

Ne îmbarcarăm din nou. Vaporul plin de lume se depărta uşor de mal.

Din colţul meu, de pe punte, am rămas mult cu ochii în urmă spre West Point, care se îneca în zare cu pădurea-: înverzită, cu stînca-i cenuşie, pe alocurea albită de fluturarea batistelor, ce semănau cu un stol de porumbei cu aripele întinse, rotind deasupra apei.

Am rămas cu gîndurile în urmă, la vremea cînd îmi făceam osînda vîrstei în şcoalele din ţara mea. Parcă sim-

ţeam răceala mormîntului din şcoalele-cazărmi, în care îngropasem cei mai frumoşi ani din cursul unei vieţi.

Şi fără să-mi dau seama, o aripă de tristeţă mă atinse dintr-o dată, şi mă simţii rănit, despărţit cu totul de restul mulţimii zgomotoase, care în plină veselie se agita pe puntea vaporului în mers.

Oglinda trecutului neşters făcuse să vibreze o undă din regretul pierdutei tinereţi... aşa de netrăite.

ÎN GHETTO AMERICAN

Am găsit aci un vechi prieten.

Doctorul Jak L..., fost coleg de liceu la Iaşi. Am cutreierat cu el toate cartierele celui mai cosmopolit oraş din lume. Nici într-un alt punct de pe glob nu se poate găsi un asemenea amestec de rase omeneşti. Cele mai diferite naţionalităţi trăiesc aci împăcate între ele, în grupe compacte, împărţite pe cartiere în sinul aceluiaşi oraş. în cartierul *„Little Italie",* Mica Italie, trăiesc mai mulţi italieni decît în Roma. Evreii sunt aproape două milioane numai în New York.

Prietenul meu m-a dus la o bibliotecă populară în centrul evreiesc : *Forihside.*

Croindu-mi drum prin mulţimea săracă şi zgomotoasă care forfotea în valuri, prin negustorimea ambulantă cu marfă ieftină, printre coşuri, tărăbi şi cărucioare cu zarzavaturi, haine vechi, murături, gulere, manşete, cărţi, ciorapi, dantele şi toate mărunţişurile — am avut un moment impresia că trec prin vestitul Tîrgul-Cucului din Iaşi. La bibliotecă am rămas uimit de mulţimea cărţilor şi a gazetelor româneşti găsite aci în inima acestui *ghetto* american.

— Au fost aduse — îmi explică doctorul — de pe cînd era bibliotecar un tînăr evreu român, care învăţase la Universitatea din Bucureşti.

Ce falşă e părerea aşa de răspîndită asupra solidarităţii evreilor de pretutindenea, îmi spuse doctorul.

Nici o afinitate nu-i între evreul englez şi evreul român sau rus. în America nu există o mare colonie israelită, cum îşi închipuie mulţi. Sunt o sumă de grupuri independente de evrei, împărţiţi pe naţionalităţi, după diferitele ţări de

r

unde au venit. Mai mult chiar, evreii români au organizaţii aparte pe judeţe : ieşeni, bucureşteni, nemţeni, gălăţeni... Evreii din România au început să treacă Oceanul pe la 1880 ; iar românii ardeleni •— mult mai tîrziu : pe la 18.90. Fiind toţi săteni, ei veneau cu gîndul să cîştige ceva şi să se înapoieze. Evreii, mai toţi meseriaşi şi mici negustori, veneau să-şi găsească o nouă patrie. Cu stăruinţa lor cunoscută, avînd toate drepturile cetăţeneşti, mulţi din ei — învăţînd la şcolile americane •— au ajuns azi la situaţii frumoase. Sunt cîteva sute de medici, advocaţi, ingineri, afară de mulţimea celor din comerţ. Unii au ajuns profesori de universitate, ziarişti, scriitori şi artişti cunoscuţi. Chiar americanii recunosc că evreii au jucat un rol important în dezvoltarea marei Republici. Experienţa făcută de America, pe-o aşa de largă scară, ar trebui să distrugă multe prejudecăţi rămase încă împotriva evreilor — bineînţeles pentru cei cari vor să *vadă* şi să *audă.*

E foarte interesant să vezi cum păstrează aceşti oameni obiceiurile şi legăturile cu ţara în care au trăit, şi unde le-au rămas acel *ceva* sufletesc, nedezlipit de peticul de pămînt pe care au văzut întîia oară lumina zilei.

Să mîncăm disearā la o circiumă bucureşteană, ai să vezi tipuri interesante.

în drum, trecînd prin Broadway, mă minunez din nou de tehnica ingenioasă, pusă în serviciul acelor gigantice reclame luminoase. Constelaţii fantastice sclipesc pe întinderi de zeci de kilometri. Stele, comete şi bolizi de toate culorile. Reflectoare proiectează pe bolta cerului figuri, litere, rîuri şi cascade luminoase într-un joc ameţitor.

Ce sume fabuloase trebuie să înghită aceste reclame î

— Americanii — îmi spune doctorul — au înţeles înaintea tuturor adevărul, pe care îl repetă azi toată lumea : că reclama e sufletul comerţului. Acum se vorbeşte şi de crearea unei *catedre de reclamă,* la facultatea specială dc gazetărie.

A ajuns absolut necesar să se predea şi acest curs. Marile întreprinderi industriale iau în serviciul lor, pentru reclamă

•şi propagandă, oameni titraţi, cu talent şi cunoştinţi artistice, cu studii serioase de psihologia maselor. Cel care vrea să valorifice un obiect trebuie să fie în curent cu ultimele cercetări ale psihologiei ; trebuie să ştie cum să aplice legile atenţiunii pentru a aţîţa simţul curiozităţii. Spiritul inventiv american e în adevăr uimitor. Nu ştiu dacă ai auzit de reclama originală a unei case de încălţăminte din Philadephia. în lungul trotuarelor erau înşirate nişte tălpi mari de carton, pe cari sta scris : *„Unde duc paşii mei ?"* Şi paşii duceau la un nou magazin de încălţăminte, care din ziua de inaugurare s-a făcut celebru.

în fiecare zi se născocesc mijloace noi de reclamă pentru a impresiona şi atrage atenţia publicului.

Cînd am intrat în cîrciuma-restauranţ românesc, nu m-am uitat la firmă. Numai după ce m-am aşezat la masă, am văzut scris cu litere mari pe un perete : *„La Carmen Sylva-Rabinovici".* Patronul, un om cărunt, simpatic, jovial, îmi spune că a ţinut în tinereţă cantina din faţa cazărmei „Malmezon". Cunoştea mulţi ofiţeri din artilerie : unii pensionari, iar alţii răposaţi de mult. Un taraf de lăutari : viorist, ghitarist şi ţambalagiu, veni să ne îneînte cu arii vechi din romanticul repertoriu de mahala bucureşteană. Am mîncat fleică în piele la grătar, mititei pipăraţi, pe fund de lemn, şi nişte murături cumplite.

Patronul se aplecă şoptindu-mi radios :

— Garantez că murături aşa speciale, puse de mîna mea proprie, n-o să gustaţi în toată America. Scuzaţi, dar pot zice că nici chiar în Europa, nicăieri nu se află aşa ceva. Numai singur la Bucureşti, la unul Aizic Chioru, în capătul Dudeştilor, poate să mai găsiţi aşa fel de murături înfundate, cum am învăţat eu acolo să fac.

Pe cînd stam la masă, intră grăbit un tînăr înalt, palid, cu părul creţ, cu nişte ochi mari, negri, de oriental. Cu gesturi largi, aruncă repede cîteva cuvinte spre masa noastră :

— Un succes monstru !... un orator admirabil !...

Doctorul, surîzînd ironic, privi spre grupul format în jurul tînărului care vorbea aprins, cu buzele arse, cu ochii seînteietori.

— E un băiet sosit de curînd de la Bucureşti, mă lămuri doctorul. Se întoarce de la o conferinţă socialistă, ţinută de un mare orator venit de la Berlin.

— Socialismul — îl întrebai eu — face în adevăr progrese reale aci ?

— Stă pe loc — îmi răspunse doctorul — e numai o iluzie, de care se încîntă tinerii emigranţi. Socialismul se împacă foarte greu cu *americanismul.* Aci, cu drept cuvînt, se poate zice că socialismul e o *plantă exotică:* nu poate încă prinde rădăcini în mediul american. Pare, la prima vedere, că-i o anomalie, un paradox, ca tocmai aci, în ţara clasică a capitalismului şi a trusturilor, socialismul să nu prindă, deşi de zeci de ani vegetează fără nici o vitalitate. Toate doctrinele socialiste din Europa, traversînd Atlanticul, s-au limitat numai la cercuri restrînse, printre emigranţii proaspeţi, mai cu seamă între germani. Adevăraţii americani se dezinteresează complect.

[. . . . .]

Pe cînd stam de vorbă, în faţa cafelelor, sosi tatăl doctorului : un bătrîn înalt, uscăţiv, cu nasul mare, buze cărnoase şi-o barbă venerabilă, albă-afumată.

îmi dădu mîna c-un tremur de emoţie. îi fac loc la masă şi comand şi o cafea turcească.

—• Subţire, fiartă bine, adaogă bătrînul din obişnuinţă. Cu ochi mari, deschişi, mă fixă pătrunzător, tuşi în sec de două ori şi începu cu glas blajin, măsurat, c-o mare politeţă şi sfială.

— Scuzaţi, n-o să vă supăraţi dacă oi zice drept şi cinstit ce am eu pe inimă ?

— Mă rog, cu cea mai mare plăcere, îl îndemnai eu să vorbească.

— Cînd s-a auzit pe la noi ca a sosit un domn de la România, am gîndit eu aşa... că poate este iar unul, care a avut ceva, un bucluc acolo... o lipsă la casierie... ceva, mă rog, o forţă majoră, care l-a mînat încoace... şi ca să scape, ornul a venit la America.

Nu-mi puteam stăpîni rîsul de bănuiala spusă cu atîta sinceritate.

Bătrînul se opri, îşi puse mîna tremurîndă in dreptul inimii şi, sfios, adaogă scuzîndu-se :

— Nu vă supăraţi, mă rog, dar trebuie să ştiţi că aici la noi se întîmplâ uneori de cade aşa deodată cîte un domn de la Bucureşti, ori de la Iaşi... un casier, un ofiţer, un director de la o bancă sau de la un minister. Poate n-are nici o vină omul, poate l-a ajuns o năpastă, ferească D-zeu, o pacoste ceva... cîte nu păţeşte omul pe drept sau pe nedrept chiar. Dar să ştiţi de la mine că americanii ăştia au un lucru bun : nu discoase niciodată omul. De unde ai venit, ce-ai făcut, cum te-a chemat, ce lege ai — nu te întreabă. Nici nu-i priveşte asta şi nici nu-i frumos să scuturi aşa omul, ca şi cînd l-ai căuta în buzunare. Ei nu plătesc pe ce a fost... te socoteşte numai pe ce eşti, şi vede repede cîte parale faci.

Cînd m-a lămurit feciorul meu cine anume a venit de la România, şi cînd am auzit eu aşa un nume, deodată mi-a venit în minte babacă matale, că eu l-am cunoscut bine. Am fost zece ani maistru croitor la Regimentul 13 de dorobanţi de la Iaşi. ***Zic,*** nu se poate tocmai eu să nu merg să-l văd. Şi iacă ***momenlal*** am venit.

Aşa o bucurie mare am eu de cîte ori vine o ştire ceva de pe la noi din ţară.

— Mai aveţi rude râmase acolo ? întrebai eu.

— Rude ? Ce nevoie să am numaidecât rude ? Nu mai am acolo rude. Dar am eu aşa o dorinţă mare să mai văd o dată laşul nostru. He !... ce n-aş da să mă întorc, numai să văd ce mai este pe-acolo.

Şi oftînd prelung, întretăiat, bătrînul închise ochii, într-un chin intim, cătînd parcă ceva în adîncul tainic al minţii. C-o tremurătură uşoară, ridică mîna, nctezindu-şi apăsat fruntea. După cîteva clipe, se linişti treeîndu-şi degetele lungi, uscate, prin barba-i de argint, revărsată pe piept.

— Oricum — îi spusei eu — nu vă puteţi plînge că n-o duceţi destul de bine aci. Se cîştigâ mult şi nimeni nu vă supără. Aţi găsit, în sfîrşit, ţara care nu face nici o deosebire de neam şi religie. Deplină libertate şi drepturi egale.

— Ce-i drept nu-i păcat. Ce să spunem ? E bine. Nici o supărare. Nici o deosebire între creştin şi evreu. Dar eu tot zic aşa că noi, în America, avem mare noroc ca sunt

negrii aici... să vezi că, dacă n-ar fi ei la mijloc, tot pe noi ar cădea păcatul... sunt sigur că atunci tot noi am fi cei prigoniți. De cîştig, slavă Domnului, o ducem destul de bine. Nu-i vorba de asta. Pot zice că azi trăiesc ca un rentier. Dar ce folos ? Poți fi Rothschild ori Rockfeller şi tot poate să-ți lipsească ceva. Una este averea şi alta este bucuria de viață. Nu poți la vreme de bătrîneță să te înveți cu altă lume, cu altfel de trai. Aici la America c o lume nouă, care nu se potriveşte cu cea pe care am apucat-o noi. Aiştia mai tineri se deprind mai uşor aici. Ei se schimbă cu totul, pierd legea, uită trecutul, nu mai simțesc şi nu mai gîndesc ca noi, cei cari am trăit o viață în România. Vezi mata, evreul, față de celelalte neamuri, se închide ca un culbec în casa lui. Şi aici la America este aşa ceva care n-a mai fost. E greu de spus cum şi ce fel, dar eu pot zice totul numai cu două vorbe : *„Altă lume, alt fason".*

Am rămas la masă numai cu bătrînul. Doctorul a plecat grăbit, chemat la un bolnav. După ce îşi trase uşor scaunul mai aproape de mine, bătrînul începu în şoaptă, discret, cu teamă parcă de a fi auzit de cineva :

— Crezi că lui ficioru-meu, doctorul, îi place tare să stea aici ? Eu ştiu că şi el oftează de multe ori. Ia fă-te şi întreabă în patru ochi pe fiştecare ? Să vezi ce are să-ți spuie. Garantează-le un cîştig numai de zece la sută din ce au aici, şi mîine pleacă la fugă toți înapoi în țară. Ai să întrebi de ce ? Eu ştiu parcă de ce ? De ce-i place viermelui să trăiască la rădăcina hreanului ? Din locul acela unde ai trăit ca mic copil, între ai tăi, cari mulți poate nu mai sunt astăzi, rămîne aşa ceva ca o drojdie veche pe fundul inimii şi... oftezi mereu, cu gîndul tot la ce-a rămas acolo în urmă, departe...

Iacă eu nu pot ca să nu viu în fiecare zi aici. Beau o *cafe* turcească şi mai văd un om de-ai noştri, ca să-mi aduc aminte de alte timpuri. Uneori, noaptea, cînd nu mă prinde somnul, mă crezi matale, parcă visez cu ochii deschişi. Văd aşa pe rînd toate ulițele şi casele din Iaşi. Dar ştii cum le văd ? Parcă sunt chiar acolo şi mă primblu singur.

De pe Dealul Copoului se vede aşa frumos şesul verde şi apa Bahluiului pînă departe la podul de fier... dar vineri-sară, cînd s-aprind luminile la toate fereştile... ştii cum se văd căsuțele acele pe coasta de la Tataraşi...

Şi bătrînul, transfigurat, cu ochii în vag, umezi, lucioşi, cu nările dilatate, vorbea mereu cu ton schimbat, vibrînd, copleşit parcă de imagini redate c-un fel de amară duioşie.

Tîrziu, cînd am ieşit în stradă, tumultul, larma vieții de noapte nu se potolise încă. Ne-am despărțit, strîngîndu-i mîna slaba, osoasă. O clipă a rămas în loc, schițînd un surîs silit, plin de amărăciune. Tonul, tremurătura acelei mîni uscate mă tulburase.

Am întors capul să-l caut prin mulțime, dar nu l-am mai putut vedea. Şivoiul omenesc luase în forfotul lui zgomotos, tîrîndu-l înainte, şi pe acel suflet stingher, nostalgic, întîrziat ca o rămăşiță din altă lume — rătăcitoare umbră in haosul Lumii Noi.

Şi multă vreme mi-au răsunat în minte vorbele simple şi pline de înțeles ale bâtrinului fost maistru croitor :

„Altă lume, alt fason".

PITTSBURG, 1ARA OȚELULUI

Marele Washington n-a fost negustor. Nici vreme n-a avut să se țină de afaceri. Dar în „jurnalul" său se găsesc multe^ însemnări prețioase asupra locurilor cercetate de ochii lui pătrunzători. „Iată un loc admirabil pentru o uzină", a spus el, contemplînd de pe-o colină, banda de pămînt cuprinsă între cele două ape : Monongahela și Allegheny, care se unesc, formînd fluviul Ohio.

La încrucișarea celor trei drumuri de apă, la poalele munților feruginoși, pe un pămînt îmbibat de păcură, între păduri de cărbune ce ies la suprafață, răsare, pe locul micului fort construit împotriva Pieilor-Roșii, un *oraș-ciupercă,* ce crește uimitor, ajungînd în cursul unui veac cea mai vastă și mai monstruoasă uzină metalurgică din lume — uriașa cetate mondială a fierului, capitala regatului lui Carnegie, atotputernicului suveran al trustului oțelului.

Făra să debarc de pe puntea vaporului care plutea încet pe apa cu unde negre, strălucitoare de pete dc petrol, am privit o zi întreagă de o' parte și de alta malurile, pe care se înălțau munții de mineraiuri roșii, uriașe cazane-rezervoare de naft, furnale gigantice ca niște turnuri fumegînde, case-cazărmi negre de fum, monumente babiloniene ca niște imense pușcării de muncă forțată.

O săptămînă încheiată am colindat, stradele triste și negre, pavate cu resturi feruginoase, trecînd printre ziduri ciclopeene, lucrate în cărămidă aparentă, afumată, acoperită de praful de cărbune, care se cerne peste tot ca o ninsoare fină. M-am pierdut în labirintul uzinelor cu mașini monstruoase, printre roți, cazane, manivele, angrenaje și transmisii, care toate se mișcă, se învîrtesc amețitor într-o veșnică agitare.

în haosul de zgomote metalice, stridente, se amestecă vîjîituri de aburi, mugete asurzitoare ca în răscoala unei mări furtunoase ; iar la intervale, cîte-o detunătura groaznică clatină păimîntul de subt picioare și-ți sparge craniul ca într-un infernal bombardament de artilerie. Nu se poate auzi nici o vorbă ; toți se înțeleg prin semne.

într-o atmosferă otrăvitoare, înăbușit ca într-o etuvă, privești năucit la blocurile de fier roșu, arzînd în pară, la torentele dc metal lichid curgînd în valuri arzătoare, la ploaia de seîntei, și la flăcările furioase, albe, orbitoare ce scapă zbucnind din gurile lacomelor furnale. Lucrătorii poartă ochelari și măști metalice.

Surd, orb și amețit ieși la lumină din iadul focului și a fierului topit. Cauți cu sete aer curat și tragi adînc, pînă în fundul plămînilor, funinginea fină care plutește pretutindene c-un miros acru de forjă, cărbune și gudron.

Afară, printre munți de cocs, cenușă, mineraiuri, vagoane-de cîte patruzeci de tone sunt răsturnate cu fundul în sus și golite în cîteva secunde. Locomotive nouă se leagănă în aer ridicate de măcărăli puternice pentru a fi muiate dintr-o dată în băi de văpsea. Poduri metalice, gata prinse în nituri, înșirate pe maluri, se vînd cu metrul și se transportă în toate părțile lumii, demontate și îmbarcate pe vase plutitoare.

Lucrul nu încetează nici o clipă ; focul se întreține veșnic ; echipele de noapte înlocuiesc pe cele de zi. Spre seară, la ora schimbului, pe stradele negre și infecte, furnică mii de oameni de toate neamurile, cu hainele murdare, cu chipurile palide, storși de muncă ; se răspîndesc in părțile mărginașe prin cartierele de lucrători.

Acolo, seara, în *Homestead,* mizerabilul *gheito* al Pittsburgului, am întîlnit grupuri de emigranți, ardeleni de-ai noștri, întoreîndu-se de la munca din fabrici. Cu sefertașele de metal în mîini, cu surtucele prăfuite, aruncate pe-un umăr^ călcau greoi, tăcuți, întunecați. Pe figurile lor obosite se

cunoşteau dungile şiroaielor de sudoare, prelinse prin praful de cărbune depus pe obrajii pămîntii, supţi de munca silnică în uzina aşa de împotriva instinctelor fireşti ale omului crescut în sînul larg al naturii.

Mirajul dolarilor... setea de pămînt... i-au scos din vatra satului şi i-au trecut peste Ocean, aruncîndu-i în iadul metalurgic. Veşnic cu gîndul de întors în ţară, cu dorul de acasă, cîţi nu vor rămînea, pentru totdeauna poate, dezrădăcinaţi, departe de malurile verzi ale Mureşului, de pădurile lor de fagi din văile Oltului ! ?

ÎN CARTIERUL ŞCOALELOR LUT CARNEG1E

în vastele ateliere *„Westingbouse Electricai",* in cercul unui dinam colosal, un inginer măruntel, suit pe-o bobină, ne dă explicaţii într-o curată franţuzească.

Vioi, cu părul negru buclat, cu ochii negri surîzători, simpaticul inginer îmi fu vecin de masă la gustarea dată de Direcţia fabricii.

— Aţi făcut studii în Franţa ?

—• Nu •— răspunse zîmbind — eu sunt belgian din Gand De cîţiva ani sunt pe aci. Nici nu m-am americanizat complect.

— Sunt mulţi ingineri veniţi din Europa ?

—• Cea mai mare parte dintre specialişti sunt străini. Ştiţi, americanii sunt oameni practici. Cînd trebuie să facă o fabrică, vin în Europa, cercetează marile centre industriale, cumpără de-a gata maşinile şi aleg specialiştii necesari. Fabrica, imitată întocmai, e făcută de zece ori mai mare. Dacă era utilată pentru o mie de lucrători, ei o fac pentru zece mii. Capitaluri şi materii prime au din belşug. Ei nu rezolvă marile probleme ştiinţifice, nu inventează, dar aplică, perfecţionează şi asimilează foarte repede. Pîndesc examenele facultăţilor din Europa şi dau o goană teribilă ca să pună mîna pe cei mai buni profesori, savanţi şi conducători tehnici pentru şcoalele lor superioare. Cu toată naivitatea şi orgoliul ce întîlneşti la fiecare pas, trebuie să recunoşti cu admiraţie că un alt spirit stăpîneşte acest vast cîmp de lucru al Lumii Nouă.

[1] Gand, oraş în Flandra Orientală, vechi centru al culturii flamande. Şi-a păstrat în mare parte aspectul de oraş medieval.

Inginerul Jean Lorand, stabilit de opt ani în America, venit ca profesor de desen industrial la şcoala tehnică a lui Carnegie, deşi nu era complect americanizat, cunoştea foarte bine toate secretele marilor întreprinderi americane.

însoţit de el, am vizitat aşezămintele de cultură întemeiate de Carnegie, cu milioane de dolari aruncate cu dărnicie şi folos.

O serie de edificii monumentale, în stilul renaşterii italiene, ocupă un cartier întreg din oraş : muzeu, săli de muzică, de pictură, de sculptură, bibliotecă, şcoli tehnice ; toate întreţinute prin rente anuale, asigurate de către generosul *rege* al oţelului, căruia i se spune cu admiraţie şi simpatie : *Micul Patron.*

Intrarea liberă peste tot. Pe poarta principală văd scris cu litere mari : *„Free to the People".*

Secţia istorică a muzeului e ridicolă în comparaţie cu vechile muzee europene. Un început numai de religie a trecutului, fragmente de amintiri istorice, fără însemnătate, ţinute cu sfinţenie în vitrine bogat lucrate, de-a lungul pereţilor de marmură verde şi roşie. Peste tot o risipă de bronz şi aur.

Preţioase colecţii de istorie naturală, numeroase fosile şi celebrul *diplodocus.* Scheletul giganticei dihănii ocupă o sală specială.

Biblioteca, foarte bogată, c-o organizaţie practică, americană, în mijlocul unei vaste şi luminoase săli, un biurou cu ingenioase instalaţii mecanice, tuburi pneumatice şi butoane electrice. Elevatoare, vagonete pe şine transporta cărţile automatic. Admirabile săli de cetire pentru femei, copii şi orbi — după metoda *Braille.*

Vizităm cu de-amănuntul marele institut tehnic, în care învaţă cîteva mii de tineri. Săli spaţioase, laboratorii, ateliere, maşini, proiecţii luminoase. Ai mai mult impresia ca eşti într-o fabrică, decît într-o şcoală. Aceeaşi metodă pentru toate ramurile de învăţămînt: cursurile teoretice, însoţite de aplicaţii practice. în unele ateliere am văzut studenţii lucrînd manual fierul şi lemnul, la banc, la strung şi la minghinea, ca simpli lucrători.

— Şcoala americană — ne spune inginerul — e o imensă uzină. Se învaţă mai puţină carte, dar se face mai multa practică. La noi se îmbină mai bine teoria cu practica. E un învăţămînt mai realist. Sistemul european pentru noi e prea rigid. Nu avem acele bariere de examene, diplome şi titluri. Care are stofă de conducător, răzbeşte aci la sigur. Nici Morgan, nici Carnegie nu sunt universitari.

în sala luminoasă de desemn industrial, unde zbîrnîic vreo zece ventilatoare electrice, o sută de băieţi în cămăşi, cu braţele goale, cu mînecile suflecate, lucrează aplecaţi pe planşete. E o bogată expoziţie de muşchi. Băieţi voioşi, zdraveni, cu obrajii rumeni, cu priviri senine şi îndrăzneţe. Nu vezi nicăieri figuri stoarse, priviri obosite dc tineri cărturari premianţi.

—• Atmosfera şi nivelul şcoalei americane — ne explică inginerul — sunt desigur mai scăzute decît în Europa. Aci nu se face ştiinţă pentru ştiinţă şi artă pentru artă. Nu există nici măcar minister de instrucţie, dar desigur că şcoala americană, practică şi utilitară, dă o pregătire mai largă la un număr de oameni cu mult mai mare ca în Europa. Desigur aci găseşti mai rar dorinţa nobilă a ştiinţei şi mai pe toţi setea de îmbogăţire îi face să se instruiască. Dar ce încredere, ce entuziasm au aceşti elevi ! Ei nu ştiu ce-i şovăirea şi timiditatea. în locul reflexiei şi fineţei, au îndrăzneala, iniţiativa şi vioiciunea.

în ţările din Europa se privesc cu oarecare dispreţ oamenii tehnici ridicaţi de jos, fără şcoli superioare. în America, dimpotrivă, sunt căutaţi şi încurajaţi. Foarte multe invenţii şi perfecţionări în maşinism sunt făcute de simpli lucrători. La fiecare fabrică există cîte un *Registru de idei,* în care orice umil lucrător are drept să-şi scrie părerea asupra maşinei la care lucrează zilnic. în unele fabrici sunt spirite inventive care nu fac altceva decît să experimenteze — bineînţeles că patronii se îmbogăţesc şi nu inventatorii.

Mai în toate ţările din Europa, rutina, tradiţia şi chiar ierarhia paralizează sforţările. Alt spirit stăpîneşte lumea nouă. Pe lîngă multe cauze economice şi sociale, poate activitatea, energia şi atmosfera excitantă a Americei se datoreşte şi aerului de aci sec şi încărcat cu o cantitate de fluid electric într-o proporţie cu mult mai mare decît în Vechiul Continent.

PRIVIND DIN PARADIS ÎN INFERN

9 j^lină înaltă, transformată într-un bogat parc englez, domină întreg oraşul. De la piciorul colinei, cît poţi cuprinde cu vederea pînă în zare, se întinde, măreaţă şi oribila, vasta regiune metalurgică. Am ajuns sus spre seară. Nu ***se*** vedea soarele ascuns în atmosfera aburilor de sulf ; urmăream numai scăpărarea lui, după gradaţia de culori luminoase, care aprindeau perdelele de fum roşu la ora aceea a asfinţitului.

Lumina înecată, vaporoasă, schimba treptat conturul fondului^ pierdut în depărtarea ştearsă. Şi în pînza rară de neguri, fină ca o muselină, care se întindea plutind între pămînt *ji* cer, ^ coşurile monumentale înşirate pe malurile apei apăreau difuz în zare, ca nişte gigantice colonade, antice _ obeliscuri înălţate pe ţărmul jos al Nilului într-un peisagiu egiptean. Sus în parc, alei largi, întretăiate armonic, acoperite cu nisip roşu, umbrite de brazi şi tei mirositori, despart parchete geometrice de gazon fraged şi ferigă umedă ; constelaţii de flori variate, garduri vii, arbuşti rotunzi, tăiaţi cu atîta artă că par crescuţi aşa de la natură, în boschete de crizanteme uriaşe sunt aşezate bănci de piatră, bazenuri cu apă clară, fîntîni monumentale. O balustradă jde marmură sculptată proteja terasa, făcută anume ca să deschidă vederii întinderea oraşului, de jos, de la piciorul colinei, pînă departe, la orizont. Aci, sus, în P J 1. acesta plin de farmec şi de parfumul unei vechi grădini _ regale, se ridică, seara, prinţii *yankei,* potentaţii suverani ai finanţei şi industriei mondiale, pentru a gusta o ora de linişte în bogăţia şi majestatea naturii acestui

paradis pămîntesc, pe cînd jos, la picioarele lor, continuă fără încetare munca istovitoare, în atmosfera sulfuroasă a iadului metalurgic.

în parc, peste tot locul, un lux sportiv. Printre pavilioanele de piatră şi lemn, lucrate în stil rustic, îmbrăcate în ghirlande de glicină şi trandafiri japonezi, se întind peluze şi terenuri pentru jocuri de tenis, polo şi golf.

în clădirea centrală a clubului, cu ieşirea pe terasă, sunt săli de biliard, de muzică, de lectură şi de gimnastică. Pentru înotat — un imens bazin de faianţă albastră, cu scări de marmură albă, împrejmuit cu felurite plante meridionale.

La ora la care am sosit erau puţini bărbaţi. Multe doamne şi domnişoare în costum de sport. Unele foarte decoltate, cu braţele goale ; altele şi cu picioarele goale, numai în sandale, fără ciorapi. Umbreluţe, evantalii şi voaluri nu se vedeau deloc.

Ne aşezarăm la o masă lîngă intrare, de unde puteam observa lumea care venea pe terasă.

în faţa noastră, o bătrînică uscată c-o bonetă de dantelă albă, învelită într-un şal de caşmir, prins la piept c-o agrafă mare, bătută în diamante, sta îngropată într-un jilţ monumental şi citea un jurnal american, dintre cele de douăsprezece pagini — foaia cît un cearşaf şi litera cît puricelc. Lîngă ea se aşeză, c-un aer obosit, un domn înalt, robust, cu faţa roşă, cu părul sur. Se răsturnă deodată într-un scaun cu leagăn, şi ridieîndu-şi picioarele mari, cu nişte ghete groase ca bocancii cazoni, începu să ^se balanseze ţinînd capul dat pe spate, cu ochi pe jumătate închişi, cătînd în vid.

— E arhimilionarul F., îmi şopti Lorand ; e^ mina Ireaptă a lui Carnegie. Mamajui, bătrîna din faţă, vine aci în fiecare seară şi îl aşteaptă, la ora repausului.

La intrare apăru o familie numeroasă ; tata, durduliu şi zîmbitor, mama, înaltă şi uscată, trei fete şi doi băieţi. Toată dinastia cu părul roşu-aprins.

— E tot unul dintre proaspeţii milionari făcuţi de Carnegie.

— Se vede că are fabrică de milionari Carnegie ?

— Da, precum vechii suverani din Europa aveau înainte fabrici de nobili. Şi Lorand începu să-şi dezvolte teoria lui asupra regilor americani. Suveranii, care au mai rămas în Europa, trăind numai din tradiţii, sunt mai slabi şi mai săraci decît regii americani, cari de fapt sunt guvernatorii muncii omeneşti. Ei sunt generalii cari comandă în luptele economice mondiale. Mai mult chiar, regalitatea americană are prerogativele monarhiei absolute, puteri necunoscute şi uneori nelimitate, subordonînd adesea puterile publice şi chiar interesele naţionale. în Europa e sfîrşită de mult lupta împotriva regalităţii, în America abia a început lupta pentru un regim constituţional, care să limiteze puterile acestor regi. Cînd ei au puterea, stăpînind soarta a milioane de oameni, importanţa, responsabilitatea, riscurile, reprezentanţi în toate părţile lumii, e natural să aibă orgoliul vechilor monarhi şi să-şi formeze curţi mai strălucite decît ale regilor din Europa. Carnegie, după ce a dat sume fabuloase pentru cultura poporului, ca să arate că are o nobilă misiune mondială, a înhămat la curtea lui pe cei mai mari savanţi ai universităţilor americane, ca să facă în toată lumea propaganda „Fundaţiei Carnegie pentru pacea universală"

— Dar, în definitiv — întreb eu — cari i-au fost calităţile excepţionale, izvorul succesului acestui om ?

— Carnegie a dovedit că e un mare spirit organizator şi un subtil psiholog ; adînc cunoscător al sufletului omenesc — ca şi un mare general, ştie să aleagă, din masa pe care o conduce, cadrele necesare pentru a face continuu cuceriri noi. El a ştiut să exploateze, mai bine ca alţii, sursele de muncă omenească, excitînd mereu setea de îmbogăţire a celor capabili, de care atîrna succesul întreprinderii.

A plecat de la constatarea că marfa cea mai rară e *capacitatea.* De aceea de cîte ori o găsea, o plătea oricît de mult. El a introdus sistemul de a interesa la beneficii şi a lua în fiecare an ca asociaţi pe unii dintre funcţionarii capabili, care dovedeau calităţi deosebite. E natural să fie trup şi suflet cu întreprinderea la care lucrează acei ce au

[1] Creată în 1910.

posibilitatea să devină milionari. Şi în adevăr, în fiecare an, grădina Carnegie produce cîte-o recoltă de milionari. în fiecare an se face cîte-o infuzie de sînge nou, care întinereşte întreprinderea. Astfel se întreţine vitalitatea organismului creat de Carnegie. Cu mare abilitate a combinat el o *scară mobilă,* după care nu plăteşte salarii fixe. Plata de lucru creşte şi scade în acelaşi timp cu profitul patronului.

Se povesteşte cazul unui oarecare căpitan John, care a refuzat să intre ca asociat, declarînd că se mulţumeşte să-i mărească leafa. Carnegie i-a fixat o leafă egală cu a preşedintelui Republicei Statelor Unite.

înnoptase cînd am ieşit din nou pe terasă. Rezemat de balustrada de marmură, privesc încă o dată în jos.

Ochiul nedeprins cată chinuitor să pătrundă în masa de întuneric. Conturul clădirilor nu se desprinde din negrul nopţii. Apar numai umbre uriaşe plutind nedesluşit în forme fantastice. Lanţuri de becuri seînteiază înşirate de-a lungul cheurilor, aşternînd dîre luminoase pe luciul tremurător al apei negre ca păcura.

în fund, pe cerul roşu, ca într-un incendiu îndepărtat, joacă pîlpîind limbile flăcărilor, care se înalţă la orizont şi ling marginile norilor coloraţi de reflexul furnalelor aprinse.

Un zgomot surd, un huruit continuu se ridică de jos. De la distanţă nu se văd oamenii lucrînd : bănuieşti numai munca minusculelor insecte mişcînd monstruoasele maşini acolo jos, în mijlocul torentelor de pucioasă, în lava fierului topit, în valurile de catran ca într-un foc al gheenei.

Din cînd în cînd şerpi de foc taie cu repegiune întunericul nopţii : sunt trenurile cu fontă roşă în fuziune, ce trec cu viteză nebună, lăsînd în urmă, din stropii căzuţi, o ploaie de stele colorate ca un foc bizar de artificii.

Pînă la miezul nopţii am rămas contemplînd de la înălţime tabloul acesta grandios şi groaznic, ca o scenă fantastică dintr-o satanică feerie.

Jos, la picioarele noastre, lucrul nu încetase, căci focul nu se stinge niciodată în ţara oţelului.

LA O FEREASTRĂ DIN ETAJUL AL OPTSPREZECELEA

Din Philadelphia — unde se ţinuse Congresul Internaţional de Navigaţie — străbătînd Marile-Lacuri, am debarcat în Chicago, după opt zile de drum pe apă, c-un vapor pus la dispoziţia grupului nostru.

Zdrobit de oboseală, după atîtea recepţii, banchete şi discursuri, rămîn o zi în casă.

Din marele hotel-turn, de la fereastra camerei cu numărul 1444, din etajul al 18-lea, pot cuprinde cu vederea o mare parte din oraş, pînă departe, spre lacul Michigan.

De sus, printre miriadele de coperişuri cari se suprapun, apar zvelte coşurile de fabrici, cu penaje plumburii de fum. Paratonere înalte, ca o pădure de suliţi înfipte în zare, străpung norii deşi cari plutesc deasupra oraşului nepotolit.

Casele zgîrie-nori, imense calupuri simetrice, găurite dc mii de fereşti egale, turnate uniform în armătura rigidă a scheletelor de fier, apar în depărtare ca nişte turnuri ridicate din cuburi de construcţii, ca jucăriile unor copii de uriaşi.

Instinctiv mi se încleştează mîna pe fierul balustradei de cîte ori mă aplec pe fereastră ca să privesc în stradă, la furnicarul omenesc ce forfoteşte jos, ca în fundul unui canal adînc. Tramvaie, automobile, camioane, trăsuri, oameni şi animale se scurg fără întrerupere, într-un haotic, nesfîrşit şivoi. Mulţimea neastîmpărată se vede mică, de la înălţime, redusă ca o masă de vii globule agitate, ce mişună în arterele acestui titanic organism, care vibrează de-o violenta energie.

în atmosfera asta încărcată de electricitate, în mirosul de cărbuni, de naftă şi de sulf, respiri cu anevoie. Zgomotul trenurilor de sub pămînt, huruitul roţilor, ciocănit de fier şi forfotit de aburi, fluiere, clopote, semnale, milioane de sunete cari vin de sub pămînt, de pe pămînt, din ziduri, de pretutindeni, se ridică şi se combină într-un vuiet asurzitor, metalic, învăluindu-te într-o vibraţie ritmică, chinuitoare. Şi în zgomotul acesta, cumplit şi confuz, ce se înalţă şi coboară ca mugetul mării bătute de furtună, răzbat uneori urlete groaznice de fiară rănită : sunt sirenele vapoarelor ce se încrucişează pe lacul Michigan.

întreaga îngrămădire monstruoasă, acest Babilon modern, apare ochiului în forme bizare cînd e predominat de la o mare înălţime. De sus, o clipă, ai iluzia că priveşti din preajma unui crater la o vastă regiune vulcanică rămasă după o erupţie. în acest cataclism, se văd răspîndite pînă departe blocuri uriaşe, pe-alocuri fumegînde ; jos, la piciorul prăpastiei, în fundul vulcanului stins, prin crăpăturile adînci dintre păreţii stîncilor abrupte, unde lumina abia răzbate, mişună miile de vietăţi într-o continuă şi convulsivă agitare. Iar deasupra tuturora, pe cerul învăluit în nori de fum, pluteşte soarele palid şi orb. Săgeţile de aur se frîng neputincioase în pîcla cenuşie, care apasă veşnic pe umerii oraşului gigantic, înălţat pe locul numit de indieni : *Chicago* — usturoi sălbatic — astăzi c-o poreclă mondială : *Cetatea negustorilor de porci.*

— Splendidă vedere !

Surprins, întorc capul. Nu observasem intrarea celor doi tovarăşi de călătorie. Unul înalt, uscat şi ras, Arthur Lay, inginer hidraulic în Philadelphia. Cu părul alb înainte de vreme, c-o privire ascuţită — tip de american — deşi italian de origine. Puterea de absorbire a Lumii Nouă îl americanizase complect. Altul, scurt şi gras, c-o straşnică păreche de mustăţi de bersalier, căpitanul Antonio Pascoli, un tip simpatic de meridional. Călătorise mult, locuise cîţiva ani în Extremul Orient pe care-l admira. Părăsind marina, ocupase un post în diplomaţie, pe lîngă legaţia italiană din Philadelphia, îmi plăcea tovărăşia acestor doi prieteni nedespărţiţi şi veşnic în dezacord. Două concepţii diferite asupra lumii şi a

r

vieții. Se ciocneau la fiecare pas și totuși se simțeau atrași, ca doi poli de electricitate contrară.

— Am venit să aranjăm pentru mini vizitarea marilor elevatoare de grîne. Știu că te interesează chestiunea asta. Uite, se văd colo spre lac.

în zarea fumurie, ieșind parcă din sinul apei, niște blocuri colosale, fără ochii ferestrelor, se desprind masive și oarbe, în linii drepte asemenea unor antice monumente egiptene.

— Ei, ce zici de vederea pe care o ai de aci ? Și c-un gest larg, americanul îmi arată mîndru imensul oraș care se desfășoară la picioarele noastre.

— Știi ce lungime are strada asta ? Numai treizeci și cinci de kilometri. în Chicago se vorbesc patruzeci de limbi. Sunt douăzeci de religii și apar ziare în zece limbi... și cînd te gîndești să nu sunt nici o sută de ani de cînd Pieile-Roșii vînau și pescuiau prin pustietățile acestea mlăștinoase.

— E în adevăr fenomenală repegiunea cu care a crescut orașul acesta. Cred — adaug eu •— că în mare parte aceasta se datorește situației geografice...

— ...Și elementelor cari s-au stabilit aci, se grăbește să adauge americanul.

— Trebuie să știți că noi punem un fel de eroism în spiritul oricărei întreprinderi. Condițiunile de viață pe pămîntul american au făcut un caracter național superior, un suflet deasupra nivelului comun al umanității. Aci s-a creat ceea ce numim cultul muncii și poezia forței.

-— Poezia forței !... mi se pare că nu-i decît imnul cultului lui Mamon, întrerupse căpitanul Pascoli, tăind brusc avîntul americanului.

După ce se lungi într-un balansoar, Arthur Lay își ridică picioarele sus, pe speteaza scaunului din față — după obiceiul locului —• își aprinse o țigară și, zîmbind, se hotărî, în poziție aproape orizontală, să asculte liniștit părerile italianului.

— Eu unul declar că nu mă pot adapta aci. Nu pot să-mi acordez pașii vieții în cadența galopului exaltat care mă împresoară. Nicăieri, o preocupare intelectuală. N-am întîlnit doi americani să vorbească între ei altceva decît afaceri : *business, business.* Mașinismul acesta exagerat are

ceva sinistru și rece. Goana asta nebună după cîștig, transformînd mijlocul în scop, a vițiat sufletele, distrugînd tot ce poate înfrumuseța existența omenească. Atmosfera asta electrică, agitația teribilă, setea de bogăție care pune în mișcare toate resorturile energiei e drept că a creat un suflet nou, dar nu superior.

— Pot să-ți dovedesc că-i superior, încercă să întrerupă americanul. Dar căpitanul îl opri c-un gest hotărît, și începu să-i ceară socoteală pe un ton din ce în ce mai ridicat.

— Mă rog, ce ne tot arăți cu atît orgoliu aceste monstruoase îngrămădiri mecanice, opera mașinismului și a capacității speculative cu care vă lăudați. Dar care-i partea de umanitate în tot ce-ați făcut ? Oare azi viața în uzine nu-i tot un fel de sclavie ? Ignorați cu totul valorile morale și intelectuale adunate de veacuri în lumea veche. Confundați veșnic progresul material cu cel moral, și nu vedeți partea slabă a civilizației moderne. Aveți iluzia că ați creat orașul ideal. Dar Teba, Niniva și Babilonul, în care se vorbeau sute de limbi, erau tot niște îngrămădiri monstruoase. Numai în Atena găsiți ceea ce numesc francezii *la Cite...* creația spiritului grec... naturala, suprema armonie... echilibrul minunat între fantezie și critică...

— Am înțeles, am înțeles, întrerupse americanul, rîzînd cu poftă. Păreri învechite, culese de-a gata din cărțile autorilor ruginiți, pe care noi îi numim *fosile europene.* Și totuși, de ce vă e frică nu scăpați. Europa, și întreg globul pămîntesc, se americanizează mai repede decît vă închipuiți, în ciuda tuturor teoreticianilor Lumii Vechi. Uitați că Teba, Niniva și Babilonul s-au ridicat prin chinurile a mii de oameni, iar în Atena ideală, la care vă închinați, exista sclavajul. Legile și teoriile umanitare n-au putut suprima decît sclavia politică, dar liberarea din sclavia fizică a naturii nu poate s-o aducă decît sinistrul mașinism care vă îngrozește. Toată puterea lumii moderne stă în mașină, pe care n-au răspîndit-o nici poeții, nici teoreticianii și nici moraliștii. Numai setea de cîștiguri a revoluționat condițiile de viață, îmbunătățind traiul omenesc pînă în straturile cele mai de jos...

— ...Prefăcînd însă omul în mașină, adăuga cu necaz italianul, care-și ștergea nervos sudoarea de pe frunte.

Â

— Ah ! oftaţi după timpurile fericite, cînd nobilul şi brutalul senior se îmbrăca în dantele, dar nu făcea baie ; şi subt candelabrul, cu lumînări de său, mînca elegant cu degetele murdare, ştergîndu-şi nasul cu mîneca brodată. Priviţi, vă rog, acum pe lucrătorul american şi pe miliardar, patronul său. Sunt îmbrăcaţi aproape la fel. Amîndoi locuiesc în case luminate cu electricitate, cu robinete de apă rece şi apă caldă ; au la fel linguri, furculiţe, şervete şi batiste. Pot în aceeaşi seară amîndoi sa asculte la operă pe Caruso, trimis de d-voastră, doar că unul e în lojă şi altul la galerie. Unul umblă cu automobilul propriu, şi altul cu autobuzul sau tramvaiul, oricînd la dispoziţie. Bunul trai nu mai este un monopol ca în trecut. Distanţa dintre pături se micşorează zilnic. Ajungem la o nivelare de trai pe care n-au visat-o nici utopiştii.

— Aşteptaţi şi o nivelare de avuţii ? încerc să-1 întreb zîmbind.

Americanul se opri ; băgîndu-şi adînc mînile în fundul buzunărilor, îmi răspunse tăios, adincindu-şi cuta din îmbinarea sprîncenelor.

— A ! ştiu, vă indignează acumularea de bogăţii în cîteva mîni ? Dar uitaţi că acele mîni au abilitatea şi energia de a produce. Şi multă vreme încă va fi necesară, fatala, această acumulare. De ce nu urmăriţi însă cum se risipeau bogăţiile în trecut şi cum se întrebuinţează acum. Numai această acumulare de capital a răspîndit şi a ieftinit producţia îmbunătăţind traiul omenesc. întrucît priveşte prisosul de avuţii, n-aveţi decît să citiţi *Evanghelia bogăţiei,* scrisă de miliardarul nostru Carnegie. Veţi vedea că bogătaşul american de azi nu se consideră decît un depozitar, un om de afaceri al comunităţii. Bogăţia trebuie să fie restituită societăţii pentru diferitele servicii sociale, ca şcoală, sănătate publică, subt felurite forme durabile, încă din viaţă, căci acel care moare *bogat,* moare *dezonorat.*

Şi discuţia ar fi continuat încă mult dacă n-o întrerupea simpaticul Tom, cel mai slut negru din tot batalionul băieţilor din serviciul marelui hotel.

Intră fără să bată la uşă — în America nu-i obicei — mîndru, purtînd cascheta de *bellboy,* îngropată în părul lui de astrahan. Ne întinse un teanc de plicuri. Cu obişnuitul

surîs de graţie şi linguşire, arătîndu-şi dinţii albi, strălucitori, într-o păreche de buze groaznice, ne invită să citim adresele.

De la prima aruncătură de ochi, italianul păli.

— încă o invitaţie. Banchet la „Atletic Club". E teribil. Nu mai pot. Să înghiţi în cinci zile opt banchete, treizeci şi şase de toasturi şi douăsprezece discursuri americane ! E un record care m-a distrus. Ce au de gînd americanii cu noi ? Cum nu ştiu ei niciodată să păstreze măsura ?

Şi italianul începu să se plimbe furios prin cameră.

Americanul făcea haz de indignarea asta şi căuta să ne explice că suntem victimele veşnicei rivalităţi dintre Chicago şi Nev York.

Prin orice mijloc, Chicago trebuie să convingă pe oaspeţii străini, veniţi în asemenea ocazii, că cetăţenii de aci sunt mai gentili şi mai distinşi decît cei din New York.

— Bine, dar ce suntem noi vinovaţi ? De ce să se abuzeze de stomahul şi de răbdarea noastră ? Şi italianul, trîntind pe masă plicul cu invitaţia, se pronunţă hotărît :

— Nu mă duc nici mort. Deseară dezertez de sub escortă. Mîncăm mai bine într-un restaurant chinezesc.

LA NIAGARA

Pînă la Buffalo trenul extrarapid, fără să se oprească, atinge numai în goana-i nebună oraşe moderne şi prozaice, botezate pompos de americani cu nume poetice din antichitate : Palmira, Siracuza, Itaca, Roma.

Străbatem o bogată regiune industrială. Cîmpia verde îi pătată de negrul fabricilor, afumată de monstrele locomotive „Pacific", tăiată peste tot de reţeaua aeriană a cablurilor electrice, sfîşiată în zbor de mii de automobile cu miros de benzină şi nori de praf în urmă.

Cine ar recunoaşte în haosul civilizaţiei moderne sălbatica şi pitoreasca vale *Mohawk,* teatrul de altădată al marei epopei romantice, descrisă de celebrul romancier american Fenimore Cooper ?

Aci, în sînul unei naturi aspre, în cadrul de apă şi pădure, de-a lungul marilor lacuri s-au desfăşurat odată acele filme îneîntătoare de aventuri şi peripeţii eroice, în cari pionierii îndrăzneţi şi războinicii indieni, superbii tatuaţi *Ciorapi de piele* şi *Ochi de vultur,* ne aprindeau imaginaţia copilăriei, purtîndu-ne în deliciu printr-o lume primitivă, măreaţă şi fantastică.

Un murmur surd, continuu şi vag, ajunge pînă la noi venind de undeva din depărtare.

— E glasul *Niagarei,* îmi spune tovarăşul de drum.

După un ceas ajungem. Ne oprim pe malul unei ape mari. Pare un fluviu de lăţimea Dunărei. Nu-i fluviu. E un canal săpat de natură într-o albie de stînca, pe o lungime de 60 kilometri : un imens jgheab de piatră prin care se scurge apa din lacul Erie în lacul Ontario. Diferenţa de nivel dintre cele două lacuri este de o sută de metri.

Stăm pe mal şi privim. Prima orientare.

In susul apei, cît pot cuprinde ochii, vezi faţa netedă a undelor clare, alunecînd c-o repeziciune ameţitoare. în josul apei, la cîteva sute de metri, fundul de calcar e rupt brusc ; şi acest fluviu lat, cu tot volumul lui de apă — *coloana de deluviu,* cum i se spune — se prăvăleşte deodată şi cade de la înălţime, spărgîndu-se jos pe un pod de piatră. Un nour de pulbere de apă pluteşte la orizont, veşnic suspendat în aer.

Acolo e cascada. Nu se vede încă bine. Auzi numai zgomotul detunător, neîntrerupt. Simţi parcă plutind în juru-ţi o atmosferă de mister şi primejdie.

Ne oprim. Un bloc de stînca c-un buchet verde de arbori bătrîni : Insula-Caprei, rămasă ciudat în mijlocul torentului, desparte cascada în două. Căderea despre ţărmul american e mai mică. Cea despre ţărmul canadian, în forma unei imense potcoave, arată marea cataractă în toată splendoarea ci.

Enormul volum al torentului — douăzeci şi cinci de milioane de tone pe oră — strîns între pereţii de stînca, se bombează ca şi coama unui monstruos val de ocean. La mijlocul cascadei masa fluidă e aşa de groasă că pare solidă — o masă compactă, colosală, se rostogoleşte vertiginos şt cade brusc în abis, spărgîndu-se pe stînca de jos în miliarde de bucăţi. Şi în tunetul groaznic ce zguduie pămîntul, răzbate un fel de muget de uragan perpetuu ce umple văzduhul ca o cumplită ameninţare de cataclism.

Simţi, asurzit, căderea, fără să poţi vedea spargerea jos, de fundul acelui satanic cazan clocotitor, ce fierbe ca un crater de vulcan în erupţie. Apa pulverizată izbucneşte năvalnic în vîrtejuri fumegînde, ca nişte nouri fantastici de aburi irizaţi. Şi în jocul razelor de soare, sub unghiuri diferite, praful lichid tremură bizar într-o orgie de culori îmbinate în dungi străvezii, ca o panglică de curcubeu solar.

Aspectele Niagarei, după starea cerului, variază la infinit. La mijloc, în pătura profundă a torentului, e un verde închis, slăbind din ce în ce mai pal spre lături. Coloane de mercur, şivoaie metalizate, curg pe mărgini, printre stînci pierdute jos, într-o fierbere de argint topit. Şi fluviul, pînă

departe, se acopere c-un strat de spumă fină, ca o dantelă capricios destrămată pe un alb cîmp de zăpadă.

Răpit, înfricoşat, rămîi ceasuri întregi, cătînd în extaz la spectacolul grandios ce te reţine împietrit în sentimentul profund al micimii omului în faţa eternelor fenomene ale naturii. Misterul nepătruns şi groaznica ei maiestate niciodată nu s-au putut descrie sau zugrăvi.

îmbrăcaţi ca nişte scafandrieri, în haine de pînză gudronată, ne scoborîm sub cascada centrală pe o scara strimtă şi udă, alunecînd la fiecare pas. Un negru buzat, c-un trup de atlet, ne conduce şi ne susţine pînă jos la piciorul stîncei mîncate de apă. în spaţiul strimt, rămas între peretele de piatră şi masa lichidă, ce fac în cădere o curbă perfectă, e întinsă o punte îngustă în spatele cascadei — Grota-Vînturilor, pe care n-o pot trece decît oamenii cu nervii sănătoşi.

Avalanşa de apă cade c-un tunet asurzitor. La depărtare de o palmă de ochi ai înainte peretele lichid ca o cortină gigantică. Păturile de aer sunt izbite cu atîta putere că vîjie vîntul într-un vîrtej de curenţi, c-un urlet sălbatic şi răutăcios, pe care nu-l poţi auzi în largul mării pe timpul marilor furtuni.

Asurziţi, orbiţi, biciuiţi de plumbii de apă rece, uzi leoarcă pînă la oase, ne strecurăm prin pînzele duşurilor torenţiale, pe puntea îngustă, încleşrîndu-ne mîinile îngheţate de balustrada lunecoasă. în sfîrşit am scăpat la lumină. Ameţiţi, ne oprim să răsuflăm. De frig ne clănţănesc dinţii în gură. Cu puterile sleite, urcăm treptele pînă sus în capul scării. Ne uscam la soare înfioraţi de-un tremur de tensiune nervoasă şi stăpîniţi încă de-o ciudată senzaţie : o profundă mulţumire de salvare, o ascunsă mîndrie de biruinţă — parcă am trecut teferi prin centrul unei trombe marine.

*

A doua zi, dimineaţa, cu tramvaiul electric, facem circuitul Niagarei, oprindu-ne pe diferite poziţii ca să vedem cataractele sub toate aspectele. Trecem celebrul pod suspendat. O minune tehnică, o pînză de păianjen ţesută în aer la o înălţime ameţitoare deasupra abisului. Intrăm pe pămîntul Canadei. Nici o formalitate, nici un control. Numai uniformele stacojii ale soldaţilor englezi ne atrag atenţia că păşim pe teritoriul unei colonii britanice [1].

Rezemaţi de-un grilaj de fier, la marginea prăpastiei, urmărim jos, pe apă, mişcările unui vapor : „Zîna negurilor", plutind vînzolit de frămîntarea talazurilor înspumate. Văzută de sus, mica navă pare o insectă imprudentă atrasa de pericol ; se apropie de cascadă şi deodată se retrage cu groază, urmărită de rafale de ploaie, de jerbele cari ţîşnesc clin uriaşa căldare în clocot infernal.

— Şi cînd te gîndeşti — spune tovarăşul meu — că minunea asta a naturii se distruge pe nesimţite. Baza stîncii de calcar este roasă mereu de apă. Căderea se retrage cu jumătate de metru pe an. Va veni o vreme cînd în locul cascadei va rămînea numai un canal strîmt, prin care apa se va scurge fără să cadă de la înălţime.

— E adevărat — răspunse un american. —dar geologii au calculat că asta are să se întîmple peste vreo 30.000 de ani, aşa că o putem admira în linişte.

O sumă de legende circulă asupra acelor îndrăzneţi campioni, cari — seduşi de vecinătatea primejdiei şi de vanitatea reclamei — au înfruntat prin nebune aventuri puterea Niagarei.

Celebrul echilibrist Blondin a traversat cascada, mergînd pe o frînghie de sîrmă întinsă de la un mal la altul. Purtînd o mică sobă în spate, echilibristul s-a oprit la mijloc, a spart cîteva ouă din care şi-a preparat o omletă, ospătîndu-se liniştit pe sîrmă, deasupra cascadei.

Un oarecare Robert Flack, construindu-şi o barcă specială şi-a dat drumul în cursul apei, dar a fost înghiţit de torent chiar sub ochii soţiei şi ai copilului său.

Mai fericit a fost înotătorul Graham, care avu ingenioasa idee de a construi un butoi lestat Ia fund, pentru a-i păstra poziţia verticală. Cu chipul acesta a traversat de cîteva ori cascada. Mulţi înotători l-au imitat, dar cîţi din ei n-au plătit cu viaţa sfidarea nebună şi curajul steril al unui eroism inutil.

[1] în 1912, cînd întreprinde Eugeniu Botez călătoria în America de Nord, Canada era colonie britanică, cucerită de la francezi în 1763 (în urma războiului de 7 ani).

Pieile-Roşii, tribul *irochezilor*, vechii stăpînitori ai Niagarei, se adunau pe malurile aceste aducînd, o dată pe an, o tragică jertfă marelui *Spirit* al apelor. Pregăteau o barcă, o albă *pirogă*, împodobită cu ghirlande de flori şi încărcată cu fructe şi cu felurite daruri.

Dintre fetele de măritat alegeau pe cea mai frumoasă pentru sacrificiu. Noaptea, pe lună plină, tot tribul se aduna pe malurile torentului. În mijlocul urletelor sălbatice şi a dansurilor diabolice, se lansa *piroga* în curentul apei. Numai cîteva minute apărea în lumina argintie a lunei, plutind fulgerător spre abisul morţii, acea stranie viziune pe care, într-o clipă, Niagara o înghiţea pe vecie.

MINCIUNILE LUI CHATEAUBRIAND ŞI LITERATURA AMERICANA

în cercul nostru, plecat de dimineaţă din Buffalo, se găsea o tînără intelectuală din Boston.

Miss Mildred T... O blondă zveltă, fragilă, cu o voce muzicală, c-un cap de madonă. Bluza de mătase, culoarea fragilor, era prea decoltată ; în ziua aceea, ce-i drept, era o căldură nesuferită. Bărbaţii, după moda americană, umblau numai în vestă şi sacoul pe mînă.

în scurt timp ne-am pus toţi la curent cu starea civilă a americancei, care ne intrigase la început.

Unica fiică a unui mare industriaş din Boston. De douăzeci şi opt de ani. A doua oară divorţată. îşi reluase vechiul titlu de *Miss,* cum e obiceiul în Lumea Nouă. Renunţase la măritiş pentru a-şi păstra complecta libertate.

Studiase muzica doi ani la Paris. După trista experienţă a căsniciei, se apucase de literatură şi studii sociale. Deşi avea o graţie naturală, inteligenţă şi cultură aleasă, părea la prima cunoştinţă cam excentrică şi indescifrabilă. Venise la Niagara pentru o lună, ca să ia note în vederea unui roman feminin la care lucra de un an.

Stam în parcul îngrijit de pe malul canadian, înşiraţi pe bancă la umbra unor tei bătrîni. Privind panorama Niagarei, căutam să-mi închipui peisagiul primitiv, aşa cum trebuie să fi fost pe vremea Pieilor-Roşii, în sălbatica măreţie a naturii virgine, înainte de a fi insultată şi mutilată de decorul şi reclama civilizaţiei aduse de oamenii albi.

— Ce trebuie să fi fost odată prin locurile aceste ? Chateaubriand, care le-a descris magistral, spune că irochezii se hrăneau cu vînatul animalelor tîrîte şi ucise de cataracte.

Indienii cu *pirogele* lor uşoare, din coajă de copac, pescuiau urşi, cerbi şi bizoni căzuţi şi aduşi de torent.

— Admiraţi mult pe Chateaubriand ? mă întrebă c-un zîmbet ironic scriitoarea americană.

Dintre toate celebrităţile europene nici una n-a scris despre America mai mari minciuni ca Chateaubriand. Opera lui n-a fost scrisă după vedere, la faţa locului, aşa cum susţine el. A fost compusă din bucăţi la biurou, răscolind o întreagă literatură adormită de trei secole în praful bibliotecilor : studii, memorii, însemnările exploratorilor, misionarilor şi călătorilor din trecut.

— Ce are a face cum a lucrat •— o întrerup eu — a scos dintr-un material brut un extract minunat. A făcut un alhj preţios, opere nepieritoare ca *Atala* şi *Natcbez,* în care — după cum spun marii critici — strălucesc pietre nestimate, rămase parcă din *Biblie,* sau de la Omer şi Ossian.

— Trebuie să ştiţi că noi, americanii, iubim mult adevărul şi sinceritatea în viaţă şi în artă. E adevărat că poemele lui Chateaubriand au făcut revelaţia unei lumi necunoscute şi a unei poezii noi, ca un suprem triumf al exotismului american ; dar nu putem uita că cea mai mare parte a operei a fost *trucată.*

Pe Chateaubriand l-a chinuit toată viaţa ambiţia de a-şi lega numele de o mare descoperire geografică. Căuta un drum spre strîmtoarea Bering prin fundul băii Hudson, căuta izvoarele lui Mississippi şi locul unde a fost Cartagena.

Dar n-a avut parte să-i poarte numele nici o apă şi nici un munte. Nu era om de acţiune şi energie. Nici pregătire nu avea pentru explorări. A fost un artist c-o mare adoraţie pentru grandiosul său *Eu.* Un critic spunea despre dînsul că viaţa i-a oscilat între orgoliu-virtute şi orgoliu-prostie. în lumea nouă n-a stat decît vreo cîteva luni. N-a avut nici timpul material să umble prin toate locurile pe cari le-a descris. Cînd s-a convins că nu poate să îndeplinească cele ce-a visat, s-a pus să cerceteze textele vechi.

Toate peisagiile din Florida şi de pe Mississippi, descrise fără să le fi văzut, sunt împodobite cu minciuni născocite de bogata lui fantezie. Susţine că a întîlnit urşi clătinîndu-se îmbătaţi de struguri, că a văzut stîrci albaştri, crocodili, şerpi gigantici, papagali multicolori. Iar în drum spre

Niagara, la un trib de irochezi, a întîlnit un francez, fost ajutor de bucătar, făcînd pe profesorul de dans. învăţa pe *messieurs les sauvages et mesdames les sauvagesses*[1] dansurile franceze după aria *Madelon Friquet.*

Un profesor de la Universitatea din California a făcut un studiu documentat ca să stabilească adevărul şi minciuna, împletite, de altfel, cu multă artă în opera lui Chateaubriand.

Din una în alta am ajuns la literatura actuală americană.

— Noi, în Lumea Nouă, nu suferim de decadentismul care bîntuie în literatura europeană. Avem şi noi însă alte păcate. Se citeşte mult, dar cititorii noştri sunt proşti. Gustul publicului e scăzut. Se citeşte superficial, fără pătrundere. Şi de aceea se şi scrie aşa în pripă, fără multă gîndire şi sforţare pentru perfecţie. De altfel, lucrul e explicabil. Avem o literatură prea tînără. Abia am apucat să ieşim de sub influenţa literaturei engleze. Tot ce se scria mai înainte în America nu era decît o transplantare britanică. Bret Harţe[2] e Dickens, Irving[3] e Goldsmith, Fenimore Cooper e Walter Scott şi Mîler[4] e Byron. Numai cu Whitman ajungem la calitatea geniului american.

în literatura noastră avem acum două curente paralele : unul *popular* şi altul *rafinat.*

Curentul popular cuprinde toate cărţile scrise pentru marele public, după gustul mulţimii. Subiecte senzaţionale, adesea cu miez interesant, dar de-o simplitate copilărească, tipuri convenţionale şi formă foarte puţin artistică, neglijată cu totul, ca o cronică de ziar popular.

Curentul rafinat are un mic număr de scrieri pentru cercuri restrînse. Stil şi formă aleasă, dar fondul slab, fără

[1] „Domnii sălbatici şi doamnele sălbatice" (fr.).

[2] Francis Brett Harţe (zis Bret) (1836—1902), scriitor american născut la Albany. Scrierile lui consacrate Far-Westului (Vestului îndepărtat) îi aduc o reputaţie internaţională. Adept al unui limbaj savuros cu o anumită culoare locală este un precursor al lui Mark Twain.

[3] Washington Irving (1783—1859), scriitor din S.U.A., unul din creatorii literaturii nord-americane. Este autorul unei hazlii ***Istorii a New Yorkului*** (1809), şi al mai multor biografii, istorii şi cărţi de călătorie.

[4] Henri Miller, scriitor american, născut în 1891, autorul unor scrieri cu o mare libertate de limbaj prin care denunţă obsesiile lumii moderne ***(Tropicul Cancerului, Tropicul Capricornului}.***

viață, fără gîndire profundă și fără simțul realității. Este un fel de literatură, cum se zice la noi, scrisă cu pană de cristal și cu cerneală parfumată.

— Poate din cauza vieții comerciale **din** America, încerc eu să explic lucrul.

— Pardon — mă întrerupe americana, c-un accent net și sec — Florența, Veneția și Olanda erau foarte comerciale cînd au produs pe cei mai mari artiști ai Europei.

Suntem încă o lume tînără, în formație. Talent, imaginație avem, **daT** n-am ajuns încă la o gîndire profundă. Scriitorii europeni nu au mai mult talent decît ai noștri, dar au un public cititor mai superior, mai pretențios, produsul unei civilizații mai vechi. Un scriitor bun se formează ca și un actor, care niciodată nu va ajunge la un rol desăvîrșit jucînd pe scena unei săli goale sau în fața unui public prost. Gustul și educația publicului se face cu încetul.

La noi progresul este vădit. în toate orașele se organizează cluburi literare și se dau premii pentru poezie și proză, în scurt timp și pe acest teren vom arăta Europei ce putem produce. Nu uitați că arta nu e decît floarea care se deschide la urmă, după ce planta cu rădăcină adîncă și tijă sănătoasă s-a dezvoltat complect într-un pămînt fertil.

— Dar din literatura europeană ce preferați ?

— Nouă, americanilor, ne place mai mult literatura engleză decît cea franceză.

Anglia e patria romanului. Scriitorii francezi sunt prea frivoli. Cu drept cuvînt s-a spus că, citind romanele franceze, îți vine să crezi că autorii nu sunt însurați și nu au nici mame, nici surori.

— Cred că în America, mai mult decît în Europa, aveți ceea ce se cheamă *pruderie*

Dar n-apucasem să sfîrșesc fraza, și scriitoarea americană mă întrerupse brusc aruncîndu-și pe umerii goi, c-o mișcare repede, un fular de mătase, ținut pînă atunci pe genunchi...

— în tot cazul, la noi păcatele se ascund, pe cînd în Europa se etalează. Ceea ce numiți *pruderie* este un omagiu adus virtuții. Eu am trăit în Franța și cunosc bine viața și femeile de acolo. Sunt falș zugrăvite în literatură. Femeia franceză se îmbracă bine, are spirit și grație, dar nervii ii sunt prea iritabili și vorbește prea convențional. E și natural, căci abia iese de sub tutela guvernantei și intră în sclavia soțului. în toată Europa femeia e încă *minoră,* numai în America a ajuns la *?najorat.* Foarte bine s-a zis despre femeia franceză că-i jumătate prințesă și jumătate actriță.

După ce ne-am despărțit, multă vreme mi-au umblat prin minte părerile scriitoarei americane asupra femeii franceze. Și cum îmi apărea mereu imagina ei și în auz îmi răsuna accentul acela net, sec și pedant, mi-am adus aminte de părerile unui scriitor francez asupra femeii americane : „Țara asta în care numărul bărbaților e cu vreo trei milioane mai mare ca al femeilor, și unde sunt cele mai multe căsătorii din amor și cele mai multe divorțuri, a făcut din femeie o aristocrată fără curte, o rafinată fără mediu, o imagină fără cadru, un juvaer fără montură, o zeiță fără Olimp".

De la fr. ***pruderie*** — virtute mincinoasă, ipocrizie.

Ciudat tip de vapor fluvial. Necunoscut pe Dunărea noastră. In loc de helice, numai o roată imensă cu zbaturi. aşezată la pupă, învîrtindu-se c-un zgomot infernal, împinge înainte vasul cu fundul plat. Urcăm fluviul încet, luptînd. să învingem viteza curentului apelor umflate pe timpul inundaţiei periodice.

Ca şi Nilul binefăcător, Mississippi — „părintele rîurilor" — îşi revarsă regulat prisosul apelor mănoase, fertilizîndu-şi vasta albie, întindere nesfîrşită de pămînt roditor,, supranumit noul Eden.

Pe malul stîng se-nşiră coline paralele, acoperite cu păduri negre de stejari, pe-alocurea pătate cu albul lucitor de ulmi şi mesteacăni.

Pe malul drept, jos, uniform şi peste tot înecat, coroanele sălciilor pletoase, legate între ele prin lanţuri de liane agăţătoare, plutesc la suprafaţa apelor moarte, în singurătăţile nemărginite ale savanei pierdute în zare. Apa-i gălbuie, miloasă. Navigaţia-i grea prin părţile acestea cînd fluviul e umflat.

Roata cîrmei se învîrteşte repezită ca să abatem din drum, în scurte zigzaguri, ferindu-ne de buştenii enormi ce plutesc coborînd la vale. Oprite pe la cotituri, aceste epave rătăcitoare încheagă bancuri de nisip şi rădăcini, care se rup uneori de maluri, plecînd în scursul apei ca nişte insule plutitoare.

Defilăm ca şi pe Dunăre, prin faţa ostroavelor pustii şi păduroase. Nelocuite, unele fără nume, se cunosc numai după numerile însemnate pe harta fluvială. Navigam pe

lîngă ele, unde curentul e mai mic. Umiditatea solului fecondează o vegetaţie bogată, lacomă, nebună, care se tîrîie, se agaţă, se încolăceşte ca şarpele, îmbrăţoşînd trunchiuri bătrîne, încîlcindu-se într-o ţesătură deasă de draperie mătăsoasă. Adierile vîntului, loviturile apei clatină imensul gard viu ce-şi oglindeşte frunzişul, legănat în unda sclipitoare, c-un joc de culori fantastic şi ameţitor. Iar freamătul de frunze, suspinînd în adîncimea desişului, tremură în aer ca o prelungă respiraţie a vieţii vegetale.

Pe sus, suspendate parcă în azurul cerului, trec stoluri de păsări acvatice, plutind în zare, deasupra luciului apei molcome spre bălţile adormite.

Pe vaporul nostru, încărcat cu baloturi de bumbac — lume puţină. Cîţiva călători albi şi vreo zece familii de negri.

La prînz, căpitanul vasului, instalat după obicei în capul mesei, îmi făcu loc în stînga. Locul din dreapta era rezervat unui domn bătrîn c-o figură impunătoare, c-un aer aristocrat. Asemenea tip de american nu mai intîlnisem în calea mea prin Lumea Nouă. Anglo-saxon de cea mai pură rasă. Foarte înalt, uscat, zvelt. O figură prelungă, osoasă, roşă, întretăiată de-o reţea fină de vinişoare violete ; părul cenuşiu în şuviţe rare, şi nişte ochi ficşi, albaştri ca de sticlă. Temperament flegmatic, rigid şi geometric, părea — după ţinută şi îmbrăcăminte — un nobil general în retragere, care-şi păstra încă deprinderea de comandă şi dominaţie. Pe cînd bătrînul consulta lista, căpitanul se aplecă şoptindu-mi :

— E cel mai mare cultivator de bumbac din Virginia. Adevărat nobil. Din cea mai veche aristocraţie. Domeniile familiei trec din tată în fiu de trei sute de ani.

— Cum — îl întrerup glumind — în egalitara şi democratica d-voastră Republică aveţi încă o aristocraţie ?

— Desigur — îmi răspunde grăbit — în orice societate triajul unei elite se face de la sine. întotdeauna vor fi unii creaţi să comande şi alţii să asculte. Aristocraţia noastră virginiană a furnizat Americei cei mai mari bărbaţi de stat.

în timpul mesei bătrînul american mă întrebă cu mult unteres despre viaţa şi vietăţile din Delta Dunării. Cunoştea

bine Delta lui Mississippi, unde dusese, spunea el, uii trai de martir din cauza țînțarilor ; povesti apoi peripețiile vînătorilor făcute în regiunea mlăștinoasă a Deltei, împotriva crocodililor și a șerpilor cu clopoței.

Și pentru că văzuse interesul meu pentru navigația pe Mississippi, după masă, mă luă de braț și mă conduse în fața unei hărți țintuite pe unul din pereții salonului din provă.

— Iată — îmi arătă el — cum, dintr-o singură aruncătură de ochi, poți înțelege rolul marelui fluviu pe care indienii, în pomposul lor limbaj, l-au numit „Părintele apelor".

Privește ce formă regulată are America. Pare că după o ordine metodică natura a separat pămînturile și apele, munții și văile. Un plan geometric, măreț și simplu. Un imens triunghi de la nord la sud. Pe latura de sus — Marile-Lacuri, pe latura Pacificului — lanțul Munților Stîncoși, pe latura Atlanticului — lanțul Munților Alegani. Depresiunea mediană, acest vast teritoriu îi tăiat în două de Mississippi pe toată lungimea de șase mii de kilometri. în el se varsă cincizeci și șapte de rîuri navigabile care, scoborînd din munți, udă de o parte și de alta, fertilizînd toată această regiune de o nesecată bogăție naturală.

Nici o apă de pe glob nu formează o arteră de comunicație mai interesantă ca Mississippi. Bazenul mississippian a fost ocupat dc triburile indigene, dar n-a fost niciodată posedat. Căci numai prin agricultură omul se leagă de sol. Primii locuitori au rămas tot la vînat, fără să se ridice la treapta păstoriei și agriculturii. Pămîntul acesta este cea mai măreață locuință pregătită omului de natură.

Cu drept cuvînt se zice că această imensă vale, găsită goală, a servit ca leagăn marei națiuni americane.

După-amiază, înăuntru e o căldură înăbușitoare. Ieșim afară pe punte^ Adie o briză ușoară. Stăm la umbră sub ° tenc J^ ^e pînză^groasă, pe care un marinar negru o udă din cînd în cînd. Bătrînul american își prepară singur ceaiul, făcîndu-mi o întreagă teorie asupra raportului dintre căldura internă și cea externă pentru a demonstra că, bînd ceai

clocotit, te răcorești. Eu mă mulțumesc cu siropuri și apă la gheață. Un remorcher puternic ne ajunse din urmă. Avea aceeași direcție și cîtva timp ne-am ținut pe aceeași linie. Vaporul nostru, deși mărise presiunea la căldare, rămînea în urmă. Remorcherul avea vădit viteză mai mare. Cînd s-a convins de asta, căpitanul nostru a renunțat să mai încerce o întrecere. Cuminte, el și-a căutat de drum.

Bătrînul, care se sculase de pe scaunul său legănător, pe cînd urmărea cu binoclul în zare mersul remorcherului, îmi spuse c-un fel de regret:

— Mai înainte, pe Mississippi, era imposibil să meargă două vapoare în aceeași direcție fără să se ia la întrecere de viteză.

O ! erau lupte interesante care durau zile întregi. Se făceau pariuri pe sume fabuloase. Căpitanii, echipajele și călătorii se pasionau pînă la exaltare. Cîte căldări nu explodau aruncînd vasele în aer, cîte victime omenești nu făceau aceste curse nebune...

Erau căpitani încăpățînați și furioși care, văzînd că pierd cursa, ajungeau să tragă focuri de revolver în piloți, sau să abordeze vasul rival pentru a-1 da la fund.

îmi aduc aminte că am luat parte în tinerețā la o asemenea cursă de vapoare. Plecam din Noul Orleans. Pe toate zidurile erau afișe enorme care anunțau primul voiaj a două vapoare noi care urmau să-și încerce viteza. Călătorilor li se punea în vedere că drumul se face pe risc propriu, vapoarele nu răspund pentru accidentele care ar putea surveni în cale.

Mă îmbarcasem pe vaporul „Neptun". Mi se păruse că are forme mai fine și o provă foarte ascuțită. Toată lumea de pe bord pariase. Erau angajate sume mari. Toți călătorii, bărbați și femei, luam parte cu îndîrjire la luptă. Nimeni nu se gîndea la pericol. Ațîțam marinarii și fochiștii promițîndu-le mari recompense ca să ridice presiunea căldărilor la maximum. Eram hotărîți să învingem sau să zburăm în aer.

Cele două vapoare, „Neptun" și „Saturn", erau de același tip, mașinile de puteri egale. Cîtva timp ambele au mers cu aceeași viteză. Stațiile telegrafice de pe malurile fluviului comunicau în toate direcțiile trecerea celor două vapoare.

După sforţări cumplite, vaporul nostru izbuti să ia înaintea rivalului său, dar flăcările începură să iasă pe gurile coşurilor înroşite.

Tocmai cînd entuziasmul era la culme apăru în vedere Louisville — unde se hotăra cursa — se ridică atunci din fundul vasului în agitaţia de pe punte, şeful mecanic, cu părul vulvoi, negru ca un coşar, aiurit, strigînd cu gesturi disperate :

„Depozitul de cărbuni e pe fund, trebuie încetată lupta din lipsă de combustibil".

„Niciodată ! urlă căpitanul furios, toate lucrurile de lemn de pe bord să se arunce în foc. Să nu scadă presiunea la căldare nici c-un grad că vă bag în foc pe toţi mecanicii şi fochiştii. Menţin eu presiunea pînă la sfîrşit arzînd carne de om."

După cîteva clipe se auzi bocănitul topoarelor şi vandalismul începu: mobilierul din saloane, mese, scaune, bănci, lăzi, parchete fură sfărîmate şi cărate cu repeziciune la căldare.

Un fermier avu o idee minunată oferind pentru ardere în loc de cărbuni întreaga cantitate de grîu pe care o transporta în fundul vasului.

O doamnă, care lua parte cu înverşunare la luptă, puse la dispoziţie o garnitură complectă de mobile împachetată în lăzi. Navigam arzînd la căldare grîu şi lemn.

în strigăte, urale şi aplauze nebune, „Neptun" acostă întîiul la pontonul din Louisville.

„Saturn" ajunse după şase minute.

„Neptun" era într-un hal de plîns, pe jumătate distrus, dar... cîştigase gloria învingătorului.

Asta e în firea americanului, sfîrşi bătrînul povestirea ; *go and run your risk* — mergi şi încearcă-ţi norocul.

[

ÎNTRE ATLANTIC ŞI PACIFK

O dimineaţă rece. Ieşind din pîcla apăsătoare a negrelor uzini, sorbim cu nesaţiu lumina aurie şi aerul curat de-a lungul lacului Michigan — o mare verzuie cu apă dulce, în urma noastră rămîne pierdut, învolburat, în norii de fum monstruos încîlciţi, Chicago, *oraşul ciupercă,* supranumit *Porcopolis.*

Cu o sută dc kilometri pe oră, cinci zile şi cinci nopţi, străbate continentul trenul rapid „Nord-Pacific".

Trenurile obicinuite nu au decît o singură clasă. în schimb sunt numeroase trenuri speciale şi rapide, cu vagoane comode şi luxoase. Grupului nostru i se dăduse un *parlor-car*[1] pentru ziuă şi un *„Pullman"*[2]*-palace-car*[3] pentru noapte.

Un salon elegant : pereţi de oglinzi, covoare moi, fotolii turnante, birouri şi bibliotecă de mahon. Platforma de la coada vagonului e transformată într-un balconaş solid, de unde poţi admira natura din goana trenului.

Doi negri surîzători, tot drumul, şterg geamurile şi lustruiesc alămurile, spionînd continuu călătorii pentru a-i servi cu perne curate şi băuturi răcoritoare. Fiecare vagon are cîte-un filtru cu apă la gheaţă artificală.

Bărbier, manichiură, dactilografă, stenografă, telefon stau în permanenţă la dispoziţia călătorilor din trenurile rapide.

întîlnim un tren întreg numai cu vagoane văpsite în alb. Altul, numai cu vagoane galbene. Un american ne lămureşte :

[1] Vagon-salon (engl.).
[2] După numele inventatorului american George Mortimer Pullmann (1831—1897).
[3] Vagon de dormit (engl.).

vagoanele albe transportă lăptarii şi brînzeturi, cele galbene transportă fructe.

Companiile de căi ferate sunt organizate şi exploatate în chip pur comercial, nu administrativ ca instituţiile de stat greoaie, ruginite şi tiranice. Publicul cîştigă din lupta de concurenţă ce-şi fac între ele diferitele companii prin viteză, confort şi ieftinătate. în ţara asta, tînără şi viguroasă, larga libertate este resortul iniţial al progresului.

Conducătorul, un american roşu, jovial şi gras, se aşează într-un fotoliu la rînd cu ceilalţi călători. Citeşte gazete, cere foc să-şi aprindă trabucul, face glume şi vorbeşte tuturor c-un aer protector. Un inginer german din Brema, grav, pedant, se face că citeşte într-o carte, pîndind pe sub ochelari figura conductorului luminată de-o sinceră voioşie.

De la o staţie se urcă un domn cărunt, c-o geantă la subţioară. E un inspector de la calea ferată. Conductorul nici nu se sinchiseşte. Inspectorul se aşează într-un fotoliu alăturea. Fumînd amîndoi, ca doi colegi, stau de vorbă despre diverse chestiuni de serviciu. Nici o urma de jena, nici o atitudine de ierarhie. Unde-i dulceaga linguşire, umilinţa şi servilismul micului funcţionar ce trebuie să-şi mlădie coloana vertebrală în faţa şefului rigid şi veşnic periat ?

E firească această desăvîrşită egalitate aci, unde cel mai unsuros fochist ştie că poate ajunge într-o zi, prin muncă şi merit, în cel mai înalt loc la conducerea întreprinderii, în care brevetele înaltelor şcoli de poduri şi şosele nu au nici un preţ.

Se povesteşte, ca pildă, viaţa unuia dintre marii regi ai căilor ferate americane, fost simplu macagiu. Pentru că era posesorul a două acţiuni, avea vot şi glas în adunarea generală a societăţii. A fost remarcat pentru părerile ce şi-a dat asupra creărei unei linii noi şi a cumpărărei unor mine de cărbuni. Societatea a cîştigat sume mari, urmînd planurile acţionarului macagiu, care s-a ridicat într-un timp scurt, trecînd prin toate gradele, pînă la conducerea uneia dintre cele mai renumite companii din lume.

*

Străbatem vastul *bărăgan* al Far-Westului american. Trenul taie în goană spaţiul gol, cîmpia moartă peste care pluteşte tristeţea nemărginirii pustiului ocean. Puterile naturei, vijeliile zăpezilor de iarnă şi vârtejurile aerului fierbinte de vară se dezlănţuiesc neînfrînate pe scoarţa netedă a pămîntului, în largul întinderilor nemăsurate şi fără hotar. Imensul deşert, slobodul imperiu al bizonilor de altădată, gol a rămas de mii şi mii de ani, căci omul stepei americane a rămas veşnic acelaşi vînător pribeag, fără să ajungă a trece vreodată la treapta păstoriei.

Pămîntul acesta virgin şi rebel, fecondat astăzi de sudoarea muncii coloniştilor europeni, sobrii şi taciturnii pioneri, se transformă sub ochii noştri ca să ajungă în scurtă vreme unul dintre cele mai îmbelşugate grînare ale omenirii. Aşezările temeinice sunt încă rare. La mari distanţe apare cîte-o gară pierdută în monotonia întinderilor uniforme. în rînduri regulate se înşiră casele de lemn aliniate după imensele *silo*-z;*n~magazii de cereale.

Uneori, prin undele tremurătoare, în arşiţa soarelui de vară, apar în zare pete sure ca nişte insule pe întinsul mării : sunt turme de zeci de mii de vite, păzite şi conduse de călăreţii *cowboy,* oţeliţii stăpînitori ai stepei.

Şi-n goana năprasnică a trenului, zărim, din cînd în cînd, cîte o linie lungă, neîntreruptă, abia mişcînd în depărtarea ştearsă. E o coloană de căruţe bizare sub coviltire de pînză ceruită, tîrîndu-se domol, cu un şarpe fumuriu de praf rămas în urmă : e trista caravană a deşertului american.

Pe timpul nopţii vagonul *pullmami-palace-car* se transformă într-un imens dormitor comun. Din banchete şi spetezele lor se întocmesc, în chip ingenios, paturi suprapuse, mascate de perdele lungi încheiate cu nasturi.

Spaţiul pentru dezbrăcare după perdele e aşa dc rcstrîns, încît lumea e nevoită să iasă la lumină în mijlocul vagonului sau să se dezbrace în cabinetul de toaletă şi să vie de-acolo cu hainele pe mînă.

Dimineaţa şi seara e o defilare picantă de costume, pijamale, tricouri, cămăşi, capoate în dantele şi panglici de felurite culori şi forme. Şi în această bogată şi intimă expoziţie

de albituri, negrii de serviciu se învîrtesc cu blîndul lor surîs, întotdeauna discreţi şi serviabili.

Sunt perechi cari iau un singur pat. Nici o privire indiscretă, nici o îndrăzneală, de o parte, şi nici o jenă sau cochetărie, de altă parte. Numai printre străinii, surprinşi de moravurile americane, se aud chicote înăbuşite, murmure şi glume în surdină, ca **în** faţa **unor** distracţii de carnaval.

în vagonul-restaurant se deschide vorba despre comerţul de cereale.

— La noi — spune un american — în cea mai mică staţie, producătorul găseşte o *magazie-siloz* unde-şi depune recolta a doua zi după ce a ridicat-o de pe cîmp.

Cu recipisa în mînă dă fuga la orice bancă. Numai aşa, cu această organizaţie, putem scăpa de lăcomia mijlocitorilor care se îmbogăţesc sugînd din munca grea a producătorilor.

Ascultam în tăcere discuţiile asupra sistemului agricol american şi, fără voie, gîndurile îmi fugeau în urmă, departe, la gările în care grîul încolţeşte aşteptînd ; la primitiva stare de anarhie agricolă ; la cea mai bogată ţară în cereale din Vechiul Continent.

Americanul care vorbise, un bătrîn vioi, distins, veni să mă cunoască auzind că sunt român. Ne vizitase ţara cu prilejul Congresului petroliştilor. Nevasta, o femeie încă tînără, cu obrazul fraged, dar cu părul alb, tuns bărbăteşte, citea o carte religioasă pentru lecuirea boalelor prin credinţă. Cînd auzi vorbindu-se de România, se sculă brusc, săltată parcă de un resort nevăzut. îmi întinse ambele mîini, încercînd să vorbească repede, abia putînd să-şi stăpînească un rîs copilăresc.

— Şi eu am fost în România. Ce ţară poetică şi încîntătoare. Păcat că n-are higiena. Ce frumos vorbesc românii franţuzeşte. Şi ce multe lucruri ştiu oamenii de-acolo. Pot vorbi despre orice c-o perfectă competinţă. Nu te superi •dacă voi povesti sincer ce-am păţit în România d-voastra.

Şi după ce-şi aprinse o ţigară parfumată începu :

—• Despre România aveam cunoştinţi vagi, aşa ca despre Rumelia, Macedonia, Albania. Auzeam mereu de revoluţie, bande, tulburări cari se ţin lanţ acolo în Peninsula Balcanică.

Cînd mi-a spus într-o zi bărbatul meu că vrea să meargă la un congres de petrol în România, mi-a venit să plîng. După ce am studiat o săptămînă întreagă atlasul geografic m-am hotărît să-l însoţesc, gata să înfrunt orice pericol în acele părţi îndepărtate din Europa, unde nu ai încă siguranţa vieţei. Am trecut Oceanul şi am vizitat cele mai importante oraşe din Vechiul Continent, dar mai jos de Budapesta am crezut că nu^i prudent să mă scobor. Am rămas acolo în aşteptare. El, ca bărbat, putea mai uşor să străbată Munţii Carpaţi şi să treacă în România.

După două zile, primesc o telegramă urgentă :

„Vino imediat Bucureşti, otel «Splendid». Aci e bine de trăit. Perfectă siguranţă. Bună ţară."

Am plecat în aceeaşi zi. Carpaţii i-am trecut foarte comod în vagonul-restaurant al unui tren rapid. Am văzut frumuseţile neuitate din Valea Prahovei. în sfîrşit, trebuie să spun că mi-a fost ruşine de părerile cu care intrasem în România. La nici un congres din lume n-am fost mai bine primiţi ca Ia d-voastră. Automobile, trenuri, vapoare aveam, la discreţie. Cea mai ospitalieră şi mai agreabilă ţară din cîte am cunoscut. Lumea amabilă, cultă şi rafinată... ce păcat că n-are şi higiena !

în faţa ceştilor de ceai, vorbirăm mai mult asupra petrolului. Americanul zicea că el s-a născut petrolist. Tatăl său fusese printre primii aventurieri atraşi de nebunia exploatării regiunilor petrolifere, descoperite întîi în jurul Pittsburgului. Indienii întrebuinţau petrolul ca leac împotriva boalelor. Febra petrolului a ţinut multă vreme. Aurul din California părea detronat de petrol. Setea de petrol aduna lumea din toate colţurile pămîntului.

Americanul îşi amintea din copilărie, de viaţa petrecută în cort, în mijlocul unor oameni lacomi şi cruzi, care la orice minut puneau mîna pe revolver şi cuţit.

Mai tîrziu, rămas singur, se stabilise în regiunea Pithole.. unde în cîţiva ani făcuse o avere însemnată. Sub ochii lui

se ridicase şi căzuse această regiune petroliferă. Dintr-un *oraş-ciupercă,* Pithole a ajuns astăzi un *oraş-fosilă.* Regiunea a fost complect secată. Petrolul trecuse în alte părţi.

Fiecare lucru, termină americanul, îşi are epoca sa, de care trebuie să ştii să te foloseşti. Cine ştie dacă în curînd nu va veni epoca altor surse de energii, pe care omenirea le va cuceri punîndu-le în exploatare, ca : electricitatea atmosferică, căldura solară, forţa valurilor sau căldura pămîntului.

AUR

Pe vapor, la întoarcere, auzeam vorbind printre călători că la clasa a doua este un tip original : un bătrîn evreu galiţian, care se întoarce în patrie ducînd într-un cufăr o mare cantitate de aur din Alaska. Stă mai toată ziua închis în cabină. Se plimbă rar pe punte. Numai seara îl vedeam luîndu-şi ceaiul singur la o masă. Un bătrîn puţintel, uscat, c-o bărbuţă rară, decolorată, un cap mare, chel, nişte ochi mici sfredelitori, cu pleoape roşe, umflate, şi urechile vinete, degerate.

într-o seară ne-am cunoscut. După ce-a aflat că sunt român şi că am fost la Chişinău, bătrînul a început să povestească într-o moldovenească scîlciată şi cîntătoare.

— Şi eu sunt din Chişinău. Dar de treizeci de ani am plecat. Vorbeam bine moldoveneşte, că treceam des în România, la Galaţi şi Brăila. Eu lucram la un birou de export de cereale şi încărcăm marfa în vapoare la Dunăre.

Cînd a început pogromul cel mare la Chişinău, eu eram la Ismail. Lăsasem acasă nevasta şi un copilaş de trei ani. Cînd am auzit ce grozăvii se întîmplă pe la noi, m-am întors la fugă înapoi. Dar n-am mai găsit nimic. Jaful şi măcelul începuse chiar din mahalaua noastră. A fost atunci ceva care nu s-a mai pomenit. Femeile noastre fusese spintecate şi umplute cu puful perinilor.

Ce să-ţi mai spun ? N-am găsit nici nevastă, nici copil. Trupurile celor măcelăriţi au fost luate şi îngropate noaptea pe cîmp, toate la un loc, amestecate, ca să nu se cunoască nimic din ce-a fost.

Ah ! D-le, ce-a fost... ce-a fost atunci !...

Aşa o grozăvie de ce au trebuit ei să facă ? Şi cu ce-am fost noi vinovaţi ?

Şi glasul bătrînului se muie deodată, silabisind crispat cîteva vorbe a căror înţeles nu l-am putut prinde. O clipă închise ochii clătinîndu-şi capul pleşuv. După ce-şi trecu degetele uscate prin barba-i rară şi sorbi o înghiţitură de ceai, urmă rar şi stînjenit.

— Lasă... să nu mai vorbim de asta. Dacă am rămas singur pe lume, nu mai puteam trăi acolo. Am trecut în România şi am lucrat în cereale la Galaţi. Am plecat la Rotterdam şi de-acolo am emigrat la America. Ţară liberă, nu pot zice nimic rău, poţi să răsufli slobod.

Am făcut de toate, dar numai avere nu. Tot în sărăcie rămîneam. Stam eu uneori şi-mi făceam socoteala în minte :

„Dacă suntem noi urîţi şi persecutaţi, de ce sunt loviţi numai cei săraci ? Ei sufăr, plătesc şi pentru cei bogaţi, cari nu sunt atinşi pentru că sunt temuţi.

Şi de ce asta ? Pentru că sunt bogaţi. Averea îi apără Pentru că toată lumea asta îi zidită pe bani, pe temelie de aur. Aur, aur, cît mai mult aur trebuie să ai."

Ştii d-ta ce înseamnă *gold-fever*[1] ?

Am plecat în tovărăşie cu patru inşi să căutăm aur. Numai eu sunt în viaţă. Toţi ceilalţi şi-au lăsat ciolanele în pustietatea albă din Alaska.

Şi bătrînul tăcu fixîndu-şi privirea în vid.

Eu îl ispitesc din nou :

— Poţi fi mulţumit, acum te întorci bogat şi sănătos. Ce ai căutat ai găsit. Vii cu destul aur.

— Hm ! făcu bătrînul schiţînd un surîs amar, crezi că aurul îl găseşti aşa cum îl visează închipuirea nebună a omului însetat de pămîntul făgăduinţei ?

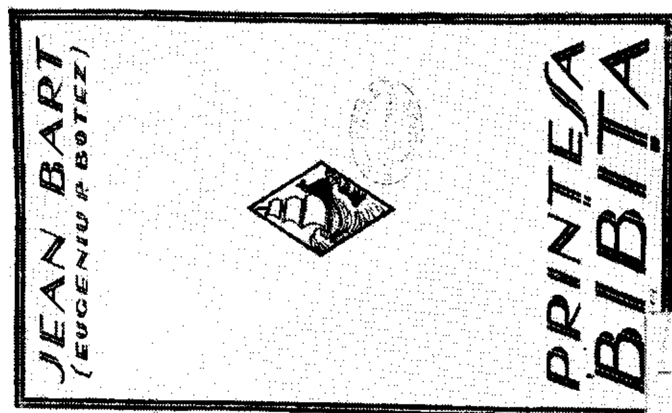
Crezi d-ta că eu am cules aurul acolo cu mîinile ? Nu. Tot cu capul ista am izbutit să strîng ce am.

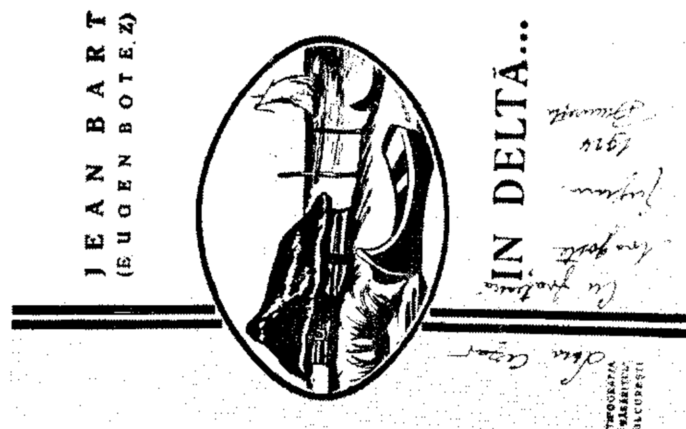
Şi cu degetul arătător, uscat şi tare ca un ciocânaş, lovi de două ori în creştetul capului pleşuv.

— Cînd am ajuns la Klondyke am găsit adunată acolo lume din toate colţurile pămîntului. La un han de scînduri, în jurul unei sobe de fier înroşite, se îngrămădeau oameni de toate neamurile, vorbind toate limbile — ca la turnul lui

[1] **Febra-aurului (engl.).**

Filă dintr-un manuscris dedicat Deltei, intitulat între Dune. La Cardon.

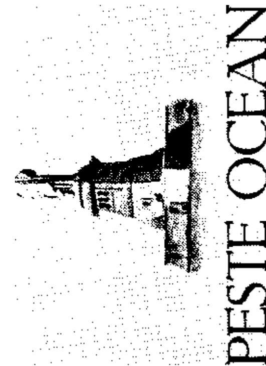
Coperţile volumelor **Prinţesa Bibiţa** [1923] şi **În Deltă** [1925] (ultima cu o dedicaţie a autorului dată fratelui său Cezar-Constantin).

Fotografie a scriitorului din vremea cînd îşi scria volumul in Deltă (1923—1924).

PESTE OeJEAfV s a

La Niagara, capitol din scrierea Peste Ocean — Note dintr-o calaone ,n America de Nord - , tpârit în Adevărul literar si art.sfc (14 martie 1926); textul încadrează portretul senHo"ulu! (desen in peniţa de A. Dragoş).

-tsa ^

C

U z 3

O

-S© (

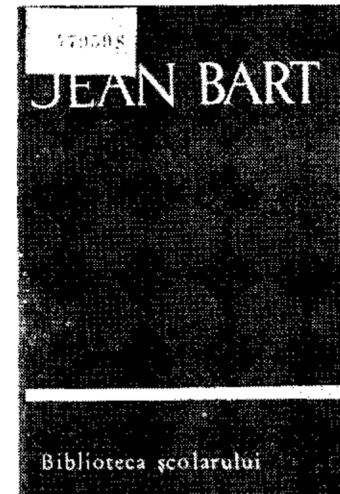

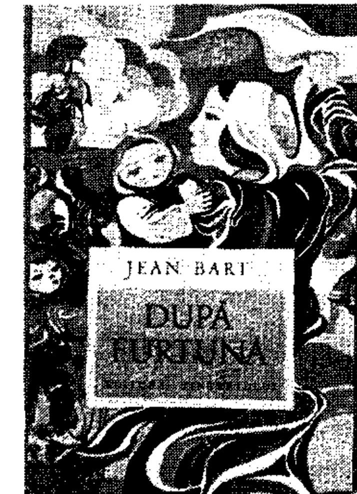
Ediții Jean Bart apărute în timpul vieții: Proză, [1923], colecția „Scriitorii români"; Pe drumuri de apă, [1931], colecția „Biblioteca pentru toți".

SCHIȚE MAR.

Ediții Jean Bart, tipărite în ultimele două decenii : Schițe marine, 1953, Schițe marine, [1960], Jurnal de bord [1961] — câteșitrele apărute la Editura Tineretului, în colecția „Biblioteca școlarului" ; După furtună, 1968, la aceeași editură, în colecția „Prima mea bibliotecă".

ANTOLOGIE 0E PROZA ŞI VERSURI

S C R I I T O R I I   R O M A N I

BMOREŞTI
Jip. v Stas: fle Arie Grafice GCORGI- tOKESOr
•ᐊ Arămia!, ;;)

POEZIA MAREI

ANTOLOGIE

C TONf.GARO

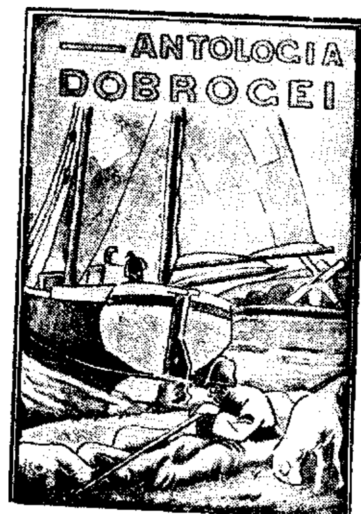
•MINiiiVt'A. «.s-rriri
Dt AKTE OKAHIC1-' *,|
ECTTUttA. g BUatlSTi

APOSTOL R illIXA

Ci rteu

API-1I.0k>

ntologii dedicate marii, apelor si Dobroaei, ,„ care au ,.,t reproduse şi scrieri de Jean Bart.

Babei. Toţi veneau să caute aur. Dar alţii veniseră înaintea lor. în jurul oraşelor nu mai era nimic de făcut. Nici un metru de pămînt nu mai era liber. Toate locurile erau răscolite şi bortilite. Am, plecat departe, tocmai spre Bonanza. Eram în tovărăşie şase inşi. în patru sănii, cu cîte şase cîini înhămaţi, căram tot calabalîcul nostru.

Drumuri grele, munţi prăpăstioşi de gheaţă, păduri nepătrunse, pustietăţi, întinderi albe de zăpezi veşnice.

Ne-am oprit pe malul unui pîrîu, într-o scobitură de munte. Un irlandez care cunoştea locurile ne-a dus acolo asigurîndu-ne că găsim praf de aur în nisipul apei. Doi oameni s-au întors la oraş să scoată permisul de exploatare, pentru care am plătit cîte două sute de dolari, dreptul statului.

Ce viaţă chinuită ! Toată ziua făceam gropi de unde scoteam mineralul brut. Aprindeam focuri ca să dezgheţăm pămîntul.

Noaptea dormeam în corturi fără să ne dezbrăcăm ; ne vîram în nişte saci de blană. Mîncam numai conserve uscate de ni se răneau gingiile. La fiecare pas găseam cutii goale de conserve. Aşa de multe sunt că nişte baptişti au construit acolo o biserică, punînd în loc de cărămizi cutii de conserve umplute cu nisip.

Frigul pînă la 60 de grade, hrana proastă şi boala scorbutului îi curăţă repede şi pe cei mai tari oameni. Sunt rari acei cari au norocul să găsească o vină mai bogată sau grăunte de aur. Toţi ceilalţi muncesc din greu, sapă, vîntură şi spală mereu noroiul ca să scoată cîteva fire de nisip de aur.

într-un cuvînt, e un fel de loterie. Unul cîştigă lotul cel mare şi toţi ceilalţi se frămîntă, sufăr şi mor cu nădejdea cîştigului.

Dacă am văzut eu la faţa locului cum merge treaba zic : pentru că tot am, venit aici, să fac şi eu ceva. Ce afaceri pot fi în pustietatea asta ? Am socotit eu că oricît se sălbătăceşte omul tot are nevoile lui. Şi atunci am înjghebat cu doi tovarăşi o cocioabă de lemn cu geamuri de ţiplă ; un fel de cantină-han, pe drumul săpat în gheaţă la poalele

Yukonului. Am ochit noi un vad bun. Toţi călătorii trebuiau să se oprească acolo. Săpătorii din apropiere tot la noi se repezeau pentru un tutun, sau un strop de rachiu. Aveam ace, aţă, conserve, mănuşi, grăsime, tot ce trebuia oamenilor de-acolo.

Toţi trei tovarăşi făceam cu schimbul : unul vindea înăuntru, altul umbla după marfă, şi al treilea stetea de strajă cu puşca încărcată pe genunchi, ziua şi noaptea. Că veneau şi mulţi oameni răi, cari purtau veşnic cuţitul în cizmă şi revolverul la şold. Mulţi poposeau noaptea în gazdă, dormeau pe jos înghesuiţi ca sardelele în cutie. Un dolar de cap. Dar în loc de bani ne da praf de aur la cîntar. Acolo în pustietatea ceea am făcut cheag umplînd un săculeţ cu praf galben. Dar ce încordare, ce viaţă de cîne încolţit de lupi, gata să sfîşie la fiecare clipă în care nu te-ar simţi treaz.

Cînd într-o bună zi am găsit în drum trupul unuia din tovarăşi îngheţat şi cu urmele a trei gloanţe în cap, am lăsat cocioaba în ştirea Domnului, am luat săculeţul plin cu praf de aur, şi m-am scoborît spre oraş.

în Dawson City am deschis un local — *saloon* cum îi spune acolo. Un fel de prăvălie locantă şi cafe variete. Viaţa este aşa de scumpă acolo că banul nu are nici o valoare. Oamenii aceia aşa sunt însetaţi de viaţă şi orgie, că pentru băutură, joc şi femei, dau într-o noapte tot ce-au strîns într-un an.

Am stat acolo zece ani încheiaţi.

Şi cînd mi-a venit aşa un dor de ce-a fost odată, am lăsat tot şi am plecat să mă întorc la Chişinău, să mai văd o dată Lumea Veche.

Am îmbarcat aci pe vapor două vagoane de îmbrăcăminte pentru săracii din Chişinău şi Galaţi. Vreau să le împart cu mîna mea.

Urmă o tăcere lungă. Prin fumul albastru al pipei, observam capul acela mare, pleşuv şi spiritualizat, înclinat deasupra unui trup mic, încovoiat, care închidea o vînjoasă energie concentrată printr-o voinţă de oţel.

— Ei, şi pe urmă ce ai de gînd ? Te reîntorci în America sau rămîi la Chişinău ?

Bătrînul, clătinîndu-şi capul, vorbi rar, apăsat :

— La legea noastră zice : „Ceea ce a fost nu poate să mai fie. Ceea ce e frînt nu poate fi drept, şi ceea ce lipseşte nu se mai poate număra."

Eu nu mai am pe nimeni. Am rămas singur. Ce să fac cu aurul ? îl dau tot pentru *sionism.* Nu mai doresc decît să ajung pînă în Palestina.

Tare mult vreau să văd şi eu *Zidul plîngerilor,* unde se lac rugăciunile. Şi bătrînul începu să clipească des, chinuiadu-şi cîteva fire din barba lui rară şi decolorată.

După ce sorbi adînc ultima picătură de ceai, îşi ridică spre cer ochii lui cenuşii, luminaţi parcă de-o viaţă lăuntrică.

Luna se ascunsese printre norii negri, cari se vînzoleau sub imensa cupolă aeriană. Şi sus, înfiptă, se zărea numai o singură steluţă care scînteia misterios deasupra oceanului pustiu.

r

ÎNTRE ROMÂNI

Vaporul abia acostase la debarcader, cînd îmi auzii numele strigat în zgomotul mulțimii de pe cheu. De sus de pe punte mă uitam cercetînd cu ochii lumea aceea necunoscută care se mişca pe platformele portului.

Cine ar putea să mă cunoască aici în Cleveland ?

Pe cînd îmi pregăteam bagajele, un marinar negru, c-un zîmbet grațios, îmi pronunță foarte stîlcit numele, explicîndu-mi că o *deputăție* mă aşteaptă pe cheu.

— Cum ? Pe mine ? Nu se poate. Trebuie să fie o greşală de nume. Nu cunosc pe nimeni în oraş. Vin aci de prima dată.

Nedumerit am plecat spre ieşire, aruncînd din treacăt o privire în oglinda mare din sala de fumat. Cravata era strîmbă, şapca turtită.

Cine ar putea să mă aştepte ? Ciudat lucru !

Cînd am ieşit din vapor, în lumea care aştepta pe cheu, am deosebit deodată nişte enorme cocarde tricolore. Tresărind, m-am îndreptat într-acolo. Sunt români...

Trei tineri surîzători s-au descoperit ceremonioşi.

— Bine-ați venit sănătoşi pe la noi ! Vă aşteptam de ieri. Gîndeam că veniți cu *țugui.*

Mişcat, nedumerit, le-am dat mîna întrebîndu-i cum se face că ştiu despre venirea mea.

— Apoi am primit noi o carte scrisă de la Societatea bănățeană din Philadelphia precum că va sosi la noi un domn din țară. Şi tare ne bucură cînd vine careva şi pe la noi.

Îşi spune fiecare numele : I. R., mecanic, M. O., agent de birou şi V. M., maseor.

— No, hai să merem, zise mecanicul. Şi c-un automobil care zbura c-o viteză nebună ne-am îndreptat spre centru.

Cu greu i-am convins că prefer să merg pe jos ca să văd mai de aproape oraşul. Mergem în lungul principalei artere de comunicații — *Superior Street* — care se pierde într-un parc bogat, unde se înalță statuia măreață a generalului Moses Cleveland, fondatorul oraşului.

O firmă enormă îmi atrage atenția : *„Standard Oii",* celebra companie care urmăreşte monopolul petrolului din întreaga lume.

— Cîți români să fie în America ? întreb eu.

— Cine poate şti ? îmi spune mecanicul. Că noi, venind cu paşapoarte austriace şi ungureşti, suntem trecuți laolaltă. Cum poți să extragi din numărul global numai pe românii adevărați ? Dar după socotelile unora se zice c-ar fi vreo suta de mii.

— Cum v-ați hotărît să părăsiți locurile voastre şi să veniți aici, să vă înstrăinați ?

— Apoi munceam pămîntul grofului ungur, care nu te lasă nici să mori, nici să trăieşti. Şi mai făceam şi *cătania* acolo. Era greu de tot. Şi cînd am văzut noi că fug într-acoace, ca să scape de sărăcie, saşii şi ungurii, am început a veni şi noi tot mai mulți. Pînă se face dîra îi greu. Cei cari sosesc şi cîştigă pun ceva deoparte şi se gîndesc să-şi aducă neamurile. Trimit carte scrisă acasă şi parale ca să vie şi alții aici.

De lucru găseşte îndată românul. Nu-i vorbă că-i vine greu, la început, ca să lucreze în fabrică celui care pînă acum a muncit numai pămîntul, dar românul prinde repede orice meserie.

Au început acum să se răspîndească ai noştri şi pe la țară ; au unii pămînt şi ***farm-e,*** adică gospodării întemeiate.

Mecanicul mă roagă *frumos* să-i fac cinstea ca să prînzim împreună acasă la el, că-i liber, fiind zi de duminecă.

Pe drum îmi povesteşte viaţa romantică a românului George Pomuţ\[1] care a venit de tînăr în America, luînd parte la războiul civil, şi a ajuns pînă la gradul de general. Guvernul american îl trimite la Petrograd în postul de consul general. Acolo a şi murit. S-a scris mult, şi sunt şi documente asupra acestui român rătăcit în America, înainte de venirea primilor emigranţi români prin părţile acestea.

Trecînd pe lîngă zidurile înnegrite ale uzinelor, ajungem în cartierul muncitorilor români. Strade drepte, uniforme, monotone. Case în şir, la fel, cu aceeaşi faţadă de cărămidă aparentă, afumate, posomorite.

Dintr-un pridvor care dă în stradă, intrăm în casă. Un apartament cu şase camere. în trei camere locuieşte mecanicul cu nevasta şi doi copii. Celelalte trei camere sunt subînchiriate la alţi emigranţi români cari lucrează la uzinele din apropiere.

Ne întîmpină în prag o femeie tînără, într-un capot albastru. înaltă, zdravănă, cu obrazul palid şi nişte ochi mari, negri. îmi spune cu bucurie că a fost în ţară, că are rude la Călimăneşti. Părinţii ei stau aproape de graniţă, la Boita, pe drumul Sibiului. Doi copii bălani, o fată şi un băiet, mă spionează fără să deschidă gura.

— De cînd i-am dat la şcoala americană nu vor să mai vorbească româneşte, mi se plînge femeia.

— Cum se poate — întreb cu mirare — au uitat aşa de repede limba lor ?

— Iaca aşa păţim cu copiii aici, intervine stînjenit tatăl lor. Noi în casă doar vorbim româneşte, dar cum apucă să intre la şcoală nu mai e chip să vorbească limba părinţilor. Acu e vorba să întocmim o şcoală românească pe lîngă biserica cc-am făcut-o aici în apropiere.

Camera e spaţioasă şi curat ţinută. Paturi de fier şi cuverturi de bumbac. Nimic înăuntru nu-i românesc, doar nişte ştergare vărgate prinse la fereşti. Rămîn cu ochii la ele. Femeia îmi spune oftînd :

[1] George Pomuţ (1828—1882), român clin Transilvania, refugiat în S.U.A. după revoluţia de la 1848. A luat parte la războiul de secesiune (1861—1865). A urcat toate treptele ierarhiei militar* pînă la rangul de general. în ultima parte a vieţii e trimis consul al S.U.A. la Petersburg, unde a şi murit.

— Avem acasă scoarţe şi lăicere mîndre, dar îi greu de adus. Nimic din zestrea mea n-am putut lua încoace la venire.

Mîncăm slănină friptă şi ochiuri româneşti. în faţa mea stă un român cărunt, cu mustăţi stufoase. Fratele femeii, venit de doi ani în America.

— Acum — începu el — mă bate gîndul să mă întorc înapoi, să cumpăr cu banii strînşi o bucăţică dc pămînt pe malul Oltului.

— Dar cum v-aţi deprins să lucraţi la fabrică ? îl întreb eu.

— De nevoie ce nu face omul ? Sîntem vreo cincizeci de români la uzina asta. Şi să vezi cum ne iubeşte *contramaistorul.* Că ai noştri muncesc din greu, nu să codesc. Şi uneori muncim şi dumineca. Ceilalţi, de alte neamuri, nu lucrează sărbătoarea cu nici un preţ, dar nouă, dacă ne roagă, ni-i ruşine să zicem că nu vrem să lucrăm.

Nu putem spune nimica rău, ne ia cu binişorul. Cînd ieşim de la lucru, plini de fum şi cărbune, trecem la spălat. Avem nişte spălătoare curate de faianţă, cu apă caldă şi rece.

Pe dinafară ne spălăm mai frumos, dar pe dinăuntru nu-i chip. Scuipăm negru, că tragem în piept praful de cărbune.

Mă prinde uneori aşa un dor de pădure, că noi suntem din partea muntelui şi ne place mult *a puşca.* Aveam un cîine ciobănesc pe care-l învăţasem la vînat...

Şi ciobanul acela încărunţit în munţii păduroşi de pe malurile Oltului, acum pribeag, în haosul negrelor uzini americane, începu o poveste lungă c-o sumă de peripeţii despre cîinele ciobănesc pe care nu-l putea uita, că-l învăţase el să umble la căutat sălbătăciunile mai ager decît cel mai bun cîine de vînătoare...

Spre seară am plecat cu toţii la un *„saloon"* — cîrciumă — unde se adunau românii. în drum îmi arătau cu mîndrie firmele româneşti: o măcelărie, o drogherie şi cîteva cizmării. Fiind duminică erau închise toate prăvăliile. Ne oprim la un *saloon* românesc. *Salooner-ul*[1], un om vioi şi

[1] Proprietarul localului (engl.).

luminat, îmi dădu lămuriri asupra societăţii româneşti „Carpatina", din care făceau parte mai toţi românii adunaţi acolo.

Un grup de tineri cu nişte cocarde naţionale în piept cîntau inimoşi : *Deşteaptă-te române!.* Vreo cîţiva oameni mai în virstă citeau ziarul *America*[1].

— E cea mai veche şi mai bună foaie a noastră, îmi spuse unul cu toată încrederea.

Ne-am retras la o masă mai în fund. Şi oamenii, dezlegîndu-şi limbile, au început să-mi spună din necazurile lor.

— Parcă-i blestem şi mînia Domnului pe capul românului ca să nu fie o unire şi frăţie între noi. Ungurii, cehii, toţi sunt uniţi laolaltă. Românii nu-i chip să se strîngă toţi. Societăţi de ajutor şi cultură am făcut noi, şi foi scoatem mai multe, dar tot contra umblă o tabără împotriva alteia. N-am ajuns încă să facem o unire şi o putere. Am cerut noi să ne vie oameni mai luminaţi. Avem nevoie de preoţi şi de *inteligenţi* ca să scrie la foile noastre. Apoi n-am avut noroc.

Mai toţi cari ne-au sosit, lacomi de bani, căutau să se îmbogăţească pe spinarea noastră. Unii au intrat în diferite speculaţii dîndu-ne acţiuni tipărite frumos, dar fără nici o valoare. S-au pierdut mulţi bani din economiile noastre cu felurite înşelăciuni.

Alţii s-au făcut pe ascuns agenţi de emigrare şi ne-au împins să mergem în Florida, să căpătăm pămînt de lucru.

Mulţi săraci cu duhul s-au pierdut pe acolo. Acum oamenii nu mai au încredere. Avem încă noroc de foaia asta a noastră *America ;* ea ne-a luminat şi luptă să poată strînge într-o unire toate societăţile răspîndite pretutindeni unde se găsesc români.

Tîrziu, cînd am părăsit *saloon-u\,* mai rămăsese încă un grup de români întîrziaţi în jurul unei mese. Un om cu părul sur zicea cu dor din fluier nişte cîntece ardeleneşti. Ceilalţi şedeau în jurul lui tăcuţi, ascultînd cu sfinţenie.

[1] Ziar al românilor din Cleveland, fondat în 1906 de Moise Badea care l-a condus pînă în 1909. Cel mai de seamă şi mai răspîndit ziar al românilor din America. Cu tendinţe democratice şi progresiste.

YELLOWSTONE

ŢARA MINUNILOR

Se lumina de ziuă cînd trenul rapid „Nord-Pacific" se opri în gara Livingston. Debarcînd, părăsim linia principală care străbate continentul de la New York la San Francisco, legînd cele două Oceane. După cîteva ore, pe-o cale ferată secundară care şerpuieşte prin defileul strimt numit Poarta-Munţilor, printre stînci roase, poleite de vechi gheţari, pe fundul Văii-Paradisului, intrăm în *Wonderland* — Ţara minunilor. Ultima staţie de drum-de-fier e Gardner — limita lumii civilizate. Cinci trăsuri mari, brecuri-poştalioane, cu cîte şase cai înaintaşi, ne aşteaptă în faţa unei uriaşe bolţi de granit c-o inscripţie săpată adînc : *„Yellowstone National Park"* — „pentru recreaţia şi plăcerea poporului".

Nu există petec din scoarţa pămîntului pe care să fie grupate mai multe şi mai ciudate minuni ale naturii ca în regiunea vulcanică a bazenului Yellowstone, în creierii Munţilor Stîncoşi.

înălţimi gigantice ca valurile monstruoase ale unei mări petrificate de miriade de secole. Păduri virgine îmbracă poalele munţilor şi gheţari veşnici albesc piscurile goale, strălucind în soare ca nişte ziduri de cristal. întîlneşti la fiecare pas cratere de vulcani ca nişte hornuri fumegînde, conuri de *gheizeri* din care *ţîşnesc* spre cer coloane de apă clocotită... prăpăstii fără fund, cu păreţii în straturi de calcar de felurite culori... stînci de sticlă naturală... coline de pucioasă şi platouri de cretă... păduri rigide de arbori petrificaţi... Un vast laborator vulcanic răspîndit pe-o suprafaţă de zece mii de kilometri pătraţi — cam cît două-trei judeţe de-ale noastre.

O săptămînă încheiată faci, călare sau cu trăsura, înconjurul acestei provincii, pe care guvernul american, din 1872, a declarat-o proprietate națională, ca să i se păstreze caracterul intact. Trei escadroane de cavalerie păzesc această unică şi ciudată ţară, fără locuitori, proteguind oficial sălbăticia capricioasă a naturii. O întreagă țară goală, fără sate şi oraşe, căci n-are populație : nici o aşezare, nici o exploatare nu este îngăduită. Mîna omului n-a schimbat aci nimic din orînduiala firească a jocului liber al naturii, rămasă singură stăpînă pe aceste locuri, aşa cum era şi în depărtata vîrsta a copilăriei pământului.

Un respect religios pentru natură conservă neştirbit acest colţ de pămînt. Nici o piatră ou se clinteşte din locul ei, nici un fir de iarbă nu se smulge, nici un arbore nu se ridică din locul unde putrezeşte căzut de bătrîneţe.

Şi pentru că plugul n-a tras încă nici o brazdă în acest pămînt pustiu, iar ecoul depărtării n-a întors niciodată în desişul acestor păduri virgine bubuitura focului de puşcă sau bocănitul securii, lighioanele sălbatice de pretutindeni s-au strîns aici ca într-o Arcadie ferice, unde pot trăi în tihnă, fără teamă de tiranica prigoană a omului.

Aici şi-a găsit scăparea, în exil, bizonul, regele detronat al pustei americane. în singurătatea asta s-au retras, înțelepți şi prudenți, ursul negru şi lupul alb, cerbul maiestuos cu coada neagră, berbecul sălbatec cu coarnele late, castorul meşter de locuinţi lacustre, micul scong graţios şi alte felurite neamuri de vietăţi, care trăiesc slobode şi nesupărate în măreaţa sălbăticie a naturii. Aici se înmulţesc ele în cea mai straşnică libertate şi se sfîşie între dînsele în veşnica luptă a vieţii.

IZVOARELE FIERBINȚI DE LA MAMUT

La două mii de metri înălţime, în marginea unei păduri de pini seculari, pe malul torentului Gardner, e aşezată administrația întregii regiuni : un otel, o cazarmă şi un grajd imens. Caravanele de turişti, organizate aici, fac înconjurul regiunii, ajungînd după şapte zile tot în acest punct.

După-amiază se pune în mişcare şi caravana noastră — vreo treizeci de persoane. Ni se dă câte o păreche de ochelari albaştri, ca să ne apărăm de efectul orbitor al luminii resfrînte de albeaţa terenului de cretă.

în miezul zilei, subt ploaia razelor de foc, colina spre care înaintăm, de un alb supărător, apare ca o piramidă măreaţă, învelită în draperii de hermină. Vîrful ei scînteiază în zare ca un gheţar azuriu în transparenţa domului arzător al cerului. Din blocul acela de zăpadă, luminos şi confuz, se desprind linii şi forme regulate, cu cît ne apropiem mai mult. Şi-n mirajul depărtării îţi aminteşti o clipă de colina sacră, cu silueta aeriană a Acropolei văzută prin vălul diafan al zării.

La o distanţă mai mică, apare vederii un fel de scară gigantică, urcînd parcă spre un castel himeric — asemenea rampei maiestuoase din faţa palatului 1 rocadero.

în fiecare treaptă a scării, cioplită parcă pentru paşi de titani, e scobit simetric cîte-un bazen minunat. Un amfiteatru feeric de terase sculptate c-o rară măiestrie... o serie de splendide bazenuri, în etaje. Apa clocotită se scurge forfotind dintr-o cupă în alta, din vîrf pînă la bază, ca într-o imensă cascadă artificială. Fiecare terasă suprapusă are altă culoare şi alt nume : Terasa lui Jupiter, a Cleopatrei, Bucătăria-Diavolului, Baia lui Cupidon... Apa care izvorăşte fier-

binte din fundul bazenului ia culoarea mineralelor din care sunt formaţi pereţii de calcar în stratificări seculare. O cupă de apă clară, albastră ca peruzeaua, una verde ca smaraldul... alta portocalie... roză, indigo, aurie... E atîta bogăţie de nuanţe în transparenţa apei, încît parcă ai în faţă un efect de lumină al unor lămpi electrice, ascunse undeva în fundul bazenelor smălţuite — ca în jocurile de apă din Versailles. Marginea fiecărui bazen e o sculptură cizelată dintr-o spumă petrificată în festoane — lucrare lentă a forţelor minerale — o dantelă migăloasă cu străluciri de onix, ivoriu şi alabastru. Apa care de veacuri se scurge neîncetat în picături de diamant lichefiat, dintr-un bazen în altul, a sculptat ornamente şi ciucuri de stalactite de opal şi lungi şiraguri de perle minunate. Priveşti şi admiri cu un fel de respect mistic, fermecat ca în faţa unui lucru supranatural. Nu poţi să te împaci cu gîndul că asemenea gigantică, bizară bijuterie, a putut ieşi desăvîrşită numai din jocul capricios al naturii. Aceeaşi întrebare îţi chinuieşte într-una mintea : Ce arhitect genial a imaginat planul acestei feerice lucrări, care se înalţă cutezătoare spre cer, în proporţii uriaşe, într-o simfonie de culori şi o simetrie de linii pline de graţie şi fantezie ! Ce mînă destoinică a cioplit, cu atîta artă, ornamentaţia bogată, frontoanele de arabescuri, cizelînd în pietre preţioase această capodoperă de sculptură decorativă !

Ne întoarcem spre seară la adăpost. Lumina descompusă aruncă o umbră violetă pe draperiile albe care ne chinuise ochii. Pădurile de pini, ca nişte pete negre, se îneacă în negură pe povîrnişul munţilor, iar conturul crestelor goale se rumeneşte aprins în purpura asfinţitului.

Noaptea e aşa de rece că trebuie să faci focul ia sobă ca în vreme de iarnă. înainte de culcare, *Mister* Pek, ceceronele nostru, ne expune o teorie geologică savantă asupra formaţiilor calcare, pe cînd noi stăm în jurul unei căldări cu *grog* fierbinte, care ne îmbată, încălzindu-ne într-o aromă de aburi parfumaţi. Depunerile care formează pereţii bazenelor cu izvoare fierbinţi, acele bogate sculpturi se datoresc unor mici organisme ce secretează în jurul lor o carapace calcaroasă. în apa termală se văd nişte alge în formă de fibre lungi, care plutesc ca un evantaliu de fire de mătasă. Masa vieţuitoare moare şi se descompune, iar calcarul rămîne şi se petrifică luînd forme bizare în stratificări de silicate. Şi, în cursul veacurilor, spuma s-a transformat în marmură. De cînd s-a distrus Terasa Pink din Noua jZeelandă, în urma unui cutremur, n-au mai rămas decît două asemenea minuni pe faţa pămîntului : aci, la Yellowstone, şi în Asia Mică, la Hierapolis, celebra *Pambuk-Kalessi* — Castelul de bumbac.

Ne culcăm înveliţi în pături de lînă groasă. Luna, care-mi bătea în geam, argintea creştetul unui munte pleşuv deasupra căruia parcă se oprise. Am adormit tîrziu, visînd toată noaptea palate de cleştar cu zmei şi zîne, ca în poveştile pe cari mi le spunea baba Ioana Chioara, în_ copilărie, cînd dormeam pe prispă, în vremea culesului, la via de la Valea-Adîncă.

LACUL-CASTORILOR

O dimineață rece,^ umedă... Soarele nu izbutește să distrame pînzele de ceață ce acopăr goliciunea măreață a Hîndlor printre care trebuie să ne strecurăm. Cei șase cai trag din greu la deal pe drumul tăiat în piatră. Intrăm într-un defileu sălbatec. Două rînduri de stînci drepte, ca niște ziduri de cetate, acoperite cu un fel de mușchi fin, mătăsos, cu tonuri aurii, care strălucește în razele soarelui, par acoperite c-un strat de poleială.

— *Golden Gate!* — Poarta-de-aur — mormăie printre dinți vizetiul nostru, care *șichează* cu poftă, sugînd o bucată de tutun negru, fiert în miere.

La capătul defileului se deschide largă panorama marelui platou. înainte de a începe coborîrea muntelui, cuprindem cu vederea oceanul verde, undulat, al pădurilor virgine, întins de la baza amfiteatrului gigantic al munților pînă la orizont, unde scînteiază în zare oglinda Lacului-Castorilor.

Pe drumul neted, săpat în stînca, roțile au un huruit răsunător și o pulbere de cristal se ridică de subt copitele cailor, care merg tot mai încet, alunecînd la fiecare pas. Trăsura se oprește. Ne coborîm toți. *Mister* Pek, rîzînd cu poftă de nedumerirea noastră, lovește cu bastonul în pămînt.

—- Trebuie să știți, domnilor, că mergeți pe un drum de sticlă.

Arn^ ajuns la *Osidiar Clift*. Muntele acesta e .tot de sticlă naturală, formată din răcirea bruscă a lavei unui vulcan, astăzi stins.

^ Ne aplecăm fiecare și pipăim, uimiți : Sticlă opacă, neagră, cu muchii tăioase. Ca să se croiască drum pe aici, s-au făcut focuri ce înfierbîntau sticla, peste care se turna apă rece ; pereții plesneau desprinzîndu-se în blocuri. Din roca asta vulcanică indienii își făceau unelte și arme de vînătoare.

O bucată bună de drum mergem pe jos. Oamenii, caii, și trăsura se văd mișcîndu-se, reflectați în păretele de sticlă al stîncii ca într-o oglindă fermecată.

După trei ceasuri de drum prin întunericul pădurilor de pini, din coaja cărora picură lacrimi de rășină, raspîndind o aromă amețitoare, ieșim la lumină într-o regiune mlăștinoasă, de-o sălbatică măreție. în razele soarelui arzător de amiază, printre săbii de papură și evantalii de ferigă, sclipesc ochiuri mici de apă ca rețeaua platoșelor de oțel.

Drumul urmează șerpuind cotiturile unui canal natural care leagă două lacuri. Lăsăm caii să răsufle la umbra unui buchet de plute argintii. Pe jos, cu băgare de seamă, înaintăm pe frontiera republicei liniștite a castorilor. întîlnim pe mal trunchiuri de arbori retezați de la rădăcină de ferestrăile ascuțite ale dinților de castor. Pe pămîntul umed, moale, călcăm încet, apropiindu-ne pe furiș, fără să fim simțiți de harnicii muncitori lacustri, care lucrau la diguri.

La o cotitură, *Mister* Pek ne oprește, șoptindu-ne :

— De aici se poate vedea bine... Iată cum niște lighioane mărunte, numai prin munca lor singură, izbutesc să schimbe aspectul naturii.

Desigur că odinioară, pe aici a fost pădure deasă. Și toată rețeaua asta de canaluri și iezături e opera coloniei de castori, care-s lăsați să viețuiască în tihnă pe domeniile lor.

Un dig lung de vreo șaptezeci de metri, care taie în curmeziș canalul, silește apa să se mențină la același nivel constant, făcînd-o să se scurgă numai pe lîngă unul din maluri. Mai departe, un al doilea dig mai mic călăuzește apa făcînd-o să inunde un teren jos. Un canal artificial e tăiat pînă aproape de un rînd de arbori tineri.

Din locul unde stăm pitiți, spionînd prin perdeaua de papură, zărim departe niște puncte negre mișcîndu-se pe mal și în apă de-a lungul digului. Cu toate că umblăm foarte încet, suntem descoperiți. Auzim un fel de șuierături și, ca la un semnal de alarmă, toți pașnicii locuitori ai colo-

niei, vestiţi de primejdia care le ameninţa patria, se retrag înspăimîntaţi în fundul apartamentelor din subsolul locuinţelor lacustre.

Păşim de pe mal pe digul solid, care rezistă la orice greutate. S-ar putea merge şi călare ca pe-o şoseluţă bătută şi netedă. Observăm cu atenţie minunea aceasta de construcţie hidraulică : trunchiuri de arbori înţepeniţi bine într-un val de pămînt bătut şi întărit cu pietre îngropate la linie.

Americanul ne explică în ce chip lucrează castorii digurile lor, care se pot compaTa cu cele mai reuşite lucrări executate de cei mai savanţi ingineri hidraulici. în locul instrumentelor moderne de lucru — elevatoare, cricuri, sonete — castorii au dinţii, labele şi cozile lor late şi tari ca ciocanele.

Un neamţ colosal, inginer din portul Hamburg, îşi potriveşte grav ochelarii şi, c-o mică ruletă de buzunar, începe să-şi facă în linişte măsurătorile digului. însemnă dimensiile într-un carnet şi se pierde în calcule tehnice cu radicale şi formule complicate de matematici superioare. O englezoaică uscată, sărind ca o capră de pe dig pe malul opus, se aşează pe un trunchi de copac tăiat şi începe a desena pe o carte, făcînd schiţa întregei regiuni de diguri şi canale. Un bătrîn inginer italian se apleacă, pipăie examinînd cu de-amănuntul pereţii digului, îşi face cruce şi exclamă cu admiraţie :

— Credeţi-mă, opera acestor mici lighioane mă minunează mai mult decît Turnul de la Pisa şi decît San-Marco din Veneţia.

Trecem de cealaltă parte, oprindu-ne în faţa locuinţelor lacustre. Pe mal, în marginea unei pădurici, e tăiată o cale în pantă dulce spre apă. O galerie în boltă duce la nişte colibe mici, ca nişte movilite lucrate în lemn şi pămînt bătut. Ne aplecăm să putem observa compartimentele regulate, ca nişte cabine împărţite în etaje — camerele familiilor grupate într-o colonie. Dar unde sunt locuitorii ? ne întrebăm nedumeriţi. Americanul face haz şi ne lămureşte că cetăţenii au fugit şi ne pîndesc de la distanţă. Locuinţele lacustre au două căi de retragere : un tunel lung, săpat pe sub mal, duce departe în pădure, iar o altă ieşire dă în fundul apei.

Tocmai spre cellalt mal vedem apa tulburată la suprafaţă : cîteva căpuşoare negre apar şi dispar repede, bălăcmdu-se în forfotul apei.

Plecăm. în trăsură, pe drumul croit printr-o luncă de plopi albi, se încinge o discuţie savantă pornită din glumă, pe cînd făceam haz pe seama inginerilor.

— La ce politehnică or fi învăţat castorii hidraulica ? Cunosc oare calculul integral şi rezistenţa materiilor ?

Bătrînul italian, care se minuna într-una, adaogă clătinînd din cap :

— Ce instinct admirabil are acest mic animal !... E c enigmă pentru orice om de ştiinţă.

— De ce instinct şi nu inteligenţă ? îl întrerupse un profesor belgian, care şezuse tăcut tot timpul cu ochii pe-o carte.

— Pentru că numai omul are inteligenţă, animalele n-au decît instincte.

— Dar care-i bariera care desparte inteligenţa de instinct? De ce animalele n-ar avea ca şi omul : inteligenţă şi instincte ?

— Pentru că numai omul observă şi meditează, adaogă altul.

Belgianul zîmbi ironic. Apoi răspunse, vorbind din ce în ce mai aprins :

— Cînd castorii ratează arborii de pe maluri aşa ca să cadă întotdeauna pe apă şi nu spre uscat, pentru a-i putea duce mai uşor la digurile în construcţie, nu-i asta oare o dovadă sigură că ei *observă ?* Nu-i un act de inteligenţă ? Cînd ei sapă canaluri anume pînă aproape de arborii pe care trebuie să-i taie şi să-i transporte, pînă unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instingenţă ? Nu înseamnă asta că ei cunosc raportul dintre mijloc şi scop ? Nu e o dovadă de raţionament ? Arătaţi-mi unde încetează instinctul şi unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instinctul şi inteligenţa nu funcţionează separat. E ridiculă vanitatea asta a omului, să se socotească de o altă esenţă, aparte, mai nobilă, mai aproape de divinitate, decît celelalte animale, mari şi mici, în tovărăşia cărora vieţuieşte, hrănindu-se din scoarţa aceleiaşi planete.

j

ÎN BAZENUL GHEIZERILOR

O zi rece, posomorită. Soarele rămîne ascuns tot timpul după cortina opacă a norilor de plumb. De trei ceasuri urcăm culmile stîncoase, pe un drum ce pare că duce drept în cer. Străbatem cea mai sălbatică şi mai stearpă regiune din creierii Munţilor Stîncoşi. Privelişti lunare. Un pustiu arid, cu relief fantastic. Masiv de stînca eruptivă. Piscuri conice, blocuri de granit şi bazalt, dizlocate, măcinate, ca ruinele zidurilor unei cetăţi gigantice, întemeiate de ciclopi şi distruse de groaznice explozii de dinamita. Grămezile sfărîmăturilor de pietre ruginite, colţuroase, par nişte oseminte bizare, monstruoase, răspîndite de loviturile unui ciocan uriaş.

O linişte de cimitir apasă pe natura asta moartă, stăpînită parcă de misterul primelor zile ale creaţiei. Ochiul nu întîlneşte nicăieri nici un suflu de viaţă animală sau vegetală. Lipseşte lumea organică din tot cuprinsul împietrit al masei minerale, aruncate din măruntaiele pămîntului la suprafaţă, prin craterile vulcanilor stinşi azi. Te simţi copleşit de priveliştea asta dezolantă, ca în trista şi monotona singurătate a regiunilor polare. Ţi-i dor de un colţ de pădure cu umbră şi răcoare, de-un covor de pajişte, de-un fîlfîit de aripi, de aurul cald al holdelor de grîu, de-un ochi de apă să-ţi amintească transparenţa cerului... de toate podoabele pămîntului care dau culori, mişcare şi viaţă, fermecînd ochii şi sufletul călătorului. Ne aflăm în lumea rece şi mută a regnului mineral ; un peisaj din lună văzut prin sticlele unui telescop.

Pe creastă, înainte de a începe coborîrea, ne oprim ca să privim în zarea depărtată marele platou al gheizerilor.

De la distanţă apar ochiului, prin pînzele de neguri, nişte pete negre de pădure, întretăiate de alte pete albe, lanţuri de coline de cretă ca nişte valuri petrificate în timpul unei furtuni. Deasupra întregei regiuni plutesc nouri de aburi şi coloane de fum se înalţă cu încolăciri de balauri, purtaţi de vînt prin văzduhul întunecat. Pînă la orizont se desfăşoară vederii marele platou, asemenea unei vaste regiuni metalurgice. Un amestec confuz de uzine, turnătorii, furnale înecate în valuri de fum ; o adunare de mii de locomotive gata de plecare, zbucnind sub presiunea aburilor supraîncălziţi.

înaintăm pe jos, călcînd cu teamă pe un teren nesigur, spongios, un fel de clisă umedă şi caldă, amestec de cenuşă, cretă şi pucioasă topită. Piciorul se afundă şi simţi pămîntul tremurînd în zguduiri sacadate ; se aud izbituri repetate ; un huruit surd ca la gura unei mine, un forfot şi pocnituri de pompă cu motor, care lucrează nevăzută undeva, subt pămînt. Te crezi pe puntea unui vapor ce trepidează de mişcările pistoanelor în cilindrii unei maşini subt presiune. Cînd sfredeleşti c-un băţ pămîntul, ţîşneşte, după cîteva minute, o jerbă de aburi arzători, ca dintr-o supapă deschisă fără veste.

în platoul acesta vulcanic răsuflă cîteva mii de cratere de felurite forme : hornuri, mameloane, cuptoare, izvoare fierbinţi, bazenuri cu apă cristalină sau colorată. Toate forfotesc fumegînd pe pămîntul acesta blestemat, care ascunde parcă un mister groaznic — un pămînt chinuit de osînda iadului.

înfricoşat, cu paşi şovăielnici, c-un mistic respect treci de la o minune la alta pe solul moale, elastic ca buretele. Bazenul-Smaraldului, Bazenul-Safirului, cu ape clare, irizate. Se văd în fund festoanele formaţiilor de calcar şi vegetaţia ca o dantelă fină, cu tonuri de un verde şi albastru, dulce şi luminos. Bazenul-de-porţelan, Oala-cu-vopsea, Calamara-Satanei, Paleta-Pictorului... mici vulcani de noroi, ca nişte

marmite de pămînt care fierb în clocot un fel de var în
LTir^rată^?0"11- îmr-o COTtln^ f-foteafăVia2bun
nesc ia suprafața baloane care crapă răspîndind un fel dr-
aluat roşu, alb, galben... ca gama de culori pe care o întinde
un pictor pe paleta pregătită de lucru. Apa clocotită izvo
nnd din adincime, trece prin diferite straturipeca e îe"
ftSa^ SUP-față ^ă ^ -eral^

GIGANTUL STRĂNUTĂ

Mă cobor în surpătura unei coline de sulf. O fierbințeală mă loveşte şi-mi taie respirația ca într-o baie turcească. Cufund un dolar de argint în apa care-mi frige degetele ; după cîteva minute îl scot acoperit c-un strat de poleială — veritabilă apă de aur.

Pe cînd admiram minunea asta, simții subt picioare un lung huruit... Mă ridic înfiorat din fundul groapei. Mă văd singur — grupul din care făceam parte se depărtase... O iau la fugă înotînd cu greutate prin valurile dunelor de cretă. Un vuiet surd se auzea venind parcă din altă lume, ca zgomotul unei cascade îndepărtate, ca huruitul roților a mii de tunuri şi chesoane trase la trap pe o şosea pietruită.

Mister Pek făcea semne cu amîndouă mînele strigînd disperat :

— Veniți cu toții !... pe aici... nu pe-acolo, că vă opăreşte... Gigantul e gata să strănute !

Pămîntul tremură uşor subt picioarele noastre... şi deodată din creştetul mamelonului, izbucneşte o enormă coloană de apă clocotită, c-o groaznică detunătură, ca într-o explozie de dinamită. Jerbele de aburi țîşnesc cu presiune, fluierînd ca o sirenă de vapor ; din norii albi care se zvîrcolesc, în văzduh, apa cade în picături de ploaie caldă, săgetată de razele soarelui, strălucind în culorile curcubeului.

După prima erupție zgomotele stridente slăbesc şi o forfoteală mînioasă, ca o pulsație puternică, se repetă în gura gheizerului, din care se revarsă masa lichidă în fierbere inundînd pereții de calcar smălțuit.

Gigantul s-a potolit. în aer pluteşte un miros înăbuşitor de sulf. Norii de vapori se rup în pale şi se resfiră în fâşii

lungi, ca nişte penaje albe, aninate de vîrfurile pomilor rari ce fumegă în zare.

înfricoşaţi privim tabloul acesta groaznic şi grandios. Ne minunăm ca în faţa unui fenomen supranatural, venit din necunoscut, dintr-o lume plină de mistere.

încep explicări ştiinţifice, discuţii savante asupra teoriei gheizerilor. *Mister* Pek, ridicînd bastonul în sus, încheie schimbul părerilor dezlinate :

— Iată domnilor ! dacă vă închipuiţi că acesta-i un tub de metal plin cu apă, încălzit la partea de jos, desigur că apa din partea de sus a tubului se încălzeşte mai încet decît în partea de jos, unde este sursa de căldură. Tensiunea vaporilor formaţi în partea de jos ridică în sus coloana lichidă mai puţin încălzită. Cînd triumfă asupra presiunii ce o suportă şi revarsă pe sus o parte din apă, coloana devine mai mică deci şi presiunea se micşorează. O ebuliţie generală şi violentă se declară în toată masa şi ca dintr-o căldare căreia i s-a deschis o supapă, un amestec de vapori şi apă ţîşneşte, pînă ce excesul de tensiune interioară a dispărut. Atunci calmul se restabileşte... şi asta urmează periodic.

ÎN FAŢA URŞILOR NEGRI

Părăsind bazenul gheizerilor, luăm un drum îngust prin mijlocul unei păduri rare, spre adăpostul în care trebuie să rămînem pe noapte. Caii, care tot timpul umblase la pas, moleşiţi de căldură, încep deodată să dea semne de nelinişte : sforăiesc, ciulesc urechile şi se opresc cu îndărătnicie.

Mister Pek ridică iar poruncitor bastonul cu ţepuşă de fier :

— Să ne oprim, domnilor. Caii au mirosul mai fin decît oamenii. Trebuie să fie animale sălbatice prin apropiere, în regiunea asta sunt foarte mulţi urşi. Se făcu deodată o linişte stăpînită. Nici o şoaptă nu se auzea şi toate privirile se aţintiră spre inima pădurii. Simţind încleştarea unei mîni uscate în umărul meu, auzii deodată o exclamaţie răguşită :

— *Oh 1 a bear!*[1] şi toţi îşi fixase privirile la vîrful umbreluţei, pe cînd bătrîna *Miss* o ridicase ca pe o armă în dreptul ochilor, ca să arate direcţia în care un punct negru se vedea mişcînd printre copaci.

— Adevărat, e un urs ! afirmă zîmbind *Mister* Pek, pe cînd îşi potrivea binoclul în dreptul ochilor.

în cîteva secunde grupul nostru se dizolvă ; fiecare îşi alese cîte un copac cu trunchiul gros, de după care să poată privi, pitit în siguranţă. în drum nu rămînem decît vreo patru inşi, care trebuie să ţinem şi să stăpînim caii ce se frămîntau enervaţi.

Cei doi soldaţi americani care însoţeau continuu convoiul nostru se apropiară cu caii la mînă şi carabinele în bandulieră.

[1] Oh ! un urs ! (engl.).

— N-aveţi nici o teamă. Numai să nu zădărîţi animalele. Ursul negru nu atacă omul, dar nici nu fuge de el...

Un urs voluminos, într-o bogată blană neagră ca pana corbului, călcînd greoi şi rar, trecea printre copaci, liniştit, posac chiar, cu capul în jos, părînd că meditează ceva în legea lui. Nu s-a jenat să treacă drumul de-a curmeziş, fără să-şi schimbe mersul, la depărtare de vreo cincizeci de metri. Cînd a ajuns în dreptul nostru, ne-a măsurat în treacăt numai c-un ochi, apoi şi-a întors capul, cu dispreţ parcă, şi a trecut grav de cealaltă parte a pădurii, mergînd întins spre un izvor ce sticlea la piciorul unei stînci.

Pe cînd toţi ochii îl pîndeau urmărindu-i paşii printre copacii rari, unul dintre soldaţi şopti :

— încă unul ! Asta-i desigur ursoaica...

Din aceeaşi direcţie venea agale şi ursoaica, mai mică şi rotundă, călcînd cu grijă în mişcări elastice. Cînd ajunse aproape de noi, un cal speriat se ridică, sforăind, în două picioare. Ursoaica se opri, îşi întoarse capul curioasă şi, sculîndu-se în două labe, smorcăi de cîteva ori pe nari ; apoi o luă înainte, intrînd în pădure, într-un galop mărunt şi comic.

Cu binoclul se vedea bine prin rariştea pădurii locul unde se oprise urşii. După ce şi-au stîmpărat setea cu apă rece de munte, au intrat încet, cu prudenţă, în balta formată de izvorul care se prelingea pe subt stînca. S-au afundat în apă pînă la gît, şi cu capetele afară ne priveau nepăsători de la distanţă. Iar noi, încălziţi şi plini de praf fin de cretă, ne uitam cu invidie la urşii care se bălăceau cu deliciu în apa limpede a izvorului de munte.

Am plecat la drum, lăsînd perechea fericită tot în baia pe care, probabil, o luau de obicei nesupăraţi la aceeaşi oră.

— Ce păcat că n-am avut costum de baie — zice americanul — că aveam grozavă poftă să mă răcoresc şi eu !

Pe bătrîna *Miss,* de obicei foarte serioasă, o apucase un rîs nervos, care comunică întregului grup o veselie nestăpînită. După un schimb de glume şi vorbe de spirit asupra neaşteptatei întîlniri din pădure, profesorul belgian, cu multă gravitate, pronunţă sentenţios :

— Omul trebuie să respecte animalele, dacă vrea să fie respectat de ele...

PE LACUL YELLOWSTONE

Pe nesimţite ne-am ridicat la două mii cinci sute metri înălţime. Lacul, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mîni uriaşe cu degetele răşchirate. Aici e locul din Munţii Stîncoşi unde se despart apele, scurgîndu-se pe pante opuse spre cele două Oceane : unele către Atlantic şi altele către Pacific.

Ne îmbarcăm într-o şalupă mare cu motor. Echipajul foarte redus : la provă, un băieţel, negru, pe jumătate gol, c-un păr creţ, ca o blană de miel, ne priveşte arătîndu-şi dinţii albi, lucitori ; la maşină, un bătrîn posomorit cu pipa între dinţi ; la cîrmă, o fată blondă, zdravănă, îmbrăcată într-un surtuc de piele cafenie, purtînd în bandulieră o lunetă de mare distanţă.

Negrul ia în primire coşurile cu provizii. înainte de a ne aşeza bine pe băncile de la pupă, barca, fără nici o comandă, zvîcneşte deodată plecînd din loc cu o viteză nebună. Cădem buluc în fundul bărcii ; toţi fac haz, afară de femeia-pilot, care priveşte ţintă înainte, încruntată, cu mînele ţapene pe roata cîrmei.

O privim cu atenţie. Ea nici nu ne bagă în seamă. Nu-i urîtă — trăsături regulate, dar severe — pielea arsă de soare şi de vînt ; are ceva impunător în privirea ei rece, în tonul de comandă, conştientă de rolul ce îndeplineşte. Bătrînul inginer italian, de lîngă mine, priveşte cu coada ochiului la galonul de aur de la cascheta ei, pe care o poartă îngropată într-o claie de păr roş-aprins. După un salut respectuos, o întrebă discret :

— De cînd comandaţi vasul acesta ?

— De doi ani.

— Dar din ce parte sunteți ?

— Din Wyoming.

— A ! acolo femeile au dreptul să voteze.

— Şi dreptul de a fi alese în Parlament, adaogă scurt şi apăsat femeia-pilot, fără a-şi întoarce privirea pironită înainte.

Barca uşoară, c-un motor ca un ceasornic, zboară şi sfîşie cu botu-i ascuțit oglinda apei. în urma noastră valurile scînteiază ca nişte brazde albastre de oțel. Pale de abur fosforescent se încovoaie plutind în depărtare la poalele munților.

Urmărim cu luneta în zare piscurile albite dc zăpadă. Ghețarul *Marelui Teton,* la înălțime de patru mii de metri, sclipeşte feeric în lumina soarelui. Un lanț ciudat de creste stîncoase, *Indian Sleeping* — Indianul care doarme — are înfățişarea unui om uriaş culcat pe coamele munților, dormind cu fața în sus. Se disting bine : capul, nasul, bărbia, pieptul. Gigantica şi misterioasa figură, proiectată pe bolta cerului, face o stranie impresie călătorului care priveşte înfricoşat şi nedumerit la jocul bizar al naturii.

în depărtare se vede malul jos, alb, acoperit parcă dc un strat de ninsoare. Sunt cîrduri de mii de pelicani. Lacomii guşați, lăsați în voie, distrug fără cruțare popoarele de peşti din apele acestea nestăpînite.

— Jos ! toată lumea jos ! împiedicați privirea la provă, comandă sever femeia-pilot.

Ne supunem. Nimeni nu crîcneşte. Barca micşorează viteza. Plutim, alunecînd de-a lungul unui mal păduros. O vegetație bogată, sălbatecă ; felurite ierburi de apă împletite ca nişte rețele verzi de frunziş umed, prin care joacă razele soarelui arzător.

Ocolim bancuri plutitoare de nufăr şi plante agățătoare, încîlcite printre trunchiuri şi rădăcini de arbori bătrîni, putreziți pe locul unde au căzut de bătrînețǎ. în mijlocul acestor ruini vegetale, se simte viața bogata şi misterioasă a miriadelor de vietăți de baltă, furnicînd în limpezimea apei, răscolită de învîrtirea elicelor în mers. Barca aluneca din ce în ce mai încet. Deodată, negrul, în picioare la provă, face un semn cu mîna — ochii lui ageri descoperise ceva în desişul malurilor. Femeia-pilot dă o comandă scurtă :

— Stop !

Maşina se opreşte brusc, barca mai alunecă incă fîşîind molcom. Negrul, cu ochii seînteietori, cu mînile pîlnie la gură, repetă clar :

— *Bu-ța-lo ! bu-fa-h !...* [1]

Se face linişte peste tot.

— Să trecem subt vînt, şopti *Mister* Pek, să nu ne simtă, că bestiile au mirosul grozav de fin.

O mişcare de cîrnіă şi cîteva învîrtituri de elice aduse barca într-o poziție potrivită. Urmărim cu ochii ațintiți în luminişul canalului nişte pete sure ce vin încet spre apă. O turmă de bizoni la adăpat. Cîțiva ies la lumină ; se văd bine cu ochiul liber.

Ce fioroasă înfățoşare are animalul acesta privit din față! O blană lățoasă îi îmbracă partea de dinainte a trupului căzîndu-i pînă deasupra copitelor. Cu capul în pămînt, are parcă o căutătură piezişă. Coarnele scurte *îi* ies prin părul negru, stufos, care-i acopere fruntea. Subt bolul scurt şi fin o țăcalie de păr ca o barbă ascuțită de satir. Odinioară erau aşa de mulți, că trecerea turmelor oprea în loc trenurile, şi vapoarele pe Mississippi trebuiau să ancoreze.

Lăcomia vînătorilor albi a distrus această rasă de animale, care da în trecut hrană şi îmbrăcăminte indienilor. Bizonul, ca şi indianul, stăpînul său, a avut aceeaşi soartă ; cu toată ocrotirea ce o dă azi guvernul american, rasa bizonilor dispare înainte de a se fi domesticit, şi indienii de rasă roşie se sting fără să ajungă la civilizație.

Negrul atinse sirena bărcii. La zgomotul strident, care izbucni sfîşiind liniştea lacului, bizonii, nebuni de spaimă, cu coamele zburlite, o luară la goană, pierzîndu-se prin desişul pădurii. Barca s-a pus în mişcare. Ne îndreptăm spre larg, către un punct negru care se zărea pe luciul lacului, ca un creştet de stînca ieşind din sînul apei. O mică insulă de granit. Acostăm şi debarcăm proviziile. E vremea prînzului. Se întinde masa pe un bloc de piatră roasă, în formă de ciupercă uriaşă. Alăturea e un izvor de apă clocotită, limpede ca lacrima ; un bazen natural, scobit parcă anume într-o stînca roşie.

[1] Taur ! Bizon !... (span.).

k

Negrul, în pielea goală, intră în lac şi aruncă la adînc o plasă — un fel de *prostovol* — ţinînd un capăt de frînghie între dinţi. După trei aruncături răstoarnă pe mal o găleată de pînză plină cu peşti lucitori — un fel de păstrăvi argintii cu pete roşii.

Pentru gătitul mîncării nu se face foc ; fierbem peştii pe loc, ca într-o oală, în bazenul natural cu apă clocotită. Tot fără foc ne pregătim ceaiul şi cafeaua.

Pe timpul cînd noi stam la masă, femeia-pilot se îngrijea de barcă. Felurite ierburi de apă se învîrtise în jurul axului elicei. Negrul intrase ca să le taie. Femeia-pilot îi dă ordin de pe mal şi, deodată, o vedem că-şi scoate surtucul de piele, trece repede după o salcie bătrînă şi începe a se dezbrăca. După cîteva minute apare într-un tricou foarte scurt şi străveziu. C-un salt îndrăzneţ se aruncă în apă ; se dă la fund şi apare departe la suprafaţă. înotînd graţios pe spate, se întoarce pînă la barcă ; c-o mînă se ţine de cîrmă, cu alta curăţă elicea de ierburile adunate în drum.

Noi, din jurul mesei, priveam de departe, surprinşi, fără să scoatem o vorbă, fără să avem curajul de a ne apropia de mal. După cîteva minute, *sirena* iese din apă şi, călcînd hotărîtă pe pămînt, se îndreaptă spre salcia unde-şi lăsase hainele. Cu spatele spre noi îşi scoase repede tricoul ud, lipit de pielea albă, care luci în lumină, cîteva clipe numai rămase în costumul Evei, pînă ce se îmbrăcă repede. încheiată corect, femeia-pilot se aşeză la masă. *Mister* Pek o întrebă zîmbind :

— A fost bună baia ?

Foarte serioasă, ea răspunse scurt :

— Apa e foarte caldă.

Mai tîrziu, pe drum, se schimbară păreri în şoaptă asupra acestei întîmplări. O americană uscată, *Miss* Prey, căuta să-l facă să înţeleagă pe italianul bătrîn de lîngă mine că femeia-pilot nu avea de ce să se jeneze.

— A ! Dacă ar avea un corp urît, înţeleg să-l ascundă. Dar trebuie să recunoaşteţi că are forme frumoase ; c-un asemenea corp, admirabil proporţionat, poate să umble goală şi pe stradă.

PIEILE - ROŞII

Ajung seara printre cei din urmă la casa de adăpost. O construcţie bizară în mijlocul unei păduri seculare. Un palat construit tot numai din lemn necojit. în capul scării găsesc un grup strîns în jurul unor buccele desfăcute : blănuri, ţesături multicolore, papuci indieni — *mocasini* din piele de cerb... o întreagă industrie casnică indiană.

în apropiere, în ultimele văi ale Munţilor Stîncoşi, e una din acele *regiuni rezervate* de guvernul american pentru triburile rămase din rasa vechilor stăpînitori ai continentului american. Unii, mai întreprinzători, străbat munţii şi ajung la primele staţii de cale ferată, unde-şi desfac industria lor primitivă şi originală.

Doi indieni din tribul *Picioarelor negre,* plecaţi de cinci zile pe drum, mai au încă vreo patru zile de străbătut regiunea Yellowstone pînă la prima staţie de cale ferată, îi privim c-o avidă curiozitate, ca pe nişte animale de-o specie rară.

Figuri serioase, trăsături regulate, severe, o expresie de energie şi răceală în ochii lor negri, metalici. Obrajii osoşi, cu pomeţii ieşiţi, au culoarea cărămizie. Nasul acvilin, părul lins, negru ca păcura. Figuri imobile ; nu au surîsul umil al negrului, şi nici acel veşnic falş surîs al chinezului. Măşti de aramă. în privirile fixe şi grave au ceva dur, rigid, de statui antice.

Candida noastră tovarăşă de drum, *Miss* Prey, le vorbeşte limba, înţelegîndu-se foarte bine cu ei.

Ne minunăm, întrebînd-o de unde a învăţat limba Pieilor-Roşii.

— Am stat trei ani între ei, răspunse cu mândrie. Am •organizat acolo o şcoală de infirmiere vizitatoare. Aveam şaptezeci de eleve.

Nici nu vă închipuiţi ce oameni simpatici şi gentili sunt aceşti sălbatici. Cît am stat acolo, n-am văzut bătăi, certuri, furturi, înşelăciuni. Deşi n-au legi scrise, interesele comunităţii se regulează prin obiceiuri mai puternice ia ei decît legile.

Şi *Miss* Prey, la început cam intimidată de stăruinţele noastre, se încălzea din ce în ce povestind viaţa în *rezervaţiile* •*indiene.* La urmă se declară aprigă apărătoare a rasei roşii.

— Ospitalieri şi solidari, aceşti sălbatici nu au, ca noi, egoismul feroce al proprietăţii individuale. Al *meu* şi al *tău,* bogăţie şi sărăcie, stăpîn şi slugă, toate aceste reci frumuseţi ale civilizaţiei, ei nu le înţeleg ca noi. în schimb ce calităţi morale şi ce forţă de caracter au aceşti oameni ! Linişte, demnitate şi stăpînire de sine, pe care numai stoicii antici au putut să le aibă.

Timp de două ore, după masa de sară, *Miss* Prey ne vorbi de obiceiurile, eresurile, jocurile, de Sărbătoarea Soarelui, cînd indienii îşi îmbracă vechile costume împodobite cu pene... de felul cum femeile îşi poartă copiii legaţi pe o scîndură şi îi pun în cuier la uşa bisericii, pe timpul cît ele îşi fac rugăciunea în biserică.

— Ce puţin sunt cunoscuţi oamenii aceştia — spunea ea — de lumea civilizată, căci albii nici n-au voie să se aşeze în *regiunile rezervate.* Numai cînd trăieşti între ei poţi înţelege opera celui mai mare artist pe care l-a produs America. Fenimore Cooper, cu scrierile lui, a întocmit *Iliada* rasei roşii şi, cu drept cuvînt, se zice că a compus şi epitaful acestei rase care se stinge. Căci e sigur, rasa aceasta admirabilă se pierde, învinsă, resemnată, moare înăbuşită de cruda şi lacoma noastră civilizaţie.

— Fatal trebuie să dispară această rasă, interveni *Mister* Pek, care ascultase tot timpul surîzînd ironic.

După ce îşi aprinse din nou luleaua stinsă de mult începu :

—• Mă rog, să punem chestia la punct. E de prisos să ne pierdem în regrete eterne. Rasa roşie n-a fost distrusă prin războaie ; triburile s-au luptat totdeauna între ele ;

guvernul american n-a fost niciodată crud cu indienii ; acte de violenţe, masacre n-au decimat această populaţie. în interesul păcii, guvernul le-a rezervat anumite regiuni, în care albii n-au voie să se aşeze ; cu multă bunăvoinţă sunt ajutaţi ; li se fac şcoli, spitale, mori, caută să-i convertească la agricultură, li se trimit în fiecare an vite, haine, pături, Dar roşii sunt rebeli la orice transformare, pe cînd negrii se civilizează cu repeziciune.

Omul roşu are o puternică personalitate ; un caracter aparte, cu totul diferit de omul alb, galben şi negru.

Cheia enigmei rasei roşii trebuie căutată în modul de trai pe care-l duce rasa asta, la fel, de zece, poate douăzeci de mii de ani. Ea n-a trecut ca celelalte rase de la vînat la păstorit, agricultură şi industrie. Şi omul alb, şi omul roş au trăit odată la fel, vînînd animalele sălbatice cu silexul. Pe cînd unul s-a tot modificat ajungînd pînă la radiofonie, celălalt a rămas pe loc tot ca în vîrsta pietrei. De ce unul s-a modificat şi celălalt nu ? Poate că în Europa şi Asia vînatul a dispărut mai repede. Necesitatea a împins pe omul alb să caute alte mijloace de trai. Fapt e că vînatul de azi încă e mai bogat în America decît oriunde. Lovitura de moarte a rasei roşii s-a dat numai prin contactul cu civilizaţia ; ea moare sufocată. A fost de ajuns numai schimbarea bruscă a condiţiilor de viaţă, căci gheaţa se topeşte de o ploaie caldă, şi o plantă de munte se vestejeşte repede într-o seră încălzită.

Toţi ascultam cu atenţie, numai profesorul belgian clătina din cap cu îndoială după fiecare păhărel de piperment.

— Şi totuşi — întrerupse el — această rasă a avut o civilizaţie splendidă : Mexicul, Perul, aztecii, imperiul lui Montezuma...

— A ! Dumneavoastră cei din Europa aţi rămas tot la povestea lui Montezuma, şi ***Mister*** Pek începu să rîdă cu poftă.

O undă de roşaţă se ridică în obrajii belgianului. Dar se stăpîni, întrebînd scurt :

— Cum ? negaţi existenţa civilizaţiei antice, a cărei urme se găsesc încă în Noul Continent ?

— Nu o neg, dar o reduc la justa valoare, răspunse repede americanul, potolindu-şi rîsul într-un zîmbet ironic.

Să ne lămurim. Pînă acum n-am vorbit decît de triburile din America de Nord. E drept că în America Centrală, în Mexic şi Peru se găsesc urmele unei populaţii mai înaintate. Dar civilizaţia imperiului lui Montezuma aşa cum ne-a fost cîntată nu-i decît o poveste fantastică plină de minciuni şi contradicţii.

Istoria Egiptului, a Atenei, a Romei a fost scrisă studiindu-se la faţa locului.

Istoria Mexicului s-a scris de la distanţă. Abia acum s-a ajuns ca să se poată separa *istoria* de *povestire.* Tot ce se spunea de Montezuma nu era decît *roman istoric,* după texte vechi spaniole. Cortez, călugării şi toţi *conquistadores* aveau tot interesul să exagereze opera lor de cucerire în ochii guvernului spaniol.

S-a creat o legendă exploatată de o sumă de savanţi de birou care nici n-au văzut măcar Mexicul. Ultima anchetă ştiinţifică riguroasă, făcută de Anderson Wilson, a dovedit că celebrele cetăţi ale lui Montezuma nu erau decît nişte mari sate indiene ; clădiri de cărămidă nearsă şi construcţii lacustre pe piloţi. Nu au rămas ruini de piatră ca în Egipt şi Grecia, deşi pînă azi de la cucerirea spaniolă nu sunt decît vreo cîteva sute de ani. Vă puteţi închipui o civilizaţie fără arme de metal şi fără monedă ? Aztecii, Montezuma, pe care călugării spanioli îl credeau maur, nu erau decît urmaşii unui puternic trib indian care emigrînd de la nord se stabilise pe platoul mexican.

Belgianul nu se lăsă convins.

— Dar ruinele găsite în Yucatan, urmele construcţiilor ciclopiene în stilul piramidelor egiptene, nu dovedesc o veche şi grandioasă civilizaţie ?

— Desigur ; însă această civilizaţie nu are nimic comun cu Pieile-Roşii ; este cu mult mai veche. Toate discuţiile şi teoriile n-au arătat încă în lumină vechea populaţie a Americei. Au fost pe-aici fenicienii ? Au fost chinezii ? Cine ştie ? Poate într-o zi se vor descoperi în fundul Oceanului Atlantic urmele acelei legendare civilizaţii de care a vorbit Platon.

Dacă a existat odată Atlantida, acel continent prăbuşit prin cine ştie ce cataclism, era firesc ca focarul său de civilizaţie să radieze spre ţărmurile celorlalte continente. Cum s-ar explica asemănarea ce există între urmele de civilizaţie găsite în Mexic, Peru, la fel cu cele din Libia, Etruscia, Egipt ?

Ştiinţa nu şi-a spus încă ultimul cuvînt. La Washington este un mare aşezămînt : „Institutul Smithsonian\ întemeiat cu banii unui bogat savant englez, pentru cercetări ştiinţifice în legătură cu trecutul, populaţia şi vechea civilizaţie americană. Dar trebuie să mărturisim că, după atîta cheltuială şi muncă depusă, lumină nu s-a făcut încă. Nepătruns a rămas misterul trecutului şi nedezlegată-i pînă azi *enigma istorica a Noului Continent.*

ADDENDA

J U R N A L   D E   B O R D

.'SCHIȚE MARINE ŞI MILITARE

1901

IAPA CĂPITANULUI

Pe tăblița de lemn, deasupra uşei, scria cu litere albe : .*„Grajdul escadronului 3"*.

înăuntru era mai curat decît în casă ; toți caii erau înşirați la rînd, şî în dreptul fiecăruia se afla bătută în perete o tăbliță cu numele şi virsta : *Eol* — 1878, *Druțu* — 1882, *Comana* •— 1881... şi aşa mai departe. Pînă în fund, cît vedeai cu ochii, erau tot cai frumoşi, bine îngrijiți, de strălucea părul pe ei.

Curățenia desăvîrşită, şeile şi frîile rînduite la locurile lor, scările, zăbalele şi toate cătărămile frecate, de sclipeau ca luceafărul... doar unul era în tot regimentul escadronul 3, şi unul era în tot „Maknezonul" căpitanul Chiru !...

Căpitanul era dus la Şosea călare pe *Lola,* vestita lui iapă, de care se fălea vecinie.

Oprea, soldatul care îngrija de iapă, şedea de vorbă <cu Niță, leat cu dînsul, care îşi freca teaca săbiei pentru a doua zi la instrucție.

— Mă Oprea, mare păcat ai avut tu să tragi de te-a dat dom' vagmistru ordonanță la caii căpitanului ; nu-i vorbă, ai scăpat tu de instrucție, d-apoi gîndesc eu că te-a zvîntat în bătăi. Amarnică făptură de rumân e şi căpitanul ăsta !...

— Doamne fereşte !... mă Niță, că la început era să-mi iau lumea-n cap : în toată ziulica zece trăgători. Cică nu-i grijam bine iapa... Trecea mîna înpotriva părului şi cum se lua pe degete un fir de colb, apoi ține-te Opreo !...

Dar acum la urmă, a mai rărit-o ; doară numai cînd sa pun şeaua m-apucă năduşelile ; ba că chinga e prea

strînsă, ba că-i prea slabă, ba că-i struna pe dos... nu mă mai dumeresc nici eu ; cînd îi una bună, nu-i alta...

Ș-apoi năravul lui, că te arde cu sfîrcul cravașei la ureche ; mi-a dat vreo două, că ș-acu se văd urmele.

— Și haram afurisit ce-i și iapa asta, că nu-i în tot grajdul cal mai nărăvaș ; eu gîndesc, mă Oprea, că ești cu zilele în mînă cînd întri la dînsa... bagă seamă, cică doi oameni a vîrît în spital, cari i-au și reformat schilodiți...

— întăi, nici nu era chip să m-apropii, așa bătea cu picioarele și-apuca mereu cu dinții, dar am luat-o cu încetul, îi mai dam pîne, o mîngîiam... La țeselat se gîdilă de se face ghem ; dar o iau cu vorba : „Stai Lola... așa... frumos !..." și cu-ncetu se moaie ; că altfel te gătește de zile...

— Mă, da' am uitat să-ți spun că mi-a venit răvaș de-acasă, mi l-a citit băiețelul cela de la cantină...

— Zău, și ce zice în el, ce mai e prin sat ?

— Ia rău ; cică s-a pornit răvizia și tragerea la sorți ; pe frățîni-meu Nică, gîndesc că-l amînă pe la anu. Zice că tare-s năcăjiți pe acasă, c-a apucat să vîndă boii ca să plătească birul de ast' toamnă, ș-acu la desprimăvărat n-are nici un cap de vită să iasă la arătură.

Dacă mi-o ajuta Domnu, pe la Paște să pot pleca în permisie, pe vreo două zile !... De doi ani n-am mai văzut vatra satului !...

— Ia taci, bre, ce s-aude... gura căpitanului... sai; mă, c-a venit !...

Oprea sări ars în picioare și o luă la fugă, să ție iapa ce-o descălicase căpitanul și din care ieșeau aburi de-asudată și plină de spume ce era.

— Să treacă patru oameni la bușumat iapa lui don căpitan ! Haide, repede, sfîrlează ! zbieră vagmistrul la soldații cari înlemniseră cu bonetele într-o mînă și cu palma cealaltă întinsă la vipușca pantalonilor.

Căpitanul se ivi în ușa grajdului. Toți încremeniseră, care pe unde îi apucase vremea. Se făcuse o liniște ca în biserică, numai zornăitul pintenilor lui răsuna, iar caii ciulind urechile își întorceau sperioși capetele înapoi să-l vadă.

Cu mîna stîngă își răsucea mustața, iar cu dreapta învîrtea cravașa, lovindu-și carîmbii strălucitori ai cizmelor de lac.

Patru soldați cu șomoiage de paie în mînă frecau iapa să o usuce de sudoare, ce se scurgea șiroaie în lungul trupului.

— Oprea !...

— Porunciți, trăiți, domnule căpitan !

— Apoi bine, mă dobitocule ! tot nu te-ai mai învățat cum să strîngi chinga ? Am să te pun iar în porție, cîte 20 de trăgători pe zi !... Intră acolo, neghiobule, și freacă piciorul în lung pînă la copită !...

— Trebuie s-o iau cu încetul, trăiți domnule căpitan, că aruncă iapa.

— Te ard acuși, păcătosule ! intră acolo, că n-o să te mînînce haramu...

Lola nu se mai liniștea : mușca ulucul, se frâmînta, izbind podeala cu picioarele.

Oprea îi trecu ușor mîna pe spinare, o alunecă în jos și-i ridică piciorul drept s-o caute la copită.

Abea-i atinse copita, și iapa se smuci înainte aruncînd turbată cu picioarele dindărăt. Oprea nu mai avu cînd să se ferească în lături : îl și izbise în pîntece... căzu grămadă sub picioarele iepei, care, speriată, lovea în el sforăind și apucînd ulucul cu dinții...

Și l-a pisat așa într-o baltă de sînge, pînă ce-au putut cu greu să-l scoată un brigadier și vreo doi soldați...

L-au dus ghem pe mîni la infirmerie ; ca dintr-un izvor îi gîlgîia sîngele din față ; nu mai simțea nimic, își pierduse cunoștința...

După trei luni de spital, l-au reformat. Scăpase de armată — cu-o falcă ruptă și beteag de-o mînă și de-un picior...

Era tocmai prin sărbători, cînd s-a înturnat și el acasă ; în sat era chef, veselie, horă, — mă rog ca la Paști ; iar cînd l-au scoborît din căruță așa olog și prăpădit, s-a curmat toată veselia, au amuțit și lăutarii și tot norodul cela; satul întreg s-a strîns roată împrejur, să-l vadă cu toți — că doar din satul lor era.

Pe toți îi podidiseră plînsul ; ca-ți era mai mare jalea, cînd te uitai la dînsul, flăcău așa mîndru și zdravăn cum

M

îi bradul, că învîrtea acum doi ani numai c-o mînă scrînciobul plin de oameni... şi-acum să-l vezi schilod, să-l hrănească alţii ca pe-un milog...

Maică-sa parcă înnebunise, aşa îşi smulgea părul şi se bocea cît o ţinea gura ; să-şi facă samă biata femeie de n-o lua vecinele s-o mîngîie şi s-o mai potolească...

în răstimpuri, cu lacrimele pe obraz, o auzeai văitîndu-sc :

— Doamne, cum ţi—l ia mîndru cum e bujorul şi ţi-l dă olog şi ciuntit... Oştirea !... Mînca-i-ar cînii !...

*

Pe căpitan l-am văzut într-o băcănie din faţa Teatrului ; îşi lua ţuica, într-un cerc de prieteni cari discutau ca totdeauna de femei şi de cai.

— Imagincază-ţi, *monşer,* pe un dobitoc de soldat, care-l aveam la cai, l-a zdrobit iapa mea, Lola, o ştii ; şi de cînd a intrat în spital nu găsesc nici unul să îngrijească aşa de bine caii. Ştii tu că eu mă ţin de principiul lui Frederic al II-lea : *„Calul trebuie încălecat ca şi cum ar costa 5 parale, şi îngrijit ca şi cum ar fi un milion",* sfîrşi căpitanul golind ultimul păhăruţ.

Şi începu iarăşi, cu mîna stingă, a-şi răsuci mustaţa, iar cu dreapta a învîrti cravaşa lovindu-şi carîmbii strălucitori ai cizmelor de lac.

Bucureşti, 1896

LA POARTA SPITALULUI

De cîteva zile, de cînd, fiind în gardă, îl apucase ploaia ceea cumplită de-l pătrunsese pînă la oase, Niţă Dobre nu se mai simţea în putere.

Cînd era în front, la instrucţie, nu-şi mai simţea picioarele, iar mîinile îi erau grele ca plumbul : vecinie râmînea în urmă la cîte o mişcare. Parcă era anume făcut să greşească ; ş-apoi cum se nimerise tocmai în spatele lui, pe linia de închiere, sergentul Buican, cel mai fioros şi temut din tot regimentul.

Să-l fi văzut numai cum să furişa pînă la spatele celui ce greşise şi, repezindu-i cîţiva pumni pe înfundate, îi striga in urechi :

— *Unde-ţi fug minţile, ţărane ?"*

Bietul Dobrea, cînd auzea, i se păinjineau ochii ; sîngele i se suia în cap ; atunci strîngea mai tare de cureaua armei şi parcă o putere străină îi încorda braţul. îi venea să iasă înaintea frontului şi să apuce arma de vîrful ţevei, s-o zdrobească în ţănduri, să-şi sfîşie apoi cămaşa de la piept şi să strige cît l-o ţinea gura : „Luaţi-mi şi viaţa !"

Alteori nu mai avea nici puterea de revoltă ; numa-şi musca buzele, îşi pleca fruntea parcă aştepta să-l lovească cineva, şi fără a se gîndi îi mergea mîinile şi picioarele, aşa în neştire întocmai ca o maşină.

Şi pe cînd la teorie alţii îşi frămîntau mintea şi limba pentru a putea lega cuvintele neînţelese şi ciudate care li se spuneau şi la care unii răspundeau mormăind plîngător : *„Să trăiţi, dom'ie căprariu, sunt greu de cap, nu pot spune !"* pe el, fără de veste, îl furau gîndurile pe aiurea şi încet i se topeau simţurile într-o duioşie tristă şi dulce.

Se vedea departe, în satul lui sărac, înşirat în lungul văii strîmpte.

în fund de tot, în coada satului, e căsuţa părintească sprijinită de la vale cu bîrne de brad ca să nu se dărîme... cireşii înfloriţi din faţa prispei... maică-sa, bătînd cînepă la pîrău... tată-său, pe la poarta ţarinei cu sapa pe umăr întorcîndu-se de la prăşit... scrînciobul din bătătura circiumei... şi cîte, cîte nu-i treceau atunci pe dinaintea ochilor fermecîndu-l ca într-un vis aşa de frumos şi aşa de scurt.

Ce dragi şi nepreţuite îi erau acele clipe de-o frumuseţă neînchipuită, din care se deştepta tresărind, înspăimântat, ca după o faptă rea.

Dar, de cînd îl prinsese boala, o teamă neînţeleasă îi stăpînea firea şi, uneori, îl prindea un dor aşa de cumplit că îl podideau lacrimile de-i era şi lui ruşine cînd se pomenea plîngînd ca un copil.

Vedea că, din zi în zi, îi e mai rău. Se dusese de cîteva ori la vizita medicului. întâi îl pedepsise că *„simulează boala" ;* mai tîrziu se încredinţase şi medicul şi-l vîrîse în infirmerie.

După o săptămînă cînd îi era rău de tot, medicul, văzînd că nu mai are ce-i face, îl trimise la spitalul militar.

*

Era aşa pe la toacă, nu mai tîrziu, cînd s-a pomenit moş Dobre cu răvaşul de la Niţă. îl adusese un flăcău trimis de vătăşelul din primăria de la Rîşcani.

De cum l-a luat în mînă şi a prins a-l întoarce pe-o parte şi pe alta, parcă a simţit că-l arde ceva la inimă şi, după ce-a dat flăcăului trei gologani, scrisoarea era neplătită, a şi plecat într-un suflet să afle ce zice acolo.

A pornit-o întins la învăţător ; l-a găsit în poartă.

Nu ştiu cum, dar parcă bătrînului îi era frică de hîrtiuţa ceea-n patru colţuri.

I-a citit-o îndată, că era şi scurtă de tot :

„Vino, tătucă, dacă vrei să mă mai apuci cu zile, is prăpădit; de o săptămînă îs în spitalul militar. Nu-i mai spune mămucăi, n-o mai mîhni, săraca."

Bătrînul se sprijini de stîlpul porţei, făcu hîrtia mototol, o vîrî în sîn, ş-apoi plecă împleticindu-se ca un om beat.

Scrisoarea era de trei zile trimisă.

— Pe mîni, măi femeie, mă duc la tîrg ; să-mi cauţi gluga cea mare şi să-mi pui ceva în traistă.

— Pesemne că nu ţi-i bine, omule ? da' ce-i graba asta pe-o vreme-aşa ?... las' să mai contenească ploaia... nu vezi că parcă s-a spart cerul, Doamne iartă-mă ?

în zori, cînd se crăpa de ziuă, moş Dobre era departe ; urcase într-o întinsoare dealul şi acum poposise pe creastă, cătînd cu jale în urmă spre satul în care casele se desprindeau din ceaţa deasă ca nişte umbre mohorîte, departe în fundul zarei.

Pe la amează au prins a luci prin negură turnurile bisericilor şi a vui tot mai tare zgomotul nedesluşit al oraşului.

Ajuns, a nemerit uşor spitalul militar ; dar la poartă a trebuit să aştepte căci santinela l-a oprit ; trebuia să cheme pe caporalul de serviciu. Moş Dobre aşteptînd s-a dat puţin în lături că tocmai ieşea dricul spitalului.

Alături de soldatul de pe capră care mîna caii, şedea preotul îmbrăcat în veşminte, avînd şi cartea la subţioară.

Moş Dobre sta în poartă ; în mînă, căciula îngreuiată de apă, şi prin pletele-i sure i se scurgea ploaia pe umeri. Fără a-şi da seamă, parcă un cuţit l-a înjunghiat prin inimă şi un gînd de groază i-a scăpărat prin minte.

Ce jale amară l-a coprins, cătînd cu amărăciune la dricul ce sălta încet pe arcuri, trecînd prin hopurile pline de noroiul care-l împroşcase de sus pînă jos.

Caporalul sosise în poartă.

— Mă rog, domnule — începu bătrînul — să nu vă fie cu bănuială, dar am şi eu un fecior soldat, Niţă Dobrea ; îi aici ? cică boleşte de vreo săptămînă şi mai bine.

Caporalul nu ştia cum s-o înceapă ; şi lui, sărmanul, îi era milă, dar ce era să facă ?

— Apoi, moşule, dă... cum să-i zic ; aşa pesemne i-a fost scris... ; vezi 'mneta, iaca a treia zi de cînd l-a strîns Dumnezeu... şi acu îl ducea cu dricul spitalului.

Bătrînul n-a mai putut auzi totul că începuse a-i vîjîi urechile; mintea i se întunecase ; nu mai vedea nimic ;

pipăind s-a răzemat de ghereta santinelei ; a scăpat căciula din mînă în noroi.

Apoi cu ochii seînteind, cu privirea rătăcită, a început a căta în neştire în lungul drumului ; dar dricul nu se mai zărea, trebuie să fi fost departe, căci o luase mai repede în trap, ca să nu-i strice, poate, veşmintele preotului, că ploaia curgea într-una.

...Cernea ploaia încet şi pe tăcute, ca un plîns înăbuşit ; iar din cînd în cînd, izbucnea în cîte un ropot zgomotos, ş-apoi iar se potolea, dar fără a se curma şiroaiele ce, ca dintr-un izvor nesecat, curgeau mereu...

Galaţi, 1897

PE DUNĂRE

Circiuma lui Ştrul din Strada Portului gemea de lume ; toată mahalaua era strînsă acolo ; cu toţii se îngrămădeau în jurul sobuşoarei de fier ce duduia în mijlocul camerei pline de fum şi miros de spirt.

Afară, ger de scapără văzduhul, venise de-a binele cumplita iarnă cu toate grozăviile ei ; căzuse o zăpadă straşnică şi de trei zile ningea fără sfîrşit.

Din cînd în cînd, clopoţelul prins deasupra uşei zîngănea răguşit, şi cîte un nou-venit se arăta în prag scuturîndu-şi cizmele de zăpadă, îşi lua locul la rînd lîngă sobă ca să-şi dezmorţească mîinile îngheţate.

Erau toţi muncitori şi barcagii din port cărora iarna nemiloasă le răpise pîinea de la gură, lăsîndu-i fără lucru. Lihniţi de foame, degeraţi de frig, îşi părăseau casele cu nevestele şi copiii care cereau pîine şi foc, şi se adunau la cîrciumă să afle ce să mai aude, să vadă : *„Ce-i de făcut*

O veste bună se zvonise prin oraş : că primăria o să împartă lemne prin mahalale şi că o să angajeze oameni pentru curăţirea străzilor de zăpadă.

Chipul lui Ştrul abea se zărea în fundul camerei, în cuprinsul acesta, în care apa de pe cişmea se prefăcea în aburi amestecaţi cu fumul din sobă şi de ţigară şi se înălţau în nouraşi albi străvezii, care pluteau spînzuraţi unul de altul în rotocoale minunate.

Bătrînul Ştrul sta după tejghea şi urmărea cu ochii mişcările tuturor ; îi cunoştea pe toţi ; ştia pe fiecare în parte cîte parale avea în buzunar şi cîte acasă ; pentru fiecare găsea el cîte o vorbă potrivită şi prietenească. De multe ori,

pe cînd vorbea cu cîte unul, clipea şiret din ochi şi cu bucata de cretă între degete îşi făcea pe tejghea socoteala vînzărei.

De la o masă din fund se ridică un om nalt, slab, cu o căciulă trasă pe urechi, cu gîtul învăluit într-o legătură de lînă împletită.

Se opri în faţa ovreiului.

— Vînzare bună, jupîne Ştrul !

— Sluga mnitali badi Toma, da' cu daturia ceea ci facim ?

— Ei, ce să faci ? punem sechestru pe căciulă doar, că altă n-am ce ; de unde să-ţi dau ? c-aşa suntem noi barcagiii blestemaţi să murim iarna de foame.

Ieşind în stradă îşi îndesă bine căciula pe urechi şi mîinele în fundul buzunărilor, luînd-o încet prin zăpada care scîrţîia sub tălpile cizmelor.

Şi cum mergea el aşa plecat, cu ochii în pămînt, jucîndu-i pe dinainte albul lucitor al zăpezei, un gînd chinuitor îi frămînta mintea, şi în zadar căta să-şi alunge din auz vorbele copilului, spuse cu o seară înainte. A !... le-auzise el bine, deşi se făcuse că nu-i dă ascultare.

— Mămucă, înainte tata aducea întotdeauna o pîne subţioară ; acuma nu-i e foame ?

— Nu vrea Dumnezeu să-i dea, îi răspunsese rnă-sa.

— Rău om trebuie să fie Dumnezeu cela, mămucă, şi vorbele acestea îi picurau în auz dureros, neîntrerupt, chinuindu-i sufletul.

Tocmai în fundul mahalalei, în capătul ulicioarei, drept casa lui, s-a oprit aşa în neştire ; parcă nu-i venea să intre înăuntru.

A rămas pe gînduri, căutînd posomorit spre fereastră, la un ochi de geam pe jumătate spart şi lipit cu o gazetă, care zbîrnîia plesnindu-şi un colţ dezlipit.

Un glas ascuţit de femeie se auzi din năuntru :

— Şi intră odată, bre omule, în casă.

El deschise încet uşa ; în fundul odăiţei pline de fum, pe pat, într-o movilă de velinţe zdrenţuite, dormea un copil.

Nevasta lui, o femeie mică şi uscăţivă, cu un alt copilaş în braţe, îi ieşi înainte :

— Da' pe unde baţi cîmpii ? că te caută Spiru cela, misitu ; cică să treci dincolo pe-un boier proprietar de la Macin.

— Unde-i ? poate-mi pică vreo cîţiva lei.

— Cică să-l găseşti în port la anghenţia rusească.

Pe cînd Toma se-ndrepta grăbit spre port, femeia îi mai strigă răstit din pragul uşei :

— Adu o pîine cînd te-i întoarce şi dă pe la spiţărie, nişte picături pentru copchil.

în capătul ulicioarei dintre magaziile cu grîne, i-a întîlnit. Spiru sta de vorbă cu proprietarul de la Macin : un boier scurt şi gras, învălit într-o blană mare de lup.

Degeaba i-a spus Toma că-i greu de trecut printre sloiuri, că-şi pune viaţa în primejdie, doar a scoate ceva mai mult ; boierul nu ieşea din preţul lui.

în sfîrşit s-au împăcat cu şase lei — ce era să facă ? nevasta îl aştepta acasă cu pînea şi doctoriile pentru copil.

Au plecat spre malul Dunărei, iar Toma s-a răpezit spre circiumă să cheme pe Iancu să-i ajute la barcă.

Iancu, un băiet înalt şi slab, îi era nepot : îl creştea el de cînd se înecase tată-său căzînd de pe-o schele la descărcatul cărbunilor dintr-un vapor.

După ce au tras cîte-o cinzeacă de rachiu, să se încălzească, au luat-o amîndoi la fugă spre Dunăre.

Barca era scoasă pe mal ; cu greu au dat-o ei la apă ; i-au potrivit cîrma şi lopeţile şi-au intrat toţi trei în ea.

Vîntul, race de îngheţa suflarea, mugea turbat frămîntînd valurile nebune ce jucau sloii de gheaţă legănaţi greoi în drumul lor pe scursul apei.

Ce-i drept : nu era uşor lucru să treci Dunărea pe o aşa vreme, dar Toma îi ştia el bine toate nebuniile ei înşelătoare — doar pe malul ei crescuse, şi ea îl hrănea încă, şi tot ea avea să-l înghită odată.

Toma se ridică în picioare cătînd în lungul apei, îşi făcu cruce şi puse mîna pe lopeţi.

Barca se smunci din loc clătinîndu-se şi-alunecă înainte tăind cu botul pojghiţa de gheaţă ce se prindea văzînd cu ochii.

Aci înălţîndu-se pe creasta unui val, aci culcîndu-se pe-o coastă între două valuri, barca se strecura printre sloiurile ce-i ieşeau în cale.

Proprietarul înmărmurise în fundul bărcei. Toma, cu brațele încordate, sufla din greu lăsîndu-se cu greutatea trupului pe lopeți ; Iancu în picioare, cu cangea în mînă împingea în lături sloiurile ce le-nchideau drumul, pe cînd barca trosnea sub izbiturile lor.

Trecuse de jumătate ; curentul tare îi luase la vale, cînd, un sloi mare le ieşi de-a curmeziş ; băietul îşi sprijini cangea în piept împingînd din răsputeri.

Toma cum îşi aruncă ochii în urmă, sări în picioare, dînd drumul lopeților, şi să repezi la cange să dea sloiul în lături, dar era prea tîrziu : o trosnitură puternică şi barca izbită, pîrîind din toate încheiturile, se prăvăli rostogolin-du-se cu chila în sus.

Şi sloiurile o luară înainte, pe cînd în urmă cei trei oameni se zbăteau între valuri.

Proprietarul, greoi în blana lui, să duse ghiulea la fund.

Băiatul se mai luptă cîtva timp înotînd cu greu, pînă îl părăsiră puterile şi dispăru înghițit de valuri.

Iar Toma înotînd în picioare se prinse cu mîinile de-un sloi şi sprijinit pe coate şi pe bărbie se zbătea să-şi salte trupul deasupra.

Lumea strînsă pe chei căta îngrozită fără a-i putea da vreun ajutor, pe cînd el se frămînta desperat, cu capul gol, pierdut, ținîndu-se cu unghiile înfipte în gheață.

Trupul îi amorțea de răceala apei ; iar capul îi ardea în flăcări, chinuit de-un gînd ce-i scapără prin minte : acasă îl aştepta cu pîinea şi doctoriile.

Avu o clipă amețitoare, încă o sforțare desperată, dar mîinile îi scăpă şi, alunecînd, sloiul îl prinse dedesubt.

Cîțiva clăbuci se ridicară la suprafață, şi în locul unde-l înghițise, deasupra lui, valurile se-nchideau fierbînd o clipă în loc şi iarăşi se porniră gonindu-se în jocul lor sălbatic.

Iar vîntul, urlînd de groază, spulbera fulgii, cari se topeau atingînd fața răzvrătită a apei.

Departe, printre sloiuri, un punct negru se zărea plutind în jocul valurilor : era căciula lui Toma barcagiul.

MÂRGÂRINT BEȚIVUL

...Şi cum mergeam aşa tăcut, înduioşat de şirul vorbei lui Moş Clion, ce cu graiul lui aşezat şi molcom începuse să-şi desfacă — după cum zicea el — firul necazurilor de pe ghemul inimei, depănat de atît amar de vreme, nurnai ce zăresc la cotitura drumului un om călcînd greoi şi leneş. De departe i se vedea sumanul zdrențuit, iar căciula-i unsuroasă era lăsată pe ochi.

Se îndrepta spre cîrciumă.

— Da' cine-i acela, moşule ?

— D-apoi cine să fie, că-l cunosc şi cîinii din sat, cale de-o poştă, că unu-i doar Mărgărint, bețivul satului.

Şi începu moşul să-i descoase toată viața :

— Ş-apoi să nu crezi că nu era şi el flăcău de treabă şi cuminte, da' iacă de cînd s-o înturnat de la oraş, unde ş-o făcut armata, s-o ticăloşit şi pace ; cîtu-i ziulica de mare, umblă săraca nevastă-sa cu copilul de mînă şi-l rîdică de prin circiume. Dă, ce să zic, mult l-o deşteptat oraşul, că numai te cruceşti de cîte ştie şi frumos ce le spune, dar vezi pe altă parte l-o stricat rău. Mă rog : măr frumos, dar viermănos.

Am ajuns în urma lui la cîrciumă, m-am aşezat pe prispă şi prin uşa deschisă priveam înăuntru.

El sta lungit pe una din lavițile murdare cari încunjurau păreții afumați şi mohorîți ai circiumei ; îşi aprinsese pufuind luleaua între dinți şi aştepta să-i aducă băutura.

— D-apoi bine, bre omule, des-dimineață te-ai şi pornit prin crîşme, zise aspru Moş Clion, intrînd înlăuntru şi cerînd de la tejghea un pac de tutun.

— Ia lasă, moşule, că de-ai fi în locul meu tot aşa ai face, că n-ai alt chip să-ţi stingi amarul care te arde la inimă.

— Unde-i săracul tată-tu să te vadă-n halu ista, îi mai zise bătrînul, cătînd cu jale la beţivul ce se gătea să deşarte a doua sticlă, pleoscăind din limbă şi ştergîndu-şi, cu mîneca unsuroasă a cămăşei, mustăţile zburlite prin cari picăturile se prelingeau în jos.

— D-aooi de moarte bună o închis el ochii ? nu tot cînele de ciocoi l-o stîlcit în bătăi, de unde i s-o tras şi moartea ?... ş-apoi tot el o făcut oi-o făcut de m-o vîrît în armată... ciocoiul ni-o furat şfara de pămînt ce-mi mai rămăsese din părinţi... ciocoiul!... urlă el aprins, izbind cu pumnul în masa şubredă de lemn.

Apoi se lungi pe laviţă, cu faţa în sus, cu ochii pe jumătate închişi, pierdut, şi începu să cînte, aiurit — cînta cît îl ţinea gura :

Of, inemă de putregai
N-am un cuţit să te tai,
Să văd ce durere ai, of, of !...

Şi o nesfîrşită amărăciune tremura în notele jalnice şi trăgănate, cari se pierdeau departe stîngîndu-se într-un plînset sfîşiitor de trist.

Femeia de pe prispă, încet şi tremurînd, se apropie de uşă :

— Hai acasă, bre omule, că s-a aprinde şpirtu-n tine.

— Lasă-mă fimeie... Of !... tu mă amărăşti, tu mă ucizi cu zile — zbieră el scrîşnind fioros din dinţi — şi, răstindu-se, se ridică de pe laviţă, dar picioarele nu-l mai ţineau, se clătina şi-mpleticindu-se se prăbuşi la pămînt ca un buştean tăiat din rădăcină.

Ea, oftînd din greu, îşi ridică încet copilul, care, înspăimîntat, începuse să plîngă în hohot.

Cămaşa-i era leoarcă de sudoare ; aiurind în fierbinţeală, el borborosea cuvinte fără şir, gemea greu şi pieptul păros i se umfla într-un sughiţ lung şi-năbuşit.

Se ridică pe-o coastă opintindu-se din răsputeri, şi cu o privire rătăcită, scînteindu-i ochii aprinşi de patimă, cu mîinile tremurînde apucă sticla pe care încă n-o golise şi lipindu-şi buzele uscate şi subţiete începu să soarbă cu lăcomie băutura ce gîlgîia în lungul gîtlejului însetat.

Şiroaie de lacrămi se rostogoleau pe obrajii învineţiţi, şi el sugea în neştire, înfiorat — sorbea c-o poftă sălbatecă înecîndu-şi amarul, stîngîndu-şi focul care-l ardea la inimă.

Atunci l-am văzut pentru întîia oară pe Mărgărint beţivul.

Trecuse vreo trei ani de atunci ; pe la sfîrşitul postului mare tot satul era în fierbere — înnebunise Mărgărint.

— Şi cît pe ce să-şi ucidă femeia şi copilul de nu săreau cîţiva flăcăi pe dînsul, şi cu mare greutate l-au putut potoli şi lega de stîlpul scrînciobului din bătătura circiumei.

în arşiţa soarelui, cu pieptul gol, cu pletele în vînt, cu ochii sîngeraţi şi scăpărînd de furie, făcînd spume la gură, răgea sălbatec opintindu-se sub legăturile ce-i curmau braţele pîrlite şi sîngerate.

Oamenii, îndureraţi, cătau cu milă la el.

— Doară spuneam eu c-ar să s-aprindă şpirtu în el ; unde-i saracu tată-su să-l vadă în halu ista, zicea Moş Clion, trecîndu-şi mîneca de la cămaşă pe fruntea lui înnourată.

L-au ridicat : legat burduf, într-un car cu boi, l-au îndrumat spre Iaşi, să-l ducă la Golia.

Scîrţîind a jale, carul cu boi ieşea pe poarta ţarinei, lăsînd în urmă o nesfîrşită amărăciune în inimile sătenilor din Llărpăşăşti.

Şi-n urma carului, pe o arşiţă fierbinte, discuită, galbănă şi prăpădită, tîrîndu-şi de mînă copilaşul slăbănog, mergea femeia lui Mărgărint.

...Şi inema i se strîngea de jale, cătînd cu ochii storşi de lacrămi la nebunul ce se zbătea în car făcînd clăbuci la gură, cu ochii ţintă în deşert, horcăind şi borborosind răguşit:

— ...Of ! i-ne-mă... de pu-tre-gai... n-am un cuţit — să te tai — să văd — ce du-re-re ai. Of !...

1896

DIN CONCENTRARE

Era a treia zi de marş.

înaintam încet, greoi, abea mişcîndu-ne picioarele îngropate în praful şoselei, ce se întindea înaintea noastră fără sfîrşit, ca o dungă albă şerpuită printre lanurile galbene pierdute în zare.

Arşiţa arzătoare a soarelui ne frigea obrajii. Ca să neapărăm ochii trăgeam bonetele pe frunte, ceea ce ne făcea să suferim mai cumplit căldura. Boabele de năduşeală se scurgeau în lungul obrajilor, lăsînd în urmă dungi umede pe stratul de praf ce ne acoperea faţa. De năduşeală se iviseră pete negre pe bluzele albe.

Cureaua centironului îmi ardea mijlocul ca un brîu de foc.

Bidonul era golit de mult. Ce n-aş fi dat atuncea pentru un strop de apă şi un petic de umbră !

Dar nu, atunci nici nu mă gîndeam la asta, căci închipuirea lor m-ar fi făcut să sufăr mai mult.

Adică, la ce mă gîndeam atunci ?... zău că n-aş putea spune — mi se pare că nu mă gîndeam la nimic.

Ca o maşină mă mişcăm în neştire, luat de şuvoiul acelei turme omeneşti, ce cu puterile sleite se tîra încet în lungul drumului pierzîndu-se apoi în nori de praf.

Era o tăcere de cimitir; ai fi crezut că mergem la o-înmormîntare ; toţi parcă erau muţi ; numai ţăcăneala baionetelor lovite de coapse se auzea într-o cadenţă desăvîrşită.

Din timp in timp, cîte-un oftat înăbuşit se pierdea printre rînduri şi uneori cîte o şoaptă rară, dar nedesluşită, îţi atingea auzul.

Era, desigur, o înjurătură scăpată printre dinţii vreunuia care mai avea încă puterea de revoltă.

în dreapta mea aveam un voluntar, băiat înalt şi subţirel ca o trestie. Sărmanul, parcă-1 văd cum mergea suflînd greu, murmurînd cuvinte neînţelese, îndoit înainte sub greutatea ceior douăzeci şi două de kilograme ce le purta în spinare.

Şi cînd puterile îl părăseau, rămînea în urmă, printre aceia pe care picioarele nu-i mai puteau duce şi, istoviţi, moi ca de ceară, se lăsau pe marginea şanţului şoselei.

Atunci se auzea glasul sălbatec al sergentului-major Dobrea, care anume rămînea la coada coloanei :

— *Scoală leat, hai la drum... ce te-ai muiat,., sus, că* ***te*** *scol* ***eu...***

Iar cîte unul din front, fără a-şi întoarce capul, mai adăoga şi el aşa prieteneşte :

— *Ehei, letiiţă, credeai că-i pleaşcă la meliţie ? iacă ai găsit-o...*

Unii oftau din adîncul inimei, alţii zîmbeau numai, fără a face mult haz şi a prelungi glumele ca altădată.

Ce-i dreptul, mă prindea mila de bietul voluntar, dar il uitam îndată, cînd îmi aruncam ochii în stînga mea : la Drincă rezervistul.

Drincă, sau Moşneagul, cum îi zicea în bătaie de joc toată cazarma, fusese dezertor în nenumărate rînduri ; îl chemase acum în concentrare să facă manevra.

Era unul dintre cei ce se găsesc întotdeauna la orice regiment; era dintre nenorociţii cari, intraţi odată în armată, nu-şi mai văd visul liberării decît foarte tîrziu şi îmbătrînesc în cazarmă, rămînînd ca exemplu şi batjocură pentru camarazi.

Avea, sărmanul, un corp diform, nişte picioare lungi şi îndoite, pieptul încovoiat, ochii stinşi în fundul capului, o barbă neagră şi încîlcită.

Şi cum mergea el tăcut, aplecat înainte, tuşind şi scuipînd la fiecare pas, privea mereu în lungul drumului, parcă ar fi vcăutat ceva în zare.

într-un tîrziu se întoarse către mine spunîndu-mi încet :

— Vezi colo un sat ?... sunt Stelenii... îi satul meu, am casă, nevastă şi copii... oare ne-a da repaus acolo ?... şi ochit prinseseră a-i sclipi în cap.

Ne apropiam mereu. Şoseaua trecea pe marginea satului, lume multă se adunase la răscrucea drumului, cînii începură. să latre, iar copiii droaie, în goana mare, ne ieşiră înainte.

Cînd am ajuns la poarta ţarinei, de unde începea un rînd de sălcii, colonelul a descălecat, a făcut semn cornişti-lor să sune „Oprirea şi repaus !".

Am rupt rîndurile şi ne-am îngrămădit la umbra sălciilor, lungindu-ne la şir pe marginea şanţului şoselei, cu raniţele sub cap.

Iar alţii au dat năvală la o fîntînă a cărei cumpănă se înălţa şi se lăsa cu grabă, scoţând un scîrţîit lung şi jalnic.

Ce înduioşetoare privelişti : acea mulţime de bărbaţi, femei şi copii, care ne ieşiseră înainte cu doniţi şi ulcele pline cu apă :

—• Sărăcuţii de ei, cine ştie cîte poşte mai au de făcut!; ziceau femeile cătînd cu milă la noi.

O babă cu o legătură în mînă îşi căuta feciorul :

— Dragii maicăi, arătaţi-mi pe Niţă al meu, că aici trebuie să fie...

— Da' bine, mătuşă, nu ştii în ce regiment îi ?...

— Ba ştiu, măiculiţă, că-i în Dorobanţi şi aicea trebuie să fie...

Ce preţuite erau acele clipe de odihnă ! Nu mişcăm nicî dintr-un deget, lungit pe spate, cu faţa în sus, cu ochiiî aproape închişi, abea zăream jucînd printre gene albastrul străveziu al cerului de amiază.

Zăceam aşa moleşit în pacea asta dulce şi binefăcătoare ; simţeam cum somnul încerca să mă fure, cînd se auzi răsu.-nînd semnalul : *„Drepţi şi înainte 1"*

îmi era corpul greu ca de plumb. Ce n-aş fi dat să mă lase încă numai cîteva clipe să mai zac aşa în toropeala asta neînchipuit de dulce.

Ne dam mîna unul la altul ajutîndu-ne să ne sculăm! de jos.

Din toate părţile se auzeau strigăte şi comenzile ofiţe-rilor ; sergentul major Dobrea plecase să-i adune în fronî pe toţi care întîrziau.

Ne-am pus iar în marş. Colonelul, un om înalt şi zdra-văn, mergea în capul regimentului, pe jos, cu picioarele înţepenite, iar în urma lui calul, aburit de năduşeală, călca alene apărîndu-se de muşte.

Ca să ne mai învioreze, se dase ordin să cînte muzica, dar de abia se auzeau pînă la coada coloanei sunetele slabe şi întretăiate care se pierdeau în huruitul asurzitor al unei baterii de artilerie ce ne trecuse înainte.

Tocmai tîrziu am băgat de seamă că Drincă lipseşte ; mă uitam în toate părţile, nu era nicăierea. Atuncea am înţe-les totul : rămăsese în sat. Ce puteam face decît să tac ?

Spre seară, începu a se zări satul în care trebuia să rămînem pe noapte.

în fundul plumburiu al cerului ce părea sprijinit pe creasta dealului din faţă, soarele roşu ca o pată de sînge se oprise parcă anume din coborîşul său să ne aştepte în cale.

Dar noi înaintam încet, aruncîndu-ne privirile spre vîrful dealului, şi, îndoindu-ne puterile, urcam suflînd din greu.

întîrziarăm destul pînă am ajuns în muchea dealului. Soarele nu ne mai aşteptase : asfinţise lăsînd numai o geană aurie, care sclipea împurpurînd cerul pînă departe şi poleind stuful de pe acoperemintele caselor sărăcăcioase, înşirate în lungul drumului fără sfîrşit.

Ne-a dat în cvartir. Am căzut la un biet om sărac, cu vreo cinci copii mărunţei. Ne-am lungit cu toţii la rînd, pe prispă, cu raniţele drept căpătîi.

Cu ochii ţintă în lună, zdrobit de oboseală, mă fură som-nul pe cînd bietul om, scuturîndu-şi luleaua stinsă, ne poves-tea necazurile care-i rodeau inima.

N-avea în curte nici picior de vită, le vînduse pe toate ; vîrîse tot ce avea în peticul de pămînt, rămas de la părinţi ; dar, de secetă, popuşoii se înecaseră în buruiană şi acum, în toamnă, nu mai avea nimic... îl auzeam prin somn cum ofta din adîncul inimii, şi vorbele lui parcă le repetam şi eu şoptindu-le aşa în neştire :

— Măi frate, şi mă tot bat cu gîndul, noi ce-om mînca la iarnă ?

în zorii zilei, corniştii colindau satul sunînd deşteptarea ; tocmai dimineaţa la apel s-a dat de lipsa lui Drincă.

— Ai auzit, mă, Moşneagul îi lipsă la apel, zicea un sergent altuia.

— A dezertat iar, măi, pîrlitu ăla ; apoi în meliție moare.

— Cu atît mai bine — adaugă un altul în glumă — îl îngroapă armata pe cheltuiala ei.

Tocmai a treia zi sub seară a venit Drincă ; s-a întors de bunăvoie.

Unora le era milă de el, alții îl întrebau în bătaie de joc ce-i fac copiii şi nevasta : îs *„Bine mersi ?"*

în noaptea aceea a dormit în cort lîngă mine ; l-am luat cu binişorul şi mi-a povestit totul.

Ce jalnică şi adevărată era povestea acestui suflet chinuit !

Mi-a spus cum numai s-a repezit într-o goană să-şi vadă nevasta şi copiii, şi cum a găsit copilul cel mai mic, care zăcea de două zile mort pe cuptor, nevasta bolnavă şi ceilalți patru copii flămînzi, şi nici un pic de făină în casă. Mi-a spus cum a plecat prin vecini ca să-1 ajute, că n-avea nici pentru o luminare ; cum şi-a îngropat copilul, şi-a lăsat cîteva căuşe de făină acasă ; cum a vrut să plece de cîteva ori şi cum îl țineau plîngînd copiii de poalele mantalei !

— He, Doamne, ce-ți mai sperii eu somnul cu necazurile mele ? parcă poți să le înțelegi ? sfîrşi el, întorcîndu-se pe partea cealaltă.

Cu pumnii sub cap, cu ochii pironiți în pînza cortului, ascultam mut de grozăvia acestor mărturisiri, nu eram în stare să leg o singură vorbă, nici măcar de mîngîiere.

Am rămas aşa înlemnit ; nu ştiu, dormeam sau nu, dar nu-mi ieşea din minte bordeiul murdar şi sărac; vedeam parcă chipul de ceară al copilului de pe cuptor... desigur visam, căci într-un tîrziu m-am deşteptat tresărind.

Toți în jurul meu sforăiau greu, pînza cortului se umfla în adierea unui vînt răcoritor.

Prin gaura în chip de uşă, luna, din înălțime, privea aşa de blînd la noi poleind baioneta unei sentinele care picura de somn rezemată pe armă.

Cîteva raze ale lunei, ce se furişau în cort, luminau fața galbenă şi slăbită a vecinului meu care dormea adînc.

Şi la lumina tainică ce-i mîngîia fața, am văzut bine urmele umede de lacrimile ce i se scurseseră de-a lungul obrajilor, oprindu-se în barba încîlcită şi îmbîcsită de praf. Adormise plîngînd ca un copil.

Prin somn, tresărea gemînd încet, înăbuşit.

Visa.

*

Manevra se sfîrşise ; rezerviştii plecaseră toți pe la casele lor, aruncînd după obicei căciulile în vînt ca semn de bucurie.

Drincă rămăsese să-şi sfîrşească pedeapsa ; ştiam că a intrat în spital bolnav de piept ; cînd, într-o zi, auzii în cancelaria companiei vorbind :

— Dom' sergent-furier, trebuie să-1 ştergi din registru şi să-i pui cruce Moşneagului, că a scăpat de armată.

— Şi armata de el, adăugă un altul.

— Da' cînd a murit, bre ?

— He, l-a şi îngropat de trei zile spitalul militar pe cheltuiala corpului.

Dom' sergent-major Dobre, glumeț cum era el, sfîrşi zicînd răstit, pe cînd toți ceilalți rîdeau de porunceală cu hohot zgomotos :

— Mîni îl scot la raport ; auzi vorbă, să plece pe lumea cealaltă cînd ştia bine că-mi era dator încă zece zile de închisoare ?... nici nu sfîrşise pedeapsa... ehei leat!... dar nu te iert nici mort !...

O ÎNMORMÎNTARE MILITARĂ

Cînd l-a adus întîi pe Niță Clipea, caporalul de pompieri, cu jumătate de trup ars, se cutremura tot spitalul de țipetele lui.

Ai fi crezut că mugește o vită înjunghiată.

Din ziua întîia, maiorul medic, cum îi era obiceiul, se prinsese rămășag cu șeful spitalului, colonelul, că-l va scăpa. La ultima vizită, însă, maiorul spusese îngrijat că i-e teamă de o complicație de inimă.

Era a treia zi de chinuri sfîșietoare ; învălit în vată, bandajat, părea o momîie zăcînd în patul lui, în fundul sălii mari abia luminată de o lampă aprinsă în tavanul afumat.

Toată ziua se plînsese de durere de inimă ; spre seară parcă se mai potolise, nu mai țipa, doar din timp în timp icnea greu înăbușindu-și cîte un sughiț adînc ce-i cutremura trupul.

Și în mintea lui se cernea încet, ca printr-o sită deasă, aducerile-aminte, în o gîndire greoaie și împainjenită.

Da, își aduce bine aminte de visul acela frumos pe cînd dormea rupt de oboseală pe patul lui din cazarmă ; cum a sărit în picioare la semnalul acela blestămat de : *„Foc mare !..."* Cît ai clipi era gata, cu toporașul prins la spinare, sărise în droaga care plecase în fuga cailor. Și parcă simțea sfredelindu-i urechile sunetul acela metalic al trompetei ce suna desperat, împrăștiind groază în puterea nopții.

Și, fără a-și da seamă, își încleșta degetele, ca și atunci cînd strîngea înfiorat banca, pentru a nu fi aruncat la fiecare pas din droaga ce-și sfîrîia roatele de piatra pavelei.

Un colț al cerului ardea în pară, roșu-aprins, ca toamna, într-un asfințit de soare.

Era în adevăr foc mare ; flăcările se înălțau pîlpîind în zvîrcoliri nebune ; un rînd întreg de case era încins în flăcări. Fumul negru se frămînta izbucnind în snopuri de scîntei sub țîșniturile apei de la pompe.

Ca focul să poată fi localizat, căpitanul strigase la cîțiva toporași să intre pentru a tăia grinzile care legau pereții a două case alăturate.

De două ori îi spusese vagmistrul că nu pot intra oamenii acolo, că o să se dărîme zidul ; căpitanul nu voia să asculte, Dase ordin și trebuia să se execute.

în zgomotul asurzitor de țipete desperate, prin fumul care-l orbea tăindu-i răsuflarea, Niță strîngea năbușit coada toporului izbindu-i muchea, cu necaz, în grinzile de stejar. Fumu îl îneca, coiful de alamă îi strîngea dureros capul ; cu ochii închiși izbea în neștire, cînd o trosnitură prelungită îl asurzi ; înăbușit, n-avu timp decît un pas să facă înapoi și căzu lungit zvîrcolindu-și jumătatea de trup rămasă afară din dărâmăturile ce fumegau acoperindu-i cealaltă jumătate, care se prăjea sfîrîind. Cîteva izbucniri de țipete sfâșietoare... și apoi nimic.

L-au scos cu jumătate de trup negru, aproape ars. L-au pornit în grabă la spitalul militar, acolo s-a deșteptat.

Maică-sa sta încremenită la căpătâiul lui. De trei zile de cînd plecase de-acasă din fundul mahalalei, îl privea cum se zvîrcolește sub ochii ei, și i se strîngea inima de durere fără a putea să-i ușureze chinul.

în liniștea înfiorătoare a sălii, tăiată numai uneori de cîte un gemăt înăbușit, bătrîna ațipea răzămată de speteaza scaunului, urmîndu-și firul gîndurilor ce-i frămînta mintea,

O viață chinuită, vecinie în sărăcie și boală, cu o casă de copii mărunței ; și feciorul ei cel mai mare era în armată, mai avea numai șase luni pînă la liberare... cum îl aștepta ea să-i vie, el avea s-o ajute, s-o scoată din nevoi... în el era toată nădejdea, toată scăparea, ș-acum să-l vadă trăgîndu-și sufletul sub ochii ei.

Cîteodată tresărea deschizînd mari ochii înroșiți de plîns, își pironea privirea pe fața îngălbenită și stinsă a bolnavului, care horcăia încet, întretăiat.

Ofta lung, din adîncul inimei, ştergîndu-şi cu mîneca soioasă a hainei cîte o lacrimă ce aluneca la vale printre zbîrciturile obrazului, oprindu-se în bărbia-i ascuţită.

De cîtva timp, bolnavul începuse a se frâmînta sub plapomă ; limba vînătă şi umflată îi atîrna în jos ; deschidea ochii mari cu o căutătură rătăcită, apoi pleoapele grele ca plumbul îi cădeau la loc tremurîndu-i genele.

Iar pumnii încleştaţi îi apăsa pe piept, pentru a-şi potoli bătăile grăbite ale inimei ce, prin zvîcniri repezi, parcă voia să iasă spărgîndu-i coşul pieptului.

Soldatul sanitar ce era de planton îi urmarea mişcările, cînd deodată plecă grăbit la internul de serviciu.

Internul, un tînăr nalt, subţirel, cu ochelari fumurii, cînd s-a oprit lîngă patul bolnavului, i-a luat mîna rece, l-a privit cîteva secunde şi, clătinînd din cap, a şoptit sanitarului :

— Adă repede sticla de coniac !

Fiecare bolnav, cînd era în agonie, avea drept la cîteva grame de coniac — aşa era obiceiul la spitalul militar.

Ceilalţi bolnavi, din paturile lor, răzămaţi de perne îşi ridicau cu încetul capetele ; prinşi de fiori cătau cu groază spre patul acela în care se încinsese lupta între viaţă şi moarte.

Bolnavul căsca ochii mari, sticloşi, cătînd în neştire ; un gemăt surd îi scăpa printre buzele vinete şi subţiete ce se mişcau borborosind ceva neînţeles.

Apoi se îndoi într-o tremurătură spasmotică, şi-un horcăit adînc, prelungit, îi înţepeni trupul — o clipă de tăcere sfîntă, plină de groază, pînă bătrîna izbucni în hohot, ascunzîndu-şi capul în plapuma care alunecase pe jumătate de pat.

Internul, cu ochii ţintă la patul în care se stingea o viaţă, îşi întinse mîna la tabloul din părete, pe a cărei hîrtie scria felul boalei, făcu hîrtia mototol şi o aruncă murmurînd printre dinţi :

— *Nn mai trebuie, s-a sfîrşit!*

Cînd deschise uşa, vîntul scăpă înăuntru şi o suflare rece, ca gheaţa, străbătu cuprinsul acelei săli de spital, încinsă de o lumină slabă, roşietică, a lămpei care fumega tot mai tare în pîlpîituri dese şi repetate, gata parcă a-şi trage şi ea sufletul.

Ca întotdeauna cînd murea vreunul, cornistul începu să sune semnalul de rugăciune.

Şi pe cînd trupul rece zăcea înţepenit, cu pumnii încă strînşi pe piept, cu fălcile încleştate, sticlindu-i printre gene globul ochilor pe jumătate deschişi, afară se auzeau tremurînd înfiorat notele lungi ale rugăciunii, care tăiau liniştea sfîntă a nopţii, stingîndu-se departe într-un ecou sfîşietor de jalnic.

Ce vreme urîtă era în ziua aceea de noiembrie ! încă de dimineaţă începuse a albi prin văzduh primii fulgi de zăpadă, care alunecau în jos topindu-se în apa şi noroiul de pe străzi.

Generalul, comandant al garnizoanei, ţinuse să dea un exemplu frumos, ordonînd la toate corpurile să trimită trupe, şi toţi ofiţerii în ţinută de ceremonie trebuiau să vie la spitalul militar de unde avea să plece carul funebru.

Era un soldat care murise făcîndu-şi datoria ; avea să fie o înmormîntare frumoasă.

Pe la amiază, toată piaţa din dreptul spitalului militar era plină de lume.

Trupele adunate aşteptau de o parte în repaus, cu arma la picior ; se formaseră grupuri de ofiţeri de toate armele, cu felurite uniforme ; unii fumau tăcuţi, alţii rîdeau vorbind în gura mare.

O mişcare se făcu prin mulţime ; cîteva comenzi repetate se auziră, şi cornistul sună lung sosirea generalului.

Printre şirurile de ofiţeri, înţepeniţi cu mîna la viziera chipiului, trecu grav generalul : un om scurt, gras, cu nişte mustăţi albe, stufoase.

Totul era gata de plecare.

Carul se puse în mişcare — era o droagă de la pompieri îmbrăcată în cearşafuri albe, curate, iar alama de la felinare sclipea de lustruită ce era ; patru cai mari, albi, de la baterie, erau înhămaţi.

De cum s-a pornit carul din loc, au şi izbucnit ţipetele şi vaietele femeilor ; parcă venise toată mahalaua acolo — că doar de ai lor era mortul, copilul mahalalei — şi cine

nu cunoştea pe Niţă, băietul cel mai mare al lui Clipea căruţaşul !...

întreg convoiul s-a pus în marş.

La cîţiva paşi în urma carului mergea generalul şi coloneii ; apoi, pe măsura gradului, toată acea mulţime de ofiţeri, o împestriţare de uniforme ; muzica în cap, iar în urmă veneau şirurile de soldaţi, pe secţii, mişcîndu-se în pas domol şi cadenţat.

Sub un cer cenuşiu, de culoarea pămîntului, şi prin fulgii de zăpadă care pluteau rătăcind leneşi pînă alunecau încet în apa şi noroiul care-i mistuia uşor, înainta carul la pas, săltînd greoi pe arcuri prin hopurile şi băltoagele străzei, împroşcînd în lături stropii de noroi.

în urma şi în jurul carului mergeau rudele mortului : oameni săraci şi prăpădiţi, cu capetele goale, zgribuliţi de frig, în haine zdrenţuite ; femei bătrîne, ieşindu-le părul despletit de sub broboade, îşi tîrîiau papucii rupţi, gata la fiecare pas a-i pierde prin noroiul cleios care le îngreuia mersul.

Şi-n bocete nesfîrşite, şi-n tînguiri plîngătoare, îşi vărsau durerea, singurele dureri adevărat simţite din toată acea mulţime de lume care umplea strada cu nepăsarea oamenilor ce privesc la o paradă frumoasă.

Prin mijlocul străzii, noroiul era prea mare, şi ofiţerii se despărţiră în două şiruri, mergînd de o parte şi de alta pe trotuare ; soldaţii însă mergeau de-a dreptul, cătînd cu jale la cizmele ce-aveau să le frece seara ca să lucească oglindă la inspecţie.

Printre rînduri, glumele şi vorbele de spirit începură a •curge din belşug :

— Da' ştii că-i bine să fii pompier ! uite ce paradă îţi face ! zicea un locotenent de infanterie mergînd cu mîinele vîrîte în fundul buzunărilor mantalei.

— ^Ai dreptate, frumoasă meserie, dar numai la moarte, adăugă un altul.

— *Monşer,* zău că-i ridicol atîta paradă şi scandal pentru un soldat şi încă pe un timp ca ăsta, spunea plictisit un ofiţer tînăr de cavalerie, care călca uşor în vîrful picioarelor pentru a nu-şi murdări frumoasele-i cizme de lac.

Şi toată mulţimea îşi întorcea privirile zîmbind şi salutînd figurile care apăreau în pervazele ferestrelor de o parte şi de alta a străzii.

La o casă, un grup de domnişoare ce nu-şi găseau loc la fereastră, şopteau aruncînd ochiri zîmbitoare prin mulţime.

în altă parte, o doamnă în balcon, gata de vizite, cu o pălărie încărcată de pene, cu umbrela subţioară, încheindu-se la mănuşi, privea cu ochi cercetători prin valurile colorate, prin acea felurită mulţime de uniforme ; desigur, căta vreo cunoştinţă.

— Titi, mă prind că la tine se uita aşa de drăgălaş Bela.

— Aş !... nu ştii că Nicu îi acum în graţiile ei ?

— Da' madam Rizeanu ce gătită sta şi ce duios căta spre noi !

— Ei, asta-i, doar ştia că o să trecem noi pe aici, putea să piardă ea o ocazie ca asta ?

Vorbe de spirit, crîmpeie de discuţii în gura mare, glume mai mult sau mai puţin sărate urmau fără sfîrşit.

Desigur nu te-ai fi crezut la o înmormîntare, dacă nu te înfiora din cînd în cînd notele plîngătoare ale marşului funebru, cari despicau aerul răspîndindu-se departe şi mureau frînte de zidurile caselor într-un ecou vag, de o duioşie jalnică, dureroasă.

Adesea acoperea c-un zgomot sinistru cîte un hohot de plîns, ce izbucnea din grămada nenorociţilor ce se tirau, alunecînd prin noroiul cleios, ţinîndu-se de car şi de capetele cearşafurilor înnegrite de stropii de noroi.

Prin centrul oraşului a început a se micşora numărul mulţimii.

— Da' unde-i Dumitrescu ? întrebă un căpitan de infanterie.

— S-a evaporat, îi răspunse un altul.

— Las' că o şterg şi eu acuşi ; nu se mai cunoaşte prin mulţimea asta.

Cînd a ajuns convoiul prin marginea oraşului, prin mahalaua de unde era mortul, caii albi, bătrîni, se opinteau din greu, întinzîndu-se în hamuri, pentru a urca la deal carul ale cărui roţi se nămoleau în gropile de noroi.

Şi în faţa caselor mici, sărăcăcioase, îngrămădite în neorânduială de-a lungul drumului fără sfîrşit, o lume săracă, oameni, femei, copii zdrenţuiţi şi murdari, pe jumătate dezbrăcaţi, cum erau în case, ieşeau să vadă mortul — căci doar de ai lor era.

Pe cînd fulgii de zăpadă se cerneau pe capetele lor goale îngheţîndu-le suflarea, unii îşi făceau semnul crucii cătînd înfioraţi, cu sfinţenie ; alţii murmurau cuvinte neînţelese clănţănindu-şi dinţii în tremurături de frig.

în faţa unei căsuţe tupilate, cu geamurile lipite cu gazete, cîteva vecine strînse în poartă, cu mînile la bărbie, se căinau în gura mare : *„Săracul băiet!... biata Smaranda!..."* şi, clătinînd din capete, urmăreau pînă departe, cu ochii înecaţi în lacrimi, şivoiul acela de lume ce se scurgea încet şi trăgănat.

Şi ningea, ningea mereu, împrăştiind o tristeţa adîncă, care apăsa tot mai tare pe sufletul celor nenorociţi.

Cînd a ajuns convoiul aproape de cimitir, nu mai rămăsese nici un sfert din mulţime şi din cinci preoţi care plecaseră, nu mai erau decît doi.

Carul s-a oprit.

^ Patru soldaţi ridicară coşciugul şi apucară în pas rar şi măsurat printre şirurile de cruci şi movilitele de pămînt moale şi umed.

Trupele s-au oprit formînd un pătrat in jurul groapei proaspete.

Un pluton de soldaţi, aşezat mai departe, aştepta gata să tragă focuri de salvă, cum e obiceiul la scoborîrea coşciugului în groapă.

Soldaţii luară arma pentru onor ; un căpitan de stat-major, cu o hîrtie în mînă, suit pe o movilă de ţărînă scoasă de curînd din groapă, rosti cîteva cuvinte, care abia atingeau auzul în zgomotul tînguirilor de lîngă groapă.

Numai vîntul prin suflări răpezi şi îngheţate aducea sunete, vorbe desperecheate, pe care le înfigea din timp în timp în urechile celor mai depărtaţi.

Era vorba de : *datorie... camaradul Niţă... ţara... armata...* iarăşi *datorie...* şi nu ştiu mai ce... pentru că şirul vorbei i se pierdu stins de glasurile preoţilor, în cîntecele înfiorătoare de : *Veşnică pomenire !*

Şi-n groapă, în pămîntul moale si umed în care se strînsese apă, coşciugul căzu cu un zgomot surd şi-năbuşit, ca o piatră grea aruncată într-o baltă.

în acelaşi timp, plutonul dc soldaţi descarcă armele în trei focuri de salvă, şi trei bubuituri rare, zguduind coprinsul, umplură văzduhul răspîndindu-se pe vale şi spărgîndu-se în fund, departe, în peretele dealurilor împînzite în ceaţă plumburie.

Şi prin fumul roşietic, mirositor, dc tămîie, ce se pierdea mistuit de norii de fum albicios, prinşi încă de vîrful ţevilor, de-abia se desprindeau chipurile celor strînşi în jurul groapei.

Iar prin ecoul repetat al bubuiturilor frînte, se amestecau ţipetele de durere ale despărţirii pe veci — mama lui Niţă, care izbucnise în hohot, cu părul despletit în vînt, cu degetele-ncleştate, ridieîndu-şi mînele în sus către cerul cenuşiu, din care se rostogoleau fără sfîrşit fulgii de zăpadă albi şi reci, cari atingeau parcă înfioraţi pămîntul negru cernit...

...Mulţimea se răspîndi în grabă spre poartă — era şi tîrziu.

Două bătrîne, rămase mai la coadă, cu urmele lacrimilor, umede încă, prin zbîreiturile obrajilor, mergeau prin noroiul cleios sprijinindu-se de garduri şi vorbind în gura mare :

— Sărăcuţa Smaranda lui Clipea !... ce face ea fără nici un sprijin !... mîndreţă de flăcău ca Niţă... mai mare păcatu...

— Da' ce-i dreptu... frumoasă înmormîntare... mai ceva ca la un prinţ, soro, zău aşa !...

Galaţi, 1899

Ploaia rece şi măruntă, cernută parcă prin sită, începuse să cadă de cu noapte.

Deşi ordinul de plecare era pentru ora şase dimineaţa, dar, după vechiul obicei moştenit în armată, fiecare căpitan se grăbea să-şi pregătească trupa mai din vreme, pentru ca ai lui să fie cei dintîi gata de drum. De pe la miezul nopţei zgomotul crescuse înfiorător : strigătele, înjurăturile, nechezatul cailor, huruitul trăsurilor de subsistenţă, învălmăşeala aceea a miilor de oameni care-şi strîngeau grăbiţi corturile ude de ploaie, s-amestecau în haosul întunecos al nopţei, ridicîndu-se într-un zgomot nelămurit, prelung şi fioros, ca mugetul mărei în răscoala unei furtuni.

Toată ziua n-am mîncat decît pesmeţi muiaţi de ploaie.

Pe la amiază, trecurăm rîul Ialomiţa de-a dreptul, prin apa ce ne-ajungea pînă la subţiori, în timp ce de pe mal, ataşaţii străini, călări, admirau „rezistenţa soldatului român".

Cei dintîi kilometri de drum ce uşor îi străbătusem. Dar cu cît vremea trecea şi noi mergeam mereu, cu atît raniţa se îngreuia mai mult, îndoindu-ne spinarea tot mai tare, arma mutată de pe un umăr pe altul se făcea tot mai grea ; cizmele tot mai anevoie le ridicam, încărcate de noroiul cleios şi moale, de prin arăturile de toamnă prin care înotam.

O zi nesfîrşită de drum greu, chinuitor, îndulcită numai din timp în timp de aria duioasă şi naivă pe care o cînta în gura mare Lupan, cîntăreţul companiei : un ţigan înalt, cu mustaţa răsucită şi cu bonetul dat pe ceafă.

Fiecare companie trebuie să-şi aibă artistul ei, protejatul tuturor gradelor, omul căruia i se iartă orice şi, care,

la un semn al căpitanului, e gata a-şi face cu sfinţenie datoria de artist.

Cîntece rămase moştenire de cine ştie cînd prin rîndurile oştirei : *Un soldat din oastea română* ori :

Maică, măiculiţă,
Ia ieşi la portiţă,
Şi-mi dă drumu-n casă.
Ca să stau la masă.

Şi toată lumea repetă cu glas jalnic cuvintele ştiute de toţi, şi cari, în anume împrejurări, iau un farmec deosebit, avînd darul de a răscoli aducerile-aminte, făcînd să uiţi pentru cîteva clipe, greul şi amarul drumului fără sfîrşit.

Mai sub seară ploaia încetase, dar nu se mai auzeau nici cîntece, nici glume, parcă amuţiseră cu toţii. Nici o vorbă măcar nu ieşea dintre rînduri, doar uneori cîte un oftat înăbuşit se auzea din mulţimea acelei turme omeneşti, care se tîra încet şi în neorînduială, în lungul drumului, de-a curmezişul ogoarelor pustii, părăginite.

Şi cum mergeam atunci, amărît de suferinţele marşului, în zgomotul cadenţat şi monoton al gamelei care se certa ciocnindu-se de o cataramă a raniţei din spinare, cum mergeam avînd în jurul meu aceiaşi oameni cu feţele ofilite de oboseală, cu trupurile istovite şi aplecate înainte, abia ridi-.cîndu-şi picioarele, şchiopătînd de rosăturile cizmelor... atunci numai am înţeles marele adevăr ce coprindea cugetarea spusă de un nu ştiu care celebru general : ,,în cele mai mari războaie, victoriile nu se cîştigă cu capul, ci cu picioarele".

într-amurg, prinse a se întinde, departe-n zare, o fâşie sîngerată tivind cu roşu orizontul întreg.

Şi noi mergeam mereu înainte, tot înainte, pe şesul acela întins şi sterp, al cărui fund amăgitor parcă anume se muta mai departe, tot mai departe, fără a putea fi atins vreodată.

Şi nici o casă, nici un pom nu întîlnea vederea ; doar unde şi unde, cumpăna vreunei fîntîni se legăna încet scîrţîind a jale.

Atunci, încă de departe, se zăreau oamenii care se rupeau din grămadă şi o luau pe furiş tîrîndu-se ca şopîrlele prin şanţul şoselei, ca să ajungă să puie mîna pe ciutura cu apă şi s-o răstoarne pe obraji, pentru a se mai înviora puţin.

Aceia cu toţii rămîneau apoi la urmă, în coada coloanei, neputînd să-şi mai apuce locurile lîngă tovarăşii cari se depărtau mereu, în cadenţa aceluiaşi pas obicinuit.

într-un tîrziu, se ivi luna arătîndu-şi faţa rotundă şi plină, aşa de blînd cătînd la noi de după colţul unui nour fumuriu, de unde îşi arunca lumina-i de beteală peste tot cuprinsul pînă departe, oprindu-se pe umbrele sure şi nedesluşite ale unui sat pierdut pe întinsul cîmpiei.

„Se vede... se vede., ajungem !" şi o mişcare deosebită se simte prin mulţime.

Ca prin farmec, un fel de murmur de bucurie copilărească se răspîndeşte printre rînduri. Voinţele se încordează, osteneala nu se mai simte, puterile se îndoiesc, paşii se fac tot mai mari, şi ochii străbătînd depărtarea cată ţintă la luminele acele roşii, slabe ca nişte ochi osteniţi care vegheau în noapte, licărind la geamurile caselor tupilate.

Era satul în care trebuia să cantonăm pînă a doua zi.

Cînd am ajuns acolo am mai găsit încă vreo trei regimente, care umpluseră satul, împărţite pe la case.

Strada din dreptul cîrciumei era înţesată de soldaţi. Fiecare, strîngînd gologanul în mînă, se îngrămădea ca să străbată pînă la fereastră unde se vindea pîne, rachiu şi tutun.

Cîrciumarul, om practic, îşi fortificase cîrciumă înainte de a fi asediată : bătuse scînduri la uşe şi ia ferestre, lăsînd numai o gaură, pe unde întindea mîna şi, după ce primea paralele, dădea marfa cerută.

în sfîrşit, departe, tocmai în coada satului, ne-a găsit şi nouă cvartir.

Am căzut la un biet unchiaş, un suflet bun de creştin, care a şi pus ceaunul la foc cum am trecut pragul casei.

— Da' dincotro, voinicule, că după vorbă parcă îi fi moldovean ? şi mă privi cu atîta milă şi duioşie bătrînul acela cu faţa încreţită şi luminată de limbile roşii ale focului, care se încolăceau pîlpîind pe vatră.

— Mărico, ia mai adu murile alea pîn' s-o cerne mălaiu şi Mărica, fata unchiaşului, se ivi în prag, înaltă şi mlădioasă, cu obrajii rumeni, cu buzele roşii şi umede, cu nişte ochi aprinşi, mari şi negri, ca şi murile ce le-aducea în şorţ.

Un copilaş ca de vreo şapte ani, nepotul moşneagului, cum sta după vatră, mă măsura cu ochii lui vii, cercetători ; ca să-l mai îmblînzesc îi dau arma în braţe şi-i pun ţigara în gură.

— Ia lasă-l, domnişorule, c-abea l-am dezbărat de năravul ăsta ; cînd l-am, luat de la tată-so trăgea tutun cum îi şarpele.

Nu puteam să-mi stăpînesc rîsul : un copil de şapte ani care se lăsase de fumat.

Tîrziu, cu trupul amorţit de osteneală, am adormit pe prispă şi ochii aceia aprinşi şi negri cum îi mura au strălucit mereu stîndu-mi de strajă în somnul adînc şi plin de visuri dulci.

Des-dimineaţă, cîntecul cucoşilor din sat se întrecea cu sunetul metalic al goarnelor care cîntau „zorile".

Un „Rămas bun !" şi „Umblaţi sănătoşi, voinicilor !" zis c-un glas blajin, o privire înduioşată de milă şi de părere de rău şi... la drum !

Din front ne-am aruncat încă o dată ochii în urmă spre casa unchiaşului: pe prispă în pervazul uşii, se zărea parc-o umbră cătînd în lungul dungei albe a şoselei ce se pierdea departe în ceaţa dimineţei.

Pe drum, una din cartuşiere pe care o ştiam deşartă mi se părea prea grea : o deschid şi o găsesc plină cu mure. Mărica mi-o umpluse pe ascuns.

Şi cum mergeam în şir, cătînd înainte, nu era chip să scap de ochii aceia, adînci şi negri, cari mă urmăreau sclipind la fiecare pas.

Ne apropiam de Otopeni ; acolo trebuia să întîlnim inamicul ce avea să atace fortul ; aşa era tema manevrei.

Departe încă de sat, ne întîmpinaseră bicicliştii, călăreţii, trăsurile, toată lumea mare, venită din capitală ca să privească la lupta ce avea să se dea.

Se zicea că regele, regina şi miniştrii sunt veniţi la Otopeni ca să observe lupta de pe înălţimea fortului.

în depărtare se zăreau cîteva pete negre mişcîndu-se pe întinsul cîmpiei.

Un ofiţer de stat-major, urmat de cîţiva călăreţi, veneau în galop spre noi : „S-a semnalat inamicul şi vestea se răspîndeşte ca fulgerul printre rînduri. Auzul se ascuţeşte, degetele se încleştează pe curelele armelor, paşii se fac tot

r

mai vii, ochii se deschid tot mai mari, cătînd întrebători la aceia ce printr-un semn sau o comandă le va porunci ce trebuie să facă.

S-au luat formaţiile de luptă.

Plecăm în pas gimnastic să ocupăm o poziţie în aripa stîngă. Ce goană nesfîrşită prin bulgării arăturilor ! Cîţiva căpitani bătrîni rămîn în urmă gîfîind ; picioarele abia se mai pot ridica, suflarea ni se taie ; vreo doi soldaţi cad tremurînd la pămînt, sanitarii îi culeg din urmă.

în aripa dreaptă lupta s-a angajat.

Din ce în ce se înteţeşte ploaia de pocnituri : sunt focurile liniei de tiraliori.

Ne oprim pe marginea unei şosele ; culcaţi pe burtă în lungul taluzului deschidem focul.

Fortul începe canonada. Şi cînd monstrul acesta cu trupul îngropat în pămînt începe să arunce flăcări prin nări, pămîntul parcă se ridică clătinîndu-se din temelii şi văzduhul întreg se răscoală cutremurîndu-se, întunecat în nori de fum.

Bubuitul lung, repetat, al gurelor de foc din cupole, umplînd cuprinsul, se pierde în pustiul cîmpiei întinse, fără margini.

O baterie de artilerie de cîmp vine în goana cailor să ocupe o poziţie dincolo de drum.

Ajunge în dreptul nostru ca să urce de pe cîmp pe şosea şi, cînd tunul din cap intră smuncit în şanţul şoselei, cei trei soldaţi de pe cheson îşi pierd cumpătul şi sunt aruncaţi într-o clipă înainte, sub roatele tunurilor cari trec în goană turbată peste trupurile lor.

înfiorat de groază am închis ochii.

...Cînd m-am uitat iarăşi, n-am mai văzut decît bucăţi de trupuri omeneşti împrăştiate, creieri răspîndiţi şi amestecaţi cu pietricelele şoselei înroşite de sînge cald.

Dar tunurile erau departe, ajunseseră pe poziţie şi, aşezate în baterie, îşi începură tirul. Lumea de sus, de pe înălţimea fortului, în admiraţie, privea ca la o reprezentaţie frumoasă şi bine jucată, care reda închipuirea grozăviilor războiului.

...Muzicile şi corniştii încep să sune *„atacul".* Noi o luăm la fugă, din ce în ce mai repede prin iadul acesta care fierbe de strigăte, clocotind în bubuituri de tun şi-n sunete de trîmbiţe.

Şi alergăm mînaţi de notele metalice ale *„atacului",* acele note aprinse cari îţi smulg parcă picioarele din încheieturi, nemaidînd pas minţei să lucreze, ci numai pieptului să se umfle în strigătele nebuneşti de „Ura !" nesfîrşit... şi alergăm într-o goană din ce în ce mai turbată, aiuriţi şi în neştire !...

...Tocmai la sfîrşit, după ce a sunat *„încetarea manevrei!"* mi-am întors privirea în urmă spre şosea.

Am zărit crucea roşie a unei căruţe de ambulanţă : le duceau, culese grămadă, acele ţăndări de trupuri omeneşti.

— *Văzuşi, măi* — zicea un ofiţer — *pe nenorociţii ăia, i-au terciuit cu totul.*

— *Ei, ce vrei; victimele manevrei,* îi răspunse flegmatic un căpitan bătrîn.

...Şi cînd gîndeşti că manevra nu-i decît o palidă imagină a acelui sinistru joc ce se numeşte : *războiul.*

1897

N O T E

JURNAL DE BORD

Scrierile incluse în prima ediție a ***Jurnalului de bord*** au fost elaborate între anii 189G și 1901. Autorul își datează consecvent scrierile. Una singură face excepție : ***Pe Dunăre.*** Alături de dată. întîlnim, în ordinea anilor, enunțate localitățile care oglindesc peregrinările ofițerului de marină : Sulina, Trebizonda, Platana. Vona, Samsun, Sinope, Constanța sau mențiunea „Pe Mare" ***(Șoimul),*** „în Deltă" ***(Singură).***

Prima ediție, apărută în 1901, la București, Editura ,,Eminescu", cu ilustrații de pictorul Arthur Verona, poartă pe coperta exterioară : ***Jurnal de bord. Schițe marine și militare,*** titlu ce reflectă întru totul conținutul volumului ***(Jurnalul de bord*** propriu-zis și 13 schițe și povestiri, dintre care 5 cu o tematică militară).

Referitor la destinul primului său volum, autorul însuși relatează : „Cînd am scris ***Jurnal de bord,*** care a fost premiat, am. găsit un tipograf care să-mi scoată cartea : el cheltuia ca sâ împărțim cîștigul pe din două. După cîteva luni, eu eram în voiaj, primesc o scrisoare : cartea nu se vinde. Am propus să o vindem la «Alcalay». Cartea s-a vîndut bine pe urmă, dar totul a cîștigat Alcalay, nu eu sau tipograful care pusese capital și muncă, ci Alcalay care nu făcuse nimic" (Jean Bart : ***Mărturisiri literare,*** tipărite postum de D. Caracostea în ***Revista Fundațiilor,*** anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), pp. 566—567).

în ediția a Il-a „adăogită", cu ilustrații de Verona și Voinescu, tipărită la Steinberg, în 1916, scriitorul renunță definitiv la 4 bucăți scrise în 1896 și 1899 ***(Iapa căpitanului, La poarta spitalului*** — ambele cu tematică militară — și ***Pe Dunăre,*** Mdr-***gărint bețivul,*** cu o tematică vădit poporanistă), iar trei din scrierile militare ***(Din concentrare. O înmormîntare militară.***

r

Amintiri din manevre) sînt trecute în prima ediţie din ***Datorii uitate,*** tipărită în acelaşi an, ele încadrîndu-se mai bine subtitlului acelei ediţii : „Documente omeneşti". în felul acesta scriitorul păstrează numai Schiţe ***marine,*** la care adaugă în final scrieri inedite, sub titlul ***Din al doilea „Jurnal de bord",*** relatarea călătoriei din august 1908 în Mediterana ***(întîlniri în Arhipeleag, In Creta, De la Rodos la Kalimno)*** şi ***La Academia militară americană,*** un fragment din relatarea călătoriei din 1912 în America de Nord. fragment datat greşit „1910".

Ediţia a III-a a ***Jurnalului de bord*** (Iaşi, 1921, Editura „Viaţa românească", cu aceleaşi ilustraţii de Verona şi Voinescu) reproduce sumarul ediţiei din 1916, cu excepţia ultimei scrieri, ***La Academia militară americană,*** inclusă, mai tîrziu, în volumul ***Peste Ocean,*** 1926. Ordinea scrierilor rămîne aceeaşi ca în primele două ediţii.

Jean Bart a intrat în atenţia criticii literare încă înainte de a-şi vedea editat primul volum. Şi aceasta datorită scrierilor tipărite în ***Pagini literare,*** majoritatea incluse de autor în prima ediţie a ***Jurnalului de bord.*** în foiletonul literar al ***Epocii*** din 1 ianuarie 1900, sub titlul ***Catagrafie literară 1899,*** Al. Antemireanu arăta că, dacă în poezie au apărut volume noi (Duiliu Zamfirescu — ***Poezii nouă,*** D. Nanu — ***Nocturne,*** Radu D. Rosetti — ***Valuri),*** continuă aceeaşi criză în proza literară românească, singurul volum demn de remarcat care a văzut lumina tiparului în acel an fiind CZipc de ***linişte*** de Vlahuţă. Conducătorul „Tribunei literare" de la ***Epoca*** semnala însă un fapt îmbucurător : „în revista ***Pagini literare*** au debutat doi nuvelişti ale căror scrieri învederează un real talent şi deschid o frumoasă perspectivă. Sînt doi tineri (poate să fie şi bătrîni, le zic ;>şa fiindcă sînt tineri în domeniul literaturei), doi nuvelişti cari semnează cu pseudonime : unul ***Jean Bart*** şi altul ***Almeida" (Epoca,*** anul V (1900), nr. 1297 (1 ianuarie), p. 1).

O lună mai tîrziu, la 7 februarie 1899, în foiletonul literar al aceluiaşi ziar, Antemireanu revenea cu un amplu articol, intitulat ***Jean Bart,*** în care îi analizează principalele scrieri apărute pină atunci în ***Pagini literare.*** întru totul motivat, recenzentul relevă fragmentele din ***Jurnal de bord,*** în care, faţă de primele scrieri ***(Din concentrare, La poarta spitalului)*** „se poate observa un progres de formă, o superioritate în cizelarea t'razelor, o mai înaltă pricepere de coordonare a efectelor expresiilor, în simetria şi ritmul cuvintelor".

Şi bineînţeles se evidenţia noutatea tematică, făcîndu-se pentru prima dată apropierea de Pierre Loti : „Jean Bart e tînăr scriitor ; perspectiva însă pe care aceste prime scrieri o deschid talentului său este atît de frumoasă încît credem că avem tot dreptul să spunem că Jean Bart va fi un Pierre Loti al ţăreî noastre" (Al. Antemireanu, ***Jean Bart,*** în ***Epoca,*** anul VI (1900),. nr. 1318 (7 februarie, p. 1).

Jean Bart n-a devenit un Pierre Loti. aşa cum îşi puneau mulţi speranţa în tînărul scriitor : i-a lipsit o dăruire totală, literaturii, acea ardere perpetuă la flacăra scrisului.

Prima ediţie a ***Jurnalului de bord*** şi a ***Schiţelor marine şi militare*** a fost bine primită de critica literară. Cea dintîi recenzie asupra volumului apare în ***Noua revistă română*** (anul II (1901), voi. III, nr. 34 (15 mai), pp. 478—480), la rubrica „Mişcarea literară şi ştiinţifică". Nu este semnată, însă aparţine criticului literar H. Sanielevici care o include în ***Studii critice,*** volum tipărit în 1903 (reeditat apoi în 1927). Volumul din 1903 purta dedicaţia „Prietenului meu Eugeniu Botez". După cîteva reflecţii asupra literaturii de atunci, declarîndu-se împotriva literaturii „dereclamă cu scopuri senzuale" şi „subiectivismului cu care sîntem obişnuiţi de 20 de ani", recenzentul relevă latura obiectivă a primei cărţi, semnată de un nume nou în literatura română,. „Jean Bart", scriitorul care „descrie lucrurile cu o rară obiectivitate" şi „pe care se sileşte să le înţeleagă ca un om copt la minte, care ia viaţa în serios şi care în acelaşi timp e însufleţit de spiritul ştiinţific al timpurilor noastre". Criticul arată că pentru tînărul scriitor lumea nu e un decor al eului, ci priveşte viaţa ca pe un şir de lupte, arătînd iubire ***sinceră*** pentru cei umili.

Intuind sensibilitatea scriitorului, „impresionabilitatea fină"„ Sanielevici constată că aceasta nu „degenerează într-un simplu receptacol de senzaţii", ca în literatura „decadenţilor, care parodiază cu senzaţiile lor rafinate", ci, la Jean Bart, „nervii" sînt stăpîniţi de o minte echilibrată şi de un suflet pătruns de un ***ideal etic.*** în concluzie, scriitorul „este un realist'' şi va trebui ca după aceste „exerciţii" pregătitoare, prin observarea mediului în care trăieşte, să abordeze romanul social.

Volumul este recenzat şi de către Emilgar [Emil GârleanuJ, in *Arhiva* din Iaşi (anul XII (1901), nr. 7—8 (iulie — august), pp. 363—366). Autorul recenziei găsea „o adevărată mulţumire a ceti aceste descrieri sincere, simple şi redate fără de nici o meşteşugire silită". Sesizînd latura descriptivă a stilului scriitorului, Emil Gârleanu arată şi o altă caracteristică a *Jurnalului* propriu-zis, aceea de a surprinde crîmpeie de viaţă, puternic redate, £are fac adesea impresia unor adevărate schiţe, fapt care va duce m partea a doua a volumului la schiţele marine şi militare în care „fiecare subiect descrie cîte o durere", din care se degajă „mila ce-o arată [scriitorul] fiinţelor urgisite de soartă". Ca o concluzie se desprinde afirmaţia : „Pentru toţi acei ce poartă interes literaturei noastre, volumul său nu poate fi decît o fericită apariţie".

Un puternic răsunet are apariţia volumului şi peste munţi, in Transilvania. In *Tribuna literară,* Ilarie Chendi salută astfel apariţia *Jurnalului de bord :* „în culori vii vedem înaintea noastră marea întinsă. Vaporul român (o, noi nu ştim ce frumos poate fi un vapor român !), în coastele căruia se citesc literele MIRCEA şi pe care fîlfîie superbul nostru tricolor, strătaie valurile ameninţătoare."

Evidenţiind ineditul tematic, Chendi nu uită să evoce figura bănăţeanului Victor Vlad Delamarina si el ofiţer pe bricul „Mircea" pînă a fi răpus de o boală necruţătoare : „Impresii de mare şi schiţe marine ! Aşa de puţine avem în literatura noastră. S-a încercat şi regretatul V. V!ad Delamarina, fost ofiţer pe aceiaşi vapor «Mircea», pe care Jean Bart cu atîta succes îşi dezvoltă activitatea sa literară, dar moartea l-a smuls prea de timpuriu din mijlocul colegilor săi şi nu şi-a putut lăsa decit cele cîteva schiţe cuprinse în coloanele Dreptăţii. De altfel în genere literatura noastră e foarte săracă în asemenea impresii de călătorie, cari la alte popoare constituie un capitol întreg" (Ilarie Chendi : Jean Bart — *Jurnal de bord,* în *Tribuna literară* (Suplement la *Tribuna* din Sibiu), anul V (1901), nr. 115 (21 iunie/4 iulie), p. 2).

Jurnalul de bord apărut în 1901, împreună cu *Schiţele marine şi militare* — dintre care unele n-au mai fost reluate de autor în ediţiile următoare — a fost premiat de Academia Română în 1903 (şedinţa din 25 martie). „Comisia premiilor anuale" pe anul 1903 se constituie în şedinţa Academiei din 8 noiemvrie 1902, preşedinte al Academiei fiind Grigore Ştefănescu, iar secretar Şt. C. Hepites. în aceeaşi comisie sînt fixaţi şi ..raportorii",

raportul asupra volumului lui Jean Bart urmînd a fi făcut de Ion Bianu.

Aşa cum stă consemnat în *Analele Academiei* (Seria a Il-a, Tomul XX"V\ 1902—1903, *Partea administrativă şi dezbaterile,* Bucureşti, pp. 444—451), raportul asupra *Jurnalului de bord* este susţinut la 25 martie 1903, în aceeaşi şedinţă cu raportul asupra ediţiei *Poezii* de St. O. Iosif : ,,D-1 Bianu ceteşte raportul său asupra lucrării lui Jean Bart : *Jurnal de bord,* cu concluziunea de premiere care se aprobă cu majoritate de 5 voturi din şase votanţi. Apoi dă citire raportului său asupra cărţii : *Poezii* a d-lui St. O. Iosif, cu aceeaşi concluziune care se primeşte cu majoritate de 5 voturi din 6 votanţi."

Raportul prezentat la Academie de Ion Bianu constituie prima analiză aprofundată întreprinsă asupra scrierilor lui Jean I3art. Amploarea lui (7 pagini în formatul *Analelor)* se datoreşte —• aşa cum motivează însuşi autorul — atît noutăţii tematice, cît şi calităţilor reale ale scriitorului :

„Jurnalul de bord, partea principală a volumului, deschide în literatura noastră un drum încă nebătut : impresiunile din viaţa mării prinse în forme literare de marinari culţi şi cu talent. Marina noastră fiind la începutul ei, este natural să nu fi existat la noi acest fel de literatură, care a dus în Franţa la cele mai înalte onoruri pe un ofiţer înzestrat cu un mare talent literar [Pierre Loti n.n.] : acela a şi fost modelul marinarului nostru scrietor."

Prin citate bogate, raportorul arată ce reţine îndeosebi atenţia în *Jurnalul de bord,* scriere unică în literatura noastră din ;;cea perioadă : „Frumuseţile şi grozăviile mării, viaţa grea a marinarilor sunt de mai multe ori descrise cu un simţămînt şi un talent vrednic de toată atenţiunea". „Această scriere mică In volum, care este în literatura noastră întîia în felul ei şi sperăm numai începutul unei bogate literaturi pe care ne o va da chiar autorul acesta şi alţii din corpul cult al ofiţerilor din marina noastră, această scriere este plină de asemenea frumuseţi, cari te mişcă şi te încînta prin sinceritatea simţirii şi prin simplitatea spunerii."'

Odată cu o tematică nouă, Jean Bart aducea în literatura românească de la 1901 — ..plină de lanuri şi păşuni" — şi o terminologie marinărească necunoscută care, aşa cum semnala mai lirziu în *Istoria literaturii române* George Călinescu, acordă limbii o anume savoare. Dar, în 1901, termenii marinăreşti care îşi făceau

loc pentru prima ciată în literatură erau luaţi — dacă nu în întregime, cel puţin în majoritate — drept „elemente rele" care nu aveau ce căuta într-o scriere literară.

De pe o astfel de poziţie exclusivistă vorbeşte Ion Bianu în raportul său, cînd din punct de vedere stilistic ajunge să conteste pînă şi titlul scrierii — ***„Jurnal de bord" :***

„Şi cultura îi este necesară, mai ales spre a-şi curaţi limba de elementele rele cu cari este pătată în această întîie scriere. Cînd zicem aceasta, facem natural partea cuvenită terminologiei tehnice de marină, care inevitabil trebuia să fie luată din limbile în cari întîii noştri marinari şi-au făcut studiile. Dar credem că ***siflie*** trebuie să fie înlocuită cu ***fluier; briză,*** ziduri de ***centură, demontat, ramă*** şi ***ramare, ramat, crenelate*** sunt franţuzisme neadmisibile într-o scriere literară ; asemenea ***conturul*** coastelor, ***şeful de echipaj, cădea*** vîntul, în loc de ***scădea,*** înceta vîntul, cerul ***clar, viteză*** în loc de ***iuţeală ; itinerariul voiajului, jurnal*** şi bord şi însuşi titlul volumului, ***Jurnal de bord,*** sunt barbarisme respingătoare".

Lăsînd la o parte recomandarea pentru însuşirea unei culturi solide, întru totul binevenite la orice autor la întîia carte, observăm că cea mai mare parte din termenii recomandaţi să fie scoşi din literatură s-au încetăţenit cu încetul cu încetul în multe din scrierile literare, pe drept cuvînt ei neavînd cum să fie înlăturaţi. Se spune şi astăzi, ca şi la 1901 : ***siflie*** (şi nu ***fluier), ramă, şef de echipaj, voiaj,*** iar ***Jurnal de bord*** sună mult mai frumos ca la prima apariţie.

Referindu-se la scrierile din partea a doua a volumului, Ion Bianu arată că ele îşi au rădăcinile într-o lume cunoscută îndeaproape de autor şi a cărei atmosferă îi este familiară : „Din ***Schiţele marine şi militare*** cari formează partea doua a volumului, şapte îşi au subiectele luate din viaţa marinarilor, şase dintr-a oastei de uscat. Poveştile din oastea de uscat sunt triste, cîteodată sfîşietoare. în ele se oglindeşte cruzimea neumană, sălbatecă, cu care sunt tractaţi cîteodată în armată soldaţii, din cari unii se prăpădesc sau se întorc acasă schilodiţi şi nenorociţi pentru cîte zile mai au de trăit"... „Sunt sfîşietoare, îngrozitoare aceste povestiri, scrise atît de simplu şi povestite atît de pătrunzător."

Nu s-au păstrat manuscrisele scrierilor incluse în primul volum publicat de Jean Bart. Vitregia primului război mondial i-a distrus casa din Constanţa şi majoritatea manuscriselor.

Am identificat însă unele bruioane, ..subiecte", şi file izolate care ar putea data din vremea cînd scriitorul şi-a elaborat ***Jurnalul de bord*** şi primele ***Schiţe marine.***

Dintre acestea cităm :

„In carantină
Clozomene (Smirna)

Cînd <mergi>[1] călătoreşti pe uscat, treci pe nesimţite de ia un loc la altul.

Pe apă însă, după o noapte neagră sau somn, deodată te vezi în faţa unui oraş ca un decor de teatru."

Sau notaţii asupra vieţii de bord :

„[Anii] fericitei şi generoasei tinereţe.

Comandanţii greoi, severi şi blajini, dar toţi oameni ai datoriei... cu sfinţenie.

Ofiţerii vechi, cu ticuri şi apucături. Sîngele rece — anglo-saxon — de la care nu reuşeam decît să imităm fumatul cu pipa...

Glume, discuţii între ofiţerii autohtoni, între broscării din Brest şi mascalţonii din Livorno. Autohtonii...

Dascălii noştri de energie şi disciplină — ofiţeri vechi.

Tovarăşii tinereţei fericite şi generoase cu care am împărţit aceşti galeţi de mare ; fiind uscaţi, ne rodeam gingiile, îi muiam în apa sărată".

„Ce haz făceam cînd gabierul, <omul> marinarul de veghe, ne anunţa lumina unui far în locul unei stele la orizont — se înşela.

Copii naivi, inocenţi. îndrăzneţi, eroi obscuri, necunoscuţi, la capătul vergei se luau la luptă cu pînza, cu lama cuţitului de gabier ţinut între dinţi. Uzi pînă la piele. Nemîncaţi. înfioraţi, sus la luptă cu pînzele rebele care se zbat în <suflarea> urletul vîntului deasupra abisului... eroi obscuri în clipe trecătoare, în luptă cu forţele naturei".

Pe filele acestor manuscrise autorul face notaţii din literatura marină a altor scriitori, ca Vogiie.

[1] între paranteze ascuţite am marcat acele cuvinte sau fraze la care autorul a renunţat chiar în varianta respectivă.

r

Tot din această perioadă datează şi un alt „subiect" marin, intitulat *Pe urmele lui Loti,* ceea ce demonstrează elocvent influenţa exercitată de scriitorul francez. Tema era una exotică. Citām :

„O fată, turcoaică modernă, se aruncă de pe vapor în mare. Dezamăgită <de a lui Loti>, un amor modern c-un ofiţer român, care o uită. Ea îl vede cu alta pe vapor şi se aruncă în mare. Se găsesc scrisori..."

Tirajul primei ediţii din *Jurnal de bord* s-a epuizat destul de repede, dacă ţinem seama de modul în care se difuza o carte în jurul anului 1900, cînd volume aparţinînd unor scriitori de prestigiu erau găsite în librării chiar la 10 ani după apariţie. Nu aceeaşi soartă a împărtăşit primul volum al lui Jean Bart. La începutul anului 1905, un prieten apropiat îi adresa tînărului autor următoarele rînduri : „Te sfătuiesc, dragă Evghenie, să-ţi scoţi a 11-a ediţie din *Jurnalul de bord.* Nici în Galaţi, nici în Bucureşti nu se mai găseşte nici un număr [exemplar]. Vorbeşte cu editorul tău şi dacă el nu consimte, aranjează astfel ca să intri ţn combinaţie cu altă editură. Eu am căutat un volum ... şi mi-a fost imposibil să găsesc. Aceasta mi-a făcut plăcere mult mai mare decît dacă aş fi găsit" (scrisoare datată „Bucureşti, 16 februarie 1905", păstrată la Muzeul Literaturii Române, sub nr. 15172).

Tot în 1905, un alt prieten, lt. Rasoviceanu, îl ruga să-i trimită un exemplar cu autograf, reamintindu-i amical („Ştii, la Cernavodă, am vîndut 25 volume din *Jurnal de bord)* că tocmai el a rămas fără cartea care s-a difuzat, în primul rînd, în porturile dunărene (cf. unei scrisori inedite, datate „Craiova, 17 oct. 1910").

Dar scriitorul va amîna reeditarea pînă în 1916, cînd îşi face apariţia şi prima ediţie din Datorii *uitate.*

Ediţia a Il-a a Jurnalului de bord, „Steinberg", 1916, rămîne aproape neobservată. O prezentare elogioasă, redusă ca întindere, dar bogată în idei, face Ibrăileanu (sub semnătura Nicanor & Co) în *Viaţa românească,* anul XI (1916), nr. 4—5 (aprilie-mai), pp. 199—200 : *„Jurnalul de bord* a mai fost tipărit acum cincisprezece ani. Apariţia lui atunci, un adevărat eveniment literar, a consacrat din primul moment pe Jean Bart ca un scriitor de prim rang şi cu totul original, căci schiţele sale marine, scrise

într-un stil de o admirabilă limpiditate, aduceau nu numai o lume nouă de senzaţii, dar şi expresia unui suflet de elită, adînc vibrator la frumuseţile naturii şi la problemele vieţii omeneşti. Noua ediţie, bogat ilustrată de pictorii Verona şi Voinescu, este adăogită cu un nou *Jurnal de bord,* în care graţie maturităţii talentului, calităţile de odinioară sînt şi mai vădite".

O scurtă notă găsim şi în *Revista porturilor şi navigaţiunei comerciale* (mai, 1916), la rubrica „Recenzii".

Cea de a doua ediţie a *Jurnalului de bord* era prezentă în librării la începutul lunii aprilie, întrucît *Adevărul* din 9 aprilie 1916, sub titlul *Trebizonda* — o descriere a d-lui Jean Bart —, reproducea fragmente din *Jurnal,* anunţînd totodată „ediţia a doua a volumului *Dintr-un jurnal de bord"* (sic !).

La începutul lunii iulie, *Mişcarea* din Iaşi, sub semnătura Arald (unul din pseudonimele lui C. Săteanu), publica o scurtă recenzie care menţiona : „Intre cărţile recent apărute se disting cu deosebire cele două volume de proză ale d-lui Jean Bart, intitulate *Jurnal de bord* şi *Datorii uitate,* ambele în editura Steinberg & Fiu din Bucureşti" (Arald : *Jean Bart* în *Mişcarea,* anul VIII (1916), nr. 145 (5 iulie), p. 1). în recenzie se remarca faptul că ambele volume sînt imprimate „cu o deosebită îngrijire", primul fiind ilustrat cu picturi marine, autorul recenziei neomiţînd să facă şi acum o apropiere între Jurnal *de bord* şi scrierile lui Pierre Loti.

Tirajul celei de a treia ediţii a *Jurnalului de bord* începe să se tipărească încă din august 1921. La acesta se referă M. Sevastos într-o scrisoare către Ibrăileanu, datată 17 august 1921, cînd îi relata : „Volumul lui Jean Bart îl va da Iliescu poimîine la tipar" <cf. *Scrisori către* Ibrăileanu, II, Editura „Minerva", 1917, p. 433). In acelaşi an la începutul lunii iulie apăruse ediţia a doua din *Datorii uitate.*

Apariţia către finele lui 1921 a ediţiei a IH-a a *Jurnalului de bord* în editura Viefii *româneşti,* oferă lui Mihail Sadoveanu, prilej de a închina cîteva rînduri călduroase lui Jean Bart şi de evocare a atmosferei din jurul anului 1900 : „Eugeniu P. Botez este numele unui personagiu important în oficialitatea noastră de azi, este numele unui fost comandor de marină, fost căpitan de port, ataşat la Comisiunea Internaţională Dunăreană, este numele unui om simpatic şi blajin, cu toată înfăţişarea lui marţială şi impunătoare. Totuşi nu-1 cheamă aşa : îl cheamă Jean Bart. Sub

acest pseudonim de tinereţe şi-a publicat, acum un sfert de veac, schiţele şi impresiile din viaţa de marinar". Evocînd discuţiile cu prietenii, purtate la Iaşi, în Copou, pe sub teiul lui Eminescu. cu revista ***Pagini literare*** în faţă, cînd făceau pronosticuri asupra „numelor nouă în literatură", Sadoveanu relatează că atunci conchiseseră cu toţii că Jean Bart este „fără îndoială un fericit între fericiţi care colindă lumea şi vede minuni".

La 20 de ani după cele întîmplate atunci, Mihail Sadoveanu afirmă : ***Jurnalul de bord*** e o carte de tinereţe. Rătăcirile bricului «Mircea» pe ariile Mării Negre şi-n limanurile Răsăritului, cerul şi apele, tovarăşii de punte, încordata luptă cu elementele,. Caliacra, Cavarna şi Trebizonda, ciudatele peisagii ale Asiei Mici, oameni şi lucruri nouă, toate paginile acestei cărţi sînt pătrunse de o însufleţire pe care numai vîrsta de aur o poate da. Le-am recitit cu o deosebită plăcere, întorcîndu-mă cu ani înapoi, cu zîmbete şi amintiri. Am avut impresia revederii c-un vechi şi bun prieten. între rîndurile care vorbesc de răzvrătirea şi alinarea apelor... s-au amestecat atîtea luciri din anii de demult,, atîta primăvară a vieţii, încît nu pot vorbi decît mişcat de această operă ***de atunci".*** (M. Sd. [Mihail Sadoveanu], ***Jean-Bart : „Jurnal de bord", ediţia III-a,*** în ***Viaţa românească,*** anul XIV (1922), nr. 8 (august), pp. 296—297).

Sub titlul ***Povestirile de călătorie*** ale lui Jean Bart, semnează o recenzie în ***Adevărul,*** Dem Teodorescu, în care califică scrierile din cea de a treia ediţie : „întîmplări şi privelişti de călătorie desprinse dureros de fin şi adevărat din imensitatea drumurilor fără urme". în aceeaşi recenzie întîlnim o „definiţie" a mării, aşa cum se desprinde ea din scrierile lui Jean Bart : „Nici o privelişte în afară sau înăuntru nu spune omului atît de mult şi nimic nu întrece posibilităţile lui de" a înţelege prin vorbe' ca marea. Ca o amantă formidabilă ea se supune celui ce o iubeşte dar, în supunerea ei, stă mereu la pîndă lăcomia surîzătoare a morţii" ***(Adevărul,*** anul XXXV (1922), nr.. 11606 (4 febr.), p. 1).

I

JURNALUL DE BORD AL LUI JEAN BART

Apare în ***Pagini literare, Noua revistă română*** şi Revista ***maritimă.*** Ca şi în primele două, în ***Revista maritimă*** apar capitole din ***.Jurnalul de bord*** pentru prima dată. însă ultima revistă reproduce şi unele capitole din revistele susmenţionate. Consemnăm ia fiecare capitol în parte, atît prima apariţie cît şi reproducerile în periodice.

Cap. I ***(Sulina, 1 august),*** în ***Pagini literare,*** voi. I (1899), nr. 22 (17 iunie), p. 3, sub titlul ***Dintr-un jurnal de bord. Sulina 1 august.***

Reprodus, sub acelaşi titlu, în ***Revista maritimă,*** anul I (1900), nr. 3 (mai), pp. 266—230.

Cap. II ***(Pe mare, 2 august),*** în ***Pagini literare,*** voi. I (1899), nr. 23 (24 iunie), pp. 2—3.

Reprodus, sub titlul ***Schiţe marine. Dintr-un jurnal de bord. Pe mare, 2 august,*** in ***Revista maritimă,*** anul I (1900), nr. 4 (iunie), pp. 311—313.

Cap. III ***(Pe mare, 4 august),*** în Revista ***maritimă,*** voi. I (1900), nr. 5 (iulie), pp. 386—388, sub titlul : ***Schiţe marine. Dintr-un jurnal de bord. De la Cavarna spre Trebizonda, 4 august.***

Cap. IV ***(Pe mare, 5 august),*** în ***Noua revistă română,*** voi 2 (1900), nr. 15 (1 august), pp. 92—94, sub titlul ***Dintr-un jurnal dc ,bord. Tipuri marine,*** fără menţionarea datei.

Reprodus, sub titlul ***Schiţe marine. Dintr-un jurnal de bord. Pe mare, 5 august,*** în ***Revista maritimă,*** anul I (1900), nr. 6 (august), pp. 463—468.

Cap. V ***(Pe mare, 6 august),*** în ***Noua revistă română,*** voi. 2 (1900), nr. 24 (15 dec), pp. 469—472, sub titlul ***Dintr-un jurnal de bord. Fragment. Pe mare, 6 august*** şi cu menţiunea : „Din volumul ce va apare în curînd".

Reprodus în *Gazeta Transilvaniei,* anul LXIII (1900), n-rele: 283 (22 decembrie) ; 284 (23 decembrie), respectiv paginile : 1—2 ; 2—3, la „Foiletonul *Gaz. Trans.",* cu următoarea notă : „Din volumul ce va apare în curînd, după *N. rev. ro. [Noua revistă ro~ mână]".*

Reprodus, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord — Fragment — Pe mare, 6 august* şi în *Tribuna literară,* Suplement la *Tribuna* din Sibiu, anul XVIII (1901), nr. 4 (6/19 ianuarie), pp. 5—6,

Cap. VI *(Trebizonda, 7 august),* în *Pagini literare,* voi. II (1899>„ nr. 4 (29) (7 noiembrie), pp. 2—3, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Trebizonda,* însă datat „6 august".

Reprodus, sub titlul *Schiţe marine. Dintr-un jurnal de bord* şi datat tot „6 august", în *Revista maritimă,* anul I (1900), nr. *T* (septembrie), pp. 545—548.

Cap. VII *(Trebizonda, 8 august),* în *Pagini literare,* voi. II (1899) , nr. 5 (30) (14 noiembrie), pp. 4—5, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord,* însă datat „Trebizonda, 7 august".

Reprodus, sub titlul Schite *marine. Dintr-un jurnal de bord* şi datat tot „Trebizonda, 7 august", în *Revista maritimă,* anul I (1900) , nr. 9 (noiembrie), pp. 735—738.

Fragmente din capitolele VI şi VII *(Trebizonda,* respectiv 7 *şi 8 august* sînt reproduse, sub titlul *Trebizonda — O descriere a domnului Jean Bart,* în *Adevărul,* anul XXIX (1916), nr. 10446 (9 aprilie), pp. 1—2, cu o „vedere" a oraşului Trebizonda şi cu următoarea notă a redacţiei : „Printr-o curioasă coincidenţă, exact în ziua în care se anunţă ocuparea Trebizondei de către ruşi [ca urmare a ostilităţilor Turciei, aliata Germaniei], apare la noi ediţia a doua a volumului *Dintr-un jurnal de bord,* în care găsim o interesantă descriere a Trebizondei. Noua ediţie a *Jurnalului de bord* apare odată cu un alt volum al d-lui Jean Bart, *Datorii uitate.* Vom vorbi în curînd despre ambele cărţi. Deocamdată detaşăm un fragment din descrierea Trebizondei".

Cap. VIII *(Platana, 8 august),* în *Pagini literare,* voi. II (1899), nr. 9 (34) (12 dec), p. 3, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Platana, 8 august.*

Este reprodus aproape în întregime în *Dimineaţa,* an XIII (1916), nr. 4349 (10 aprilie), p. 3, cu un portret al autorului, în costum de ofiţer de marină, dar greşit sub titlul *Impresii din Trebizonda,* corect ar fi fost *Impresii din Platana.* Fragmentul se retipăreşte cu prilejul apariţiei celei de a doua ediţii din *Jurnal de bord.*

Cap. IX *(Vona, 11 august),* în *Noua revistă română,* voi. 3 (1901), nr. 31 (aprilie), pp. 306—308, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note). Vona, 11 august* şi cu menţiunea la sfîrşit: „Fragment din volumul ce va apare în curînd".

Cap. X *(Samsum, 16 august),* în *Noua revistă română,* voi. 3 (1901), nr. 32 (15 aprilie), pp. 357—359, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note), Samsum, 16 august.*

Cap. XI (Sinope, *26 august),* în Noua *revistă română,* voi. 3 (1901), nr. 33 (1 mai), p. 405—408, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note). Sinope, 26 august.*

Cap. XII (Pe mare, *29 august),* cel mai scurt capitol al *Jurnalului de bord,* încheierea, nu apare în nici un periodic. E tipărit pentru prima dată în ediţia I a *Jurnalului de bord,* 1901, pp. CUI—CV.

Cele 12 capitole din *Jurnalul de bord* se tipăresc, în aceeaşi ordine, în toate cele trei ediţii antume :

Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare, Bucureşti, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu", 1901, cu ilustraţii de pictorul Verona, pp. I—CV.

Jurnal de bord, ediţia a H-a adăugită, carte premiată de Academia Română, Bucureşti, 1916, Editura librăriei şi tipografiei „H. Steinberg", cu ilustraţii de Verona şi Voinescu, pp. I—LXXVI.

Jurnal de bord, ediţia a IH-a, carte premiată de Academia Română, Iaşi, 1921, Editura „Viaţa românească", cu ilustraţii de Verona şi Voinescu, pp. 1—86.

Jurnalul de bord al lui Jean Bart, jurnalul propriu-zis, este rezultatul primei călătorii întreprinse în larg, în august 1896, de tînărul ofiţer de marină. în vîrstă de 22 de ani. Cele 12 capitole ale „Jurnalului" sînt datate de la 1 august (plecarea din Sulina) pînă la 29 ale aceleaşi luni (reîntoarcerea la Constanţa). Impresiile călătoriei au fost notate spontan, la bordul vasului, „între orele de cart" sau în „nopţile cu lună", cînd somnul venea greu pe puntea legănată de valuri, scriitorul va reveni însă adesea asupra însemnărilor pînă a încredinţa tiparului primele pagini. Aceasta reiese în primul rînd din faptul că se hotărăşte să le tipărească de-abia în 1899, cît şi din intervalul de timp ce se

așterne de la tipărirea primului capitol (17 iunie 1899) și apariția capitolului XI d mai 1901), deci aproape 2 ani.

Referitor la capitolele tipărite în ***Pagini literare,*** N. Ionescu-Johnson îi scria amical : ***„Jurnalu de bord*** — bine. Urmează înainte, Bucureștenii te admiră toți : cel mai bine care scrie în ***Pagini literare"*** (scrisoare inedită, datată „22 iulie '99").

După încetarea apariției revistei ***Pagini literare,*** scriitorul începe colaborarea la ***Noua revistă română,*** al cărei director era C. Rădulescu-Motru.

Scriitorul își numerotează capitolele numai la includerea lor în volum. Ordinea capitolelor din prima ediție nu este identică cu aceea a apariției în periodice, unde anumite momente ale călătoriei apar înaintea altora ce ar fi trebuit să urmeze din înlănțuirea faptelor și localităților descrise și din datarea capitolelor. Astfel în 1899 apar capitolele : I, II, VI, VII, VIII (cele tipărite pentru prima dată în ***Pagini literare) ;*** în 1900 apar capitolele : III (cel din ***România maritimă)*** și IV, V (capitole apărute în ***Noua revistă română;*** în 1901 capitolele IX, X, XI (cele din ***Noua revistă română),*** iar ultimul capitol fiind tipărit pentru prima dată direct în volum.

La unele capitole diferă titlul la includerea în volum. Astfel capitolul III ***„Pe mare,*** *4* ***august"*** era inițial, în periodic. „De ***la Cavarna spre Trebizonda,*** *4* ***august".*** Iar capitolul IV, în ***Noua revistă română*** apare fără datarea-titlu de capitol din volum ***„Pe mare, 5 august".***

La includerea în volum apar și schimbări de datare : Capitolul VI ***{Trebizonda,*** 7 ***august),*** in ***Pagini literare*** și ***Revista maritimă*** e datat ***„6 august",*** ceea ce era evident o greșeală, întrucît și capitolul precedent purta aceeași dată. Și la capitolul VII eroarea de datare este evidentă în periodice : ***Trebizonda,*** 7 ***august*** în loc de ***„Trebizonda, S august.*** O greșeală asemănătoare apare și la capitolul X, care în toate volumele antume e datat ***„Samsun, 6 august",*** în timp ce capitolul precedent era datat ***„Vona, 11 august".*** La capitolul X am luat de bună datarea din periodic.

în general textul tipărit în volum, în 1901, prezintă deosebiri față de prima formă din periodice, deosebiri de natură stilistică.

Jean Bart își revăzuse textul chiar la retipărirea unor capitole în ***Revista maritimă.*** Astfel înlocuiește numele de vapoare „Marco" și „Elissa" cu cele reale : „Mircea" (nava-.școală) și „Elisabeta" (crucișătorul).

Textul va fi revăzut de autor chiar și la retipărirea în ediția a II-a din 1916. Astfel chiar în prima pagină a jurnalului întîlnim modificări : fragmentul de frază „pupitrul vechi din sala de clasă" este înlocuit cu „pupitrul vechi și ros de coatele atîtor generații."

Vasul ..Mircea' face călătoria spre țărmul Asiei Mici sub comanda locot.-comandorului N. Bărbieri și a căpitanului secund Cezar Boerescu după ce, cu puțin înainte, făcuse cîteva ieșiri în ?vlarea Neagră pentru antrenarea recruților. Era o călătorie de exerciții, prilej de a vizita porturile Benderechi, Trebizonda, Sinope și Samsun. La 28 august 1896 nava-școală se reîntoarce în apele noastre spre a lua parte la manevre, alături de celelalte vase militare, în același timp întreprindea o călătorie în porturile asiatice ale Mării Negre și crucișătorul românesc „Elisabeta", despre care Jean Bart va aminti în jurnalul său. în ultimii trei ani bricul ..Mircea" întreprinsese călătorii mai lungi : în 1893, sub comandorul C. Mănescu și secundul-căpitan C. Periețeanu, în Bosfor ; în 1894, sub locot.-coniandor Sebastian Eustațiu și secund Petru Ponici, vizitase principalele porturi din Marea Aciriatică pînă la Triest și Veneția ; în 1895, la 1 aprilie, sub căpitan Ion Coandâ și căpitanul-secund Pavel Popovăț, pornește în cursă lungă, alături de crucișătorul „Elisabeta", pentru a participa la serbările cu prilejul deschiderii canalului de la Kiel care leagă Marea Baltică cu Marea Nordului, la înapoiere vizitînd toate porturile de pe Coasta Oceanului Atlantic. însă memorabilă va rămîne călătoria în Marea Neagră în 1883, cînd bricul „Mircea", surprins de cea mai puternică furtună, a fost la un pas de scufundare. Adăpostită cu greu în Bosfor, nava a stîrnit admirația prin curajul arătat de marinari, fapt care a determinat pe sultanul Abdul Hamid II să dea ordine ca nava să fie reparată gratuit.

în ***Jurnalul de bord*** Jean Bart se oprește asupra celor mai îndrăgiți oameni de pe vas, despre care întîlnim relatări în revistele marinărești cu diferite prilejuri. Astfel în ***Anuarul Marinei*** pe anul 1925, C. Tonegaru, el însuși marinar, evocă figura lui Mastela, șeful de echipaj, „nostromul" de pe bricul „Mircea". Marinarul întîlnit de mai multe ori în scrierile lui Jean Bart, se numea Andrei Constantinescu și se născuse la 21 septembrie 1883 în Turnu-Măgurele. A fost mai întîi pe canoniera „Grivița", de unde a fost mutat ca șef de echipaj pe bricul „Mircea". în

1916, după 25 de ani ae navigaţie, într-un accident rămîne infirm de o mînă. Moare mai tîrziu la Tecuci.

Pagini din *Jurnalul de bord* au fost incluse în antologiile închinate mării şi apelor : în *Marea. Antologie de proză şi versuri din scriitorii români,* de C. Tonegaru, Bucureşti, 1912, se reproduce, la pp. 5—11, *Trebizonda, 7 august,* iar în *Cartea apelor.* Bucureşti, 1930, la pp. 26—28, Apostol D. Culea, sub titlul *Pe mare,* face o prelucrare după un fragment din *Jurnal de bord* (primele cinci capitole repovestite pe scurt de către antologator).

MOARTEA PILOTULUI

Apare, cu menţiunea „Nuvelă", în *Adevărul de joi,* anul I (1898), nr. 9 (10 decembrie), pp. 2—3, datată la fine „Galaţi, 1898". Este prima scriere semnată „Jean Bart", pseudonim ce-1 va consacra în literatura română, devenind numele literar al lui Eugeniu Botez. Numele „Jean Bart" apare însă în numărul precedent al revistei (nr. 8, 3 decembrie 1898) unde, la poşta redacţiei, p. 7, citim : „Jean Bart — Mulţumim. Mai trimiteţi şi comunicaţi-ne, dacă se poate, adresa".

Reprodusă, cu mici modificări, fără data de la sfîrşit şi fără indicaţia de „nuvelă", în Popim *literare,* anul II (1899), nr. 8 (33), 5 decembrie, p. 4.

Este inclusă în ediţiile : *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 1—7 ; *Jurnal de bord.* Ediţia a Il-a adăogită. Carte premiată de Academia română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 3—8 ; *Jurnal de bord.* Ediţia a III-a. Carte premiată de Academia română. Iaşi, Editura „Viaţa românească" [1921], pp. 89—94. în această ultimă ediţie apare datată „1897, Sulina", spre deosebire de prima apariţie în periodic. De menţionat că atît în *Pagini literare* cît şi în primele două ediţii ale *Jurnalului de bord* lipseşte orice datare a scrierii.

Moartea pilotului — nu numai prima scriere semnată Jean Bart, dar şi întîia valoroasă — vede lumina tiparului, in compania unor nume de scriitori cît de cît consacraţi la acea epocă : D. Anghel *(Populare spaniole),* Artur Stavri *(Două copile),* D. Teleor şi Rari (Florica Xenopol) care semnează epigrame. în acelaşi număr publică şi Sanielevici şi V. A. Urechia.

Scrierea, desfăşurîndu-şi acţiunea în Sulina, surprinde la început şi atmosfera specifică de port.

A fost reprodusă în unele *Antologii* închinate mării : C. Tonegaru o tipăreşte în cele două culegeri ale sale *(Marea.* Antologie-de proză şi versuri din scriitori români, Bucureşti, 1912, pp. 12-17 ; şi în *Poezia mării.* Antologie de C. Tonegaru, „Minerva", f. a., pp. 19—23).

în ianuarie 1926, scrierea este tradusă în limba esperanto, în revista *Literatura Mondo* de la Budapesta.

Sub titlul *La mort du pilote,* este tradusă şi în limba franceză de Sarina Cassvan, în volumul *Contes roumaines d'ecrivains contemporains,* Editions de la *Revue mondiale,* 1931, pp. 48—53.

Culegerea de literatură română contemporană, avînd o prefaţă de Anna de Noailles, se deschide cu Arghezi şi se încheie cu Ion Vinea.

La Bucureşti prima difuzare a volumului a fost făcută în prezenţa autorilor care au dat autografe.

RĂTĂCIT

Apare în *Noua revistă română,* voi. I (1900), nr. I (1 ianuarie), la Suplimentul al II-lea, pp. 10—12, cu titlul *La bătrîneţe,* iar rubrica respectivă din revistă purtînd indicaţia *Schiţe marine.* în cuprinsul revistei pe întregul an scrierea e consemnată : *„Schiţe marine* (nuvelă)".

Reprodusă, sub acelaşi titlu, *La bătrîneţe,* în *Tribuna literară,* Suplement la *Tribuna* din Sibiu, anul XVII (1900), numerele 49 (5/18 martie) şi 54 (12/25 martie), respectiv paginile 11—12 şi 14—15.

Se tipăreşte în volum, cu titlul schimbat, *Rătăcit,* în : *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare.* Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 33—41 : *Jurnal de bord.* Ediţia a Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 9—15 : *Jurnal de bord.* Ediţia a IH-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa Românească" [1921], pp. 95—102. In această ediţie, la fine, scrierea poartă indicaţia „1897. Cotarleţ".

Cele relatate în *Rătăcit se* petrec la gura braţului Sf. Gheorghe. Scrierea, ca atîtea alte schiţe marine din prima ediţie a

Jurnalului de bord, ne înfăţişează o dramă, dar de data aceasta nu din viaţa marinarilor, ci traiul unui pescar (este unica scriere dedicată exclusiv vieţii pescarilor). Bătrînul Simion silit să iasă în larg singur, fără feciorul pierdut de curînd, surprins de furtună, în lupta pe viaţă şi pe moarte cu valurile, ne face să ne gîndim, fără să vrem, la ***Bătrînul şi marea*** a lui Hemingway (bineînţeles din punct de vedere strict tematic).

Avînd prins în structura-i sobră un aspect atît de tipic al Deltei — viaţa pescarilor — a fost inclusă de către Al. Lascarov Moldovanu şi Apostol D. Culea în ***Antologia Dobrogei.*** Prozatori şi poeţi, cu prilejul cincatenarului, Bucureşti, „Casa Şcoalelor", 1928, pp.' 72—79.

ŞOIMUL

Apare în ***Adevărul de joi,*** anul I (1898), nr. 10 (17 decembrie), pp. 2—3, cu menţiunea „Nuvelă", semnată : Jean Bart.

Reprodusă : în ***Pagini literare,*** II (1899), nr. 10 (35), 19 decembrie, p. 3, cu aceeaşi semnătură, dar fără menţiunea improprie •de „nuvelă" ; şi în ***Solidaritatea*** (Arad), anul I (1922), nr. 31 (26 decembrie), pp. 1—2.

Se tipăreşte în volum : ***Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,*** Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 49—53 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei **şi** Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 17—20 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia a III-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa românească" [1921], pp. 103—106. în cîteşitrele ediţiile scrierea are menţionată la sfîrşit data : „Pe mare, 1898".

Prin ***Şoimul,*** ca şi prin ***Singură,*** Jean Bart se apropie tematic de Emil Gârleanu ***(Din lumea celor care nu cuvîntă)*** sau de unele scrieri ale lui I. Al. Brătescu-Voineşti.

La Jean Bart se observă însă o anume „intenţie simbolică" : drama şoimului captiv, cumpărat de la un turc de pe ţărmul Anatoliei şi ţinut în cuşcă pe bordul vasului, se desfăşoară paralel cu aceea a ostaşului marinar, care, potrivit celor împărtăşite în dialogul final, este şi el în captivitate : („Oare nu erau şi dînşii părtaşii aceleaşi soarte ?"). Prin felul în care tratează „înstrăinarea", scrierea are şi o notă vag poporanistă („Şi ce departe era ţara lui, ce dor îl prinsese de ţară, de vatra satului...").

Schiţa s-a bucurat de o bună apreciere. în 1921 este inclusă de N. Dunăreanu şi Liviu Marian în ***Prozatorii noştri*** — Crestomaţie — în volumul I (Secolul XIX), pp. 154—157. Singura scriere aleasă din proza lui Jean Bart figurează în volum alături de proze din : Creangă, Eminescu, Slavici, N. Filimon, Odobescu, Hasdeu, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, C. Negruzzi, Vlahuţă, I. Al. Brătescu-Voineşti, I. A. Bassarabescu, N. Gane. Este retipărită şi în ***Antologie morală...*** de Grigore Tudose, Buzău,. [1935], pp. 178—181. în capitolul „Iubirea de ţară".

SINGURA

Apare în ***Adevărul de joi,*** anul I (1898), nr. 12 (31 decembrie), pp. 3—4, precedată de indicaţia : „Poem în proză", iar în final cu menţiunea : „Cotarleţ, 1898". Este cea de-a treia scriere semnată : Jean Bart.

în acelaşi număr, la poşta redacţiei (răspuns la „corespondenţă"), p. 8, găsim consemnat : „Jean Bart. — Mulţumesc. De ce nu ne trimiţi mai multe deodată", ceea ce denotă că autorul, deşi „debutant", era solicitat de redacţia revistei.

Reprodusă, fără indicaţia de „Poem în proză" şi fără menţiunea de la sfîrşit, în ***Pagini literare,*** voi. II (1899), nr. 11 (35), 26 decembrie, p. 7, semnată cu iniţialele : J. B.

Se tipăreşte în volum, în : ***Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,*** Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Eminescu", 1901. pp. 69—71 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română. [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 21—22 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia III-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa românească" [1921], pp. 107—108. Spre deosebire de prima ediţie care în final nu are nici o menţiune, în ultimele două ediţii scrierea poartă la sfîrşit indicaţia: „In Deltă, 1898".

Singură, scriere ce degajă un anume lirism, drept pentru care a şi fost subintitulată la prima apariţie „Poem în proză", face parte din acele proze ale lui Jean Bart care — pentru forţa lor educativă — au fost reproduse cel mai mult în antologii sau în manualele şcolare.

Dincolo de latura moral-educativă, sau tocmai în cadrul ei, ridicată însă la forța unui principiu general-uman, Dem. Teo-•dorescu, la cronica literară a *Adevărului, o* caracteriza astfel : „Povestea berzei cu aripele rupte, care, singură, rămînea în satul nevoiaş de pescari, aşteptînd zilele fericite cînd s-or întoarce iarăşi ale ei, pentru a-şi uita infirmitatea ce o lega de pămînt, e figurarea tragică a înlănțuirei noastre proprii". Şi pornind de la ^această schiță caracteriza în genere scrisul lui Jean Bart: „Un îmbătat al peisagiului, un căutător de îndepărtări, un poet ce aleargă «<m *fond de l'inconnu* pow *trouver du nouveaw-,* dar, în acelaşi timp, un *om,* un om care vede mereu mizeria şi nedreptățile ce strivesc pe ai săi. El duce cu sine «â *travers l'infini et l'impossible»,* dorința de a găsi pe un om mai bun şi de a culege pentru om o îndreptare. Este caracteristica aşa de interesantă a acestui poet al mării. Un marinar care îndrăzneşte totul — dar care se întoarce acasă ca să plîngă pe cei ce nu ştiu să îndrăznească. Povestirea lui Jean Bart este o lecție de durere" (Dem. Teodorescu, *Poveştile de călătorie ale lui Jean Bart,* în *Adevărul,* anul XXXV (1922), nr. 16606 (4 februarie) pp. 1—2).

Drama berzei, rămasă „singură", cu aripa frîntă, pe acoperişul unei biserici din satul de pescari din Deltă, în timp ce, în toamna tîrzie, trec cîrduri-cîrduri şiruri de călătoare spre țările calde, ne aminteşte de *Puiul* lui I. Al. Brătescu-Voineşti, istorisire care a stors lacrimi multor generații de copii.

DUPA FURTUNA

Nu am reuşit să identificăm scrierea în nici un periodic; •se pare că autorul a publicat-o pentru prima dată în volum.

Se tipăreşte în volum în : *Jurnal de bord. Schițe marine şi militare,* Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 87—91, cu indicația la sfîrşit „Constanța, 1897" ; *Jurnal de bord.* Ediția Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei ,.H. Steinberg", 1916, pp. 23—26 ; *Jurnal de bord.* Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viața românească" [1921], pp. 109—112. In ultimele două ediții scrierea are la sfîrşit indicația „Constanța, 1898" care diferă de prima.

După furtună face parte dintre puținele scrieri datate „Constanța" şi dedicate unor întîmplări petrecute în acest port. Sosirea vaselor şi bucuria revederii, cu lacrimi şi îmbrățişări, constituie unul din aspectele tipice ale vieții portuare.

Bine apreciată, este reprodusă în *Cartea apelor,* antologie de Apostol D. Culea, Bucureşti, 1930, pp. 29—31, împreună cu alte scrieri din Jean Bart *(Nilul* care apare aci pentru prima dată într-un volum şi un fragment din *Jurnal de bord* intitulat *Pe mare* — prelucrat de autorul antologiei).

Scrierea a dat şi titlul unui volum ilustrat pentru şcolari *(După furtună,* Editura Tineretului, 1969, colecția „Prima mea bibliotecă", nr. 18).

CIMITIRUL MARITIM

Apare în *Pagini literare,* anul I (1899), nr. 4 (11 februarie), pp. 2—3, cu mențiunea în final : „Constanța, 1899".

Se tipăreşte în volum : *Jurnal de bord. Schițe marine Şi militare,* Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 19—25 ; Jurnal *de bord.* Ediția Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 27—31 ; *Jurnal de bord.* Ediția IH-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viața românească", [1921], pp. 113—118. Spre deosebire de primele două în care scrierea nu are la sfîrşit nici o datare, în ediția a III-a a *Jurnalului de bord, Cimitirul maritim* are la fine indicația : „1897, Sulina", care diferă de cea din prima apariție, în periodic.

Aşa cum rezultă şi din indicația de la sfîrşit din ultima ediție, scrierea este localizată la Sulina, lucru scos în evidență îndeosebi din înfățişarea peisajului : numai la Sulina găsim cimitirul situat în apropierea mării care-i împrumută şi numele — în scrierea lui Jean Bart „Cimitirul maritim" — în aşa fel că marinarul „rămîne al apei şi după moarte". Proza care surprinde drama bătrînului matelot italian ce şi-a pierdut pe toți cei dragi, răpiți de valurile lacome ale mării, rămîne unică în scrierile lui Jean Bart, atît prin umanismul ei cît şi prin realizare : „De o majestate a figurării şi de o putere de elocință fără asemănare în literatura noastră, este fără îndoială înfățişarea „cimitirului

marin" (Dem. Teodorescu — ***Poveştile de călătorie ale lui Jean Bart,*** în *Adevărul,* anul XXXV (1922), nr. 16 606 (4 februarie), p. 1).

Titlul scrierii nu avea cum să-i fie sugerat de celebra poezie a lui Paul Valery — ***Le Cimetiere marin,*** întrucît aceasta este scrisă după 1917 şi inclusă în volumul *Charmea* (1922).

ÎNTÎLNIRI ÎN ARHIPELAG

Apare în *Viaţa românească,* anul IV (1909). nr. 7 (iulie), pp. 55—62, precedată de indicaţia : ***Din al doilea „Jurnal de bord",*** fără nici o datare în final, dar cu menţiunea : „(va urma)".

Se tipăreşte în ediţiile : ***Jurnal de bord.*** Ediţia Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 35—47 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia IIl-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa românească", [1921], pp. 119—133. în ambele ediţii scrierea e datată la sfîrşit „1908, august".

ÎN CRETA

Apare în *Viaţa românească,* anul IV (1909), nr. 8 (august), pp. 237—248, precedată de indicaţia : ***Din al doilea „Jurnal de bord".***

Se tipăreşte în ediţiile : ***Jurnal de bord.*** Ediţia Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 49—66 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia IIl-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa românească" [1921], pp. 135—154. în ambele ediţii scrierea e datată la sfîrşit „1908, august".

DE LA RODOS LA KALIMNO

Apare în *Viaţa românească,* anul IV (1909), nr. 12 (decembrie), pp. 377—388, precedată de indicaţia : ***Din al doilea „Jurnal de bord".***

Se tipăreşte în ediţiile : ***Jurnal de bord.*** Ediţia Il-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [Bucureşti], Editura Librăriei şi Tipografiei „H. Steinberg", 1916, pp. 67—78 ; ***Jurnal de bord.*** Ediţia a IIl-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, Editura „Viaţa Românească", [1921], pp. 155—168. în ambele ediţii scrierea e datată la fine „1908, august".

Manuscrisul celui de al doilea ***Jurnal de bord*** nu se păstrează. S-au găsit însă bruioane şi file de manuscris izolate care vizează călătoria în Arhipelag. Menţionăm un asemenea „subiect" :

„La Salamina

Un prietin care tot drumul în Grecia critică pe grecii antici :

Dacă nu ar fi scris, cine ar cunoaşte azi Grecia ? Numai gura de ei.

Celebra luptă navală de la Salamina, în fond, nu-i decît o bătaie între barcagii. Compară lupta asta cu cea de la Iutland.

Lupta celor din Tirchileşti cu cei din Grozăveşti..."

Pe lîngă aceste note critice la adresa grecilor antici, nereluate în forma definitivă a scrierilor din cel de al doilea ***Jurnal de bord,*** găsim şi notaţii ca :

„Războiul Troiei văzut prin prisma concepţiei materialiste : metoda economică de a înţelege istoria", precum şi referiri la Taine despre arta grecilor.

Referitor la modul în care se înţeleg marinarii români cu cei italieni consemnat în scrierea ***In Creta*** (ediţia de faţă, voi. I, p. 96) cităm dintr-un alt manuscris păstrat :

„La Messina

«Mircea» a acostat la cheu, soldaţii, marinarii ies să cumpere portocale.

— Cum v-aţi înţeles ?

— Apoi ştiu româneşte, dar cam scricat că au uitat limba săracii. Ei zic în loc de ***domnul,*** „signore".

— Dar cu japonezii ?

— Apoi mai mult beam, decît vorbeam."

Referitor la pescuitorii de bureţi din scrierea ***De la Rodos la Kalimno*** printre manuscrisele scriitorului se păstrează un bruion : „Buretele se pescuieşte de la iunie la octombrie, la Kalki, Cipru, Tripoli, coastele Siriei... etc."

(Corespondent în textul definitiv, ediţia de faţă, voi. I, p. 109, rîndurile 5—7).

întrucît în ***Jurnalul de bord,*** apărut în 1901, descrisese locuri şi porturi de la Marea Neagră — un întreg voiaj întreprins din

Sulina pînă pe coastele Anatoliei —, de data aceasta, autorul consemnează, într-un „al doilea jurnal de bord", o călătorie în Mediterana, reţinută însă în tot ce a avut mai sublim : reîntoarcerea din Egipt prin Arhipelagul grecesc, prin Creta, Rodos şi Kalimno (chiar prima scriere din ciclul intitulat „Din al doilea jurnal de bord" — ***Intîlniri în Arhipelag*** — începe astfel : „Ne întoarcem din Egipet").

Călătoria în Mediterana era aşteptată cu aceeaşi nerăbdare cu care fusese aşteptat voiajul pe coastele Anatoliei cu bricul „Mircea" în 1896. Călătoria de instrucţii în Mediterana trebuia să aibă loc cu un an înainte, dar datorită tărăgănării unei aprobări din partea guvernului turc de trecere prin Dardanele a unor vase de război, toţi marinarii din Divizia de Mare au fost nevoiţi să navigheze o vară întreagă la Gurile Dunării.

Fiind vorba în ultima instanţă de un „Jurnal de bord", credem că menţiunea „1908, august" ce apare la finele fiecărei scrieri reprezintă data călătoriei în Egipt, şi nu data cînd au fost elaborate cele trei fragmente de note de călătorie. Prin Arhipelagul grecesc, Eugeniu Botez mai avusese prilejul să treacă cel puţin de două ori : în mod sigur (atestat în documente) la începutul anului 1906, cînd întreprinde o călătorie în Scandinavia, pe un vas comercial, şi altă dată într-o vacanţă de vară, în anii 1903—1904, pe cînd se afla director la Şcoala de Marină, din Constanţa, aşa cum mărturiseşte un prieten apropiat al scriitorului, Stelian I. Constantinescu „într-o vacanţă de vară au făcut împreună [Eugeniu Botez şi Ion Adam] şi o călătorie mai lungă cu cargobotul «Turnu-Severin», cu care prilej, Jean Bart a publicat instructivele şi atît de viguroasele lui descrieri: ***Intîlniri în Arhipelag*** şi ***In Gibraltar"*** (Stelian I. Constantinescu : ***Doi precursori în drumeţia marină : Jean Bart şi Ion Adam,*** în ***Adevărul,*** anul 51 (1937), nr. 16396 (14 iulie), p. 2).

Nu punem la îndoială informaţia potrivit căreia scriitorul a făcut o călătorie în compania prietenului său Ion Adam, pe atunci profesor de limba franceză la liceul „Mircea cel Bătrîn" din Constanţa, unde preda ore de matematici şi geografie şi Eugeniu Botez în locul titularului Ion Fodor. însă atît în ***Intîlniri în Arhipelag*** ca şi ***In Creta*** şi în ***De la Rodos la Kalimno,*** povestitorul nu întreprinde o călătorie de agrement, ci ia parte la „serviciul de cart", iar vasul este unul de război, primit în toate porturile cu onorurile cuvenite şi nu un cargobot ca „Turnu-Severin". Cele afirmate, în contextul informaţiilor despre cei doi prieteni literaţi, ar fi valabile în parte numai pentru ***In Gibraltar. Dintr-un jurnal*** *de* ***bord.***

După ce primele două scrieri din cel de al doilea ***Jurnal de bord*** apar în ***Viaţa românească*** (respectiv lunile iulie şi august) Jean Bart înştiinţează de la Sulina pe Ibrăileanu că a primit remuneraţia trimisă de revistă şi dezvăluie noi proiecte literare : „Abea acum mă întorc şi găsesc banii trimişi (200 fr.), pentru care îţi mulţumesc mult, căci sosise la un timp de nevoie, asta a fost şi cauza pentru care scrisesem lui Sanielevici. Voi continua cu notele de voiaj pentru moment, dar fiecare bucată cred că poate sta de sine. Căci voi seri şi note din Scandinavia şi din Olanda precum şi nuvele, dar numai timp să am" (Scrisoare către Ibrăileanu, datată „13 sept. 1909, Sulina", păstrată în fondul de corespondenţă al Bibliotecii „Mihai Eminescu" din Iaşi, tipărită în volumul II din ***Scrisori către Ibrăileanu,*** Editura „Minerva", 1971, p. 8).

Cele trei scrieri dedicate călătoriei în Mediterana formează o unitate tematică, dar nu una de structură, aşa cum se întîmplă, în mare măsură, în cazul primului ***Jurnal de bord.*** Ele pot foarte bine să figureze ca scrieri aparte, fiecare avînd un titlu propriu, diferit, drept pentru care autorul însuşi, la ediţia III-a a ***Jurnalului de bord,*** cea definitivă, renunţă la titlul comun ***Din al doilea „Jurnal de bord"*** sub care apăruseră scrierile atît în periodic, cît şi la prima includere a lor în volum ***(Jurnal de bord,*** ediţia II-a adăogită, 1916).

Dar, cu toate acestea, o separare a lor faţă de celelalte scrieri din ciclul „Schiţe marine" este absolut necesară, ele nefiind ***schiţe marine,*** ci „amintiri de călătorie", de aceea păstrăm în frontispiciu indicaţia absolut necesară ***Din al doilea „Jurnal de bord",*** aşa cum a apărut în ediţia din 1916.

Faţă de primul ***Jurnal de bord,*** aceste scrieri sînt, dacă nu mai valoroase luate în întregime, cel puţin mai obiective, lipsite de sentimentalismul propriu primelor însemnări făcute de Jean Bart la bordul bricului „Mircea".

Lumea greacă nu putea să nu-i fi reamintit de bunicul său Alecu Andreadi, grec, despre care îi va fi vorbit adesea tatăl său şi despre care stau mărturie ***Memoriile*** inedite ale generalului Panait Botez.

r

DATORII UITATE

Prima ediție din ***Datorii uitate*** a apărut odată; cu ***Jurnal*** de-bord, „ediția Il-a adăogită", la aceeaşi editură, aşa cum se menționează în ***Viața românească :*** „Librăria «H. Steinberg» a făcut un mare serviciu iubitorilor de literatură adevărată, editînd opera literară a talentatului scriitor Jean- Bart în două volume elegante : ***Jurnal de bord*** şi ***Datorii uitate"*** (Nicanor ce Co : ***Jean. Bart,*** în ***Viața românească,*** an. XI (1916),- nr. 4—5 (aprilie-mai), p. 199).

Din cele de mai sus, dar mai precis din ***Adevărul,*** 9 aprilie (dintr-o notă a redacției, p. 1) rezultă că cele două volume, într-adevăr „elegante", tipărite pe hîrtie cretată, au apărut la. începutul lunii aprilie. Aşa cum rezultă dintr-o „listă de abonament la ***Datorii uitate*** (nuvele şi documente omeneşti) de Jean Bart (lt. comandor Eugeniu P. Botez)", păstrată printre manuscrisele scriitorului, prețul volumului era de 3 lei. Ambele volume au pe copertă cîte o ilustrație de pictorul Verona.

Datorii uitate, Nuvele, 1916, subintitulată „Documente omeneşti", cuprinde 14 scrieri, dintre care trei ***(Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre),,*** reluate din ***Jurnal de bord. Schițe marine şi militare,*** 1901.

Bucățile literare incluse pentru prima dată în acest volum au fost elaborate între anii 1902 şi 1911, răstimp în care şi apar în periodicele vremii. Una singură a apărut în 1916, După ***douăzeci de ani.*** Majoritatea au văzut lumina tiparului în ***Viața românească,*** numai trei scrieri fiind tipărite în ***Curentul nou*** dim Galați în 1905—1906 ***(In ziua despărțirii, Scrisorile tatei, Prima, dată),*** iar alta în ***Semănătorul,*** 1902 ***(Bădița Gîleă)..***

Scriitorul avea material pentru un nou volum încă din 1911, cînd apare în ***Viața românească, Raiul-Lupilor*** — unica scriere -tipărită în acest an. In anii ce urmează, 1912—1915, Jean Bart nu mai încredințează tiparului nici o scriere literară. De-abia în nr. 1 din ***Viața romanească,*** 1916, apare nuvela ***După douăzeci de ani.*** Volumul urma să apară în 1913, dar autorul renunță la ideea editării lui, din motive pe care singur le invocă : „Cu materialul de volum m-am oprit, căci îmi scrisese frate-meu [Octav Botez] că din cauza războiului, criza financiară s-a resimțit şi la Iaşi, amînîndu-se publicarea şi a volumului lui Hogaş" (scrisoare către Ibrăileanu, datată „29 ianuarie 1913, Sulina", păstrată în fondul de corespondență al Bibliotecii universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, publicată în volumul II din ***Scrisori către Ibrăileanu,*** Editura „Minerva", 1971, Bucureşti, p. 9).

Printre manuscrisele scriitorului se păstrează o ciornă cu .sumarul inițial al volumului ***Datorii uitate :***

„Datorii uitate
Prima dată (Documente [omeneşti])
Amintiri din copilărie (Acasă şi în război)
Bădița Gîlcă
<Clmpresii~> Note ăe călătorie"

în această formă — în mod sigur anterioară anului 1911 — 'volumul era mult mai redus ca întindere. Acest sumar inițial demonstrează că Jean Bart nu se gîndea încă la reeditarea primului volum, numai aşa se explică menționarea aici a „Notelor •de călătorie" care, cu siguranță, ar fi cuprins cele trei fragmente tipărite în revista ***Viața românească,*** în 1909, sub titlul ***Din cel de al doilea „Jurnal de bord",*** şi care vor fi incluse în a doua ediție a ***Jurnalului de bord*** (1916).

Ideea tipăririi unui nou volum nu-l părăseşte pe scriitor, dar ;nu grăbeşte editarea, astfel că înainte de apariția volumului proiectat cîteva din scrierile lui Jean Bart, tipărite pentru prima dată în Viața românească, vor forma materia volumaşului *In cuşca leului,* editat în colecția „Scriitorii români", publicație săptămî-:nală de sub îndrumarea lui Al. Vlahuță. In acest sens îndrumă-torul noii colecții îi scria lui Jean Bart încă din vara anului 1915 <cînd încă nu pusese pe picioare colecția proiectată : „Frate Jean

Bart, m-am hotărît să public, în cărticele de cîte 32 de pagini, bucăţi alese din cei mai de seamă scriitori ai neamului nostru. Cu aceasta cred că fac un lucru de mare folos, atît pentru cititori, cît şi pentru scriitori — pentru adevăraţii scriitori. Sper s-o încep chiar de la toamnă, dacă s-o mai potoli grozăvia asta de război. Pînă atunci vreau să-mi adun material, ca să am gata măcar pentru o serie de 10 numere. în fiecare număr vor fi bucăţi alese dintr-un singur scriitor. Cum ţin foarte mult să te am chiar în prima serie, te rog să-mi răspunzi dacă îmi dai voie să public în una din aceste cărticele următoarele trei bucăţi pe cari le-am ales din ***Viaţa românească : In cuşca leului,*** Acasă ***şi-n război, Raiul-Lupilor.*** D-ta poţi să-ţi publici oricînd volumul de care-mi vorbeai. Cărticica mea, în rolul ei de ***aperitiv,*** nu poate să-i facă decît bine" (Scrisoare inedită, datată „Dragosloveni, 10 iunie 1915").

„Cărticica" nu va apărea decît la începutul anului 1916, la sfîrşitul lui februarie sau începutul lui martie, întrucît, de-abia la 24 februarie, Vlahuţă îi scrie, de la Dragosloveni, lui Jean Bart. în acest sens, rugîndu-l totodată să trimită chitanţă lui Alcalay pentru cei 150 lei primiţi ca remuneraţie pentru scrierile selectate, autorului rămînîndu-i dreptul de a imprima pe cont propriu scrierile „în orice ediţie de format mare, fără a avea însă dreptul de a le mai publica în vreo bibliotecă de popularizare" (scrisoare şi chitanţă în ciornă inedite).

Volumaşul căruia Vlahuţă îi rezerva rolul de „aperitiv" n-a apărut în primele 10 numere cum îşi propusese, iniţial, „directorul publicaţiei", ci în numărul 14 al colecţiei săptămînale, şi fără bucata ***Raiul-Lupilor,*** primele două scrieri acoperind ele singure spaţiul de 32 de pagini rezervat unui număr.

Adăugind la cele două volume mari (Jurnal ***de bord,*** ediţia II-a şi ***Datorii uitate*** — prima ediţie) şi volumaşul In cuşca leului, putem afirma că, în 1916, Jean Bart a fost prezent în librării cu trei cărţi.

în viitoarele ediţii din ***Datorii uitate*** (Iaşi, „Viaţa românească" 1921 şi ediţia din 1928, Bucureşti, Editura literară a Casei Şcoalelor), autorul nu reia din sumarul ediţiei prime decît 4 scrieri : ***Datorii uitate, In cuşca leului, Bădiţa Gîlcă*** şi ***După 20 de ani —*** singura reţinută din subciclul „Documente omeneşti" al primei ediţii, celelalte fiind retipărite în alte volume după curn urmează :

La conferinţă, Prima dată, O protestare postumă, Raiul-Lupilor în volumul ***In Deltă*** [1925], iar scrierile memorialistice ***Scrisorile tatei, Acasă şi în război, In ziua despărţirii*** în volumul ***Însemnări şi amintiri,*** 1928, ca cele trei scrieri militare reluate în 1916 din prima ediţie a ***Jurnalului de bord (Din concentrare, O inmormîntare militară, Amintiri din manevre)*** să nu mai fie retipărite în nici o ediţie antumă.

Prima semnalare în presa literară a ediţiei ***Datorii uitate*** o întîlnim în ***Rampa,*** anul I (1916), nr. 227 (28 aprilie), unde în pagina 1 se reproduce articolul din ***Adevărul,*** 12 aprilie 1908, în care Const. Graur întreprindea analiza „laturei sociale" a nuvelei ***Datorii uitate,*** apărută la începutul acelui an în ***Viaţa românească,*** nr. 1 şi 2 (ianuarie, februarie). Aşa cum se menţionează într-o notă redacţională din articolul ce fusese tipărit în urmă cu 9 ani se suprimă „pasagiile de polemică cu ***Viaţa românească*** şi cu d. N. Iorga, ele nereprezentînd în acest moment [1916] un interes de actualitate".

Viaţa românească (revista care publicase cele mai multe din „Documentele omeneşti" cuprinse în volum), sub semnătura lui Nicanor & Co [Ibrăileanu], face o prezentare deosebit de elogioasă volumului, elogiu în bună parte meritat dacă ne gîndim la proza apărută pînă în acel an, 1916 : „în al doilea volum, ***Datorii uitate...,*** autorul şi-a adunat nuvelele şi schiţele scrise în răstimpuri de vreo douăzeci de ani încoace, o sumă de bucăţi care se deosebesc de tot restul literaturii noastre atît prin caracterul lor realist — un realism plin de poezie — cît şi prin seriozitatea şi înălţimea punctului de vedere ***european,*** din care priveşte autorul viaţa zugrăvită în opera sa. Prima bucată, mai ales, din volum, care e şi cea mai lungă, o nuvelă ***de longue haleine,*** poate fi socotită ca o capodoperă a genului, prin înălţimea concepţiei, adîncimea şi generozitatea sentimentului şi varietatea tipurilor, zugrăvite cu o mare ascuţime şi vioiciune" ("Viaţa româneasca, anul XI (1916), n-rele 4—5 (aprilie-mai), pp. 199—200, la rubrica „Miscelanea").

Realismul scrierilor lui Jean Bart din prima ediţie a ***Datoriilor uitate*** este evidenţiat de N. Iorga prin însuşi titlul pe care îl acordă recenziei : Cărfi ***de viaţă — Povestirile d-lui Eugeniu P. Botez (Jean Bart)*** în ***Drum drept*** (22 mai 1916, pp. 297—299), recenzie care începe din prima pagină.

Arătînd că nu există literatură în afara „vieţei", N. Iorga afirma, pe marginea cărţii lui Jean Bart. că scrisul este o „măr-

r

turisire", e „tainica unire a unei realităţi trăite cu personalitatea care a trăit-o. Restul e modă, distracţie, pretenţie şi atît."

în continuare recenzentul relevă faptul că opera lui Jean Bart este una valoroasă, tocmai pentru că ea împărtăşeşte cititorului o fărîmă de „viaţă", surprinsă de un spirit critic, lucid, neîntrezărind totuşi o soluţie : „în cursul anilor cari au trecut [de la apariţia *Jurnalului de bord], ă.* Botez a trăit. Jean Bart, tînărul încîntat de privelişti exotice, a trecut prin durerea altora şi prin durerea lui însuşi. Şi, ca puţini alţii, el a înţeles că una explică alta şi că e om numai acela care a trecut prin amîndouă. A văzut la ceilalţi nedreptatea din fiecare zi. vechiul blâstăm al apăsării, şi forma trivială în care se îmbracă zilnic impietatea negării de drept, cel mai sacrileg act ce se poate închipui, l-a exasperat întâi. Ar fi scris atunci o satiră ; pe urmă un sentiment de neputinţă faţă de ceva aşa de vechi şi de mare l-a covîrşit. Dar procesul sufletesc a mers mai departe, în logica vieţii. Criticul a cules din traiul său şi din al semenilor săi tot ce era curat şi sfînt, de la amintirile copilăriei pînă la cele mai sfinte momente ale tinereţei şi a căpătat, trăgînd în jurul lor hotarul sacru pe care cei vechi îl trăgeau cu ceremonii misterioase de conjuraţie, în jurul cetăţii lor, adăpostul său. Iar de aici cu un zîmbet de tristeţâ a arătat lumii ce este ea" *(Drum drept,* anul XI (1916), nr. 20 (20 mai), p. 298).

Recenzia lui N. lorga, fără să intre în analiza valorii literare a scrierilor lui Jean Bart, relevă coordonata tematică a *Datoriilor uitate* şi *Documentelor omeneşti* care, luate în întregul lor, constituie un „dosar" ,.cu care vor avea de-a face vremile chemate să judece".

O recenzie apărută în *Mişcarea* din Iaşi consemna, pe marginea volumului *Datorii uitate,* că include „nuvele şi documente omeneşti însufleţite de un realism puternic. în care vibrează totuşi o nuanţă de poezie, inerentă autorului în toate producţiile sale" (Arald — *Jean Bart,* în *Mişcarea,* anul VIII (1916), nr. 145 (5 iulie), p. 1).

Ediţia *Datorii uitate* din 1916 a fost distinsă de Academia Română cu o parte din premiul „Constantinide" pe anul 1917, raportor fiind I. Al. Brătescu-Voineşti, din al cărui raport pentru premiere desprindem :

„Autorul volumului *Datorii uitate* este bine cunoscut Academiei Române, care într-o sesiune trecută i-a acordat un premiu pentru volumul intitulat *Jurnal de bord.* Volumul *Datorii uitate* ce dl Jean Bart prezintă acum la premiul «Constantinide» dovedeşte încă o dată că domnia-sa este unul din cei mai de seamă prozatori ai literaturii româneşti. Marea însuşire a scrisului d-lui Jean Bart este simplitatea, naturaleţa, lipsa de orice artificiu, de orice meşteşugire. Cu mijloace extrem de simple, cu vorbirea de toate zilele stie să pună stăpînire deplină pe atenţiunea cetitorului. îţi pare cînd începi să ceteşti una din bucăţile sale că s-a aşezat cineva lîngă dumneata şi a început să-ţi povestească.

Un scriitor nu ajunge la acest ton firesc, la această lipsă de preocupare de a-şi făuri un stil original şi particular decît cînd a ajuns la deplina maturitate a talentului — şi cetirea fiecăreia din bucăţile cuprinse în volumul *Datorii uitate* dovedeşte că autorul a atins această culme... Fără îndoială lucrarea d-lui Bart merită să fie distinsă prin acordarea unei părţi din premiul «Constantinide»" *(Analele Academiei Române,* Seria II, Tomul XXXIX, 1916—1919, Partea administrativă şi dezbaterile, Bucureşti, 1921, p. 432).

în aceeaşi sesiune, ca urmare a raportului prezentat de I. C. Negruzzi, volumul lui Vlahuţă *Poezii 1880—1915* a fost distins cu o parte din marele premiu „Năsturel".

Ediţia a II-a (iunie sau începutul lui iulie 1921), prilejuieşte apariţia în *Ideea europeană* a unei note (datorate, se pare, lui Em. Bucuţa) care scoate în evidenţă atît „trăinicia" operei lui Jean Bart, întrucît o nouă ediţie e binevenită, dar şi faptul că ea aparţine totuşi altor vremi, aparţine acelui început de secol : „Printre volumele de proză tot mai multe, care caută cu deznădejde un stil, *Datorii uitate* («Viaţa românească», 12 lei) a lui Jean Bart, care e o carte de cuprins şi de cumpăt, vine cu ediţia ei a 2-a ca o mîngîietoare amintire. Aici e un crîmpei din acea literatură, cum chiar dacă cei mai buni dintre noi n-au uitat, puţini mai îndrăznesc s-o facă. Pentru liniştea pe care o aduce, pentru sentimentalismul ei bun pe alocuri, pentru lumea nouă bătută de vîntul larg, fie-ne îngăduit s-o arătăm cu un mai stăruitor deget de dragoste" *(Ideea europeană,* anul III (1921), nr. 71 (17—24 iulie), p. 4).

în *Rampa* semnează o recenzie Andrei Branişte care, fără să emită păreri originale demne de a fi reţinute, remarcă nota distinctă în care s-a menţinut în permanenţă scriitorul :

„O nouă ediţie a *Datoriilor* uitate aminteşte cititorilor figura deosebită în lumea literară de azi a d-lui Jean Bart. Este fără îndoială bizar ca într-o epocă de supraproducţie şi de supra-preţuire să rămîi totuşi izolat, să scrii numai atunci cînd în adevăr ai ceva de spus, să refuzi orice prilej de reclamă. D. Jean Bart rămîne între acei scriitori care îşi cinstesc meşteşugul şi pe cititor" (***Rampa,*** anul V (1921), nr. 1131 (6 august), p. 3).

Ediţia făcîndu-şi apariţia în vară cînd „critica e în viligiatură" — aşa cum se remarca într-o notă nesemnată — de-abia în octombrie vom mai găsi o recenzie la noua ediţie, dar aceasta, aparţinînd lui Iosif Nădejde, este dedicată numai uneia dintre scrierile păstrate în acest volum : ***„Datorii uitate" de Jean Bart. O scriere cu caracter social*** (***Dimineaţa,*** 14 oct. 1921, p. 3).

O scurtă recenzie nesemnată, apărută în ***Gîndirea*** (15 noiembrie 1921, p. 265), acordînd atenţie aproape în exclusivitate tot numai nuvelei ***Datorii uitate*** arăta că scrierea, amplă, un roman condensat, deşi valoroasă, suferă de neajunsurile vremii în care a fost scrisă, prin tema „închircită de monografierea personagiilor".

Ediţia III-a nu este semnalată în presa vremii, poate şi datorită faptului că în acel an, 1928, Jean Bart editase şi ***Însemnări şi amintiri*** şi ***Schiţe marine din lumea porturilor,*** atenţia criticii fiind îndreptată spre aceste volume noi.

DATORII UITATE

Apare în ***Viaţa românească,*** anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), pp. 78—90, la fine cu menţiunea („va urma") şi nr. 2 (februarie), pp. 212—238, în ambele numere cu menţiunea „Fragment" şi fără datarea de la sfîrşit cum va apărea în volum.

Se tipăreşte în ediţiile : ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 5—108, cu indicaţia la sfîrşit : „10 februarie, 1908" ; Datorit ***uitate.*** Carte premiată de Academia Română. Ediţia Il-a, Iaşi, 1921, „Viaţa românească", pp. 5—110, cu aceeaşi datare din prima ediţie, la care se adaugă „Bucureşti" ; ***Datorii uitate.*** Carte premiată de Academia Română. Ediţia III-a, Bucureşti, [1928], Editura literară a Casei Şcoalelor, pp. 5—82, la sfîrşit cu o datare în care apare schimbat anul : „Bucureşti, 10 februarie 1909".

La includerea scrierii în volum, autorul înlătură menţiunea „Fragment", care însoţea scrierea la tipărirea în periodic.

Este prima scriere tipărită de Jean Bart în revista ieşeană. (Eugeniu Botez îşi începe colaborarea la ***Viaţa românească*** la doi ani după apariţia revistei).

Deşi nuvela este datată „1908", acţiunea ei se petrece în jurul anului 1905, aşa cum reiese din referirile la prima revoluţie burghezo-democratică din Rusia ţaristă.

Spre deosebire de alte reviste literare, ***Viaţa românească*** îşi plătea colaboratorii, dar se pare că remuneraţia atribuită condeierilor era destul de mică. Cităm în acest sens un fragment dintr-o-scrisoare cu referiri la ***Datorii uitate,*** trimisă lui H. Sanielevicj de către Eugeniu Botez, aflat în jenă financiară (nu fusese încă: numit definitiv în postul de comisar maritim la Sulina — ca provizoriu avea un salariu destul de mic) : „Nu ştiu cum se face., dar eu sunt cel mai nenorocos dintre colaboratorii revistei, ori redacţia mă crede cel mai bogat dintre colaboratori. Pe cînd unii iau înainte, mie nu-mi plăteşte nici după o lună. Cind am trimis ***Datorii uitate,*** pentru prima bucată nu mi-a plătit nimic deşi erau vreo cîteva coaie. A doua bucată mi-a dat 100 lei (probabil contînd şi pe întăia). A treia bucată Acasă ***şi în război*** 50 lei... Te vei fi mirînd de atîta negustorie dar... nevoia. Pare că ţi-am explicat situaţia mea încă nestabilă. Pentru moment am numai 300 franci pe lună şi datorii. în octombrie mă duc la Bucureşti, iar pe la Sterea [Constantin Stere], ca să trec definitiv la Porturi şi atunci voi avea 500 fr. Aşa îmi e imposibil să trăiesc. Dacă nu trec la Porturi, atunci trebuie să mă îmbarc şi să mă militarizez complect pentru a da examen de maior... şi atunci adio ***Literatură..."*** (Scrisoare către H. Sanielevici, datată „13 august 1909, Sulina", păstrată în fondul de Corespondenţă al Bibliotecii „Mihai Eminescu" din Iaşi, tipărită în ***Scrisori către Ibrăileanu,*** II, Editura „Minerva", 1971, Bucureşti, p. 7.

Cuprinsul numerelor din Viafa ***românească*** în care apar cele două fragmente din ***Datorii uitate*** reflectă în primul rînd ambianţa literară a epocii. Astfel în numărul pe ianuarie întîlnim : un fragment din ***Duduia Margareta*** de Mihail Sadoveanu ; ***Fior*** (versuri) de Octavian Goga ; ***Dreptate*** de A. Vlahuţă ; ***Nucul*** de G. Coşbuc, precum şi sfîrşitul actului III din ***Tannhăuser,*** în. traducerea lui St. O. Iosif. Din numărul pa februarie desprindem : St. O. Iosif — ***Pesimistul ;*** D. Anghel — ***Alesul;*** G. Ibrăileanu : Spre ***roman — însemnările lui Neculai Manea*** şi în ambele numere fragmente din ***Caleidoscopul*** lui A. Mirea.

Dar aceleaşi numere ale *Vieţii româneşti* ne oferă „climatul" de idei social-politice în care şi-a făcut apariţia nuvela Datorii ***uitate.*** C. Stere publică în numărul pe ianuarie capitolul V din studiul ***Socialdemocratism sau poporanism,*** intitulat „Situaţia politică şi problema democratismului în România" şi o „Cronică internă" semnată C.S. (acelaşi C. Stere) : ***Mizeria ţărănimii şi repartizarea proprietăţii,*** ca în februarie să întîlnim ***Revoluţia ce trebuie s-o facem*** de I. Teodorescu şi o ***Cronică internă (Reformele)*** semnată tot de C. Stere.

Semnificativă pentru ideile poporaniste ni se pare însăşi reclama făcută. în numărul pe ianuarie, cărţii lui Radu Rosetti : ***Pentru ce s-au răsculat ţăranii ?*** din care desprindem : „Latifundiul este duşmanul. Distribuirea proprietăţii — pricina de căpetenie a răului ; trebuie modificată", dar „Proprietatea mare ***nu trebuie desfiinţată" (Viaţa românească,*** anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), p. 98).

Iar C. Stere voind parcă să releve una din laturile nuvelei ***Datorii uitate*** — cea poporanistă — afirma în studiul său : „Vădit, în sprijinul ţărănimii, în elementele ei mai conştiente şi mai viguroase, trebuie să vină alte elemente sociale : clasele mijlocii — ***fruntaşii*** satelor, «mica burghezime» orăşenească şi, mai ales, ***intelectualii,*** cari în ţara noastră, cu o viaţă industrială şi comercială săracă, formează un element atît de însemnat al clasei noastre mijlocii" ***(Viaţa românească,*** anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), p. 59).

Cu prilejul ***Mărturisirilor*** făcute în 1932, la Facultatea de Litere din Bucureşti, în Seminarul de Istoria literaturii române moderne, la invitaţia lui D. Caracostea care conducea seminarul, Jean Bart amintind despre originea tatălui său Panait Botez, arată direct geneza nuvelei calificată de foarte mulţi critici drept tipică pentru literatura poporanistă : „Tata a fost crescut la mănăstire în judeţul Bacău, la Schitul-Frumoasei. Şi aceasta am încercat eu s-o descriu în ***Datorii uitate*** : un copil crescut acolo, a învăţat clasele primare la preotul de acolo. Pe urmă, doi copii din sat au fugit în oraş la Bacău ; dintre aceştia, unul n-a putut să reziste mizeriei şi s-a întors înapoi în sat şi a rămas ţăran" ***(Mărturisiri literare,*** tipărite de D. Caracostea în ***Revista Fundaţiilor,*** anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), p. 558. Dar despre nuvelă ca atare evită să vorbească mai pe larg enunţînd doar lapidar : „Urmează să vorbesc de ***Datorii uitate*** pe altă dată : e problema socială care se pune : prăpastia dintre sat şi oraş". Ca în conti-

nuare să adauge : „Sunt lucruri observate. N-am fantezie şi rnaî toate subiectele sunt din viaţa mea".

într-adevăr, cea mai amplă nuvelă a scriitorului, care iniţial urma să fie dezvoltată în roman, are la bază, în mare parte, lucruri întîmplate aievea, iar, în prima parte a ei, legate de biografia tatălui său.

Colonelul din nuvelă care ajută pe Petre Corbu sâ ajungă profesor desprinzîndu-se din lumea satului, are ca prototip pe tatăl scriitorului, Panait Botez, acela care din voluntar în oastea ţării, după ce fusese slujbaş la căpitănia poştei din Bacău, apoi la poliţia oraşului, a ajuns general şi care, în scrisorile din campania din 1877, semna „Pitache", nume păstrat în nuvelă.

în textul tipărit în *Viaţa românească* întîlnim un fragment mult mai apropiat de biografia lui Panait Botez, fragment la care autorul a renunţat la includerea nuvelei în volum —• tocmai pentru că era prea fidel în redarea vieţii tatălui său. Reproducem fragmentul care şi-ar fi avut locul între paragrafele 3 şi 4, **de** la p. 119, ediţia **de** faţă, voi. I :

„Şi cum aveau băieţii condei bun, că-i învăţase bine a scrie părintele Andrei de peste vale, au fost primiţi ca scriitori pe cîţiva sorcoveţi pe lună la căpitănia poştei, cum era pe vremurile acelea.

Pe mesele şchioape, pe care scîrţîiau condeiele toată ziulica, se lungeau noaptea visînd visuri frumoase, deşi aveau drept căpătai grămezile **de** condici şi de hîrţoage.

Copiii fugari crescuţi la ţară, cînd se vedeau acuma cu degetele albastre **de** pete de cerneală, şi cînd se năbuşeau de praful din condicile arhivei, lăcrămau şi se gîndeau cu jale la viaţa fără grijă pe cînd hoinăreau pe prundul Trotuşului departe.

însă nu-i pe lume dar mai mare decît o minte îndrăzneaţă în vremea tinereţei. Arghir n-a mai putut răbda de dorul de acasă ; şi într-o dimineaţă a pornit-o întins pe jos la ţară inapoi, aşa că a rămas numai Pitache singur şi încăpăţînat sâ lupte cu viaţa de oraş.

I se înfipse în minte o vorbă înţeleaptă, rămasă din bătrîni şi pe care i-o spuse părintele Andrei pe cînd era la şcoală :

J

r

•că fiecărui om norocul îi bate în uşă, măcar o dată în viaţă, şi dacă nu-i dă drumul atunci, apoi zadarnic se mai căieşte în urmă.

A stat şi s-a hrănit printre străini, pînă ce, sfătuit de unul şi de altul, s-a hotărît de bunăvoie să intre în oştire. Şi cum era pe-atunci, cînd toate se întemeiau din nou, ţara avea nevoie de oameni cu carte şi, în lipsă, îi ceruse şi lumii de la sate, iar satele i-au dat de ajuns şi de prisos.

Deştept şi muncitor, în şcoala grea a armatei, încetul cu încetul se înălţase din grad în grad pînă la starea pe care n-o visase nici el, nici nimeni dintre ai lui."

In fragmentul de mai sus contrastul dintre sat şi oraş apare mai îngroşat.

Despre un „Arghir" care nu se poate adapta vieţii de oraş ne vorbeşte însuşi generalul Panait Botez în ***Memoriile*** sale : ..Locul meu rămîind vacant, mă gîndeam cum aş face să smomesc pe cel mai bun şi iubit băiet, prieten al copilăriei mele de la Schitul-Frumoasei, Arghir a Postelniciţii, crezîndu-mă în stare a-i fi un bun protector, că, ajutat de noroc, poate şi el să ajungă ceva de samă. Hotărît, i-am scris să-şi ia cîteva schimburi şi să plece neîntîrziat la Bacău". Venit la oraş, tînărul de pe apa Trotuşului, datorită imposibilităţii cie „adaptare" este nevoit să se reîntoarcă la coarnele plugului : „Peste două luni, amicul şi tovarăşul meu, cu care duceam o viaţă mulţumită şi în bună armonie şi iubire îmi zise : «Dragă frate, pînă acum, ca să nu te supăr, nu ţ-am spus că, nemaiputînd ascunde dorul ce mă chinuieşte de casă, de mama şi de fraţi, cu mare părere de rău trebuie să ne despărţim, chiar poimîine hotărît plec, mie nu-mi este sortit să trăiesc la tîrg ca tine. Eu îţi recunosc meritul superiorităţii şi norocul poate să te ajute să ajungi departe.» Ascultîndu-1 mi se umplu fără voie ochii de lacrămi. Repezindu-mă la el, l-am luat în braţe strîngîndu-1 şi sărutîndu-1, că în adevăr îl iubeam, rugîndu-1 să-şi părăsească acest gînd de întoarcere la sat, că şi el, fiind deştept, poate să ajungă departe, dar întoreîndu-se la sat va fi ca toţi sătenii sau cel mult un dascăl de biserică. Dînsul plîngînd ca şi mine. îmi răspunse : «îmi este cu neputinţă»" (Panait Botez : ***Memorii,*** manuscris inedit).

Arghir, întors în sat, ajunge dascăl de biserică. Băiatul acestui Arghir, în nuvelă „Petre Corbu", este luat de „colonel", in amintirea vechii prietenii, şi dat la carte se ***adaptează*** cu greu noii vieţi, dar, spre deosebire de tatăl său, se ***adaptează*** totuşi, ajunge profesor, însă îşi uită „datoriile" faţă de cei din mijlocul cărora a plecat. („Cu cît vremea trecea şi Petre se deprindea cu viaţa şi cu lumea în care se îndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se dezrădăcinase" (ediţia de faţă, voi. I, p. 121). Iar atunci cînd i se oferă prilejul să facă ceva pentru ai săi, îşi dă seama, dureros de crud, că, în condiţiile existente, practic nu poate să facă nimic, la îndemînă avînd doar modestul gest al filantropiei.

Similitudini în ***Memoriile*** generalului îşi găsesc şi alte fapte din nuvelă. Spaţiul nu permite consemnarea şi compararea lor în întregime. Ne-am oprit însă la cel mai important, şi care stă la baza nuvelei şi în jurul căruia gravitează contrastul sat-oraş, aşa cum l-a văzut scriitorul. în acest sens am menţiona şi atmosfera şcolii orăşeneşti greu de suportat la început pentru copilul venit din lumea satului, consemnată în nuvelă : „De cîte ori nu-1 apucase plînsul şi dorul de acasă... Şi cîte umilinţi nu trebuia să îndure, de cîte ori nu-şi simţise obrajii îmbujoraţi de sînge. în certuri copilăreşti pentru un creion sau pentru o calamară, i se aruncau din partea ***externilor*** vorbe răutăcioase : «Că-i venit de la oi, că-i tot ţăran, deşi stă la un loc cu băieţii de familie bună»" (ediţia de faţă, voi. I, pp. 120—121). Este în mare parte şi felul cum este întîmpinat, la şcoala din Bacău, Panait, viitorul general.

Satul „Schitul-Frumoasei" din ***Memorii*** devine în nuvelă „Cuzăni" — în amintirea lui Cuza-vodă, „domnul ţăranilor". ..Corbu" este numele de familie al părinţilor adoptivi ai lui Panaite (preotul „Neculai" şi soţia sa „Profiriţa"), Arghir fiind notat în ***Memorii*** „a Postelniciţii". în nuvelă apare simplu „preotul Ilie". în ***Memorii,*** Ilie era diacon şi „profesor", „care cunoştea şi limba greacă şi trecea de cel mai învăţat pe acele locuri". Ca în nuvelă (în fragmentul exclus la tipărirea scrierii în volum) „profesorul" să fie „părintele Andrei" — etc.

Nuvela merge şi spre o romanţare a faptelor. Astfel despre cei doi tineri, Panaite şi Arghir, se afirmă că „fugiseră din Cuzăni acum vreo treizeci de ani în urmă, c-o tabără de cărăuşi care mergeau cu sare la Bacău". Or, aşa cum reiese din ***Memorii,***

r

Panaite — Pitachi, cum i se spunea în familie — a fost luat la Bacău şi dat la şcoală de către mama adevărată, Catinca Botez, ca peste puţin timp să fie lăsat să se descurce singur prin străini, nemaiputînd să-şi ajute copilul. Iar Arghir, aşa cum s-a arătat şi mai sus, este chemat la Bacău de către Panaite peste mulţi ani, cînd acesta, reuşind să-şi găsească o slujbă mai bună, îşi cheamă prietenul din copilărie să-1 recomande pentru postul pe care-l deţinuse el mai înainte şi care acum rămăsese „vacant''.

Dacă firul epic al dezrădăcinării din prima parte a nuvelei avea la bază fapte din viaţa tatălui său, mai mult sau mai puţin transfigurate literar, calvarul veteranilor în oraşul-port şi înfăţişarea întregului aparat birocratic-administrativ al urbei danubiene sînt rezultatul observaţiei directe a scriitorului.

Eugen Lovinescu referindu-se la ***Datorii uitate*** (în ***(Istoria literaturii române contemporane, IV, Evoluţia „prozei literare",*** p. 126) localiza greşit acţiunea scrierii în Brăila. Greşită este şi localizarea nuvelei în Tulcea (Z. Ornea, ***Poporanismul,*** Editura „Minerva", 1972, p. 361). Nuvela oferă însă date pentru localizarea ei în Călăraşi, cu toate că numele localităţii nu apare consemnat nicăieri. Astfel din dialogul unuia din personajele principale ale scrierii, bădiţa Sandu, conducătorul grupului de veterani, desprindem : „De la Ostrov am luat caicu ista, i-am dat şese lei de parale turcului, şi ni-o trecut Dunărea pe partea asta" (ediţia de faţă, voi. I, p. 129). Or Ostrovul este tocmai în faţa portului Călăraşi, peste braţul Borcea al Dunării. Brăila apare menţionată în scriere, însă într-un paragraf care o exclude ca loc de desfăşurare a acţiunii : „Un remorcher mic, ca un gîndac, sfîrîind răguşit, tîra £n urma lui un şlep de patru ori mai mare, greoi, cu burta plină de grîul care-l înghiţise. O pornise desigur spre Brăila" (ediţia de faţă, voi. I, p. 115).

Pentru fixarea acţiunii nuvelei în Călăraşi pledează şi unele date din biografia autorului : Eugeniu Botez a îndeplinit aici funcţia de căpitan de port în 1904—1906, anii premergători sau chiar anii elaborării nuvelei — iniţial proiectată ca roman. Chiar acţiunea nuvelei se petrece în anul izbucnirii revoluţiei ruseşti : 1905 sau imediat după aceasta.

Dacă scriitorul mergînd spre generalizare a ..completat" tabloul portului cu alte aspecte, apoi acestea au fost împrumutate Galaţilor de care scriitorul a fost mult mai legat decît de Brăila.

Pornind de la cele afirmate de scriitor („N-am fantezie şi mai toate subiectele sunt din viaţa mea."), este foarte posibil ca şi la baza celei de a doua părţi a nuvelei să fi stat tot un fapt autentic, aşa cum s-a întîmplat cu prima parte a nuvelei. O identificare în acest sens nu a fost posibilă nici în manuscrisele autorului şi nici în corespondenţă. însă din atitudinea profesorului Petre Corbu recunoaştem uşor că acesta s-a substituit autorului ca personaj în nuvelă, relatarea la persoana întîi nu ar fi schimbat aproape cu nimic structura nuvelei. Chiar unele elemente din viaţa de elev a lui Petre Corbu fiind proprii anilor de şcoală urmaţi la liceul militar de Eugeniu Botez : „...sorbea cu lăcomie cărţile oprite, aduse pe ascuns şi ţinute pe sub saltele in dormitorul şcolii. în scurt timp, era deocheat de-a binelea, Direcţia îl trecuse de mult pe lista neagră... fusese prins citind pe ascuns o revistă urgisită" ***(Datorii uitate,*** ediţia de faţă, voi. I, p. 122). Finalul ne oferă iarăşi un element autobiografic : soţia personajului principal din nuvelă (profesorul Petre Corbu) se cheamă ***Marioara :*** „Ce o să-i spuie Marioarei, cînd o vedea că i-a luat libretul ?... (ediţia de faţă, voi. I, p. 165). Pe un exemplar din ediţia a doua a ***Datoriilor uitate,*** din „Donaţia prof. univ. Octav Botez", exemplar păstrat la Biblioteca Facultăţii de Filologie din Iaşi, sub cota I 1803, la p. 103, în dreptul paragrafului citat mai sus, fratele scriitorului, criticul de la ***Viaţa românească,*** face următoarea adnotaţie : „prima soţie a lui Jean Bart".

Adnotările autografe aparţinînd lui Octav Botez oferă şi alte date preţioase privind interpretarea nuvelei lui Jean Bart şi unele asociaţii cu personaje din clasicii literaturii noastre. Dintre acestea cităm :

„Mitriţă, băiatul morarului, cu prinzătoarea de vrăbii", prietenul nedespărţit al viitorului profesor Petre Corbu (p. 14 — trimiterile se fac la ediţia din 1921, cea comentată de Octav Botez) — „Alecsandri : ***Porojan" ;***

La p. 19 — felul în care dascălul Arghir îşi vede feciorul întors de la studii — se trimite la Slavici : ***Budulea Taichii.***

La p. 31 — „hrisoavele" moşnenilor şi lungul şir de procese purtate cu boierul — se specifică „T. Şoimaru".

La p. 40 — obsesia serviciului, a slujbei la funcţionarul mărunt — se trimite la Cehov.

La p. 52, la funcţionarul „Stelică Hîncu de după o movilă de dosare", Octav Botez comentează : „Parcă e eroul lui Gogol"

La p. 58 se consemnează ..Pasiunea pentru autorii vechi".

La p. 77. ,.d. prefect *Arivescu"* — specifică ..nume simbolic".

La p. 104—105 : se subliniază contrastul între profesorul Petre Corbu „pomul scos din rădăcina lui şi răsădit aiurea" şi „Mitriţă, băietul lui Zamfir morarul, tovarăşul copilăriei lui", rămas în sat, deşi „ieşise cel dintîi la şcoala din sat..."

La p. 105 — „Dar conferinţa pe care o ţinuse odată la o serbare naţională : ***Patriotismul,*** lupta pentru moşia strămoşească..." Criticul de la ***Viaţa românească*** accentuiază prin întrebarea „Care moşie ?" etc.

Am citat cîteva din adnotările lui Octav Botez pe marginea nuvelei pentru caracterul lor întru totul obiectiv.

ÎN CUŞCA LEULUI

Apare în ***Viaţa*** românească, anul V (1910), nr. 11 (noiembrie), pp. 191—198.

Se tipăreşte în volum : ***In cuşca leului,*** Bucureşti, [1916], la „Alcalay & Co", în colecţia „Scriitori români", director A. Vlahuţă. publicaţie săptămînală, nr. 14, pp. 3—14, datată la sfîrşit : „1912" ; ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 109—126. datată la sfîrşit : „1912" : ***Datorii uitate.*** Ediţia Il-a. Carte premiată de Academia română, Iaşi, 1921, „Viaţa românească", pp. 111—128 ; ***Datorii uitate.*** Ediţia III-a. Carte premiată de Academia Română, Bucureşti [1928J, Editura literară a Casei Şcoalelor, pp. 85—99 : în ultimele două ediţii scrierea are indicat la fine : „Constanţa, 1912".

La includerea scrierii în volum, autorul aduce unele modificări neesenţiale, cu excepţia frazei finale care este complet schimbată. Astfel în loc de

„Menajeria a plecat în Moldova, iar regimentul la Constanţa. Deşi nu s-a făcut mutaţia reglementară, totuşi pe ziua de 2 mai — ziua plecării — casieriţa cea cu ochi strălucitori s-a ***detaşat.*** de la menajerie la regimentul al 2-lea de roşiori, ***însumîndu-se*** pe acea zi în escadronul al 3-lea de sub comanda căpitanului Hîncu".

cum era tipărit în ***Viaţa românească,*** apare :

..Regimentul a plecat la Constanţa, iar menajeria la Iaşi, însă fără casieriţa cea mică, **rotundă şi** vioaie, cu **ochii focoşi, prin** cari sclipeau uneori scînteieri de fosfor."

frază mai sugestivă şi mai realizată literar.

In cuşca leului este o scriere oarecum aparte în cadrul naraţiunilor lui Jean Bart. Inspirată în întregime din viaţa militară, ni se relatează, în primele pagini, asupra desfăşurării **unor** manevre combinate de forţare a Dunării de către ostaşi din cavalerie şi din Flotila **de** Dunăre, prilej şi pentru unele notaţii descriptive (ţărmul Dunării şi „cîmpia ce se întinde din jos de Brăila"), deşi prima parte a scrierii are menirea de **a** ne înfăţişa actul de curaj al unui marinar **care** se aruncă în apele Dunării pentru a salva un cal căzut de **pe** şlep. Fapta eroică **a** marinarului, felicitat din inimă de bătrînul general, stârneşte evocarea altor fapte pline **de** curaj, atribuite bineînţeles tot **militarilor din** regimentul respectiv, aureolate însă **de** un aer **de legendă, cum se întîmplă** cu cele atribuite căpitanului Hîncu **(vitejia pe cîmpul de luptă,** iar în viaţa **de** cazarmă **unele fapte cu iz anecdotic care ies din** comun : urcarea călare **pe scările cazarmei „Malmezon" şi cin**stirea unei ţuici „în cuşca leului" de la menajeria unui circ).

Procedeul aducerii în cadrul unei povestiri a alteia asupra căreia să se deplaseze accentul principal al scrierii este unul sadovenian. îl întîlnim rar şi în alte scrieri ale lui Jean Bart. dar fără a se ridica la sfătoşenia si realizarea artistică din epica lui Mihail Sadoveanu.

BĂDIŢA GÎLCA

Apare în ***Sămănătorul,*** an. I (1902), voi. II, nr. 29 (13 octombre), pp. 34—38, datată : „1902, Constanţa".

Reprodusă în ***Calendarul Românului pe anul comun... 1922,*** Caransebeş, anul XXXV (1921), **pp.** 106—110.

Se tipăreşte în volumele : ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele.*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", **pp.** 127—136 : ***Datorii uitate.*** Ediţia Il-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, 1921, „Viaţa românească", pp. 129—139 ; ***Datorii uitate.*** Ediţia III-a. Carte premiată de Academia Română, Bucureşti, [1928], Editura literară a Casei Şcoalelor, **pp.** 103—111 ; în cîteşitrele ediţiile scrierea poartă aceeaşi datare din periodic : „1902, Constanţa".

Bădiţa Gîlcă reprezintă singura colaborare a lui Jean Bart la revista ***Sămănătorul,*** colaborare datorită în cea mai mare parte prieteniei arătate de către unul din directorii revistei, A. Vlahuţă,. pe care tînărul ofiţer de marină îl cunoaşte în vara lui 1902 la. Constanţa. Referitor la felul în care l-a cunoscut pe Vlahuţă, Eugen Botez scria la 7 octombrie,, cu puţin înainte de apariţiai scrierii în ***Sămănătorul :*** „...ştii că vara asta a fost Vlahuţă pe aici şi a cerut să mă cunoască. Foarte încîntat, ne întâlneam mai în fiecare zi, a mîncat de mai multe ori la vapor şi eu la el. Am discutat multe cu el şi m-a rugat şi obligat să-i scriu la ***Sămănătorul,*** şi-am promis..." (scrisoare adresată fratelui său Octav Botez,, pe atunci student la Iaşi. Scrisoarea a fost tipărită de Gr. KF. Steţcu; în revista ***Ateneu,*** Bacău, anul IV (1967), nr. 9 (20 sept.), p. 2).

Lui Jean Bart nu-i era necunoscut nici St. O. Iosif, pe atunci redactor la ***Sămănătorul,*** întrucît „duiosul poet", într-o epistolă din 22 ian. 1903, îi scria lui Ion Adam:: „Dacă-ntîlneşti pe Jean Bart, te rog comunică-i salutările mele".

In ***Sămănătorul,*** scrierea apare imediat după poezia lui Coşbuc, ***Ştrengarul văilor.*** In acelaşi număr mai semnează Di AngheL. St. O. Iosif, Ilarie Chendi, Artur Stavri, Constanţa Hodoş.

Situaţia tragică în care ajung foştii luptători de la Plevna, Griviţa şi Smîrdan fusese înfăţişată încă din secolul trecut de V. Alecsandri. în ***Eroii de la Plevna,*** datată „Mlrceştv februar,. 1878", cel care scrisese cu puţin timp înainte ciclul „Ostaşii noştri" ***(Peneş Curcanul, Sergentul, Hora de la. Griviţa, Odă ostaşilor români*** etc), poetul naţional V. Alecsandri îşi exprima o. îndreptăţită indignare :

Ce-i astă sărăcime şi goală şi flămîndâ 7
Eroii de la Plevna !... Iată-i! Ah ! cine-ar crede ţ'
Le plînge chiar de milă tot omul care-i vede,
Şi eu plîng de ruşine... în ţara ospeţiei
Să văd cerînd pomană vitejii României !

Starea mizeră a ţăranului român care se distinsese pe cîmpuî de luptă, aducîndu-şi jertfa de sînge pentru neatârnarea patriei, este o temă predilectă în literatura de- la începutul secolului XX şi îndeosebi la scriitorii grupaţi în jurul ***Vieţii româneşti.*** I. I. Mironescu în ***Furtună veteranul*** (personaj real) pune în faţa forţelor represive la 1907 pe ostaşul care sunase atacul „la un suiş de deal... la şeptezeci şi şepte". Cel care scăpase de glonţul duşmarv cade secerat de gloanţele represiunii pentru că se ridicase să ceară pămînt şi drepturi.

în ***Bădiţa Gîlcă,*** scriitorul depăşeşte cadrul unei sincere şi sentimentale compătimiri.

în episodul în care se relatează cum Bădiţa Gîlcă, în războiul de la 1877, îl face scăpat — din milă — pe turcul Memet, luat prizonier, are unele corespondenţe în ***Santinela*** de Emil Gârleanu, ...schiţă din război" apărută mult mai tîrziu, în 1908.

DTJPA DOUĂZECI DE ANI

Apare în ***Viaţa românească,*** anul XI (1916), nr. ***1***—3 (ianuarie-martie), pp. 265—281.

Se tipăreşte în volumele : Datorii ***uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 269—311, datată la sfîrşit : „noiembrie, 1915" ; ***Datorii uitate.*** Ediţia Il-a. Carte premiată de Academia Română, Iaşi, 1921, „Viaţa românească", pp. 140—184 ; Datorii ***uitate.*** Ediţia IlI-a. Carte premiată de Academia Română, Bucureşti, [1928], Editura literară a Casei Şcoalelor, pp. 115—152 ; în ultimele două ediţii scrierea are la fine indicaţia : „Sulina, 1915".

Atît în periodic cît şi în cele trei ediţii nuvela poartă dedicaţia : „D-nei Armonica.G..."

Un plan-bruion rămas în manuscris demonstrează că iniţial nuvela ar fi avut altă desfăşurare şi chiar altă intrigă ceea ce ar fi apropiat-o mai mult de roman (scriitorul chiar intenţiona la început să facă din acest subiect un roman cu multe elemente autobiografice).

Dintr-o altă variantă rămasă în manuscris rezultă că scriitorul a încercat şi o redactare a acestei scrieri sub formă epistolară — în întregime sau numai parţial — spre aceasta ne îndrumă şi cele două titluri păstrate în frontispiciul unei file de manuscris : ***Două scrisori (femeieşti)*** şi ***Scrisori rupte (distruse)*** — acestea consemnate printre alte titluri.

în mod cert una dintre amplele scrisori urma să preceadă finalul, fapt demonstrat de o primă variantă a acestuia, păstrată în manuscris, din care cităm primele fraze :

..Cele din urmă rânduri abea le mai puteam <descifra> citi. •CNu mai vedeam ultimele rînduri.> Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuţi într-un fel de <ameţeală> amorţeală vagă Cşi nespus>, cumplit de dureroasă."

Acestui pasaj îi corespunde în textul definitiv :

„De la o vreme nici o vorbă nu mai puteam auzi, căci începu pe punte să sufle un vînt răutăcios. Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuţi, într-un fel de amorţire vagă, cumplit de dureroasă" (ediţia de faţă, voi. I, p. 200, rîndurile 23—26).

Ceea ce, într-o primă variantă, urma să i se dezvăluie eroului principal printr-o scrisoare trimisă de Geta Uimeanu „confidentului'' celor doi îndrăgostiţi, în forma definitivă a textului este comunicat prin viu grai de către Miluţă — într-o formă foarte mult concentrată. O aluzie la o asemenea scrisoare se face însă chiar aici :

„Ce rău îmi pare că nu e la mine scrisoarea aceea ca să vezi cîtă durere concentrată e în rîndurile acelea" (ediţia de faţă, voi. I, p. 199, rîndurile 32—33).

Pentru economia impusă de genul nuvelistic autorul a eliminat scrisoarea. Ea şi-ar fi găsit locul într-un roman intitulat ***După douăzeci de ani,*** probabil împreună cu altele, la care se iac aluzii în diversele variante — cele mai multe păstrate la vreo scriere de a lui Jean Bart.

Dovada că autorul acorda o importanţă deosebită acestei scrisori, care pregătea finalul şi „lămurea" destinele eroiior, reiese şi din faptul că însăşi scrisoarea se păstrează în manuscris în două variante, ambele adresate către „Bunul şi vechiul meu prietin". Reproducem varianta cea mai completă (ultima) atît pentru datele ce le oferă cît şi pentru valoarea literară :

„BUNUL ŞI VECHIUL MEU PRIETIN,

De două săptămîni — <de atunci> de cînd ai venit sâ mă vezi şi eu ţi-am închis uşa — mă zbucium într-o situaţie sufletească de nedescris. O datorie de conştiinţă, mustrarea de cuget pentru urîtul gest <^care> ce l-am făcut, teama de a fi rău judecată, -<felul cum voi fi judecată>, poate şi o (trebuinţă) nevoie de mărturisire pentru a găsi ^căutarea unei> uşurarea unui chin sufletesc toate (aceste gînduri) mi-au chinuit mintea pînă azi cînd m-am <îndemnat> hotărît a-ţi scrie aceste rînduri.

Voi fi oare pe deplin înţeleasă ? <Mi se va> (îmi vei scuza purtarea şi gestul (meu) la care desigur nu te aşteptai.)

îmi dau seama că sinceritatea mărturisirei mele <îţi va fi> poate să-ţi fie penibilă, <dar ştiu că mă vei ierta> totuşi vei <Cierta> scuza, mă simt datoare, trebuie, să mă justific, căci e singurul mijloc prin care pot să-mi recapăt şi trebuie să-mj caut liniştea şi să-mi <recapăt> regăsesc echilibrul sufletesc.

[Marginal:] Iartă-mă şi plînge-mă !

Necontenit acelaşi gînd mă chinuieşte : ce vei i'i crezînd despre mine, cum vei fi judecat gestul meu <Caşa de urfl> care poate fi luat ca un semn de urîtă ingratitudine.

De ce nu te-am primit ? <Pe d-ta vechiul nostru prietin ?> De ce te-am ocolit tocmai pe d-ta care, cum ai sosit, ai alergat să-ţi vezi vechii prietini ? <Mi se pare> Nu-i aşa că sunt vreo 22 de ani de cînd ne cunoaştem ?

Cum ai sosit în oraşul nostru, ai alergat cu bucurie să-ţi vezi <vechii prieteni> prietenii de altădată, vechile simpatii pe cari nu le-ai uitat încă. Cu aceeaşi inimă deschisă, cu aceleaşi bune intenţii frumoase <dar> şi vai !... ca şi altădată <[nu ştii> nici n-ai bănuit, n-ai înţeles răul pe care l-ai produs fără voinţa d-tale.

Ai redeschis o rană dureroasă care începuse a se cicatriza. Ai redeşteptat tot trecutul pe care voiam să-l uit, o lume întreagă de gînduri şi sentimente pe cari mă deprinsesem de mult a le îngropa în <mine> taină. Am fost aşa de tulburată încît am avut o adevărată criză de nervi. Mi-ar fi fost peste putinţă să te primesc.

Foarte tîrziu m-am putut reculege. Astăzi cînd mă simt <calmată> calmă pot reflecta în linişte. Trebuie să-ţi spun adevărul crud : ani de zile ţi-am purtat o pică ascunsă, dar în aşa fel <că> încît nu puteam să mă gîndesc la d-ta fără ca să nu mă simt iritată. Mă chinuia parcă un necaz, o <supărare> duşmănie <care> ce mă întărită atîta<ca> împotriva unui om ce mă urăşte, ce mi-a voit numai răul în toată viaţa (mea).

Mi se părea uneori că eşti singura cauză a <Cnenorocirilor mele> nefericirilor vieţei mele, că d-ta singur eşti de vină că n-am putut trăi aşa cum am visat. Iartă-mi cruzimea acestei măr-

turisiri. Dar tocmai nobleță sentimentelor d-tale îmi dă curajul de a spune în toată sinceritatea tot <ce-mi stă> ceea ce am pe inimă.

Ce ironie dureroasă !... să fii nevoit <ă ințepa> să amărăşti şi să înveninezi tocmai inima <de care eşti convins că e curată şi sinceră, aşa cum n-o s-o întîlnesc> bună şi curată de prieten adevărat, aşa cum se întîlneşte rar în ziua de azi.

Şi totuşi dacă ai cunoaşte bine adevărul, viaţa mea, totul, m-ai judeca şi m-ai ierta şi m-ai plînge, mi-ai da dreptate.

Nu spun că eşti cauza, eu sunt în primul loc vinovată, dar ai contribuit, ai fost amestecat în întîmplările vieţei mele. ai jucat un rol sincer, dar prost. Te-ai înşalat. Ai făcut un rău crezînd că faci bine. Cu mînele d-tale ai rupt <ţesâtura pînzei> vălul fericirii mele.

Nu trebuie să-ţi pară curios că-ţi fac aceste confidenţe. Ştii că femeile între ele nu pot să lege adevăratele prietenii. Apoi d-ta ai fost aşa de amestecat în întîmplările vieţei mele, încît ai o parte de răspundere de care nu te poţi descarcă.

De ce l-am luat pe omul acesta nu mă întreba. <[Noi fetele ne măritǎm...> De ce am trăit şi trăiesc ? asta poţi să mă întrebi.

Mîndria, demnitatea mea, mi-a spus că dacă el m-a uitat, eu să nu alerg după el. Voi avea tăria şi înălţimea resemnărei... Vai cum ne înşelăm noi singure şi ne pomenim...

Vechile legături de prietenie ce aveai cu bărbatul meu ţi-a dat (prilejul) ocazia de a cunoaşte nenorocitul nostru trai (nenorocita noastră căsnicie). Nu mai e nevoie ca să-ţi -^descriu pe bărbatu-meu, că îl cunoşti bine, înţelegi> arăt ce nepotrivire de firi, de caracter. E drept nu pot zice că am făcut o căsătorie din interes sau convenţie. Dar m-am măritat ca multe fete gîndindu-mă mai mult la rochia albă de bai... Cînd poezia s-a terminat şi am început partea reală a vieţei atunci am văzut... Mă-ntreb dacă l-am iubit vreodată pe acest om. O viaţă pierdută, sfărîmată, distrusă în fărămituri.

După doi ani de căsătorie, cînd am văzut unde merg, ce trebuia să fac ?

M-am hotărît să divorţez. Voiam să-mi recapăt libertatea...

Eram ferm hotărîtă, mi se părea că am destulă voinţă. Dar ca întotdeauna în asemenea ocazii se face gol în jurul femeii, care rămîne singură, fără sprijin, tără amici care s-o ajute. Nu

poţi să te razimi pe nime, cei care îţi arătau prietenie mai înainte acum îţi întorc spatele...

Am înfruntat desperarea părinţilor şi am plecat din casa bărbatului meu, avusesem grijă să-mi iau copilul, sub un pretext, şi să-1 trimit părinţilor mei.

[M-am reîntors. Am luat-o iar de la capăt.]

Eu care niciodată nu am ştiut ce face el în afară de casă, căci după morala d-voastre ştiam că lumea femeii e casa şi casa bărbatului e lumea. Cînd într-o bună zi, ducîndu-mă să achit nişte datorii, mi se prezintă la Bazarul francez, de unde tîrguiam de obicei, un cont de 500 lei — o mantilă cu peuri [sic !] şi un jupon de mătase. <întăi> Eram sigură că e o greşală la mijloc, pe cînd mi se arătă un registru ca să mă <asigur> încredinţez că e numele bărbatului meu. Văd scris şi o adresă străină unde fusese •^trimise> expediate articolele cumpărate.

Am cercetat şi m-am lămurit : era o veche cunoştinţă cu care reînnoise de curînd legăturile.

Eram <fermă> tare în hotărîrea mea, <credeam> simţeam că am destulă voinţă. Toate intervenirile au fost de prisos. Ţi-aduci aminte ce îţi răspundeam la toate stăruinţele ce le-ai făcut pe lîngă mine, ca să uit şi să mă împac. Iţi aduci aminte, erai faţă la scena care <am avut-o> mi-a făcut-o cu o zi înainte de a pleca din casă. Ştii cît de brutal şi cinic s-a purtat cu mine.

A doua zi n-am mai dat ochii cu el. Orice explicare era de prisos. I-am lăsat o scrisoare scurtă dar amară pe mesuţa de noapte ca s-o găsească cînd s-o întoarce noaptea de la club. M-am mutat la o prietenă a mea, colegă de pension.

Mi-am angajat advocat pentru ca să încep divorţul. Aveam dovezi materiale două scrisori găsite în buzunarele paltonului, erau de la o veche cunoştinţă cu care îşi reînnoise legăturile.

Dacă d-ta nu alcătuiai complotul cu părinţii mei care <îmi> adusese anume copilul şi-1 lăsase la barbatu-meu, întâlnirea aceea nenorocită pe care d-ta ai pus-o la cale, a fost momentul fatal a vieţei mele.

Dragostea şi răspunderea pentru copilul nostru m-a făcut să am numai o clipă de şovăială de care aţi ştiut să vă folosiţi.

Soarta mi-era hotărîtă. Am fost la o răspîntie a drumului vieţei mele. în loc să apuc spre drumul libertăţei m-am întors

iarăşi la jugul apăsător. Am fost slabă — omului slab îi trebuie un stâpîn.

Este numai un moment în viaţă cind trebuie să ai hotărîrea de a face pasul de ruptură care hotărăşte tot restul vieţei. Şi eu l-am avut, dar ai venit d-ta şi m-ai întors din drum. Dacă scapi acest moment s-a terminat. Vine bătrîneţa, nu mai poţi.

îngropată în oraşul acesta de provincie infect şi anost unde bărbaţii joacă la club [cărţi] iar femeile acasă, într-un viespar de intrigi şi cancanuri.

Ah ! De ce te-am ascultat atunci ? De ce m-am întors <Cîmpă-cat> ? Aveam zestre, puteam să dau lecţii... El mi-a cheltuit zestrea cu antreprize şi cărţi.

Bărbatul şi părinţii ţi-au mulţumit şi eu mi se pare — aşa mi se părea mie atunci — că d-tale îţi datoram fericirea... n-ai lăsat să se strice o casă... ce fericire !...

Ce înşălăciune, ne înşalam unii pe alţii, cu sau fără ştiinţă ?

Cui ai vrut să faci bine ? Mie ? Lui ? La amîndoi ? Ei bine, n-ai făcut nici o faptă bună, din contra.

Cu mîna d-tale ai prins cătuşele pe care eram aproape să le rup. M-am legat iarăşi în jugul pe care mă încercasem să-1 scutur.

Resemnare, resemnare !... O căsătorie rea e mai bună decît <'o> orice văduvie.

O ipocrizie... sublimă minciună convenţională, minoră, tipicul învechit.

A fost resemnare sau laşitate ?

In zbuciumul şi loviturile vieţei, sentimentele <se rod> se sleiesc, slăbesc, parcă se pierd mistuite, noi le îngropăm, în schimb ideile se înmulţesc şi se întăresc <^se hrănesc>, se coc. Pe cînd inima se închide, se împietreşte moartă, capul trăieşte şi lucrează încă pînă mai tîrziu.

De ce n-am avut curajul să păşesc pe calea ce soarta mi-o arăta, poate acolo aş fi găsit pacea, liniştea şi mulţumirea sufletească. Am căzut în cursa unei amăgiri.

Am fost veşnic în luptă cu lumea şi desigur eu am fost cea biruită, dar în lupta aceasta mi-am pierdut ce aveam şi arme şi bagaje, m-am predat...

Acum mi-ai trezit amintirea.

Dar focul, focul cel sfînt ?

Prin indiscreţia unei prietene am aflat că ai rupt scrisorile [venite din Italia], ai voit să omori acest amor de la început.

Cert, ştiu bine că suvenirul lui Pierre trăieşte întotdeauna în mine, încerc a mă convinge că n-a fost nici o crimă în cultul persistent, pentru că îmi aminteşte o crimă unică...

Remuşcare pentru acest suvenir neşters ? Nici o singu.-ă zi nu m-a abandonat... secret... sub calmul meu aparent de femeie şi mamă...

Ipocrizia conştiinţei. N-am încetat de a-l adora.

O rană arzătoare, durere acută... Cît am trăit aşteptîndu-I ? Fără a-l uita un moment.

Trecutul mă chinuieşte. Cu gîndul l-am urmărit...

Viaţa ne-a separat pentru ca niciodată să nu ne mai unească. Nu avem decît dreptul de a ne gîndi unul la altul cu remuşcări. cu tandreţă.

A putut el oare să mă uite pentru totdeauna 7 El a păstrat în suvenirea lui imagina unei femei de 25 de ani. Azi am 40. Ce necaz de a distinge în el vechea mea imagine, de a o înlocui cu imagina bătrînă de azi.

El nu s-a schimbat. Elegant, tînăr. Numai părul a aibit. Ah, cum aş fi voit să mă arunc la pieptul lui să-i spun la ureche : «Sunt eu. Te iubesc. Mă recunoşti ?» Deoparte îl observam. M-a fixat cîteva secunde...

Pe bărbatul meu care îl cunoşti destul de bine nu trebuie să ţi-1 mai descriu. Doar schimbările cari le-a '.suferit> timpul <Cşi vîrsta>. Violenţa şi toanele e drept că au mai scăzut <Csau> or eu m-am deprins cu ele. în schimb boalele, pasiunile, patimile au progresat defectele celelalte, au crescut cu vîrsta <^din ce în ce> diabetul şi reumatismul. Zgîrcenia şi jocul de cărţi au progresat mult.

<După> Deşi au trecut 23 de ani de căsnicie <şi tot> , el tot nu s-a împăcat cu ideea că o femeie — mai cu seamă femeia lui — poate cugeta, citi, înţelege şi judeca asemenea unui bărbat şi adesea mai bine chiar.

Ce alipire nepotrivită ! <Veşnic> •-într-o continuă ceartă mută, o luptă zilnică, istovitoare>. Doi oameni caii nici nu **S"** pot măcar stima şi forţaţi sâ trăiască alături, zilnic într-o luptă surdă <\şi de roadere>.

Jugul căsniciei... tirania bărbatului... veşnica şi banala plîn-•gere <mi se va răspunde> care provoacă zîmbete pe buzele celor cărora nu li-i dat să <ştie> simtă cît de dureros este amarul şi brutalul adevăr."

Intr-un alt manuscris al scriitorului (32 Iile) care reprezintă textul integral al unei variante a nuvelei, găsim consemnate pe prima pagină, în frontispiciu, mai multe titluri dintre care autorul urma să aleagă pe cel definitiv. Le enumerăm în ordinea din manuscris : ***Mărturisiri; Femeia sfîntă ; Două scrisori (femeieşti) ; Resemnare ; Regret; Scrisori rupte*** (distruse) ; O ***întîlnire ; După douăzeci de ani*** — acesta din urmă fiind ales ca cel mai semnificativ.

Varianta aceasta mult apropiată de textul definitiv al nuvelei — mai puţin în partea de început şi cea de la mijlocul scrierii — ne ajută să pătrundem mai mult în „laboratorul" scriitorului, ea numărîndu-se printre puţinele variante păstrate integral.

Filele 1—4 şi 18—22 sînt scoase de autor dintr-o variantă anterioară din care s-au păstrat doar cîteva pagini disparate. Aceasta o demonstrează atît textul pe care scriitorul a făcut modificări succesive, dar mai ales notele marginale — potrivit metodei sale de lucru, Jean Bart lăsa întotdeauna o treime din pagină albă în care revenea cu completări şi lecţiuni diferite. Din aceste file aflăm că iniţial eroina nuvelei ar fi urmat să se cheme în loc de Geta Ulmeanu : „Cartagena Sipeanu, o blondă, cu părul auriu şi ochi visători, albaştri <senini>, măritată c-un inginer (mai) bătrîn şi cartofor stricat. Era pentru el femeia sfîntă" (ms. fila 6).

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediţia de faţă, voi. I, p. 184, rîndurile 1—3.

Iar macedoneanul Miluţă, confidentul eroului principal (alias autorul), apare Miriuţă (ms. fila 1). Celelalte personaje rămîn aceleaşi : inginerul Cristea Ulmeanu — soţul Getei, bona ***Frau*** Berta. Legat însă de numele iniţial al eroinei, „Cartagena", apar cîteva porecle date confidentului de către tinerii ofiţeri, porecle care n-au fost păstrate în ultima formă a nuvelei : „Miriuţă Cartagenezul inofensiv", „Delenda Carthajo", „Delendum Cartagena" (cf. ms. 6 verso).

Ar fi ilustrativă înregistrai-ea tuturor variantelor la această scriere. Dar pentru că spaţiul nu ne permite, ne mărginim doar la consemnarea cîtorva fragmente spre a putea fi comparate cu textul definitiv, reprodus în ediţia de faţă :

,.Ce bucurie am simţit cînd, întorcîndu-mă pe vaporul care <_trebuia să coboare> cobora Dunărea, am dat cu ochii de Miriuţă. Cu ce mulţumire sufletească <l-am> ne-am strîns în braţe <pe vechiul meu prietin> ca doi vechi prietini. <Nu-l> Nu ne mai văzusem de vreo cîţiva ani. Cum de ne pierdusem <urma> urmele unul altuia ?

<Ţinîndu-ne de mînă> Mînă în mînă ca doi<copii> şcolari, ne uitam <acum> lung unul în faţa altuia. Ne măsurăm din ochi, ne cercetam trăsăturile cunoscute şi totuşi <atît de> schimbate, cutele adînci <cari se> adîncite<sub> <de> lăsate în urma degetelor aspre ale vremei.

Şi în timp ce clătinînd din cap ne (admiram) (observam) măsurăm unul altuia ***labele de gîscă*** care <prindeau, începeau> începuseră <la amîndoi> să ne încreţească pielea de la coada ochilor spre tîmple, acelaşi regret ne alunecă într-un suspin uşor deodată la amîndoi pe buze.

— <Aşa-i că-mbătrînim> Ce repede îmbătrînim... curînd... aşa mereu... mereu !... fără să ştim... pe nesimţite" (ms. fila 1).

(A se compara cu textul definitiv ai scrierii, în ediţia de faţă, voi. I, p. 180, rîndurile 1—14).

De cele mai multe ori revederea textului în vederea formei definitive are ca finalitate concentrarea şi cursivitatea. Pentru rîndurile 28—30 din textul definitiv, ediţia de faţă, voi. I, p. 182 găsim în variantă următorul text:

„Aşa că s-ar fi putut zice că forţele sentimentale se neutralizau una pe alta, ca să nu cadă. Şi poate tot această cauză îi răteza aripele <cuvîntului> -;'amorului> dragostei adevărate spre ţelul adevărat. îl împiedeca de a ajunge pînă la capăt şi rămîne la mijlocul drumului. Taina patimei fără ţel..." (ms. fila 5 verso).

Scriitorul a înlăturat şi beţia de epitete, manifestată in textul variantei. Astfel fraza : „O iubire curioasă, ciudată, candidă, duioasă, eterică" (ms. fila 7) este redusă ia : „O iubire ciudată, eterică" (ediţia de faţă, voi. I, p. 184, r. 7).

r

Alteori autorul renunţă la talouri reuşite, ia ..pasteluri" sugestive, ca cel de mai jos :

„Pustietatea bălţilor şi ostroavelor unde nu întîlneai ţipenie de om. Zile întregi fără să vezi un om. Bălţi, gîrle, rapiţă samanată, herghelii de cai, turme de porci, vite mai mult împresurate de apă, părea că ne găsim pe malurile Nigerului sau Congoului în Africa. Exploratorii Africei sau pionierii americani. Stam zile întregi, ne culcam afară sub polog de frica ţînţarilor. Vaporul ne aştepta. La cîteva zile ne duceam la oraş, cu faţa bronzată, cu dorinţa de a vedea şi a auzi lume, muzică, avizi de a gusta deliciile vieţei de oraş civilizat (la şantan), a bea bere, a veni în atingei-e cu civilizaţia, simţeam cum ne sălbăticim, ne întoarcem la omul primitiv, în sînul naturei sălbatice, omul nu lucrase nimic. Pescari bărboşi în lotcile negre îşi scot avutul. La ei mîncam des vestitul borş pescăresc şi crap la proţap" (ms. fila 2 verso).

„Descripţia" aceasta ar fi fost intercalată la începutul scrierii — în a patra pagină din ediţia princeps — (în ediţia de faţă, voi. I, p. 181, între rîndurile 36 şi 37). Este eliminată de scriitor atît pentru faptul că ar fi frînat relatarea faptelor, dar mai degrabă — credem noi — pentru că era mai aproape de un peisaj de deltă, decît cel din jurul Călăraşilor unde scriitorul mărturiseşte indirect că îşi plasează acţiunea nuvelei. Tabloul descriptiv se păstrează în acele file reluate din versiunea anterioară în care găsim menţionat chiar un „far" — un indiciu care — asociat peisajului citat mai sus — ne face să credem că iniţial autorul ar fi fost înclinat să ofere drept cadru de desfăşurare a nuvelei ***După douăzeci de ani,*** Sulina şi împrejurimile.

Autorul renunţă şi la următorul fragment care urma a fi inserat în continuarea tabloului de mai sus.

„Apariţia noastră — deodată 7 ofiţeri tineri — în acel oraş făcuse oarecare senzaţie.

în scurt timp începu vînătoarea după însurătoare... Cu vreo cîţiva ani înainte se făcuseră vreo două căsătorii cu ocazia trecerii escadrei prin acel port. Aşa că oferta era mare.

Noi umblam grămadă (în grup) în bandă, ne ţineam departe de lumea oraşului. Simţeam bine însă cum ochiade furişe, priviri lacome, ochi cercetători ne pîndeau de la fereşti, de prin balcoane.

La grădina publică, la cofetărie şi berărie cîteva fete nerăbdătoare nu-şi ascundeau necazul împotriva răului şi ifosului nostru. Una ne <numise> zicea cînd ne vedea trecînd în grup : <Vin sălbaticii !> Iar alta, pentru că umblam toţi în haine albe, de vară ne poreclise «Cerşetorii în haine albe».

Mai toţi, deprinşi a duce o viaţă publică, evitam cu teamă societatea, fugeam de viaţa intimă de familie. O frică, precauţiune, ne ţinea în gardă, frica de complicaţii cu fete de familii bune. La <o grădină>. la un varieteu infect ne lăsam banii şi sănătatea (ms. fii. 3 şi verso).

Subiectul nuvelei ***După douăzeci de ani*** (titlu întîlnit şi la Al. Dumas), într-un proiect iniţial, urrna să fie dezvoltat în roman, aşa cum declara autorul într-un interviu acordat în 1926 : „Bucăţile ***După douăzeci de ani*** şi ***Prinţesa Bibiţa*** erau de asemenea [ca şi ***Datorii uitate]*** două subiecte de roman, pe cari le-am dat concentrate în două nuvele" ***(însemnări şi amintiri, ed. cit.,*** p. 221).

Oricît s-ar refugia scriitorul în ficţiune, faptul trăit, amintirea, vine să-şi revendice locul aproape în toate scrierile lui Jean Bart, chiar dacă nu-i revine un loc preponderent ca în această După ***douăzeci de ani*** — una dintre cele mai realizate proze ale lui Jean Bart. Dar şi în această nuvelă totul este evocat prin prisma „amintirii", ***acţiunea se petrece in trecut,*** ca în majoritatea scrierilor lui Jean Bart în genul scurt al prozei.

Din primele pagini ni se relevă clementul autobiografic :

„Am legat cu el [cu Miluţă, unul din personajele principale ale nuvelei] o prietenie strînsă, pe cînd ne aflam îmbarcaţi pe acelaşi vas, lucrînd la harta Dunărei. Cîţiva ani i-am trecut trăind viaţa monotonă de mică garnizoană, prin porturile din susul Dunărei.

O vară întreagă am petrecut-o în portul C..." (ediţia de faţă, voi. I, p. 181).

Portul C... nu este altul decît Călăraşi, unde ofiţerul de marină a fost, pentru scurt timp, căpitan de port. Acţiunea nuvelei se petrece în acest port de la malul Dunării, ca şi acţiunea din ***Datorii uitate.***

Referirile la o călătorie în Scandinavia (ediţia de faţă, voi. I, p. 186) constituie de asemenea un element autobiografic.

Episodul erotic al tânărului ofiţer pare el însuşi un element de autobiografie, cu atît mai mult cu cît naraţiunea se desfăşoară la persoana întîi. Dedicaţia ,,D-nei Armonica G..." pare şi ea edificatoare în acest sens.

Iubirea se înfiripă în timpul unei călătorii pe vapor, ca şi iubirea Penelopei din ***Europolis.***

Numărîndu-se printre puţinele scrieri de mai largă respiraţie epică aparţinînd lui Jean Bart, nuvela prezintă şi o construcţie aparte. Naraţiunea propriu-zisă — evocarea episodului erotic — este prilejuită de revederea vechiului prieten reîntâlnit „după douăzeci de ani", în aceleaşi locuri unde s-a înfiripat iubirea din „prima tinereţă". în felul acesta atît începutul nuvelei cît şi finalul constituie mici „capitole" in care cele două personaje reflectează asupra celor petrecute în urmă cu două decenii : iubirea pentru „femeia sfîntă", Geta Ulmeanu — ceea ce constituie miezul nuvelei. Prin raportarea la prezent faptele evocate sînt învăluite într-o umbră nostalgică de duioşie, dovedind una din laturile scrisului lui Jean Bart — cea sentimentală.

r

PRINȚESA BIBITA

Cele şase scrieri incluse în volumul ***Prinţesa Bibiţa*** au fost elaborate intre 1919—1922. Data „1912", consemnată la finele „jurnalului de bord" ***In Gibraltar,*** indică, probabil, anul în care s-a întreprins călătoria (impresiile notate cu acest prilej au fost redactate însă mai tîrziu). Majoritatea pieselor din volum au apărut mai întîi în ***Viaţa românească*** (seria doua). ***Intr-o sîmbătă*** vede lumina tiparului în revista ***Cugetul românesc,*** iar ***Horaţiu Baltă — Documente omeneşti*** — în ***Însemnări literare,*** revistă ce precede reapariţia ***Vieţii româneşti.***

Materialul literar reflectă însă „fapte" petrecute mai înainte : acţiunea din ***Prinţesa Bibiţa*** — scrierea cea mai amplă şi care împrumută şi titlul volumului — se petrece în jurul anilor 1895 (la p. 216, ediţia de faţă, voi. I, v. aluziile la deschiderea canalului de la Kiel în 1895 şi la care a participat şi nava-şcoală bricul „Mircea", făcînd înconjurul Europei) ; ***Cu ruşii in Deltă. Hormuz Talek*** şi ***Cazul de la jarul Olinca. Note de drum pe apă*** evocă întîmplări din Sulina şi din Deltă petrecute în timpul primului război mondial.

Potrivit unei afirmaţii a autorului, întregul volum ar fi fost elaborat într-un timp foarte scurt : „Mulţi mi-au spus că din ***Prinţesa Bibiţa*** aş fi putut face un mare roman. Puţini ştiu că acest volum l-am scris într-o lună la Techirghiol, profitînd de un repaos la care mă obliga sănătatea" (I. Valerian, ***De vorbă cu Jean Bart,*** în ***Viaţa literară,*** anul I (1927), nr. 38 (19 februarie), p. 2). Credem că cele afirmate de Jean Bart se referă numai la nuvela ***Prinţesa Bibiţa,*** aşa cum ar lăsa să se înţeleagă chiar prima frază citată aici şi cum rezultă dintr-un alt interviu :

„Prințesa Bibița am scris-o într-o lună, la mare, după ce un an întreg mă chinuisem cu întrebarea : «Am sau nu am talent ?»" (Romulus Dianu : ***Cu Jean Bart (Eugen P. Botez) despre el și despre alții,*** în ***Rampa,*** anul XIV (1929), nr. 3379 (29 aprilie), p. 2).

Așa cum se menționează pe coperta interioară, volumul apare în 1923, la „Tip «Răsăritul», București", iar pe ultima copertă este consemnată : Editura „Viața românească", București. (La aceeași tipografie va apare în 1925 și volumul ***In Deltă,*** însă fără menționarea vreunei edituri.)

Ediția, format mic, 120 p., are o copertă ilustrată : un velier ; motivul marinăresc este îndreptățit, ***Prințesa Bibița*** relatînd fapte întîmplate în Sulina, iar ultima scriere ***In Gibraltar*** subintitulîndu-se „Dintr-un jurnal de bord".

Volumul a apărut în primele zile ale anului, întrucît la 17 ianuarie 1923 i se dedica în ***Adevărul*** prima recenzie (D. I. Suchianu : ***Jean Bart — „Prințesa Bibița"),*** ca la 1 februarie să fie recenzat de T. Teodorescu-Braniște în ***Aurora.*** Este anunțat la „apariții" și în primul număr al ***Vieții românești*** din acel an (ianuarie 1923). Aceeași revistă îl trece, pe coperta de la sfîrșit, printre cele mai noi apariții.

Apariția noului volum este consemnată și de ***Cugetul românesc,*** nr. 1 pe ianuarie 1926, la „Bibliografie" : „Jean Bart (Eug. P. Botez), ***Prințesa Bibița*** (nuvele) 20 lei, Edit. „Viața românească" (în revista condusă de Arghezi apăruse, în 1922, și una din scrierile cuprinse în volum : ***Intr-o sîmbăta).***

Deși redus ca întindere, volumul ***Prințesa Bibița*** s-a bucurat de o atenție deosebită din partea criticii literare : nu mai puțin de șase recenzii pînă la distingerea lui cu premiul „Eliade" și două recenzii după premiere. Mai mult, Mihai Ralea îi acordă un studiu special în ***Viața Românească*** (nr. 7, iulie 1923), reluat în volumul său ***Perspective,*** 1928.

Recenzenții — între care nume de prestigiu în critica literară a timpului — evidențiază în primul rînd conținutul volumului, relevînd fidelitatea autorului față de o tematică îmbrățișată încă de la primul volum — lumea apelor și a porturilor : „cinci nuvele bine alese și un fragment de «Jurnal de bord» ce poate fi privit ca o fericită complectare a operei trecute, formează noul volum, în care atmosfera portului și a mărei se păstrează, dovedind profunda dragoste a autorului pentru viața de apă, pe care a trăit-o și o simte încă în fiecare fibră" (R. C. : ***„Prințesa Bibița" de Jean Bart (Eugeniu P. Botez)*** în ***Viitorul,*** anul 14 (1923), nr. 4521 (5 aprilie), p. 1) ; la aceeași rubrică e recenzat și volumul lui Octav Botez : ***Pe marginea cărților).***

într-adevăr în cuprinsul ediției se strecoară doar două scrieri în care faptele se întîmplă „înăuntrul uscatului" : ***Intr-o sîmbăta*** și ***Horațiu Baltă.*** Prima are o pondere însemnată pentru definirea ca „scriitor moldovan" a lui Jean Bart, ca scriitor în opera căruia își face loc și o tematică a „tradiției". Chiar dacă nu e preponderentă, ea ne oferă o „cheie literară" — așa cum remarca Em. Bucuța — ne ajută să „înțelegem mai ușor de unde se țese, peste lucrul aspru al omului de apă, atmosfera de duioșie și tivul de azur pe zări și profiluri. Tremurul acesta mișcat și uneori arătînd spre alți evi poetici, nu-i emanație din subiect, ci în obîrșia scriitorului. încă un moldovan al tradiției, deși cu fața împietrită și ochiul de oțel, al omului care s-a juruit valurilor" (Em. B. [Emanoil Bucuța] : ***Prințesa Bibița,*** în ***Cugetul românesc,*** anul II (1923), nr. 3 (martie), p. 286).

într-o scurtă notă, nesemnată, apărută în ***Gîndirea,*** (anul III <1923), nr. 3—4 (mai), pp. 73—74), după ce se arată că prin noul volum „Jean Bart nu adaugă o «înnoire» scrisului său, cunoscut și iubit de lectorii credincioși ce-i așteaptă cărțile rare ca darurile unui zgîrcit", se remarcă locul aparte, „singuratic", ce-l ocupă scriitorul în literatură „de două decenii încoace". Nota aceasta atît de proprie scriitorului face ca noua ediție să constituie „pentru cititor două ceasuri de rară odihnire sufletească, asemeni acelor scurte rătăciri cu barca, pe mare potolită, nu prea departe de țărm, de unde te întorci cu plămînii aerisiți de briza sărată și cu gîndul calmat și împăcat cu tine însuți".

Se relevă îndeosebi faptul că scriitorul nu a alergat după o „glorie pripită", nu și-a însușit „azi o modă, mîine alta", ci și-a menținut stilul care-i este caracteristic, dînd dovadă de o „probitate literară" fără precedent, care-i stabilea în acel timp un loc de frunte în literatura română (D. I. Suchianu, în ***Adevărul,*** 17 ianuarie 1923), scriitorul posedînd toată arta nuvelei, „între Brătescu-Voinești și Sadoveanu, cei doi de frunte nuveliști ai zilei, d. Bart ocupă un loc perfect egal", deși vine cu scrieri de respirație mai scurtă : „dovedește în acest volum un frumos meșteșug al scrisului concentrat și pitoresc, rezumativ și variat în același timp" (T. Teodorescu-Braniște — ***Jean Bart : „Prințesa Bibița",*** în ***Aurora,*** 1 februarie 1923).

Aspectul variat şi pitoresc al scrierilor incluse in volum estc-remarcat şi de Izabela Sadoveanu într-o interesantă recenzie *(Adevărul,* 4 mai 1923), ceea ce face ca Jean Bart să fie ..unul din acei scriitori cari cu greu ar putea fi siliţi să intre în vreuna din căsuţele rigide ale criticei cu sistem".

O recenzie asupra volumului întîlnim şi într-o revistă transilvăneană în care recenzentul. Ion Gane, pe lîngă „umorul sănătos şi discret" şi „stilul limpede", remarca : „în timpurile acestea în care suntem aproape sufocaţi de manierismul literar *en vogue,* cetind volumul d-lui Jean Bart, ne simţim pentru un moment înseninaţi şi răcoriţi, ca şi cum ne-ar fi atins pe obraz boarea umedă şi binefăcătoare a mării" *(Cele trei Crişuri.* anul IV (1923), nr. 11—12 (noiembrie-decembrie), p. 180).

Tonului elogios din majoritatea recenziilor care fac din apariţia cărţii aproape un eveniment literar, i se adaogă decernarea premiului „Eliade Rădulescu" (5.000 lei — cel mai mare premiu al anului), în şedinţa solemnă din 8 iunie 1923, ca urmare a raportului pentru premiere susţinut de Ion Bianu, acela care susţinuse în 1903 şi premierea *Jurnalului de bord* apărut in 1901.

Raportorul face o paralelă între volumul de atunci şi cel prezentat acum pentru premiere, arătînd direcţiile în care a evoluat talentul scriitorului :

„Am avut atunci bucuria de a fi raportor asupra elegantului, volumaş care aducea în literatura noastră un element nou : viaţa pe mare cu aspectele şi emoţiile ei."

„Dădusem raportului de atunci *(Anale, XXV,* pp. 444—451) o dezvoltare mai mare decît este obiceiul, din cauza marilor calităţi cu cari era înzestrată scrierea întîiului nostru scriitor de literatură maritimă."

„In bună parte speranţa de acum două decenii s-a împlinit. Talentul ofiţeraşului s-a maturizat de la sine. Calităţile fluide atunci s-au consolidat. Contururile vagi ale descrierilor de ţări şi localităţi au cîştigat atât de mult în preciziune încît din cuvintele cari le descriu le vezi ca într-un film fotografic. Mai mult încă s-au cristalizat caracterele personajelor cari ne trec pe dinainte" *(Anale,* Tomul XLIII, Şedinţele din 1922—1923, „Cultura Naţională", Bucureşti, 1923, p. 164).

Desigur noul volum ne oferă pagini de literatură care nu de puţine ori se ridică deasupra multora din scrierile incluse în volumele precedente *(Jurnal de bord* şi *Datorii uitate),* luat însă în întregime el este destul de fragil şi în ansamblul ediţiilor scriitorului ocupă un loc modest, cu certitudine după cele două ediţii anterioare. La distingerea volumului cu premiul „Eliade Rădulescu" a contribuit în bună măsură şi faptul că autorul fusese ales, cu un an înainte, membru corespondent al Academiei Române, în urma raportului prezentat de Mihail Sadoveanu în şedinţa din 8 iunie 1922, cînd Eugeniu Botez a primit 22 voturi pentru din 22 de votanţi.

O uşoară notă de reproş faţă de numărul redus al scrierilor lui Jean Bart se desprinde chiar din raportul lui Bianu care menţionează în final :

„Mult nu a mai scris dl. Botez [din 1903, cînd a fost premiat *Jurnahd de bord],* acum comandor în viaţa civilă pe uscat, dar cît a scris este o contribuţie de un deosebit preţ adăugată la literatura noastră în proză. Acest merit i l-a recunoscut Academia chiar în anul trecut, cînd şi I-a apropiat alegîndu-1 membru corespondent. Este deci natural ca scrierile dînsului să fie totdeauna vrednice de premiere" *(Anale, voi. cit.,* p. 164).

Volumul lui Jean Bart şi *Scrisorile unui răzeş* de Cezar Petrescu (acestuia din urmă i s-a acordat cea mai mare parte din premiul „Constantinide" — 3.000 lei) constituie singurele lucrări în proză premiate în 1923 de Academia Română.

în acelaşi an 1923 — sau mai de grabă în anul următor — volumul a fost decernat cu un premiu şi din partea Ministerului Artelor, întrucît pe ultima copertă a ediţiei *In Deltă, 1925,* la rubrica „De acelaşi autor" stă consemnat: *„Prinţesa Bibiţa* (carte premiată de Academie şi de Ministerul Artelor)".

PRINŢESA BIBIŢA

Apare în *Viaţa românească,* anul XIV (1922), nr. 9 (septembrie), pp. 321—333.

Se tipăreşte în volumul *Prinţesa Bibiţa,* Bucureşti, 1923, Editura „Viaţa românească", Tipografia „Răsăritul", pp. 5—32, datată la fine : „Sulina, 1916".

r

Ca şi nuvelele ***Datorii uitate*** şi ***După douăzeci de ani, Prinţesa Bibiţa*** era menită iniţial să constituie subiectul unui roman, proiect abandonat de scriitor — cum s-a întîmplat şi în cazul celor două scrieri menţionate mai sus.

Nuvela a fost scrisă în vara anului 1922, la Techirghiol. unde scriitorul îşi petrecea concediul, avînd a se îngriji aici de propria-i sănătate şi de „coloniile de copii" patronate de Asistenţa Socială al cărei prim director general era însuşi comandorul în rezervă Eugeniu Botez. Din Techirghiol îi scria, la 24 iulie 1922, soţiei sale Mania, aflată la Balcic: „M-am pus să. scriu. ***Bibiţa*** e aproape gata. însă tot nu lucrez cum credeam, din cauză că trebuie să stau mai mult culcat" (scrisoare inedită,, păstrată la Muzeul Literaturii Române, ms. nr. 15148).

Deşi reiese clar — în primul rînd din mărturiile autorului — că nuvela a fost definitivată în acelaşi an în care îşi făcea apariţia în ***Viaţa românească,*** la includerea ei în volum scrierea poartă la sfîrşit menţiunea „Sulina, 1916". Această dată vrea să marcheze — în intenţia lui Jean Bart — anul primelor „bruioane" dedicate acestui subiect. Şi într-adevăr printre manuscrisele păstrate la Muzeul Literaturii Române întîlnim mai multe versiuni succesive ale nuvelei pînă a fi adusă la forma sub care o cunoaştem astăzi. O variantă consemnată într-un caiet — se pare-cea mai veche — se intitulează O ***farsă din tinereţă, o*** parte din personaje avînd nume schimbate: astfel, unul din personaje se numea Urania — în loc de Luluca Luludi, iar pentru „Radu Solitaru" întîlnim „Silică Solitaru". Alte două variante-bruion poartă, titlul de: ***Prinţesa Bibiţa Luludi*** — O farsă — şi respectiv ***Bibiţa Garoflides.*** Chiar forma definitivă se intitula iniţial astfel: prima pagină păstrează şterse ulterior de autor: ***Muta din Porţiei şi Oarba din Sorrento*** şi ***Prinţesa Bibiţa Garoflides,*** ca, în sfîrşit, să rămînă titlul definitiv ***Prinţesa Bibiţa.***

într-un alt caiet de „subiecte" care poartă pe copertă — scris de mîna autorului — „Locot. Eug. Botez: ***Literatură"*** (Muzeul Literaturii Române, Ms, 15139), întîlnim două bruioane care povestesc fapte ce urmau a fi incluse în nuvelă. La p. 17, sub titlul ***Oarba din Sorrento :***

„D-ra Catargian. Cine e mama? Una din cele 7 tiroleze sosite cu o capelă de dame la Sulina. Ofense: toate cucoane blonde într-o lume de brunete grecoaice. Are atârnată în cui ghitara-

Fata e muzicantă. Se mărită cu un armator bogat. Pleacă la Paris. îl ruinează. îl părăseş^e. Cîntă la Odesa, la Niţa [Nisa] etc.

Vine în ţară şi îl vede pe Fofonel Sion cu care tratase amorul în tinereţă, la Sulina. Nu s-au luat, că erau calici.

Sion, însurat, cu copii. ***Madame*** Sion zice: «Să uita aşa la Fofonel, că credeam că acuma mi-l ia...»"

Iar la p. 19, scris în creion şi tăiat ulterior de autor, găsim: „Pe cheu, în faţa vaporului nostru, era o casă de lemn cu 2 rînduri. Jos era o agenţie (sau consulat), sus şedea o cucoană bătrînă, văduva unui consul grec, avea o fată bătrînă. Sau jos sta o fată frumoasă, corcitură italo-grecească, era foarte mioapă şi bună muzicantă, o poreclisem ***Oarba din Sorrento.***

Ieşeau amîndouă la plimbare pe dig, pînă la far.

Pe cea urîtă o poreclisem Barbara Ubrecht ***(Muta din Porţiei şi Oarba din Sorrento)."***

Prinţesa Bibiţa, nuvela cea mai apreciată de critica literară, este şi scrierea pentru care autorul ne-a lăsat cele mai numeroase bruioane şi variante. Am menţionat şi mai înainte, în treacăt şi rezumativ, cîteva dintre ele. Din toate se degajă atmosfera de colţ oriental îngemănată cu viaţa de port maritim. într-o variantă — se pare, cea dintîi — care deşi are aceeaşi eroină, Bibiţa Garoflide, acţiunea se petrece în Cornul-de-Aur, pe malul Bosforului, într-un peisaj luxuriant, la Buiukdere, unde un vapor românesc este silit să acosteze, întrucît cu o zi înainte se închiseseră Dardanelele — se pare că, potrivit acţiunii din varianta păstrată, ne aflăm cu puţin înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Reproducem în întregime cele trei file din varianta păstrată şi intitulată O farsă. ***Intr-o seară la Buiukdere,*** atît pentru datele ce ni le oferă cu privire la nuvelă cît şi pentru valoarea literară a variantei însăşi :

O FARSA. INTR-O SEARA LA BUIUKDERE

— Hotărît, turcii ne fac mizerii! şi comandantul supărat foc <smucind cu amîndouă mîinile> învîrti cu furie mînerele telegrafului de la maşină, şi indicatorul se opri brusc zbîrnîind <răguşit> ascuţit pe sectorul cadranului foarte încet:

Pe malul din stînga, în dreptul unei cazarme, [pe] platoul de la Buiukdere, la catargul căpităniei, trei steguleţe colorate se

înălţară unul după altul fluturind în vînt. <Caut în> Răsfoiesc grăbit în ceaslovul ***Codului internaţional de semnale :*** ***„Bara închisă, nu puteţi*** <ieşi din> ***părăsi portul!"***

— Atenţiune la cîrmă — banda babord ! şi o straşnică înjurătură nautică scăpă printre dinţii comandantului.

— Stop ! Gata de ancorat!

Spiţele cîrmei joacă în minele pilotului şi vaporul abate brusc la stînga, intrăm cu viteza rămasă în adăpostul băii Buiukdere.

N-avem ce face. Trebuie să ne supunem. Ancorăm aproape de mal în <dreptul> faţa <unui şir de> unei vile cochete îmbrăcată în verdeaţă de <iederă> glicină <la umbra unor platani bătrîni>, după <un şir^> o perdea misterioasă de platani (bătrîni) stufoşi.

— Pilotul şi secundul să <plece imediat> iasă numaidecît la mal şi să ceară lămuriri <^de ce nu ne lasă>. Să-i spună Turcului răspicat că anunţăm imediat legaţia română pentru că ne-a oprit din drum.

Şi comandantul începu să urmărească cu binoclu mişcările de pe mal.

— „Puiul" la apă ! se auzi comanda secundului la pupa vasului. Un scîrţîit de macarale şi cea mai mică barcă a bordului căzu bufnind cu fundul lat pe faţa apei calme.

De sus, de pe comandă, urmăream mersul bărcei spre mal către grupul de ofiţeri turci, strînşi în jurul catargului de semnale.

Comandantul, cu binoclu în dreptul ochilor, îşi alese un alt punct către care îşi <aţinti> pironi privirea. îl observai mirat. Căta ţintă spre balconul vilei din faţă. Se apleca spre balustradă şi, <scoţîndu-şi şapca> descoperindu-se. salută graţios învîrtind şapca de cîteva ori în sus. Fruntea i se descreţise şi un <^surîs> zîmbet duios îi îndulci privirea pînă atunci aşa de încruntată. Din balcon i se răspunse prin o fluturare de batistă ; cîtva timp se văzu ca un fulg alb ce <tremura>, să zări în draperiile de verdeaţă care acopereau misterios balconul vilei.

— Ei, dar ai prieteni şi <pe aici> prin partea locului ?

— Desigur. Asta e vila <„Garoflide"> „Mon Caprice" a familiei Garoflide.

Cu binoclu se putea distinge bine. în balcon, un bust de femeie într-o haină albastră, iar în uşă să zărea forma corpului (trupul) unei femei în negru.

— Sunt <Cnişte> două cunoştinţe vechi din <prima tinereţă> <vremea> primii ani ai tinereţei. Cea în albastru e o văduvă a unui consul grec de la Sulina, Pompi, Olimpia Agopiade, iar cea în negru <[e> vară-sa, o fată bătrînă şi nenorocită, Bibiţa Garoflide, Prinţesa Bibiţa cum îi spuneam noi. A ! ce existenţă (ciudată) <nenorocită> ! Ce viaţă curioasă, ce destin. Un adevărat roman <Csentimental> de senzaţie e viaţa ei.

„Puiul" se întoarse la bord. Secundul şi pilotul urcară scările puntei de comandă.

— Nu putem ieşi din Bosfor, pentru că flota turcă face exerciţii de tir în gura canalului -<trebuie să>, spuse secundul flegmatic.

Pilotul, un levantin <zîmbitor>. <lcu zîmbetul veşnic pe buze> iscoditor, se apropie vorbind în şoaptă :

— Am aflat eu cum stă chestia : a fost oprit un vapor mare de pasageri, cu pavilion francez, „Sudan" din compania „Messagerie Maritime", cică ducea <o mare cantitate de aur franţuzesc> muniţii în Rusia pentru război. Nemţii vor să-i facă inspecţie, nu vor să-1 lase să plece, şi de formă trebuie să ne ţie şi pe noi cu care nu au nimic. Ce să facă şi bieţii turci, parcă ei comandă, acum îi joacă nemţii cum vor. Vapoarele româneşti erau cele mai protejate, dar acum ce pot face ei. Iacă acum 10 zile, cînd s-a[u] închis Dardanelele, cei din Stambul nu ştiau nimic. Generalu neamţ singur a dat ordin.

Ne-am resemnat. Trebuie să rămînem aci <pînă mîni dimineaţă> la ancoră pînă a doua zi.

îmi tîrîi un scaun lung de bord şi mă <aşez> -<lungesc> întind cu lenevie pe pînză de <corabie> vele, aspră şi răcoroasă. De sus, de pe puntea de comandă, privesc în zare, printre gene, cu ochii pe jumătate închişi.

[Adăugat marginal :] Marea calmă apărea imobilă şi infinită. Pîlnia Bosforului dinspre Marea Neagră se umple de nori de fum. Balauri negri...

Departe, în lumina <roşiatică> purpurie a asfinţitului printre vîrfurile grupelor de chiparoşi negri <ce străjuiesc>, straje <Cneclintite> mute a cimitirelor turceşti, de pe dulcile coline fermecătoare (înverzite) ale Bosforului, luceşte (în zare) ieşind din sînul mărei şi înălţîndu-se <Cîntr-un> în giganticul amfiteatru al Cornului-de-Aur <Cmăreţul (magicul) oraş cosmopolit> splendida aşezare a aceleiaşi veşnice şi magice Babilonii (aceeaşi cu diferite nume : ***Cetatea sfîntă*** <zidită> a lui Claudius, Constantin I, capitala creştină a Imperiului de Răsărit. Bizanţul aurit al Comnenilor şi Paleologilor, „oraşul păzit de Dumnezeu", Stambulul roşu al padişahului lumii musulmane, cheia Orientului, Ţarigradul visat de slavii Nordului, mărul discordiei în politica mondială contemporană.

•<Din> în depărtare nu se disting nici forme, nici culori., jos o masă confuză <Cpalpită> • învălită într-o pinză diafană <care se înalţă> sus, <Cpe cerul vioriu (violet)> pe un cer de safir se desemnează <conturul> clar <liniile poleite ale moscheelor, crenelele seraiului> cupole aurite şi vîrfurile ascuţite ale minaretelor ca nişte lăncii înfipte în pămînt.

[Adăugat marginal .] Lumina nuanţată cu atîta bogăţie şi delicateţă ; reflecte de incendiu <Cpe> ferestrele din Scutari.

Pămîntul acesta <'închegat de atîta sînge> care a supt atîta. sînge (omenesc), cu amestecul lui ciudat de rase şi religii -"cu un furnicar> cu agitarea acelui furnicar omenesc de interese, de patimi şi intrigi, apare la distanţă aşa de mut şi calm Cea tablou> <asemeni unei picturi în ulei sub lumină> ca un tablou în ulei pictat <în> sub lumina dulce a unui calm asfinţit de soare.

[Adăugat marginal :] Atmosfera caldă, dulce şi colorată ia (culori) tonuri metalice : gazonul verde al peluzelor ; colinele în etaj , curbele graţioase a băilor cu satele. O armonie în varietate. Puritatea aerului. A.erul purificat de vîntul dinspre mare şi îmbălsămat de adierea pinilor.

într-un astfel de cadru intenţiona scriitorul să plaseze acţiunea nuvelei. în forma definitivă peisajul exotic este înlocuit cu unul autohton — un peisaj specific Sulinei, aşa cum se menţionează într-un alt bruion rămas de la autor : „O farsă — nuvelă-marină, subiect de la Sulina".

Pe marginea nuvelei ***Prinţesa Bibiţa,*** fratele scriitorului, Octav Botez, criticul de la ***Viaţa românească,*** îi scria lui Jean Bart la „6 septembrie 1922" : ***„Prinţesa Bibiţa*** e una din cele mai bune nuvele ale tale. E o bucată plină de viaţă, poezie şi umor. Personajele trăiesc şi sfîrşitul îţi lasă o intensă emoţie! Ar putea figura cu cinste în orice literatură europeană şi poate fi pusă alături de unele nuvele de Maupassant. Defecte nu are, decît cîteva neglijenţe, de stil, care pot fi uşor reparate. Ea a plăcut cu deosebire lui Ibrăileanu, atît de dificil în materie" (scrisoare inedită, păstrată la Muzeul Literaturii Române, ms. nr. 15133. expusă la panoul Jean Bart din expoziţia permanentă).

Cinci ani mai tîrziu, într-o scrisoare trimisă din Cluj, scriitorul Victor Papilian considera pe Jean Bart autorul „celei mai frumoase nuvele scrise în literatura noastră. ***Prinţesa Bibiţa"*** (scrisoare inedită, datată „Cluj, 16 VI 1927").

ÎNTR-O SÎMBĂTA

Apare în ***Cugetul românesc,*** 1922, nr. 2 (martie), pp. 148—152.

Se tipăreşte în volumul ***Prinţesa Bibiţa,*** Bucureşti, 1923, Editura „Viaţa românească", Tipografia „Răsăritul", pp. 33—41, datată la sfîrşit : „Mînăstirea Agapia, 1921".

Scrierea a apărut şi în nr. 2 din 1926, al primei reviste ***Braille*** (în româneşte).

La Muzeul Literaturii Române, în caietul manuscris nr. 15139, la paginile 34—44, se pătrează prima variantă a acestei proze. Comparaţia dezvăluie migala şi efortul scriitorului — încununat de succes — în definitivarea scrierii.

Povestirea e scrisă la Agapia, unde scriitorul venea adesea vara, în compania lui Ibrăileanu şi a altor reprezentanţi ai Viefii ***româneşti.***

Într-o recenzie se semnala pe marginea acestei scrieri : „...Dar uneori d. Jean Bart îşi aduce aminte că e moldovean, şi atunci ne

redă schițe frumoase, ca ***Intr-o simbătă,*** în care evocă trecutul atît de glorios al Moldovei" (Ion Gane : ***„Prințesa Bibița" de Jean Bart*** în CeZe ***trei Crişuri,*** an. IV (1923), nr. 11—12 (noiembrie-decembrie), p. 180).

Scrierea are un farmec aparte, atît prin creionarea personajului central Iordachi Brănel („zugrăvit şi povestit în acelaşi timp"), cît şi prin excelentul tablou din final, care dovedeşte că Jean Bart posedă şi „însuşiri de pricepere a naturei mai puțin... acvatice".

HORAȚIU BALTA
Documente omeneşti

Apare în ***Însemnări literare,*** anul I (1919), nr. 38 (2 noiembrie), pp. 1—7.

Reprodusă în ***Bucovina,*** anul I (1919), nr. 187 (10 noiembrie), p. 1 ; nr. 188 (12 noiembrie), p. 1 ; nr. 189 (14 noiembrie), p. 1.

Se tipăreşte în volum : ***Prințesa Bibița,*** Bucureşti, 1923, Editura „Viața românească", Tipografia „Răsăritul", pp. 59—73, datată la sfîrşit : „Galați, 1919".

Se numără printre puținele bucăți la care s-a păstrat manuscrisul integral, deşi într-o formă puțin diferită de textul tipărit în revistă şi în volum. Pentru numele personajului principal, Horațiu, întîlnim încă din prima pagină mai multe onomastice propuse de autor : Farmachi, Bălteanu, Andrieş, Baltă, Bîrzu. Dintre acestea autorul oprindu-se, în cele din urmă, la Horațiu Baltă — ca cel mai sugestiv pentru ceea ce trebuia să însemneze personajul respectiv.

Modificări mai vizibile întîlnim doar la primele fragmente.

în rest, față de cele 8 file de manuscris, format mare, scrise pe ambele părți, textul definitiv prezintă în esență doar deosebiri de ordin stilistic : scriitorul şi-a revăzut atent scrierea înainte de a o încredința tiparului, dîndu-i mai multă cursivitate.

Păstrîndu-şi subtitlul de ***Documente omeneşti,*** aşa cum apăruseră multe din scrierile autorului în ***Viața Românească,*** scrierea,

desprinsă parcă dintr-o galerie de „oameni şi locuri" sau „oameni şi vremuri" din veacul trecut, creionează un tip original întîlnit aievea în vremea „copilăriei autorului, într-un oraş de provincie", după cum se consemnează încă din primele rînduri ale scrierii. (Oraşul de provincie pare a fi Tg.-Ocna, unde Eugeniu Botez şi-a petrecut adesea, la bunicii dinspre mamă, vacanțele de elev.)

Tipul boierului scăpătat, fiindcă îşi tocase şi bruma de moştenire la Paris, dar păstrîndu-şi fumurile nobiliare este destul de frecvent în literatura timpului. La Jean Bart însă îmbracă o haină originală ce ține în oarecare măsură şi de anecdotic. Boierul, holtei tomnatic, are o singură ocupație, „fabricarea" de necrologuri într-un ziar pe care îl conduce personal şi mai are „obligația", asumată personal, de a fi prezent, zi de zi, la oră fixă, ca invitat la masă, la patrusprezece familii din oraş — prin rotație. Tot de anecdotă ține şi episodul din compartimentul de tren, ca şi inversarea materialelor din ziarul ***Zimbrul Moldovei-de-Sus,*** ceea ce face ca necrologul închinat unui „stîlp al oraşului" să apară într-o manieră ce scandalizează întreaga urbe — aceasta pentru simplu fapt că paginatorul a pus în continuarea necrologului o pagină dintr-un articol polemic. Dincolo de aceste pasaje anecdotic-umoristice ne este înfățişată atmosfera specifică tîrgului mărunt, caracteristică oraşului patriarhal — „locul unde nu se întîmplă nimic" — ceea ce face din ***Horațiu Baltă*** o scriere demnă de luat în seamă.

Asemenea tipuri din „vremuri apuse" se întîlnesc rar in scrierile lui Jean Bart. Menționăm pe Iordachi Brănel din ***Intr-o simbătă,*** scriere inclusă în acelaşi volum împreună cu ***Horațiu Baltă.***

Dar în caietele de „subiecte" rămase de la scriitor, găsim cîteva bruioane din care reiese că autorul avea în proiect şi chiar creionase sumar asemenea personaje din viața de provincie. Astfel în caietul păstrat la Muzeul Literaturii Române sub nr. 15139, caiet pe a cărui copertă stă scris „Locot. Eug. Botez — ***Literatură",*** găsim două „subiecte" pe care le reproducem aici :

„Un bătrîn profesor, pensionar, la Tg.-Neamț, în fiecare zi face plimbarea de cîteva ore pe şosea, singur, pînă la pod unde loveşte de trei ori şi se întoarce. Ca să nu-l apuce cineva la vorbă ia în drum cîte o piatră cu piciorul şi o poartă aşa pînă la pod" (ms. 15139, p. 9)

In al doilea caz avem de-a face cu proiectul unei scrieri mai .ample, poate chiar un roman, întrucît găsim menţiunea „începutul" (deci primul capitol) :

ÎNCEPUTUL

Viaţa de provincie ; la Tg.-Neamţ, Tg.-Ocna, sta o familie : tata pensionar, fost director de şcoală primară sau aşa ceva. A -.strîns ceva parale, se ocupă cu păduri, fereștraie, moară, etc. Viaţa patriarhală în pomete. Un tînăr, profesor doctor, vine vara, se amorezează de fata directorului care e muzicantă, a făcut şi ^şcoala de lucru.

Tipuri; Directorul, fost primar, om corect, la pensie, care în fiecare zi îşi face plimbarea şi împinge cu piciorul o piatră tot drumul (a se urmări cele citate mai sus, *n.n.).*

Tipul *naţionalistului* Codreanu care şi-a botezat copilul în Bistriţa de vreo 20 de ori.

Ţiganul bătrîn, vizitiu, cu «un galbăn oca de ţigan» (această frază a fost ştearsă de autor — personajul a fost înfăţişat în scrierea *într-o simbătă,* n.n.).

Advocat cu cilindru, în negru, dl. Căciulă-Mare (un personaj cu acelaşi nume — tot avocat de meserie — apare şi în romanul *Europolis,* n.n.).

Un tip de funcţionar mic, [altul] de profesoară de menaj în provincie, cum toţi doresc capitala..." (ms. 15139, p. 32).

Un tip de boier de altădată avea în vedere şi bruionul .următor :

„Lascăr Sion, boier moldovean, vrea să ajungă prefect de Vaslui. lesă calare. Mărită fetele. Băieţii cu situaţie.

El are o moştenire, pleacă la Monte-Carlo. Joacă, îşi face •cheful."

Nu este exclus ca şi în emisiunea de la radio, ţinută pe 30 mai 1930 şi intitulată *Un tip de boier moldovean,* „eroul" să fi făcut parte din categoria de personaje menţionate mai sus — dacă nu va fi fost cumva chiar Horaţiu Baltă (în arhiva Radio nu se păstrează manuscrisul).

IN GIBRALTAR

Dintr-un jurnal de bord

Apare în Viafa *românească,* anul XIV (1922), nr. 5 (mai), pp. 161—170, cu subtitlul „Jurnal de bord".

Se tipăreşte în volumul *Prinţesa Bibiţa,* 1923, Editura „Viaţa românească", Tipografia „Răsăritul", pp. 97—119, cu subtitlul uşor schimbat *„Dintr-un jurnal de bord"* şi cu menţiunea la sfîrşitul scrierii : „Gibraltar, 1912".

Este reprodusă, în întregime, în volumul *Pe drumuri de apă,* Bucureşti, [1931], „Universala Alcalay" „Biblioteca pentru toţi", nr. 1266, pp. 3—26, cu menţiunea : „Din volumul *Prinţesa Bibiţa".* In această antologie se înlătură subtitlul : *Dintr-un jurnal de bord.*

în Gibraltar constituie de fapt al treilea „jurnal de bord" al lui Jean Bart (primul, intitulat ca atare, apăruse în volum în 1901, iar cel de al doilea fusese inclus în ediţia doua a *Jurnalului de bord* din 1916).

Datarea „Gibraltar 1912" de la finele jurnalului ne face să credem că se relatează o călătorie întreprinsă aici în acest an. „Coloanele lui Hercule" îi erau însă cunoscute scriitorului cu mult înainte. Din unele referinţe reiese că Eugeniu Botez trecuse prin strîmtoarea Gibraltarului de cel puţin două ori : o dată, împreună cu Ion Adam, îmbarcat pe cargobotul „Turnu-Severin", în vara lui 1903 sau 1904, şi altă dată la începutul lui 1906 în drum spre Rotterdam şi Scandinavia. Dintr-o referinţă aparţinînd unui prieten apropiat al scriitorului reiese că *In Gibraltar* ar reprezenta „însemnările" din prima călătorie (cf. Stelian I. Constantinescu : Doi *precursori în drumeţia marină : Jean Bart şi Ion Adam,* în *Adevărul,* anul 51 (1937), nr. 16396 (14 iulie), pp. 1—2).

IN DELTA

Volumul nu apare în cadrul unei anume edituri (o mențiune în acest sens lipsește, atît pe coperta cărții cît și în recenziile sau notele de prezentare). Coperta ediției menționează doar : Tipografia „Răsăritul", București, și prețul „lei 30". Este tipografia periodicului cu același nume, ***Răsăritul,*** organ al Caselor Naționale și al Asociației „Sănătatea Socială", la care a colaborat și scriitorul, atît ca director al Asistenței Sociale din Ministerul Muncii cît și ca îndrumător (a făcut parte din Comitetul de conducere fiind și membru fondator al Caselor Naționale) și conferențiar (vezi și articolul ***Casele naționale — zece ani de experiență,*** semnat de Jean Bart, în Boabe ***de grîu,*** martie 1930).

In Deltă..., 102 pagini, format mic, are o copertă ilustrată reprezentînd o locuință de pescar și o ambarcațiune cu pînze.

Nu se menționează nici anul de apariție, dar din referințele asupra volumului reiese că era în librării la începutul anului 1925.

Tirajul se pare că a fost destul de mare, deoarece la 7 iulie 1926 — deci peste un an și jumătate — librăria „Universala Alcalay" emitea autorului următoarea „adeverință" : „S-a primit la depozitul «Alcalay & Co~ 3061 (trei mii șase zeci și unu) ex. din ***In Deltă*** a 30 [lei]" (cf. unor „acte justificative" păstrate printre manuscrisele scriitorului). Să fie vorba de un tiraj suplimentar ? Spre aceasta ar înclina și unele mici deosebiri de text dintre exemplare de același format și cu aceeași oglindă a paginii.

Dintre cele șase scrieri incluse aici și nereluate de autor în alte volume, doar două sînt elaborate în anii din urmă : ***Rătăcind prin Deltă*** și ***Cafeaua șefului,*** prima scriere — una din piesele de rezistență din sumar — împrumutînd, ușor schimbat, și titlul volumului.

Celelalte patru au apărut în presa literară între 1906 și 1911, primele trei ***(Raiul-Lupilor, la conferință, O protestare postumă),*** în ***Viața românească,*** iar ultima ***(Prima dată),*** în ***Curentul nou*** din Galați. Incadrîndu-se prin structură și conținut acelor „documente omenești" cultivate de ***Viața românească,*** sînt incluse de autor **în prima ediție a** ***Datoriilor uitate,*** la compartimentul „Documente omenești", chiar ediția subintitulîndu-se ca atare. De menționat că acestea nu **mai** sînt păstrate în celelalte două ediții din ***Datorii uitate,*** nefiind ***păstrat*** nici subtitlul ediției princeps. Reluarea lor într-un volum sub titlul ***In Deltă...*** se datorește, nu atît tematicii, cît mai ales personajelor și locurilor înfățișate în majoritatea scrierilor : din Delta Dunării sau din imediata ei apropiere. Doar acțiunea din ultimele două scrieri ***(O protestare postumă*** **și** ***Prima dată)*** se desfășoară, după toate probabilitățile, în Călărași. O localizare putem deduce **și** din începutul la O ***protestare postumă :*** „Terminasem afacerea pentru care **mă** dusesem la tribunalul din orașul C..." Insă tematic aceste două scrieri se apropie de ***Cafeaua șefului*** **și** ***La conferință*** **și** nu-și puteau găsi locul decît sub aceeași copertă.

Asupra scrierii ***Escadra intră în port*** nu ne oprim aici, întrucît, întru totul motivat tematic, ea a fost reluată de autor în volumul din 1928, ***Schițe marine din lumea porturilor,*** în sumarul căruia este reprodusă și în ediția noastră.

Delta — cel mai tînăr pămînt românesc, creație migăloasă și măiestrit alcătuită a Dunării, unică în felul ei, cum una este și apa-mamă, Dunărea — a intrat în atenția autorului **în mai** multe din scrierile sale. Un elogiu i se aduce în lucrarea dedicată „fluviului-rege" ***(Cartea Dunării).*** Este des pomenită în articolele comandorului Eugeniu Botez ***(Gurile Dunării, Dunărea și proto-istoria Daciei*** etc.), în ***România maritimă și fluvială*** al cărei fondator a fost, în deosebit de interesantul articol pentru vremea cînd a fost scris ***Hîrtie din stuf,*** în ***Războiul pe Dunăre,*** scrisă în colaborare cu Nicolae Kirițescu. Iar în romanul ***Europolis,*** orașul Deltei, Sulina, constituie în întregime cadrul de desfășurare a acțiunii. Unul din capitolele romanului purta, la apariția **în** periodic, titlul ***La gura Dunării*** (în ***România maritimă și fluvială,*** an. I (1931), nr. 1 (noiembrie), pp. 15—17.

îndrăgirea acestui colţ de ţară, situat acolo unde uscatul se îngemănează cu marea, se datoreşte în primul rînd pitorescului acestui ţinut brăzdat de ape, dar şi faptului că poate cea mai mare parte din viaţa de marinar, scriitorul şi-a petrecut-o aici, fie la Diviziunea de Dunăre sau la cea de Mare, dar, mai ales, fiind mulţi ani comisar maritim într-unui din punctele spre care duceau toate drumurile Deltei, Sulina. De aici pornea şi, „rătăcind prin Deltă", adesea în compania vreunui scriitor, printre care şi Sadoveanu, Gala Galaction, Duiliu Zamfirescu, a îndrăgit-o ca nimeni altul şi ori de cîte ori pleca din Bucureşti, de la Ministerul Muncii, la Brăila şi Galaţi, pentru problemele muncitorilor din porturi, se repezea pînă la Sulina. Şi nu de puţine ori şi-a mărturisit regretul că nu şi-a găsit răgazul necesar pentru revederea Deltei şi a Sulinei.

Cu puţin timp înaintea sfîrşitului şi-a manifestat dorinţa de a pleca în Deltă. Iată ce relatează Emanoil Bucuţa în acest sens : „Acum cîteva zile am făcut un drum la Sulina şi în ajun l-am înştiinţat la telefon, cerîndu-i unele lămuriri. Mi le-a dat, mi-a spus nume de localnici, pe cari trebuia numaidecît să-i caut, şi a încheiat, parcă-l aud : «Dacă nu m-aş simţi rău, aş veni şi eu !» Omul fără preget şi îndrăgostitul de apă şi de locurile de care era mai legat decît de oricare altele nu se putea ţine la cea mai slabă chemare sau putinţă de ducă" ***(Delta Dunării,*** în ***Boabe de grîu,*** anul IV (1933), nr. 5 (mai) p. 318).

Volumul apărut la începutul anului 1925 a rămas singura carte „dedicată" de Jean Bart Deltei, spunem dedicată poate impropriu, întrucît ea nu constituie o descriere a Deltei, aşa cum îşi propusese în mai multe rînduri autorul, ci doar cîteva frînturi, „cîteva colţuri pierdute". Proiectul unei cărţi speciale dedicate Deltei l-a urmărit pînă în ultimele clipe. în ***Cartea Dunării,*** („Biblioteca Ligii Navale", 1933), elaborată în ultimii ani de viaţă, tipărită postum, puţin timp de la moartea scriitorului, găsim adnotări ale scriitorului în acest sens: „Delta şi Gurile Dunărei merită o carte aparte — pe care nădăjduim să o facem (la pagina 41)" ; iar la pagina 68, vorbind despre „paradisul păsărilor" evită să facă o descriere mai largă, dînd o notă subliniară : „Dar Delta merită o carte aparte". Chiar dacă ar fi fost, în concepţia autorului, o carte închinată Deltei cu toată istoria şi problemele ei — pe care Jean Bart le-a

ridicat nu o dată — am fi găsit între scoarţele ei destule pagini de literatură, fapt demonstrat din plin de ***Cartea Dunărei.***

Cu siguranţă că această „Carte a Deltei", rămasă doar în fază de proiect, ar fi fost o continuare firească a cărţii dedicate Dunării. Că lucrurile stau aşa reiese şi din conferinţele lui Jean Bart asupra Dunărei şi Deltei, ţinute la radio. La 15 iulie 1931 vorbeşte la radio despre ***Gurile Dunării. Delta.*** Conferinţa, avînd marginal chiar însemnarea scriitorului „Radio", s-a păstrat între manuscrisele scriitorului (22 pagini de manuscris formatul unui caiet). în ianuarie 1933, în zilele de 12 şi 13, orele 19^{30} şi respectiv 20, în cadrul ..Ciclului asupra României", Eugeniu Botez ţine conferinţele : ***Descrierea Deltei*** şi ***Viitorul Dunărei.*** Referitor la aceste două conferinţe cităm din adresa trimisă scriitorului la 29 noiembrie 1932 de către Adrian Maniu, directorul Programului literar de la Radio : „Societatea de Radiodifuziune intenţionează să organizeze începînd de la 1 ianuarie 1933 un ciclu de 100 prelegeri asupra României din toate punctele de vedere, pentru ca ţara noastră să fie bine cunoscută de toţi. Este firesc ca pentru un asemenea program să avem nevoie de cele mai distinse personalităţi special pregătite. De aceea solicităm călduros asentimentul dvs. şi vă rugăm să binevoiţi a ne onora cu două prelegeri în acest ciclu despre ***Dunărea — descrierea Deltei,*** în ziua de 12 ianuarie 1933, la ora «Universităţii Radio» (ora 20), şi 13 ianuarie 1933 : ***Importanţa Dunării pentru noi".***

Conferinţa despre Deltă cuprinde în linii mari principalele probleme ce ar fi fost tratate în cartea al cărei plan nu l-a părăsit niciodată pe scriitor :

— formarea Deltei

— istoricul ei: „Aristotel, Herodot, Ptolemeu, Strabon, Pliniu, Ovidiu... au scris în chip diferit despre Gurile Dunărei. în unele scrieri se găseşte că marele fluviu se varsă numai prin două •guri. în altele găsim că erau cinci guri. Iar în altele, şapte."

— descrierea frumuseţilor Deltei

— bogăţia Deltei şi valorificarea ei : „Dacă Delta nu-i proprie pentru agricultură, prezintă un mare interes economic pentru pescărie. Trebuiesc făcute lucrări pentru a întreţine deschise gîrlele şi canalele cari leagă Dunărea cu bălţile din Deltă, pentru a le alimenta cu apă dulce. Peştele se înmulţeşte cu cît se îndulceşte apa lacurilor. Stuful poate servi ca materie primă la producerea celulozei pentru hîrtie."

Prima semnalare a volumului în presa literară, apărută în ***Ideea europeană*** din 11—12 ianuarie, evidenţia cuprinsul oarecum diferit al cărţii : „în noul volum al lui Jean Bart, ***în Deltă*** («Răsăritul», 30 lei) sunt doi Jean Bart. Bucata ***Raiul-Lupilor*** taie în părţi egale, cu trei compoziţii de fiecare lăture, personalitatea seninului prozator." Scurta recenzie intenţiona să delimiteze pe' autorul unui decor acvatic şi răsăritean de scriitorul cu tematica „documentului omenesc" din ultimul ciclu de scrieri ale ediţiei. In concluzie, recenzia, care nu este exclus să aparţină lui Emanoil Bucuţa, făcea următoarele considerente asupra scrierilor din volum : „Lectura e liniştită. Cu o mai adîncă pătrundere în artă, am ajunge la Sadoveanu, cu o mai mare umanizare a documentului, am fi lîngă Brătescu-Voineşti. Dar nu ajungem nici la unul, nici nu ne aflăm lîngă cellalt, tocmai pentru că rămînem cu Jean Bart" (* * * : ***Jean Bart*** în ***Ideea europeană,*** anul VI (1925), nr. 162 (11—18 ianuarie), p. 3).

Răsunetul în presă al apariţiei volumului a fost unul favorabil, în ziarul ***Adevărul*** din 7 februarie apare un articol de D. I. Suchianu : ***Jean Bart — Cu prilejul apariţiei volumului „In Deltă",*** în care arată că, în ciuda tăcerii ţesute în jurul numelui scriitorului, Jean Bart rămîne un scriitor talentat, chiar dacă nu frecventează cafeneaua literară : „împotriva faimei crescînde a acestui mare prozator român, se ţese silenţioasa conspiraţie: Un întreg rechizitoriu, nemărturisit, dar de toţi gîndit, se aduce autorului ***Jurnalului de bord.*** Un prim cap de acuzaţie : Jean Bart ofensează pe scriitorii de meserie prin aceea că el ***are una :*** că, deci orişicînd poate explica din ce trăieşte. Că astfel, el prostituează munca cea nobilă tîrînd-o în promiscuitatea degradatoare a muncei propriu-zise. AI doilea : Jean Bart nu vine la cafenea şi nu prestează deci la biroul cotidian de laude mutuale cu cari literatorii profesionişti români se gratifică de seară pînă dimineaţă. Adăogaţi la acestea faptul că Jean Bart ţine de mişcarea ***Vieţii româneşti*** şi, în sfîrşit, poate mai ales, că acelaşi Jean Bart este un scriitor de ***mare*** talent..." ***{Adevărul,*** anul XXXVIII (1925), nr. 12613 (7 febr.), p. 1). Referindu-se la literatura lui Jean Bart recenzentul evidenţia faptul că scriitorul este printre puţinii care realizează ceea ce critica numeşte „tipul clasic", scrisul lui avînd o armonie, un echilibru : „deopotrivă de psiholog şi de peisagist ; spiritul, duioşia, tragicul, ironia îşi dau întîlnire în opera lui".

într-o pătrunzătoare recenzie, Ion Marin Sadoveanu sublinia : „Volumul ***In Deltă...*** alcătuit şi din material mai vechi, :gravitînd în jurul primei bucăţi ***[Rătăcind prin Deltă],*** e o carte preţioasă care îmbogăţeşte literatura românească şi adaogă o piatră la o operă trainică, de o sobră şi aristocratică artă" ***(Mişcarea literară,*** anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 3). Recenzentul, obiectiv, nu omite să semnaleze în această „culegere de mici nuvele şi schiţe" — cum o numeşte — şi piesele „de o subţire calitate, cum ar fi ***Escadra intră în port*** şi ***La conferinţă",*** alcătuite prin ..împletirea" observaţiei precise cu un anume umor.

Semnificativă ni se pare recenzia lui Mihai Ralea care •semnala şi ..discreţia" autorului în ale scrisului : „Ultimul volum al d-lui Jean Bart nu e o surpriză. El ajută la clădirea solidă a operei sale definitive, printr-o continuitate urmărită lent şi conştient, încetul cu încetul, din contribuţii timide, afirmate fără reclamă şi fără zgomot se alcătuieşte una din cele mai serioase opere literare. O nuvelă mai mare începe volumul. Restul sînt documente omeneşti, notări psihologice subt formă de schiţe, dar care încheagă situaţii ori caractere bine delimitate" ***(Jean Bart — „In Deltă",*** in ***Viaţa românească,*** anul XVII (1925), nr. 4 (april), p. 128). în aceeaşi recenzie, privind volumul în întregime, Mihai Ralea evidenţia la Jean Bart : „echilibrul sufletesc", „armonia", simţul „proporţiei" cure dă scrierilor sale o „unitate organică". De aceea ..amintirea care-ţi rămîne după lectură, e amabilă şi nevoia de a relua lectura — veşnic proaspătă".

Volumul este recenzat şi de Izabela Sadoveanu ***(„In Deltă" [de] Jean Bart (Eugen Botez),*** în ***Adevărul,*** anul 38 (1925), nr. 12697 (5 mai), p. 1), fără să emită păreri originale, demne dc a fi reţinute, în afară de aceea că „opera lui Jean Bart datează, că are marcat caracterul unei alte generaţii", generaţie care — am adăuga noi — aparţine acelui început de secol XX.

Luat în ansamblu, volumul nu se ridică la o valoare deosebită în ierarhia celorlalte volume scrise de Jean Bart. Exista însă aici o scriere, ***Rătăcind prin Deltă,*** care se detaşează net de celelalte cuprinse în acest volum. Ea poate constitui o bază şi pentru analiza personajelor lui Jean Bart în general (v. notele la piesa respectivă).

în acest volum scriitorul este tentat, mai mult decît în alte ediţii — exceptînd ***Jurnalul de bord*** şi ***Peste Ocean*** — să realizeze cîteva descrieri de natură, „peisaje" surprinse în pagini remarcabile. Dar cum se va întîmpla întotdeauna în scrierile lui Jean

Bart, tabloul nu rămîne singur, natura este raportată la om, ea constituie doar cadrul desfăşurării acţiunii. Cele relatate de Smanoil Bucuţa în acest sens ni se par elocvente : „...o descriere a Deltei nu ne-a dat nicăiri. Cîteva colţuri pierdute, da ; foşnetul stufului sub suflarea vîntului, negreşit ; curgerea mătăsoasă a apei, sub care se leagănă vegetaţia de baltă şi ţîşnesc vietăţile, de mai multe ori ; lăsarea din văzduh a păsărilor cu aripi puternice de larg, plin de o încîntare de poet al singurătăţii şi de vînător. După ce-şi face ca o datorie de aşezare de cadru, ci e în căutare de oameni. Oamenii sunt tainici şi viforoşi, întîmplările lor neaşteptate şi crude, soarta, fulgerătoare şi sălbatecă. în ei nu aşează o viaţă pe care o poate întîlni oriunde, ci aşează Delta însăşi. în fiecare clocoteşte sub furtună sau se leneveşte la soare un crîmpei de Deltă. Acolo trebuie ea căutată. Fiecare personagiu duce cu sine, pe din două, un suflet şi o privelişte" (Conferinţă la radio, ţinută la 9 august 1941, sub titlul ***însemnările despre Dobrogea ale lui Jean Bart,*** reprodusă în volumul ***Pietre de vad,*** III, pp. 283—284, aici intitulată ***Jean Bart).***

Delta Dunării a intrat şi în tematica altor scriitori români. Dintre scrierile cele mai importante citām ***Priveliştile dobrogene*** ale lui Mihail Sadoveanu (,-Minerva", 1914) ale cărei capitole sînt în majoritate dedicate Deltei ***(„Hotelul" din Deltă, O cherhana, Pe Dunărea Veche, Taine, Popas, La Sf. Gheorghe*** etc), sau ***In împărăţia apelor*** de acelaşi autor, precum şi o parte din scrierile lui A. Vlahuţă, N. Dunăreanu şi Victor Crăsescu (Basarabeanu). Menţionăm şi „descrierile geografice" ale lui I. Simionescu din ***Dobrogea*** („Cartea Românească", 1928).

RĂTĂCIND PRIN DELTA

Apare în ***Viaţa românească,*** anul XVI (1924), nr. 1 (ianuarie), pp. 20—31.

Reprodusă sub titlul ***In Deltă*** în ***Mişcarea literară,*** anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 2, la rubrica „Pagini alese", cu ***o*** fotografie a scriitorului. (In acelaşi număr, p. 3, la rubrica „Pe marginea cărţilor", Ion Marin Sadoveanu semnează o recenzie la volumul ***In Deltă.)*** Un fragment sub titlul ***In Deltă*** este reprodus în ***Drum nou*** (Bocşa-Montană), anul IV (1926), nr. 39 (26 septembrie), pp. 1—2.

Se tipăreşte în volum : ***In Deltă,*** Bucureşti, [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 5—27, datată la sfîrşit : „1924".

Aşa cum am arătat şi mai înainte, Eugeniu Botez a cunoscut viaţa Deltei mai ales pe timpul cînd s-a aflat comisar maritim şi căpitan de port la Sulina şi bineînţeles în timpul războiului cînd a fost comandantul militar al acestui port. Dar prima cunoştinţă cu Delta o face încă din 1896 pe cînd se afla elev la Şcoala marină de aplicaţie de la Ţiglina, lîngă Galaţi, şi cînd, de aci nava-şcoală bricul „Mircea" pornea pe braţul Sulina pînă la mare. La puţin timp a avut chiar o misiune în Deltă — aceea de a stîrpi lăcustele, împreună cu un batalion de geniu pe care îl transporta pe apă şi îl aproviziona. Drept pentru care printre primele proiecte dedicate Deltei figurează ***Intre lăcuste şi ţînţari, Lăcustele in Deltă, La lăcuste. Viaţa din Deltă, la Sf. Gheorghe.*** Pe lîngă elementul descriptiv şi „reportericesc" acestea ar fi inserat şi fapte şi întîmplări potrivit cărora urma să se dezvolte o acţiune şi un conflict. Citām dintr-un bruion aparţinînd ultimului titlu menţionat mai sus :

„Vine <o companie> batalion de geniu la lăcuste. Eu îi aduc pe apă şi rămîne să-i aprovizionez. Ce facem cu lăcustele ? Doctorul regimentului. Pescuitul. Mîncarea icrelor, prepararea. O furtună îneacă lotcile.

Cele două văduve care apără satul de înnisipire, le dă prefectura ajutor bănesc.

Aici punem cazul cu doctorul ramolit care nu bagă pe nimeni în infirmirie. Dr. Turcitu...

Un sergent fercheş pune ochii pe o rusoaică cu fusta roşie. Sergentul o vede scăldîndu-se sub sălcii în Dunăre. Bărbaţii văd. Complotează. Sergentul dispare şi femeia. Se crede că au fost înecaţi. Dar sunt găsiţi în Deltă, legaţi de sălcii. Morţi, muşcaţi de ţînţari şi tăuni. Medicul care face colecţie de ţînţari ţi experienţe cu lăcuste (vezi dr. Leon) constată că au murit de muşcături. Parchet, cercetări... nimic. Cei bănuiţi dovedesc că erau la pescuit... Să credea că a dezertat...

Cum dormim în poloage. Suntem în cartir, apoi în corturi şi poloage... Vitele slobode sălbăticite..."

Un alt bruion demonstrează că prototipul doctorului din scrierea ***Rătăcind prin Deltă*** este un doctor Zotta din Sulina care a făcut studii asupra ţînţarilor şi frigurilor de baltă :

„Subiecte din Deltă povestite de dr. Zotta : Trebuie să ia sînge de la copii, pentru studiul țînțarilor.

Plîng bâtrînii, femeile. Copiii înțepați sunt excomunicați, li se dă canoane. Pe doctor vor să-1 omoare.

— Cîți copii ai V

— Mult copil. A meu este. Asta nu știu dacă e a meu.

Doi frați au 34 de copii...

Vînătoare de pescari contrabandiști."

în alte ***Aspecte de baltă*** (titlul altui bruion), după o descripție („Nu-i destul să mergi cu vaporul la Sulina sau Vîlcov, trebuie sâ iei lotca să intri în baltă"), scriitorul menționează „dezertori" care urmau a fi menționați în scriere și „hoți" ca : Terente. Licinski, Cartoșca (ultimul întîlnit și în alte proiecte ale scriitorului).

Din notațiile marginale pe aceste bruioane reiese că autorul era în curent cu toată literatura dedicată Deltei : Sadoveanu. Crăsescu-Basarabeanu, Dunăreanu. Se fac asociații și cu autori străini : Kipling, Daudet, Flammarion.

De asemenea sînt citați autorii unor lucrări de specialitate : dr. Antipa, Drăghicescu, colonel Marin Ionescu.

însă din toate acestea autorul n-a reluat în scrierea definitivă ***Rătăcind prin Deltă*** decît o parte din descripțiile de natură, scrierea axîndu-se în esență pe drama „regelui Cardonului" — Andrei Filozofof.

Numele personajului principal, Andrei „Filozofof", ar fi avut. cu siguranță în galeria personajelor caragialiene altă semnificație și implicit altă soartă... literară. în scrierea lui Jean Bart însă el desemnează un erou aparte, cu o anumită concepție despre lume. cu o „filozofie" numai a lui, rezultată dintr-o experiență de viață proprie, care nu i-a fost decît un zbucium perpetuu și un lung șir de nedreptăți. în pustiul și singurătatea dc basm a Deltei eroul „scîrbit de lume" își găsește liniștea și împăcarea de sine — așa cum un fluviu își varsă tot zbuciumul, odată cu apa și numele, în mare.

Inițial, scrierea urma să se intituleze ***Moșul Filozofescu,*** așa cum rezultă dintr-o variantă păstrată în manuscris și care constituie de fapt redarea subiectului pe scurt din prima ei variantă :

„între dunele de nisip de la Cardon, pe drumul dintre Sulina și Letea, pe malul mării, stă singur un moșneag. Nu mai e nici un om prin împrejurimi. Un bătrîn maltez ciudat. îmi povestește trecutul Sulinei : cum s-au înecat într-o zi, de Sf. Gheorghe, 50 de corăbii. Cum furau grecii cereale în vasele cu dublu fund. Cum s-a făcut canalul Sulina ; Hartley, Kiil, lord Gordon etc. Baronul de Han, Bălăceanu etc.

De ce s-a așezat el acolo singur ? S-a dezgustat de lume și ipocrizie. Nevasta trăia cu inginerul. A plecat cu inginerul la Suez. Ea însă s-a întors la bătrînețe la el. Era acolo, în pustietatea aceea, o dramă mută. Eram cu șeful poștei. Moșu îl roagă să nu-i dea mandatul cu bani ce-i trimetea fiica sa de la Paris, măritată c-un director de bancă.

A se descrie muzica nisipului — pădurea Letea.

Vizita dr. Cantacuzino care îi dă o doctorie de piept și o cutie de tutun.

înainte de moarte n-a voit să vie la oraș, a murit pe malul mării.

Dragostea lui pentru un soldat care-i săruta mîna" (Muzeul Literaturii Române, caiet manuscris nr. 15139, p. 6 și verso).

O comparație între acest bruion și forma definitivă a scrierii ne arată că în prima formă autorul intenționa mai mult o „povestire", așa cum rezultă și din penultima frază „...n-a voit să vie la oraș. a murit pe malul mării". „Povestirea" se menține și în forma definitivă, dar numai în partea a doua unde ni se relatează despre trecutul moșneagului — după ce, în prima parte. Andrei Filozofof ne apare direct prins în dialog cu cei care îl vizitează în sihăstria de pe malul mării, după plecarea lor, autorul lăsîndu-1 să-și consume „drama mută" în singurătatea în care s-a retras, „dramă" provocată, în versiunea inițială, de un inginer de la Comisia Europeană a Dunării care-i răpise nevasta în tinerețe, ci nu de dalmatinul Niculici, „ajutor de căpitan de port", cum apare în ultima versiune. (într-o altă versiune „dalmatinul" era „căpitan" și se numea „Condrat".)

Dar, în afară de varianta-bruion de la Muzeul Literaturii Române, menționată mai sus, am identificat printre manuscrisele rămase de la scriitor patru variante succesive ale scrierii ***Rătăcind prin Deltă.*** Succesiunea lor s-a stabilit prin confruntarea textului. Aceste forme premergătoare textului definitiv — deși incomplete — dovedesc migala și efortul depus de autor

în proza de față, care, în ultima formă, degajă un puternic lirism.

Parcurgerea acestor variante scoate în evidență că autorul, inițial, intenționa două scrieri : una pur descriptivă — de redare a peisajelor Deltei, și alta dedicată dramei lui Andrei Filozofof.

Prima variantă nu poartă nici un titlu. Ne aflăm mai degrabă în fața unui carnet de însemnări în care autorul își consemna peregrinările prin *Deltă.* Desprindem de aci cîteva pasaje — unele care au vagi corespondențe cu textul scrierii, iar altele la care autorul a renunțat pe parcurs — toate însă sînt dedicate Deltei și urmau a fi incluse în *aceleași* sau în aceeași scriere :

„Eram de curînd în Deltă. Prima dată cînd mă duceam la vînat de becațe pe plajă. Ele stau cu ciocul lor în nisipul plajei.

Plecasem singur într-o dimineață, cu pușca în spinare. Mergeam pe plajă. -<Pe> E cordonul litoral, marin."

(Fragmentul are corespondent în ediția de față, voi. I, p. 264, rîndurile 29—35.)

Nu-i drum. Mergi pe îngusta <linie> limbă de nisip care desparte marea de baltă. O pădure de stuf <ca peria de> deasă, ca peria. Treci gîrle prin care balta, pe timpul inundațiilor (la viitură), apa să varsă în mare, iar cînd sacă balta și <valuri> vîntul de la larg suflă, împinge valurile apa și trece din mare în baltă.

Mă așăzam pe plajă, jos, că mergeam greu prin nisip. In pustietatea ceea, singur. Numai păsări împrejur. Și pe mare să văd pînze de pescar și vapoare. Mă ajunge din urmă o căruță dobrogeană.

în urma căruței venea un domn cu o panama pe ochi, cu guler nalt, scrobit, dar boțit de căldură, deschiat, cu cravată roșă, desfăcută, deschiat la haină, dar cu picioarele goale, în mînă ținea delicat o pereche de pantofi cu vîrfuri ascuțite. își ștergea sudoarea c-o batistă de mătase verde. Un tîrgoveț. Cu gesturi elegante. Avea cîteva clase de gimnaziu. Se <Clustruise> șlefuise în armată. <Nu vin jurnale.>

Și pentru c-am simțit că să rușinează că-i desculț, m-am desculțat și eu. Ce plăcut de mers cu picioarele goale pe nisipul firav, umed. Valurile leneșe veneau, mîngîiau malu și să retrăgeau. Nisipul sugea iute apa, spume care se desfăcea ca o dantelă destrămată. Fiori dulci."

în alt fragment scriitorul ne redă călătoria spre Periprava^ surprinzînd și tipuri sociale :

„Mă duc la chirhanaua de la Periprava. Ce tragem noi cu hoții iștia. Revizor de pescărie. Vorbea cu ușurință. Declama. Termini tehnici. Ambiția lui era să ajungă la centru. Aci să alterează. Fost subofițer de intendență. Știa și puțină contabilitate, în partidă dublă.

— Mă tîmpesc în Deltă. Credeți. D-voastră sunteți de curînd. Decît întâiul în Deltă mai bine cal de tramvai în București

<Care> Trăsuri nu să pomenesc prin partea locului, nici n-ar putea merge, să înfundă roata în nisip. Numai căruța ușoară dobrogeană. Caii mici, pietroși cari trăiesc toată viața în baltă., cu apa pînă la burtă merg pe aici. O roată pe pămînt și o roată prin apă. Cozile lungi ca să se apere de țînțari. Dau din copite... și suflă pe nări."

In alte notații scriitorul este tentat să facă antiteza sat — oraș, mediu natural — și cel industrial, într-o manieră sămănătoristpoporanistă :

„Stînd pe dune în contemplare, mă gîndesc la orașe, descriu natura, muzica nisipului, dune, etc. albastru. Albastru coprinde cerul și apa, peste tot o scară de nuanțe. Albastru, eterna culoare a infinitului, a depărtărei, <tonuri> o scară de tonuri de albastru dulce, mîngîitor, închis tare. Văzduhul albastru. Te domină farmecul albastru. Cînd e atmosfera calmă, totul e albastru, ochiul să îmbată de albastru. în magia azurată, albastru pînă la violetul de la orizont. Albastru de topaz."

„Liniștea măreață care domnea peste marea singurâtății. Marele suflu al apei, orga infinitului care moare la baza falezei. Soarele divin inundă cu aur vasta întindere a mării.

Vîntul mîngîie, sărută,

îmbătat de poezia singurâtății."

„Sorbeam <plăcerea> mulțumirea singurâtății. Calm, pace.

Păsările beate de lumină să scaldă în lumină. Să văd umbrele lor cari fug...

Aud profundul suspin al mărei : odihna (repausul elementelor)."

Și acum notațiile despre mediul urban, unele consemnate chiar paralel cu cele de mai sus :

„Zgomot, tumult, frămîntare. Fum și sudoare. Uzini și fabrici Luptă, mizerie, fum, pucioasă, ziduri negre. Trenuri, gări. îmbulzeală, **grabă, friguri — ca un vis urît.**

Norul, pîcla de praf şi fum ce pluteşte deasupra oraşelor. Viaţa violentă, în galop ameţitor, nepotolita luptă. Ninsoare de futiingenă în atmosfera care vibrer.7.*-.

[în Deltă], numai murmurul solemn al valurilor.

în oraş, mişună mulţimea grăbită."

Pe parcurs scriitorul a renunţat Ia „teza" potrivit căreia oraşul ar Ii Sodoma şi Gcmora.

Varianta a doua păstrată parţial (trei file format mare) prezintă importanţă în primul rînd prin menţionarea titlului — altul decît cel sub care o cunoaştem astăzi. Pe frontispiciu, autorul notase ***„La Cardon",*** iar marginal ***„Intre dune",*** fără a se decide la unul din cele două titluri. Cele trei pagini se mărginesc exclusiv la descripţii de natură, descripţii reluate în întregime în textul definitiv, dar revăzute.

Cea de a treia variantă (două file format mare scrise pe ambele părţi). In partea de la început, se suprapune întrucîtva cu ultima filă din varianta precedentă, dar într-o nouă redacţiune, are însă, în rest, fapte noi, neîntîlnite în primele două variante, fapte care se întîlnesc în finalul scrierii şi care sînt legate de acel personaj singuratic şi bizar Andrei Filozofof, în jurul căruia se ţese, în cele din urmă, acţiunea scrierii.

în sfîrşit ultima variantă, intitulată de autor o dată Prin ***Deltă,*** altă dată ***In Deltă*** şi apoi ***In Deltă. La Cardon,*** este cea mai apropiată de forma definitivă şi totodată cea mai amplă (19 file în formatul unui caiet). Diferă însă mai mult o singură pagină din care iese mult în evidenţă caracterul autobiografic al scrierii, drept pentru care o reproducem mai jos. Pagina urma să constituie chiar începutul scrierii :

„Cîţiva ani am trăit şi eu în Deltă, în ţinuturile acelea bizare, aproape de natură, departe de zgomotul şi frămîntarea lumei, în viaţa primitivă.

Pribegind adesea, uitam de lume şi frămîntarea ei, ascultam glasul singurâtăţei.

Oamenii sunt puţini prin locurile aceste, primitivi, simpli, de diferite neamuri.

Dar am cunoscut şi cîţiva oameni deosebiţi, ciudaţi, bizari... rătăciţi, căutînd liniştea singurătăţii, a sufletului zbuciumat.

îmi aduc aminte de <moşul> un moşneag, <Andrei Filozofof> de la Cardon, de un bătrîn singuratic cărui i să zicea

prin partea locului, pe lîngă A. F. [Andrei Filozofof] şi Regele Cardonului."

îmbunătăţiri stilistice demne de remarcat se aduc acestei variante îndeosebi la descrierile de natură. Cităm două pagini din manuscrisul acestei ultime variante :

„Păsări de baltă, de felurite neamuri, aci clocesc în <cuiburi tăinuite> locuri ascunse prin luncile de trestii. Iar păsări călătoare ce trec în freamăt pe sus. în cîrduri nesfîrşite aci poposesc (aice li-i popasul), să opresc pe malul mărei, să adună, să odihnesc şi să prepară, să formează în caravane pentru lungile călătorii plutitoare peste mare, spre ţările calde din miazăzi.

Trec pe deasupra Deltei şi să opresc pe malul mărei a merge în depărtări.

Cîte un mal întreg să zăreşte alb, acoperit de zapăda, ninsoare... e [un] cîrd de pelicani guşaţi şi lacomi care prăpădeşte peştele din bălţi. Stoluri de lebede ce fîlfîie greoaie în zbor, fug toţi să se ascundă la cel mai mic zgomot."

(A se compara cu textul din ediţia de faţă, voi. I. p. 254, rîndurile 6—11

Şi alt fragment mult refăcut în textul definitiv :

„Uneori doctorul rămînea în contemplare :

— Balta •— spunea el mişcat — mă farmecă. Munţii rigizi şi răci, pădurile triste şi monotone mă apasă. Marea, veşnic schimbătoare, în oglinda căreia să reflectează cerul cu alte nuanţe la fiecare ceas, îmi încînta ochii, dar numai balta (însă) îmi farmecă simţirea şi-mi aţîţă mintea.

Numai viaţa peisagiului de baltă evocă trecutul îndepărtat, virsta primelor epoci şi <misterul> enigma însăşi [a] Creaţiunii.

Misterioasa viaţă care se zbate în pustietatea bălţei (fără amestecul omului) aminteşte începuturile vieţei în umezeala pămîntului, misterul primelor zile ale Creaţiei.

Te crezi în ziua a şasea parcă rămasă aşa cum a fost (zidită) întocmită [lumea]. <Balta e pămîntul din a 5-a zi de la facerea lumei, după povestea biblică.> Păstrează parcă taina zilei, aşa cum ne-a fost rămasă de la povestirea biblică."

(A se compara cu textul din ediţia de faţă, voi. I, p. 254 rîndurile 21—35.)

Un „doctor" pasionat de cercetarea ştiinţifică apare şi în ***Europolis,*** dar în roman ca personaj mult mai complex. Din pensee-urile lui răzbat cîteva şi în scrierea ***Rătăcind prin Deltă.***

Dar, cum rezultă din fragmentul citat, aici este vorba de dr. Canlacuzino, sau dintr-un bruion anterior de doctorul Zotta, pe cînd in Europolis prototipul medicului din roman a fost Gheorghe Petrescu Hagi-Stoica, între 1890—1921, directorul spitalului din Sulina care aparţinea Comisiei Europene a Dunării.

Cu titlul uşor modificat, ***în Delta Dunării,*** scrierea este tradusă în portugheză şi tipărită în volumul ***Contos romenos,*** editura ,,Gleba", Lisboa, 1944, în colecţia „Contos e novelas". culegere antologică de schiţe şi nuvele datorită lui Victor Buescu. doctor în filologie clasică, lector la Facultatea de Litere din Lisabona. Traducerile au fost lucrate de Victor Buescu, în colaborare cu profesorul Lobo Vilela, directorul editurii, antologia constituind prima traducere directă din româneşte în portugheză. In aceeaşi colecţie „Contos e novelas" apăruseră culegeri din Tolstoi, Wilde, Maupassant.

Autorul antologiei şi-a propus să reprezinte geografic toate provinciile româneşti, iar nuvelele şi povestirile să corespundă „tuturor genurilor de proză". Astfel culegerea oferă următorul cuprins : Slavici — ***Scormon;*** Caragiale — O ***făclie de Paşti;*** Gib. Mihăescu — ***Vedenia;*** Rebreanu — ***Un cîntec de iubire;*** Sadoveanu — ***Hanul Ancuţei;*** Delavrancea — ***Bunicul*** şi ***Hagi Tudose ;*** I. Al. Brătescu-Voineşti — ***Niculăiţă Minciuna ;*** Jean Bart — ***In Delta Dunării ;*** N. Gane — O ***vînătoare de urşi;*** Ionel Teodoreanu — ***Vliţa copilăriei.***

Pentru fiecare autor se prezintă cîte o scurtă notiţă biografică, în ampla introducere, Bazil Munteanu încearcă o încadrare a literaturii române într-un context european.

Nuvela lui Jean Bart este clasată drept „filozofică" şi ca cea mai reprezentativă pentru Delta Dunării.

CAFEAUA ŞEFULUI
Schiţă

Apare, cu subtitlul „Documente omeneşti", în ***România jună. MDCCCLXXI—MCMXXI. Cartea semicentenarului,*** Bucureşti [1921], pp. 46—50. în sumarul volumului festiv figurează (în ordinea întîlnită în volum) : N. Iorga, Nichifor Crainic, Blaga, Sadoveanu, Adrian Maniu, Ion Pillat, Goga, M. Codreanu, G. Topîrceanu, Agârbiceanu, Demostene Botez, Camil Petrescu, Panait Istrati, Bacovia, Emil Isac, Jean Bart, Minulescu, Aron Cotruş, Vinea, Vianu, Ionel Teodoreanu. Perpessicius, Rebreanu, Al. O. Teodoreanu, Cezar Petrescu, Elena Văcărescu, S. Mehedinţi, Camil Petrescu, Slavici.

Reprodusă în ***Adevărul literar şi artistic,*** anul II (1922), nr. 62 (29 ianuarie), p. 1, cu acelaşi subtitlu „Documente omeneşti". Este prima scriere a lui Jean Bart în acest periodic. Se retipăreşte şi în ***America,*** anul XIX (1934), nr. 41 (21 aprilie), pp. 3—*i.*

Se tipăreşte în volum : ***In Deltă,*** Bucureşti [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 31—38, fără subtitlul din periodice, însă cu datarea la sfîrşit : „1922".

La „schiţa" de faţă — cum şi-a subintitulat-o autorul — se păstrează, parţial, manuscrisul unei variante care diferă întrucîtva de textul definitiv (patru file de manuscris format mare). înainte de a încredinţa textul tiparului, autorul şi-a revăzut scrierea imprimîndu-i un dialog mai viu, iar pe alocuri potenţîndu-i satira şi spiritul ironic.

RAIUL-LUPILOR

Apare în ***Viaţa românească,*** anul VI (1911), nr. 4 (aprilie), pp. 102—106.

Se tipăreşte în volum : ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 175—186 ; ***In Deltă,*** Bucureşti, [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 59—68, datată la sfîrşit greşit : „1913".

în vara anului 1915, A. Vlahuţă alesese această scriere, ca împreună cu ***In cuşca leului*** şi ***Acasă şi în război*** (cîteştrele selectate din ***Viaţa românească)*** să constituie materia unui volumaş tipărit în „Scriitori români. Publicaţie săptămînală" de sub direcţia lui Vlahuţă, colecţie care s-a tipărit la „Alcalay". Dar în „cărticica" apărută în 1916, în nr. 14 al colecţiei, intitulată, după numele primei scrieri, ***In cuşca leului,*** bucata n-a mai apărut : s-a renunţat la ea în ultimul moment.

împreună cu ***Intr-o sîmbăta*** şi ***Horaţiu Baltă*** din volumaşul ***Prinţesa Bibiţa,*** bucata ***Raiul-Lupilor*** se numără printre puţinele

scrieri în care autorul relatează fapte şi întîmplări petrecute in Moldova, dintr-un trecut nu prea îndepărtat, apropiindu-se tematic de N. Gane şi Mihail Sadoveanu. Cîntăreţul „întinderilor marine", cum a fost denumit adesea, aduce aici un elogiu uscatului : „Pămîntul, pe care îl simţi tare şi sigur sub tălpile picioarelor, cu cîtă bucurie îl preţuieşti atunci cînd de pe ţărm priveşti apa în largul recunoscutei şi mişcătoarei mări !" (ediţia de faţă, voi. I, p. 274).

în ultima instanţă, ***Raiul-Lupilor*** constituie tot un „document omenesc" : autorul ne relatează cum, venit la lunca Prutului, pentru „ridicări topografice", este luat drept „inginer militar hotarnic" care măsoară pămîntul, ca să-l împartă ţăranilor, odinioară răzeşi mîndri avînd hrisoave „cu cîte zece peceţi" date de Ştefan cel Mare, dar acum sărăciţi cu totul. Neputind da un răspuns întrebărilor spuse atît de dureros, interlocutorul, în persoana autorului, deviază discuţia („Adevărul crud adesea îl ocoleam c-un fel de laşitate şi căutam să fug schimbînd şirul gîndirii") asupra semnificaţiei denumirii de ***Raiul-Lupilor,*** dată unei păduri nesfîrşite, prilej de a ne evoca întîmplări de demult.

LA CONFERINŢĂ
Documente omeneşti

Apare în ***Viaţa românească,*** anul V (lf>10), nr. 9 (septembrie), pp. 428—432.

Reprodusă, cu ilustraţii de Victor Ion Popa, în ***Calendarul Asistenţei Sociale,*** 1923, pp. 58—64 şi în ***Satul şi şcoala,*** Cluj, anul I (1932), nr. 9—10 (mai-iunie), pp. 212—215, cu menţiunea la sfîrşit: „Din ***Calendarul Asistenţii Sociale pe 1923".***

Se tipăreşte în volum : ***Datorii uitate. Documente omeneşti Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 137—149 ; ***în Deltă,*** Bucureşti, [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 71—80, datată la sfîrşit greşit : „1912".

La conferinţă, aşa cum se desprinde şi din subtitlu, constituie un „document de viaţă", încadrîndu-se în acele „documente omeneşti" cultivate de ***Viaţa românească.***

Relevînd şi elemente autobiografice (reîntoarcerea dintr-o călătorie în Scandlnavia unde fusese Eugeniu Botez) scrierea este localizată într-un „orăşel din Dobrogea", care era sediul unei subprefecturi (această condiţie o îndeplinea numai Sulina). Se defineşte ca prima încercare ce ne dezvăluie o altă notă a prozei lui Jean Bart — aceea umoristică şi cu elemente de satiră. Scrierea ironizează mania conferinţelor.

Printre manuscrisele rămase de la scriitor se păstrează un bruion dintr-o asemenea conferinţă sanitară — dedicat însă combaterii „pestei".

O PROTESTARE POSTUMA

Apare în ***Viaţa românească,*** anul V (1910), nr. 12 (decembrie), pp. 471—474.

Reprodusă în : ***Ilustraţia,*** anul IX (1922), nr. 1 (ianuarie), p. 20 ; semnată în facsimil „Eug. Botez (Jean Bart)" şi în ***Calendarul Asistenţei Sociale pe 1925,*** Tipografia „Răsăritul", pp. 32—35, cu o fotografie a scriitorului într-un grup al Asistenţei Sociale.

Se tipăreşte în volum : ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 165—173 ; ***In Deltă,*** Bucureşti, [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 83—89, datată la sfîrşit : „1913".

O ***protestare postumă*** — scriere densă şi de o fină ironie — este citată aproape întotdeauna cînd se vorbeşte de Jean Bart. In ***Istoria literaturii române,*** G. Călinescu îi atribuie un loc de frunte în creaţia scriitorului. Subiectul, unic în proza noastră, dezvăluie fapte aproape incredibile despre care eşti tentat să crezi că nu s-ar fi putut întîmpla decît în Amazonia sau într-un „Western" îndepărtat din secolul trecut. Numai într-un asemenea ţinut autorităţile s-ar fi încumetat să întocmească acte de deces unui om viu — totul pentru a-i răpi pămîntul şi drepturile, iar tribunalul să rămînă impasibil, drept pentru care eroului povestirii nu-i va rămîne altceva decît să protesteze „postum" : huiduind Justiţia legată la ochi.

PRIMA DATA

Apare în ***Curentul nou,*** anul I (1906), nr. 3 (20 ianuarie), pp. 165—170.

Reprodusă în ***Carmen,*** anul III (1907), nr. 2 (1 ianuarie), pp. 2—5, cu următoarea notă : „Atragem serioasa atenţiune asupra acestei bucăţi, datorită d-lui Jean Bart, pseudonim sub care se ascunde d. locot. Botez, din marina militară română, unul din puternicii noştri prozatori."

Se tipăreşte în volum : ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg", pp. 151—163 ; ***In Deltă,*** Bucureşti. [1925], Tipografia „Răsăritul", pp. 93—102, datată la sfîrşit : „1906".

Cu privire la această scriere se păstrează o scrisoare inedită trimisă de H. Sanielevici lui „Eug. Botez, lt. pe vaporul «Constanța» S.M.R. Sulina". Dar scrisoarea expediată din Galaţi la 17 ian. 1906 ajunge cu întîrziere la Sulina, vaporul pe care era îmbarcat locotenentul de marină plecase spre Rotterdam, aşa cum rezultă şi din însemnarea agentului poştal. Citâm din scrisoarea expediată de îndrumătorul revistei ***Curentul nou :*** „Aştept nuveleta ta. Nuveleta ni-o poţi trimite din Constantinopol... Tot laşul a trimis materie. Sînt articole epocale... Ibrăileanu are ***Poporanismul,*** *o* lovitură grozavă lui Iorga. în ***Sămănătorul*** din urmă Iorga te denunţă ca socialist şi te compătimeşte. Dacă lipseşti din no. acesta se va crede că de frică".

Un asemenea comisar, tînăr, cu vederi progresiste — cel puţin la începutul carierii •— apare şi în ***Datorii uitate*** (ediţia de faţă, voi. I, pp. 153—156).

PESTE OCEAN

Note dintr-o călătorie în America de Nord

Prima ediţie din ***Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord*** apare la editura „I. Brănişteanu", Bucureşti, neavînd menţionat anul de apariţie pe copertă. Dar, aşa cum rezultă din semnalările din presa literară, cartea îşi face apariţia în librării în luna mai sau mai degrabă la începutul lunii iunie 1926. Ziarul ***Adevărul*** din 3 iunie odată cu reproducerea a două capitole din volum ***(In bazenul gheizerilor*** şi ***In faţa urşilor negri)*** anunţa : „Din noul volum ***Peste Ocean*** al colaboratorului nostru d. Jean Bart (Eug. Botez)... Editura «I. Brănişteanu», 120 pagini, 60 lei" Volumul este anunţat şi în ***Adevărul literar şi artistic*** din 6 iunie 1926, la p. 8. Iar primele recenzii asupra volumului sînt datate „20 iunie".

Cartea, format mai mare şi îndeosebi mai înalt, anume parcă a crea un cadru mai adecvat pentru copertă care redă un zgîrie-nori din Wal Street — cartierul băncilor din New York, inserează numeroase fotografii de pe puntea transatlanticului „Kaiser Wilhelm" pe care scriitorul a făcut călătoria în 1912, pînă la zgîrie-norii din cele mai mari oraşe ale S.U.A. („Woolworth Building" şi casa „Iron Fiat" — în forma unui fier de călcat — din New York, şi înaltele clădiri din Pittsburg, oraşul oţelului) şi imagini grandioase ale naturii americane (cu vaporul pe Mississippi, parcul natural Yellowstone — Ţara Minunilor, imagini din Munţii Stîncoşi, gheizerii şi măreaţa cascadă a Niagarei, nelipsind nici bizonul — „regele pustei americane"). Imaginile, înlocuite în cea mai mare parte în ediţia doua, sînt fotografii făcute la faţa locului sau ilustraţii aduse de scriitor. Acestea din urmă poartă, în majoritate, menţiunea „E. Marvan. Copyright 1911. By Kiser Photo Co. Far Great-Northern Ry Co."

f

Dintr-un „act justificativ" (păstrat printre manuscrisele scriitorului) purtînd antetul editurii şi librăriei „Brănişteanu", datat „10 iulie 1927" (scrisul autorului) reiese că sumele rezultate din vînzarea tirajului primei ediţii se ridicau, la, acea dată, la 72.000 lei.

Ediţia a Il-a, apărută în august 1929, poartă pe copertă o fotografie a statuii libertăţii dăruită de francezi, şi care străjuieşte intrarea în portul New York.

Peste Ocean este rezultatul călătoriei întreprinse in America de Nord, în 1912, lunile mai-iulie, cînd căpitanul de marină Eugeniu Botez a reprezentat ţara noastră la Congresul de Navigaţie ţinut la Philadelphia, fapt relatat de scriitorul însuşi în primele pagini ale cărţii, cînd descrie vizita făcută în birourile Nord-Lloyd-ului german din Brema : „După ce sfîrşi de citit adresa. Serviciului Maritim Român, în care se arăta că sunt delegat la Congxesul de Navigaţie din Philadelphia, directorul îşi descreţi fruntea şi încercă să schiţeze un binevoitor zîmbet pe sub mustaţa lui roşie, ţepoasă", oferindu-i delegatului român o cabină clasa, întîi pe punte ***(Peste Ocean,*** ediţia Il-a, 1929, p. 4).

De plecarea în America de Nord este legată şi ultima întîlnirea lui Eugeniu Botez cu marele Caragiale, la restaurantul gării din Ploieşti, în compania lui Dobrogeanu-Gherea şi Vlahuţă. Caragiale care pleca la Berlin, după ce-şi văzuse ţara pentru ultima dată, i se adresează tînărului care peste cîteva zile avea să se îmbarce pe transatlantic : ,, — Mă, băiete ! dacă te duci în America, n-ai să căşti gura la nici un monument de artă. Că n-ai ce vedea acolo. Aia sunt copii, n-au ajuns încă la artă. în loc de frumuseţi ai să întîlneşti curiozităţi. Caută de vezi miraculosul in natura americană. Mie să-mi trimiţi o carte poştală ilustrata de la Niagara şi să-mi aduci o bucată de lemn petriiicat de la Yellowstone. Dar acolo să te duci numaidecit. Regiunea asta vulcanică a gheizerilor, cu izvoare care ţîşnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, este cea mai ciudată bucată din coaja pămîntului."

Despre felul în care a urmat sfatul şi a îndeplinit dorinţa celui care i-a fost un preţios îndrumător în ale scrisului ne mărturiseşte scriitorul însuşi : „M-am ţinut de cuvînt. Din fiecare oraş scriam cîte o carte poştală ilustrată lui Caragiale, la Berlin. La întoarcerea din America aduceam în fundul cufărului un bulgăre de lemn petrificat, ca un drob de sare cenuşie. Mă oprii la; 'Berlin. în gară mă întîmpină fratele meu [Octav Botez], cu dureroasa veste : Se împlinise o lună de cînd închisese ochii pentru totdeauna marele nostru Caragiale" ***(Jean Bart, Caragiale şi natura,*** în ***Însemnări şi amintiri,*** Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, pp. 160—161).

Bulgărele acela de lemn petrificat smuls din parcul natural de la Yellowstone, din regiunea vulcanică a gheizerilor, cu izvoare care ţîşnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, se păstrează astăzi la Muzeul Literaturii Române ca simbol al admiraţiei marinarului-scriitor pentru Caragiale, care alături de Vlahuţă, Gherea şi Ibrăileanu, îl îndemnase în tinereţe să scrie, şi de la care a învăţat că „scrisul nu-i un joc agreabil... e o muncă chinuitoare." Iar capitolul din ***Peste Ocean*** care descrie locurile ispre care-l îndemnase Caragiale constituie paginile cele mai realizate din volumul lui Jean Bart.

Vizita în S.U.A. a unui reprezentant al Serviciului Maritim Ttomân, în persoana căpitanului de marină Eugeniu Botez, a avut, dacă nu şi o importanţă politică, cel puţin una economică, întrucît delegatul român avea, pe lîngă misiunea de a participa la Congresul de Navigaţie de la Philadelphia, şi împuternicirea de a trata cu unele camere de comerţ americane, drept pentru care, peste Ocean, i se înlesneşte vizitarea de întreprinderi comerciale şi industriale. Acestea au fost posibile ca urmare a votării în parlamentul român, la 13 martie 1912, a proiectului de lege privind prima convenţie comercială cu S.U.A. Mărfuri americane pătrunseseră şi pînă atunci în România — e drept în mică măsură — dar nu ca urmare a stabilirii unor legături directe, ci printr-o „terţă ţară", ceea ce — aşa cum semnala ziarul de limbă română .America, din 13 iunie 1912 — era „spre paguba ambelor ţări", convenţiei revenindu-i rolul de a umple un gol de mult simţit, punerea în aplicare a convenţiei atrăgînd după sine şi stabilirea de relaţii consulare, consulul român fiind aşteptat în S.U.A. chiar în vara anului 1912. Acelaşi ziar prezenta astfel vizita căpitanului Eugeniu Botez :

„Cu ocaziunea Congresului Internaţional de Navigaţiune care s-a ţinut în Philadelphia a sosit din România şi căpitanul Eugen Botez, comisar maritim al portului Sulina (Gura Dunării). D-sa este venit din partea Serviciului Maritim Român, care este o companie de navigaţie a statului pentru poştă şi pasageri între portul (Constanţa (Marea Neagră) — Constantinopole — Egipet şi o linie pentru mărfuri între Dunăre şi Rotterdam.

Căpitanul Eugen Botez, pe lîngă această misiune, a fost şi recomandat de către camerile de comerţ din principalele porturi româneşti de pe Dunăre precum şi de către agenţia comercială regală a României pentru Germania care se aflâ în Hamburg (Grosse Baccker, str. 26) la camerile de comerţ şi industrie din principalele oraşe ale Statelor Unite pentru a i se da tot concursul şi a-i înlesni studiarea şi vizitarea diferitelor întreprinderi comerciale şi industriale.

Sosirea unei asemenea persoane din România este binevenită tocmai acum cînd acolo se discută asupra convenţiei comerciale între România şi Statele Unite, care a fost votată de curînd de către parlamentul român"... „Căpitanul Botez ne comunică căci şi legăturile diplomatice dintre Statele Unite şi România vor fi încheiate cînd România va trimite consul în Washington, care lucru e pe cale de a se face" (C. Miclescu : ***Congresul Internaţional de Navigaţie. Convenţia dintre Statele Unite şi România. Un oaspe distins între noi,*** în ***America,*** anul VII (1912), nr. 47 (13 iunie), p. 1).

Ziarul de limbă română care apărea la Cleveland sublinia deosebita importanţă a stabilirii acestor relaţii pentru românii din S.U.A., care, în cea mai mare parte fiind imigraţi din Transilvania — pe atunci sub stăpînire străină — şi neexistînd legături diplomatice între România şi S.U.A., erau consideraţi cetăţeni veniţi din Austro-Ungaria şi trataţi ca atare :

„Legăturile acestea comerciale şi diplomatice dintre Statele Unite şi România sunt de mare importanţă pentru românii imigraţi în America şi cari nu sunt din România pentru că de acum naţiunea română va fi recunoscută ca atare şi în Statele Unite, unde în mare parte mulţimea care nu cunoaşte istoria şi geografia Europei ne confundă cu alte naţiuni" ***(ibidem).***

Drept pentru care delegatul român este primit cu mare căldură în principalele centre locuite de români. Ziarul ***America*** din 4 iulie 1912 reproduce pe prima pagină fotografia căpitanului Eugeniu Botez, împreună cu „comisiunea care a primit pe dl. căpitan E. Botez din România, la sosirea d-sale în Cleveland".

Asupra modului deosebit în care a fost primit relatează scriitorul însuşi în capitolul ***Intre români.***

Relatarea călătoriei într-o lume cu totul nouă — dacă o raportăm la anul 1912 cînd întreprinde voiajul — şi aproape cu desăvîrşire necunoscută în sud-estul Europei, refacerea itinerariului într-o formă literară, nu este înfăptuită de scriitor imediat la reîntoarcerea din voiajul peste Atlantic şi nici măcar în anii imediat următori.

Singura relatare mai apropiată de anul călătoriei o reprezintă ***La Academia militară americană,*** apărută în ***Viaţa românească,*** numerele 4 şi 5 (aprilie-mai), 1914, şi subintitulată ***Documente omeneşti,*** fără a purta vreo indicaţie că ar reprezenta un capitol din viitorul volum ***Peste Ocean.*** Faptul că autorul include capitolul din Viafa romanească în ediţia a doua a ***Jurnalului de bord*** din 1916, pp. 79—88, ca o scriere de sine stătătoare, în ultimul ciclu al ediţiei „Din al doilea jurnal de bord", alături de cele trei scrieri dedicate voiajului în Mediterana ***(Intîlniri în Arhipelag, în Creta*** şi De Za ***Rodos la Kalimno)*** ne face să bănuim că, cel puţin atunci, scriitorul nu avea în proiect intenţia elaborării unui volum dedicat călătoriei întreprinse peste Atlantic. Chiar dacă va fi existat o asemenea intenţie, ea a fost zădărnicită pentru moment de evenimentele care se precipitau şi care vor duce la intrarea ţării noastre în primul război mondial, pe timpul căruia Eugeniu Botez va fi comandantul militar al portului Sulina.

De-abia în 1920 (1 februarie), odată cu apariţia primului număr din cea de-a doua serie a ***Curentului nou,*** scos de H. Sanieievici, Jean Bart încredinţează tiparului fragmentul ***In biroul Nord-Lloyd-ului german din Brema,*** care, mult refăcut, sub aspect stilistic, odată cu retipărirea în ***Adevărul literar şi artistic*** din 1925, va constitui primul capitol al volumului.

Capitolul din ***Curen.tul nou,*** (singurul tipărit în această revistă) apare sub titlul generic : ***Dincolo peste Ocean (Jurnal de bord),*** cum vor apărea în ***Viaţa românească*** şi ***Adevărul literar şi artistic*** încă 4 capitole din cele 32 cît cuprinde scrierea luată în între-gime. Dar, pe parcursul publicării în periodice, scriitorul adoptă titlul ***Peste Ocean,*** sub care va apare volumul în 1926, cu menţiunea în subtitlu : ***Note dintr-o călătorie în America de Nord.*** Menţiunea „Jurnal de bord" sau „Dintr-un jurnal de bord" apare în periodice la 17 capitole, indiferent dacă se indică genericul ***Peste Ocean*** sau ***Dincolo, peste Ocean.*** O singură dată întîlnim menţiunea „Note de călătorie" în ***Viaţa românească,*** anul XV (1923), nr. 2 (februarie), unde apar capitolele ***La o fereastră de la etajul al optsprezecelea*** şi ***O seară in lumea galbenă.***

Fără indicaţia că va face parte dintr-un volum, apar, ca şi ***La academia militară americană*** (menţionat mai sus), capitolele

Pittsburg, țara oțelului, In cartierul școalelor lui Carnegie și ***Privind din paradis în infern,*** cîteșitrele tipărite sub titlu comun ***Pittsburg (Viața românească,*** noiembrie 1924) și capitolul ***Aur (Adevărul literar și artistic,*** 27 decembrie 1925).

Nu a fost identificat în nici un periodic capitolul ***Intre români.*** Se pare că se tipărește pentru prima dată în volum.

Deși primul capitol apăruse la începutul anului 1920, următoarele vor vedea lumina tiparului de-abia în 1923—1924, în ***Viața românească,*** de care scriitorul a fost legat și în primii ani după apariția ei în cea de a doua serie, ca alte 16 capitole să apară în ***Adevărul literar și artistic,*** 1925—1926.

Se pare că la începutul anului 1926 volumul era definitivat, întrucît la 28 februarie cînd apare în ***Adevărul literar și artistic*** capitolul ***Pe Mississippi*** se menționează : „Din volumul ***Peste Ocean*** care va apare în curînd", iar în aceeași revistă, la 14 martie, la finele capitolului ***La Niagara,*** se specifică : „Din volumul ***Peste Ocean*** care s-a pus sub tipar".

Succesiunea capitolelor în volum, ordinea lor definitivă — cea logică, legată de itinerarul călătoriei — este alta decît ordinea în care au apărut în periodice. Astfel ultimele opt capitole ale volumului, din ciclul ***Yellowstone,*** apar printre primele în ***Viața românească*** din 1923—1924, așa cum capitolele care relatează călătoria pe apă, traversarea Atlanticului și acostarea la țărmul american, apar în 1925, în ***Adevărul literar și artistic.***

Deseori nici titlurile unor capitole și nici delimitarea lor din volume nu corespunde cu forma sub care apăruseră în periodice.

Dar ordinea în care s-au tipărit în periodice n-a prejudiciat cu nimic unitatea volumului, scriitorul avînd de la început schițat (încă din 1920, cînd, la primul capitol tipărit, se menționează chiar titlul volumului), planul întregii cărți. Este foarte posibil ca, în cei trei ani care au urmat, scriitorul să-și fi elaborat și definitivat, în linii mari, cartea, încredințînd apoi revistelor acele capitole care căpătaseră o formă cît de cît definitivă, și reluînd alte capitole într-o formă substanțial schimbată. Revederea unor materiale se face pentru sobrietatea stilului, dar și pentru eliminarea unor amănunte și chiar paragrafe întregi. Cităm cazul unui fragment din capitolul I, apărut în ***Curentul nou,*** 1920, și republicat în ***Adevărul literar și artistic,*** 1925, într-o formă mult schimbată : între fraza „Nemții erau hotărîți nu numai să-i imite pe englezi, ci să-i și întreacă" și fraza următoare : „Mare poftă aveam să știu ce se petrece în capul englezului de lîngă mine, care cerceta cu răbdare liniile încîlcite pe glob, linii ce arătau mersul vapoarelor germane", (ediția de față, voi. I, pp. 303—304) la prima tipărire apărea următorul fragment cu referiri la istoricul concurenței navale între englezi și americani și care evident încărca expunerea :

„Orgoliul britanic rănit silește arhitectura navală engleză a face sforțări, alcătuind acele minuni maritime nevisate încă de omenire. Nave-colosuri apar plutind pe fața oceanelor, legînd în cîteva zile continentele între ele. Vapoare uriașe ; în pîntecele unuia singur încape deodată populația unui oraș întreg. Adevărate cetăți plutitoare în care locuiesc mii de oameni, mulțumindu-și cele mai rafinate gusturi ale civilizației moderne.

Germanii însă nu se lasă bătuți ; încăpățînați, cu amorul propriu al tinereții agresive, izbutesc a construi vapoare mai mari, deși nu atît de repezi ca cele engleze. Lupta de întrecere nu s-a terminat încă. Unde se va opri ?

Pentru moment recordul tonajului îl țin germanii cu «Impe***rator»*** și ***«Deutschland»,*** recordul vitezei îl au încă englezii cu ***«Lusitania» și »Mauritania«"*** (Jean Bart, ***Dincolo, peste Ocean (Jurnal de bord),*** în ***Curentul nou,*** anul I (1920), nr. 1 (1 februarie), p. 7).

Pentru ***Notele de călătorie în America de Nord,*** elaborate, cu intermitențe, de-a lungul mai multor ani, scriitorul ne-a lăsat cele mai numeroase variante, reprezentînd „redacțiuni" succesive ale scrierii.

Menționăm în primul rînd două fragmente păstrate la Muzeul Literaturii Române. Primul, înregistrat sub nr. 15202/1—6, cuprinde 12 pagini.

Cel de al doilea fragment (ms. 15201/1—6 file) poartă în frontispiciu mențiunea autorului :

„începutul de la

Yellowstone

1) Izvoarele fierbinți de la Mamut

2) Lacul-Castorilor"

ceea ce corespunde cu titlul ciclului de la finele textului definitiv și celor două capitole intitulate aidoma. Filele 6 și 7 oferă însă mai multe variante la titlul celui de al doilea capitol : ***în republica rozătoarelor, La locuințele lacustre, Lacul-Castorilor,*** autorul oprindu-se la acesta din urmă.

Ambele fragmente reprezintă deosebiri neînsemnate față de forma definitivă a textului.

File disparate dintr-o variantă la ***Peste Ocean*** se păstrează și la Institutul de istorie literară și folclor „G. Călinescu" (ms. 2450). Dar din cele 17 file înregistrate sub acest număr numai filele 1, 5, 9 și 10 sînt dedicate „Notelor de călătorie în America de Nord" (restul reprezintă bruioane și însemnări pentru ***Europolis,*** iar filele 11—17 constituie un manuscris inedit, intitulat ***Galați).*** Ele își au corespondent în capitolul ***In ghetto american*** din forma definitivă a scrierii. Primele trei file păstrează un text destul de apropiat de ultima variantă, dar cu mai multe moldovenisme, numai fila 10 consemnează un text neprelucrat — un bruion care conține și unele întîmplări și personaje la care autorul a renunțat cînd a definitivat scrierea. Din acest bruion — așa cum stă consemnat în frontispiciul filei — reiese că inițial capitolul era intitulat ***Evreii din America,*** în loc de ***In ghetto american.***

Fila 10 (verso) menționează și începutul altui capitol ***Chestiunea negrilor. Pe Mississippi,*** însă textul a fost tăiat ulterior dc autor. Păstrează însă o trimitere la scriitorul francez de călătorii și anchetă socială Huret.

Printre celelalte manuscrise care vizează scrierea de față menționăm textul unui fragment pregătit de autor pentru revista ***Adevărul literar*** și ***artistic*** unde și apare, fără nici o deosebire, în nr. 275 din anul 1926. Prima pagină de manuscris are consemnat marginal „Ad. lit". Atît în manuscris cît și în periodic se menționează, printr-o notă la titlu : „Din volumul ***Peste Ocean*** care s-a pus sub tipar".

Textul manuscrisului, în numerotarea autorului filele 1—22 (dintre care lipsesc însă paginile 4 și 14—21) corespunde capitolelor ***La Niagara*** și ***Minciunile lui Chateaubriand și literatura americană,*** cu singura deosebire că primul capitol, in manuscris și implicit și în periodic, mai poartă o subdiviziune ca titlu : ***Eroii Niagarei*** — titlu înlăturat în volum. Avem de-a face — în manuscris și în periodic — cu o formă definitivă a textului — diferențele față de volum sînt aproape inexistente, cu corectivul că în manuscris nu se păstrează integral decît primul capitol, din cel de al doilea lipsind 3 file.

Un alt manuscris, numerotat de autor de la 1 la 13, consemnează textul pregătit de scriitor pentru ***Viața romanească,*** nr. 3, 1924. respectiv capitolele ***Pe lacul Yellowstone*** și ***Pieile-Roșii —*** dar și din acesta s-au rătăcit file (lipsește fila 2. iar din cel de

al doilea se păstrează numai începutul — fila 13). Textul acestui manuscris prezintă deosebiri față de forma definitivă și chiar față de periodic, scriitorul revăzîndu-și textul la tipărirea lui în ***Viața românească.***

Reproducem spre exemplificare două pagini de manuscris, (prima și pagina 8) :

„Pe nesimțite ne-am ridicat la 2500 metri înălțime. Lacul acesta, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mîni uriașe cu degetele răschirate. <De aici se scurg> <Aici e lacul din> De pe culmea asta a Munților Stîncoși să <despart> scurg apele pe pante opuse, spre cele două oceane ; <spre> către-Atlantic și altele <spre> Pacific.

Ne îmbarcăm într-o șalupă cu motor. Echipajul foarte redus : la prova un <copil> băiet negru, cu capul gol, cu părul creț ca o blană de miel, ne privește <surîzător> arătîndu-și dinții albi, lucitori."

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de-față, voi. I, p. 441, rîndurile 1—10) :

„Odinioară erau așa de mulți [bizonii], că să opreau trenurile din mers, așteptînd trecerea cîrdurilor peste liniile ferate. Și vapoarele pe Mississippi <ancorau pînă> <erau nevoite> trebuia uneori să ancoreze pînă ce să scurgeau șirurile de bizoni cari treceau fluviul înot.

Lăcomia vînătorilor albi a <distrus> stîrpit aproape această rasă de animale. <Cîți au mai rămas emigrează de la s[ud] la nford]. Guvenul american a luat măsuri de protecție>. Astăzi rasa e protejată, dar e prea tîrziu.

Bizonul, ca și stăpînul lui, indianul, pe care îl hrănea și-l îmbrăca altădată, a avut aceeași soartă. <Bizonul piere fără ca să sc poată domestici și indianul dispare fără ca să se poată civiliza.> <Rasa piere fără a se domestici și Pieile-Roșe să pierd fără a se civiliza.> Bizonul și indianul deși azi sunt protejați de guvernul american să sting, dispar, unul fără a se domestici și altul fără a se civiliza."

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de față, voi. I, p. 443, rîndurile 19—27).

Dar autenticitate desăvîrșită și un parfum exotic prezintă manuscrisul alcătuit chiar din filele unui blocnotes care poartă antetul și reclama „Yellowstone Park Hotel" — însemnări făcute

•direct în timpul cît lui Eugeniu Botez, delegat la Congresul de Navigaţie de la Philadelphia i s-a oferit prilejul să viziteze Ţara Minunilor — cea mai mare rezervaţie naturală din lume. Reproducem cîteva file :

„De la «Fonteuw Otel» înainte a doua zi.

Lacul prismatic lîngă gheieru Excelsior, are în fund formaţia ca de bureţi, moale, încă nu-i petrificat...

Micul Lac al batistei — o gaură în mijlocul unui lac mic, bagi o batistă, e suptă înăuntru, s-a dus, ai pierdut-o, după cîteva minute apare iar.

Emerald Pool — marginile portocalii, iar mijlocul verde de smarald, foarte adînc, vezi înăuntru.

Ajungem la «Old Faithul Hotel» — otel de lemn natural, superb. De pe terasă aştepţi şi priveşti gheizerul cu acelaşi nume care aruncă pînă la 50 de metri. E magnific, nu-i un ***jet d'eau*** continuu : vezi continuu deasupra puţin fum alb, un panaş. Cînd e aproape să izbucnească, să arunce, se simte cum se înteţeşte fumul mai mult, apare apă, şi din ce în ce zbucneşte [în] buze de apă, în coloană înaltă, stropii ajung departe. Fumul se înălţă spre cer ; ca un panaş se pierde, se prinde de vîrful brazilor de pe munţii cu vîrfurile albite de zăpadă.

O imensă pană de struţ.

Un clopot sună cînd începe gheizerul a arunca, să anunţe lumea.

Se vede o căruţă cu coviltir, trasă de patru catîri urechiaţi, înainte e o domnişoară calare, bărbăteşte...

La o groapă din astea sau un pîrîu se vede în pămîntul umed urma de copită de cerb care a venit să bea apă.

Ţara contrastelor : birjar — profesor a doua zi, o brută care mormăia, bătrîn morăcănos striga la noi : ***Peuple !*** (lume). Iar o americană grasă îi spunea ***(mister*** Dreiver) şi unui soldat îi spunea ***mister*** soldat (?).

Parcă noi am fi fost nişte soldaţi şi el pedagog. Nu voia să se oprească să admirăm : «Lasă că o să videţi atîtea gheizere, că o să vă săturaţi».

Contraste :

O feministă milionară, un tip de ţărancă şi servantă, un tip extranobil cu ochelari, stăm de vorbă.

La halta de dejun dintre Old Faithul şi «Hotel Lac», am vizitat, una dintre cele mai ciudate minuni :

în lacul Yellowstone, la o depărtare de vreo 50 m. de mal, iesă din apă un vîrf de stînca. Trecem pe-o punte pînă acolo. E de cîţiva metri. Un om poate prinde peşte din lac şi stînd pe loc să-i puie în crăpătura stîncei unde clocoteşte apa...

Un lac limpede că vezi în fund peştii.

«Lac Hotel»

Lacul Yellowstone imens, la o înălţime aşa de mare...

Din faţa otelului se vede o insulă cu brazi înalţi, seculari....

Culmile munţilor se suprapun. Pline cu zăpadă şi numai muchiile înnegrite — zăpada spulberată de vînt — se văd ca. nişte nervuri verde-închis, pare negru.

Altă culme de munţi, cu piscuri conice, cratere...

Culoarea care o ia apa în lumina de apus sau lună, apa se înroşeşte.

Cîteva bărci se leagănă... un vaporaş...

în lumina dimineţei sclipesc vîrfurile albe de zăpadă a munţilor, în zare se văd fumurile de la gheizere...

Discuţia unui spaniol bătrîn, profesor de matematici, inginer, cu o femeie feministă. Omul voia să bea un rachiu, să fumeze, nu era chip. La întîia vorbă, îl întreabă : «Ce părere aveţi despre drepturile femeii ?»"

în continuare alte notaţii, tipice unui caiet de însemnări de călătorie.

„Animalele mici din parc sînt skong ?

Se văd culmile vulturilor.

Zăpada are culori albastru-verde...

Am văzut d-ne şi d-şoare dînd mîna cu vizitiul la plecare :. ***«Good bye .'...»***

No cigarettes sold in Minnesota [în Minnesota nu se vînd. ţigări].

No wines of liquors sold in Dakota [în Dakota nu se vînd vinuri şi alte băuturi alcoolice].

într-o gazetă scrie : «S-a făcut un nou costum de baie pentru fete, unii au zis că nu-i decent. Ca să dovedească contrar a adus

pe una la biserică în acest costum. Un popă metodist a făcut un tribunal de *ladies* şi gentlemeni cari au găsit că e decent».

în revisie sînt anunţuri pentru şcoli prin corespondenţă, pentru legi, matematici şi literatură. Te învaţă a face nuvele, poezii... Zice : «Mulţi chiar înainte de a termina şcoala au vîndut nuvele. Înlesnim şi vinzarea nuvelelor... Şcoli de memorie...»"

Textul citat mai sus dezvăluie metoda de lucru a scriitorului : descripţia îmbinată cu ancheta socială.

Răsunetul apariţiei cărţii nu se lasă aşteptat. în lunile iunie-august apar nu mai puţin de şase recenzii, unele dintre ele în cele mai prestigioase reviste ale vremii : Viaţa *românească, Convorbiri literare, Adevărul literar şi artistic,*

Bineînţeles prima o întîlnim în revista unde apăruseră cele mai multe capitole din volum. Astfel, sub semnătura lui D.I.S. TD. I. Suchianu], apare o recenzie în *Adevărul literar şi artistic* (20 iunie 1926). Criticul — unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai scriitorului — evidenţiază, printre primii, caracterul obiectiv al noului volum de note de călătorie aparţinînd lui Jean Bart care, „...descrie faptele care l-au izbit, fără însă a-şi spovedi grandilocvent importantele sale impresiuni. Din fapte reiese indirect starea sufletească a europeanului debarcat în Lumea Nouă. Este cum se spune în estetică — metoda obiectivă, metodă îndeosebi utilă aci, căci ne scapă de dubla primejdie : a unei pictări înzorzonate şi a unor fastidioase confidenţe personale..." *(Adevărul literar şi artistic,* anul VII (1926), nr. 289 (20 iunie), p. 7). (De remarcat că Suchianu menţionează ca titlu al volumului *Dincolo, peste Ocean,* titlu generic sub care apăruseră unele capitole din periodice.)

Aceeaşi caracteristică esenţială a volumului este subliniată de Izabela Sadoveanu într-o recenzie intitulată *Impresii de călătorie,* în care, prin asociaţii şi cu alte scrieri de tinereţe, se fac şi referiri la realismul mai accentuat al scrisului lui Jean Bart din ultima perioadă de creaţie : „Nicăieri nu se desluşeşte mai bine calitatea talentului lui Jean Bart ca în relaţiile (sic !) sale de călătorie. *Peste Ocean,* dezbrăcat de romantismul vremii şi al vîrstei autorului, care îngreuia oarecum *Jurnalul de bord,* are un orizont impunător. Observaţia e adîncită de curiozitatea inteligentă a unui mînuitor de idei, iar realismul a devenit acea dorinţă pasionantă de a prinde puterea inefabilă a ideii în forma concretă, acea sforţare de a stăpîni materia, pentru a scoate din ea aspectele nenumărate ale inteligenţii, faţa multicoloră a problemelor sub care ni se prezintă lumea şi viaţa ce e izvorul adevăratei originalităţi în artă" *(Adevărul literar şi artistic,* anul VII (1926), nr. 293 (18 iulie), p. 1).

Majoritatea recenziilor dezvăluie ineditul şi originalitatea cărţii raportată la peisajul literar al timpului. Ion Pas remarca următoarele : „Jean Bart e poate singurul scriitor român care a socotit că lumea e ceva mai largă şi mai interesantă decît cuprinsul unei cafenele bucureştene sau al unui tîrguleţ de provincie monotonă. A cutreierat globul, în permanentă goană după aspecte noi — şi de aci explicaţia frăgezimei, coloritului paginilor domniei-sale de literatură... De aci de asemeni temeiul spiritului d-sale de observaţie şi acea pătrunzătoare cunoaştere a omului (Ion Pas, *Jean Bart.- „Peste Ocean",* în *Lupta,* anuj V (1926), nr. 1361 (20 iunie), p. 2).

Iar Const. Şăineanu, în *Adevărul,* semnala că „Dintre toate descrierile de călătorii, incontestabil cele mai interesante, mai atrăgătoare, sunt acelea cari se ocupă cu ţări îndepărtate, a căror civilizaţie se deosebeşte fundamental de a noastră".

O substanţială recenzie dedicată volumului *Peste Ocean,* apare în *Viaţa românească,* sub semnătura M.R. [Mihai Ralea]. Valorosul critic de la *Viaţa românească,* atrăgînd atenţia asupra importanţei scrierilor de călătorie pentru omul secolului XX, face asociaţii cu scrieri similare aparţinînd unor consacraţi scriitori europeni : „Astfel am cetit multe cărţi despre minunile Americei, de la pretenţiosul Bourget la jovialul Huret. Mărturisesc că nici una nu mi-a dat satisfacţiile complecte ale cărţii d-lui Jean Bart. Pittsburg, Parcul de la Yellowstone, Viaţa de mare oraş american, sînt de neuitat" *(Viaţa românească,* anul XVIII (1926), nr. 7—8 (iulie-august), p. 220).

Deşi se menţine în cadrul aceluiaşi gen literar, memorial de călătorie, *Peste Ocean,* ca structură, se deosebeşte mult faţă de *Jurnalul de bord,* tipărit în urmă cu 25 de ani. în prima carte de tinereţe scriitorul era mai mult atras de natură, „mai liric, mat avîntat în descriere, mai entuziast în faţa minunilor, mai curios în faţa misterelor". în noua carte de călătorii autorul este altul, aşa cum sublinia, la apariţia primei ediţii, Mihai Ralea : „Natura joacă un rol secundar sau nu-l preocupă decît într-atît întrucît are relaţiuni cu umanitatea. Omul cu organizaţiile şi

producţiile lui îl interesează mai mult. Observaţia sa e mai potolită, ca a unuia care a văzut şi a auzit multe şi nu mai aşteaptă multe surprize. în schimb maturitatea omului se vede din înţelegerea adîncă a aşezărilor şi instituţiilor... în ***Peste Ocean*** omul de cultură care e d. Jean Bart a făcut loc la observaţiuni, la documentaţie, la explicaţii şi s-a apropiat puţin de ştiinţă. E greu de clasificat genul acestor note de voiaj. Se apropie de J. Huret prin vivacitatea, variaţia şi culoarea cu care sînt redate. Dar are în plus faţă de acesta — care nu era decît publicist — ceea ce aduce artistul E. Botez : arta peisajului, pătrunderea psihologică şi, în plus, nu ştiu ce în descriere, care transformă o simplă întîmplare într-o pagină de «roman». Astfel construită, cartea satisface şi arta şi ştiinţa ***(Viaţa românească,*** anul XVIII (1926), nr. 7—8 (iulie-august), p. 220).

în sensul celor arătate mai sus asupra felului de a transmite „informaţia" cuprinsă în volum, relatează şi Suchianu în recenzia amintită : ***„Peste Ocean...*** nu are nici belferismul cărţilor instructive, nici pateticul ieftin al comis-voiajorului poet. Este o carte care instruieşte şi distrează." Iar C. Narly, în ***Convorbiri literare*** (numărul pe iulie-august 1926, pp. 626—627), sublinia valoarea instructiv-educativă a cărţii — fapt pentru care unele capitole, printre care şi ***Lacul-Castorilor,*** au fost trecute ca bucăţi de lectură în manuale şcolare bine alcătuite.

Avînd un deosebit succes de librărie, cartea se epuizează relativ repede, în aşa fel încît în vara anului 1929 apare cea de a doua ediţie — textul rămînînd acelaşi.

Prima semnalare în presă a noii ediţii o întîlnim în ***Adevărul literar şi artistic*** din 21 iulie 1929, unde, la bibliografie, împreună cu alte cărţi noi apărute în editura „Cartea românească" se menţionează : „Jean Bart (Eugeniu P. Botez) — ***Peste Ocean,*** ediţia II-a, lei 84".

Apariţia celei de a doua ediţii este semnalată în termeni elogioşi de Tudor Vianu, remarcînd caracteristicile generale ale acestui volum de note de călătorie : „Dl. Jean Bart a fost, credem, cel dintîi român care a călătorit ca scriitor în Statele Unite şi ne-a adus de acolo amintirea unei lumi memorabile din atîtea puncte de vedere. Categoria a mai căpătat de-atunci cîţiva reprezentanţi, dar autorul volumului de impresii Peste Ocean a creat oarecum modelul genului şi a fixat trăsături esenţiale, pe care nu le mai putem găsi aiurea decît repetîndu-se... Grija de obiectivitate dă descrierii sale însuşirile unei precizii aproape ştiinţifice

şi, pe treptele aceleiaşi obiectivităţi, ştie să reprime senzaţia pitorească în avantajul ideii generale. Căci aceasta este atitudinea de călător a d-lui Jean Bart : el vrea să ne instruiască, instruindu-se. Problema socială este descoperită sub mica întîmplare petrecută în stradă sau în restaurant şi, sub aspectul fugitiv şi comun, substanţa unei idei şi a unei generalizări este dezgrădinată şi scoasă la lumină. Astfel volumul acesta de însemnări succinte şi puţin împodobite devine şi un fel de compendiu al întrebărilor mai de seamă pe care America le adresează cugetării sociale" (Tudor Vianu — ***Jean Bart: „Peste Ocean",*** ediţia II-a, în ***Adevărul literar şi artistic,*** anul IX (1929), nr. 456 (1 septembrie), p. 7).

O recenzie asupra cărţii, cu prilejul reapariţiei, întîlnim în ***Răsăritul,*** sub semnătura : „a.l.m. [Al. Lascarov Moldovanu] care remarcă : „Vechi călător pe ape, autorul ***Jurnalului de bord*** care a îneîntat ceasurile lecturei tinereţelor noastre, ne plimbă, cu această carte, prin ciudata ţară a Statelor Unite ale Americei de Nord, ţinîndu-ne necontenit tovărăşie cu sfătoşenia sa de moldovan". Scriitorul, autor al recenziei, face o remarcă judicioasă asupra specificului noilor note de călătorie : „Cărţile de călătorie riscă totdeauna exagerarea. Sau sunt simple jurnale uniforme şi deci anoste, sau sunt prolixe prin cîtimea de detalii care nu pot interesa pe toţi cetitorii — şi, în ambele cazuri, nu-şi ating scopul. A ţine o carte de călătorie pe linia literaturei, fără ca, în acelaşi timp, să fie numai literatură, presupune un condei abil şi experimentat. îmbinarea aceasta a izbutit la d. Jean Bart. Cartea sa ***Peste Ocean*** mulţumeşte şi setea de informaţie şi aceea de literatură. Aşa se şi explică apariţia ediţiei a II-a nu mult după întîia" (a.l.m. [Al. Lascarov Moldovanu] : ***Jean Bart : „Peste Ocean",*** în ***Răsăritul,*** anul XI (1929), nr. 13—14 (sept-oct), p. 7). (Revista ***Răsăritul,*** în 1943, cu prilejul comemorării a 10 ani de la moartea scriitorului, va retipări două fragmente din ciclul ***Yellowstone : Ţara Minunilor*** şi ***Aur.)***

în 1931, într-o recenzie dedicată altei scrieri care făcea istoricul navei-şcoală, bricul „Mircea", Al. Philippide remarca cu privire la volumul ***Peste Ocean :*** „D. Jean Bart are gustul aventurii şi al călătoriilor îndepărtate şi ştie cu măiestrie să inspire acest gust şi celor care îl citesc... înainte ca Paul Morand să fi «descoperit» America, Jean Bart a scris o carte, ***Peste Ocean,*** care este, fără îndoială, una din cele mai complete şi mai sugestive cărţi de impresii americane... Sunt în ***Peste Ocean*** lucruri admirabile, obser-

vaţii interesante, descripţii delicioase, o înţelegere perfectă şi o interpretare adîncă a vieţii americane" (Al. A. Ph. [Philippide] : ***Jean Bart — O corabie românească. Nava-şcoală bricul Mircea,*** în ***Adevărul literar şi artistic,*** anul X (1931), nr. 548 (7 iunie), p. 7).

Un loc important îl ocupă în noul volum al lui Jean Bart referirile la românii stabiliţi **în** S.U.A., cea mai mare parte emigraţi din Transilvania, la începutul secolului nostru, de sub asuprirea austro-maghiară, referiri făcute atît într-un capitol special, ***Intre români,*** cît şi pe parcursul cărţii. încă pe vapor scriitorul observă un grup de familii care îşi motivează plecarea prin lipsa de pămînt de lucru. **în** mozaicul social şi naţional de pe puntea transatlanticului „albul cămăşilor cu altiţe şi negrul fotelor — discretul port al femeilor din părţile Sibiului" dă o notă cu totul aparte.

Problema românilor emigraţi peste Atlantic şi constituiţi în societăţi şi cooperative, avînd şi un ziar în limba lor, a preocupat pe toţi cei care au întreprins vizite peste Ocean. Astfel în ***Adevărul,*** noul volum al lui Jean Bart este analizat împreună cu o lucrare a lui Vasile Stoica : ***în America pentru cauza românească,*** în care relatează asupra audienţelor la Wilson Roosevelt şi asupra ***Declaraţiei S.U.A. din*** 5 noiembrie ***1918,*** declaraţie favorabilă reunirii cu patria mamă a provinciilor româneşti de sub dominaţie străină.

Remarcăm şi faptul că după tipărirea cărţii lui Jean Bart, în ***Adevărul*** din 6 august 1926 apare articolul : ***Citi români avem in Statele Unite ? O statistică a emigrărilor,*** din care desprindem : „Imigrarea românilor în Statele Unite a început cam pe la anul 1900 şi a continuat să crească pînă după terminarea războiului cel mare, cînd mulţi dintre ei s-au reîntors **în** ţară. **în** 1890 recensămîntul Statelor Unite nu înregistra nici **un** emigrant român ; în 1900 numărul lor este de 15.032 ; **în** 1910 creşte la 62.923, iar în 1920, cu toată plecarea înapoi a multora din ei, numărul lor ajunge la 102.823. Acestea sunt datele oficiale. După diferitele estimări, însă — din surse neoficiale — numărul actual al românilor din Statele Unite variază între 100.000 şi 200.000, diferenţă destul de mare care evidenţiază şi mai mult greutatea unei încercări de recensămînt exact greu de întocmit" ***(Adevărul,*** anul 39 (1926), nr. 13078 (6 august), p. 2).

în materialul din ***Adevărul*** se arată că mulţi români emigraţi din Transilvania au fost trecuţi la recensămîntul din 1920

ca „veniţi din Ungaria" [Austro-Ungaria], indicîndu-se graniţele de Sinainte de război.

Adăogînd şi numărul celor născuţi în S.U.A., numărul românilor se ridica, potrivit datelor oficiale oferite de recensămîntul efectuat în 1920, la 151.866, dintre care 96.239 erau înregistraţi ca vorbind limba română. Potrivit aceloraşi date oficiale, „statele mai populate de români sunt : New York, Ohio, Pennsylvania, Michigan, Illinois, New Jersey, Indiana, California, Minnesota, North Dakota, Missouri, Massachusetts şi Connecticut".

Aceeaşi statistică arată că majoritatea românilor s-au stabilit la oraşe cu toate că, înainte de emigrare, în cea mai mare parte, fuseseră plugari.

Menţionăm că, in 1926, anul apariţiei volumului ***Peste Ocean,*** era constituită la New York „Society of Friends of Roumania" (Societatea prietenilor României) (preşedinte William Nelson Cromwel, secretar Hari Babeş) care în vară tipărea al patrulea „caiet" periodic dedicat ţării noastre, iar în iarna aceluiaşi an, ca urmare a vizitei lui Leon Feraru, profesor la universitatea „Columbia", dar originar din Brăila, se constituise la Bucureşti societatea „Prietenii Americii".

Pe lîngă Universitatea „Columbia" funcţiona şi un institut de cultură românească „The Institute of Romanian culture Columbia University in the city of New York", avînd ca preşedinte de onoare pe dr. Nicholas Murray Butler (preşedintele universităţii „Columbia"), iar ca vicepreşedinte : George Creţianu, ministrul României la Washington şi Leon Feraru (cf. S. Albu : ***Publicaţii despre România în America,*** în ***Adevărul,*** anul 40 (1927), nr. 13298 (24 aprilie), p. 3.)

Acelaşi Leon Feraru trimisese revistei ***Tiparniţa literară*** (nr 1. oct. 1928) un reportaj despre viaţa literară americană intitulat ***America. Scrisori din New York,*** iar în S.U.A. editase în broşură studiul ***The development of the Romanian novei.***

Cartea lui Jean Bart a contribuit în mare măsură la o mai bună cunoaştere a poporului american. Tot în acest program de cunoaştere reciprocă se înscriu şi unele conferinţe despre America ţinute de Eugeniu Botez printre care cea de la Fundaţie, din februarie 1931, ***Aspecte din viaţa americană,*** organizată sub auspiciile Institutului român de organizare ştiinţifică a muncii (cf. ***Universul,*** an. XLIX (1931), nr. 23. p. 10).

A D D E N D A

IAPA CĂPITANULUI

Apare în *Lumea nouă literară şi ştiinţifică,* anul II (1896), nr. 23. Acest număr lipseşte din colecţia revistei de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Indicaţia bibliografică a scrierii este dată însă în numărul din 3 noiembrie (nr. 1), anul III (1896) unde, la paginile 7—8, se publică sumarul revistei pe anul al II-lea. Din acest sumar reiese că scrierea a fost tipărită sub pseudonimul „Trotuş".

In volum e tipărită numai în ediţia *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 27—32 ; la sfîrşit datată : „Bucureşti, 1896".

LA POARTA SPITALULUI

Apare în *Pagini literare,* volumul I (1899), nr. 2 (28 ian.), p. 6, semnată „Jean Bart", datată la sfîrşit „Galaţi, 1899".

în volum e tipărită numai în ediţia *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, Editura Institutului de arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 43—48, cu indicaţia la sfîrşit „Galaţi 1897" care diferă de cea din revistă.

PE DUNĂRE

Apare în *Pagini literare,* volumul I (1899), nr. 7 (4 martie), p. 3, cu indicaţia la sfîrşit „Galaţi, 1899", semnată „Jean Bart".

în volum e tipărită numai în ediţia *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1901, pp. 73—79.

MÂRGÂRINT BEŢIVUL

Apare în *Lumea nouă literară şi ştiinţifică,* anul II, (1896). nr. 40 (11 august), pp. 5—6, semnată cu pseudonimul „Trovuş" şi avînd la sfîrşit indicaţia „Iaşi, 1896".

Reprodusă în *Vatra* (Craiova), anul II (1930), nr. 1 (octombrie), p. 8, la pagina „Literatură" şi în *Calendarul naţional-ţărănesc pe anul comun 1930,* Gherla, 1929, pp. 83—84.

în volum e tipărită numai în ediţia *Jurnal de bord. Schiţe •marine şi militare,* Bucureşti, Institutul de arte grafice ..Eminescu". 1901. pp. 81—85, datată la sfîrşit „1896".

DIN CONCENTRARE

Apare în *Pagini literare,* volumul I (1899), nr. 1 (21 ianuarie), pp. 2—3, cu indicaţia la sfîrşit : „Galaţi, 1898".

Reprodusă, cu titlul uşor modificat *(Amintiri din concentrare),* în *Răsăritul,* anul XI (1928), nr. 1 (septembrie), pp. 19—21. Textul încadrează o fotografie a scriitorului.

Se tipăreşte în volum : *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu", pp. 9—18, la fine avînd menţionată data : „1898" ; *Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,* Bucureşti, 1916, Editura librăriei „Steinberg" pp. 229—240, fără nici o datare în final.

Scrierea nu mai este reluată de către autor în alte ediţii antume.

O ÎNMORMÎNTARE MILITARĂ

Apare, sub titlul O *înmormîntare,* în *Pagini literare,* volumul I (1899), nr. 7 (4 martie), p. 3, cu indicaţia la sfîrşit : „Galaţi, 1F.99".

Se tipăreşte, cu titlul uşor schimbat *(O înmormîntare militară),* în volum : *Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* Bucureşti, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu", pp. 55—67 ; *Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele,* Bucureşti. 1916, Editura librăriei „Steinberg", pp. 241—256. în ambele volume păstrează în final aceeaşi datare din periodic : „Galaţi, 1899".

Scrierea nu mai este reluată de către autor în alte ediţii antume.

AMINTIRI DIN MANEVRE

Apare în ***Pagini literare,*** volumul I (1899). nr. 6 (31), din 21 noiembrie, pp. 5—6, nedatată în final.

Se tipăreşte în volum : ***Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,*** Bucureşti, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu". pp. 93—102 ; ***Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele",*** Bucureşti, 1916, Editura librăriei „Steinberg", pp. 257—267. In ultima ediţie este datată în final : „1897".

Scrierea nu mai este reluată de către autor in alte ediţii antume.

TABLA ILUSTRAŢIILOR

CUPRINS

DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD"

DATORII UITATE

PRINŢESA BIBIŢA

IN GIBRALTAR. DINTR-UN JURNAL DE BORD

IN DELTA...

PESTE OCEAN
NOTE DINTR-O CĂLĂTORIE IN AMERICA DE NORD

YELLOWSTONE

ADDENDA
JURNAL DE BORD. SCHIŢE MARINE ŞI MILITARE. 1991

NOTE

Cuprins 503